

היחידה להלכה יישומית

תמחה את זכר עמלק

מדוע?

חלק א

פנימי
דפי עזר לשיעורו של:
הרב מנחם בורשטין

תוכן עניינים

<u>א. מקורות</u>	
1-6	הפסוקים בספר שמות
7-8	פרשת זכור
9-21	הפסוקים בספר שמות
22-24	ערך עמלק – ילקוט אליעזר – הרב אליעזר זוסמן סופר
35-51	עמלק - אספקלריא- הרב שמואל אברהם אדלר
52-54	זכירת מעשה עמלק - אנציקלופדיה תלמודית - הרב שלמה יוסף זיין
55	רמב"ם הלכות מלכים פרק ו' – הלכה א-ד
56-69	עמלק במדרשי חז"ל ובמחשבת ישראל – הרב גבריאל גולדמן
<u>ב. מחיית עמלק – הלכה ומנהג</u>	
70-71	מצוות זכירת מעשה עמלק ומחייתו- הרב יואל שוורץ
72-73	מנהגי ישראל במחיית עמלק והמן – הרב בצלאל לנדאו
74-80	מצוות מחיית עמלק – הרב מרדכי פרומר
81-85	מצוות מחיית עמלק וזכירת מעשיו – הרב משולם ראטה
86	יצאו לאור – זכור לאברהם
87-88	פרשת זכור – הרב דוב לנדאו
88-א88ב	פרשת זכור – הרב מרדכי אליהו
89-90	מחיית עמלק – הרב דב לנדאו
91-97	בעניין מצוות מחיית עמלק ורכושו – שער ראובן
97-א97ד	זכירת עמלק – עלון "מסביב לשולחן"
<u>ג. מחיית עמלק – מחשבה ומוסר</u>	
98-104	מלחמת עמלק - הרב יהושע בכרך
105-107	מצוות זכירת מעשה עמלק ומחייתו - הרב יואל שוורץ
108-120	פרשת עמלק - מר אברהם קורמן
121-123	פרשת עמלק ומחייתו - הרב אליהו אביחיל
124-164	עמלק - הרב יעקב מדין
164א	עמלק: מה חרי האף הגדול הזה? - הרב יעקב מדין
165-171	מלחמת עמלק ומלכות ישראל - הרב שלמה גורן
172-178	זכור את אשר עשה לך עמלק - הרב זאב לך
178-181	מיהו עמלק, ומה עניינו? - הרב אלישע אבינר
181-192	עמלק והעץ - הרב משה אדלר
193-196	המוסר והאמונה הדתית - הרב יעקב אריאל

197-200	כתב זאת זכרון בספר – מדרשת "שובה"
201	המאבק נגד תעודת עמלק בעולם - הרב דוד טלזנר
202-236	מלחמת עמלק – הרב אברהם ריבלין
237-247	מלחמה לה' בעמלק – הרב יצחק אייזיק הלוי פרג
248-249	עמלק המציאותי ועמלק הסמלי - ד"ר ישראל רחנסון
250-251	מחיית זכר עמלק- ענין סמלי? - הרב יואל קטן
252-257	עמלק – הרב מנחם בורשטין
258-261	המלחמה בעמלק – יהודה אליצור
262-264	מחיית עמלק – ד"ר חיים חמיאל
265-266	מצות מחיית עמלק- היבטים מוסריים – ר' יקיר לוינשטרן ור' בנימין פישל
266-267	עמלק וגאולה – ר' יהודה רחנבאום
267-268	סופה של רחמנות על אכזרים – ר' אריאל משניות
269-270	עמלק בתחפושת – ר' ישי אליצור
271-279	מחיית עמלק—פרשנות, חינוך ומוסר—הרב רונן לוביץ
280	מחה תמחה את זכר עמלק—הרב שלום קליין
281-282	מי הוא עמלק שמלחמתו נמשכת דור דור—הרב דוד שטיין
283-293	מחיית עמלק—הרב בן ציון קריגר
294-295	שערוריה: דף הסברה לפרשת זכור
296-297	מחיית עמלק בזמן הזה—הרב דוב לנדאו
298-299	הסתגלות לשינויים התודעתיים בזירת העימות—עם עמלק המודרני—הרב אליעזר חיים שניידר

מהדורה ראשונה: אדר תשס"א
 מהדורה שנייה: אדר תשס"ב
 מהדורה שלישית: אדר תשס"ג
 מהדורה רביעית: אדר תשס"ה
 מהדורה חמישית: אדר תשס"ז
 מהדורה ששית: אדר תש"ע

"סוגיות אקטואליות במקורות היהדות"

דף הסבר

מחלקת ההדרכה של מכון פוע"ה עוסקת במתן שיעורים ובארגון ימי עיון לרבנים, לרופאים ולציבור הרחב בעיקר בענייני רפואה והלכה.

במהלך השיעורים הללו התברר, שקיימת בתקופתנו התעניינות רבה ביחס התורה לנושאים אקטואליים בכלל. בעקבות זאת הרחבנו את מגוון הנושאים, שבהם עוסקים השיעורים, מעבר לתחומי הרפואה וההלכה, ולשם כך ריכזנו חומר מתאים בנושאים השונים.

החומר שנבחר כולל בדרך כלל את המקורות היסודיים בנושא הנלמד וכן אוסף של מאמרים המסכמים את הנושא. (בשל כך, יתכן שתהיה חפיפה בין מספר מאמרים, שכל אחד מהם מסכם את הנושא בהדגשים שונים).

במקרה שלא מצאנו מאמרים המסכמים את הנושא, השתדלנו להביא את המקורות היסודיים ואת התשובות העיקריות שנכתבו בנידון, על מנת שאפשר יהיה בעזרתם להכין מאמר מסכם או שיעור.

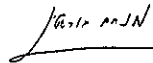
אוסף המאמרים יאפשר ללומדים להמשיך ולהעשיר את עצמם בלימוד הנושא מעבר למה שניתן להספיק במהלך השיעור, וכן יוכל להועיל למעוניינים להכין שיעורים בנושאים הנדונים.

המאמרים המופיעים בחוברת נכתבו על דעת כותביהם, ואין בהבאתם משום הסכמה עם תוכנם. פעמים אף הבאנו מאמר שאינו מקובל, על מנת להתמודד עם הבעייתיות העולה ממנו. הקובץ הנוכחי הוא לצרכים פנימיים בלבד ועל כן אינו מיועד למכירה או למטרות רווח. ההנהלה שוקלת אפשרות של פניה למחברים, על מנת להוציא את הדברים לאור.

הנהלת המכון מודה לנדיבי העם, שסייעו בהדפסה הראשונית של החומר.

נשמח לקבל הארות והערות

בברכה,

הרב מנחם מרדכי
 ראש המכון

המלצה

לפעילותו הברוכה של מכון פוע"ה יצא שם נכבד ובכל הארץ יצא קום ובקצה תבל מליהם.

מחלקת ההדרכה של המכון מוציאה לאור ספרים וחוברות לרוב, אשר הם אבן יסוד בלימוד עניני רפואה והלכה.

הנה בשנים האחרונות נשאו ליבם להעשיר את הציבור במפעל מיוחד של איסוף חומר על סוגיות אקטואליות במקורות היהדות.

רבני המכון ובראשם הרב מנחם בורשטין שליט"א, שמו לב שישנה התעניינות רבה בציבור בדעת היהדות על סוגיות אקטואליות מחיינו.

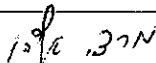
ועל כן, לקח על עצמו ראש המכון, לאסוף חומר בנושאים שונים, על מנת שיוכלו רבים ללמוד כל נושא לעומק. וכדי שיוכל כל רב או מורה להכין את השיעור כשהחומר הרב מסוכם ומוכן לפניו.

זכינו, ועל נושאים רבים ביהדות נכתב רבות, ואדם המעוניין ללבו נושא מסוים קשה לו להספיק לאחר בספריות את כל המאמרים. ויפה עשו שהביאו הכול כשולחן ערוך בפני הלומד.

במשך הזמן הספיקו כבר להכין כמה מאות חוברות וכעת הם שוקדים על הוצאתם לאור. כל מפעל שמטרתו להגביר את הלימוד בעם ישראל, יבורך. ובמיוחד יבורך מפעל זה אשר גורם ללימוד תורה מתוך העמקה, ומתוך הרחבת הדעת והוא אחד ממפעלי הרבים והמבורכים של הרב המבורך הרב מנחם בורשטין שליט"א ראש מכון פוע"ה.

הנני מברך בכל מילי דמיטיב את כל המסייעים למפעל חשוב זה, ומרכים ומוסיפים ללא ימוש ספר התורה הזה מפ"ך.

הכותב והחותם בברכה,

מרדכי אליהו

הראשון לציון הרה"ג הראשי לישראל לשעבר

רטו

שמות יז בשלח

מִיָּא וְיִשְׁמִי עָמָא, נַעֲבֹד בְּן
מִשָּׁה, לְעֵינֵי סִבִּי יִשְׂרָאֵל:
ו. וְקָרָא שְׁמִיהָ דְאַתְנָא,
נְסִיתָא וּמְצֻחָתָא, עַל דְּנָצֹו
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, נְעַל דְּנָסִיאוּ
קָדָם יְיָ לְמִימְרָא, הָאִית
שְׂכִינְתָא דִּינִי, בִּינְנָא אִם
לֹא: ח. וְאַתָּא עֲמֻלָּק,
נֶאֱגִיד קִרְכָּא עִם יִשְׂרָאֵל בְּרִפְיִדִים: ט. וְאַמֵּר מִשָּׁה לִיהוֹשֻׁעַ בְּחֶר-

נֶאֱגִיד קִרְכָּא עִם יִשְׂרָאֵל בְּרִפְיִדִים: ט. וְאַמֵּר מִשָּׁה לִיהוֹשֻׁעַ בְּחֶר-

יָמִים וְשָׁתָה הָעָם וַיַּעַשׂ בֶּן מִשָּׁה לְעֵינֵי זְקֵנֵי יִשְׂרָאֵל: וַיִּקְרָא שֵׁם הַמָּקוֹם מִסָּה
וּמְרִיבָה עַל-רֵיב. בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל נִסְתָּם אֶת-יְהוָה לֵאמֹר הִישׁ יְהוָה
בְּקִרְבָּנוּ אִם-אֵין:

וַיָּבֹא עֲמֻלָּק וַיִּלָּחֶם עִם-יִשְׂרָאֵל בְּרִפְיִדִים: וַיֹּאמֶר מִשָּׁה אֶל-יְהוֹשֻׁעַ בְּחֶר-

רס"ג (ז) מסה, מקום הנסיון. היש ה', האם יש כבוד ה'.
(ט) ומטה האלהים בידי, והמטה שצוה בו ה' בידי.

רשב"ם יז (ז) היש ה' בקרבנו. אם יתן לנו מים.

רמב"ן והסיר אותם מטבעם, ועתה יביא מים בצור החלמיש, והנה יעשה
בו דבר והפכו⁷³.

(ו) הנני עומד לפניך שם על הצור בחורב, בעבור כי הפלא במים
במקום הזה עתה היה קבוע שיהיה הבאר עמהם כל ימי המדבר
כדברי רבותינו⁷⁴, בעבור זה נגלית עליו השכינה במקום ההוא
כמו שאמר במן, ובקר וראיתם את כבוד ה' (לעיל טז ז). בעבור
היותו פלא קיים.

(ט) ויאמר משה אל יהושע, נראה מכאן כי משה מיום היותו
לפניו היה קורא אותו יהושע⁷⁵, וכן כתוב וישמע יהושע את קול
העם (להלן לב יז), והכתוב שאמר בענין המרגלים ויקרא משה
להושע בן נון יהושע (במדבר יג טו), למבראשונה ידבר⁷⁶,
הודיענו כי זה הושע בן נון אשר בחרו במרגלים הוא אשר קראו
משה יהושע, ובדברי רבותינו⁷⁷, שאמר יהושעך מעצת
מרגלים⁷⁸, להגיד כי בעבור זה המעשה שהיה משה יודע שהוא
עתיד ללכת עם המרגלים קרא לו השם הזה⁷⁹, או נאמר כי אז קבע
לו משה אותו השם בפני העדה שלא יקרא שמו עוד הושע ויהי
שמו יהושע. והטעם שצוה משה את יהושע להלחם בעמלק
בעבור שיתפלל הוא בנושאות כפים על ראש הגבעה, ועלה שם
73 ראה לעיל טו ט. 74 [תנחומא במדבר ב]. 75 ראה וזהר שלח (קנח ב).
76 פ"י דיבור בכאן מה שהיה מקורם ולא מה שהיה עתה רק מעת היותו משרתו (כסף
מוזקק). 77 סוטה לד ב. 78 [נמשע לכאורה שכששלח המרגלים קרא
לו בן]. 79 [מבראשונה].

חזקוני (ח) ויבא עמלק, מהיכן בא. אלא קאי הוא לעיל אוילך אל ארץ
מפני יעקב אחיו (בראשית לו ו), שפרש"י³⁷: הלך לו מפני שטר
חוב של גזרת כי גר יהיה זרעך (שם טו יג) המוטל על זרעו של
יעקב, אמר: אלך לי מכאן, אין לי חלק לא במתנה שנתנה לו
הארץ הזאת ולא בפרעון השטר, ומפני הבושה שמכר בכורתו
ליעקב, ועל ידי כך המתין עמלק בן בנו עד שיצאו ישראל
ממצרים³⁸ ונפרע שטר חוב של: ועבדום וענו אותם ארבע מאות
שנה (שם). וילחם עם ישראל, מפני שנאת מכירת הבכורה, אבל
קודם לכן נתייראו להזדווג אליהם שלא יהא מוטל עליהם פריעת
שטר החוב של: ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה.

(ט) בחר לנו אנשים, שנולדו באדר השני³⁹ ואין להם לירא
ממכשפות, שהרי אין בו מזל, ובני עמלק מכשפנים הם, ויש להם
יכולת ביי"ב מזלות, ובעת שאין בו מזל אין כשופם מצליח. ד"א

37 בראשית לו ו. 38 דאל"כ למה איחר להלחם עם ישראל עד עכשיו ולא בא
מיד שירדו למצרים שלא היו כי אם שבטים נפש (רבותינו בעה"ת, ע"ש שמביא כל
הענין). 39 ראה וזהר שלמה נח.

(ח) ויבא עמלק וגו', סמך פרשה זו למקרא זה⁴, לומר: תמיד אני
ביניכם ומזומן לכל צרכיכם, ואתם אומרים: היש ה' בקרבנו אם
אין (פסוק ז), חייכם הכלב בא ונושך אתכם ואתם צועקים לי
ותדעו היכן אני, משל לאדם שהרכיב בנו על כתפו ויצא לדרך,
היה אותו הבן רואה חפץ ואומר: אבא טול חפץ זה ותן לי, והוא
נותן לו, וכן שנייה, וכן שלישית, פגעו באדם אחד, אמר לו אותו
הבן: ראית את אבא, אמר לו אביו: אינך יודע היכן אני, השליכו
מעליו ובא הכלב ונשכו⁵.

(ט) בחר לנו, לי ולך, השווה לו, מכאן אמרו: יהי כבוד תלמידך
חביב עליך כשלך. וכבוד חבירך כמורא דבך, מנין, שנאמר:
ויאמר אהרן אל משה בי אדני (במדבר יב יא), והלא אהרן גדול

4 כלומר, לפסוק הקודם. 5 פסיקתא רבתי פ"ג ו.

(ז) ויקרא, משה או הקורא. מסה ומריבה, בעבור שני דברים ראב"ע
הנוכחים⁶⁰, ומשפט לשון הקדש, כאשר יזכיר שני דברים, יחל
לעולם מהשני, שהוא הקרוב⁶¹, כמו ואחין ליצחק את יעקב ואת
עשו (יהושע כד ד), ואח"כ ואתן לעשו (שם), וככה הזכיר תחלה
מסה, ואחר כך מריבה, ושם לפרש קריאת מריבה על ריב בני
ישראל עם משה, ופירש על נסותם את ה'. והנה פ"י המסה היש ה'
בקרבנו, שיעשה כל צרכנו. וזאת הכת השניה הכעיסה ה' יותר מן
הראשונה, ע"כ אמר לא תנסו את ה' אלהיכם כאשר נסיתם במסה
(דבר' ו טז).

(ח) ויבא, גוי עמלק⁶², הוא היושב בארץ הנגב (במד' יג כט).

(ט) ויאמר משה אל יהושע, הוא נין הנשיא אלישמע בן עמיהוד,
60 שניס את ה' ורבו עמו. 61 חז"ל הסבירו שיטה זו כך: תנא פתח בערבית
והדר תני בשחיתית, ער דקאי בשחיתית פריש מילי דשחיתית, והדר פריש מילי דערבית
(ברכות ב א). 62 הכוונה לגוי עמלק שהיה יושב בארץ הנגב, לא למלך, כשם
כזה. ראה ראב"ע לפסוק יד.

ראב"ע (ח) ויבא עמלק, הוא היושב בארץ הנגב.
הקצ"ח (ט) אנשים, אנשי מלחמה. מחר, דבק עם הלחם ועם אנכי נצב¹⁰,
על דעתי כי זאת הגבעה הוא הצור שהכה והוא הר סיני, ואל
יקשה עליך שאמר הכתוב שנסעו מרפידים ובאו אל מדבר
סיני¹¹, כי מחנה גדול היה, וראש מסע שני בסוף מסע ראשון או
קרוב ממנו, או הר סיני קרוב משניהם.

10 לקרוא את המלה פעמיים: וצא הלחם בעמלק (מחר), מחר אנכי נצב על ראש
הגבעה, חז"ל עמדו על כך וחכמיהו בין המקראות בתורה שאין להן הכרע (יומא נב, א-ב).
רש"י שם: צא הלחם בעמלק מחר, או צא הלחם בעמלק מיד, ומחר אנכי נצב, והיום
אי אחא צריך לחפליה. 11 להלן יט ב.

ספורנו (ח) ויבא עמלק, לקול מריבה וצמאון⁸⁰, כאמרו "ואתה עיף
ויגע" (דבר' כה יח), כענין "לא מים עיף תשקה" (איוב כב ז),
וכענין "בארץ עיפה" (ישעי' לב ב).

80 וזה טעם סמיכות הפרשיות.

דאָמער ליה משה, לאַנגא קרבא בעמלק. ומשה אהרן וחדר, סליקו
לדיש רמא: יא. והי, בד מרים משה, ידוהי מתקבצין דבית ישראל.

רש"ם (יא) כאשר ירים משה ידו והמטה וגבר ישראל. שכן דרך ערכי מלחמה כל זמן שרואים הרמת נים קונפנו"ן בלעז הן מתגברין. וכשהוא מושלך רגילין לנוס ולהנצח³⁶.

(יא) כאשר ירים משה ידו, וכי ידיו של משה נוצחות היו המלחמה¹⁵ וכו', כדאיתא בר"ה¹⁶.

רמב"ן
כדי שיראה את ישראל הנלחמים וישים עינו עליהם לטובה, וגם
הם יראו אותו פורש כפיו השמימה ומרכה בתפלה ויבטחו בו
ויִסְפּוּ אומץ וגבורה. ובפרקי ר' אליעזר⁸⁰ עוד כל ישראל יצאו
חוץ לאהליהם וראו את משה כורע על ברכיו והם כורעים על
ברכיהם, נופל פניו ארצה והם נופלים על פניהם ארצה, פירש את
ידיו לשמים והם פורסים את ידיהם לשמים, כשם ששילי צבור
מתפלל כך כל העם עונין אחריו⁸¹, והפיל הקב"ה את עמלק ואת
עמו ביד יהושע. ואם כן⁸² יהיה טעם ומטה האלהים בידי, לומר
כי כאשר עלה על ראש הגבעה וראה את עמלק נטה ידו במטה
להביא עליהם מכות דבר וחטא ואבדן⁸³, כענין הנאמר ביהושע
נטה בכידון אשר בידך אל העי כי בידך אתננה (יהושע ה, יח). כי
בעת היותו מתפלל וכפיו פרושות השמים לא יתפוש בידו דבר,
והיה כל הענין הזה שעשה משה רבינו מפני שהיה עמלק גוי
איתן וחזק מאד, וישראל אינם מלומדי מלחמה ולא ראו אותה
מעולם כאשר אמר פן ינחם העם בראותם מלחמה (לעיל יג יז).

והוא ע"פ רינע ככתוב במשנה תורה (דברים כה יח), על כן פחד מהם והוצרך לכל התפלה והתחנה הזאת. ויחכן שפחד משה פן יתגבר בחברו מפני היותו עם נוחל החרב מברכת הזקן שאמר לו ועל חרבך תחיה (בראשית כו מ), כי המלחמה מן המשפחה הזאת היא הראשונה והאחרונה לישראל, כי עמלק מורע עשו⁸⁴.

80 פרק מד. 81 [כג"י כ"י, ראה מהד' רח"מ הורביץ (מהדורה פקסימילית
א"ת תשל"ב) עמ' 159. מהד' היגיע, חורב, כרך י' עמ' 227. בפרקי דר"א הנד' גוספ:
א"ת, וראה י"י הרד"ל העי' כ"י ולפי גיורת הרמב"ן שחזר גיורת אמן יש לפרש כהניא
דתן בכריתא (מט ב) כענין שהוא מביך כ"י ענין אחרון, בתוך ה' אלהי ישראל אהבה
הצבאות יושב הכרוכים וכו'. ולגירסת הספרים א"ת, ולשון דרוח שהיה על זה הכותב
ענין אמן בשוה, ואפשר לענין שצריכין לבחון לשמוע הכריה מפי הש"ע שידעו על
איה ברכה בעוהה שלא ראה האדם ויחומה. 82 שהיה פורש את שתי ידיו לשמים.
83 ע"פ אסתר ט ה. 84 בראשית יז יב

חזקוני בחר לנו אנשים, כדי שיהא מספר חיל שלנו ושלחם שוה. אנכי נצב על ראש הגבעה, כדי שיראוני אנשי החיל לתת לב לחזק את לבם לקראת המלחמה, כמה שנאמר: ויהושע לא השיב ידו אשר נטה בכידון עד אשר החריב וגו' (יהושע ח כו). שכן דרך אנשי המלחמה, אחד מגבוריהם עומד במקום גבוה ואוחז דגל בידו, לפי שכל האנשים היוצאים עמו למלחמה נושאים ונותנים עיניהם לדגל, כל זמן שהוא עומד במעמדו נותנים לב להתחזק לקראת המלחמה, וכשהדגל נמוך ושפל כסבורים שמת שר שלהם ונסים, אף כאן: ומטה האלהים בידי, לאות ולסימן במקום דגל.

(י') וּמֹשֶׁה אָהָרֹן וְחֹר, לִפְי שַׁעֲתִיד לֹמַר: וְאֶהְרֹן וְחֹר תִּמְכּוּ בִידֵי (פְּטוּק יב), קֹדֶם וְכָתַב לָךְ כֹּאן שֶׁהֵם עָלוּ עִמּוֹ רֹאשׁ הַנִּבְכָּה

81 כי עכשיו לא עשה בו שום מוסת. 82 סוכה נא ב.

הוא נינו - נכדו של הנושא אלישבע בן עמיהוד (במדרב א' ב יח). בניו על
 הצי"א ז' כ"ב: עמיהוד בנו, אלישבע בנו, נון בנו, יהושע בנו. 64 ויקרא משה
 יהושע בן נון יהושע (במדרב יג טז). 65 בחוספת כינר הקנין להרגשה.
 ראה רשב"ם. 67 ר"ה כט א, ראה רש"י.

שמות יז ב שלח

רין

וכד מנח. ידוהי ממקדן
דבית עמלק: יב. ידו
משה קרא, וקסכו אבנא.
ושואו קחוחהי יתיב
עלה, ואהרן וחור קעידן י"ע סצדן בידוהי, מקא חד ומקא חד, ונהא ידוהי, פריסן בצלו

יב וְכַאֲשֶׁר יָצִיחַ יָדוֹ וְגִבּוֹ עַמְלֶק: וַיִּדִּי מֹשֶׁה כְּבָדִּים וַיִּקְחוּ-אֲבָן וַיִּשְׁלֹמוּ תַּחְתֵּי
וַיֵּשֶׁב עָלֶיהָ וְאַהֲרֹן וְחֹר וְתַמְכוּ בְּיָדָיו מִזֶּה אֶחָד וּמִזֶּה אֶחָד וַיִּהְיֶה יָדָיו אֲמוֹנָה

רס"ג (יב) וידי משה כבדים, וכאשר כבדו ידי משה. אמונה, אמונות.²⁵
25 כמו כאשר ישא האומן (במדרב"ר יא יב). כלומר שאהרן וחור היו אומנים ונושאים
את ידיו. וכן כתב ר"א בן רמב"ם בשם רבינו.

רשב"ם (יב) אמונה. קיימין בחזקתן. וכן ותקעתיו יחד במקום נאמן.
(ישעיה כב כג) מקום חזק. וכן בכל³⁷ דור ודור אמונתו (תהלים ק
ה). קיומו לדור דור. וכן חללים רעים ונאמנים (דברים כח. נט).
חללים ארוכים וקיימים.

37 צ"ל: ועד.

17 מכלילת עמלק פ"א. 18 תענית יא א. 19 תחומא כח.

(יב) וידי משה, ידענו, כי אין כח באדם להרים ידיו יום שלם, ראב"ע
ואפילו שעות מועטות, ואף כי עד בא השמש. והנה הזכיר וידי
משה כבדים יותר מירי שאר הזקנים, ע"כ לא היה יכול להרים
תמיד. וטעם וישימו, שלא היה יכול לעמוד ושגבו מקומם⁶⁸,
ואהרן וחור עמדו. ואמר הכתוב כבדים על לשון זכרים, וככה
מזה אחד ומזה אחד⁶⁹, וכמוהו והנה יד שלוחה אלי, והנה בו
מגלת ספר (יח"ב ב ט)⁷⁰, ויהי ידיו אמונה, כל אחד מידיו⁷¹, כמו
בנות ספר (ברא' מט כב)⁷², וכמו וצדיקים ככפיר יבטח (משלי
כח א)⁷³. ואמונה. דבר עומד וקיים⁷⁴, והוא שם דבר⁷⁵. וי"א
מגזרת ויהי אומן את הדסה (אסתר ב ז), כאילו אומנים⁷⁶ הם
שישאו ידיו.

68 ודמיון חזקו מקום ישיבתו על האבן עד שהיה נראה יושב במקום נשגב והיה יכול
להשעין את ידיו המורמות על כתפי אהרן וחור, שהרי גם הם לא יכלו להתחיל כל הזמן
ידים מורמות. 69 גם הוא מין זכר. 70 יד בנקבה (שלוחה) ובזכר (בו)
בפסוק אחד. 71 כך הוא מפרש את הצירוף של רבים ויחיד. כל אחד מידיו היתה
בעלת אמונה — עמידה חזקה וקיימת. 72 כל אחת ואחת מהן. 73 כל
אחד ואחד מהם יחיה בבטחון ככפיר, שאינו יודע פחד. 74 כמו בית נאמן (ש"א
ב לה; מ"א יא לח). במקום נאמן (ישעיה כב כה). 75 שם עצם. 76 מחזקים
את עצמם שישאו את ידיו.

(יב) כבדים, הנה יד לשון זכר, וכן והנה בו מגלת ספר (יחזקאל ב
ט). וידיו הם זקנים מהזקנה. גם אין בעולם גבור, שיוכל להרים
ידיו שתי שעות, ואף כי עד בא השמש. ולמה זה, ידוע מדבר
התולדת¹⁴. ויהי ידיו אמונה, שם¹⁵, מקום שם התואר¹⁶, כי
האחד לזכר לא אומן בס (דברים לב, כ)¹⁷, ורבים כי פטו אמונים,
והעד שהוא כנגד כי גמר חסיד (תהלים יב ב)¹⁸. וכן הוא, ויהי
כל אחד מידיו אמונה, קיימת¹⁹ בהרמה ולא נחה, וכן רחל מבכה
על בניה כי איננו (ירמיה לא יד)²⁰ הטעם אין כל אחד ואחד,
ורבים כן.

14 הטבע. 15 שם עצם. אמונה היא שם עצם מופשט. 16 במקום שם
תואר: נאמנות. 17 שם הוא אומר: אין אמונה בהם. והוא שם, או תואר, כי אין
בהם איש אמונים. כי מצאנו כי פטו אפונים כנגד חסיד (תהלים יב ב). גם שומר
אמונים (ישעיה כו ב). 18 שם הוא כתוב: ואמונים תואר. ואין ככה שומר
אמונים, כי הוא שם. כלומר, אמונה כאן היא כמו אומן, אמונים. הוא שם עצם, אך בא
גם במקום שם תואר. 19 פירוש של אמונה הוא קיימת, כמו ותקעתיו יחד במקום
נאמן (ישעיה כב כג). הוא עומד על הצירוף של רבות ליחידה: ידיו אמונה, והוא
מפרש כל אחת מידיו היתה קיימת. והוא שם דבר. 20 צירוף של בניה עם איננו.

רמב"ן וממנו באה אלינו המלחמה בראשית הגוים⁸⁵, ומזרעו של עשו
היה לנו הגלות והחרבן האחרון, כאשר יאמרו רבותינו⁸⁶ שאנחנו
היום בגלות אדום, וכאשר ינוצח הוא ויחלש הוא ועמים רבים
אשר אתו ממנה נושע לעולם, כאשר אמר ועלו מושעים בהר
ציון לשפוט את הר עשו והיתה לה המלוכה (עובדיה א כא).
והנה כל אשר עשו משה ויהושע עמהם בראשונה יעשו אליהו
ומשיח בן יוסף⁸⁷ עם זרעם, על כן התאמץ משה בדבר.
(יא) וכאשר יצא ידיו, על דרך הפשט כאשר הניח ידו באונס מפני
כובד ידיו ראה שגבר עמלק, וצוה לאהרן וחור שיתמכו בהם ולא
יניחם עוד. ורבותינו אמרו במדרש⁸⁸ וכי משה היה עושה שיגבר
עמלק עליו, אלא אסור לאדם לשהות שלש שעות כפיו פרושות
השמים.

(יב) וטעם ויהי ידיו אמונה, שהיו עומדות וקיימות ברוממותן,
כלשון ואמונה על המשוררים דבר יום ביומו (נחמיה יא כג), וכן
אנחנו כוורחים אמנה (שם י א), דבר קיים בברית, וכן היתה
התקועה במקום נאמן (ישעיה כב כה), חזק, ועל דרך האמת נשא
עשר אצבעות לרום השמים לרמוז על עשר ספירות לדבקה
באמונה הנחלת לישראל, ובכאן נחבאר ענין נשיאות כפים
בברכת כהנים וסוד⁸⁹.

85 במדרב"ר כ: ראשית גוים עמלק (וה"פ) שעמלק היה הראשון בגוים שנלחם בהם.
וכפי' רש"י שם. ועי' רמב"ן שם]. 86 גיטין נז, ב: והידים ידי עשו, זו מלכות רומי
שהחריבה את ביתנו ושורפה את היכלנו והגליטנו מארצנו. וראה רמב"ן בראשית מג
יד; מז כח: במדרב"ר כד כד. 87 ראה סוכה נב ב. 88 ספר הבהיר אות קלת.
89 פ"י שכל הספירות הנרמזות בעשר אצבעות הידים נכללות ופונות אל הרום
בחולם, ולכן כנשיאות כפים מכוונים למעלה בעשר אצבעות ידיהם כנגד העשר,
ומכוונים לייחודם מלמטה למעלה אל הרום, ומשם ממשיכים הברכה והשפע יורד (לבוש
האורה לרקאנטי ז ב).

יחזקוני (יב) וידי משה כבדים, כבד ממנו הדבר לעמוד כל היום, כמו
שנאמר: מחר אנכי נצב על ראש הגבעה (פסוק ט), וכבד ממנו
להרים ידו כל שעה. על העמידה תקנו: ויקחו אבן וישימו תחתיו
וגו', ועל שהיו ידיו כבדים להרים מטה האלהים כל שעה תקנו
להיות תומכים אהרן וחור בידיו מזה אחד ומזה אחד, שלא ימס
לב העם אם ישפילם, ודבר זה גרם שהיו ידיו אמונה עד בא
השמש. כל דבר העומד בעומדו ובחזקתו ואינו מחליש ואינו
נחסר מכמות שהיה קרוי אמונה, כמו: ותקעתיו יחד במקום נאמן
(ישעיה כב כג), שתרגומו: באתר קיים, ועוד הרבה, אף כאן: ויהי
ידיו אמונה, קיימות ועומדות ומרימות מטה האלהים עד בא
השמש. ודבר זה גרם להחליש יהושע את עמלק ואת עמו, שהיו

י עד-בא השמש: ויחלש יהושע את-עמלק ואת-עמו לפי-חרב:

מסטיד יד ויאמר יהוה אל-משה כתב זאת זכרון בפספס ושים באזני יהושע כי-מחזה

עד דעל שמשא:
יג. וספר יהושע, ית
עמלק ויהי עמיה לפתגם
דחרב: יד. נאמר יי
למשה, כתוב דא דוקנא בפספס, ושו קדם יהושע, ארי ממחא

למשה, כתוב דא דוקנא בפספס, ושו קדם יהושע, ארי ממחא

רס"ג (יג) ויחלש, לחצם והפיצם בחרב. (יד) בספר, "פי כתאב" 26. ושים באזני יהושע, רשננה ליהושע 27.

26 וכן תרגם לקמן כד ו ספר הכרית "כתאב אלעזר". ובגמדרה נג האלה בספר "פי כתאב" ובדברים כד ו ספר כריתות "כתאב" מפני שכל אלו אינם אלא מגלות ולא ספר ממש, כי לדעת רבינו בתחלה כתב משה את התורה מגלות ראשון ראשון ורק בסוף קבצם יחד לספר. (אנכי! לפי שתרגם רבינו "פי כתאב" ולא "פי אלכתאב" בה"א הידיעה הרי כאילו קריאתה בספר הבי"ת שווייה ואין הסמ"ך דגושה). אבל בדברים יז ית וכתב לו את משנה התורה הזאת על ספר חרגם "פי ספר". ושם לא כד על ספר "פי ספר". ושם לא כד לקח את ספר "ספר". לפי שהיה כבר ספר שלם וגמור. 27 כמו שימה בפיהם (דברים לא טו). שעיניו שנה ולמדה להם.

(יד) כתב זאת זכרון, שבא עמלק להזדווג לישראל קודם לכל האומות 21. ושים באזני יהושע, המכניס את ישראל לארץ שיצוה את ישראל לשלם לו את גמולו. כאן נרמז לו למשה שיהושע מכניס את ישראל לארץ 22. כי מחזה אמתה, לכך אני מזוהיך כן, כי חפץ אני למחותו.

20 מכלתא עמלק פ"א. 21 מכלתא שם פ"ב. 22 מכלתא-שם.

רשב"ם (יג) ויחלש, נצחם. כדכתיב קול ענות חלושה (להלן לב יח). (יד) באזני יהושע, שימלך עליהם ויקיים מצותי למחות את שם עמלק 38. כי מחזה אמתה וגו'. כי אני רוצה שימחה שמו. 38 ראה חזקוני.

(יג) ויחלש, אין הפרש בין ויחלש, וכין ויחלש (איוב יד י). כאשר טעם ויחלש (תהלים ז ג). כמו ויחלש (ברא' מט כז), כי תדר נדר (במד' ל ד), ויחלש (ברא' כח כ) בפתח. רק זאת הגזירה 77 כמלת שב 78. פעם יוצאת ופעם עומדת 79. או יהיה גבר ימות ויחלש, וכבר חלש 80, כדרך ויום תולעים ויבאש (לעיל טז כ) 81, ע"כ הזכיר גבר בעל גבורה 82.

רמב"ן (יד) כתוב זאת זכרון בספר, אמר רבי אברהם 90 כי הוא ספר נודע והוא ספר מלחמות ה' וכתוב בו המלחמות שעשה השם בעבור יראיו, ויתכן שהיה מימות אברהם. ואין בדבריו אלה רק תואנה. והנכון בעיני כי בספר ירמיו לספר התורה. כענין שכתוב לקוח את ספר התורה הזה (דברים לא כו), יאמר כתוב זאת בספר תורתו שיזכרו בני ישראל מה שעשה עמלק. כי מחזה אמתה את זכרו, ונתתי נקמתי בו ביד עמי ישראל 91, וזו היא המצוה שכתוב לנו 90 בלשון קדוה לזו איתא בראב"ע במדבר כא יד על הפסוק: על כן יאמר בספר מלחמות ה'. בראב"ע כאן כתב שני פירושים, או ספר התורה או ספר מלחמות ה'. ואינו אמת. 91 ע"פ ויחלש כה יד.

(יד) כתב זאת זכרון בספר, זו הפרשה בשנת הארבעים נאמרה, והעד שאמר בספר, בפתחות הבי"ת, הנודע והוא ספר התורה 83, או ספר אחר היה להם ויקרא ספר מלחמות ה' 84, ואינו אמת 77 הפועל חלש על שתי צורותיו. 78 הפועל שוב בבנין קל שמשם כפועל יוצא וכפועל עומד. ושב ה' אליהן את שבותך ורחמך ושב וקבץ מכל העמים (דברים ל ג). 79 הפועל חלש בשתי צורותיו — על משקל יפעול ועל משקל יפעל, אפשר שיהיה גם פועל יוצא וגם פועל עומד. וראה בקצר. 80 ויחלש חזק: אחר שכבר היה חלש. 81 ראה לעיל טו טו. 82 המשך ביאור הפסוק באיוב: וגבר ימות ויחלש. כנגד החלש העמיד את הגבר, המציין לשון של גבורה. 83 כשהתורה כבר היתה שלמה, והיוותה הספר הידוע. והכוונה גם לפרשת זכור שבס' דברים כה יז-ט. 84 על כן יאמר בספר מלחמות ה' (במדבר כא יד) וראה

מהר"ם (יד) זכרון בספר ושים באזני, ר"ת זכר/יכ' 12. 12 נראה פסיקתא דריב פרשת זכור (פיסקא ג): למה היה עמלק דומה, לזכור שהוא להוט אחר המכה).

(יג) ויחלש, פועל יוצא, ונמצא עומד, וגבר ימות ויחלש (איוב יד י). ושניהם מבנין אחד 21, ואין ביניהם רק שהאחד על משקל פעול 22, והשני על משקל פעול 23.

חזקוני ישראל רואים את ידי של משה מרימות המטה ומתגברים. כתיב ידו וכתוב ידיו 40, בתחלה מגביה ידו אחת ומנמיך ידו אחת עד שהתחילו שתי ידיה להיות כבדים. נמצא במדרש 41: והי ידי, פרושות השמים, אמונה, להזכיר זכותו של אברהם, שנאמר בו: והאמין בה' (בראשית טו ו), עד בא, להזכיר זכותו של יצחק, שנאמר: ויצחק בא מבא (שם כד סב), השמש, להזכיר זכותו של יעקב, שנאמר: כי בא השמש (שם לב לב). אמונה, לשון רבות, כמו שאומרים לרבים אמונים כן יאמר לרבות אמונה, דוגמא: בנות צעדה עלי שור (שם מט כב), ועיניו קמה (ש"א ד טו), אלה היו ערי המועדה (יהושע כ ט).

(יד) ויאמר ה' אל משה כתוב זאת זכרון בספר, זאת הפרשה בשנת הארבעים נאמרה, והעד, שאמר בספר בפתחות הבי"ת 24, והטעם ספר תורה 25, או ספר אחר היה להם יקרא ספר מלחמות השם 26. וטעם ושים באזני יהושע, בעבור שהוא יביא העם אל הארץ.

21 בנין קל. 22 פועל יוצא. 23 נעשה חלוש. כפועל עומד פעולה ההחלשה עומדת בו בעצמו, ואינה יוצאת לאחור. 24 במקום הספר, הידוע. התורה נעשתה שלמה רק בסוף שנת הארבעים. 25 הכוונה לספר תורה. 26 ראה בארור.

ספורנו (יג) את עמלק ואת עמו, המקובץ מעם אחר 83 להלחם. (יד) כתוב זאת זכרון בספר, פרשת "זכור" (דבר' כה יז-ט) 84. ושים באזני יהושע, ושים איהו זכרון באזני יהושע, וזה עשה משה בבנין המזבח וכתפלתו אז, ובמה שאמר "כי יד על כס יה" (פס' טו). מחזה אמתה את זכר עמלק, שאחרים גם את בהמתם 85, כאמרו "והחרמתם את כל אשר לו... משור עד שה" וכו' (ש"א טו ג).

(יג) ויחלש יהושע את עמלק, עמלקיים עשו מכשפות שלא תשלוט בהם חרב בענין מיתה 42, אלא הכום ישראל והחלישום לפי חרב, אבל לא המיתום. ד"א לפי שכתוב למעלה: וגבר עמלק (פסוק יא), כתוב כאן: ויחלש, אבל מ"מ לשון הריגה הוא, כמו: וגבר ימות ויחלש (איוב יד ו) 43.

(יד) כתוב, אבל לא בעל פה, שמא יבא לידי שכחה לזמן מרובה, 40 נלומר, בפסוק יא כתוב: כאשר ירים משה ידו, משמע יד אחת, ובפסוק לפניו כתוב: והי ידי, משמע שתי ידיים. 41 ע"י תורה שלמה עד. 42 ע"י פ"י רבותינו בעלי התוספות. 43 אלאמא חלשות ש"ן בלשון מיתה (כבוד שור).

83 חזקוני כולל כבר בעמלק, ראה ראב"ע. 84 ראה מגילה א ו. וראה ראב"ע דמבין כאן. 85 ראה רש"י דברים כה יט ותורה שלמה כאן אות קכ.

שמות יז בשלח

ריט

טו אַמְחָה אֶת-זִכְרֵ עֲמֶלֶק מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם: וַיִּבֶן מֹשֶׁה מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא שְׁמוֹ יְהוָה |
טז נָסִי: וַיֹּאמֶר קִי-יָד עַל-כֶּסֶף יְהוָה מִלְחָמָה לַיהוָה בְּעֲמֶלֶק מִדֶּר דָּר:
אמחי ית דוֹכְרִיָּה
דְּעִמְלֵק. מִתַּחַת שָׁמַיָא:
טו. וַיִּבֶן מֹשֶׁה מִזְבֵּחַ.
וַיִּקְרָא שְׁמוֹ יְהוָה
דְּעִבְדִּי לִיה נָסִי: טו. וַיֹּאמֶר. בְּשִׁבְעָה אֲמִירָא דָא מִן קָדָם דְּחִילָא דְשִׁכְנִיתָהּ עַל
מִן־רְסִי יִקְרָא. דְּעִתִּיד דְּיִתְּנָח קָרְבָא קָדָם יְיָ בְּדִבְתֵּי עֲמֶלֶק. לְשִׁינִיתָהּ מִדְּרִי עֲלָמָא:

רס"ג (טו) ה' נסי, ה' רוממותי²⁸.

(טז) כי יד על כס וגו', כי יה נשבע בכסא שתהיה מלחמה לה' בעמלק דור אחר דור.

28 ראה ראב"ע בפירושו הקצר.

(טו) ויקרא שמו, של מזבח. ה' נסי, הקב"ה עשה לנו כאן נס²³. רש"י לא שהמזבח קרוי ה', אלא המזכיר שמו של מזבח וזכר את הנס שעשה המקום, ה' הוא נס שלנו²⁴.

(טז) ויאמר, משה. כי יד על כס יה, ידו של הקב"ה הורמה לישבע

23 [מפרש כר' יהושע במכילתא מסכתא דעמלק פ"ב שמשה קרא את שם המזבח וראה חזקוני]. 24 ע"י רש"י בראשית לג כ.

כאשר אין לנו ספר הישר⁸⁵, ומדרש עדו⁸⁶, ודברי הימים למלכי ישראל⁸⁷, וספרי שלמה⁸⁸, וטעם באזני יהושע, כי השם ידע כי הוא עתיד להלחם עם מלכי כנען. וטעם כי מחה אמתה, בעבור שהכעיס את השם, כי אלופי אדם נבחרו מפחדו בעבור האותות שעשה במצרים ובים, וככה מואב ופולשת. והנה זה עמלק שמע גבורת השם בעבור עמו ישראל. והנה בא ממקום רחוק להלחם עם ישראל ולא פחד מהשם. וכן כתוב ולא ירא אלהים (דבר' כה יח). ויש אומרים כי עמלק היה שם המלך, בעבור שאמר הכתוב את עמלק ואת עמו, או עם אחר נתחבר עמו⁸⁹. (טז) ויבן מזבח, בחורב⁹⁰, ומלת מזבח מושך עצמו ואחר עמו, וכן הוא מזבח ה'⁹¹.

(טז) כי יד, כמו כי אשא אל שמים ידי (דבר' לב מ). והטעם, כי השם שם ידו על כסאו, וזאת היא שבועה. וישועה⁹² אמר, כי יד חזקה תהיה ליושב בראשונה על כסא ישראל, כאשר נאמר בשלמה על כסא ה' (דה"א כט כג)⁹³, והטעם על שאלו⁹⁴.

ראב"ע שם דמבין כאן. 85 כתובה על ספר הישר (יהושע יג: ש"ב א יח). 86 כתובים במדרש הנביא עדו (דה"ב יג כב). 87 מ"א יד יט. 88 מ"א ה יב: וידבר שלשת אלפים משל ריהי שירו חמשה ואלף. 89 שלהלחם בא העם העמלקי ואיזה עם אחר שאין החזקה קוראת בשמו. ראה ראב"ע לפסוק ח. 90 ובקצר פ"י: ברפידים. 91 המלה מזבח נמשכת גם למלה ה': ויקרא שמו מזבח ה' נסי. ראה לעיל יג יח. טו ב. וראה בקצר. בכ"י פריס: מזבח מושך אחר עמו. ראה להלן יח ג. 92 קרא. 93 כסא מלכות ישראל נקרא כסא ה', כמו שאמר בשלמה: וישב שלמה על כסא ה'. 94 שנלחם בעמלק בשליחות ה' על ידי שמואל הנביא (ש"א טו א-ג). וראה רש"ב"ם ורמב"ן.

(טז) ויבן משה מזבח, ברפידים²⁷. ושם המזבח קראו משה²⁸ ה' נסי, בעבור שהראה השם נס במקום רפידים. וכן ויקרא למקום אל בית אל (בראשית לה ז). והגאון²⁹ אמר שהוא ויקרא שמו ה' זה הוא מקום הנס שעשית. וכן אמר ה' צדקנו (ירמיה כג ו). השם הוא צדקנו. ושם העיר מיום ה' שמה (יחזקאל מח לד). אמר שהוא דבוק³⁰. וכל זה איננו שוה, כי זה הפך האמת. (טז) כי יד, יש אומרים³¹ מי שתהיה ידו בתחלה על כסא ה' יעשה מלחמה בעמלק. וכסא השם מלכות ישראל. וכן כתוב על שלמה על כסא ה' (דה"א כט כג). וזאת מצוה, ורמוז על שאלו בחזר השם. ודרך המתרגם ארמית³² ידועה, והוא הנכון, כי טעם יד, כמו כי אשא אל שמים ידי (דברים לב מ). וירם ימינו ושאלו אל השמים (דניאל יב ז). וזה רמז בנשיאת היד לשמים, כי כאשר השמים עומדים כן יעמוד זה הדבור. וכסא השם לעולם קיים. וכן כתוב נכון כסאך מאז (תהלים צג ב).

27 בארון פ"י: בחורב. 28 ראה רש"י וחזקוני. 29 ראה רס"ג. 30 [כלומר שחיבת ה' בפסוק שלפנינו דבוקה לחיבת "שמו" — ויקרא שמו ה' נסי]. 31 ראה פ"י האריך. 32 אונקלוס.

רשב"ם (טו-טז) ה' נסי. שהמטה של הקב"ה היה לנס על הגבעה וגם לעתיד ירים אותו הקב"ה לנס על ההרים להלחם בעמלק שהרי אמר לו עכשיו כי מחה אמתה את זכר עמלק (פסוק יד) וזהו שמפרש והולך ויאמר כי יד על כס יה וגו', לכן אני קורא שם המזבח ה' נסי, דוגמת שם אדם ששמו אליעזר (להלן יח ד) או עמנו אל (ישעיה ז ד), שהרי הרים הקב"ה את ידו על כסאו ונשבע כי מלחמה לו בעמלק מדר דר, דוגמת כי אשא אל שמים ידי (דברים לב מ). זהו עיקר פשוטו. ויש מפרשים³³ כשתהיה יד וחזק על כסא יה, שזהו כסא מלכי ישראל, אז תהיה מלחמה בעמלק. ואין נראה כלל בעיני, שכי תהיה יד היה לו לומר. אבל למעלה הוא מוסב כמו שפירשתי, ופירושו שהרי [יד] על כס יה. 39 [ראה ראב"ע ורמב"ן].

רמב"ן במשנה תורה זכור את אשר עשה לך עמלק (דברים כה יז) ואמר ושים באזני יהושע, לצוותו להזכיר לישראל את כל התלואה אשר באה להם על ידו, כי ה' רא⁹² ה' יודע ועד⁹³, וירמוז כי אחרי שיירשו הארץ ימחו אותו, כי מצוה עליהם תחלה להכריח שבעת הגרים וינחלו הארץ, זהו שנאמר שם והיה בהניח ה' אלהיך לך וגו' (שם יט), ואם היה בימי יהושע בן נון כן, היה מזהירים למחות אותו, אבל נשאר הארץ לרשתה בימיו הרבה מאד⁹⁴, ולא הגיע זמנה עד מלך שאלו⁹⁵.

(טז) כי יד על כס יה, ידו של הקב"ה הורמה לישבע בכסאו להיות לו מלחמה ואיבה בעמלק עולמית, ומהו כס ולא נאמר "כסא", ואף השם נחלקו לחציו, נשבע הקב"ה שאין הכסא שלם ואין השם מלא⁹⁶ עד שימח שמו של עמלק בן עשו⁹⁷ ומשנמחה שמו יהי שם ה' מלא והכסא שלם, שנאמר ועברתו שמרה נצח (עמוס א תהלים ט ז), זהו עשו⁹⁸, שנאמר ועברתו שמרה נצח (עמוס א יא), אבד זכרם המה (תהלים שם), מה כתיב אחריו וה' לעולם ישב (שם ח), הרי השם מלא, כונן למשפט כסאו (שם), הרי כסא

92 יהושע. 93 ע"פ ירמיה כט כג. 94 יהושע יג א. 95 ש"א ט ו. 96 ברש"י: שאין שמו שלם ואין כסאו שלם. 97 לפנינו ברש"י: עמלק. ראה שם חע' 27. 98 ראה ברש"י הע' 28.

חזקוני כי המחיה תלויה לכשימלך מלך ישראל⁴⁴, כדכתיב: והיה בהניח לך וגו' (דברים כה יט). זאת זכרון בספר, מה שעשה עמלק, שאני רוצה שיהיה נגלה סרחונו וידעו למה אמתנו⁴⁵. זכרון בספר, בספר הידוע⁴⁶ והוא: ספר מלחמות ה'⁴⁷, ובעונותינו איננו אתנו כאשר אין לנו ספר הישר ומדרש עדו

44 [ראה סנהדרין כ ב]. 45 ולא יזקקו עוד לישראל (בבב' שור). 46 כלומר: ספר אחר (מלבד ספר התורה) היה להם ויקרא ספר מלחמות ה' ואיננו אתנו כאשר אין לנו זכור (לשון ראב"ע), וע"ש וברמב"ן. 47 על כן יאמר בספר מלחמות ה' (במדרב' כה יד).

שמות יז בשלח

רכ

בכסאו להיות לו מלחמה ואיבה בעמלק עולמית. ומהו כס, ולא רש"י נאמר "כסא", ואף השם נחלק לחציו, נשבע²⁵ הקב"ה שאין שמו שלם ואין כסאו שלם²⁶ עד שימחה שמו של עמלק²⁷ כולו, וכשימחה שמו יהיה השם שלם והכסא שלם, שנאמר: האויב תמו חרבות לנצח (תהלים ט ז), זהו עמלק²⁸ שכתוב בו: ועברתו שמרה נצח (עמוס א יא), וערים נתשת אבד זכרם המה (תהלים שם), מהו אומר אחריו, וה' לעולם ישב (תהלים שם ח), הרי השם שלם, כונן למשפט כסאו (שם), הרי כסאו שלם.

25 תנחומא כי תצא יא. 26 ברמב"ן בשם רש"י: שאין הכסא שלם ואין השם מלא. 27 י"ג עשו, ברמב"ן: עמלק בן עשו. 28 י"ג עשו, וכ"ה ברמב"ן כאן.

(טו) ויקרא שמו, קרא שמו של הקדוש ברוך הוא בתפלתו⁸⁶, ספורנו כענין "קראתי שמך ה'" (איכה ג כה). ה' נסי, ה' יהיה רוממותי⁸⁷, כמו "נתת ליריאתך נס להחנאות" (תהלים ס ו), כלומר: ה' הוא יהיה מעלתי ורוממותי על כל מתקומם, כענין "יבשם נבוס קמינו" (שם מד ו), וכענין "יבשמי תרומ קרנו" (שם פט כה).

(טז) ויאמר כי יד על כס יה, אמר טעם תפילתי זאת הוא מפני שהאל יחברך נשבע שתהיה לו מלחמה בעמלק מדר דר, וחייבים אנו להלחם מלחמתו בכל דור ודור, כאמרם⁸⁸ "שלש מצוות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ: להעמיד להם מלך, ולהכריז זרעו של עמלק, ולבנות להם בית הבחירה", ולכן התפללתי שיהיה הוא נסי ורוממותי על האויב.

86 ולא קריאת שם. 87 [רש"י]. 88 סנהדרין כ ב.

שלם, לשון רש"י. ומדרש חכמים הוא⁹⁹. ויש מפרשים¹ כי כאשר תהיה יד על כסא ה' תהיה מלחמה לה' בעמלק, וכן תהיה מדור לדור. והענין כי כאשר יהיה מלך בישראל יושב על כסא ה', ילחם בעמלק, והוא רמז לשאול המלך הראשון. וכן מדר דר, לאמר כי כל מלך בישראל חייב להלחם בהם² עד שימחו ועל דרך הפשט נכון הוא נוגס זה הדרך מדרשו בגמרא³ שאמר⁴ כשהוא אומר כי יד על כס יה מלחמה לה' בעמלק מדר דר, הרי להעמיד עליהם מלך תחלה, ואין כס יה אלא מלך שנאמר וישב שלמה (דה"א כט כג)⁵, כדאיתא בפרק כהן גדול והוא פשט נכון במקרא הזה⁶ ועל דרך האמת כי היד אשר על כסא יה והיא מלחמה לה', הויה⁷ בעמלק מדר דר, כי מדת הדין של מעלה תהיה בו למחותו לעולם מדור דור, ומדרש חכמים⁸ בשם המלא ובכסא השלם ירמוז לזה. וטעם העונש שנענש עמלק יותר מכל העמים בעבור כי כל העמים שמעו וירגזו⁹ ופלשת אדום ומואב ויושבי כנען נמוגו¹⁰ מפני פחד ה' ומהדר גאונו, ועמלק בא ממרחק כמתגבר על השם, ולכן אמר בו ולא ירא אלהים (דברים כה יח), ועוד כי הוא נין עשו וקרוב לנו עובר מתעבר על ריב לא לו¹¹.

99 תנחומא כי תצא יא. 1 כן פי' הראב"ע בשם ישועה. ועי' רשב"ם. 2 כ"מ ברמב"ם ריש פ"ה מהלי מלכים שהמלך חייב להלחם בעמלק, אבל בספר החינוך מצוה חקנה מבואר שהיא מצוה המוטלת על הציבור. 3 [אין כוונתו ששיטה זו שהביא בשם יש מפרשים היא דברי הגמרא, שהרי הראב"ע הביא בשם ישועה אלא כוונתו שדרשת הגמרא היא על פי דרך המפרשים הללו, אלא שלדעת המפרשים הוא לשון נבואה ודרשת הגמרא היא לצווין]. 4 סנהדרין כ ב. 5 על כסא ה'. 6 [התוספת ע"פ כמה כ"י, ראה הרב ק. כהנא, "התוספות הרמב"ן לפירושו לתורה", המעין כרך ט גליון א עמ' 43]. 7 ע"פ כ"י, בס"ס: הויה. 8 הגיל בהע' 99. 9 לעיל טו יד. 10 שם יט-טז. 11 משלי כו יז.

חזקוני ודברי הימים למלכי ישראל וספרי שלמה⁴⁸, ושים באזני יהושע, שהרי התחיל במצוה, וימסור ספר זכרון זה לשופט הבא אחריו לזכרון, וכענין זה ימסורנו שופט לשופט ספר זכרון זה עד שיעמוד מלך לישראל ויהיה לזכרון, ולא יתמהו על מה אמחנו. ואין לפרש ושים באזני יהושע להלחם הוא בעמלק⁴⁹, שהרי לא נלחמו בו ישראל עד שאול⁵⁰. את זכר עמלק, לפי שאלופי אדום ואילי מואב וכנען ופלשת נבהלו מגאולת מצרים⁵¹, וזה שמע הכל ובא ממקום רחוק להלחם עמהם ולא פחד מהקב"ה⁵². (טו) ויבן שם מזבח, בחורב⁵³, ויקרא שמו ה' נסי, רבי אליעזר המודעי⁵⁴ אומר הקב"ה קראו נסי, ויקרא שמו ה' נסי, דוגמא פרש"י בפרשת וישלח גבי: ויקרא לו אל אלהי ישראל (בראשית לג כ). (טז) כי יד על כס יה כשיהיה כח לישראל להעמיד להם מלך

ורמב"ן. 56 קרוב לזה בקרובה (לקליר) לפרשת זכור (בר"ה אלהים אל דמי לך): זכור ה' את יום זבולך, המתנאים ונאמנים וכו'.

48 ראה ראב"ע פי' הארוך הערות 85-88. 49 כמו שכתב הרשב"ם, עי"ש. 50 ש"א טו. 51 לעיל טו יט-טז. 52 [רמב"ן]. 53 ראב"ע פי' הארוך. 54 [מכילתא מסכתא דעמלק פ"ח]. 55 ראה רשב"ם, ראב"ע

מחזה, ונתושיט ידה, ונתקניו בבית פהתמיה: יב. ונתקניו ית ידה, לא תחוס עינך: יג. לא יהי לך, בכיסך מתקל ומתקל, רב ונציר: יד. לא יהי לך, בביתך מקילא ומקילא, רבמא ונצירתא: טו. מתקלין שלמן דקשוט יהון לך, מקילן שלמן, דקשוט יהון לך, פדיל דיירכון יומך, על ארעא, דנאלקך יתיב לך: טז. ארי מרמק, קדם נאלקך כל עבד אלן, כל עבד שקר: יז. ונציר דכיר, ית דעבד לך עמלק, באורמא במפקכון מפצרים: יח. דערעך

יב מִכֹּהֵו וְשִׁלַּחַה יָדָהּ וְהַחֲזִיקָהּ בְּמַבְשִׁיו: וְקָצְתָה אֶת־כַּפָּהּ לֹא תִחֹס יג עֵינֶךָ: יד לֹא־יִהְיֶה לְךָ בְּבֵיתְךָ אִיפָה וְאִיפָה גְדוֹלָה וְקִטְנָה: טו יִהְיֶה־לְךָ אִיפָה שְׁלֵמָה וְצֹדֵק יִהְיֶה־לְךָ לְמַעַן יֵאָרִיכוּ יָמֶיךָ עַל הָאָדָמָה טז אֲשֶׁר־יִהְיֶה אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ: כִּי תֹעֲבֹת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כָּל־עֲשֵׂה אֵלֶּה כָּל עֲשֵׂה עוֹל: יז זָכוֹר אֶת אֲשֶׁר־עֲשֵׂה לְךָ עַמְלֶק בְּדֶרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם: אֲשֶׁר קָרָךְ

מפסיר יח זָכוֹר אֶת אֲשֶׁר־עֲשֵׂה לְךָ עַמְלֶק בְּדֶרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם: אֲשֶׁר קָרָךְ

(יב) וקצתה את כפה, ממון⁵¹ דמי בשתו, הכלל⁵² לפי המבייש רש"י והמתבייש. או אינו אלא ידה ממש, נאמר⁵³ כאן: לא תחוס, ונאמר להלן בעדים זוממים: לא תחוס (לעיל יט ג), מה להלן ממון אף כאן ממון. (יג) אבן ואבן, משקלות. גדולה וקטנה, גדולה⁵⁴ שהיא מכחשת את הקטנה, שלא יהא נוטל בגדולה ומחזיר בקטנה. לא יהיה לך, אם⁵⁵ עשית כן לא יהיה לך כלום. (טו) אבן שלמה וצדק יהיה לך, אם עשית כן יהיה לך הרבה. (יז) זכור את אשר עשה לך, אם⁵⁶ שקרת במדות ובמשקלות, הוי דואג מן גורי האויב, שנאמר: מאזני מרמה תועבת ה' (משלי יא א), וכתוב בתריה: בא דודן ויבא קלון (שם ב). 51 כ"ק כח א. 52 שם פג ב. 53 ספרי רצג. 54 ספרי רצד וראה חזקוני. 55 שם. 56 תנחומא ח.

רס"ג (יב) וקצתה את כפה, להצילו ממנה. (טו) ימיד, "מדתך"¹⁶. 16 ראה לעיל ה טו.

רשב"ם (יג) גדולה וקטנה, שעושה שני חצאי זקוקים¹⁶, אחד גדול ואחד קטן לרמות בו בני אדם שכששוקל שני חצאי זקוקים ביחד הרי הוא זקוק מצומצם וישר. ולכן אומר אבן שלמה זקוק שלם מצומצם בחתיכה אחת יעשה שלא יוכל לרמות. (טו) שלמה וצדק, חתיכה אחת ומכוון וישר. 16 זקוק = מידת משקל.

רמב"ן (יז-ט) זכור את אשר עשה לך עמלק, כבר הזכרת⁶⁰ המדרש שדרשו בו בספרא⁶¹, יכול בלבך, כשהוא אומר לא תשכח, הרי שכחת הלב אמורה, הא מה אני מקיים זכור, שתהא שונה בכ"ד, וכן בספרי⁶², זכור את אשר עשה לך עמלק, 60 לעיל כו ט. 61 תורת כהנים בחוקותי פרשתא א כ-ג. 62 רצו.

חזקוני (יב) וקצתה את כפה, פרט⁸¹ לאשת שליח בית דין, שאם החזיקה במבושיו של אותו המתקוטט עם בעלה כשהוא בא להכריחו בשליחות בית דין, שהיא פטורה. (יג) גדולה וקטנה, פרש"י: "גדולה שמכחשת את הקטנה". כלומר לא יהיה לך שני משקלות האחד מחמשה רביעי הליטרא, והשני משלושה רביעים, אעפ"י שהם שני ליטראות ישרות כשהן בבת אחת, לפי שהלב יודע שכונתו ליטול בגדולה ולהחזיר בקטנה היינו "גדולה שמכחשת את הקטנה" שמחסרת אותה רביע אחד. בכיסך, כית⁸² מקום למאזנים. 81 כ"ק כח א. 82 ראב"ע.

ספורנו לבנות אחיו בקידושיו, כאמרם ד"ל⁴⁰: "לא קראתי לאשתי... אלא... ביתי".

(יא) וקרבה אשת האחד להציל את אישה, אף על פי שהיבמה מצווה לבזות את אחי בעלה על שלא חס על בעלה, לא הותר לאשה לבייש את הנלחם עם בעלה⁴¹. (יד-טו) לא יהיה לך בביתך איפה ואיפה, אחר שהזכיר דרכי השראת שכונה בישראל, הזהיר שלא בלבד שנא האל את עיוות הדין, אבל ישנא גם כן המחזיק בכלים מוכנים לעשות עול, ושצריך להרחיק אותם הכלים פן תגעל נפשו אותנו, כאמרו כי תועבת ה' אלהיך כל עושה אלה.

40 שבת קיח ב. 41 וזה טעם סמיכות הפרשיות.

אחים. במבושיו, ביציו, מגזרת בושה, והוא עזות מצח לגלות ראב"ע דבר הנסתר שהיא ערוה. גם הוא מקום מסוכן. (יב) וקצתה את כפה, כמו עין תחת עין (שמות כא כד)⁷³, אם לא תפדה כפה תקוץ. לא תחוס עינך, אם היתה עניינה. (יד) בכיסך, מקום למאזנים⁷⁴, או יוציא מן הכיס בדרך רמאות⁷⁵. והראשון הוא נכון. והעד, כיס אחד יהיה לכולנו (משלי א יד), משקל אחד⁷⁶, ומגזרת תכוסו על השם (שמות יב ד)⁷⁷, ואם הוא משורש אחר⁷⁸. ורבים פירשו, כמו חריט⁷⁹, ואין צורך. (טו) שלמה, שלא יהיה מקום חסר, ואיפת צדק להיותה כמדת השוק. למען יאריכו ימך, כי זה ידוע, כי כל מלכות צדק תעמוד, כי הצדק כבנין. והעיוות כהרסות, כרגע יפול הקיר. (טז) כל עושה אלה, איפה ואיפה אבן ואבן, והכלל כל עושה עול כפה ובמעשה בסתר או בגלוי.

(יח) אשר קרך, מגזרת כל הקורות אותם (בראשית מב כט)⁸⁰. 73 שהפירוש הוא דמי העין. כך גם כאן דמי היד. ראה רש"י. 74 בכיס שבו המאזנים לא תהיינה אבני משקלות מזויפות. 75 להעמיד פנים שאבני המשקלות שמוזות היטב בכיס. 76 משקל אחד הוא פירוש לכיס אחד. 77 שם הוא מפרש במכסת חלק. וכן המכס לה' (במדבר לא לו) חלק שיקח כל אחד. וכמוהו ה' מנת חלקי וכו' (תהלים טו ה), גם תכסו, והוא מפעלי הכפל. בפירוש למשלי טז יא המיוחס לראב"ע: וכיס מנין. 78 כיס הוא מעין, כמו שיר, דין. בעוד שתכסו מן כסס. 79 מעין שקיק. ויצר ככרים כסף בשני חריטים (מ"ב ה כג). על הוליס זהב מכיס וכסף בקנה ישקלו (ישעיה מו ו) הוא אומר: הנותנים זהב מכיסם, והנה אבנים בכיס, והנה הוא במאזנים, גם קנה כן. 80 משם עצם מקרה.

דברים כה כי תצא

ריז

בְּדֶרֶךְ וַיִּזְנֶב בָּךְ כָּל־הַנְּחֻשְׁלִים אַחֲרֶיךָ וְאַתָּה עֵינֶךָ וַיִּגַע וְלֹא יָרָא אֱלֹהִים:
 יְהוָה בְּהִנֵּנִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶלֶךְ מִכָּל־אֵיבֶיךָ מִסָּבִיב בְּאַרְץ אֲשֶׁר יְהוָה־
 אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ נַחֲלָה לְרִשְׁתָּהּ תִּמְחָה אֶת־זִכְרֵךְ עִמְלֶךָ מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם לֹא
 תִּשְׁכַּח:

מסחור סחור, בארץ ויג, אלקה, יתיב לך אקסא למיחתה, תמחי ית דוקניה דעמלק, מתחות שמאי, לא תחשי:

(יח) אשר קרך בדרך, לשון מקרה⁵⁷. דבר אחר⁵⁸: לשון קרי רש"י וטומאה שהיה מטמא במשכב זכור. דבר אחר⁵⁹: לשון קור ותום, צננך והפשיך מרחיחך, שהיו האומות יראים להלחם בכם, ובא זה והתחיל והראה מקום לאחרים, משל לאמבטי רותחת שאין כל בריה יכולה לירד בתוכה, בא בן בליעל אחד קפץ וירד לתוכה, אף-על-פי שנכוה הקרה אותה בפני אחרים. ויזנב בך, מכח⁶⁰ זנב, חותך מילות וזורק כלפי מעלה. כל הנחשלים אחרך, חסרי⁶¹ כח מחמת חטאם, שהיה הענן פולטן, ואתה עיף ויגע, עיף⁶² בצמא, דכתיב: ויצמא שם העם למים (שמות יז ג), וכתיב אחריו: ויבא עמלק (שם ח). ויגע, בדרך⁶³. ולא ירא עמלק אלהים מלהרע לך.

(יט) תמחה את זכר עמלק, מאיש עד אשה מעולל ועד יונק משור ועד שה⁶⁴, שלא⁶⁵ יהא שם עמלק נזכר אפילו על הבהמה, לומר בהמה זו משל עמלק היתה.

57 ספרי רצו. 58 תנחומא ט. 59 שם. 60 שם י. 61 שם. 62 ש"א טו ג. 63 [מכילתא סוף בשלח].

ויזנב בך, כרת וזנבך, והם הנחשלים אחרך, שלא היה בם כח ראב"ע ללכת⁶¹. ויתכן להיות מלת נחשלים כמו נחשלים⁶², וכן כבש כשב. ואתה עיף, כי ברפידים בא, והעם צמא למים, כי בן כתוב⁶³. ויגע, מן הדרך. ולא ירא, שב אל עמלק, והוא פעל עבר⁶⁴, כמו כי כבד ממך (שמות יח יח), כי זקן יצחק (בראשית כז א), כאשר אהב (שם שם ט).

(יט) בהניח ה' אלהיך, הטעם, כי זאת המצוה תלויה אחר שירשו את הארץ ושקטה הארץ ממלחמה מכל סביבותיה, כי כל זמן שיתעסקו עם מלחמות הקרובים אליהם אינם חייבים להלחם בעמלק. תמחה את זכר עמלק, זהו והמתה מאיש ועד אשה, מעולל ועד יונק, משור ועד שה (ש"א טו ג), שלא יאמר זה השור היה משלל עמלק. ודברי התורה כלל ודברי שמאל הנביא פרט⁶⁵. לא תשכח, אחר זכור לחיזוק⁶⁶, וכן משפט מצוות רבות בתורה.

81 הנמצאים בסוף המנהג כונן בסוף גוף הבהמה. פירוש לפי הענין. אולי כגון של נחשלים, כמו חבל - כבל, חתה - כחה. 82 כהיפוך מקום האותיות. 83 ויתנו ברפידים, ואין מים לשתות... ויצמא שם העם למים (שמות יז א-ג). 84 בזמן עבר. הירגשה, שהרי אותו המשקל הוא גם כהוה. 85 התורה דיברה בצורה כללית, ולא פירטה את אופן מחיית זכר עמלק, בעוד ששמאל פירט המעשים שיביאו למחיית זכר עמלק. 86 אחר שמתח בוכור סיים בלא תשכח לשם חיזוק צו הכירה.

(יט) תמחה את זכר עמלק, "משור ועד אשה מגמל ועד חמור", ספורנו כמו שצוה לשאול (ש"א טו ג), וזה כדי להנקם מעמלק על שהעז פניו באל יתעלה, כמקנאים לכבודו.

רס"ג (יח) ויזנב, הרג את אלה שבקצוות¹⁷. הנחשלים, המתדרים¹⁸.

17 תרגם "פתטרך", וכן תרגם בישעיה ו' נעלה ביהודה ונקצנה, כי קצה חנב אחר הוא. 18 תרגם הנחשלים "אלמנוחפין" המתדרים והולכים לאטם מחמת חולשה. וכ"כ רבינו בפירושו לדניאל ב' מ וחשל עיקר חולשה כמו הנחשלים אחרך.

רשב"ם (יח) אשר קרך בדרך, לשון מקרה, כמו מן עשה, עשך ויכוננך (להלן לב ו). וכן מן אקרה כה (במדבר כג טו), קרך.

רמב"ן כפה, לא תשכח בלב. ולא ידעתי מה היא הזכירה הזו כפה, אם לאמר שנקרא פרשת עמלק בציבור, ונמצינו למדין מן התורה בשניה זכור⁶³, ויהיה סמן למקרא מגלה מן התורה. והנכון בעיני שהוא לומר שלא תשכח מה שעשה לנו עמלק עד שנמחה את שמו מתחת השמים, ונספר זה לבנינו ולדורותינו לומר להם כך עשה לנו הרשע, ולכן נצטוינו למחות את שמו, וכן במעשה מרים נצטוינו להודיע לבנינו ולספר בו לדורות, ואע"פ שהיה ראוי גם להסתירו שלא לדבר בגנותן של צדיקים, אבל צוה הכתוב להודיעו ולגלותו כדי שתהא אוהרת לשון הרע שומה בפיהם מפני שהוא חטא גדול וגורם רעות רבות, ובני אדם נכשלים בו תמיד, כמו שאמר⁶⁴ והכל באבך לשון הרע.

63 מה ששינו במגילה כט ב בשניה (בשבת שניה) זכור. 64 ב"ב קסא א, ועי' ערכך טו ב.

מהר"ם (יח) ויזנב בך כל, אותיות כלכ¹⁴, כמו שהזכיר והכלב להוטים אתו הדם, כך היה עמלק להוט אחר דם ישראל. מפי מ"י¹⁵.

14 [סופי תיבות של: ויזנב בך כל]. 15 ראה מהר"ם לשמות יז יד, ובהע' 12 שם.

חזקוני (יח) ויזנב בך, רדף⁸³ אחר אותם שהיו בזנב החיל. הנחשלים, הנחשלים⁸³, מתיבות הפוכות: כמו כבשים, כשבים. ואתה עיף ויגע, אל תתמה אם עשה בך כך, שהרי היית עיף ויגע מטורח הדרך, ועוד שהיית לא ירא אלהים, כדאיתא במכילתא⁸⁴: אחרים אומרים ולא ירא אלהים, אלו ישראל, שהיו בהם מצוות ולא קיימום⁸⁵, אבל אם הייתם יראי אלהים לא היה יכול לך. (יט) תמחה, קודם⁸⁶ שפשט ידו במקדש, ולמעלה שאמר: אמחה (שמות יז יד), היינו לאחר שפשט ידו בבית המקדש.

83 ראב"ע ובכור שור. 84 בשלח עמלק פרשה א. 85 לפנינו שם: שלא היו ביום מצוות. 86 תנחומא יא.

[illegible]

למלך ה' ב'קרבנו, חסדו ב'ש' ד'מנוב
ה'ש' ה' בקרבנו ולקו ב'ש' ד'מנוב (ג) אם
יש מלכות כמלכות, ומתחמין ב'ש' ד'מנוב (ד)
למנוב ארובי יש ואצוריהם אמלא.
(א"כ"ר פ"א)

הַיֵּשׁ ה' בְּקִרְבּוֹנוּ... וַיֵּבֶא עֲמֶלְקִי, רֹאֵה שְׂטוֹת שְׂהִיָּה בִידֵם. הַשְׂכִּינֹה הִיחָה מִרְבֵּלָה אֲחֻם סְעֻיִים וְעַנְי בְּכֹד וּמִקְפִּץ בְּדֵם וְעֹמֵד הַעֲנֵן מְהֵל לִפְנֵיהֶם, וּבְחֻמְבֹּר אֲשֶׁר רֵאִית אֲנִי נִשְׁאָר ה' אֱלֹהֵינוּ (ה) וְהֵם מְחַלְּמִים אֲשֶׁר ה' בְּקִרְבָּנוּ.

נִמְלֹא הַהִשְׁלִיכוֹ לֵאמֹר, כִּי יִשְׂרָאֵל הִיוּ סְעֻיִים עַל עַנְי בְּכֹד וּבְחֻמְבֹּר אֲשֶׁר רֵאִית אֲנִי נִשְׁאָר ה' אֱלֹהֵינוּ יֵשׁ אֲשֶׁר אֵל בְּנוֹ וְהֵם מְחַלְּמִים הַיֵּשׁ ה' בְּקִרְבּוֹנוּ מִיָּד וַיֵּבֶא עֲמֶלְקִי (פס"ד פ"ג).

(ג) איכה א, יב. (ד) משלי ת, כא. (ה) דברים א, לא.

התורה. וראה לעיל פס"ג. אות דצ"ו. וצוין לנכון. ובלק"ט. פ' ואתחנן ז' : — וראה מדרש תהלים פס"ו : פ' שלא ישתו מן הכסא. מה היו אומרים. השם ה' בקרבנו. משמחו אסרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע. [לפ' בריבית בודי אל] : השם ה' בקרבנו. מה איו, היה ראוי הנחיות לומר אם לא, כמו (שמות מ' ז') הילך בחרונו אם לא. אבל ידמות אל המה ונקראת אין ונקראת יראה, ונשבע דבר נקראת שם ונקראת הכמה וזהו (צ"ו אבות מ' יב) והנחמה טאין המצא. ועל כן סמך לו ה' ואמר והשם ה' יעקב שאמר (בראשית כ"ה ס"ז) אבן יש ה' והוא טאמר אלהים. [לפ' משלל ח' כ"א] וכבר ידעת שאין לומריו ההנחה וההרהר ועל ה' רמזו חכמי האמת האמת באמת אם לא יראה אלהים חכמה. אם אין חכמה אין יראה. כי הכל נקשר ומיוחד זה בזה. והנה ישראל התקדש בבאן וקצצו ונעשו, ולכן נעשו מיד ריבא עמלק. והבן זה. ומענין זה בודו ח"י"ט ס' : אלא הכי קאמר ר"ש ר' ועל דא לא חתים אם לא כמה והחבד הילך בחרונו אם לא. ואל רבי און. וראה ח"י"ט קכ"ו. [פ' שמירי פס"ג-ב] במנהג בלילת מוסר : אונין היו וכוונתם כדעת קצת הפלפולסופס כי ה' לרוב גדלו ודומותיו באו משמחו מנהגות הפלפול ר' על השמטת כבודו וכוונתו יתור ד' : כשצא ישראל מצרים מיד הקדוש אותם עניו כבודו. בקשו מן הורין לקח הקב"ה בקשו להבין ור' און : אמר לום הקב"ה. ח"י"ט און מוריע אותכם, הרי תכלו בא גורשן אותכם, ומי הא זה ה' עמלק. שנה ורבה עמלק. ר' און בודו ח"י"ט ס' : ובפסוקא דרב כהנא פ"ב ומסיר מיד ופליג עמלק. שנה ורבה עמלק. ורבי יצחק דא ברפדיס פיסטו מוטס בקולא ודמיר דיש ה' עמלק. והנה השם ה' בקרבנו, מיד ורבה עמלק. ורבי יצחק דא רבו קטו : שנה אהא מוטס בקולא ודמיר דיש ה' עמלק. ברפדיס, שאמר השם ה' בקרבנו אם אין, הוא אומר לום וכן שהקב"ה מבקש להחזיר חסאן של ישראל כי עשו. והנה השם ה' בקרבנו, מיד ורבה עמלק. ורבי יצחק דא זכור את אשר עשה לך עמלק. ור' און בתחומא נהא מ' : ומסקנא דר"ב. פ"ב ומסיר מיד. ובהתחומא יתור ז' : עשו שפס צורו ונודחו לום, שנה על ריב בני ישראל ועל גוטהם, לכן כתב ורבה עמלק. ור' און בשמירי פס"ג-א. ובפס"ד אומר, ה' בל הנחמה אחרי. ה' מי שנה קורא קורא תור את חכמה הקב"ה השם ה' בקרבנו. וראה ח"י"ט ס' : יצא ח"י"ט קטא. [לפ' לעיל אות ה' ב] מדרש תנאים בדרים י"ז : ונאה פיה ורבה אלו ישראלי. ולא ידא אלהים זה

[illegible]

רבי יוחנן בן גוריון אומר, אחד כל המבורות והתפלות שעשה הקב"ה עם ישראל במצרים ובים סוף חזרו וניסו לקלוש ברוך הוא עד עשר פעמים, שנאמר (ו) וינסו אותי זה עשר פעמים, ועד הלשינו על הקדוש ברוך הוא ואמרו עובד ה' אותנו במדבר הזה ואני שכינתו בקרבנו, שא"י ה' אלהינו אה אה אה. רבי יהושע בן קרחה אומר, אחד הפרשה הזאת מה כתב ויבא עמלק, ר' טרילוח תפלה תפסר אתה. (מנחות פ"ג.)

אי אפשר להו' לישראל להיות אלא אם כן מתעסקים בדברי תורה, ולפי שפרשו מדברי תורה לכן בא שונא עליהם, שאין חשונא בא אלא על השונא ועל העבירה, לכן נאמר ויבא עמלק. (מכילתא)

[מן] ויבא עמלק... ברפידים, רבי אלעזר המודיע אומר ויבא עמלק לפי שהיה עמלק נבסח תחת כנפי ענן וגובה נפשות מלש"ל תורה.]

[illegible][illegible]

תורה שבעל פה

פנים. לכן נאמר ויבא עמלק, שבא בגלוי פנים.
[מח] ויבא עמלק, רבו יוסי בן חלפתא אומר
ויבא עמלק, שבא בעצה שכנים עמלק את
כל האומות ואמר להם: כואו וסייעוני על ישראל.
אמר לו: לא נוכל לעמוד כנגדו, פרעה לא עמד
כנגדו שטפנו הקב"ה בים סוף, שנאמר: ויניח
פרעה וחיילו בים סוף, אני ה'אך נובל לעמוד
כנגדו. אמר להם: כואו ואתן לכם צעה מה
תעשו, אם יצאנו ברחו לכם, ואם לאו בראו
וסייעוני על ישראל, לכן נאמר ויבא עמלק, שבא
בעצה. רבי יהודה הנשיא אומר חמשה עמים
פסע עמלק ובה ועשה מלחמה עם ישראל, שבא
עמלק וישב בארץ הנגב שהיה לפניו מבקל.
רבי נחן אומר לא בא עמלק אלא מהדרי שער.
אדרב מאות פסע עמלק ובה ועשה מלחמה
עם ישראל. (מכילתא)

[מח] ויבא עמלק, אחרים אומרים יבא עמלק
כפיו מוכה ויפרע מן העם כפיו מוכה.
(מכילתא)

ז' חולמין קלי, סו. (ב) במדבר יג, כח. (ג) בראשית כה, מא.

איש קוסמים ובעל אב וייער מלחמה עם ישראל ברמזים. וילחמו בישראל מלחמה רבה וחזקה ויתן י' את עמלק
ואת עמו ביד משה וביד ישראל וביד יהושע בן נון ואפודי משרת משה. ויכו בני ישראל את עמלק ואח
חרכ, בן מלחמה חזקה היתה המלחמה היתה על בני ישראל, ואמר ה' אל משה כתוב לך את הדבר הזה וזכרון בספר
רשמת בך ויהושע בן נון משרתך. וזוית את בני ישראל לאמר, בנאוכם האלה לאמר זכור אל אשר עשה לך עמלק בדרך באנחנו
השמים. וישע בן משה ויקח הספר ויכתב עליו את הדברים האלה לאמר זכור אל אשר עשה לך עמלק בדרך באנחנו
ממצרים וגו'. והיה המלך אשר יתחול על עמלק ועל זכור ועל דורו, אנכי אדרש עמו והכרתי אותו מקרב עמי.
ויכתוב משה את כל הדברים האלה בספר ויצוה את בני ישראל על כל הדברים האלה. ובספר ירחמאל אתו 128 כותב
עמלק בן אליפז את עשו הכיאי אתו חיל רב משל של מכשפים ומכשפות. [מח] כיה בתחומא כאן. וראה תחומא
תצא מ' ותיב' כאן, ובפיקחא דרי' פ'ג. ומיש חמשה פעמים צ"ל חמשה עמים. ובמכילתא פ'ג. ר' יוסי בן חלפתא
אומר, ויבא עמלק, שבא בעצה, לפי שהלך ויכנס כל אותן אלפים וכל אותן רבבות בשביל לקבל פורענותו. אמרו:
הואך אתה אומר למה עמלק כנגדו? פריעה שמע כנגדו, סבעו הקב"ה בים, והוא אנו יכולים לעמוד כנגדו. אמר
למה, אנו אחרים לעמוד כנגדו? אמר: לא, בא וסייעוני עליהם. ר' נתן בן יוסף (אומן) חתם
עמלים פסע ובה עמלק ועשה מלחמה עם ישראל, וכו'. ואפי' שמעל וישב בארץ הנגב והחתי והיבסי והאמרי
וישב בור והכנעני וישב על הים ועל יד הירדן, הוא היה לפניו מבקל. רבי אומר, לא בא אלא מדרת והיבסי והאמרי
כאות מרס פסע ובה עמלק ועשה מלחמה עם ישראל, וכו'. ואפי' שמעל וישב בארץ הנגב והחתי והיבסי והאמרי
מערבית. מ"מ מציון שמעפנות עמלק היו. ר' באבא צוהתא של ארץ ישראל. וראה לקי"ש בלק רמז חמשה. מילחמה
לא היה לעמלק למה מופעה? אלא כיה עמלק וכתב ויחלש יהושע. [מח] מכילתא פ'ג. וראה תחומא. ובמכילתא מבא
סמן לדרש לו מפרסות שונות. [מח] כיה במדרש אבא גוריון פ'ג. ראה לקמן את סו. [מח] ראה חייב' כאן.
ושהשי' פ'ג. י. ומבוא מדרש זה באריכות בפ' ה'ה'ס', בדרך וקנים כאן וי'ל: נמצא במדרש, עשו השבוע את אליפז
בנו לחרוג את יעקב, ויבא מרסו מן הכבוד, ואמר לו: בני בבורי, את חתונתו שמואל עשו הכבוד, הלא נתתים
לחם עמלק. והוא מניח ואמר לו: בני, יעקב בבור מן ויהי, ואמר הרשע אם לא היה יד מנגנו מן יהודה, הלא נתתים
ממנו כל מנוגו, ועני חושב כמות. כינוי שראה עשו שלא עשה אליפז מצות אביו ושבועתו: הלא אל יעקב ונמל
יעקב נמצא עמלק לבורי וקנו עשו ונשבע לו שיהרגו עמלקה תנועת הדבר הזה, והיה זה בו כמו שעשהה לאליפז.
והא קבל דבריה, אמר לו: חוב גדול מוסל על דורו של אברהם, כדכתיב ועבדו וקנו אותם, ואם תהרגו יעקב חרי

תורה שבעל פה

[מח] ויבא עמלק וילחם עם ישראל
ברפידם, ומהיכן בא עמלק, אי"ר כרסופדאי
בשם ר' יוחנן שבא מאצל בלעם. הרשע שבא
ליטול צעה ממנו, וא"ל וידע אני שבעל צעה אתה.
וגם בעל מוחשבות רעות, וכל הטוטל צעה ממך
אינו נבשל. א"ל ראה מה עשו אומה זו למצרים
שעשו להם כמה טובות, ומה למצרים שעשו להם
כמה טובות כך, לשאר אומות עאכ"ו היאך אתה
יועצני? א"ל בלעם כך ועשה עמלק מלחמה, ואם
אתה עשה עמלקה מלחמה אתה יכול להם מפני
שהם תליון בוכותו של אברהם תליו בוכותו של אברהם.
שהוא בן בנו של אברהם תליו בוכותו של אברהם.
מ"מ בא עליהם במלחמה. (אס"ר פוש' ו.)

[מח] ויבא עמלק, מה ראה עמלק לבוא להלחם
עם ישראל, כדי לנקום נקמת עשו. וזקנו,
דכתיב: וישטם עשו את יעקב, אליפז היה
בבד עשו וצוהו להגדרות עם בני יעקב, ולפי
שנתגדל עם איוב וחבריו, לא נלחם בהם.
(לקח מוכ)

ז' חולמין קלי, סו. (ב) במדבר יג, כח. (ג) בראשית כה, מא.

איש קוסמים ובעל אב וייער מלחמה עם ישראל ברמזים. וילחמו בישראל מלחמה רבה וחזקה ויתן י' את עמלק
ואת עמו ביד משה וביד ישראל וביד יהושע בן נון ואפודי משרת משה. ויכו בני ישראל את עמלק ואח
חרכ, בן מלחמה חזקה היתה המלחמה היתה על בני ישראל, ואמר ה' אל משה כתוב לך את הדבר הזה וזכרון בספר
רשמת בך ויהושע בן נון משרתך. וזוית את בני ישראל לאמר, בנאוכם האלה לאמר זכור אל אשר עשה לך עמלק בדרך באנחנו
השמים. וישע בן משה ויקח הספר ויכתב עליו את הדברים האלה לאמר זכור אל אשר עשה לך עמלק בדרך באנחנו
ממצרים וגו'. והיה המלך אשר יתחול על עמלק ועל זכור ועל דורו, אנכי אדרש עמו והכרתי אותו מקרב עמי.
ויכתוב משה את כל הדברים האלה בספר ויצוה את בני ישראל על כל הדברים האלה. ובספר ירחמאל אתו 128 כותב
עמלק בן אליפז את עשו הכיאי אתו חיל רב משל של מכשפים ומכשפות. [מח] כיה בתחומא כאן. וראה תחומא
תצא מ' ותיב' כאן, ובפיקחא דרי' פ'ג. ומיש חמשה פעמים צ"ל חמשה עמים. ובמכילתא פ'ג. ר' יוסי בן חלפתא
אומר, ויבא עמלק, שבא בעצה, לפי שהלך ויכנס כל אותן אלפים וכל אותן רבבות בשביל לקבל פורענותו. אמרו:
הואך אתה אומר למה עמלק כנגדו? פריעה שמע כנגדו, סבעו הקב"ה בים, והוא אנו יכולים לעמוד כנגדו. אמר
למה, אנו אחרים לעמוד כנגדו? אמר: לא, בא וסייעוני עליהם. ר' נתן בן יוסף (אומן) חתם
עמלים פסע ובה עמלק ועשה מלחמה עם ישראל, וכו'. ואפי' שמעל וישב בארץ הנגב והחתי והיבסי והאמרי
וישב בור והכנעני וישב על הים ועל יד הירדן, הוא היה לפניו מבקל. רבי אומר, לא בא אלא מדרת והיבסי והאמרי
כאות מרס פסע ובה עמלק ועשה מלחמה עם ישראל, וכו'. ואפי' שמעל וישב בארץ הנגב והחתי והיבסי והאמרי
מערבית. מ"מ מציון שמעפנות עמלק היו. ר' באבא צוהתא של ארץ ישראל. וראה לקי"ש בלק רמז חמשה. מילחמה
לא היה לעמלק למה מופעה? אלא כיה עמלק וכתב ויחלש יהושע. [מח] מכילתא פ'ג. וראה תחומא. ובמכילתא מבא
סמן לדרש לו מפרסות שונות. [מח] כיה במדרש אבא גוריון פ'ג. ראה לקמן את סו. [מח] ראה חייב' כאן.
ושהשי' פ'ג. י. ומבוא מדרש זה באריכות בפ' ה'ה'ס', בדרך וקנים כאן וי'ל: נמצא במדרש, עשו השבוע את אליפז
בנו לחרוג את יעקב, ויבא מרסו מן הכבוד, ואמר לו: בני בבורי, את חתונתו שמואל עשו הכבוד, הלא נתתים
לחם עמלק. והוא מניח ואמר לו: בני, יעקב בבור מן ויהי, ואמר הרשע אם לא היה יד מנגנו מן יהודה, הלא נתתים
ממנו כל מנוגו, ועני חושב כמות. כינוי שראה עשו שלא עשה אליפז מצות אביו ושבועתו: הלא אל יעקב ונמל
יעקב נמצא עמלק לבורי וקנו עשו ונשבע לו שיהרגו עמלקה תנועת הדבר הזה, והיה זה בו כמו שעשהה לאליפז.
והא קבל דבריה, אמר לו: חוב גדול מוסל על דורו של אברהם, כדכתיב ועבדו וקנו אותם, ואם תהרגו יעקב חרי

תורה שבעל פה

[מח] ויבא עמלק, אמר ר' ברכיה למה נקרא
שמו עמלק, שבא ללוק דמן של ישראל
ככלב. (תנ"י יחז' ה.)
[מס'] עמלק, עם לך [ולקח] פרוח כהדיון דחלא
(חוליא). (פסיקתא ד"ב פ"ג)
[ג] וילחם עם ישראל ברפידם, אמר רבי
חנניה הדבר הזה שאמרו את רבי אליעזר
שהיה יושב במדבר ורבה רפידים מנה, אמר
לי: כמשמעו. אחרים אומרים אין רפידים אלא
(ב) ויהי יב, א. (ג) מליא ית, כה-ב.

וחזק ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידם, ומהיכן בא עמלק, אי"ר כרסופדאי
בשם ר' יוחנן שבא מאצל בלעם. הרשע שבא
ליטול צעה ממנו, וא"ל וידע אני שבעל צעה אתה.
וגם בעל מוחשבות רעות, וכל הטוטל צעה ממך
אינו נבשל. א"ל ראה מה עשו אומה זו למצרים
שעשו להם כמה טובות, ומה למצרים שעשו להם
כמה טובות כך, לשאר אומות עאכ"ו היאך אתה
יועצני? א"ל בלעם כך ועשה עמלק מלחמה, ואם
אתה עשה עמלקה מלחמה אתה יכול להם מפני
שהם תליון בוכותו של אברהם תליו בוכותו של אברהם.
שהוא בן בנו של אברהם תליו בוכותו של אברהם.
מ"מ בא עליהם במלחמה. (אס"ר פוש' ו.)
[מח] ויבא עמלק, מה ראה עמלק לבוא להלחם
עם ישראל, כדי לנקום נקמת עשו. וזקנו,
דכתיב: וישטם עשו את יעקב, אליפז היה
בבד עשו וצוהו להגדרות עם בני יעקב, ולפי
שנתגדל עם איוב וחבריו, לא נלחם בהם.
(לקח מוכ)
ז' חולמין קלי, סו. (ב) במדבר יג, כח. (ג) בראשית כה, מא.
איש קוסמים ובעל אב וייער מלחמה עם ישראל ברמזים. וילחמו בישראל מלחמה רבה וחזקה ויתן י' את עמלק
ואת עמו ביד משה וביד ישראל וביד יהושע בן נון ואפודי משרת משה. ויכו בני ישראל את עמלק ואח
חרכ, בן מלחמה חזקה היתה המלחמה היתה על בני ישראל, ואמר ה' אל משה כתוב לך את הדבר הזה וזכרון בספר
רשמת בך ויהושע בן נון משרתך. וזוית את בני ישראל לאמר, בנאוכם האלה לאמר זכור אל אשר עשה לך עמלק בדרך באנחנו
השמים. וישע בן משה ויקח הספר ויכתב עליו את הדברים האלה לאמר זכור אל אשר עשה לך עמלק בדרך באנחנו
ממצרים וגו'. והיה המלך אשר יתחול על עמלק ועל זכור ועל דורו, אנכי אדרש עמו והכרתי אותו מקרב עמי.
ויכתוב משה את כל הדברים האלה בספר ויצוה את בני ישראל על כל הדברים האלה. ובספר ירחמאל אתו 128 כותב
עמלק בן אליפז את עשו הכיאי אתו חיל רב משל של מכשפים ומכשפות. [מח] כיה בתחומא כאן. וראה תחומא
תצא מ' ותיב' כאן, ובפיקחא דרי' פ'ג. ומיש חמשה פעמים צ"ל חמשה עמים. ובמכילתא פ'ג. ר' יוסי בן חלפתא
אומר, ויבא עמלק, שבא בעצה, לפי שהלך ויכנס כל אותן אלפים וכל אותן רבבות בשביל לקבל פורענותו. אמרו:
הואך אתה אומר למה עמלק כנגדו? פריעה שמע כנגדו, סבעו הקב"ה בים, והוא אנו יכולים לעמוד כנגדו. אמר
למה, אנו אחרים לעמוד כנגדו? אמר: לא, בא וסייעוני עליהם. ר' נתן בן יוסף (אומן) חתם
עמלים פסע ובה עמלק ועשה מלחמה עם ישראל, וכו'. ואפי' שמעל וישב בארץ הנגב והחתי והיבסי והאמרי
וישב בור והכנעני וישב על הים ועל יד הירדן, הוא היה לפניו מבקל. רבי אומר, לא בא אלא מדרת והיבסי והאמרי
כאות מרס פסע ובה עמלק ועשה מלחמה עם ישראל, וכו'. ואפי' שמעל וישב בארץ הנגב והחתי והיבסי והאמרי
מערבית. מ"מ מציון שמעפנות עמלק היו. ר' באבא צוהתא של ארץ ישראל. וראה לקי"ש בלק רמז חמשה. מילחמה
לא היה לעמלק למה מופעה? אלא כיה עמלק וכתב ויחלש יהושע. [מח] מכילתא פ'ג. וראה תחומא. ובמכילתא מבא
סמן לדרש לו מפרסות שונות. [מח] כיה במדרש אבא גוריון פ'ג. ראה לקמן את סו. [מח] ראה חייב' כאן.
ושהשי' פ'ג. י. ומבוא מדרש זה באריכות בפ' ה'ה'ס', בדרך וקנים כאן וי'ל: נמצא במדרש, עשו השבוע את אליפז
בנו לחרוג את יעקב, ויבא מרסו מן הכבוד, ואמר לו: בני בבורי, את חתונתו שמואל עשו הכבוד, הלא נתתים
לחם עמלק. והוא מניח ואמר לו: בני, יעקב בבור מן ויהי, ואמר הרשע אם לא היה יד מנגנו מן יהודה, הלא נתתים
ממנו כל מנוגו, ועני חושב כמות. כינוי שראה עשו שלא עשה אליפז מצות אביו ושבועתו: הלא אל יעקב ונמל
יעקב נמצא עמלק לבורי וקנו עשו ונשבע לו שיהרגו עמלקה תנועת הדבר הזה, והיה זה בו כמו שעשהה לאליפז.
והא קבל דבריה, אמר לו: חוב גדול מוסל על דורו של אברהם, כדכתיב ועבדו וקנו אותם, ואם תהרגו יעקב חרי

[illegible]

יש וילךם ברוידיים, און רסידים אלע רסיון דים
למי שרשו ישראל יידים מדי, לך בא שווא
עליהם למי שאין שווא בא אלא על רסיון
יידים מן התורה:

משה רבשע רשע זה בא לאבר בייך מותח
כסד סח שנות דהם מי יקא בג ריא אוסר
כשבא עמלק וכו' רבשע בייך שאתה עתיד
לסודן תחת רוחה השמימי וכו' רשע זה בא לכלי

[illegible][illegible][illegible][illegible][illegible][illegible]

כֹּה יִקְרָא ה' נָם, אִמֶּה מִשֶּׁה דָּם הוּא עֲשֵׂה
הַסֶּם קִינֵי עֲשֹׂא וְכֵן אַח מוֹצֵא כִּי זֶמֶן
שִׁשְׁרָאֵל בְּנֵי דָם לְסִינֵי שְׁנֵאֲמֵר ה' נָם, צִיָּה
לְיִשְׂרָאֵל כֹּאֵל צִיָּה לְסִינֵי שְׁנֵא, בְּכָר צִדָּם לִי
צִיָּה, שְׁמֹחֶה לְיִשְׂרָאֵל כֹּאֵל שְׁמֹחֶה לְסִינֵי שְׁנֵא כִי
שְׁמֹחִי בִישְׁמֹחֶךָ (עֵי, מִסְכֵּחָה) :

לְ עַמְלֵק, מִשְׁעִי אִמֶּר מִשְׁעִי אִמֶּר, אֵם וְכִתְּמֵם אִתָּם
בְּנוֹשֵׁל אֲבָרְתָם שְׁדֵמִשֵׁל, עֲצֵמֵם בְּאִמֶּר שְׁנֵאֲמֵר
וְאִמֶּר עֲמִר וְאִמֶּר, וְאֵם לֹא לְנִבִּי חֲסֵר בְּנוֹשֵׁם,
הַחֲקִינֵי עֲצֵמֵס לְשִׁיעֲבֹרָה שֶׁל מִצְרַיִם עֵישׁ (עֵי,
אִתָּא לֵיב בִּבְיָאֵר) :

לְ דִּמְרֵי דִּמְרֵי רֵאֵל רֵאֵל דִּמְרֵי דִּמְרֵי וְהִשְׁתֵּם הַחֲסֵר דִּמְרֵי

ברמודז וזריר, ידעש אומב מדור אל חי עזריה,
דור אל חי, עזריה, ידעש אומב מדור
של משה ומדור של שמואל ידעש אומב מדור
של משה ומדור ידעש מני דודו של משה
שהו ידעש שמואל ידעש עם שמש פפרייה
דור דור ידעש :

[illegible]

כס מ' יחור, לך תבה וסתי יערים, לך תבה זה
עמלק וסתי יערים זה יחור ע"ש :

כח סרת ה' נס' אל משה לישראל הנס הזה
שעשה לכם הקב"ה בשבילך עשה למען
שמו עשה שלא יהי ראוץ באותה עצה צאותו
נס ע"ש :

לך ר"י בשם ר' אבנעדרר אמר כתוב אחד אושר
המחיה וכתוב אומר כי מחיה אמתה כיצד
אחר זכור : שאנו שכחה מצוי בנז' ואחרי און
לפניך שכחה לך זכור את אשר עשה לך עמלק
לזכור עשה לך לא עשה היה זכור ה' לבני וזכור
(ועי' מדר זכור ה' מה היה לזכור) :

[illegible]

ישראל צענו יד משה כאשר ירם משה יד וגבר ישראל שואב כי צדקתו לנס למצרים הי רחוק
השפעתו על ידי משה, מה קט קייט, אונטה, כי הי בקרבתו, נחם רעים ודברים צדקתו כפי הי, וחיב
מחננו (חוט כפי) כל זמן מחשבתו, לפני מעלה וגבר ישראל ובי אס ודעים כי לא צדקתו מחננו
דק סענו כי מה הצדקה, ומגברו, ואס בארמו ודענו צדקתו ומחשבתו לפני משה אז וגבר מעלה
כמי אחי סבי רבי חיים כי (העלה נח) לולי הי צדקה לי אס סאוו גס בלא צדק הי צדקה לי
אז כענו צדקה דומי כפי, ואס ארמו משה רגלי אז ספדו כי ארמונו:

7. סתם מתי צנו כי מעלה סס, כפלים בור כי וגבר ישראל ארמית ומקדי יורו על כפר
ישראל מנחה ואמר מה צדקתו לפני ישראל ארמית לפני סתם מתי צנו, מה סענו על
אזל אין סתם לפני מה סענו לצדק, ואמר כי יד על כס יה, אס ישראל חיים יד ללוס מר
אמר הי צדקתו בור הי, אז מלחמה לה צדקה, וחיב אס מחשבתו לפני מעלה לבדו כי וגבר ישראל.

ואס

עמלק

כ"א

(ראה גם: אנג, אדום, ארבע פרשיות, דוד המדבר, המן, ישראל — עמים, עשו)

ותמנע היתה פלגש לאליפו בן עשו ותלד לאליפו את עמלק, אלה בני עדה אשת עשו. (בראשית לו יב)
ויבא עמלק, וילחם עם ישראל בפרדסים. (שמות יז ה)
וירא את עמלק וישא משלו ויאמר, ראשית גרים עמלק ואחריתו עדי אובד. (במדבר כד כ)
זכור את אשר עשה לך עמלק, בדרך בצאתכם ממצרים... (דברים כה ז)

כה אמר ה' צבאות פקדתי את אשר עשה עמלק לישראל, אשר שם לו בדרך בעלותו ממצרים. עתה לך והכניתה את עמלק והחרמתם את כל אשר לו ולא תחמול עליו, ותמח מאיש עד אשה מעולל ועד יונק משור ועד שד מגמל ועד חמור. (שמואל א טו ב)

זחר:

ואלו הם שנשארו מאלו שנאמר עליהם במבול וימח את כל היקום, ואלו שנשארו מקליפת עמלק בגלות הד' דהיינו גלות אדום, המה ראשים בעולם ככח רב, והוא משום שקליפה זו היא בחינת ראש וכח דקליפות כח"ל. והם נעשים כלי חסם לישראל, ועליהם נאמר במבול כי מלאה הארץ חמס, אלו הם העמלקים, ותבאר מין הראשון של החמס מינים דעורב רב, שהם העמלקים, והם כח דקליפות. (בראשית רבה)

וכשיבא המשיח יבא בהתחדשות ביד הגדולה ויערוך מלחמה בעמלק, (ויתגבר ההחמס על הדין כמו ביציאת מצרים, וכתוב) בחזק יד והציג' ה' ממצרים, וכשיבא השם יד בחזק יד לבד (ולא יד הוי"ה או יד הגדולה) הוא ברין, דהיינו שיערוך מלחמה ברין בעמלק ויבא המשיח. (ויחי סא, ועיי' שם ענד.)

אמר הקב"ה אתם אמרתם ה' בן עמלק, ר' יתודה אמר ראשית גרים עמלק ואחריתו עדי אובד, וכי ראשית גרים עמלק, והלא כמה לשונות ועמים ואומות היו בעולם מטרם שבא עמלק.

אלא כשיצאו ישראל ממצרים פחד ואימה של ישראל נפל על כל עמי העולם, זה שאמר שמעו עמים ירגונו וגו', ולא היה עם שלא היה ירא מגבורות עליונות של הקב"ה, ועמלק לא היה ירא, זה שאמר ולא ירא אלקים, לא ירא לקרב אלקיך, ועל כן הוא ראשית גרים.

הראשון שבא לעשות מלחמה בישראל היה עמלק, ומשום זה ואחריתו עדי אובד, שכתוב, כי מזה אמחה את זכר עמלק, וכתוב תמחה את זכר עמלק, זה שאמר ואחריתו עדי אובד. עדי אבדו היה צריך לומר, אלא עד שיבא הקב"ה ויאבד אותו, שכתוב כי מזה אמחה וגו'. אמר ר' אלעזר תא חזי, אף על פי שהצור תמידי פעיל, ועשה עמהם חסד להוציא להם מים, לא עזב את שלו, שהרי כתוב ויבא עמלק. (בשלח תמא)

ויבא עמלק, אמר ר' שמעון סוד החכמה כאן, מגזרת דין הקשה באה מלחמה זו, ומלחמה זו נמצא למעלה ולמטה, ואין לך דבר בתורה שלא יהיה בו סודות עליונים של החכמה... תא חזי בשעה שחטאו ישראל למטה מה כתוב, ויבא עמלק וילחם עם ישראל, בא לקטרג דין על רחמים, (שהוא המלחמה שלו למעלה), כי הכל נמצא למעלה ולמטה, ברפידים, ברפיון ידים, שרפו ידיהם מתורת הקב"ה כמו שהצמדנו. א"ר יתודה בשתי פעמים עשה עמלק מלחמה בישראל, אחד כאן, שכתוב וירד העמלק והכנעני וגו'... (שם תנר, וראה עוד עמלק — מלחמת — מחית)

ויקהל משה את כל עדת וגו' ר' חייא פתח ויאמר שאול אל הקניי לכו סורו וגו', תא חזי מה כתוב בעמלק, פקדתי את אשר עשה עמלק לישראל וגו', והקב"ה בכל המלחמות שעשו שאר העמים עם ישראל מה הטעם, שלא היה קשה לפניו כמלחמה זו שעשה עמלק עמהם, אלא ודאי המלחמה של עמלק היתה בכל הצדדים למעלה ולמטה, כי בזמן ההוא נתחזק נחש הרע למעלה ונתחזק למטה (בעולם הזה).

מה נחש הרע אורב על פרשת דרכים, אף כן עמלק היה נחש רע לישראל, שאורב להם על פרשת דרכים.

שכתוב אשר שם לו בדרך בעלותו ממצרים, וארכ הוא למעלה לטמא המקדש, (שהוא המלכות), יארכ למטה לטמא את ישראל, מאין לנו שכתוב, אשר קורן בדרך, כתוב כאן אשר קורן, וכתוב שם כי יהיה כך איש אשר לא יהיה טהור מקדש לילה...

כעין זה, אשר קורן בדרך וגו', שפירושו הזמן לך אותו נחש הרע למעלה לטמא אותך בכל הצדדים, ולולא שנתחזק משה למעלה ויהי'שע למטה, לא יכול לו ישראל, ומשום זה נטר הקב"ה שנאה חדיא לדורי דורות, מזה הטעם, משום שחשב לעקור אות הכרית ממקומו, ומשום זה כתוב פקדתי, דהיינו בפקדיה, (שהיא המלכות), כי שם נרמז הסוד של אות ברית קודש... (ויקהל א)

א"ר יצחק, הכנעני מלך ערד יושב הגלב ודאי, וכשיבאו אלו המרגלים ששלח משה, אמרו, עמלק יושב בארץ הגלב, כדי לשכור לבס, כי בעמלק נשכר כוחם החיל... (אמור רסו)

תא חזי רשעי מדין עם כל זה לא שקטו מכל הרע שלהם, לאחר דורות שראו שיהושע מת עם כל אלו הקנים הראים שיעשה נס על ידיהם, אמרו, עתה השעה עומדת לנו, מה עשו, באו אל עמלק אמרו להם, ראי לם לזכור מה עשו לכם ישראל ומשה רבם, ויהושע תלמידו, שיכלה אתכם מן העולם, עתה היא העת כי אין בהם מי שיגן עליהם, ואנו נלך אתכם, שכתוב, מדין ועמלק בני קדם וגו', מפני מדין עשו להם בני ישראל את המהדות וגו', לא היה בעולם מי שיעשה רעה לישראל בכל, כמו מדין, ואם תאמר עמלק, הוא משום קנאת ברית, שהם קרבו אל הכרית לפגום אותו, על כן קנא הקב"ה קנאת עולם שלא תשכח, אמרו ודאי כך הוא ואין בזה ספק בעולם. (בלק צז)

עמלק מי הוא (שורשו) של עמלק למעלה, שהרי אנו רואים שכלים וכלק משם, (מעמלק של מעלה) היו הנשמות שלחם, ומשום זה היו שונאים את ישראל יותר מכל אומה ולשון, ומשום זה רשום בשמותיהם (עמלק, דהיינו) ע"מ של בלעם, ל"ק של בלק, והעמלקים הם דכר ונוקבא, ועליהם נאמר לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל, (עמל הוא דכר של עמלק, ואון הוא נוקבא של).

כמו שיש בישראל ארבעה פנים, יעקב, ישראל, רחל לאה... כך יש ר' פנים לעמלק, שהם קסם, ונחש, עמל ואון, אוחיות עמל רשום בעמלק, והמן, שהיה

מצד עמלק (נאמר עליו) ישוב עמל בראשו, וכל אלוף עשו היו מעמלק, ועמלק למעלה הוא סמאל, (שש גם בו ר' פנים שהם) עמל נחש און מרמה, המסיחים את האדם לחטוא אל הקב"ה. קסם הוא ק' מן עמלק, סם מן סמאל, נחש אל מסמאל. (כי תצא ק')

מכילתא וספרי:

ראה עמלק — מחית — מלחמת.

תלמוד בבלי:

לן ה' הממלכה זו מלחמת עמלק, וכן הוא אומר כי יד על כס יי... (ברכות נה א)
אמר רב יתודה אמר רב אלמלי שמר ישראל שבת ראשונה לא שלטה בהן אומה ולשון, שנאמר ויהי ביום השביעי יצאו מן העם ללקט, וכתוב בתורה ויבא עמלק. (שבת קיח ב)

תמנע מאי היא, תמנע בת מלכים הוא, דכתיב אלוף לוסן אלוף תמנע, וכל אלוף מלכותא כלא תגאא היא, בעיא לאיגיוני באהא אצל אברהם יצחק ויעקב ולא קבלה, הלכה והיתה פילגש לאליפו בן עשו, אמרה מושב תהא שפחה לאומה זו ולא תהא גבירה לאומה אחת, נפק מינה עמלק דעצמיתו לישראל, מאי טעמא, דלא איבעי להו לדחקי. (סנהדרין צט ב)

מדרש רבה:

ויכר את כל שדה העמלקי, עדיין לא נולד עמלק ואת אמרת ויכר את כל שדה העמלקי, אלא מגיד מראשית אחרית (ישעיה מ"ו). (בראשית מב יא)
...אמר להם הקב"ה אם בקשתם לברוך אותו (במים), יבא הרעע ויבדוק אתכם, מיד ויבא עמלק. (שמות כו ב)

מה כתיב, היש ה' בקרבנו אם אין ויבא עמלק, וכי מה ענין זה אצל זה, משל להניקו שהיה רכוב על כתיפו של אביו וראה חבירו של אביו, אמר לו ראית את אבא, אמר לו אביו, אתה רוכב על כתיפי ואתה שואל עלי, דייני משליכך ויבא השונא ויילוט בך, כך אמר הקב"ה לישראל אני נשאתי אתכם על ענפי כבוד ואתם אומרים היש ה' בקרבנו, לפיכך יבא השונא ויילוט בכם, הוי ויבא עמלק. (שם שם ג)
...ולא עוד אלא כיין שראה עמלק ותחיל לקללו, שנאמר (במדבר כ"ז) ראשית גרים עמלק ואחריתו עדי אובד, אבל ליתור מזה אומר איתן מושכך

ושם במלך קנר, אמר לו, קני עמנו היית בעצה מי הושיבך אצל איתי עולם... (שם כו ג)
 דבר אחר וישמע יתרו, היה הוא דכתיב (משלי י"ט)
 לך תכה ופתי יערים, וכן הוא אומר (שם כ"א)
 בענוש לך יחכם פתי, עמלק יתרו היו בעצה עם
 פרעה, כשראה יתרו שאבד הקב"ה את עמלק מן
 העולם הזה ומן העולם הבא תהא ועשה תשובה,
 שכן כתוב למעלה, כי מחוה אמוה את זכר עמלק,
 ואחר כך וישמע יתרו, אמר אין לי לילך אלא
 אצל א-להוה של ישראל, ומנין אתה למד שעמלק
 והמדינים צריהם של ישראל, שנאמר (במדבר כ"ב)
 וילכו וקני מואב וקני מדין, וכן הוא אומר מדין
 ועמלק ובני קדם... (שם שם ה)
 דבר אחר גאות אדם זה עמלק, שנתגאה על הקב"ה
 בחורפיו וגדופיו, שהיה משליו זמורה אל אפו והיה
 גוסל זכרונו של ישראל וזורק כלפי מעלה ומחזיק
 ומגדף ואומר, בור חפצת, היה הוא דכתיב (דברים
 כ"ה) יזנו בך, שהם מכת זנו, ושפל רוח יתמך
 כבוד זה יהושע שהרגו, שנאמר (שמות י"ז) ויהלש
 יהושע את עמלק ואת עמו. (במדבר י"ג ה)
 עמלק יושב בארץ הנגב, מה ראו לפתח בעמלק,
 משל לחינוך שסרה ולקה ביצועה, וכשמבקשין
 להפחידו מזכירין לו הוצעה שלקה בו, כך היה
 עמלק רצועה רעה לישראל, ומה ראה לישב לו
 על הספר על דרך כניסתו של ישראל לארץ, כך
 צוהו עשו זקנו לקדמן בדרך, ועקר ממקומו וישב
 לו בדרך, וידר העמלקי והכנעני ויכנס ויכתום עד
 חרמה. (שם טו יא)
 את מוצא כיון שמת אהרן נסתלקו עניי כבוד וגראה
 כאשר פרעוה, מי היה מלך ערד זה עמלק, שנאמר
 (במדבר י"ג) עמלק יושב בארץ הנגב וגר יהיה יושב
 על הפוצה, כיון ששמע שמת אהרן ונסתלקו עניי
 כבוד מיד נתגרה בהם... אם עמלק היה למה נקרא
 שמו כנעני, לפי שנאסרו ישראל להלחם בבני עשו,
 שנאמר (דברים כ) אל תתגברו בם כי לא אתן לכם
 מארצם עד מדרך כך וגל כי יירשה לעשו נתתי את
 הר שעיר, כשבא עמלק נתגרה בהם פעם ושתיים,
 אמר להם הקב"ה אין זה אסור עליכם כבני עשו, הרי
 הוא לכם כנענים, שנאמר בהם (שם כ) כי החרם
 תחרים, לכן נקרא כנעני. מעולם רצועה מרדות
 היה עמלק לישראל, את מוצא כיון שאמרו (שמות
 י"ז) היש ה' בקרבנו, מיד יבא עמלק. (במדבר י"ד)

ויאמרו איש אל אחיו נתנה ראש ונשובה מצרימה,
 וידר העמלקי והכנעני, וכאן וישמע הכנעני מלך
 ערד... (שם ט"ז יא)
 זה שאמר הכתוב פעולת צדיק לחיים תבואת רשע
 לחטאת, פעולת צדיק לחיים א"ר תנחום זה אליפו
 שגדל בחייו של יצחק, ותבואת רשע לחטאת זה
 עמלק שגדל בחייו של עשו. (דברים כ ג)
מדרש תנחומא:
 מהו עמלק, עם שבא ללוק דמן של ישראל ככלל.
 רבי לוי בשם רבי שמעון בר חלפתא אמר משל למה
 היה עמלק דומה, לזכוב שהיה להט את המכה,
 כך היה להט עמלק את ישראל ככלל, עד שיצאו
 ישראל ממצרים שמע שנאלו וכו' עליהם על הים,
 והזכיר עליהם שם המפורש ומיד נבחר, שנאמר (שמות
 ט"ז) אז נבחרו אלופי אדם... (וצא ט' וראה עוד
 עמלק—מלחמות)
 חני בשם ר' אלעאי שבעה גשבע הקב"ה ואמר,
 ימיני ימיני כסאי כסאי אם יבאו גרים מכל אומות
 העולם אני מקבלן, וזרעו של עמלק איני מקבלן
 לעולם. אף דוד עשה כן, שנאמר ויאמר דוד אל הנער
 המגיד אי מזה אתה, ויאמר בן איש גר עמלקי אנכי.
 א"ר יצחק בנו של רואג האדומי היה, ויאמר אלי
 דוד דמך על ראשך כי פיר וגר' (ש"ב א'), דמך
 כתיב, הורבה דמים שפכת, הרגת נוב עיר הכהנים...
 רבי ברכיה בשם רבי אבא בר כהנא אמר כל זמן
 שזרעו של עמלק קיים כאלו כנו מכסה את הפנים,
 אבד זרעו מן העולם לא יכנן עוד מורדך (ישעיה
 ל'). רבי לוי בשם רבי אחא בר חיננא אומר כל זמן
 שזרעו של עמלק בעולם לא השם שלם ולא הכסא
 שלם, אבד זרעו של עמלק השם שלם והכסא שלם,
 מה טעם (תהלים ט') האויב תמו חרבות נלצח וגר',
 מה כתיב אחרייו וה' לעולם יושב כנון למשפט כסאו,
 הרי השם שלם והכסא שלם אמר וכן יהי רצון. (שם)

שוחר טוב:

יקדמוני ביום אידי זה עמלק, שנאמר (דברים כ"ד)
 אשר קרן בדרך, ויהי ה' למשפט לי, (שמות י"ז) וידר
 משה כבדים. (מזמור יח)
 ארדף אויבי בגודל עמלק, שנאמר (ש"ב ל') הארדף
 אחרי הגודל הזה האשינו, ולא אשוב עד כלותם,
 שנאמר ויכנס דוד מנוסף ועד הערב למחרתם. (שם)

מדרש שמואל:

דבר אחר לך תכה זה עמלק, ופתי יערים זה יתרו.
 א"ר יהודה בר סימון מוכתב היה באסרטיא של
 עמלק, וכיון שגפול בא ונתגייס, הדא הוא דכתיב
 וישמע יתרו כון מדין. (פרשה יב)

תנא דבי אליהו רבא:

אליפו עם עמלק מאי הוא, עמלק היה אומר אל
 אליפו אביו מי הוא שיושע העולם הזה והעולם הבא,
 אמר לו אליפו אל עמלק בני ישראל יורשני העולם
 הזה והעולם הבא, לכן לך עכשיו וחפור לון בורות
 שיחין ומערות של מים כדי לשתות הן ומקניהן והכן
 להם דרכים, אם תעשה כן תזכה ויתרש ותנחל ותבא
 לעולם הבא. אבל הוא לא עשה כן, אלא כיון שאמר
 לו ירשמוני של דבר שתק, מיד יצא עמלק להחרוב
 את העולם, שנאמר (שמות י"ז) ויבא עמלק וילחם
 עם ישראל ברפידים. ולמה נקרא שמה רפידים,
 משום שרפו ידיהם מן המצות. והקב"ה בוחן לבות
 ולליות הוא, ואומר לו שוטה שבעולם, לא יצטרך
 לאחר שבעים לשונות, לכן אתה הוא שתייה ראשית
 ואחרית לכל יודיני, שנאמר (במדבר כ"ד)
 וירא את עמלק וישא משלו ויאמר ראשית גוים
 עמלק ואחריתו עדי אובד... ולא זו בלבד, אלא זרעו
 של עשו שטלו בבית המילה מבשרם ועבדו על
 מצות שבת ועל כל המצות האמורות בתורה, ונתנו
 את נבלת עבדיו הצדיקים והחסידים מאכל לעוף
 השמים ולחיות הארץ... (יחזקאל ל"ה) לכן חי אני
 נאם א-דני אלקים כי לזם אעשך ודם ירדפך. (פרק
 כד)

מכילתא דרשב"י:

בגדול וזרע ידמו כאבן, כיון שעברו ישראל את
 הים כינס עליהן עמלק כל מלכי אומות העולם לבא
 להלחם עמה, נתמלל משה באותה שעה ודפמו כולן
 כאבן, שנאמר בגדול וזרע ידמו כאבן. (שמות טו
 טז)

ילקוט שמעוני:

מדור דור, אמר הקב"ה מדור דור אנא בתיה לדר
 דרין, מדורו של משה לדורו של שמואל, לדורו
 של מרדכי ואסתר, רבי ברכיה בשם ר' אבא בר
 כהנא כל זמן שזרעו של עמלק קיים בעולם כביכול
 כאילו כנו מכסה את הפנים, אבד זרע של עמלק

מן העולם נישלה הכנף, שנאמר ולא יכנן עוד את
 מורדך. (שמות פ"ק יז, רסח)
 גם לא שמעת גם לא ידעת, מדבר בעמלק והמן
 שיצא מחלציו, אמר הקב"ה רשע מדונות לבני,
 לא ידעת בנסים שעשית להם במצרים, כמו שנאמר
 וידעו מצרים כי אני ה', גם לא שמעת בנסים שעשיתי
 להם בים, שמעו עמי ייגורון, גם מאז לא פתחה
 אזנו לא שמעת שירה שאמר לי בני בים, אז ישיב
 משה ובני ישראל, אלא ידעת ושמעת אלא שאתה
 קשה עורף כי ידעתי כי בגוד תבגוד, ולא מעשיתי,
 אלא עד שאתה במעי אמך ופושע מבטן קורא לך,
 אלא בחיך אומה זו מסורד לך, ומה אני מכין לך
 לחלות אותך בקורה, שנאמר קורא לך, ושל חמשים
 אמה לך, לי שלשים ר' עשרים, הרי חמשים. (ישעיה
 מח, תס)

ילקוט ראובני:

ויבא עמלק וילחם עם ישראל. מה ראה עמלק
 להלחם עם ישראל, אלא כשרדף אליפו אחר יעקב
 בקס להרגו במצות אביו, אמר לו יעקב אם תהרגני
 מוטל עליך גזירת בריית בין הבתרים, ולא הרגו, וצוה
 לעמלק בנו שימתין עד שיצאו ישראל ממצרים ויהיו
 מוכנים לקבל הברכות בארצם. ואז ילחם עמהם.
 (ויצא בתחלה)

בלעם עמלק גימטריא במצרים, כי במצרים בא
 בלעם בכח עמלק לעכב על ישראל... בתו דעברו
 ישראל ית ימא אתה עליהן עמלק וישעיה י' נטר
 להם דבבו על עיסק בבורתא וברכתא שקיבל יעקב
 מן עשו, ואתא לאנח קרבא על ישראל, ועל די בטלו
 פתגמי אורייתא, יהוי עמלק רשיעא גיב מתחת עננא
 יקרא נפשתי משבט דרן ומקטל וזהו על דהוי
 בידהון פסל מיכה.

ויבא עמלק הוא סוד שור של עשו שיש לו אחיה
 במרכבה והוא מצד שמאל, זהו שנאמר וזון לבן
 השיאן שוכני בגוני הסלע. וילחם בישראל במ"ה
 של זקניו יצחק, וכן שם המקום רפידים כטעם
 רפידתו זה"ב הרמו למדת היין. (בשלח)
 כמו שיש בקדושה מרכבה כן מוכתב סמאה, בקרן
 דרומית מזרחית אדם נחש, במערכות צפנית שור
 וחמור, כח עשו וישמעאל, ושם עשרה אמות
 נושאות מטוב מצרים, וכולם מספר עשרה זכרים
 ונקבות, ותחתיהם כלב הוא עמלק, לכן עשו נשא
 בת ישמעאל ונודעו שור וחמור ויצא מכה שניהם

עמלק, וזה סוד שצוה הקב"ה לא החרדו בשור
וחמור יחדיו... (כי תצא)

הרגום יונתן:

ראשית גוים — דאגתו קרבה בדבית ישראל הנין
דבית עמלק, וסופיהו ביומי מלכא משיחא למסדרא
סרי קרבה עם כל בני מדינתא עם דבית ישראל ברם
סופיהו דאליין ודאליין עד עלמא יהון לאובדנא.
(במדבר כד כ)

רש"י:

ויבא עמלק — סמך פרשה זו למקרא זה, לומר
תמיד אני ביניכם ומזמן לכל צרכיכם, ואחם אומרם
היש ה' בקרבנו אם אין, חייכם שהכלב בא ונושך
אתכם, ואחם צועקים לי והדעו היכן אני, משל לאדם
שהרכיב בנו על כתפו ויצא לדור, היה אותו הבן
רואה חפץ ואומר אבא שול חפץ זה ותן לי, והוא
נותן לו, וכן שנית וכן שלישית, פגעו באדם אחד.
אמר לו אותו הבן ראית את אבא, אמר לו אביו אינך
יודע היכן אני, השליכו מעליו ובא הכלב ונשכו.
(שמות י"ח)

וישמע הכנעני — שמע שמת אהרן ונסתלקו עניי
כבוד, ועמלק מעולם רצעת מדרות לישראל מזמן
בכל עת לפורענות. (במדבר כא א)

עניו לחלכה — עני עמלק לישראל יאורכו שהם
חילן, ולמנחם לשון נמוכים ונמדדים. (תהלים ח)
חזיר — עמלק שיש לו קצת סימני טהרה, וזכות
אבות. (שם פ יד)

תהי ירך — חפוע בימינך מעמלק. (שם שם יח)

רמב"ן:

ותמנע היתה פילגש — ועמלק בעבור היותו בן
פלגש לא היה לו שם כאחיו, והיה נכלל עם בני עשו
בעבור היותו מזרעו, והוצרך הכותב לומר כי אמו
פלוגית אשר הוא נודע לה ילדתו לאליפז, אבל איננו
בכלל בני עשו ולא יושב עממה כהר שעיר, כי בכני
הגבירות יקרא לו דוד ולא בן הפילגש, והנה אנוני
נצטוונו בבני עשו שלא נתעב אותם ולא נקח את
ארצם, והם כל בניו הידועים לו היושבים בשעיר.
כי הם התקראים אדום על שמו, אבל בן הפילגש
אינו בכלל בני עשו ולא עממה בארצם, ונצטוונו בו
בהפך לחשב אותו ולמחות את שמו. (בראשית לו
יב)

...כי עמלק מזרע עשו, וממנו באה אלינו המלחמה
בראשית הגוים, ומדועו של עשו היה לנו הגלות
והחרבן האחרון, כאשר יאמרו רבותינו שאנחנו
היום כגלות אדום, וכאשר ינוצח הוא ויחלש הוא
ועמים רבים אשר אתו ממנה נושע לעולם... והנה
כל אשר עשו משה ויהושע עממה בראשונה, יעשו
אליהו ומשיח בן יוסף עם זרעם, על כן התאמץ
משה בדבר. (שמות י"ט ט)
וידוע מאנג מלכו — מלך הראשון שלהם יכבוש
את אנג מלך עמלק, ויקרא שמו סרם הלליו... ויתכן
שהיה כל מלך בעם עמלק נקרא אנג. כי המלך
הראשון אשר שמו עליהם היה שמו בן, ונקראו בניו
היושבים על כסאו בשמו. (במדבר כד ז)
ראשית גוים עמלק — הביט כנגד ארץ עמלק הידועה
בהר ההוא ואמר, כי הוא עתה ראשית גוים, כי בראש
העמים יושב כי גבורים היו ואנשי חיל למלחמה,
ולולי כן לא עלה כלבו לבא להלחם בישראל, ולא
הוצרך משה לבחור אנשים ולתפלה ולנשיאות כפיו
לחולשתו, ובהנה מוזכר וקרא שמו ה' נסי, כי חשבה
לנס גדול, ולכן אמר זה כי הוא ראשית העמים
ואחיותו יאבד יותר מכולם... (שם שם כ)

ר' בחיי:

ויאמר כי י — ...ועל דרך הפשט יאמר כי השי"ת
משביע לכל מלך ישראל שישב על כסא מלכות
שיעשה מלחמה לה' בעמלק, באר כי המלחמה
ההשלל הכל יהיה אסור בהנאה, ויהיה הכל לה' לא
לבני אדם, ומפני זה בא העונש לשאול ומדודו של
שאול עד דורו של מרדכי, וידע מרדכי כי שאול
זקנו נענש בעונש גדול, והיה עונשו מזה כנגד מדה,
כי תלה הכתוב שלמות הכסא בבקמת עמלק, והוא
לא נזהר בבקמתו ועל כן נענש שאול השם והכסא,
ומפני זה נזהר מרדכי בדבר שלא ליחנות משל
המן שהיה מזרע עמלק, לפי שהתורה הזהירה בכך.
וכן מצונו לעתיד המלחמה והשלל הכל לה', שנאמר
(מכילת ד') "והחרמתי לה' בצעם וחילם לאדון כל
הארץ"... ועל דרך הקבלה יאמר כי היד אשר על כס
יה-ה שהיא מלחמה לה', תהיה מלחמה בעמלק מדוד
דור, כי תעניש אותו מדה של מעלה שהיא מדת
הדין הקשה כדי להאבידו מן העולם הזה והעולם
הבא על הפסק כחו ממנו... (שמות י"ט טז, ופי' שם
עוד)

הקראנטי:

כי יד על כס — דע כי מלת כסא לפעמים רמוז למדת
רחמים ופעמים למדת הדין, כי שניהם נקראים כסא.
מדת רחמים היא כסא לחשובה, שנאמר השמים
כסא, ומדת הדין כסא למדת רחמים, שנאמר ה'
בשמים הכין כסאו ומלכותו ככל משלה... ויאמר
כי יד על כס יה-ה ידמו כי היד השמאלית מורעות
עולם אשר היא על כס יה-ה, ורצה לומר על השכינה
שהיא כסא לשם הגדול, והיא אשר תמחה את
עמלק ותהיה מלחמה לה' בעמלק מדוד דור, הרמוז
לשכינה, כמו זה זכרי לדוד דור. והענין כי מדת
הדין של מעלה תהיה בו למחותו עם הרפה, ובמדרש
חכמים בשם המלא ובכסא השלם רמוז כזה כי בימות
המשיח תתעלה השכינה ותתחדש עטרת תפארת
לעמסי בסן, ויהיה אורה כאור החמה, כענין שנאמר
"ויהי כיום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד", אמנם
בראשונה היה כח עמלק חזק, לפי המשכנתו מצד
הפחד שהוא מדועו של עשו הרשע, ועל כן נגנזה
ונלחם ורצה לקום על כחן של ישראל, אמנם בימות
המשיח ימחה זרעו של עשו ושל עמלק מפני כחן
של ישראל שיגבר למעלה... (כשלה בסוף)

בעל הטורים:

כי ברח יעקב — כי במסורת, ואיך כי ברח העם,
איתא במדרש שעמלק הגיד ללכן על בריחת יעקב,
וגם לפרעה על בריחת ישראל. כי ברח בגימטריא
עמלק. (בראשית לא כב)
כי תבוא — כתיב לעיל מניה תמחה את זכר עמלק,
שנצטוו למחות זכר עמלק מיד כנעיסתו לארץ, ועל
זה רצה לעכב ביאתו שהוא הגיד למלך מצרים כי
ברח העם... (דברים כו א)

אלשיך:

ורחיק תשימו — לרמוז לצרות, ושה' ישים ריח בין
צרה לצרה. נזכרו ה' עדרים נגד ה' פעמים שהצר
לחם עמלק, ברפידים, במיתת אהרן, בימי אחשורוש,
בחורבן בית שני ובביתו... (בראשית לב טז)
משם רעה אבן ישראל — משיח בן יוסף שיפיל
את עמלק. (שם מט כד)
כי מזה אמחה — מחיית עמלק היא לא כשאר
אומות שמפיל השר משמים, אלא שעלינו להשמידו,
הוא מלחמת הדין והמטלת על כל אחד, ולכן
זכירה זו בלב כל ישראל, ולכן לא נלחם יהושע

להשמיד את עמלק, כי הדרור לא היה ראוי כי רפו מן
התורה. (שמות י"ז יד)
ועושים פורים יום י"ד וי"ה, לרמוז שלעתידי לבא
כשינסק לגמרי בעמלק יהיה השם והכסא שלם, שעל
זה אמר י"ד על כס יה-ה. (אסתר ט כח)

ספר חרדים:

...כמו שאמר ד"ל ג' מתנות נתן הקב"ה לישראל ולא
נתן אלא על ידי יסורין, ואלו הן תורה וארץ ישראל
ועולם הבא, וכי הכי דבביאה ראשונה בא עמלק
הכי נמי בקיבץ גליות כשרוצים לבא לארץ ישראל
עמלק מוזמן להם בדרך, וכאשר עינינו רואות היום
תמיד ירא ה' וישפט. (פוסק ב מצות ל"ח מן התורה
התלויות בארץ)

מדר"ל:

ומפני שכאשר זרעו של עשו בעולם יש התנגדות
לישראל, וכאלו זרעו הוא השניות שיש בעולם,
אם כן לא יתכן שיהיה שם כבודו מלה ונמצא
בעולם בשלימות, כי שמו בשלימות הוא אחד
דכתיב ה' אחד ושמו אחד, וכל זמן שזרעו של
עמלק בעולם אין כאן אחדות בעולם, וכאשר אין
אחדות בעולם אין שמו שהוא אחד נגלה בעולם, וכן
אין הכסא שלם, ורצה לומר הכסא היינו המלכות,
שנקרא כסא, שאין מלכותו נגלית בעולם בשלימות,
שהמלכות צריכה לאחדות, עד שימחה שם המתנגד
מן העולם... (גבורות ה' הקדמה א)

...וקנו ישראל עצם מעלת הגדולה, אז בא הארבי,
כי זה הארבי אינו מתנגד לישראל, רק מצד קדושת
ישראל במה שהם נבדלים מכל האומות, וזה עצם
מעלתם, ולפיכך עמלק היה רודף אחרי ישראל.
והאומות, אף כי הם מתנגדים ואויבים אל ישראל.
יש חלוק, כי עמלק רודף ישראל ולכן כתיב ויבא
עמלק שבא מהר שעיר ארבע מאות פרסה, והטעם
הזה הוא נסתר מאד, כי התנגדות עצמי יש לעמלק
עם ישראל, ומאחר שהיה לו התנגדות עצמית שלא
יהיה לישראל חס ושלום מציאות, לכן חזק וקירוב
אצלו בשוה והיה בא ארבע מאות פרסה להלחם
בישראל, שהתנגדות שיש בין עמלק לבין ישראל
מצד עצם שלהם, וכל דבר המתנגד לצד עצם רחוק
וקרוב שוה. וזה שאמר מלחמה לה' בעמלק מדוד
דור, שאין כזה שיעור בדבר שהוא בעצם צורחם,
וישראל נצח את עמלק, מכל מקום על פי הדבור לא
בטל האויב לגמרי, וזה מפני שעדיין לא זכו ישראל

אל המעלה הגדולה לחיות השם שלם עד לעתיד.
(שם פירק מב)

זאמר עוד יורום מאנג מלכו, דבר זה ענין נפלא
מאר, כי אנג הוא מתנגד לישראל תמיד שהוא
זרע עמלק, אשר התכאר ענין עמלק בכמה מקומות
מעלת "יורום מאנג" היא עלינו לישראל, ומפני
שלא אמר רק יורום מאנג מלכות, ודבר זה נאמר
ותנשא מלכותו הוא התנשאות בתכלית... (שם טז)

בפני השכינה שאין השכינה נגלית בעולם הזה,
זהו ידוע כי אומה זאת אינה מתחברת עם ישראל
כלל, ולכן נחשב אומה זאת תוספות בפני עצמה,
וכל תוספת מכסה גוף הדבר, כמו הקליפה אשר
היא מכסה הפרי, ולכן כאשר עמלק בעולם היריד
בעולם הכנף המכסה, וכן מה שאמר שאין השם
שלם ואין הכסא שלם, שכוונתי בכמה מקומות כי
כל זמן שעמלק בעולם נמצא השניות בעולם שהוא
מתנגד לישראל, לפיכך אין הכסא שלם ואין השם
שלם, כי השם הזה הוא השם המיוחד, והכסא כסא
מלכותו שבו הוא מלך מיוחד על הכל. וזה שאמר
ראשית גרים עמלק, כי עמלק ראשית והתחלת כל
הגרים, ומפני זה עצמו עמלק מתנגד ואויב לישראל
כאשר הוא ראשית גרים, כי אין ספק כי הער"ג כולם
מתנגדים לישראל, ועמלק הוא ראשית והתחלת גרים,
לפיכך עמלק יותר מתנגד אל ישראל, מכל הער"ג,
מפני שהוא ראשית הגרים אשר יש להם התנגדות
לישראל, ובשביל זה עדי אובד, ואין להאריך במקום
זה.

ומכלילתא, ויבא עמלק, אמר הקב"ה אני יצחקיך אחר
ע' לשון, ועכשיו תהא לי ראש לפורעניות לכל יורדי
גיהנם, שנאמר ראשית גוים ואחריתו עדי אובד, גם
כן רצו בזה כי היצירה שנברא אחרון לכל העו"ג
מורה כי הוא ראשית, כי הדבר שהוא ראשית בנצטמו
הוא יוצא לפועל בעולם הנגלה באחרונה, כמו
ישראל, וכן עמלק ראשית גוים, ולענין יציאה אל
הפרעל עמלק הוא האחרון. ואמנם הראשית הזאת
של עמלק הוא עצמו גורם לו ההעדר וההפסד, כי
מה שהוא ראשית גוים והתחלתם והעמלקים הם
יורדי גיהנם, ולכן הוא עדי אובד בודא. (שם פרק
ט)

רבי חנינא בר פפא)
עקלתון, ולכן הוא הפך להם לגמרי. (אור חדש ד"ה)
ואלו עמלק הוא הפך זה, שהוא מעוקל כי הוא נחש
שם עמלק, כי כבר אמרנו כי ישראל נקראו 'ישורון',
ישראל ולבטל אותם לגמרי, ועל ההפך הוא מורה
הוא הרוחה לשני, ולכן כח עמלק רוצה לרוחות את
כאשר הם במקום אחד צר, שכל אשר נדחה האחד
וחל אשר יש לאחד הרוחה דבר זה יכול כח השני,
כי דברים שעומדים במקום אחד שהוא צר לגמרי, כמו
שידיה להם מציאות יחד, ולכן נקרא המן צור, כמו
לוח שכל אחד דוחה את השני לגמרי עד כי אי אפשר
שהיה המן לישראל כמו שני דברים שהם מצרים זה
לאוכל המן נקרא צור צור היהודים, ודבר זה מפני

ובכן אביהם שבשמים... (שם ד"ה ועשרת אלפים שררה הטומאה בעולם יש כאן חציצה בין ישראל חציצה בין ישראל לאביהם שבשמים, וכך כל זמן שזרע עשו קיים יש חציצה בין השניית ובין ישראל, יהיה לישראל מתנגד מבטל שלימותו, כי כל זמן (עובדיה) "עלו מושיעים בהר ציון" וגו', ואז לא וכמו שסיור השי"ת לעזרי כח עמלק, כדכתב

...והשניית, והתנוע שהיתה חשובה מכל מלכות לא
עצם המציאות... (שם ד"ה יגד לו מודרכי)
עצם המציאות, ויצחק ויעקב היו משפילים עצמם לפני
זכר עמלק, ולכן הם יותור מתנגדים לישראל שהם
מן המציאות, שהרי השני"ה גור עליהם תחזה את
חורעו אשר הם אין נחשבים רק מקריים כאשר אינם
כיוחר, שנחשבים גם כן מן המציאות, רק עמלק
מה שהוא אינם כל כך מתנגדים לה כאשר משותפים
עצם ויעקב, כי שאר האומות אשר יש להם מציאות
כמו זאת יותור מהם מתנגדים בפרט אל ישראל שהם
נחשבים דבר שבעצם רק דבר שהוא במקרה, אומה
דבר מקרה ולא דבר שהוא בעצם, ומאחר שאינם
כאילו אין להם מציאות בעצם כלל, רק נחשבים
שצוה השני"ה למחות את זכר עמלק, מזה תדע
ישראל ממציים בא עליהם עמלק... ועוד מאחר
טובתם, כי דבר זה אינו נחשב מצד, לכך כאשר יצאו
עמלק חורעו הכל מורה מפני שאינם מכוונים לטובת
עצמם, שזהו דבר שאינו מקרי, רק דבר שבעצם,
וק כי הם צוורים את ישראל ואינם עושים בשביל
טובתם, כי דבר זה אינו נחשב מצד, לכך כאשר יצאו

ממנה עמלק. (חידושי אגרות ספרד' צט ב)
זה היה תכלית ההרחקה שלא היה שתוף כלל, ויצא
אין זה הרחקה, אבל מאחר שכאת להתגביר ונתחתה
היתה ההרחקה מן האבות, ואלו לא כאחת להתגביר
האבות, ואם לא היה להם שתוף וחבור כלל כאשר
בסוד כח עמלק, כאשר היה מתרחק בהתחלה שהם
היחה באה להתגביר ולא קבלו. ויש כזה ענין עמוק
כאור כי ההחיה הזאת מאברהם יצחק ויעקב, והיא
אומה אחת מתגדת לישראל כמו שהיה עמלק, לכן
אשר כל הנבראים טפלים אליהם, ואי אפשר שיהיה
שיהיה יוצא עמלק שכל כך היה שונא לישראל
יותר, כי כל דבר שנחה נחה לגמרי, ואי אפשר
תחשיב עצמה גיורת, לכן לא קבלו, ונתרחקו

ישאלו: ...והטעם שנמשך על ידי שמואל, כי הוא היה לוי מקורו בגבורה, ממקום הנקרא פנות ערב, שממש נמשך היין אל היין הזה, ולהיות שמואל בגבורה והתבססות הדינים... זה שרמו לו שמואל כצוואת הדין עמלק, "אותי שלח ה' למשוח למלך", כלומר אותי דוקא למשוח דוקא בשמן, כי על ידי זה נתקן בקצת. ועתה שמע לקול דברי ה' כלומר תוכיות דברי ה', שהוא לך והחרמת את עמלק, כי אתה מבנימין ועמלק הוא בנו של עשו, ולא יכול ליפול כי אם על ידך, לכן הזהר והשמר אל תכשל. חתה גם כן שרמו לו הלא אם קטן אתה בעיניך ראש שבטי ישראל אתה, כי בבחינה זו שלא השתחזה בנימין הצדיק לעשו נמצאת אתה הכא מכחו ראש שבטי ישראל אתה, ולכן אין מי שיתקן זה אלא אתה... (עניני פורים ומגלה, ועניני שם עזר)

כִּן אוֹיֵב אוֹשֵׁר שֶׁל אָדָם וּמַלְכוּת שְׁמַיִם עָלֶיךָ
כַּח אֱלֹמִים זֶה הַמִּבְכָּשׁ תְּהִלָּה, הָאֵל הָרִאשׁוֹן וְהָאַחֲרוֹן
רִשְׁי' הַיִּרְשָׁה:
כְּלִינֹהוּ. (בַּמְדַּבָּר כֹּד כ')

[illegible]

הצו המחולט של החוק המוסרי האלוהי, ולשעבר לו את הכל, לרבות את הכת, החרב ומעיל המלחמה. בין שתי הבריות הקטניות הללו נעה ההסטוריה כמטוטלת של שעות, כדי שלא להשאיר כל מקום לספק היכן עתיד מחוג העתים להעצר, שלח ה' את עמו לבין העמים והעמיו מול שרו של עשו חבור החרב, כמשפחה משעונית, המצפה רק לנצחונם של הבורא יתברך... פעמים באה לידי גילוי המלחמה הזאת בעמלק, בשני מאורעות כבירים ומכריעים, אשר בהם נתגלתה האלוהות לישראל כמגדלור זוהר, עם כניסת ישראל כעם לבורד בין העמים ועם כניסת ישראל כמשפחה מפורדת בין ממלכות ומשפחות העמים.

ישראל היה בודד במדבר, הגורם היחידי שעמד היה להקנות לו מעמד ציב ובלתי ניתן לפגיעה בין עמי העולם אותו גורם מוסרי-רוחני שעליו נאמר "וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך" (דברים כ"ח) עדיין היה בשלב של התפתחות רופפת, זה עתה עלו ספיקות בלב, "היש ה' בקרבנו אם אין" (שמות י"ז), והנה "יובא עמלק וילחם עם ישראל בריפדים, בריפיון ידיהם הרוחני-מוסרי, כך נוכח ישראל לדעת כי יש ה' בקרבנו, ובאזיה תנאים הוא ישנו בקרבנו, "והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל", כל זמן שישראל מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדו את לבן לאביהן שבשמים היו מתגברין, ואם לאו היו נופלין... (במעגלי שנה ב עמוד קצ)

כל דברי ימי עולם אינם אלא מלחמת ה' בחומרות העמלקיות, וכל מקום בו צועד ה' בראש צבא הומו, שם הנצחון מוכתה מראש. על כן, בית יעקב הקטן החל והמסכן, בנה לך את מזבחך בהשקט ובביטחון, דוקא בקטנותו הנך נושא את דגלה של אותה מלחמה ה', ובנס זה הנך מגנח את עמלק במשך כל ההסטוריה, בו הנך גם עומד למחות את זכרו האחרון של עמלק מקרב בני האדם... ואולם דע לך, כי את מלחמתו זו כלפי חרץ לחום אלקיך, אתה נקרא למלחמה אחת, פנימית, ואיך גבור באותה מלחמה חיצונית כל עוד אין מוצח במלחמה פנימית זו, זוהי המלחמה כנגד עצמך, כנגד החומרות הטבועה בתוכך, מלחמה זו נקרא היטהרות, ושכר נצחונה נקרא טהרה. (שם עמוד רסט)

הכמה ומוסר:
ולפי זה מה שנלחם עמלק בישראל אינו חידוש כל כך, כי היה זה מרוב קנאות לאהיו ישראל, בני איש אחד הם, אלא דעיקר חסאו הוא כמה שגרם קלקול לרבים, כי עשה פתח לאומות העולם לפשוט יד בישראל, כי לולא זאת לא היתה אומה עומדת בפניהם מפורדם כמבואר בספרים, ועל כן יש לנו לדעת שמי שמקלקל רבים הוא בבחינת עמלק, על כן מבואר כותבי הנ"ל "ל שבעלי מחלוקת הם עמלקים. (חלק ב רלה)
...וכן בכל דור ודור זאת היא עצת עמלק, להכניע דוממות הנפש מישראל, אבל ישראל מתחלקים לבלתי למסור כבודם לאחר כנ"ל... (שם שכח)

מכתב מאלהיה:
...וכן הורונו חז"ל שבסופה של מלכות רביעית. "בעקבות משיחא חוצפא יסגא" (סוטה מ"ט) כח החוצפה ילך ויגדל, המכיר את האמת, אך מחמת גאותו אינו חפץ להכניע לה, מתחזק הוא ופועל במרד ובעזות כנגד האמת, כדי להתגבר על תביעת מצפוניו, מדה זו של גאות חוצפה כלפי שמיא היא מדת עמלק, כמבואר בזהר הקדוש, דאיקרי כלב, ורא חציפא מכללה...
נסיון קשה הוא להיות בלולות תחת מי שמכיר את רבנו ומכון למרד בו. כענין סומאנו של עמלק מצינו שחזמיריה הוודה וחיבה לעקרה ולמחותה לגמרי, צויר שלא נאמר על אף אומה משאר אומות העולם... מה נשתנה עמלק משאר כל האומות?

נסביר בקצרה ענין זה, ביארנו לעיל שלכל אומה יש מדה המיוחדת אשר היא תוכנה ומהותה הפנימית. מדה זו נקראת כלשון חז"ל שר האומה. שרו של אדם הוא השטן בעצמו, לכן מכל אומות העולם דוקא עמלק בא ממרחקים וקפץ ראשון להלחם בישראל שיצאו ממצרים, והיך וגידף כלפי מעלה, כי הוא מהדה את הנוגד המוחלט לרוחניות ולקדושה. לכן אינו יכול לסבול כעליית כח הקדושה בעולם, ובה להלחם בו. "ראשית גרים עמלק", הוא שורש הסומא של כל הגוים, כחו הוא כח החוצפה והעזות כנגד הקדושה והרוחניות, כח זה אין לו תיקון כלל. הנה כל האומות אם יכוננו את מרמם המיוחדת לטוב, בכחם לשמש את ישראל, וליהפך על ידי זה לכלים לקדושה, לשרת להכלית הבריה. אמנם סייעם הוא חיצוני בלבד, אך על כל פנים יש להם שייכות מה אל התכלית, וזוהי זכות קיומם, אך כח הגאווה והחוצפה כולו רע ממש, ואין לו אחיזה

בקדושה כלל, הוא ניתן רק לנסיין, כדי להתגבר עליו ולבטלו, וביטולו הגמור הוא תכליתו ותיקונו. (חלק ג עמוד רטו)
...אין השם שלם ואין הכסא שלם עד שימחה שמו של עמלק, כלומר סומאנו עמלק יכולה להסתיר רק את הגילוי התחתון של השם, וכן רק חלק מהכסא, הכסא הוא צירוף כל גילוי קדוש השם שמגלים הבריות, שעליהם ועל ידם מתגלה כבוד ה' שעל הכסא ואין עמלק יכול להסתיר רק חלק מגילויים אלה ולא כולם, כי גם למטה מוגבל כח הסטרא אחרא, וההסתיר שיכול לבא על ידו הינו במדה ובוכל... (שם עמוד רלה)

שפת אמת:

...עשו הוא השקר מול האמת ליעקב... ואלופי עשו ועמלק הראש שלהם הוא הקטטה, כמו שאמר סתם מלחמה בתורה הוא עמלק ימ"ש... (וישב חני"א)
במדרש תנ"ך... לכן היצר הרע המקרר בעצבות ועצלות הוא גורע ביותר, ואפשר שהוא עמלק, דכתיב ביה אשר קרץ בדרך, וזה לא ניתן לגמרי עד שיהיה השם וכסא שלם וכו', ונראה כי הגלות מצרים היתה רק להציל מזה העקוב, כי כן נראה כלשון הפסוק "אומי אובד אבי יורד מצרימה" וכו', משמע שירידת מצרים היתה עצה להיחלץ מגלות היותו קשה, ולכן וכלעם ועמלק הוא קליפה אחת כנזכר בזהר הקדוש... (שמות וארא תול"ה)
לפרשת המן... ובאמת בכל שבת קודש יש הארה מזה, לכן יורדת נשמה יתירה מן ערן ונקראת מנוחה, אך אז במדבר היה מתוקן לגמרי, ונקראו שבת ראשונה, ועל זה כתיב "דאו כי ה' נתן לכם השבת", ועמלק הרשע ימח שמו עירב זאת המנוחה, לכן יש לזכור תמיד למחות שמו. (שם בשלח תרמ"ה)

הקדמת יתרו... והנה בני ישראל מסרו נפשם לקבלת התורה והקדימו נעשה לנשמע, רק כל האומות היו צריכין לבטל עצמם לבני ישראל, והיה ניתן הכל, וכאמת נבטלו, דכתיב "שמעו עמים ייגודו", לבד עמלק, שהבין גדולת בני ישראל וממשלת השי"ת, עם כל זה בא וילחם ומסר נפשו על זה לדעה, ולכן הקב"ה ימחה את שמו... ובראי כל הקליקולים שעשה אחר כך בעגל הבל היה על ידי עמלק הרשע ימח שמו. (שם יתרו תול"ה)

ומאמר אנכי ה' אלקיך... וכמו שאמרנו בנמיה שם האומות יודעין כי הקב"ה שליט על הכל, ולכן ניתן כלל הבריה, לבד עמלק ימ"ש שלא חנניע עצמו, ולכן לא היה לו תקומה לעתיד, ולכל האומות היה איהו ניצוץ ואחיה בקדושה, וזה שאמר ראשית גוים עמלק, פירוש שלקח לו הראשית שכפר לגמרי בעיקר, ולכן אחרינו עדי אובד, מה שאינו כן שאר האומות כנ"ל, ולכן צריכין לשנוא את עמלק, כי לולא הוא היה ניתן הכל כראוי כמו לעתיד... (שם) במדרש רעך ורע אבין... לכן ביציאת מצרים וקריעת ים סוף כתיב שמעו עמים ייגודו, והיה גם עמלק בכלל, אך ברשעתו מסר נפשו לדעה, לכן יש למסור עצמו מן השרש מסר נפשו לדעה, לכן יש למסור לו איבה לעולם, ומה שקילקל עמלק בא יתרו ותקן, על ידי שהכניע עצמו חזרו האומות להתבטל לבני ישראל... (שם תול"ה)

במדרש לך תכה זה עמלק, ופתי יערים זה יתרו. לכן נסמכה פרשת יתרו למלחמת עמלק, כי אחר ויחלוש יהושע את עמלק נתקרב יתרו. כי בני ישראל נבראו לתקן כל העולם ולקרב הכל תחת כנפי השכינה... וכן עשו, הא שוא שבראיתו מעולמי, והוא עומד ומעבד שלא לבור האמת בעולם, ועמלק הוא מול אות ברית קודש, כמו שכתיב בזהר הקדוש סוף בשלח, ולכן זרק מילות למעלה, ונראה שהוא הערלה דחפאי על ברית, ולכן כתיב ראשית גוים עמלק, כמו שאמרנו במקום אחר, כי כל אחיות האומות כיעולה, והשורש שלהם במה דעולה חפאי על ברית... (שם שם חני"ט)

הקדמת הקהלה למצות שבת... ונראה שכל החטא בא על ידי הקדמת עמלק הרשע וכל הקליקולים שעשו בישראל היו ממנו ימח שמו, כי בודאי יש בכללות ישראל אנשים פשוטים גם כן, וכל חקונם היה על ידי הביטול לכלל ישראל, אך כאשר בא להלחם והיו מוכרחין הצדיקים להפיד מהם ועל ידי זה עשה פירוד בין הדבקים, ואף על פי שנכזה כי הצדיקים גבור גדו, אבל הופסקה התאספות בני ישראל כנ"ל, וזה עצמו היה גם כן בחטא העגל... (שם שקלים תול"ה)

א"י מור"ד צלה"ה אמר, מה שכתיב תמחה וכו' זכר עמלק, ומאין יש לעמלק זכר, כי צנין זכר הוא ענין גבוה ופנימי, ורק שגונב מישראל. והיינו כפי מה שחסר זכרון השי"ת במעשה בני ישראל נקרא

שיש לו זכר, זה שאמר זכור וכו' וממלא יהיה נמחה שמו... (שם תצוה תל"א)

ואתה תצוה... וחז"ל הקדימו פרשת זכור קודם פורים להקדים זכירה לעשיה, כי באמת עיקר כוח של עמלק הוא בבחינת העשיה, כי הזכירה שהוא בחינת התורה בבחינת העשיה, כזה אין לו שום נגיעה, לכן כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל, והתגברות כחו של משה רבינו ע"ה הוא התורה, רק בבחינת נעשה גרם עמלק כל הקלקלים, ובימי הפורים נתקן העשיה גם כן... (שם תרמ"ב)

במדרש ואתה הקרב אליך... אכן בני ישראל בכח התורה ומצות זוכין לזכירה, ובהו יתקיימו בתחיית המתים, ועל ידי זכירת עמלק דכתיב זכור וגו' תמחה את זכר עמלק, פירוש על ידי זו המצוה זוכין לזכירה, כי עמלק שורש השכחה, שלא יהיה לו לעתיד שום זכר, כי לכל הדברים יהיה נמשך משהו זכירה ממנו לעתיד, האל הכול נברא בתורה, זה הפנימיות יתברר לעתיד, אבל בעמלק כתיב אמחה מתחת השמים, שלא יהיה לו שום זכר וחלק בתורה... ולכן לעתיד שיהיו בני ישראל מתקנים לגמרי, ולא יהיו נטבעין בטבע שהיא בחינת השכחה, אז לא יהיה לעמלק שום זכר. (שם שם תרנ"ז)

במדרש יפה פירוש זה... וכאשר בני ישראל יצאו מצרים היו מוכנים להטות כל האומות אל הבורא ית' לולי שקדם עמלק הרשע ימ"ש על הדרך, לכן אחיזתו עדי אובד, כי יש לכל אומה באחירתה קצת שייכות על ידי בני ישראל, וזאת עמלק... ולכן כשבת פירוש שהשי"ת פורס סוכת שלום עלינו יכולין למחות אותו, ולכן הקדימו חז"ל קודם פורים בש"ק לקרא פרשת זכור, כי צריכין להכין משבת קודש לקבל כח למחות אותו בימי המעשה... וכתב אשר עשה לך, לשון יחיד, ומסיים בצאמכם, כי כשבני ישראל באחדות אחד אינו יכול ליגע בהם, ורק אז היו ברפידים שלא היה להם האחדות כראוי, וכמו כן בדרות השפלים שנמשכין אחר הארשת הדרות הראשונים, ולנו עיקר המכשולות שעשה לנו עמלק, רק בשבת קודש יש כח לבני ישראל מדרות הראשונים, ויש האחדות בבני ישראל, כמו שאמר דמתאחדין ברוח דאחד, ואין לו שום געם בנו בשבת קודש, אז הזמן לזכור לו איבה ושנאה...

ובימי הפסח מתעורר שורש הגאולה ביותו, ועמלק ידע והבין כי בציאת מצרים נתחזקו בני ישראל

לדרות עולם, לכן יובא עמלק לבטל ולהחליש כח בציאת מצרים לערב אותנו, שלא להיות אחוזין בשורש הנסים, ולכן קודם ימי הפסח הקדימו חז"ל פרשת זכור, וכן עשה הבורא ית' למדרכי ואסתר באדר, כדי שאחר מחיית שם עמלק שנעשה בימים האלה, יוכלין אחר כך להתדבק בנאולה מצויה כימי הפסח... ובודאי כימים הללו שקודם זמן נאולה היה מחיית שמו בודאי, כדי שיוכל אחר כך להיות שם וכסא שלם במהרה בימינו אמין. (שם זכור תר"מ)

במדרש זית רענן... כי יש בבני ישראל ב' הבחינות כמו רצוא ושוב, סתיו וגיליא, וכן בפרט משה רבינו ע"ה שהוא כלל של בני ישראל נקרא איש האלקים חציו איש וחציו אלקים וכאשר יניח הוא המדריגה שרצוץ להעלות העולמות התחתונים ומצד זה יכולים לתקן גם לשאר האומות, ועל זה עמד אותו הרשע ולא הניח לתקן עצמו בבחינת יידיה הגיל, ולכן אין תקומה לעמלק לעולם, כמו שכתב "אמחה", ובאמת זה עצמו הגורם שלכל אומה יש איזה אחיזה ותהברר לעתיד, לכן גם עתה על ידי אותו החלק טוב שגנוז שם אין יכולין להרע כל כך לבני ישראל, ועמלק אין לו שורש כלל, והוא כולו שקר היפוך הצדיק יסוד עולם, והוא שורש האיבוד וההפסד שנמצא בעולם, לכן כתיב קר, שאינו רק במקרה ועראי, לכן הוא היפך השבת שהוא המנוחה והעלאת כל דבר לשורש, והוא אין לו שורש, רק ברפידים כשיש קצת פירוד מן השורש אז הוא בא למלחמה... (שם תרמ"ה)

איתא במדרש כי הקב"ה רצה להזכיר לישראל שלא יחטאו כמו ברפידים... באמת מצד זכירת שנאות של אותו רשע שעומד באם הדרך של כל עובד ה', ומכל שכן לכלל ישראל, וכל שמוניחין מעט מעבודת הבורא תיכף נתחזק כחו של אותו רשע ימ"ש, ולכן מצד זה צריך כל איש ישראל להתחזק ולחיות נשמו ביותר מן החטא, ואם היינו מתוקנים לגמרי והיו מתחזקין מצד הטוב, לא הייתה לאותו רשע תקומה אפילו שעה אחת, רק שבכירוב הקב"ה העמיד אותו כדי שיהיה זה שבט מדרות לבני ישראל לשמור עצמם כגיל... (שם תרמ"ח)

עוד אמרנו... ועמלק להיפך יש לו רב בעולם הזה, ולא חסר לו כלום, וזהו עדות שאין לו שום זכר בעולם הבא, זה שאמר שנולד עשו, נגמר בכל השלימות, כמו שכתב רש"י שלכן קראו שמו עשו,

זה השלימות המדומה, עדות שאין בו שום ברכה... (שם תרמ"ט)

מה שתקנו כימים אלו משלוח מנות ומחנות, נראה כי כל הכח נגר עמלק ימ"ש הוא התאחדות בני ישראל, כמו שכחוב, "נקלה ועמד על נפשם", וכן כתוב כינוס וכינוס בניו הצילו מיד עשו ואלופיו... (פורים תרל"ד)

וחספ אסתר... ביאור הענין, כשיש קצת גאולה לאדם צריך לתקן כל המעשים אשר לא טוב עשה ואשר נתפסו הרצונות והמחשבות להחזיר הכל לשורש, וכפי מחיית עמלק כך נחזיר כל ההארות לבני ישראל, כי הכל שלהם. כאשר שמעתי מפה קודם אמר ז"ל על מה שנאמר זכר בעמלק, כי מאין יש לו שם זכירה, רק מה שגנוב מבני ישראל על ידי המחשבות וזאת שעולין במחשבות הישראל, וזהו "להשיב את הספרים"... (שם תרל"ז)

בפסוק לימים האלה פורים... הענין כי בודאי כיון שהגורל נפל על ימים אלו, בלי ספק היה זה סוף כחו של המן ועמלק שהיה בתוקף האחרון שיש להם, לכן כתיב שראה כי כלחה אליו הרעה, פירוש שאין לו כח להרע עוד, וכיון שפסק שוב כחו האחרון הוא גאולה שלמה מתחת יד עמלק, אם כי עוד יהיה מחיית עמלק בימי משיח, אבל כחו להרע לנו נראה שנפסק לגמרי, ורצה לעורר רחמנות באסתר... כי מאחר שנאמר זכור את אשר עשה וגו', מוכח שכל נפילת עמלק תלוי בשנאת בני ישראל אותו. (שם תרל"ח)

הענין שקבעו הימים למשה ולשמחה... וכל שליטת המן הייתה על ידי שנתנו מסעדות אחשוורוש, ואחר כך תקנו זה האכילה כג"ל... (שם תרנ"ד)

איתא בגמרא שכפה עליהם הר כגיגית, ואמרו הדר קבלוה כימי אחשוורוש. אם כן נראה כי כל מה שהוצרך לכפות עליהם היה ושיהיה מודע הכל גרם אותו רשע עמלק, דכתיב בהוציאן את העם מצרים תעבדו את האלקים וגו', ואותו הרשע הפסיק אותנו באמצע כמו שכתוב "אשר קר בדרך", ולכן היה צריך להיות על ידי כפיה... וכמו שהיו פורע ומצרים קליפה המסתרת בעורף קודם פתיחת הדעת והלשון, כמו כן יש קליפה המסתרת גמר הדעת, וזה שאמר חסר שטן מלפנינו ומאחורינו, ובהו הגמר עומד על מלך, ולכן בכל עת שיש מחיית עמלק יש קבלת

התורה, וזה שאמר וקבל היהודים את אשר החלו וגו', כי בפורים היה גמר תיקון העשיה (שם)

בפסוק אך את שבתותי תשמור... וחז"ל סמכו פרשת פרה אחר זכור, כי רואי עמלק פעל זה להיות נמצא הטומאה, כמו שכתוב "אשר קר". כתיב ראשית גוים עמלק ואחירתו עדי אובד, וידוע שיש לכל אומה שורש בקדושה, אך בני ישראל קודש לה, ועמלק בא בהעזה וחוצפה להתחמק לבני ישראל, ופעל כזה שנערכו בני ישראל לבא לנסינות, כי האמת שבני ישראל מיתרין להשי"ת, וככוחם לברר עין הרע טוב ורע כאשר יהיה לעתיד, ולכן בחר בו השי"ת, רק שעל ידי עמלק הוצרכו להוציא זאת מבה אל הפועל, וראשית של ישראל יש להם אחריה כיון שכונתם לשם שמים, אבל עמלק ראשיתו בגיאות ורשעות, ואין לו אחריה, והכל על ידי עמלק הוצרכו בני ישראל לברר בחינת עין הדעת טוב ורע, והוא גרם כל ענין פרה שהוא ענין סוטה ועומר שהוא בדיקה ונסיון... (פרה תרל"ד)

ענין העומר והספירה דאחר בציאת מצרים כתיב ויבא עמלק, דכתיב וגם ערב רב עלה אדם, וכידוע שהוציאו בני ישראל כל הניצוצות שהיו במצרים, לכן הוצרכו אחר כך שמייה כמו שכתוב "זה הולך וגו", ועמלק הריגש כמו שכתוב "אשר קר וגו' בצאתכם ממצרים", שעל ידי שהיו בהם ניצוצות ממצרים יכול לגשת למלחמה עמהם, לכן כתיב "הנחשלים אחריך", הערב רב וניצוצות קדושה שנמשכו עם בני ישראל כג"ל. ובענין זה בכל שנה שיש גאולה בניסן נחוסף ניצוצות קדושות לבני ישראל שצריכין תיקון, ועל ידי העומר שהוא ביטול אל השורש על ידי תנופת העומר מתגדשין כוחות הסט"א... (פסח תרמ"ג)

בפסוק רב לכם טוב וגו'... וכשבני ישראל יתקנו בחינת הבית קודש כראוי אז הוא מדרך כף רגל, ויהיה בית עשו לקש ולכן צריכין עתה לזכור שנאות של אותו רשע שהוא היה המתחיל לעובד את בני ישראל והוא האחרון, כדכתיב "ראשית גוים עמלק ואחירתו עדי אובד", ועתה תלוי הכל בתוקן הבית. (דברים תר"ז)

המשך מצות ביעורים למחית עמלק, דכתיב ראשית גוים עמלק ואחירתו עדי אובד, כי עמלק הוא חלק הסט"א, מרץ ותבן שנתערב על ידי החטא, כמו שכתוב "אזורה האומה בעבור וגו' וקוץ חרודר תצמיח לך", רמו מלחמה לה' בעמלק "מדות דר" על דרדו הגיל, שלעולם צריכין מלחמה להעביר

הפסולת והערובות מחלק הסט"א, לכן עשו היה בכור ויצא ראשונה כמו הקיץ שגל מקורם, ואחר כך בא האוכל ונאבד מעשו הבכורה כמו שכתוב ירבו וגו'... (כ"י תבא תרנ"ה)

איתא בספר הכוונות, כי חג הסוכות הוא מול זכירת עמלק שרדף אחר אותן שפלטו הענן. וכן ביציאת מצרים בראותם מלחמה, ואמרו חז"ל כגון וירד העמלק, שעמלק מוכן היה עם כל הרשעים לעמוד כנגד בני ישראל כשיצאו ממצרים, ולכן סיבבם בענני כבוד, וזוהו כסוכות הושבת, להגן עלינו מאותן הירודים, וכן הוא בכל שנה אחר ראש השנה ויום הכפורים הסט"א וירדת... (סוכות תרנ"ב)

שם משמאל:

ונראה דהנה שבע שמות היו לו ליתרו... והנה ידוע שעמלק הוא ראשית גוים, והוא למעלה מהמדות, היינו שאינו מניח לשכל שיאיר על המדות שכלב, והוא מכסה על הלב כמו אבן שעל פי הבאר, והוא כמו שכלל העולם היה חוצץ בפני כבוד השי"ת שלא יתגלה בעולם, ובפסקות, כל זמן שזרעו של עמלק בעולם כביכול כאילו הפנים של מעלה מכוסה, אבד זרעו מן העולם כחית, ולא יכני עוד מורו, כן היה בפרט בכל איש שקליפת עמלק חוצצת בין השכל להלב, היינו לשים את הדברים שבשכלו וידעתו אל לבו, ובפרט יתור שהיה משרד קיץ, ועל כן כל עור שהיה עמלק בתקופו לא היה אפשר ליתור להפוך מרדיו מרע לטוב, כי אף שידע ושמע לא היתה מתעצמת הידיעה ולא חדרה לעומק הלב שיתפעל כל כך עד שיתחפץ מטבעו, ועל כן לא התעורר לבא אף שכבר ידע ממשוה שהיה הולך בשליחות השי"ת לגאול את ישראל, ושיהיה מתן תורה... (שמות יתרו תרע"ב)

ומאן דאמר מלחמת עמלק שמע ובא, כי כבר דקדקנו למה היה דינו של עמלק כל כך בתכלית העונש, למחות שמו לגמרי מעולם הזה ומעולם הבא... והיו אומות שעשו עמנו רעות ואכזריות מאד מאד אף פעמים ככה... ועל כולם לא נחתם גור דין עונש נמרץ כמו על עמלק, אך הטעם יש לומר מפני שהיה בו שורש טוב מיצחק אבינו ע"ה, ואיתא בתנא דבי אליהו, שאלפיו צוה את עמלק בנו, תרע שעולם הבא אינו מתוקן אלא לישראל, רצונך שתחכה עמהם לך ושמם אותם וכו', כיון שידע וירשמו של דבר נהפך לאויב ורדף את ישראל, הרי כי נקודה ושוש

טוב היה בו מאלפיו שגל בחיקו של יצחק, אבל הרשע הזה ימח שמו ברח משרד קדושה זה, ועל כן כמו שאמרנו שהבורח מן הטומאה בא לעומתו לקדושה רמה ונשאה... כן נמי את זה לעומת זה עשה אליהם, שיש שער להגיע שם על ידי מעשים יותר מזה, שאי אפשר להגיע שם על ידי מעשים רעים אלא מחמת הברירה מצד ההיפוך, ועל כן עמלק שהיה בו שורש קדוש וברח ממנו, בא לעומתו לעומק הטומאה שלא הגיע אליו אדם וזולתו, והנה נאבד שמו וזכרו עדי עד... (שם תרע"ד)

ולפי האמור יזכר העונש שבא עליהם עמלק, דהנה נראה שכחו של עמלק בקליפה הוא לעומת כחו ונסתלקו עניי כבוד, וכסבור ניתנה רשות להלחם

בישראל, כי כל זמן שהיה אהרן קיים לא היתה לו שליטה, והיינו דכמו אהרן בשמונה בגויו היה מאיר במוחם ולבם של ישראל כניל, היה כחו של עמלק את השכלו שכל יראה וישיכל את הלב, ולטמס את הלב לכל יקבל מהוראת השכל שיהיה משתוקק לדבר קדושה, אלא יהיה נמשך אחר טבעו להשתוקק להנאות וכיסופין והוא עצמא... (צוה תרע"ד)

ובזה יש לפרש דברי הוזהר הקדוש דעמלק הוא קליפת שור וחמור יתירי, וכד מדרוגי כחרא לא יכלו בני עמלא למיקם בה... שור מלך בבהמות, ויש בו אומץ לב המרדמו בקרניו, ודוגמתו באדם בקדושה הוא דעת קדושה ולהיות לבו מוגבה בדרב"ה, ובטומאה הוא דעת דקליפה המביאה ליד מינות וכפירה רחמנא ליציל וגטות היות. וחמור יש בו מדת הסכלות שסוכל את המשא ואינו מבט, ובקדושה יששכר חמור גרם רובץ בין המשפטים, מקבל עליו עול תורה ואינו מבקש תענוגי עולם הזה. ובטומאה הוא חומרי לגמרי, להוט לתאוות רעות.

וכד אדרוגי יצא כלב מבין שניהם, היינו שהכלב מדרגו חוצפה וענות מדרג שור, ובלען לא ידע שובע מצד חמור. והנה מצד קליפת שור שבו הוא מסתיר בפני דעת קדושה, וחוצפה מלכותא בלא תנא, ומצד קליפת חמור שבו שהיא הנטייה אחר התאוה הוא מסתיר בפני הלב והשתוקקות הקדושה... ובזה יש לפרש מה שהתגבר עליהם עמלק בעת ההיא, שמחמת שפנמו במוח ולב על כן היה העונש עליהם שהתגברה עליהם קליפת עמלק שהיא קליפה

כפולה והסתרה מצד המוח והסתרה מצד הלב... ולפי מה שכתבנו יזכר אשר תמיר אחר אחיית עמלק נתעלו ישראל במדרגת שלימות מוח ולב, כי לעומת שעל ידי עמלק נפגמו בבחינת מוח ולב, על כן במחירתו נתעלו בשני אלה, והיינו בראשונה זכר למתן תורה, שהיא שלימות השכל, והמשכן שהיא שלימות הלב... (שם)

והנה כתיב נפש רשע איזוהה רע... ולעומתם עשו הרשע ועמלק ימ"ש הם שונאים בעצמם לכל דבר קדושה למעלה מן הטעם והחשבון, ואפילו תועלת עולם הזה הוא מפקיד בשביל שנאנו ורשתנו, ועל כן עמלק הריהב בנפשו לבא להלחם בישראל אחרי ראותו כל ענין פרעה ומצרים, והנסיים והנפלאות שבמצרים ועל הים, ועמוד הענן והאש עורם עומדים עליהם, ועמלק היה מידעצי פיעה והיה יודע שכל עניני משה הוכתנו עשר פעמים על ידי כל החכמים והמכשפים היותו גדולים שבעולם... ואם היה בעל דעת וחשבון היה לו להטמן במחילות עפר ולא לעשות תפשות גדולה כזו, אבל הוא הדבר שאמרנו, שהיה רשעו מלמעלה מן הדעת והחשבון, והפיל עצמו לחור אש בוערה על מנת ליהרג. ואם כן הוצות שעשו היו רק הכנה לתכלית, ואינו נחשב רק חומר לצורה, אבל הרשע הזה הרעה היתה לו לתכלית והוא שנחשב לו הצורה, והם דברי כ"ק אבי ארומ"ר וצללה"ה שעשו ועמלק לעומת ישראל לא היו כחומר לעומת צורה, אלא כצורה לעומת צורה... (שם)

ויש לומר דהיינו שנשבע הקב"ה בכסאו שאינו מקבל גרים מורע עמלק, כי הוא בעצם רע, ואם ירצה לבא ולהתגבר ולהטיב מעשיו הוא רק במקרה, והמקרה לא יתמיד ועתיד לחזור לסורו. (שם)

אך לפי זה היה לכאורה בדין להקיים פרשת זכור לשקלים, ששקלים היא התחלת התעוררות לעבודה. אך הנה כתיב והיה בהיות ה' אלקיך לך וגו', ויש ליתן טעם למה לא החלה מצוה זאת עד בהיות, דהיינו כחו של עמלק לא די שמפור את ישראל מלימוד התורה, אלא עוד להיפוך מכניס אותן בדרך שיצר הרע חפץ בו, היינו שמכניס בלב ישראל תשוקה וניחא בתאוות רעות, והנה כבר אמרנו כי בטבע הלב להשתוקק, ואין שני מיני תשוקה היינו תשוקה קדושה ותשוקה טמאה יכולין להיות כאחת, ולעומת שיש באדם תשוקה קדושה וניחא בעבודת

ה' מגורש מתוך הלב תשוקה וניחא הטמאה, ומעורר איבה על כחות הרע המבטלן את האהבה הקדושה, ועל כן לגרש את עמלק מלב האדם אין עצה כי אם להתחיל בתשוקות הקדושה, כי באם ינתן ער שיגרש מקדום האהבה הטמאה ויהיה בני בני הלב פנוי מתשוקה... (שם)

במדרש היו חייד תלואים לך מנגד... ויצאה לו עצתו זו משרשו המר עמלק ימ"ש, שנאמר עליו "אשר קרך בדרך", ופירוש בו מלשון קריוהו, שקליפת עמלק היא לקרר את האדם, ועל כן כשביל שרפו ידיהם מן התורה, היינו שלא התחזקו ברגש תפוש ובחיות בתורה, כי רפיין ידיהם הוא היפוך החיזוק, ובהו המשיכו עליהם את קליפת עמלק הרוחנית, שהיא קרירות הנ"ל, וכמו ששלטה עליהם קליפת עמלק הרוחנית לעומתה התעורר עמלק הגשמי ובא להלחם... (פירוש תרע"א)

ובזה יש לפרש הענין דאין השם שלם וכו' דהנה שם הויה ב"ה הוא המורה כל הנמצאים מאמיתת המצאו ית"ש, וזהו ענין מעשה בראשית, ועמלק ימ"ש הוא היפוך מזה, במה שכוונתו להכניס כחות הטומאה בכשפיו, ולמה נקרא שמם כשפים, שמכחישין פמליא של מעלה, ואם כן במה שהיא היפוך מבחינה הראשונה, שבשבת כביכול נחשב שאין השם שלם, וכשימחה זרעו של עמלק אז יהיה השם שלם, היינו השתלשלות החיים ממקור החיים... (שם תרע"ג)

ליהודים היתה אורה ושמחה... הנה כבר אמרנו שעמלק היה בו ניצוץ טוב ונעלה מיידישת יצחק אבינו אלא שהפכו לרע, על כן היה לו כח גדול... וזה הענין שחמל שאול והעם על מיטב הצאן והבקר להביאם לקרבן, שעל כרחק אין הפירוש כפשוטו ששור ממוך הרבה, שלא למנוע היו צריכים, ועוד שלא רצו ליהנות מהם, אבל הפירוש הוא, שכל טוב הוא בקדושה, והסט"א הוא כולו רע, ועל כן הרגישו שבמיטב הצאן והבקר יש קדושה רבה מהניצוץ שהיה ביד עמלק, וחמל שאול שלא חלך הקדושה שבהו לאיבוד, והיתה עצתו להביאם לקרבן להחזיר הקדושה לשרושה, אך טעה בזה, שבאשר הניצוץ הוא נחתך בעמלק לרע, אי אפשר לקבלו ולהחזירו לקדושה כמו שהוא, אלא דוקא להחזירו לאיבוד, ובהו יתמרץ הניצוץ הקדוש שבו ויתקן... (שם)

בפסיקתא ואהרן וחור תמכו בידיו... דהנה כ"ק אבי ארומ"ר וצללה"ה הגיד בטעם דמלאכה לא קבילו

בפסיקתא ואהרן וחור תמכו בידיו... דהנה כ"ק אבי ארומ"ר וצללה"ה הגיד בטעם דמלאכה לא קבילו

עליהו (לאסור כפורים), משום דבעמלק כתיב "כי מחה אמוה את זכר עמלק מתחת השמים", משמע דכחו של עמלק הוא רק למטה מן השמים, ומחויבו הוא במטה דשמים. ועל כן מלאכה לא קבילו עליהו, דיום שנאסר במלאכה הוא להיות האדם פונה למעלה... ויש לכאור דעמלק הוא היפוך יעקב אבינו ע"ה שנקרא ישראל וישרון, מלשון ישר, ועמלק הוא לשון עיקול ועקלקלות, ויעקב אביהו, ועמלק שורש השקר. ולפי זה יש לומר דכמו יעקב שזוהו הברכה התיכון מביא מן הקצה אל הקצה, היינו קצה השמים דלעילא עם קצה השמים דלתתא, וכדאיתא בזהר הקדוש בענין מה שנשא את לאה ורחל. וברגומא זו באדם ולתתא הם השכל והמקום, כן לעומתו עמלק שהוא היפוך מיעקב אבינו ע"ה הוא קוצץ ומפריד בין קצה השמים דלעילא לבין קצה השמים דלתתא, וזהו מה שאמרו "ול שאין השם שלם, היינו שמפריד בין יו"ד ה"א הראשונה, שהיא קצה השמים דלעילא כידוע, לבין אותיות וא"י ה"א שנקרא קצה השמים דלתתא כידוע למבינים. ולפי זה מוכן שעמלק כחו הוא למטה מן קצה השמים דלעילא, ועל כן כשרפו ידיה מן התורה, שהיא למעלה מקצה השמים דלעילא, בא עמלק וזנה מצינו שהתגברות עמלק בכל פעם היה בשביל חטא ופגם בשלשה דברים נטריקון שב"ת, היינו שבת, ברית תורה... וברגומא המלחמה הראשונה שבא עמלק על ידי פגם שבת ברית תורה, והיו נוצחין את עמלק על ידי זכות ג' אלה, על ידי משה ויהושע, כן היה כימי מרדכי ואסתר שהתגברות הכן היה על ידי פגם שלשה אלה, היה הניצחון של ישראל על ידי זכות ג' אלה... (שם תרע"ו)

בגמרא לאסור את של זה בזה... דהנה בעשו כתיב ויצא הראשון אדמוני כולו כאדרת שער, ובמדרש שהיה מפור ומפורד כאדרת, וכבר פירשו מפור בין הכחות של עצמו, מדרתו הרעה, זה מושכו לכאן וזה לכאן, ואין שלום בעצמיו, וזוהו נסתעף כוחות היצוניים לעשות פירוד בין איש לדעתו, ומפורד משרשו, וזוהו מסתעפים כוחות היצוניים למרד בקונו ולהיות חפשי ביעיניו. ופסולתו של עשו ירש עמלק, ועל כן נקרא קוצץ שהוא בעל הכח הרע לקצץ ולעשות פירוד בין הדברים, וזה מענין מפור של עשו, וגם מרד בקונו כי שמעו עמים ייגונו, וזה

להיפוך בא ונלחם עמהם והחך את מילתם ודוק כלפי מעלה. וזה מענין מפורד של עשו. וזנה כל הפוסל במומו פוסל, על כן אמר המן למלך אחשוורוש "ישנו עם אחד מפור ומפורד בין העמים". ואולי באשר אז הייתה שליטה להמן הכניס כחות הרע האלה בעולם ונפגמו גם ישראל קצת בענין זה... (שם תרע"פ)

ולפי האמור יש לומר דזהו ענין שני הגואלים שהיו כימי המן, מרדכי ואסתר, ששני אלה הם לעומת שני הכחות הרעים של עמלק ה"ל, לעומת כחו הרע להכניס רוחות רעות על ידי כישוף. וזה עומד כנגדו מרדכי מרי דכיא, שהיה בו ענין קטורת המדיחה כחות רעים ועוצר המגפה, כי קטורת היא לשון קישור האורות העליונים, ובמקום רב האור אין שום מציאות לחושך. ולעומת הכח השני של עמלק שהיה בעזות פנים ולא נכנע, ואדרבא עוד החזיק ככלבין ודחפיץ ובה ויהלם היפוך מענין כסא מלכות כניל, הייתה אסתר על שם אסתר, שפירשו ידו, יפה כלבה... (שם תרע"ד)

שמעתי מפי כ"ק אבי אורמ"ר שעמלק היפוך יעקב אע"ה... ורגומתו בעולם התחתון המוח והלב, היינו שהמוח שהוא השכל יאיר ללב להשכילו להדבק בטוב ולמאוס ברע, ולעומתו הלב יקבל השכלת המוח שיהפך טבעו שלי יתאווה רק לטוב. ועמלק היפוך זה, שכל מגמתו להפריד ביניהם, היינו בין עלמא דאתכסא לעלמא דאתגליא, ועל כן נקרא קוצץ כידוע, ורגומתו באים התחתון להסתיך את אור השכל שלי יעיר ללב, ושהלב לא יקבל מהשכל כלל, שאפילו מה שהלב יודע בהכרח שזה הוא רק רע לא יפסיק בשביל זה מלהתאווה לו ולהשתוקק אליו... (ויקרא תרע"ו)

אך קליפת עמלק שהיא קליפה רעה מאד, והיא קליפה מרשעת לקיירות ומרה שחורה, כמו שאיתא בספרים בפסוק "אשר קרך בדרך", שפירשו שהביא בהם קיירות ומצץ את כל חלקי ההיות שבהם עד שכל מה שעושין הוא כלי היות ורגש הנפש כלל... אך כאשר עושין בקיירות וכמצות אנשים מלומדה שוב כן הם כפני האמות, וזה שפירשו ענין והפשיך בפני האמות, שעל ידי שהם בעצמם נעשו צונגין כן הם כפני האמות, וקליפה זו אין דוגמתה בקדושה, ולעילא נאמו (עובדיה א') "ולא יהיה שריר לבית עשור", אלא מחה אמוה את שמו מתחת השמים, ואז הניצחון הקדוש שבו על ידי סיבות מסיבות שונות היה לו תיקון לשוב אל הקדושה.

והוא ברגומת תרומת הדשן שאינו מתקבל בפנים, רק על ידי כישול שבלע במקומו... (שם צו תרע"ג)

...ולפי זה יש לומר דגם בענין דעת דקדושה שהוא לעמוד מרחוק כנ"ל, הפכה עמלק לרע, היינו שהדעת עצמה תגרום חס ושלום עוד יאוש כנ"ל... ולפי האמור יובן הדעצה לעמוד נגד קליפת עמלק היא נמי כהיא גוואה, היינו כמו דקליפת עמלק היא לעשות ממדה טובה שתהיה היא עצמה גורמת רעה, כן לעומתו צריכין לעשות מרעת עמלק שתהיה היא עצמה גורמת טובה, והיינו דהנה להיות איש בטל לציבור לגמרי הוא דבר גדול ונעלה, ותפילת הציבור לעד ואין הקב"ה מואס בתפילתו של ציבור, ולא עוד אלא ששוכן אדם בתוך סומאם חס ושלום, אבל לעומת גודל מעלתו כן הוא גודל הקישרי, שמטבע האדם באשר הוא עולם קטן שלא להתבטל לחולתו, אך איש שראוה את עצמו אבוד מכל וכל ואין לו עוד תקוה, לאיש כזה יותר נקל לבטל עצמו להכלל שממנו תצאנה חיים, ואם כן קליפת עמלק שהפילתו ליאוש הנורא היא עצמה הגורמת לבטל את עצמו להכלל לגמרי, ולאמור לפגשו אף כי הוכיחו לפגשו ואפס כסף התורה, מכל מקום יש לי חיים באמצעות הכלל, שהשי"ת שוכן אדם אפילו בתוך סומאם... (שם תרע"ו)

ויאמר בלעם לאתון כי התעללת בי וגו', ויש להבין מדוע לא נתפעל ולא נתרש מפלא זה שדברה האתון, והשיב לה קשות... ונראה על פי מה שהגיד כ"ק אבי אורמ"ר וצללה"ה שמלחמת עמלק הייתה צריכה להיות דוקא קודם מותן תורה, כי באם הייתה קליפת עמלק שולטת לא היו מועילות כל הנפלאות של מות תורה, ועל הכל היה השקר של עמלק מכסה, ולמצא תירוץ על כולם, על כן צריך להחליש את עמלק מקודם, כדי שיהיו החושים שבאדם חפשיים. וזנה בזהר הקדוש שאותיותיו של עמלק פתוחות בכלל ובכללם, שיהם האותיות של בלעם הן הראשונות של עמלק, והם מלת עם, מלשון גזילים עוממות, והוא לשון קירור וחושך, וזה היה בעיניו של בלעם שטחו מראות עיניו ולא שם לבו להבין את אשר לפניו. וזה לימוד גדול לכל איש, שבעוד קליפת עמלק שהוא קליפת השקר שולטת עליו, אי אפשר להתרשע ולהתפעל מדבר של קדושה בראוי... (בלק תרע"ו)

והנה מה שעמלק עשו חמור יותר מכל הגוים שהיו לישראל יותר ממנו, ובפרק דר"א שנשבע הקב"ה בכסאו שלא יקבלו גרים מעמלק, כבר דברנו בטעמו של דבר, ויש לומר עוד בלשון אחר, כי כל הגוים המצייקים לישראל לא היו אלא כתיצוניות, ולא הייתה להם שליטה בפנימיות כמו מהותם שהם תיצוניים, וכמו כל הטומאות אינן מסמאין אלא מה שבבולוי, ובית הסתרים אינן מקבל טומאה, מפני שמהות הטומאה היא רק בגלוי... אך עמלק מהותו היא כח פנימי רע, כמו שהגיד כ"ק אבי אדמו"ר וצללה"ה מדברי פרקי דר"א שהמשיל את שבת לכוס יין ואת עמלק לכוס חומץ, והיינו משום ששניהם באין מפנימיות הענבים, אלא חומץ הוא שנתקלקל. ועל כן עמלק הוא משונה מכל האומות, שהם כחות תיצוניים לבד, ואילו עמלק הוא כח פנימי רע, ועל כן היה כחו גדול לחדוד לפנימיות ישראל להטיל בהן ארס וטומאה, כמו שמהותו היא פנימית, וזה אשר קרך בדרך, וברשי"י שהיה מטמאן במשכב וכו'... על כן לעומת כחו הגדול והפגם הפנימי שעשה היה גודל עשו למחות את זכרו ושלח יקבלו גוים ממנו. (שופטים תרע"ז)

וממוצא הדברים שעמלק הוא היפוך הביכורים, וי הוא כח רע מקרר המיאו, ובעוד קליפת עמלק קיימת לא היה כמעט אפשר להביא ביכורים, אך כמה שנכתב ענשו למחות את שמו היה הוא כאילו כבר נחזק, וכמו סופו לינקב בטריפות, אחר שהתחיל בו מעשה הטורף כנקוב דמי, כן הוא עמלק אחר שהחליש יהושע את עמלק ואת עמו ובא עליהם הציווי להחרימו הרי כמאן דנחם דמי. (כי תבא תרע"ה)

פרי צדיק:

וכתיב אשר קרך בדרך, שעסק עמלק ראשית גוים לקר את האדם ולהשליך עליו עצלות ורעבות, וזה שולט אף בגדול... ומקליפה זו אין בבח האדם להנצל על ידי בחירתו לבד, ועל זה אמר ואלמלא הקב"ה עזר לו אינו יכול לו, וכל הגדול מחבור יצור גדול, וזה שאמר "ועל נסיון שבכל יום עמנו", שזוהו ה' הוא נס יוצא מגדר וסדר והתנהגה שהוא על הבחירה, וזה בכל יום, שבכל יום מתגבר היצר הרע ובכל יום מתחדש היצר הרע... ועל כן קרא משה רבינו שם המזבח ה' נסי, על שם הנס... (תנחומה ט)

...ואחר כך נגד טענת עמלק יושב וגו' בא פרשת התחלת מחיית עמלק, וכתב "כי מחה אמוה וגו'

מלחמה לה' בעמלק מדור דור, ואין לו כח בקליפתו שכבר החליש יהושע כחו. כי ענין עמלק הוא השרוש של יצר הרע, אחר שכבר נצח כל המדות, ונמנה לו שכבר הוא נקי בכל, עדיין יש השרוש, והוא "ראשית גוים עמלק", שהוא השרוש והמקור שלהם, ועל זה נאמר "והיה בזה"י אלקך לך מכל אויביך וגו' תמחה את זכר עמלק", שאחר שיש לו נייחא מכל כחות היצר הרע דע' קליפות שמחם התפשטות כל מיני רע, שכלב האדם, ואחר שינחם מהם אז יש לו להשתדל לעקור השרוש והחלשתו הוא על ידי הומת משה ידו, שבהומת משה ידו פעל בלבם כל זה, כי הוא השרוש מכל הנפשות שבדור, וכן בכל דור יש נפש כזה... (בשלה יג')

...מה שאינו כן ראשית גוים עמלק, זה אי אפשר להכניסו בקדושה כלל, וכמו שכתב שאין מקבלין גר עמלקי, ואף הרכוש שלהם נאסר כמו שנאמר "משור עד שוה וגו'", ואין להכניס מהם בקדושה כלל, והוא ראשית דקליפה מקליפת הכעס, וממנו לא יושאר כלל ואף הביזה והרכוש נאסר, רק שמוציאים ממנו כל ההזת והקדושה, ואז לא יהיה שריד וגו'... (יחז' ג')

והיה בזה"י אלקך לך וגו' זכר ב' הנאים, בהניח לך מכל אויביך, שעיקר האויב הוא היצר הרע, ומכל אויביך היינו כל ע' הקליפות המסתעפים מעמלק שהוא ראשית דקליפה יצרא בישא, וכשמתגברים על כל הקליפות ממילא יצוללים מכל האויבים שחם רק על ידי כח הקליפות שנכנס מהם גם ללב ישראל השאור שבעיסה. והנני הב' בארץ אשר ה' אלקיך נותן לך נחלה... ובארץ ישראל עיקר המקום לאור תורה שבעל פה, ועל ידי זה זוכין לניצוח היצר הרע... (זכור ב')

איתא בגמרא שבת אלמלי שמרו ישראל שבת ראשונה זכור, וכתיב בתייה ריבא עמלק, משמע דעמלק בא על עון דשמירת שבת, ובמכילתא איתא לפי שרפו ידיהם מדברי תורה. ויש לומר שכל הטעמים עולים כאחד... (שם ד')

ליהודים היתה אורה ושמחה, פסוק זה נאמר אחר מחיית עמלק, שהוא כולל כל הענינים שהם לגוד קליפתו של עמלק, דעיקר קליפתו היה לבטל תורה, ובתחלה שבא זמן קבלת תורה שככתב בא והתגדה כישראל ורצה לבטל קבלת התורה, ועל כן ביזה המילה, כמו שכתוב ויזנב בן זכור, וכוננו היה על פי

מה שכתוב בעקילס, שאינו יכול ללמוד תורתן אם אינו מל, ואחר כך כשכא הזמן לכניס לארץ ישראל דשם עיקר מקום תורה שבעל פה, שוב בא עמלק מלך ערד לבא לקטוג לבטל מהם אור תורה שבעל פה, דעמלק יצרא בישא, וידע שכשיקבלו ישראל התורה יבטל הוא מכל וכל... וכן קטוג חמן מורעו היה גם כן כשהגיע זמן התפשטות תורה שבעל פה על ידי אנשי כנסת הגדולה, שגורו גידרות וסייגים...

(שם יג')

וכן בעמלק כחוב אשר קרך בדרך, שהיה בדרך מקרה, שלא עלה על לב אחר שראו ושמעו כל האומות יציאת מצרים וקריעת ים סוף, ומי יבא עליהם, וכן כח קליפה זו להטעות האדם במקום שלא יעלה על לב... (אמור ג')

...שכל הגלויות באות בהשגחה מהש"ת כמשפט. מה שאינו כן עמלק הוא בא מעצמו ומקטוג על ישראל, והש"ת אורח משפט, ורוצה שיסיר הש"ת השגחתו מן ישראל ויניח אותם למקרה... (שם יג')

עמלק — מלחמה

(ראה גם: עמלק — כללי — מחיית זכר)

ויבא עמלק, וילחם עם ישראל ברפידים. (שמות יז ח, וראה עוד עמלק — כללי)

זהו:

תא חזי, בשעה שחטאו ישראל למטה, מה כתוב. ויבא עמלק וילחם עם ישראל. בא לקטוג דין על רחמים, (הוא המלחמה שלו למעלה), כי הכל נמצא למעלה ולמטה. ברפידים, ברפיון ידים, שרפו ידיהם מחורת הקב"ה, כמו שהעמדנו א"ר יהודה בשתי פעמים עשה עמלק מלחמה בישראל, אחד כאן ואחד שכתוב וידר העמלקי והכעני וגו'.

אמר ר' שמעון למעלה ולמטה, (היתה מלחמה עמלק), למעלה היה הקטוג על הקב"ה, שכמו שלמדנו, למטה, גם היה בהקב"ה, שריו לוקחים אנשים וחוחכים הם העולה של הרושם הקדוש, ולקחו אותם ודקו למעלה, ואמר, קח לך מה שרצית, ועל כל פנים כלפי הקב"ה היתה כל המלחמה.

ויאמר משה אל יהושע, וכי מה ראה משה, שסילק את עצמו ממלחמה הראשונה הזו של הקב"ה, אלא, משה, אשרי חלקו, שהסתכל וידע שורש הדבר. אמר

משה, אני אומין את עצמי למלחמה זו שלמעלה, ואחר יהושע, זמן אותו למלחמה שלמעלה. והיינו שכתוב, והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל, היינו ישראל של מעלה, (שהוא ו"א), ומשום זה סילק משה את עצמו ממלחמה שלמעלה, כדי להחזיר במלחמה זו של עמלק, תא חזי, מיזם שנברא העולם עד זמן ההוא, וזמן ההוא עד שיבא מלך המשיח, ואפילו בימי גוג ומגוג לא היתה נמצא כמות, ולא משום שהיו חילים גבורים ומרוכבים, אלא משום שכל הצדדים של הקב"ה היתה.

ויאמר משה אל יהושע, למה ליהושע ולא לאחור, והרי בזמן ההוא נער, שכתוב ויהושע בן נון נער, וכמה היו בישראל חזקים ממנו, אלא משה הסתכל בכתמה וידע, מה ראה, ראה את סמאל שהיה יורד בצד של מעלה לעורר את עמלק למטה, אמר משה, ודאי מלחמה חזקה נראה כאן.

יהושע בזמן ההוא היה נמצא במדרגה עליונה ביותר, אם תאמר שנמצא בהשכינה בזמן ההוא, אינו כן, כי במשה נלקח והתאחד, נמצא שיהושע התאחד למטה (מן השכינה), וכמה, איך שמעון במקום ההוא שנקרא נער, (שהוא מסטרון)...

משום זה כאשר ראה משה את סמאל שיריד לעורר לעמלק, אמר משה, ודאי נער הזה יקום כנגדו, ויחלש עליו לצנח אותו, מיד ויאמר משה אל יהושע בחר לנו וגו', שלך היא מלחמה זו שלמעלה, ואני אודיו למלחמה שלמעלה, בחר לנו אנשים צדיקים בני צדיקים, שיהיו ראויים ללכת עמך.

א"ר שמעון, בשעה שיצא יהושע נער, התעורר נער העליון (מסטרון) והתקן בכמה תקונים בכמה כלי זיין שהתקינו לו אמו (שהיא השכינה), למלחמה זו, לנקום נקם ברית, והיינו שכתוב חרב נוקמת נקם ברית, והוא סוד שכתוב, ויחלוש יהושע את עמלק ואת עמו לפי חרב, לפי חרב ודאי, ולא לפי רמחים וכלי זיין, אלא בחרב, ודאי היא, זו שנקראת חרב נוקמת נקם ברית.

ומשה התקן למלחמה של מעלה, וידע משה כבדים, כבדים ממש, מכובדים קדושים לא נסמאו לעולם, מכובדים, שראויים לעשות בהם מלחמה שלמעלה, ויקחו אבן וישמו תחתיו וישב עליה, משום שישאל שוויים בצער ויהיה עמהם בצער שלהם. ואחריו חורר תמכו בידי וגו', מהו תמכו בידי, אמונה, וכי כשכיל שאחריו חורר תמכו בידי היו ידיו

אמונה, אלא הכל בחכמה עשה משה מה שעשה, אחריו חורר, זה מצד שלו שהוא ימין, זה מצד שלו שהוא שמאל, וידיו של משה באמצע, בקו אמצעי, ועל כן ידיו ידיו אמונה, נאמנים, אחריו, כדי שיתעורר מצד שלו (שהוא ימין), חורר, כדי שיתעורר מצד שלו (שהוא שמאל), והיו אוחזים בידיו מכאן ומכאן, כדי שתמצא עזרה של מעלה.

והיה כאשר ירים משה וגו', פירושו שהרים ימין על שמאל, והיה מתכוון כשפרש את ידיו, ואז וגבר ישראל, ישראל של מעלה, (שהוא ו"א), וכאשר יניח ידו וגבר עמלק, בשעה שישאל שלמעלה משתככים מתפלה, לא יכלו ידי משה לקום וקליחת זקופים וגבר עמלק. מכאן למדנו אף על פי שהוכח פורש ידיו בקירבן לתקן עצמו בכל, צדיקים ישראל להמצא עמו בחפלות.

למדנו במלחמה זו של עמלק נמצאו עליונים ותחתונים, ועל כן יהיו ידיו אמונה, דהיינו באמונה כראוי, ויהיו ידיו אמונה, ויהיו ידיו היה צריך לומר, משום שההל הלוי ביד ימין, על כן כתוב ויהי, וכתוב ידיו, שהימין הוא עיקר הכל, וכתוב ימין ה' נאדרי בכח, ימין ה' תרעץ אויב. (בשלה חנד והלהא)

אמר ר' יוסי, עמלק עמים אחרים באו עמו, וכולם היו מחזיקים לקרב אל ישראל חזן ממנו, ומשום זה, היה חולש עליהם יהושע, ר' יוסי אמר, ויחלוש יהושע, ששבר כוחם מלמעלה. (שם תנב)

למדנו ויבן משה מזבח כמו שבארנו, ויקרא שמו ה' נסי, ה' נסי ממש, (שלה) היה הנס, למה, משום שעמלק לקח כל אלו שהיו נמולים ולא פורעו, וחזק אותם ודק אותם כלפי מעלה, ואמר קח מה שרצית בו. בה בשעה מה כתוב, ויאמר כי יד על כס י"ה מלחמה לה' בעמלק מדר דר, מדר דר (חסרים) ר' ללמד שדורות אלו שיש בהם מלחמה בעמלק חסרים מדורות שלמעלה, (שאין השם שלם ואין הכנסא שלם, וחסרים) מדורות שלמעלה, (שאין שלמות לתחתונים).

א"ר יהודה, בכל דור ודור בכל הדורות הבאים לעולם, אין לך דור שאין בהם מורע הנה הנה (של עמלק), והקב"ה עושה בהם מלחמה, ועליהם כתוב, יתמו חטאים מן הארץ וגו' מן הארץ, היינו בעולם הזה ובעולם הבא, בו בזמן כתוב, ברכי נפשי את ה' הללויה. (שם תנב)

ויאמר משה אל יהושע, מה הטעם שיהושע עשה המלחמה ולא אחר מהם, אלא משום שעמלק בא

עליהם על העין שלא שמרו את השבת, כמו שהענין חז"ל, אם שמרו ישראל את השבת הראשונה לא היתה שולטת בהם אומה ולשון, מה כתוב, ויהי כיום השביעי יצאו מן העם ללקוט ולא מצאו, וכתב ויבא עמלק.

חז"ל, סוד הדבר, כשצוה להם הקב"ה לישראל במורה, על השבת, משום שבאה אז מרת הדין לקטרג על אותו עון שמכרו את הצדיק (יוסף), שהוא כנגד יום השבת, והם הוציאוהו לחול, אמר הקב"ה הנה יש רפואה לאותו עון, אם הם שומרים את יום השבת, שהוא כנגד צדיק חי העולמים, (יתכפר להם העון של מכירת יוסף), והיו שכתוב וידעו ה' עץ, היינו עץ החיים, שישמרו את יום השבת, והם חיללוהו, אז ויבא עמלק, (כי מחמת חילול שבת חזר ונתעורר החטא דמכירת יוסף).

באותה שעה אמר משה ליהושע צא עשה מלחמה בעמלק, כי לך ראוי, משום שאהה בן בנו של אותו צדיק (יוסף), והוא (עמלק), באותו עון בא עלינו, ואם לא היה נמצא צורך לעמלק, מחלקו ומבניו של אותו צדיק, לא היה מי שיכול לו (לעמלק), אז עשה יהושע כמו שאמר לו משה.

וזאת חזי שבשכיל אותו עון (של מכירת יוסף) בא עליהם. עמלק, כי פגש אותם שהיו מאחורי הענן (שהענן פלט אותם לחורן), ולקח מהם את בריית הקדושה, (שחתך מילחם), וזרקם כלפי מעלה, ואם לא היה חוטאים (ביוסף הצדיק, שהוא סוד שמירת בריית מילה, ויסוד הקדוש) לא היה לו לעמלק חמיכה מלמעלה לעשות כן, אלא (שניתן לו הכח לזה), כדי להראות להם שנודע עונם שהטאו באותו צדיק, ששמר את הברית הנו, ועתה חללו השבת, שהוא כנגדו, שהיה עומד להניח עליהם מפני מרת הדין. (זהו חרש בשלח א)

ראה עוד עמלק — כללי, ויקהל ג.

מכילתא:

בגדול וזרעך, כיון שיצאו ישראל מן הים כנס עמלק אח כל אומות העולם ובהם ונלחם עם ישראל, ונתפלל משה באותה שעה ודממו כולן כאבן, לכן נאמר בגדול וזרעך ידמו כאבן. (בשלח) — שיה פרשה ט) ויבא עמלק, ר' יהושע ור' אלעזר בן חסמא אומר המקרא הזה רשום ומפורש על ידי איוב, שנאמר היגאה גומא בלא כיצה ישגא אחו בלי מים, וכי אפשר לגומא להנהגל בלא כיצה וכי אפשר לאחו

בלי מים, כך אי אפשר לישראל בלא חורה, ולפי שפרשו מדברי החורה לכן בא עליהם השונא, שאין השונא בא אלא על החטא ועל העבירה, לכן נאמר ויבא עמלק. רבי אלעזר המודעי אומר ויבא עמלק, לפי שהיה עמלק נכנס תחת כנפי הענן וגונב נפשות מישראל והורגן, שנאמר אשר קרך בדרך וגו'. אחריהם אומרים, ולא ירא אליקים, אלו ישראל שלא היו בידם מצות, ר' אלעזר אומר ויבא עמלק, שבא בגלוי פנים, לפי שכל הביאות שבא לא בא אלא במסמנותיו, שנאמר אשר קרך בדרך וגו', אבל ביאה זו לא בא אלא בגלוי פנים, לכן נאמר ויבא עמלק. רבי יוסי בן חלפתא אומר, ויבא עמלק, שבא בעצתו, מלמד שכנס כל אומות העולם ואומר להם כדאן וסייעני על ישראל, אמרו לו לא נוכל לעמוד כנגדו, פרעה לא עמד כנגדו, שטבעו הקב"ה בים סוף, שנאמר ויניע פרעה וחילו בים סוף, אנו היאך נוכל לעמוד כנגדו, אמר להם בואו ואחז לכם עצה מה נעשו, אם הם יצאונו ברחו לכם, ואם לאו בואו וסייעני על ישראל, לכן נאמר ויבא עמלק, שבא בעצתו. רבי יהודה אומר חמשה עממים פסע עמלק ובה ונלחם עם ישראל, שנאמר עמלק וישב בארץ הנגב, החתי והחוי והיבוסי והאמורי וישב בהר, לפי שהיה לפנים מכולן. רבי נתן אומר לא בא אלא מהררי שעיר ארבע מאות פרסה פסע עמלק ובה ונלחם עם ישראל. אחרים אומרים יבא עמלק כפויי טובה, ויפוע מן העם כפויי טובה...

בחר לנו אנשים, ר' יהושע אומר בחר לנו אנשים גבורים, רבי אלעזר המודעי אומר בחר לנו יראי חטא, וצא הלחם בעמלק, ר' יהושע אומר, אמר לו משה ליהושע צא מתחת הענן והלחם בעמלק, רבי אלעזר המודעי אומר אמר לו משה ליהושע יבא עמלק וישב בארץ הנגב, החתי והחוי והיבוסי והאמורי וישב בהר, לפי שהיה לפנים מכולן. רבי נתן אומר לא בא אלא מהררי שעיר ארבע מאות פרסה פסע עמלק ובה ונלחם עם ישראל. אחרים אומרים יבא עמלק כפויי טובה, ויפוע מן העם כפויי טובה...

משה מגביה ידיו כלפי מעלה עתידין ישראל להגביה בדברי תורה שהם עתידין להנחן על ידיה... ויחלש יהושע את עמלק ואת עמו, רבי יהושע אומר יד וחתך ראשי גבורין שעמו צומדים בשורות המלחמה, רבי אלעזר אומר בא לשון נטיריקון, ויחל וישבר את עמלק, את עמלק כמשמעו, את אלו אשתו ובניו, עמו אלו חילולת שעמו, וכשהוא אומר את אלו חיללים שעם בניו, לפי חרב, רבי יהושע אומר לא נולד אלא דגם ברחמים, רבי אלעזר אומר לפי חרב למה נאמר, למדנו שהמלחמה הזאת לא היתה אלא על פי הגבורה... (בשלח) — ויבא עמלק פרשה (א)

תלמוד בבלי:

והיה כאשר ידים משה יד וגבר ישראל וגו', וכי ידיו של משה עושות מלחמה או שוכרות מלחמה, אלא לומר לך כל זמן שהיו ישראל מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהם שבשמים היו מתגברים ואם לאו היו נופלים. (ראש השנה כט א)

תלמוד ירושלמי:

רבי' אומר עמלק כושפן היה, מה היה עושה, היה מעמיד בני אדם ביום גינוסא שלו לומר לא במהרה אדם נופל ביום גינוסא שלו. מה עשה משה, עירב את המלות, הלא הוא דכתיב שמע ירח עמד וזבלה וגו'... (ראש השנה יז ב)

מדרש רבה:

ויאמר משה אל יהושע, למה ליהושע, מתחלה אחת דורש שהיה מבקש להדריכו למלחמה, לפי שהוא עתיד להכניס את ישראל לארץ. דבר אחר למה ליהושע, אמר לו זקן על ידו ירדו למצרים, לך חזרונו עם מי שאירע אותם בעלותם ממצרים. דבר אחר למה ליהושע, אמר לו זקן אמר את האליקים אני ירא, ובהו כתיב ולא ירא אליקים, יבא בן בנו שאמר את האליקים אני ירא, ויפוע ממי שנאמר עלי ואל ירא אליקים.

בחר לנו אנשים, מהו אנשים, אנשים של חכמה ובריאת חטא, וצא הלחם בעמלק, מיכן אתה למד שהיו תחת ענני הכבוד, שאין אומרים צא אלא למי שהוא שרף בפנים. (שמות כו ד) את מוצא כל מי שנדבק בדבר המקום אהבו לעולם, שכן אתה מוצא ביהושע שנדבק בעמלק ועשה בו כחורה וכמצוה, שנאמר ויחלש יהושע וגו', אמר לו

המקום משכנך אני מעמיד פורעו לעמלק לעולם, (שופטים ה) מני אפרים שרשם בעמלק. (במדבר א)

(ספור)

(ספור) המן לאחשורוש... מה עשה אותו משה פרנס שלהם, היה לו תלמיד אחד יהושע בן נון שמו, והיה אכזרי עד מאד ולא היה לו רחמים, אמר לו אותו משה בחר לנו אנשים וצא הלחם בעמלק, איני יודע אותם אנשים שבוך אם בעלי כשפים הם או אם גבורי מלחמה, מה עשה אותו משה נטל מקל ביזו, ואינו יודע מה עשה בו, כיון שבאו עליהם איני יודע מה לחש עליהם ורפו יריהם ונפלו לפניהם, הלא הוא דכתיב ויחלש יהושע את עמלק ואת עמו לפי חרב... והיה להם מלך ראשון שאול שמו, והלך ונלחם בארץ אבי אבא עמלק והרג מהם מאה אלפים פרשים ביום אחד, וגם לא חמל על איש ועל אשה ולא על עולל וינק, ואינו יודע במה הרגם, ועוד מה עשו לאנג זקני שחמלו עליו תחלה, לסוף בא אדם אחד ושמו שמואל חתכו ונתן כשרו מאכל לעוף השמים... (אסתר ז)

ראה עוד עמלק — כללי שמות כו ג, ובמדבר טז יא.

מדרש תנחומא:

ויהי ידיו אמונה עד בא השמש, שהיו מתשבים את השעות באסטרונומיה, מה עשה משה, חמדי גלגל חמה ולבנה וערב את שעותיהן, שנאמר (חבקוק ג') שמש ירח עמד וזבלה וגו'. ויחלש יהושע את עמלק וגו' רבי יהושע אומר יד וחתך ראשי גבורים שלחן לפי חרב, למדנו שמלחמה הזו על פי הגבורה היתה. אחרים אומרים נתקיים בהם מלאי זה, כי לדם אנשך דם ירדפך (יחזקאל ל"ה). (בשלח כח)

מדרש תנחומא הקדום:

ויחלש יהושע ר' ברכיה הכהן אמר הפיל עליהם גורלות. (יתרו ד)

פרקי דר' אליעזר:

... יהושע בן קרחא אומר אחר הפרשה הזאת מה כתיב, ויבא עמלק, בא עליהן עמלק להופיע מהן, והבא מן הדרך מקיימין אותו במאכל ובמשתה, והוא ראה אותן עייפים ויגיעים משעבוד מצרים ומעני הדרך ולא שם לבו, אלא עמד על הדרך כדוב שכול להמית אם על בניו, שנאמר אשר קרך בדרך. רבי זכריה אומר והיה עמוד הענן סובב את מחנה ישראל, כעיר מוקפת חומה, ולא היה יכול צר

נאמר ליגע בהם, אלא כל מי שהיה צריך שכליה היה העני מפליטו חוץ ממתנה ישראל שהיה קדוש, שנאמר והיה מחניך קדוש, ועמלק היה מונב והרג כל מי שאחוריו העני, שנאמר ויזנב בן כל ההתחשלים אחריך, אמר משה ליהושע בחר לנו אנשים בני אבות, אנשים גבורי כח וחיל וירא שמים וצא הלחם בעמלק, ומשה אהרן חזר עמדו במקום גבוה בתוך מחנה ישראל... וכל ישראל עומדים חוץ לאהליהם ורואין למשה כורע על ברכיו והם כורעין על ברכיהם, נופל על פניו ארצה והם נופלים על פניהם. פורש כפיו אל השמים והם פורשים כפיהם לאביהם שבשמים, מכאן אתה למד ששליח צבור המתפלל כך כל העם עונין אחרי אמן. והפיל הקב"ה את עמלק ואת עמו לפי חוב, שנאמר ויחלוש יהושע את עמלק... (פרק מד)

פסיקתא:

אנכי נצב על ראש הגבעה, אין כתיב כאן ואני עומד אלא אנכי, אנכי בזכות התורה. נצב בזכות הדינים, דכתיב נצב לדיב ה' ועומד לדין עמים (ישעיה ג'), ראש בזכות האבות, כי מראש צורים אראנו (במדבר כ"ג), הגבעה אלו האמהות, שנאמר (שם) ומבטעות אשורנו... דבר אחר למה עשו נפל ביד יוסף, אלא יוסף קטן, בן זקונים, ועשו הנה קטן נחמד בגוים, יבא עשו הקטן ויפול ביד יוסף הקטן. דבר אחר כל השבטים נשתתפו במכירתו של יוסף, לפיכך אין אחד מן השבטים יכול להזדווג לו שאינם יכולים לישא וליטן עמו. דבר אחר עשו היה בכור ובמעשיו הרעים איבד את בכורתו, יוסף הוא היה הקטן ובמעשיו הטובים זכה לבכורה, יבואו מעשיו הטובים ויפרעו מן עשו שהיה בכור ואיבד את בכורתו במעשיו הרעים. דבר אחר יוסף הודה בתחית המתים, פקוד יפקוד אותם והעליהם את עצמותיהם אצלם, ועשו כפר בתחית המתים, הנה אנכי הולך למות וגו' (בראשית כ"ה), אמר הקב"ה יבא יוסף שהודה בתחית המתים ויפרע מן עשו שכפר בתחית המתים... (פרשה יב זכור, וראה שם עוד)

לקח טוב:

דבר אחר ויחלוש, שהיה מכה בהם כאדם שהוא מכה את העבדים ומכרתם. (שמות י"ג)

ילקוט ראובני:

ראה משה כח של סמ"ל הבא לסייע לעמלק, הוצרך לנער מטטרו השולט על כל המלאכים, ומטטרו נקרא נער יהושע נקרא נער. (בראשית) לתת נקמת ה' במדין, במלחמות עמלק עשה משה מלחמה בשר של מעלה ויהושע עשה מלחמה בלמטה, וכן במדין. (מטות) ראה עוד עמלק — כללי וצא, בשלח.

תרגום יונתן:

ואתה עמלק מארע דרומא ושורר בליליא הואא אלף ורשית מאה מילין ומן בגלל מצותא דהוה ביני עשו וביני יעקב אתה ואנח קרבא עם ישראל כרפידים, והינה נסית וקטיל גוברין מוכיבין דן ולא הוה ענגא מקביל יתרון מן בכלל פולחנא נוכרא ד' ביניהון. (שמות י"ז ח)

רש"י:

ויחלוש יהושע — חתך ראשי גבוריו ולא השאיר אלא חלשים שבהם, ולא הרגם כולם, מכאן אנו למדים שעשו על פי הדבור של שכניה. (שם שם יג) אשר קרץ בדרך — לשון מקרה, דבר אחר לשון קר וטומאה, שהיה מטמא במשכב זכור. דבר אחר לשון קור חורב, צנץ וחפשיך מרחיקה, שהיו כל האומות יראים להלחם בהם, וכן זה והחלל והיהא מקום לאחרים. משל לאמבטי רותחת שאין כל בריה יכולה לירד בתוכה, בא בן בליעל אחד קפץ וירד לתוכה, אף על פי שנכוה הקרה אותה בפני אחרים. ויזנב בן — מכת זנב, חותך מילות וזרק כלפי מעלה. כל הנחשלים אחרין — חסרי כח מחמת חטאם שהיה העני פולטן. ואתה עיף ויגע — עיף בצמא, דכתיב ויצמא שם העם למים, ויגע בדרך. ולא ירא — עמלק אלקים מלהרע לו. (דברים כה יח)

משור — שהיו בעלי כשפים ומשנן עצמם ודומין לבהמה. (שמואל א טו ג)

רמב"ן:

ויאמר משה אל יהושע — ...ואם כן יהיה הטעם ומטה האלקים בידך, לומר כי כאשר עלה על ראש הגבעה וראה את עמלק נטה ידו במטה להכניע עליהם מכות דבר וחוב ואבדן... כי בעת היות מתפלל וכפיו פרושות השמים לא יתפוש כידו דבר. והיה כל הענין הזה שעשה משה רבינו, מפני שהיה עמלק גוי איתן וחזק מאד, וישראל אינם מלומדי

מלחמה ולא ראו אותה מעולם, והיה עיף ויגע ככתוב במשנה תורה, על כן פחד מהם והוצרך לכל התפלה והתחנה הזאת. ויתכן שפחד משה פן יתגבר בחורבו מפני היותו עם נוהל החרב מברכת הוקן, שאמר לו ועל חרבך תחיה, כי המלחמה מן המשפחה הזאת היא הוראשונה והאחרונה לישראל, כי עמלק מודע עשו וממנו באה אלינו המלחמה בראשית הגוים, ומדוע של עשו היה לנו הגלות והחורבן האחרון. כאשר יאמר רבותינו שאנחנו היינו בגלות אדם, וכאשר ינוצח הוא ויחלוש הוא ועמים רבים אשר אותו ממנה נורשע לעולם, כאשר אמר וצלי מושיעים בך ציון לשפוט את הר עשו והיתה לו המלכה. והנה כל אשר עשו משה ויהושע עמהם בראשונה יעשו אליהו ומשיח בן יוסף עם זרעם, על כן התאמץ משה בדבר. (שמות י"ז ט)

חזקוני:

וילחם עם ישראל — מפני שנאת מכירת הבכורה, אבל קודם לכן נחיראו להודווג אליהם שלא יהא מוטל עליהם פריעת שטר החוב של "עבדום ועינו אותם". (שם שם ח) ר' בחיי: בחר לנו אנשים — היה עמלק גדול כחכמת האיצינגנינו, ובחר אנשי מלחמתו אנשים שלא יוכלו למות כשנה הדיא, כי הוא ידע זה כחכמת הכוכבים והמזלות, על כן אמר משה ליהושע בחר לנו אנשים כיצא בהם, שלא יוכל להתחכם עלינו שיהרגו הוא מישראל וישראל לא יורגו אחד מהם, וזהו שכחוב ויחלוש יהושע, ולא אמר ויהרגו. (שם שם ט)

עקדה:

...וגו' דברים אלו אמר במלחמת עמלק, "אשר עשה לך", המעשה היה בעצם ובראשונה ולא במקרה או מפני דבר אחר כפי שיקרה במלחמות המלכים, כגון לקנות שם או עושר וכדומה, והוא עשה לך — נתכוון נגד דוק מצד עצמו. בדרך — ולא יקנה מזה שם גבורה. בצאתכם ממצרים — ולא יקנה לשלל מהבאים מכית עבדים, ועל שלמות פעולתו אמר אשר קרץ — בא בעצה נכונה להשחית. ויזנב — שהתמיד בפעולתו בשמחה והצלחה, כי בני ישראל היו עיף ויגע — אינם מלומדי מלחמה, ולא ירא אלקים — סרה מהם ההשגחה על חלונותיהם...

ויתכן עוד כי אחר שעמלק פשע ב', הקטנה שלא זכר בריית אחים, והגדולה שלא זכר מפקד ה', ואמר ששניהם ינקמו נקמתם. (שמות י"ח שער מב)

אברבנאל:

ויבא עמלק — ששנא את ישראל בכלל ברכות יצחק, וחשב שאינם מלומדים מלחמה, ויגבר עליהם ויגדל שמו משם פרעה והמצרים, וכן פתאום מכלי לשלוח שלוחים. ויש אומרים שהיה בדרך לארץ אחרת, ומצא את ישראל רעבים וצמאים. בחר לנו אנשים — ראה שהצירה באה מפני חטאם, והוא צריך להתפלל עליהם, על כן שלח את יהושע למלחמה, וגם שלח את יהושע לבנות את עמלק. (שם)

ויחלוש יהושע — עון ישראל היה גדול, ויהושע עם התפלה לא הועילו להשמיד את עמלק, והתפלה הועילה שלא נפלו מישראל ושיכופר עונם, או החלישם ואחר כך הרגם לפי חוב. (שם שם יג) אשר עשה לך — כל יחשבו שתמלחמה בעמלק היא לה', כי ככם נלחם ולא בה', ואם חזק המפלה שנחל כי אם מעשיו המגונים, א שאלחם בכם בלי סבה, שלא עברו באוצו ולא הלכו לארצות שעמלק רצה לכבוש. ב' קרץ — מבלי להודיע על המלחמה כמנהג. ג' ויזנב בן — נלחם רק בחלשים מפחדו. ד' — שלא ירא אלקים ונלחם בהם... (דברים כה י"ז)

אלשיך:

ויבא עמלק — ענין עמלק ומה שלא יעברנו מיד הוא, כי שור שצריך להפילו חתלה הוא סמאל, שטן, יצר הרע, ובכל חטא שיעשה איש מישראל הוא מוסיף בו כח, והוא ענין חבלי משיחנו, כי לכל שרי האומות מספיק רוב זכויות להפילם, אבל שר של עמלק צריך שנטהר לגמרי לכל יטען על עונותיו ולמען נשוב יהיו חבלי משיח, ואז בחרו שכולו זכאי תהיה מפלת עמלק. ועוד עמלק הוא שטן להעניש על כטול תורה, ולכן בא כרפידים, שרפו ידיהם מן התורה, ולכן היו ידי משה כבדים. (שמות י"ח ח)

מלבי"ם:

ויבא עמלק — כבר ביאור חז"ל שזה היה עונש על חטאם שעשו מריבה עם משה ונסו את ה' ולא האמינו בנפלאותיו... ובדבר שהוא נמוע מלהיות במדבר בו הענישם, כי מי פתח יסור הנה להלחם עם פליטי חרב ההולכים עין ורעב במדבר, ואם כן היו

מחוצה לה, ורק מלך שענינו הוא להרחיב גבול הקדושה מחוץ לגבול, עליו מוטל להכריז וזעו של עמלק... (שופטים תרע"א)

מכתב מאליהו:
ראה עמלק — כללי.

עמלק — מחצית זכר (ראה גם: עמלק — כללי)

ויאמר ה' אל משה כתוב זאת זכרון בספר ורשם באוני יהושע, כי מחה אמהה את זכר עמלק מתחת השמים... ויאמר כי י על כס י-ה מלחמה להי- בעמלק, מדר דוד. (שמות י"ד)
זכור את אשר לך עמלק בדרך בצאתכם ממצרים... והיה הבניה ה' אליקך לך מכל אויביך מסביב כארץ אשר ה' אליקך נותן לך נחלה לרשתה תמחה את זכר עמלק מתחת השמים לא תשכח. (דברים כ"ה י')
כה אמר ה' פקדתי את אשר עשה עמלק לישראל, אשר שם לו בדרך בעלותו ממצרים. עתה לך והכית את עמלק והחמתם את כל אשר לו ולא תחמול עליו, והמת מאיש עד אשה מעולד ועד יונק משור ועד שם מגמל ועד חמור. (שמואל א ט"ו ב')

זכר:

הראשון שבא לעשות מלחמה בישראל היה עמלק, ומשום זה ואחריו עדי אובד, שכתוב כי מחה אמהה את זכר עמלק, וכתוב תמחה את זכר עמלק, זה שאמר ואחריו עדי אובד, עדי אבדו היה צריך לומר, אלא עד שיבא הקב"ה ויאבד אותה, שכתוב כי מחה אמהה וגו', א"י אלעזר תא חזי, אף על פי שהצור תמים פעלו ועשה עמהם חסד להוציא להם מים, לא עזב את שלו, שהיה כתוב ויבא עמלק. (בשלח תמד)

...כי מחה אמהה, מחה הוא למעלה, אמהה למטה, זכר, היינו זכר שלמעלה ושלמטה. אמר ר' יצחק כתוב כי מחה אמהה, שמשמע שהקב"ה ימחה, וכתוב תמחה את זכר עמלק, שמשמע שאנו צריכים למחות אותה, אלא אמר הקב"ה אותם תמחו את זכר עמלק שלמטה ואני אמהה את זכר עמלק שלמעלה. (שם תע)

תמחה את זכר עמלק, מצוה זו היא להכריז וזעו של עמלק, כי נשבע הקב"ה שלא יחזור לכסאו עד שישלם נקמה ממנו... (כי תצא קט)

מכילה:

ילמדו כל אדם דרך ארץ מעמלק, שבא להזיק את ישראל ואבדו הקב"ה מהי עולם הזה ומחיי עולם הבא. שנאמר כי מחה אמהה, וכן פורעה הרשע ששעבד את ישראל טבעו הקב"ה כים סוף...

כי מחה אמהה, מחה בעולם הזה, אמהה לעולם הבא, את זכר זה המן, עמלק כשמועו. דבר אחר מחה לו ותולדותיו, אמהה לו ולמשפחותיו, דברי רבי יהושע, רבי אלעזר המודעי אומר זכר זה אגו, ועמלק כשמועו, מחה לו ולכל תולדותיו, אמהה לו ולכל הדור הזה, מתחת השמים שלא ידא נין ונכד לעמלק תחת השמים. רבי יהושע אומר כשבאים אמר להזיק את ישראל מתחת כנפי אביהם כשבאים אמר משה לפני הקב"ה, רבונו של עולם בניך שאהה עתיד לפזר תחת רוחות השמים, שנאמר כי בארבע רוחות השמים וגו', רשע זה בא לכלל מתחת כנפיו, ספר תורה שנתת להם מי יקרא בו, ר' אלעזר המודעי אומר, אימתי יאבד שמן של אלו, בשעה שנעקף עבודה וזה היא ועובדיה ויהא המקום יחיד בעולם ותהי מלכותו לעולם ולעולמי עולמים, באותה שעה ויצא ה' ונלחם בגוים ההם, והיה ה' למלך וגו', חדרון באף ותשמדים...

ויאמר כי י על כס י-ה מלחמה להי וגו', רבי יהושע אומר לכשישב הקב"ה על כסא מלכותו ותהי ממלכתו באותה שעה מלחמה להי בעמלק. ר' אלעזר המודעי אומר נשבע הקב"ה בכסא הכבוד שלו אם אני נין ונכד של עמלק תחת כל השמים, שלא יאמרו גמל זה של עמלק, רבי אלעזר אומר נשבע המקום בכסא הכבוד שלו שאם יבא מכל האומות שיקבלוהו ולעמלק ולביתו לא יקבלוהו, שנאמר ויאמר דוד אל הנער המגיד לו אי מזה אתה, ויאמר בן איש גר עמלקי אנכי, נזכר לדוד באותה שעה מה שנאמר למשה רבינו אם יבא מכל האומות שבעולם להתיידי שיקבלוהו ומביתו שלא יקבלוהו, מיר ויאמר אליו דוד דמן על ראשך כי פין ענה בך. לכן נאמר מדר דוד, דבר אחר מדר דוד, רבי יהושע אומר מדר דוד, חיי העולם הזה, דוד אלו חיי העולם הבא. ר' אלעזר המודעי אומר מדר דוד של משה ומדר דוד של שמואל. ר' אלעזר אומר מדר דוד של משיח שהם ג' דורות. (בשלח — עמלק פרשה ב)

ספרי:

ועברתם את הירדן, רבי יהודה אומר שלש מצות נצטוו ישראל בשעת כניסתם לארץ, למנות להם מלך, ולבנות בית הבחירה, ולהכריז וזעו של עמלק.

ואני יודע איזה יקדים, תלמוד לומר כי י על כס י-ה מלחמה להי בעמלק, כל שישב המלך על כס י-ה אתה מכריז וזעו עמלק... ועדין איני יודע איזה יקדים, אם לבנות בית הבחירה אם להכריז וזעו של עמלק, תלמוד לומר אשר ה' אליקם מנחיל אתכם וירשתם, ואומר ויהי כי ישב המלך בביתו והי' הניח לו מסביב מלך אויביו וגו'... (ראה טז)

זכור את אשר עשה לך עמלק, זכור כפה ואל תשכח בלב... בדרך בשעת סירטפכים, בצאתכם, בשעת גאולתכם, אשר קרן בדרך, אין קרן אלא נזמון לך. ויזב בך כל הנחשלים אחריו, מלמד שלא היה הורג אלא בני אדם שנימכו מדרכי המקום ונחשלו מתחת כנפי המקום... (כי תצא רצו)

תלמוד בבלי:

יריב כנחל, אמר ר' מני על עסקי נחל, בשעה שאמר לו הקב"ה לשאל לך וזכית את עמלק, אמר ומה נפש אחת אמרה תורה הבא עגלה ערופה, כל הנפשות הללו על אחת כמה וכמה, ואם אדם חטא בהמה מה חטאה, ואם גדולים חטאו קטנים מה חטאו, יצאת בת קול ואמרה לו אל תהי צדיק הרבה. (יומא כ"ב)

דכתיב כי ששת חדשים ישב שם יואב וכל ישראל עד הכרית כל זכר באדום, כי אתה לקמיה דדוד אמר ליה מאי טעמא עבדת הכי, אמר ליה דכתיב תמחה את זכר עמלק, אמר ליה והא אנן זכר קרינן, אמר ליה אנא זכר אקרינן, אול שיליה לרביה, אמר ליה האין אקרינן, אמר ליה זכר, שקל ספסירא למיקטליה... (בבא בתרא כ"א א')

מדרש רבה:

חדרוך באף ותשמדים, ומשה אמר (שמות י"ז) כי מחה אמהה את זכר עמלק מתחת השמים, שמואל אמר עמלק כשמועו, זכר זה המן, מחה בעולם הזה, אמהה לעולם הבא מתחת השמים לו ולכל הדור

ההוא עד סוף כל הדורות, ר' יהושע אומר שלא ידא נין ונכד לעמלק מתחת השמים, שלא יאמרו אילו זה של עמלק גמל זה של עמלק חלל זה של עמלק. ר' אלעזר אומר לפי שביקש לאבד את ישראל מתחת כנפי השמים, אמר משה לפני הקב"ה, רשע זה בא לאבד את ישראל מתחת כנפיו, ספר תורתך שנתת להם מי יקרא בו. דבר אחר לפי שביקש לאבד את ישראל שהן עתידין להתפזר מסוף העולם ועד סופו, שנאמר מקצה הארץ ועד קצה הארץ. ר' אלעזר אומר אימתי יאבד שמם של אלו מן העולם ותיעקר ע"י ועובדיה מן העולם ויהא הקב"ה יחיד בעולם, כענין שנאמר (וזכריה י"ד) והיה ה' למלך על כל הארץ בימים ההוא ויהי ה' אחד ושמו אחד, בשעה שתודוין באף ותשמדים מתחת שמי ה'... (איכה ג מה)

א"י ברכיה אמר ישראל לפני הקב"ה רבונו של עולם הכתבת לנו בחורוין (דברים כ"ה) זכור את אשר עשה לך עמלק, לי עשה ולך לא עשה, לא החריב את מקדשך... א"י יצחק אמר ישראל לפני הקב"ה שכחה מצויה בנו, אבל אין שכחה מצויה בך, ואין שכחה לפניך. לפיכך זכור ה' לבני אדם את יום ירושלים האומרים ערו ערו עד היסוד בה. (שם א ה א')

מדרש תנחומא:

זכור את אשר עשה לך עמלק, רבי תנחומא בר חנניא פתח וזכרונתם משלי אפר לגבי חומי גביכס (איוב י"ג), אמר הקב"ה לישראל אהון שתי זכירות שכתבתי לכם בחוריה הוו זהירין בהן. תמחה את זכר עמלק, זכור את אשר עשה לך עמלק, משלי אפר, משולי אפר אם זכיתם אתם בניו של אברהם שהמשיל עצמו כאפר... (כי תצא ה')

זכור את אשר עשה לך וגו', ר' לוי פתח גערת גוים אברת רשע (תהלים ט') גערת גוים זה עמלק, דכתיב (במדבר כ"ז) ראשית גוים עמלק, אברת רשע זה עשו, דכתיב (מלאכי א') וקראו להם גבול רשעה.

אם יאמר לך אדם יעקב הוא בכלל, אמר לו אברת רשעים אין כתיב כאן, לא רשע, שמם מחית לעולם ועד, שנאמר תמחה את זכר וגו'. והשב לשכנעו שבעתים אל חיקם וגו' אמר רבי יודן בר גיאי וריב"ל רובנו, רבי יודן בר גיאי אמר זכור מה עשה לנו במילה שהיא נחונה בחיקך של אדם... (שם ט)

רבי יהושע בן לוי בשם ר' אלכסנדר אמר, כתוב אחד אומר תמחה את זכר עמלק, וכתוב אחד אומר כי מחה אמה, כיצד יתקיימו שני כתובים אלו, עד שלא פשט ידו בכסא תמחה, כשפשט ידו בכסא מחה אמה, אפשר בשר דם יכול לפשט ידו בכסא של הקב"ה, אלא על ידי שהחריב ירושלים שכתוב בה בעת ההיא יקראו לירושלים כסא ה' (ירמיה ג'). לפיכך מחה אמה, ונאמר כי על כס ה' מלחמה לה' (שמות י"ז), הני בשם ר' אלעאי שבעה נשבע הקב"ה ואמר ימיני ימיני, כסאי כסאי, אם יבאו גרים מכל אומות העולם אני מקבלן, וזרעו של עמלק אינו מקבלן לעולם... (שם יא, ראה עוד עמלק — כללי)

פרקי דרבי אליעזר:

...כשמלך שאול אמר לו שמואל כה אמר ה' צב-אות פקדתי וגוי עצה לך והכית את עמלק עד משותן בקיר, ולקח שאול את כל אנשי המלחמה ויצא לקראת עמלק, וכשבא שאול לאמצע הדרך עמד מחרה בלב, אמר שאול, אם האנשים חטאו הנשים מה חטאו, אם הנשים חטאו הילדים מה חטאו... יצאה בת קול ואמרה לו, שאול אל תהי צדיק יותר מקונן... (פרק מד)

ובי שמעון בן יוחאי אומר רצה הקב"ה להכרית ולהשמיד זרעו של עמלק, ושלח לשאול בן קיש להכרית ולהשמיד זרעו של עמלק, ושאל והעם שמעו ולא חסו על אדם כזו אלא על אגג... ושמע שמואל ויצא לקראתם ואמר להם, חמלתם על עמלק והותרתם שריר ממנו... אמר להם אין חפץ לה' בעולות וזבחים כי אם לשמוע בקולו... (שם פרק מט, ראה שם עוד)

תנא דבי אליהו זוטא:

שאלו תלמידיו את ר"א ואמרו לו, מנין שערוד הקב"ה לעשות נקמה בעמלק בעצמו, מיד פתח ר"א ואמר מי זה בא מאדום, זהו שנאמר ברוך הקודש על ידי דוד מלך ישראל (תהלים ס') מואב סיר רחצי על אדום אשליך נעלי עלי פלשת החוריעי, מי יובילני עיר מצור מי נחני עד אדום, כנגד מי אמר דוד מקרא זה, לא אמרו אלא כנגד הקב"ה שהוא עתיד לעשות נקמה בעצמו בעמלק שבא מאדום... כך אמר הקב"ה, עשיתי מלחמה בפרעה ובעמלק ובסיסרא ובסנחריב ובנבוכדנצר ולא נתפקה ונתיישבה דעתי

עד שאעשה נקמה אני בעצמי לעתיד בעמלק. (פרק יט)

...ויאמר להם ישעיה את מי אהם מבקשים, ויאמרו לו את הקב"ה, ויאמר להם ישעיה הנביא עכשיו יצא מאדום (מעמלק), שנאמר (ישעיה ס"ג) מי זה בא מאדום חמוץ בדים מבצרה זה הדור בלבוש צוהה ברכ כחו, אני מדבר בצוקה רב להשיע. באותה שעה באין מלאכי השדת מוצאי להקב"ה ורואין את בגדיו אדומים, שנאמר (שם) מדוע אדום ללבושך ובגדיך כדורך בגו, ויאמר להם הקב"ה להמלאכים גת קטנה היתה לי ודרכתי אותה, שנאמר פורה דרכתי לבדי. באותה שעה נוטל הקב"ה עונותיו של ישראל ונותן אותן על עמלק הרשע שבה מעשו, שנאמר ונשא השעיר עליו את כל עונותם. באותה שעה אמר עמלק לפני הקב"ה רבונו של עולם וכי מה כחי שנתת עלי את כל עונות יעקב, באותה שעה נוטל הקב"ה כל עונות יעקב ונותן אותן על בגדיו ונעשין בגדיו אדומים כחולעת שני, ואזר כך מכבס אותם עד שנעשים כשלג. (שם)

ילקוט ראובני:

תמחה את זכר עמלק, אילן בכורי מצרים ערב רב מעורבים בישראל, עליהם אתמר תמחה את זכר עמלק ולא ישתאר מגוון שריר ופליט, דאילן אינו ערוביבא מכל אומין ואפילו מקין, ומיד דאתמחן מן עלמא אז הוחל לקראת בשם ה'. (כי תצא)

רמב"ן:

זכור את אשר עשה לך עמלק — כבר הזכרתי המדרש שדרשו בו בספרי, יכול בלבד, כשהוא אומר לא תשכח הרי שכחת הלב אמורה, הא מה אני מקיים זכור, שתהא שונה בפיו, וכן בספרי זכור את אשר עשה לך עמלק כפה, לא תשכח בלב. ולא ידעתי מה היא הזכירה הוואת כפה, אם לאמר שנקרא פורשת עמלק בצבור, ונמצינו למדין מן החורה "בשניה" (שבת שניה של אדר) זכור, ויהיה סמן למקרא מגלה מן החורה. והנכון בעיני שהוא לומר שלא תשכח מה שעשה לנו עמלק עד שנמחה את שמו מתחת השמים, ונספר זה לבנינו ולדורותינו לומר לכם, כך עשה לנו הרשע, ולכן נצטוונו למחות את שמו. (דברים כה י"ז)

משנה תורה:

שלש מצות נצטוו ישראל בשעת בנייתן לארץ, למנות להם מלך, שנאמר שום תשים עליך מלך.

והכרית זרעו של עמלק, שנאמר תמחה את זכר עמלק, ולכותו בית הבחירה... מינוי מלך קודם למלחמת עמלק, שנאמר "אותי שלח ה' למשחך למלך עתה לך והכיתה את עמלק", והכרית זרע עמלק קודמת לבנין הבית, שנאמר "יהי כי ישוב המלך בביתו וה' הניח לו מסביב מכל אייביו", ויאמר המלך אל נון הנביא אנכי יושב בבית אדונים וגו'. (מלכים א א וב)

ספר החינוך:

...אבל כל מצוה שהיא נעדרת ממנו מחמת שאינה נמצאת לנו שנוכל לעשותה אבל לא שהכתוב יתלה אותה בזמן מן הזמנים, כגון זה של אברן שבעה עממים ועמלק, שהכתוב צונו למחות שמם ולאבדם לעולם בכל דור ודור שנמצאים, ואף כי כבר עשינו בהם המחויב על ידי דוד מלכנו שהשחיתם כולם עד שלא נשארו מהם רק מתי מספר שנחפורו וטבעו בין האומות עד שלא נודע זכרם, ואין בידינו עתה לדון אחיהם ולהגם, אף על פי כן לא תקרא מצוה זו מפני זה מצוה שאינה נוהגת. והעובר על זה וכן לידו אחד מהם יכול להרגו מבלי שיסתכן בדבר ולא להרגו, בטל עשה זה. (ואתחנן מצוה תכה) שנצטוונו לזכר מה שעשה עמלק לישראל שהתחיל להתגרות בהם בצאתם ממצרים, בטרם נשא גוי וממלכה ידו עליהם, וכענין שכתוב "ראשית גוים עמלק", ותרצונו ריש קרביא וישראל הוה עמלק, שהכל היו ידאים מהם בשמעים היו הגדולה אשר עשה להם השם במצרים, והעמלקים ברע לבם וכמזגם הרע לא שמו לבם לכל זה ויתגרו בהם, והעבירו מתוך כך יראתם הגדולה מלב שאר האומות... משרשי המצוה לתת אל לבנו שכל המצוה לישראל שנאמר לפני השנית, וכי לפי רעתו וצרימת רוב נזקו

תהיה מפלתו ורעתו, כמו שאותה מצוה בעמלק, כי מפני שעשה רעה גדולה לישראל שהתחיל הוא להזיקם, וצונו ב"ה לאבד זכרו מני ארץ ולשרש אחריו... אבל טעם זכירת מה שעשה עמלק אינו רק שלא תשכח שנאמר מלכנו, ודי לנו בזה לזכר הענין פעם אחת בשנה או בשתי שנים או שלוש... ונתת מצוה זו בכל מקום וכל זמן כזכרים, כי להם לעשות המלחמה ונקמת האויב ולא לנשים, והעובר על זה ולא זכר וקרא בפיו מעולם מה שעשה עמלק לישראל בטל עשה זה וגם עבר על לאו שכא על זה, שהוא "לא תשכח". (כי תצא מצוה תוה)

שנצטוונו למחות זרעו של עמלק ולאבד זכרו מן העולם, זכר ונקבה גדול וקטן, ועל זה נאמר "תמחה את זכר עמלק", שכלל זכר הוא הכל, וכבר טעה בקורו תבה זו גדול הדור, והוא יואב בן צרויה, והשאר מהם הנקבות... (שם מצוה תוה)

בעל הטורים:

מדר דר — בגימטריא לימי משיח. (שמות י"ז טו) כי תבא אל הארץ — כתוב לעיל מינה תמחה את זכר עמלק, שנצטוו למחות זכר עמלק מיד בנייתן לארץ, ועל זה רצה לעבכ בראתן. (דברים כו א)

דרשות הר"ן:

ראה עמלק — כללי.

אברבנאל:

...רשע העונש הקשה על שנלחמו בלא סבה כי אם ברע לב, ולחלל כבוד ה', ובגד ליפול עליהם פתאום ורק על החלשים. (שמות י"ז טו)

ספר חרדים:

מצות עשה לזכור תמיד מה שעשה לנו עמלק, שנאמר זכור את אשר עשה לך עמלק, ודרשו בספרי יכול כלל, כשהוא אומר לא תשכח הרי שכחת לב אמור, הא מה אני מקיים זכור, כפה, וכתב סמ"ק דבשבת שלפני פורים שאנו קורין ברכים בספר תורה בפרשת זכור אנו מקיימים מצוה זו, אבל מלשון רמב"ם וסמ"ג משמע שמצות זכירה בכל יום.

זמנאותי בת"ז דכש"ץ אומר קריש אומרים הצבור ויאמר כי יד על כל י"ה מלחמה לה' בעמלק, ואחר כך עונן אמן יהא שמיה רבא, וכן העידו הקנים שהיה מנגן זה בקאשטיליא בזמן הרבנים הגדולים הרב הגדול ר' יצחק אבונה, והרב הגדול ר' יצחק דלאון זצ"ל, וכן המנהג גם היום במקומות הרבה. ושבת שלפני פורים שקורין פרשת זכור היינו כדי לקיים מצוה בזמן מפלת המן שהיה מוצע עמלק בפומבי זכר לנס. (פור' ד מצות עשה מן התורה התלויות בפה ואפשר לקיים בכל יום)

אלשיך:

כי מחה אמה את זכר עמלק — מחיית עמלק היא לא כשאר אומות שמפיל השר משמים, אלא שעליו להשמידו, והיא מלחמת היצר הרע המוטלת על כל אחד, ולכן זכירה זו בלב כל ישראל, ולכן לא נלחם יהושע להשמיד את עמלק, כי הדרך לא היה ראוי, כי רפו מן התורה. ויבן משה מזבח — שלא יתיאשו אחר שיעשה תלוי בזכות יצום, כי ה' יצור להם בכך, כי יש לנו משכון גדול אחר שהשם והכנס אינם שלמים עד מחיית עמלק, ואם נן יתקנו ויגאלם. (שמות ז' יד)

ספורנו:

תמחה את זכר עמלק — משר עד שה מגמל ועד חמור, כמו שצוה לשאול, דה כדי להנקם מעמלק על שהעז פניו באל יתעלה, כמקנאים לכבודו. (דברים כה יט)

של"ה:

זכור את אשר עשה לך עמלק וגו' לא תשכח, מצאתי כשתעמוד בממשלה תמחה את זכר עמלק וכשתהיה משועבד תחת כחות השמים לפחות לא תשכח. ומצוה גדולה היא לומר פירשה זו בכל יום לקיים מצות זכור, ואחר כך יאמר על עמלק ימח שמו וזכרו ונמח זכרו מלחזקו, ובוה יקיים לא תשכח, ויקייים כי אבר זכרם המה וה' לעולם ישב כנון למשפט כסאו. (תורה שככת סוף כי תצא)

מלבי"ם:

כתוב זאת זכרון — מפני שמלחמת עמלק היו לה שני ענינים, מה שבא מצד משטמה שיש לו על ישראל ודעה להשמידם ולאבדם, ומה שבא ללחום נגד ה' ושמו הגדול. ובמשנה תורה צוה על זכירת מעשה עמלק מצד איבתו השמורה לישראל, כי כל צוררי ישראל רצו לשלול ממנו או לכבושם לעבדים, והוא חשב למחות כל זכר למו, ועל כן צוה לישראל למחות את שמו. כתב זאת זכרון — המעשה הגלוי של עמלק שעשה נגד ישראל יכתב במשנה תורה לזכרון. ושם באנו יהושע — שימסור לו בעל פה שחן ממה שנצטוו ללחום עמו על משטמת עולם שיש לו על ישראל, יבא עת שהשי"ת בעצמו ימחה את שמו נגד מה שהיה מגמלו לנאץ שם ה'. (שמות ז' יד)

הנהיג לכם מכל אויביכם מסביב — פירושו חז"ל שהוא אחר הכרתו זרע עמלק שהיה בימי שאול, ואז היה השם שלם והכנס שלם, כי מלחמת עמלק היא אחר שהיה מלך בישראל, כמו שכתוב כי יד על כס י"ה. (דברים יב')

רש"י הירש:

את זכר עמלק — לא עמלק, אלא זכרו והחילתו של עמלק, הוא הגורם רעה לעתיד המוסרי של האנושות. כל זמן שספרי הזכרונות של האנושות יקשרו כחרי ההילה לראשם של גיבורי החרב, כל עוד שחונקו ורצחו של אושר האדם לא ירדו לסמיך תושיה, יביטו דורות הבנים בהערצה אל אותם גדולי בעלי הרוח, וזכרם יעורר את הרצון להידמות להם במעשי אלימות ותהילה. ממשלתו של עמלק כעולם חמוט לצח רק בזמן שחרות המוסר האלוהית תיעשה למידה החיה לכל דבר קטן וגדול, והכרת המוסר תגדל בעולם כיום שהו אל הגדולה והעצמה... (שמות ז' יד)

אם נטושה מלחמה מתמדת של הקב"ה נגד עמלק, הרי לא יתכן כי הכולנה היא לאות מלחמת קרבות המוטלת על בני אדם, שישאל נצטוו בה לתקופה מסוימת, כמבואר בסוף פרשת כי תצא, אלא אין ספק שזוהי המלחמה הבלתי פוסקת של משפט האלקים. מה שקריו כפי הברית משפט ההסטוריה נגד עמלק, ולא דוקא אותו עמלק וצאצאיו הגזעיים, אלא כל אותם הגוים והממלכות הממשיכים במורשת

העמלקית והגם צאצאי עמלק ברוח ובאופיים... (במעגל שנה ב קפט, וראה עוד עמלק — כללי)

שפת אמת:

ובמדרש הובא ברש"י... והוא כשהאדם דבוק בכת השי"ת פנימיות חיות שכל דבר, אז אין שום הסתר לפניו, רק אם עובת תן דעתך וגו' ויבא עמלק וגו', ולזאת אחר פרשת שקלים יכולין למחות שם עמלק, וכן כתיב יהי ידיו אמונה, שעיקר כח מחיית עמלק על ידי אמונה להיות בטל חיות האדם לכת השי"ת כנ"ל... (שמות תצוה תרל"א, וראה עוד עמלק — כללי)

במדרש ברכו ה' מלאכיו וכו'... ועיקר פירוש זכירה הוא פנימיות החיות, מקום שאין שם שכתוב, כיין שהוא עיקר החיות נקרא זכרון, כמו שכתוב "זכורתה" הוא עיקר מכון ואמות הדבר, והוא מחיית עמלק שלא לעשות שום דבר דרך עראי, רק להיות דבוק בשורש החיות תמיד כנ"ל... (זכור תרל"ב)

במדרש ברכו ה' מלאכיו... ובשבת קודש יש הארה לבני ישראל מהקדמת נעשה לנשמה, כמו שהיה קודם החטא, לכן נאמר והיה בהנית, שהוא שבת יום מנוחה, שבאין למקום שהוא הקול קול יעקב, יכולין למחות שם עמלק, וכן פירוש יהיה כאשר ירים משה ידו שהוא התרוממות הידים לבטל המעשה אל התכונה, וממילא אין לעמלק אחיזה... (שם תרל"ה)

במדרש זית רענן... פירוש שעל ידי הניביות שמעוררין בני ישראל האהבה והוא כאמת התעוררות נקודה פנימית שבישראל, ונקרא כנסת ישראל בת נדיב, מהו גולד קנאה ושנאה אשר ניקום השי"ת מאת עמלק אשר מעב את בני ישראל מעבודתם למקום כשתכבד כי אמיתות נפשות בני ישראל משתקקים להתדבק בו ית', והוא מחיית עמלק אחר השקלים... (שם תרל"ז)

מקומות עבודת בני ישראל אשר השאיר ה' להיות בכל דור למחות אותם, וששמעתי מפה קדוש מר"ז ז"ל כי בודאי יכול הבורא למחות אותו כרצונו אחר, אך רצה הקב"ה לזכות את בני ישראל להיות מודית שמו על ידי בני ישראל, אמנם שאר האומות יכולין בקול יתור לדחותם, אך כשזוכה אדם לחקן איזה דבר או בעשיית מצוה שהוא נקרא קצת נייחא לאיש ישראל, אז צריך לזכור למחות עמלק, היינו לצפות להשי"ת שנוכל לקיים מצותיו כראוי לפי שם שמו

בכל העולם... (שם תרל"ז)

תמחה את זכר עמלק, הוא הבטחה גם כן שבני ישראל ימחו את שמו בלי ספק, אבל כפי מה שנתקיים והיה בהנחת וגו', כך מתקיים מחיית עמלק, וכתיב כי יד על כל י"ה, פרש"י נשבע הקב"ה שאין שמו שלם וכסאו שלם עד שימחה זכר עמלק, פירוש כי עמלק מסר נפשו לרעה, אף כי ידע שסופו לאיבוד, אבל רצה לערוב את בני ישראל, ולכן זה שכרו שלא יהיה לו חלק בקדושה, דהנה כל האומות יש להן קצת שורש בקדושה, וכתוב אז אהפוך אל עמים שפה ברורה וגו', דלענין יתגדל שמו ית' וידעו כל העמים כי לה' המלוכה, אבל עמלק ימ"ש לא יהיה לו חלק בזה, כמו שכתוב ואישית גוים עמלק ואחרייתו עדי אובד, לכן נשבע הקב"ה שלא יהיה חלקו השלם שיכירו כל האומות את כבודו ושמו הגדול כ"ה עד שימחה זכר עמלק, כדי שלא יהיה עמלק בכלל, ולא יזכה לדאות האמת. ולכן כפי מה שמתקדבת הגאולה ומתברר כבודו ית' בעולם,

כפי זה השיעור נמחה שמו של עמלק... (שם)

עוד יתבאר... לכן אחר פירוש שקלים כיון שנתרומם ראשי בני ישראל יכולין למחות שם עמלק, ותקנו חכמים בסוף השנה וגם מפלת המן בארץ, על פי מה שכתוב "והיה בהנחת וגו' מכל אויבך מסביב" וגו', כי אחר התבררות הקליפות הסובבין לאדם יכולין למחות שם עמלק, ובאמת כמו שהיה תהלוכות כללות ישראל, כן מתנהג בכל שנה ושנה, לכן בסוף השנה בהנחת וגו' מכל אויבך יש אז מחיית עמלק... (שם תרל"ח)

במדרש עושי דבריו... לכן כתוב בהנחת וגו' תמחה זכר עמלק, כי כשבני ישראל הם באמת במקום המיוחד להם אין לעמלק שום מקום, כמו שכתוב לא נתמלאה צור רק מחורבנה של ירושלים, לכן כפי ההרוממות בני ישראל למקומם מחבטל זכר עמלק

ימ"ש, וכתוב כאשר ידים משה ידו, פירוש כפי ההתרוממות כך הוא הנצחון לעמלק... (שם תרמ"ג)
המשך פרשת זכור אחר שקלים, דהנה המצוה לזכור איבת עמלק שניקד מחיית עמלק ימ"ש תליא בשנאת בני ישראל עליו, וכשיהיה השנאה בשלמות יתמחה לגמרי, וזה היה החטא בשאול המלך וחלילה שיעבור בדרך על דבר השי"ת, רק כי לא היה להם האכזריות כראוי לאותו רשע, כמו שכתוב ויחמול וגו', וממילא לא היה בכחם לאבדו לגמרי... (שם תרמ"ד)

איתא במדרש... ענין הוא כי זכירת שבת הוא עצמו מחיית עמלק, כי שבת הוא שלום, ועמלק כתיב ביה מלחמה לה' בעמלק, כי שבת הוא מעין עולם הבא, וזו ליום שכולו שבת, ואז לא יהיה לעמלק שום זכר בעולם... (שם תרמ"ט)

אמר חז"ל זכור בפה, כי בכח הפה שניתן לבני ישראל יכולין למחות זכר עמלק, והוא בכח התורה, לכן תקנו לקרא פרשת זכור בשבת שיש בו קריאת התורה, שמוחלה כח התורה בשבת... אתם קרוין אדם אבל עמלק כתיב ביה ראשית גוים עמלק, והוא אדם הבליעל אשר נקרא מיד אדם, וכמו שאמר

בעשו שנברא בשלימות, וזה שלימות הגוף בעצמותו ואין לו קיום, ולכן אחריתו עדי אובד, כיך כיום כלו, כי שור בן יזמו קרוי שור, אבל בני ישראל שהיו מתחלה בחינת צאן מרעייתו זכו אחר כך אל השלימות, ועמלק הבין זה כי בני ישראל לא באו עדיין אל השלימות, ודרך אחיהם בדיהם בדרך.

ולא ידע כי בנפשו הוא, כי זה כל עיקר שבתו של בני ישראל, ולכן אחר כך כשזכו בני ישראל אל השלימות צריכין למחות את שמו. וזו המדה נהוגת בכל פרט ישראל, כי בדיהם בקטנותו יש בו בחינת הביטול אליו ית', ואז עיקר גידוי היצר הרע, וכאמת או עיקר השבת שלו, וכשזוכה אחר כך לבחינת אדם, יכול לגבור ולשרש ולנקוט באדם הבליעל.

(שם תרנ"ג)
תמחה וגו', כי בכח שנאת בני ישראל יכולין למחות זכור, דכתיב בראשית ברא בשביל התורה שנקראת ראשית ובשביל ישראל שנקרא ראשית, נמצא כל דבר שבעולם אין לו קיום רק באיזה אחיזה רחוקה וקורבה שיש לו בתורה ובישראל... ומתורה שכתוב

ה' ימחה עמלק, כמו שכתוב אמחה, ובני ישראל צריכין למחותו שלא יהיה לו שום אחיזה בהם מחוץ

דבר השנאה שיש להם עליו, וממילא לא יהיה לו שום תקומה, ובאמת כל הכח למחות שם עמלק על ידי התורה, לכן מקדימין זכור לעשיה דפורים... (שם תרנ"ד)

שבת יזמא דזכירה, ועל ידי השבת זוכין בני ישראל לזכירה, וכמו כן על ידי מחיית עמלק בא זכירה, לכן כתוב תמחה וגו' זכר עמלק וגו' לא תשחת, שכשימחה שמו של עמלק יהיה הזכירה בשלמות, כי כל מלחמת עמלק להשכיח מבני ישראל התורה ולהתדבק בהכלי עולם, שזה בחינת השכחה היפוך

השבת שהוא השבתות מלאכה זכירת הקדושה. (שם תרנ"ה)
א"י מר"י וצל"ה"ה הגיד פירוש נקולו ועמוד על נפשם, כמו שכתוב בקבלת התורה הקהל את זכר, ואז נקולו מעצמן במסירות נפשם, כי מחיית עמלק הוא במסירות נפש להיות בטל אל הנקודה חיות, וזה שאמר י"ג זמן קהלה. כי ראינו אי אפשר למחות שם עמלק עד שיהיה האדם דבוק בנקודה חיות למעלה מבחינת הנפש, במקום שאין לעמלק זכר שם, ולא מוגע נברי שולטת, וזה גם כן פירוש זכירה, כמו שכתובנו בפרשת זכור שהיא זכירה בעומק חלק שקרוב למעשה... כי זכירה בכלל שאינו נוגע בעומק חיות האדם ויכול להיות נשכח אין זה קרוב לעשיה כי יוכל העשיה להשתנות מידעיה זו על ידי השכחה שלא נתפעל על ידי זכירה כוונ... (פורים תל"א)

מה שכפל ושלש "זכרה לא שלחו את ידם" וגו' נראה שהיה תיקון מה שהניחו שאול ובני ישראל מעמלקים, כמו שכתוב שם לזכור לה', והשי"ת לא חפץ שיתקרב שום דבר מעמלק ימ"ש להקדושה, לכן איתא שאין לקבל גוים מן עמלק, ולכן אם כי כתב שללם לבתי, היה נסיון לבני ישראל שיזכרו שנאת עמלק, ואף שהיה בכחם לבח ולקרב להקדושה גם כן ניצוצות קיימו רצון התורה למחות זכר עמלק... (שם תרנ"ו)

מה שקבעו יום המנוחה ליום טוב... ובני ישראל שנבראו להעיד על הבורא ית', והרשעים מעבדין ומערבבין אותם, ובאיבוד רשעים מתחזקין בני ישראל, כמו שכתוב להודיע שכל קוץ זכר, ואורו

המן שביקש לאבדי היינו שכל הצער של הצידיקים ומרדכי ואסתר היה על שרועין לאבד שם ישראל מעולם, ומי יכיר כבוד שמים, ולכן אחר מחיית עמלק קיבלו תורה ומצות מחדש, כמו שכתוב הדר קבלה, ובכל עת שיש מחיית עמלק מועדורת אחר

כך אהבת התורה בישראל, לכן אחר יום המלחמה באו בני ישראל למנוחה ונעשו שונאים ביותר הרבה למפוע על המן, שראו והבינו מה איבד מהן כל הימים אותו הרשע ימ"ש, וכן כתיב זכור וגו' שבהיות בערנו תחת הישעים אין יכולין להבין כל הרשעות שגורמים לנו, וצריכין להאמין, וכפי מה שמתבאר לאדם רוב רשעות שלהם, כך יכולין למחותם, לכן כיום המנוחה הוסיפו שנאה עליו, ואז מחו את שורשם בכח השנאה, והוא עיקר היום טוב. (שם תרנ"ז)

ענין היום טוב דפורים היה הכנה לבנין בית שני, והוא בכח התעוררות התחתונים... ופירוש על ידי התאחדות של בני ישראל בעצמם שנמצא בהם כח אלקות וזכר תורה שבעל פה שעל זה כתוב חיי עולם נטע בחובנו, ועל זה גופא הוא עיקר ההתנגדות הזמן ועמלק, וכפי מה שמתאחדין בני ישראל כך נופלין דרך עמלק, ולכן אמר המן "מפוער ומפורד", שהגויש שגרים החטא שאבדו האחרות, ולכן אמרה אסתר "כונס את כל היהודים"... (שם תרנ"ח)

מה שקבעו עיקר היום טוב ביום המנוחה... אכן תכלית מלחמת עמלק ימ"ש הוא לבטל המנוחה, כמו שכתוב אשר קרץ בדרך, כמו שכתוב והיה בהניח וגו' תמחה, נמצא שניקד דריפת עמלק שלא לכא אל המנוחה, וזה האות שכא אל המנוחה הוא עדות על מחיית כחו של עמלק, ובזאת המנוחה מחו אותו יותר מבמלחמה... ולעולם כן הוא שבמלחמה

החישו כחו בגשמיית כדי שיכזאו אל המנוחה, ואז שבאו לשרשם הרגו את השרש שלו למעלה וזה העיקר, ועשו אותו יום משתה ושמחה. (שם תרנ"ט)
בפסוק ישנו עם אחד... זה הרשע המן ימ"ש היה כל כוונתו לאבד את היהודים כדי שלא יתגלה כבוד שמו ית' בעולם, ולא לחנם נשבע הקב"ה שאין כסאו שלם עד שימחה שמו של עמלק, ולכן כאשר היה לו מפלה נעשה גילוי כבודו ית' בעולם הזה, ולכן נקרא מגלה, כמו שכתוב בספר קדושת לוי, שזה נשתה יום טוב דפורים מכל המועדות שבתורה... (שם תרמ"א)

הענין שקבעו הימים למשתה ושמחה, ובאמת כל תגבורת בני ישראל על עמלק על ידי העניית, כמו שאמרו ד"ל רובי הצומות ודעקות... (שם תרנ"ב)
איש יהודי... אבל למחיית עמלק צריכין לצדיק גמור מעיקרו, כמו שכתוב איש יהודי היה, ואיתא כל

מקום שכתוב היה הוא מתחלתו ועד סופו שאין בו השתנות, וכן כתוב לא יכרע ולא ישתחו בלשון עתיד, כי הוא אין בו שינוי לעולם. (שם תרנ"ג)
ליהודים היתה אורה ושמחה, דאיתא נשבע הקב"ה שאין שמו שלם עד שימחה וזעו של עמלק, והתורה כולה שמתויו של הקב"ה, ובכל מקום שיש מחיית עמלק מאיר אור הקדושה הדאורייתא סתים וגליל, ולענין תצא חמה מקדושה ויתגלה סתרי תורה, ועכשיו מבח אותו הרשע עמלק ימ"ש נסחם הפנימיות, וכשיש מחיית עמלק יש גילוי הפנימיות, וזה קריאת המגילה, לכן דהדר קבלה כימי אחשוורוש אחר מפלת המן הרשע... (שם תרנ"ד)

בפסוק אש המיד... וכמו כן צריך להיות הרגו והשנאה על עמלק ימ"ש וכל סט"א כאש להבה, וכאשר אמרו חז"ל בית יוסף להבה ששולט מוחזק, ובאמת יש בבחינת יוסף ב' האשיות, והם בחינת מנשה ואפרים, נשני הוא תמחה זכר עמלק, והפני

הוא אש מאיר... (ויקרא צו תרמ"ט)
שם משמאל:
ולפי האמור יש לפרש הא דכתיב (דברים כ"ה) והיה בהניח ה' אלקיך לך מכל אויביך וגו', דעל מנוחת הנפש נמי קאי, שאחר ביאתו של ישראל לארץ השיגו ישראל כח השררה על כחות נפשם ומושלמים ברוחם, שזה נקרא מנוחה שלמה, אז הוא זמן מחיית עמלק, ויש לומר שמה שצטוו להרוג גם הבורחות דהוא מלשון תמחה את זכר עמלק, זה רק אחר בהניח, אבל כל עוד שלא נתקיים בהניח, אף שהצטוו להרוג להרוג את עמלק אפילו בעודנו דורים וסגופים, מכל מקום לא הוכיזו הפוסקים שגם לדידן מצוה להרוג את בהמתם... (ושאול)

מחמת התרוממות והתנשאות היצת היה זוכה למדת השררה נוסף על מדת הכנעה שהיתה לו מאו, על כן היה נעשה שוב ראוי למחות את זכר עמלק דעת דקליפה והכנעה הורעה, אך מחמת שהיה ירא את העם ולא עצר כח למשול על כחות נפש דין קל וחומר לעצמו, שוב התגבר עליו כח קליפת עמלק, והחיה את אנג, שלוח לא היה לו שום תירוצ, ובזה ניהא מה שלא שאל לו שמואל על אנג אלא מה קול הצאן הזה באוני, שבאמת במה שהחיה את אנג לא היה עליו כל כך קושא, שלוח היה כח קליפת עמלק תוקפתו על כרחו, וכל התפיסה עליו הייתה במה שדן קל וחומר לעצמו ובכ"ל, וזה שאמר

אנציקלופדיה תלמודית

לכניסי הלכה

סימני רצונו של רבני סודי סדאלין זל

הקדמה

הרב שלמה יוסף קרן

הוצאת חסידי חסידים

הרב בנימין זאבן ורבינו אברהם זאבן זצ"ל

הרב יוסף קרן זצ"ל

הרב יוסף קרן

הרב יוסף קרן

הוצאת אנציקלופדיה תלמודית / ירושלים
הקדמה

לעשות המצוה הזאת שזכר תחילה מעשהו הרע ואחר כך צוה להרנו, כמו שנאמר פקדתי את אשר עשה עמלק לישראל אשר שם לו בדרך בעלותו ממצרים, עתה לך והכיתה את עמלק¹², וכמו שנצטוינו בעשה לזכור מה שעשה לנו ולחדש שנאתו, כן אנחנו מזהירים מהשליך זה מלבנו ומשכוח אותו, והוא שאמרו לא תשכח בלב, כלומר לא תשליך שנאתו ולא תסירנה מנפשך¹³. ויש מהראשונים מפרשים הוכירה בפה שהוא שנאמר זאת לבנינו ולדורותינו לומר להם כך עשה לנו הרשע ולכך נצטוינו למחות את שמו¹⁴, וכן נצטוינו בזכירה זו כדי לדעת שלא על חנם ימחה האל את שמו רק מחמתו עלינו לנקום החמס שעשה לנו שלא היה ירא ממנו יתעלה¹⁵. ויש מהראשונים מפרשים הלאו של לא תשכח שהוא שלא נשכח שהקב"ה הצילנו מידו ובעבור זה תהיה יראתו על פנינו לבלתי נחמא¹⁶, וכעין זה יש שכתבו שבין הלאו של לא תשכח ובין העשה של זכור הוא שנוכח שבשביל שרפו ידיהם של ישראל מן המצוות בא עמלק, ולכן יש לזכור זכרון עמלק בכל מצות לא תעשה ובכל מצות עשה¹⁷.

מצות הזכירה נמנית במנין מצוות עשה¹⁸, ומצות לא תשכח בלב נמנית במנין הלאוין¹⁹. ויש ממוני המצוות שלא הזכירו כלל מצות זכירת עמלק, לא בעשין ולא בלאוין²⁰, וכתבו אחרונים שהושבים אותם לחלקי המצוה של מחית עמלק²¹, מפני שאין מצוות הזכירה כי אם לתועלת המלחמה ואין מצוות בפני עצמן²², ויש שמנו רק העשה של זכור, אבל הלאו של לא תשכח פשוטה

זכירת מעשה עמלק. מצות הזכרת המעשים הרעים שעשה לנו עמלק.

הפרקים — א. המצוה ומקורה; ב. הקריאה בציבור; ג. בנשים.

א. המצוה ומקורה. מצות עשה לזכור מעשיו הרעים של עמלק, שנאמר וזכור את אשר עשה לך עמלק בדרך בצאתכם ממצרים, וכן אמרו לשכוח איבתו ושנאתו, שנאמר לא תשכח²³. הוכירה היא בפה ואיסור השכחה בלב²⁴, וכן אמרו: זכור את אשר עשה וגו', יכול בלכבך, כשהוא אומר לא תשכח הרי שכתת הלב אמורה הא מה אני מקיים זכור שתהא שונה בפיך²⁵. וכן אמרו זכור בפה, לא תשכח בלב²⁶.

גדר המצוה הוא שנוכח מעשיו הרעים ואריבתו כדי לעורר איבתו תמיד ועברתו שמרה נצח²⁷. והקדים להרע לנו²⁸, שהתחיל להתנרות בנו בצאתנו ממצרים במרם נשא נוי וממלכה ידו עלינו, שכל העמים היו יראים מישראל והעמלקים ברוע לבבם לא שמו לבם לכל זה והתנרו בו והעבירו מתוך כך יראתם הגדולה מלב שאר האומות²⁹. והמצוה שנאמר זה בכל עת ועת³⁰ ונעורר הנפשות במאמרים להלחם בו ונזרו העם לשנוא אותו עד שלא תשכח המצוה ולא תחלש שנאתו ותחסר מן הנפשות עם אורך הזמן³¹. וכן מצינו לשמואל שעשה כך בהתחילו

21 מנ"א שם בשם מ' הכוונות וכתבים. ועי' סידור הריעב"ץ שבזה יקיים זכירה בלב.

זכירת מעשה עמלק. 1 דברים כה יז. רמב"ם

מלכים פ"ה ה"ה. 2 דברים שם יט. רמב"ם שם. 3 רמב"ם שם. ועי' להלן ציון 19. 4 תו"כ ר"פ בחקותי ומרש תנאים דברים שם ומנילה יח א. בסהמ"צ קפט: שהא שנאתו בפיך, ונ' שאין זו נ' אחרת אלא פירוש, שהרי גם בזכירת שבת וכו' הלשון "שונה בפיך". 5 ספרי דברים שם. 6 רמב"ם מלכים שם; סמ"ג עשין קפט. 7 סמ"ג שם. וצ"ב אם "איבתו" ר"ל איבת עמלק לנו וכמשמעות לשון הסמ"ג ועברתו כו', ולעורר ר"ל לעורר הזכרון, או ר"ל איבתו אליו וכמשמעות לשון סהמ"צ להלן ונעורר הנפשות כו'. 8 סהמ"צ להרמב"ם מ"ע קפט. 9 החינוך מצוה תרג. 10 כ"ה הגי' בסהמ"צ הוצ' ר"ח הדר, ע"פ דפוס ראשון וסהמ"צ בלשון ערבית. בדפוסים מאוחרים: לשנוא אותו בכל עת. 11 סהמ"צ

שם ע"פ תו"כ בחקותי לעיל. 12 שמואל א' כו ב-ג. סהמ"צ שם. ועי' פ"ר ישיעה לשמואל שם שפ"י אשר שם לו מארב, ועי' יונתן שם, ונ' שמכאן מקור הרמב"ם בהל' מלכים שם שם, "ואריבתו". 13 סהמ"צ ל"ת נט. 14 רמב"ן עה"ת סו"פ תצא. 15 רמב"ן בהוספותיו למנין המצוות להרמב"ם מ"ע ז. 16 סמ"ג סי' כג. ועי' ס' צביון העמודים על הסמ"ק שר"ל שגם מצות הזכירה להסמ"ק הוא זכירת תהלה. 17 ס' החרדים מל"ת סו"פ תצא ר' פנחס אומר כו'. 18 סהמ"צ מ"ע קפט; רמז סמ"ג לאוין רכו, ועי' להלן שבסמ"ג בפנים הם' לא כ"כ; החינוך תרה. וצ"ע בחינוך מצוה של שם' שזכירת עמלק א"צ כפה ודי בלב וסותר א"ע למש"כ בתרג. ועי' ההורח כדבור עמ' תקצט, ועי' מש"כ ע"ו בס' ציץ הקודש סי' נא. 20 בה"ג והיראים ורס"ג באהרונותיו, ועי' פ"ר הרי"י פרק י"ג ח"ג פרשה סא. 21 הערות רא"ש

רשעי אומות העולם²⁷.
שמן מברכים על השחתה, אפילו על השחתת
אין מברכים על מצות זכירת עמלק, מפני
בכל אלו העניות²⁸.
ושנתם לבדך, שתקבע ומגים להיות קרוא בתורה
הלכות שבת וכו' והלכות מלאכה²⁹, והוא מלשון
המוזכרות בתורה, היינו שתדא שונה הלכותיהם
זכור שתדא שונה בפניך³⁰, וכן שאר הזכירות
העניות³¹. ויש מדרשונים מפרשים אותה שאמרו
או שאין הלאו של לא תשכח בא אלא לחיות
מלבד מה שצטוונו במצות עשה בכוונת ונצח³².

וזהו עמלק נאמרה בכל לשון.
ב. הקריאה בציבור. מצות הוכירה שנפשה
לרוב הראשונים שהיא מצוה בפני עצמה
כתבו ראשונים שציינים לקרות בחזרה פרשות
זכור בשבת שקודם פורים³⁰, וכן כתבו כמה
ראשונים שחייב קריאת התורה של פרישת זכור
הוא מן התורה³¹, ואף קריאתה בעשרה ובספר
חזרה יש מהראשונים מובנים שהוא מן התורה.
ואפילו אם קראו בספר חזרה ונמצאת שיעור
באופן שספר החזרה פסול יש שנכתבו שמוציאים
אחר לקרות ב³², ויש שנכתבו משם לכך שענין
המצוה היא הקריאה בצבור שהוא מפני שהזכירה
היא לתכלית המהיית והמלחמה בעמלק, שהיא
המצוות המסמלת על הציבור ולא על היחידים
וזה שנכתבו שפסל מקום המצוה היא אפילו ב

סרובי כלה"י דף א א אות ב, וכ"כ הר"י מפלא דרס"ג.
 נס והבאי משלשן בריה רבתי, פ"ב ששמשע
 22 סמ"י לאו"י רבוי, ועלע מכות עמלק, אבל ברמיו"י
 יא שלא להסיר מלכנו עמשה עמלק הרע ששעה לנו
 יא תשתי, וע"י ב רית משה על הסמ"י שבמה אחא
 נחתמו פדש הסמיתא שבדברוי. 23 רבתי"י סר"פ
 וביסוד מורד סוף שער ב. 24 ע"י קיע מר"י
 25 רב"ד ר"ש מינע מר"י שם. 26
 במוקדו, ור"ל שא"מ אלא אזהרות בם זית רענו.
 ע"י הנהוג מר"ד קר"י מינע שלא מנה מצות ה'
 י"ל שזח קר"י תרפה מ"ק כס בשם יפה
 27 כ"י החיים ס"י תרפה מ"ק כס בשם יפה
 מנח"י י ב מעשי יר"י טובעים בים ואחם אזהרות
 ועל כרבת המצות כר"ד ועל מלכות והשקחות
 סבוכים על מיותח קר"י, וכן מפור"ש עומד מנח"י
 28 שא"מ על ס"י, י. וכן מפור"ש עומד מנח"י
 29 מדר רב רבתי"י מנח"י
 30 מדר רב רבתי"י מנח"י

הַיְּמִינִים וְעָלָה הַקֶּטֶף לַיְּמִינִים
וְשָׁרְתָהּ בְּיָדְךָ וְכָסֵפְךָ
בְּיָדְךָ וְעָלָה הַקֶּטֶף לַיְּמִינִים

[illegible][illegible]

וְיִשְׂרָאֵל מֵאֵלֶּיךָ מִיָּדֶיךָ וְיִשְׂרָאֵל מֵאֵלֶּיךָ מִיָּדֶיךָ

[illegible]

יצאת מצרים בכל יום ובכל יום יצאת מצרים
כי יצאת מצרים הוא עוקר בדת מה שאין
זכות מעשה עמלק שאינה אלא שלא תשא
המלך באור הראיה משם. 41 מ"ב שם ס"ק רב
המשל עדיה שם וכ"כ בפעולת שכיר למעשה שם רב
42 שו"ת בנין שלמה ס' נד, וכ' שיהיה פשוט של
שהיה מוסד לעלות למ"ת צ"י וזכור ולקורות עצמו
מצוה זו יותר מבשלות. 43 מ"ס מיני תרומות
פ"ה. 44 הלכות לא יד. ברכות נ"ב.
ברכות שם, ע"פ כ"ב ח"ב פ"א תרומה שם, ותי"ש
קריאת התורה. 45 פערות שכיר שם, ותי"ש
שאמרו למתנוגז אחר היינו קריאת התורה. 46
כיוון שתכנינו דבר אחר היינו קריאת התורה. 47
חזון חסד ס' ג' ונעני מש"כ ראשונים במלאכה
48 שו"ת חת"ם האד"ק ח"א ס' קיט
המסע. 49 יצאת היה שכל שהות"ם היה

[illegible][illegible][illegible]

וכן הלאו של לא תשכח⁶¹, ויש חולקים וסוברים שאף נשים חייבות במצוה זו⁶², לפי שאין זו מצוה עשה שהזמן נרמא, ועוד שיש בה גם לאו, ואם משום שאינן במלחמה הרי במלחמת מצוה הכל יוצאים אפילו בלא מחופתה⁶³, ועוד שאולי אין טעם המצוה מחמת הנקמה אלא גזירת הכתוב היא שנוכר שנאתו, ואפילו לאחר ביאת המשיח כשיכרת עמלק תישאר המצוה⁶⁴, והרי מצות הזכירה ומצות המחייבה שתי מצוות בפני עצמן הן⁶⁵, ואפילו אם טעם הזכירה הוא כדי לעורר למלחמה, מכל מקום הנשים אף שאינן בנות מלחמה הרי על ידי זכירת השנאה אפשר שתהיה תועלת למחיתו כמו במעשה אסתר ונס חנוכה על ידי יהודית והריגת סיסרא על ידי יעל שבאה תשועה לישראל על ידי זה⁶⁶, ולפי זה להסוברים שקריאת פרשת זכור מן התורה, אף הנשים חייבות בה⁶⁷, אבל להסוברים שקריאת התורה פעם אחת בשנה בספר תורה ובצבור אינה אלא תקנת חכמים⁶⁸, כתבו אחרונים שלא תיקנו כן אלא לאנשים בלבד, אבל הנשים יוצאות ידי חובתן בסיפור בלבד⁶⁹.

61 מנחת חינוך שם וש"ת תורת חסד שם בדעת החינוך, אלא שקצת סתמקים בדבר. 62 תורת חסד שם בד' הרמב"ם והרמב"ן: מנ"ח שם: שו"ת בנין ציון החדשות סי' ה' וע"ש שבו הנהיג ר"נ אדלר בבני ביתו: נר מצוה לאוין שאין בהם מלקות סי' יא בד' הרמב"ם. 63 ע"י סומח קד ב. וע"ע מלחמת מחלוקת על חיוב נשים במלחמת מצוה ובאיזה אופן. 64 מנ"ח שם, וע"י לעיל ממלאכת שלמה בשם ס' חז טוב. 65 תורת חסד שם. וע"י לעיל ציון 21 בשם הראשונים בד' בה"ג שהיא טפלה ונכללת בכלל מצות המחייבה, אבל כאן לד' רוב הפוסקים שמצוה בפ"ע היא. 66 בנין ציון שם. 67 תורת חסד שם: בנין ציון שם, ושכן קיבל מרבתי. 68 ע"י לעיל. 69 תו"ח שם, וכ"כ בס' כף התמים תרפד ס"ק ג' בשם ליסודי ה', וע"ש בתו"ח שהמנהג לא להצריך נשים לשמוע קריאה זו.

רמב"ם הלכות מלכים פרק ו

הלכה א

אין עושין מלחמה עם אדם בעולם עד שקוראין לו שלום אחד מלחמת הרשות ואחד מלחמת מצוה, שנאמר כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום, אם השלימו וקבלו שבע מצות שנצטוו בני נח עליהן אין הורגין מהן נשמה והרי הן למס, שנאמר יהיו לך למס ועבדוך, קבלו עליהן המס ולא קבלו העבדות או שקבלו העבדות ולא קבלו המס, אין שומעין להם עד שיקבלו שניהם, והעבדות שיקבלו הוא שיהיו נבזים ושפלים למטה ולא ירימו ראש בישראל אלא יהיו כבושים תחת ידם, ולא יתמנו על ישראל לשום דבר שבעולם, והמס שיקבלו שיהיו מוכנים לעבודת המלך בגופם וממונם, כגון בנין החומות, וחזקת המצודות, ובנין ארמון המלך וכיוצא בו, שנאמר וזה דבר המס אשר העלה המלך שלמה לבנות את בית ה' ואת ביתו ואת המלוך ואת חומת ירושלים ואת כל ערי המסכנות אשר היו לשלמה, כל העם הנותר מן האמורי ויעלם שלמה למס עובד עד היום הזה ומבני ישראל לא נתן שלמה עבד כי הם אנשי המלחמה ועבדיו ושריו ושלישיו ושרי רכבו ופרשיו.

הלכה ב

ויש למלך להתנות עמהם שיקח חצי ממונם, או הקרקעות ויניח כל המטלטלין, או המטלטלים ויניח הקרקעות, כפי מה שיתנה.

הלכה ג

ואסור לשקר בבריתם ולכזב להם אחר שהשלימו וקבלו שבע מצות.

הלכה ד

ואם לא השלימו או שהשלימו ולא קבלו שבע מצות, עושין עמהם מלחמה והורגין כל הזכרים הגדולים, ובזזין כל ממונם וטפם, ואין הורגין אשה ולא קטן שנאמר והנשים והטף זה טף של זכרים, במה דברים אמורים במלחמת הרשות שהוא עם שאר האומות, אבל שבעה עממין שלא השלימו אין מניחין מהם נשמה שנאמר כן תעשה לכל וגו' רק מערי העמים לא תחיה כל נשמה, וכן הוא אומר בעמלק תמחה את זכר עמלק, ומנין שאינו מדבר אלא באלו שלא השלימו שנאמר לא תחיה עיר אשר השלימה אל בני ישראל בלתי החוי יושבי גבעון את הכל לקחו במלחמה כי מאת ה' היתה לחזק את לבם לקראת המלחמה את ישראל למען החרימם, מכלל ששלחו להם לשלום ולא קבלו. +/השגת הראב"ד/ אבל שבעה עממין ועמלק וכו'. א"א זה שבוש אלא שיכול לומר השלימו לקבל המצות. +

עמלק במדרשי חז"ל ובמחשבת ישראל

הרב גבריאל גולדמן

א. מהותו של עמלק - המקורות

"זכור את אשר עשה לך עמלק בדרך בצאתכם מצרים. אשר קרך בדרך" מאי קרך?

כותב רש"י שלושה פירושים:

א. לשון מקרה.

ב. לשון קרי וטומאה שהיה מטמא במשכב זכור.

ג. לשון קור וחוס, צנור והפשיך מרחיח, שהיו כל האומות יראים להלחם בהם

ובא זה והתחיל והראה מקום לאחרים. משל לאמבטי ויחת שאין כל בריה יכולה

לידר בחוכה, בא כן בליעל אחד קפץ וירד לחוכה. אצ"פ שנכחה, הקר אותה בפני

אחרים.

כלומר, כשיצא עם ישראל ממצרים היה ברור בעולם שהקב"ה עוזר

לישראל, ושאי אפשר להלחם בהם, שהיו פרעה נענש על ששעב את ישראל

ונלחם בהם. ובלשון הכתוב: "חיל אחז יושבי פלשת, אז נבהלו אלופי אדם, אלי

מואב יאחזמו רעד, ומוגו כל יושבי כנען". בא עמלק והכניס ספק ובלבל בעולם.

כיצד? על ידי המקורות, על ידי שטען שכל מה שקרה במצרים היה בעצם מקרה,

ואין השגחה בעולם כלל, ומה שקרה לעם ישראל במצרים לא בא מצד הקב"ה. הכל

נתון ביד המקרה. על ידי טענה זו צינן את ישראל בפני האומות ולא נחיראו מהם

עוד.

כלומר, שלושת הפירושים המצויים ברש"י אחד הם. טענה עמלק היא

המקורות, ועל ידי טענתו זו הקר וצינן את ישראל בפני האומות, והפכם מאומה

מיוחדת ומושגחה וקדושה, החוסה בצל כנפיו של הקב"ה, לעם טמא, חילוני ומקרי

ככל העמים. כל זה נבע מדרכו וממהותו של עמלק - הכנסת ספק ובלבל בעולם.

ואולי לפי זה אפשר לדייק יותר בפירוש השני: לשון קרי וטומאה, שהיה מטמא

במשכב זכור ורוקא, שמשכב זכר עצמו מציין את הבלבול ואת שינוי הסדר הטבעי

שבבעולם.

אולם דרך זו של עמלק מתחילה עוד לפני כן.

חולין קלט ע"ב

המן מן התורה מני? שנאמר "המן העץ אשר צייחך לבלתי אכל ממנו, אכלתי?";

ויש להבין מה באו לרמוז לנו חז"ל, שהיה אם במשחקי מילים עסקינן. כותב בתורה

במפורש "ויאכלו בני ישראל את המן", ומדוע לקחו דיוקא פסוק זה וקישרו אותו

להמן?

אלא, אם נבדוק את שורשו של המן - עמלק, נראה שהדרך והמסוימת

שמנחה אותו תמיד, מקורה עוד בחוש הקדמוני שגשם לחטא אדם הראשון.

כותב בקבלה שבא נחש הקדמוני על חוה והטיל בה טומאה, ומביאה זו

גולד עמלק. והפירוש, שאדם בן ערץ היה בדרגה גבוהה, והמושגים של טוב ורע

היו נהירים לו, ולא הייתה לו בעיה של זיהוי הטוב והרע. מוסכמותיו היו בדרגה

גבוהה יותר של אמת ושקר. (ועיין עוד מר"א ח"א פ"ב בענין זה).

ואז בא הנחש והטיל לבלבל בעולם, הטיל ספק באמיתות של טוב ורע -

"היה האומרים לרע טוב ולטוב רע, שמים חושך לאור ואור לחושך, שמים מר למחוק

ומחוק למר". הנחש טען שדברי הקב"ה לא נוערו להיטיב לאדם אלא לגרוע ממנו,

וכך גרם בסופו של דבר לחטא אדם וחווה ולשאלת הקב"ה את האדם - "המן העץ

אשר צייחך לבלתי אכל ממנו - אכלתי?"; ולגיושם של אדם וחווה מן הערץ. ואז

ייר האדם ממדרגתו ולא ידע עוד בבירור מהו טוב ומהו רע, ומעצם הספק הזה

באדם נגרמות רעות בעולם.

ובדרך הזאת המשיך המן. הוא המשיך את המקורות המסומלת בשם החג

'פורים', על שם הפור, שמשמל את חוסר ההשגחה וההסתמכות על המקרה. ויש

להבדיל מגולד. ישראל השתמשו בגולד, למשל בחלוקת הארץ. אבל הגולד הוא

כדין הפך הפור. הגולד שהשתמשו בו ישראל אימת את החלוקה, שהייתה על פי

אורים ותומים. דיוקא ההתאמה המוחלטת שהייתה בין הגולד לבין האורים ותומים

הוכיחה שההשגחה כוונה את החלוקה ושאינה פה גורל עיוור. הפור של המן הוא

מקרי לחלוטין ושורשו בבחש וקדמוני, שזיהו הראשון שהטיל ספקות בעולם ושגשם

לחזה ולארס הראשון לאכול מעץ הדעת, מהעץ שנעטף לבלתי אכל ממנו.

וזהו שכתוב "ויספר מרדכי לאסתר את כל אשר קרהו". דרשו חז"ל שהוא בן בנו של אותו קרהו. המן הוא בנו של עמלק, שנאמר עליו "אשר קרך בדרך".

שהתקיימותו לחיים היא של מקריות.

לעומת זאת עם ישראל הוא עם ההשגחה, עם שמסמל באמונתו שאין

מקריות בעולם, ושכל מקרה לכאורה, בעצם מושגת ממדום.

רמב"ם, פרק ראשון מהלכות תעניות, הלכה ג

מצות עשה מן התורה לזנוק ולהייע בחצוצרות על כל צרה שתבוא על הצבור...

ודבר זה מרדכי התשובה הוא, שכונן שתבוא צרה ויעקן עליה וייעץ, ידעו הכל

שבגלל מעשיהם הרעים הרע להם ככתוב עוונותיכם הטו וכו', וזה הוא שיגורם

להסיר הצרה מעליהם. אבל אם לא ייעקן ולא יירעו אלא יאמרו דבר זה ממנהג

העולם אירע לנו וצרה זו נקרה נקוית, הרי זו דרך אכזריות וגורמת להם להרכק

במעשיהם הרעים, ותוסף הצרה צרות אחרות, הוא שכתוב בתורה "והלכתם עמי

בקרי והלכתי גם אני עמכם בחמת קרי", כלומר שאביא עליכם צרה כדי שתשובו.

אם תאמרו שהיא קרי אוסף לכם חמת אותו קרי.

רמב"ן על התורה, ריש וארא

... אבל שר' כל התורה וענשה בעולם הזה הכל נסים והם נסתרים, יחשב בהם

לרואים שהם מנהגו של עולם והם באדם עונש ושכר באמת. ומפני זה תאריך התורה

ביעודים שבעולם הזה וכו'.

רמב"ן, סוף פרשת בא

... שאין לאדם חלק בתורת משה רבינו עד שנאמן בכל דבריו ומקרינו שכולם

נסים, אין בהם טבע ומנהגו של עולם בין ברכים בין כיעור. אלא אם יעשה המצוות

יצליחו שכרו, ואם יעבור עליהם יכריחו ענשו, הכל בגזירות עליון.

מהמקורות הנ"ל ומרכים אחרים משמע בבירור שעקרון ההשגחה על כל

דבר ומקרה, איננו עוד עקרון צדק, אלא זהו ציר עיקרי במחשבת היהדות שהכל נע

סביבו. ההשגחה והאמונה שהקב"ה הוא מסובב הסיבות הינם עקרונות מוכרחים,

המבטאים את אמונת ישראל. לא מקריות וטבע ומנהג העולם, אלא הכל נסים

נסתרים בגזירות עליון.

יתרה מזאת, עצם מציאותו של עם ישראל מוכיחה את ההשגחה;

השדרות והשאותו ככבשה בין שבעים זאבים לאורך כל ההיסטוריה, הנסים

שאירעו לו וקבלת התורה, כל אלו הן תופעות המכריחות את עקרון ההשגחה וחוסר

המקוריות.

והוא ההתמודדות שיש בין ישראל לעמלק. ישראל נקראו ראשית: "קדש ישראל

לה' ראשית תבואתה", ועמלק נקראו ראשית: "ראשית גויים עמלק ואחיותיו ערי

אבר". כל אחד מסמל ראשית אחרת - והפוכה. עם ישראל, כפי שאמרנו, מבטא את

ראשית הקדש - ההשגחה - הקשר עם הקדוש ברוך הוא, הוא גם מושגת יותר בגלל

קורבנו לקב"ה (ענין מו"צ ח"ג פנ"א), גם אירעו מושגחת יותר הודות למעמדה

המיוחדת: "ארץ אשר ה' אלקיך דרש אחת חמדי עיני ה' אלקיך בה מרשית השנה ועד

אחרית שנה".

עמלק. לעומת זאת, מייצג את הראשית האחרת - ראשית הגזיות, ראשית

הכפירה במציאות ה' והשגחתו בעולם, הטלת ספק וכלכל בסדר העולם.

וכתב הוא"ה זצ"ל שאפילו לעמלק יש תקומה. "תמחה את זכר עמלק

מתחת השמים": מתחת השמים אין לעמלק תקומה, אבל מעל השמים יש (מוסר

אביך, מידות הוראה, אהבה, ו).

יתכן להסביר בזה שכל ההכרחה של עמלק נחוצה דווקא כאן - מתחת

השמים, במקום שיתכן ספק וכלכל והאמת לא ברורה. אבל מעל השמים, במקום

שהאמתות מוחלטות ואי אפשר להטיל בהן ספק - שם אפילו לעמלק יש תקומה.

לפי עיקרון המקריות אצל עמלק אפשר להסביר כמה וכמה מדרשי חז"ל:

במדבר רבה, סדר שלח לך, טז יא

וישובו מתור הארץ וכו'. עמלק יושב בארץ הנגב - מה ראו לפתוח בעמלק? משל

לחנוק שסרח ולקח ברצועה וכשמבקשין להפחידו מוכיחין לו הרצועה שלקה בה.

כן היה עמלק רצועה רעה לישראל.

תנחומא, חקת יח

ויראו כל העדה כי גוע אהרן, מה נחית אחריו? וישמע הכעני מלך ערר. ומי היה

מלך ערר? זה העמלקי שנאמר עמלק יושב בארץ הנגב. ומעולם היה עמלק רצועת

מדות לישראל. אתה מוצא שכיון שאמר "יהי שם ה' בקרבנו אם אין", מיד - ויבא

עמלק. וכאן - "ויראו כל העדה כי גזע אהרן" - "וישמע הכנעני מלך ערד יושב הנגב כי בא ישראל וכי' וילחם בישראל וישב ממנו שבי". "ויאמרו איש אל אחיו נתנה ראש ונשובה מצרימה" - "ויערד העמלקי והכנעני וגוי' ויכנס ויכתום עד החורמה".

תנחומא בשלח, כה
לעולם אין השונא בא אלא על החטא... לכן נאמר "ויבא עמלק".

ספרי תצא, רצו
ויזנב בך כל הנחשלים. מלמד שלא היה הורג אלא בני אדם שנמכו מדוני המקום ותחשלו מתחת כנפיו.

מדוע ישראל מוענשים דווקא על ידי עמלק?
אפשר לומר שכדאמון לעיל, שישראל מושגחים במיוחד על ידי הקב"ה.

וכל מי שדרגתו גבוהה יותר - מושגח יותר (ועיקר עוד מו"צ ח"ג פי"ו); כל חטא ועון הם מחיצה בין ישראל לקב"ה וגורמים להתרחקות ממנו (כמו שהסביר הרמב"ם בפיק שביעי משמונה פרקים) וכדכתיב - הן לא קצרה יד ה' מהרשיע ולא כבדה אנו ממשמע, כי אם עוונותיכם היו מבדילים ביניכם לבין אלקיכם, ותטאתיכם הסתירו פנים מכם משמוע" (ישעיה נט). וכן הוא בירמיה ה: "עוונותיכם הטו אלה ותטאתיכם מנעו הטוב מכם". אם עוונות גורמים להתרחקות מה', ממילא גם ההשגחה המיוחדת על ישראל פוחתת, ואז ישראל נתונים יותר ליד המקרה (כמבואר במו"צ ח"ג פני"א). לכן ישראל נענשים דווקא על ידי עמלק, שמסמל את המקריות ואת חוסר ההשגחה. ובתוך ישראל - נענשים יותר החוטאים.

לפי זה גם מובן מה שמוכח בפסיקתא רבתי, יג: עמלק בא בעוון מדות ומשקלות. שהרי מדות ומשקלות מציניים סדר ויושר מצד האדם, את ההשגחה המינימלית מצדו על מה שהוא קונה או מוכר. בזמן שיש כזה חוסר צדק וחוסר יושר, כשישנה שכירת הסדר, אז העונש מגיע על ידי שוכר הסדר העולמי - עמלק.

"ענינו שוכרי הסדר וההשגחה על ידי שוכר הסדר וההשגחה.
על פי זה גם יובן לעמקו מה שמוכח בתנחומא, כי תצא ט - "בדרך בצאתכם ממצרים". אמר רבי לוי על הדרך בא עליהם כליםטים. משל למה הדבר דומה? למלך שהיה לו כרם, והקיפו גדר והושיב בו המלך כלב נשכן. אמר המלך,

כל מי שיבא ויפוצץ את הגדר ישכנו הכלב. לימים בא בנו של המלך ופוצץ את הגדר ונשכו הכלב. כל זמן שהיה המלך מבקש להוכיח חטא של בנו שפרץ הגדר אומר לו: זכור אחת הארץ נשכן הכלב. כך כל זמן שהקב"ה מבקש להוכיח חטאן של ישראל שחטאו בפרדים שאמרו "היש ה' בקרבנו אם אין", אמר להם "זכור את אשר עשה לך עמלק".

כלומר יש פה דרישה מצד ישראל להבין לעומק את פשר זכירת עמלק, לא רק את מעשה עמלק אלא גם ובעיקר את הגורמים למלחמת עמלק מצד חטאי ישראל. ההבנה הפשוטה הראשונית של זכירת מעשה עמלק משמעותה זכרון הרשע והאכזריות של עמלק. אבל אין כזה רי, כי בזמן שישראל עושים רצונו של מקום אין יכולים להם שום אומה ולשון, וכבר הבטיחה תורה שלא יחמוד איש את ארצו בעלותו לראות את פני ה' אלקיו, ואפילו חרב של שלום לא תעבור בארצכם. כל זה בזמן שאדם עושים רצונו של מקום. ולכן כל תופעה של מלחמה והתנכלות לישראל, שורשיה נעוצים במעשיהם של ישראל, והתקון היסודי למצב כזה הוא תיקון החטאים והליכה בדרך ה'. ממילא גם כל הצווי על זכירת מעשה עמלק הוא בעצם צווי עקיף לישראל להתבונן ולפשפש במעשיהם, לבדוק אם לא גרמו כמו ידיהם להרחקת הקב"ה והשגחתו מאתם. חס הקב"ה על כבודם של ישראל וצוה עליהם וזכירה זו באופן עקיף, ולא בצורה ישירה של הזכרת חטאיהם.

לפי זה גם מובן מה שמוכח בלקוט שמעוני חקת, תשסד: שעשו מסר סימן לעמלק כשישראל יטאו יקפון עליהם. שמיד כשישראל יצאו מהשגחתם המיוחדת, על ידי ששכרו את הסדר, זו ההדמנות לעמלק לגנות ולהתקפם. שהרי עתה הם כמעט עם ככל העמים, שהשיקולים ביציאה למלחמה נגדו הנם ארציים מלחמתיים וגילים ולא שמימיים עליונים של עם מושגח.

מובא בתנא דבי אליהו דטא שהקב"ה מטיל על עמלק את כל עונות ישראל. ומבט ראשון הדברים נראים תמוהים ואפילו לא צודקים. אבל לפי ההסבר דלעיל אפשר לומר שחטאיהם של ישראל הם מקריים ואינם בעצמותן של ישראל, שהרי ישראל צדיקים הם; גלוי וידוע לפניך שרצונו לעשות רצונך, ומי מעכב? שאור שבעיסה, הוא יצר הרע. ממילא החטא אצל ישראל הוא זמני ועובר. שורשם של ישראל נעוץ בחווה וברצון ה' בעולם. לעומת זאת תופעת החטא והכפירה אצל

ב. ההבדל בין עמלק לשאר עמים שנלחמו בישראל

מורש לקח טוב, בשלח

ויבא עמלק, מה ראה עמלק לבוא ולהלחם עם ישראל? כדי לנקום נקמת עשו זקנו, כדרכיב "וישטם עשו את יעקב". אליפו היה בכור עשו וצוהו להתגרות בבני יעקב, ולפי שנתגדל עם איוב וחבריו, לא נלחם בהם.

תורה שלמה, בשלח, הערה מח

נמצא במדרש. עשו השביע את אליפו בנו להרוג את יעקב לפי שרימוהו מן הבכורה, ואמר לו: בני בכורי, אם תהרגוהו תשוב לך הבכורה. הלך ותחייץ עם אמו תמנע, והיא מנעתהו ואמרה לו: בני, יעקב גבור ממך ויהרגך, ואבך הרשע אם לא היה ירא ממנו פן יהרגוהו היה חפץ להרוג מידי יוחי מעל ידי אחרים. מה עשה אליפו כדי לקיים מצות אביו ושביעתו? הלך אל יעקב ונטל ממנו כל ממנו ועני חשוב כמת.

כיון שראה עשו שלא עשה אליפו מצותו, הלך לעמלק בן אליפו ואמר לו שיהרגו את יעקב. נתיצה עמלק לדברי זקנו ונשבע לו שיהרגו. כששמעה תמנע הדבר הוצה הזהירה בו כמו שעשעה לאליפו ולא קבל דבריה. אמרה לו: חוב גדול מוטל על זרעו של אברהם, כדרכיב "ועבדום וענו אותם", ואם תהרגו יעקב הרי החוב מוטל עליך ועל זרעו של עשו, כי אתם מורע אברהם. ולכן המתינ עד אחר השעבה, שנפרע החוב ויצאו מצרים, ויבא עליהם להנקם משבועתו. והיינו דרכיב "ויבא עמלק".

ומובא בספר צדור המור - וסיבת שנאת עמלק אמרו במדרש שהיא בסיבת

צוואת חמנע אחות לוטן, שחזירה לידבק בדרעו של אברהם ולא קבלה. וכשראתה שלא קבלה הייתה פילגש לאליפו בן עשו, כדי לידבק בדרעו של אברהם אביו. ותלך לו את עמלק וספרה לו את כל המאורע, וצווחה לו צוואה בחום שיטור איבה זו לישראל לעד לעולם. לכן "ויבא עמלק וילחם עם ישראל".

אליהו רבה, פרק כב
היה לו לאליפו החימני בן. אמר לו: עמלק בני, מי הוא שירוש עולם הזה ועולם הבא? היה לו לומר - ישראל יורשי עוה"ז ועוה"ב; עבשו לך חפור להם בורות והכן להם דרכים, ואם עשית כן תזכה ותירוש ותחול ותבוא לעוה"ב. והוא לא עשה כן, אלא כיוון שאמר לו רישומו של דבר - שתק. מיד יצא עמלק להחרים את העולם

עמלק היא קבועה, שהרי זו כל מהותו - חוסר אמונה במי שאמר והיה העולם ובציוויו. לכן בבחינה מעמיקה של העונות, בבחינה של שרישם של ישראל ועמלק, החטאים בעצמותם הם עמלקים ולא ישראלים, כי חטא ישראלי לא יתכן. חטא ישראל הוא מקרי וסופו לעבור. לכן מטיל הקב"ה את העונות על בעל העונות - עמלק.

פסיקתא רבתי, יב

כל זמן שעמלק קיים כביכול הפנים מכוסות, נעקר זרעו מן העולם - נחליו הפנים.

ואולי אפשר להסביר על פי דברי הרמב"ם בפרק שביעי משמונה פרקים, שפנים מסמלות דבר ברוי - "כי האדם כשיראה פני חברו, תהיה אז בפניו חקוקה צורתו עד שלא יתערב לו עם זולתו אפילו בשעה שאינו רואה אותו. אבל כשיראה אחריו - אע"פ שהוא מכיר בראיה והיא - פעמים יסופק עליו ויתערב לו עם זולתו".

לכן כל זמן שעמלק קיים, הפנים מכוסות כביכול, ויש מקום לספק ולבלבל בעולם. האמת אינה חקוקה וברורה כמו בראיית פנים. אבל כשזרעו נעקר מן העולם או יש החרות הספקות, ואז האמת ברורה לכל בראיית פנים.

בתנחומא, סוף פרשת כי תצא מובא אותו המדרש בשנינו לשון מעט - רבי ברכיה בשם ר' אבא בר כהנא אמר כל זמן שזרעו של עמלק קיים כאילו כנה מכסה את הפנים, אבד זרעו מן העולם - "ולא יכנה עוד מורדך והיו עיניך רואות את מורדך".

ומסביר המהר"ל בנצח ישראל פרק ט' שדווקא עמלק הוא החוצץ בפני השכינה וגורם לה שלא תיראה בעולם. כי אומה זו אינה מתחברת עם ישראל, שהיא הפכית לה. ולכן נחשבת אומה זו כתוספת בפני עצמה, וכל תוספת מכסה גוף הדבר כמו הקליפה אשר הוא מכסה הפרי. ולכן כאשר עמלק בעולם, הרי קיים בעולם הכנה המכסה, ודבר זה יסולק כאשר יעקר עמלק.

כולו, שנאמר "ויבוא עמלק וילחם עם ישראל בריפידים", בריפוי ידדים, בשעה שורפו מן המצוות.

והקב"ה בוחן כליות ולב, אמר לו: שוטה שבעולם, לא יצרתך אני לאחר שבעים לשונות? עכשיו אתה היה ראש לפורענות, לפני כל יורדי גיהנום. שנאמר "וירא את עמלק ויאמר, ראשית גויים עמלק ואחריתו עדי אבד".

מתוך התורה הגואלת לגרצ"י קוק, פרישת כי תצא
עמלק ושבע אומות. שתי מצוות דומות מאד, אבל שונות מאוד. מלחמת שבע אומות היא מלחמה בסילוק עובדי עבודה זרה מן הארץ. הגמרא אומרת שיהושע פיזר מינשרים לעמים שישבו בארץ, שאפשר להם לקבל מרות או לברות. על פי זה, אין החלטיות של הריגה, אלא סילוק עבודה זרה.

אבל בעמלק - אין הדבר כן. האומות הללו יש להן טענה כלפיו, אבל עמלק מבלי סיבה יוצא להלחם בנו, זוהי התנגשות בעצם. היטלר ימח שמו וזכרו, אמר - איני יכול לחיות בעולם אפילו עם יהודי אחד. אז בסדר, הענין סודר והוא כבר לא בעולם. ובכניסה לארץ - סידור שלמות החיים הישראליים הכלל ישראליים - כולל את החשבון עם הניגוד העצמי היסודי לעצם חיינו האלוקיים - המחה את זכר עמלק.

עמלק - התנגדות בעצם לישראל.

אין הריקע למלחמה הזאת מסיבות חומריות כלשהן, כגון חבלי ארץ, כלכלה, שליטה וכו', אלא יש פה מלחמה רעיונית בין שתי אידאות מנוגדות. המלחמה היא חזקה ביותר דיוקא בגלל שישוראל ועמלק הם צאצאי אברהם ויצחק. כיוון שישוראל מייצגים כיוון מסוים ומוגדר ביותר בעולם, עמלק שבאו מאותה משפחה אינם יכולים להשאר אדישים כלפיו. הם יכולים להצטרף, אבל אם אינם מצטרפים הם מכריזים מלחמת חרמה. לא כשאר העמים, שיכולים להתבונן מן הצד או לכל היותר ליוזם מלחמה מזדמנת בגלל סיבות חומריות כאלו או אחרות. עמלק המייצג את עשו, שבחור בדרך ההפוכה מיעקב, ממשיך את המלחמה שהתחילה עוד ברחם אדם - "ולאום מלאום יאמץ".

אליפו שוקל את צערי, וכמעט שהיה מצטרף לדרכם של ישראל. זה

מראה שיש בו כוחות רוחניים. עצם העובדה שאינו יכול להשאיר אריש למעשיהם של ישראל, עצם הכוונה להתייחסות לרוחניות של ישראל מוכיח שישנה בו רוחניות, שאין גיבוי מחקנה אלא בגיבוי כוחות, רק מי שבבין את ערכה של הרוחניות - יכול להכריז עליה מלחמת חרמה. ולכן, כשעמלק בחור בדרך ההפוכה, יש פה כוח רוחני שמצטרף לישראל, אין בעמלק העדר רוחניות ופסיביות, אלא כוחות רוחניים שליליים, שתכליתם מרידה בה. סיועו ללכת בדרכם של ישראל - דרך ה' - מוביל אותו בהכרח ומפנה את כל משאביו לנקיטת הדרך ההפוכה, מטשטש והחריב עולמו של הקב"ה והשלטת הכפירה וההפקרות בעולם.

עמלק, שיש בו כוחות רוחניים, מבין שהזמן לחקוף את ישראל הוא בשעה שהם בריפידים - רפויים מן המצוות. שהרי אם המלחמה היא רוחנית, יש להפחית את אייבך בשעה שתחום זה אצלו כירידה וברפיון יריים. אם המלחמה הייתה חמרית גרידא, משמעות הזמן שישוראל חוטאים בו הייתה שולית. אלא כיוון שהמלחמה הפיזית היא רק ביטוי חיצוני למערכה הרוחנית, ממילא המשמעות הפנימית האמתית היא דיוקא הזמן שישוראל יורדים מבחינה רוחנית.

דיוקא בגלל שעשו קרוב לעקב ומקורם מאותו שורש, המלחמה ביניהם היא הקשה ביותר. "אין קוראים מעות אלא למי שהיה מתקן מתחילתו", או למי שהיה לו סיכוי להיות מתקן מתחילתו. תלמיד חכם שפירש קשה מכל, כי כל הכוחות הרוחניים שהיו בו למעלה הופכים עתה לחסרון. והוא הפך מן "תשובה מאהבה, דדנות נהפכה לו לזכויות". אדם שהיה מלכות רביעית, קשה מכל קודמותיה וכוללת מבחינת תכונותיה (וע"ע בור מצוה למהר"ל). קשה - במעשיה ובמחלמתה, וארוכה - בזמן שלטונה בעולם. ככל שהכוח הרוחני גדול יותר, גם האפיקורסות גדולה יותר, והמערכה נגדו קשה ומסובכת יותר.

ממילא גם המלחמה של ישראל כנגד עמלק היא בעצם. המלחמה היא "זוהי בהניח ה' אלוקך לך מכל אויבך מסביב" - אז: "חמחה את זכר עמלק". עמלק אינו מכלל האויבים מסביב המטורדים את ישראל, והסיבה למלחמה עמו אינה על רקע סכסוכים רגילים בין אומות. המלחמה היא לשם מתייתו מן העולם,

נסיין להכריח את הרשעה מן העולם, מלחמה לה' בעמלק - ישראל מייצגים את מלכות
ה' בעולם במלחמתם נגד עמלק.

איכה רבה, ז א

אמרו ישראל לפני הקב"ה: הכתבת לנו בתורתך "זכור את אשר עשה לך עמלק" לי
עשה ולא לך עשה? לא החריב את מקדשך?

פסיקתא רבתי, יג

אמר להם הקב"ה: אתם עשו את שלכם "תמוזה את זכר עמלק", ואני אעשה את שלי
"כי מחה אמה את זכר עמלק".

כלומר, כל המלחמה היא רוחנית פנימית. מלכות ה' בעולם כנגד הכפירה.

באופן ארצי גשמי מיוצגת המלחמה על ידי ישראל ועמלק. מבחינה חיצונית
התכלות עמלק הייתה לישראל, אולם זהו רק מאפיין למלחמתם בה, כיסוי פיזי
לפעילות רוחנית. זהו שטענים ישראל כלפי הקב"ה - וכי לנו עשה: והלא לך
עשה! החרבת המקדש היא רק כיסוי למלחמה בה, שזהו מטרת עמלק. גם תשובת
הקב"ה לישראל היא בנעימה כזאת: ישראל צריכים לחת את הכיסוי החיצוני
למלחמה בעמלק, בבחינת פתוח לי פתח, ואז יעשה הקב"ה את שלו: כי מחה אמה
את זכר עמלק.

(לפי האמור כאן מובנים דברי הגר"ד סולובייצ'יק בשם אביו, שהובאו לעיל בסוף
החלק ההלכתי, שכל אומה התורחת על דגלה מלחמה כנגד ישראל כדי להשמירו -
הופכת להיות עמלק. שהרי אם המלחמה היא רוחנית בעיקרה, ממילא משמעותה
העיקרית היא בתכליתה של המלחמה ולא רק מי עושה אותה).

ג. אין עמלק נופל אלא ביד בניה של רחל

בבא בתרא קכג ע"ב

בעא מיניה ר' חלבו מר' שמואל בר נחמני. כתיב "ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף
ויאמר יעקב אל לבן שלחני ואלכה" וגו' מאי שנא כי איחלוד יוסף? אמר ליה, ראה
יעקב אבינו שאין זרעו של עשו נמסר אלא ביד זרעו של יוסף, שנאמר "ויהי בית
יעקב אש ובית יוסף להבה, ובית עשו לקש" וגו'.

איתניבית "ויכם דוד מותנשן ועד הערב למחרתם" (דוד לא היה).

יוסף? אמר ליה דאקריך נביאי לא אקריך כותבי, דכתבי "בליכתו אל צקלג נפלו
מנשה, עדנה ויחזק וידיעאל ומיכאל ויחזק ואליהוא ועזריאל ראשי האלפים אשו

למנשה" (דבריה"א, יב כא). (זהם אלו שהיו את עמלק כשנלחם בהם דוד).

מחיה רב יוסף "ומהם מן בני שמעון הלכו להו שצור אנשים חמש מאות.

ופלטיה ונעוריה ורפיה ועזריאל בני ישעי בראשם, ויכו את שארית הפלטה לעמלק

וישבו שם עד היום הזה (דבריה"א, ד מב). אמר רבה בר שילא, ישעי מבני מנשה

את. דכתבי "ובני מנשה חפר וישעיה".

משמע מהגמ', שאין פה אמירה בעלמא. אלא הגמ' טורחת ומבטרת

ומד"ק ומכילה, שקביעה זו שאין עמלק נופל אלא ביד זרעו של יוסף - מוכרחת

היא. קביעה זו נובעת גם ממעשיו של יעקב, גם מנבואת עובדיה, וגם מהלחמות

שהתנהלו בפועל כנגד עמלק במשך הדורות.

בראשית רבה ע"ג

"ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף" כיון שנולד שטנו של עשו, "יראמו יעקב אל לבן

שלחני" וגו'. דאמר ר' פנחס בשם ר' שמואל בר נחמן, מסורת שאין עשו נופל אלא

ביד בני בניה של רחל, הכי הוא דכתבי "אם לא יסתכום צעירי הצאן" (וימיה מט כ).

ולמה קוראים צעירי הצאן? שהם צעירים שבשבטים.

תנחומא ישן ויצא כ"ד

"יראמו יעקב אל לבן שלחני" - ואם אין אחת מבקש לשלחני, שלא ברשותך אני

הולך לך. אמר לו לבן - בכל הבנים שהולדת לא אמרת לי שלחני אלא ביוסף. אמר

לו: שהוא יפרע מעשו הרשע, לפיכך שלחני ואלכה.

תנחומא כי תצא י'

וכן הוא בפסיקתא רבתי יב - ר' פנחס בשם ר' שמואל בר נחמן, אומר, מסורת אנדה

היא ביד בניה של רחל עשו נופל, שנאמר "אם לא יסתכום צעירי הצאן". ולמה

קורא אותם צעירי הצאן? לפי שהם קטניהם של שבטים.

ולכן אמר משה ליהושע "בחר לנו אנשים", מפני שהוא משבט יוסף.

שנאמר בו "את האלקים אני ירא", ובעשו כתיב "ולא ירא אלקים".

זה כתוב בו נער, זה כתוב בו קטן. זה כתוב בו נער, שנאמר "והוא נער את בני בלהה", זה כתוב בו קטן, שנאמר "והנה קטן נהנהו בגימין".

זה גדל בין שני צדיקים ולא למד ממעשיהם, זה גדל בין שני רשעים ולא למד ממעשיהם.

זה קיבל בכורה ממעשיו הטובים, זה איבד בכורתו ממעשיו הרעים.

זה כלכל את אחיו זה ביקש להרוג את אחיו.

זה גדר עצמו מן העריות ומשפיות דמים, זה טיף עצמו בצריות ובשפיות דמים.

זה הודה בתחית המתים, שנאמר "ואלקים פקר יפקר אתכם", זה כפר בתחית המתים, שנאמר "הנה אנכי הולך למוות".

זה נתן נפשו על כבוד אמו, שנאמר "ואחזר נגש יוסף ורחל וישתחוור", זה ביקש להרוג את אמו, שנאמר "ושחת רחמיו" (עמוס א יא). לכך יפול זה ביד זה.

ונוסף על כל אלה בפסיקתא רבתי, יב - יוסף שלם לאחיו טובה תחת רעה. ועשו שלם לאחיו רעה תחת טובה.

יוסף אמר - "את האלקים אני ירא", ובעמלק נאמר "ולא ירא אלקים".

ונאמר ר' יוחנן עומדים כל שוי השבטים להודות עם שרו של עשו ואינו נופל בידם, לפי שלכל אחד ואחד מסלקו בתשובה. לראובן אומר - אתה נחשדת על פילגש אביך. לשמעון וללוי - אף אתם הרגתם את שבט. לשאר השבטים - אתם מברתם את אחיכם ובקשתם להרוג. ליהודה - אף אתה נחשדת על חמר כלתך. ולבנימין אמר - אתה נחשדת על פילגש בגבעה. כיון ששרו של עשו בא ומחזיר לו ליוסף - מיד נופל לפניו, שאין לו תשובה להשיבו. והיא היא דכתיב "והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה וכית עשו לקש ודלקו בהם ואכלום".

פסיקתא רבתי, יג

וירד מיעקב והאביד שריד מעיר, מהוירדים שבבנים, יוסף ובנימין. מי היה יורד מכל השבטים וקטן מכולם - זה יוסף ובנימין. אמר הקב"ה, כיד הירודים וכיד הקטנים של יעקב אני מוסר את המלכות הרשעה.

"ויחלש יהושע את עמלק" וכו' - "ויאמר משה אל יהושע", ולמה אמר ליהושע מפני שהוא בא משבטו של יוסף וכתב "והיה בית יעקב אש ובית יוסף

להבה". תצא להבה מבית יוסף וחאכל קש של בית עשו. זה יהושע שהיה לעמלק שנאמר "ויחלש יהושע את עמלק".

כת"י מושב זקנים (מוכא בחזרה שלמה בשלח, אות נה)

תימא, למה אמר ליהושע בואת המלחמה? כי המלחמה היתה באייר שמולה שור, ויוסף נקרא בכור שור ויהושע הוא מבניו, ולכן אמר לו.

פסיקתא רבתי יג

"מיני אפרים שרשם בעמלק". מהו מיני אפרים? אלא שמימינו של יעקב היה השבט הזה מתוקן ליפוע מן עשו. אימתי? כשהיה יעקב בא מפדן ארם התחיל עשו מקדים אותו ואח בניו להרוג אותם. וכיון שראה יעקב התחיל מיצר. "וירא יעקב מאד ויצר לו". באותה שעה נגלה הקב"ה עליו ואמר לו: הא בנים של רחל עמר. ואחזה מחזירי? חייך הם עתידים ליפרע הימנו בכל שעה שיהא עומד על בניך. כיון שראה יעקב כך, עמד והיה משמר לרחל ובניה. ומן הדבר שעשה יודע אתה שכך צוה לו הקב"ה. שעושה אותם מחנות מחנות, שאם יבא עשו אל המחנה האחת והיה המחנה הנשאר לפליטה. והוא עושה אותם ארבע מחנות ונותן לרחל לפנים מכולם. שנאמר "וישם את השפחות ואת ילדיהן ראשונה" אתה רואה שהשפחות היו תחילה, ואח"כ ילדיהן. ואח"כ "את לאה וילדיה אחורונים" ואח"כ "ואת רחל ואת יוסף". אמר יעקב, אם יהרגו כל בניו וישחיתו בנה של רחל, שאני ניצל על ידי בנה של רחל "והיה המחנה הנשאר לפליטה". ולמה כך? אלא שנימנו בני רחל ליפוע מן הודע הודע הזה - "מיני אפרים שרשם בעמלק".

מהו "אחריך בנימין"? אמר הקב"ה לעולם אחריך בנימין לתבוע מן זרעו של עמלק. והדע לך איש מודעו של עמלק עמד ונודד לישראל ולא עמד נגדו אלא מודעו של בנימין. ומי היה זה? זה המן הרשע, שנאמר: "גדל המלך אחשוורוש את המן בן המדחא האגגי". אמר לו הקב"ה, חייך איש מודעו של בנימין מוכן לך לבא ולקנעק את שרשך. ומי הוא זה? זה מרדכי, שנאמר: "איש יהודי היה בשושן הכירה ושמו מרדכי בן יאיר בן שמעי בן קיש איש ימני".

פסיקתא רבתי יב

"ויהי ידיו אמונה עד בוא השמש". מהו אמונה? בוכות ידיו של משה ובצער שנצטער עמלך נופל לפניו ואין שמשו שוקעת. וביצתו מתקצקעת וזרעו משתרש מן העולם. ואימתי? כשתבוא אותה שכתב בה "ויהי אומן את הדיסה". הכי הוא דכתיב "ויהי ידיו אמונה". מהו "עד בא השמש"? כשיבוא אומן שמשו בא.

ומדוע באמת נופל עמלך דוקא ביד בניה של רחל, ובפרט ביד יוסף?
אמרו חז"ל שראוי היה יעקב לירד למצרים בשלשלאות של כוזב. אלא שירד בעבותות של אהבה וכרכיב בהושע "בחללי אדם אמשכם, בעבותות אהבה". כלומר, שדרך יוסף מתגשמת אותה הכרה של "ידע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם", לכאורה על ידי שרשרת מקרים מורכבת ומטופפת, ואולם בסוף התהליך רואים שמאת ה' היתה זאת היא נפלאות בעינינו.

בוה מנוגד יוסף לעמלק. אם עמלק הוא המגלם את המקוריות וחוסר ההשגחה בעולם, הרי שיוסף מגלם את שיא ההשגחה. יוסף בצעם שימש גורם בדי הקב"ה למימוש מה שנאמר לאברהם בברית בין הבתרים.

יוסף קורא לבניו שמות לפי פעולות ה' והשגחתו המיוחדת עליהם: "כי נשני אלקים את כל עמלי ואת כל בית אבי". אפרים - "כי הפריני אלקים בארץ עניי". אפילו בניו של בנימין נקראו על שם קרובותיו של יוסף. כראייתו במדרש, אמר לו יוסף לבנימין, יש לך אשה? אמר לו הן. אמר לו: יש לך בנים? אמר לו יש לי עשרה. ומה שמם? אמר לו: בלע וכבר ואשבל וגו'. אמר לו יוסף: מי שמע שמות כאלה? אמר לו כולם על שם אחי בן אמי שהיה גדל ממני, קראתי להם אלו השמות. בלע - שנבלע בין האומות. וכבר - שהיה כבוד. ואשבל - ששבאו אל. גרא - שנעשה גר. ונעמן - שהיה נעים. אחי - על שם שהיה אחי בן אמי. וראש - שהיה ראש וגדל עלי. מפנים - שהיה יפה ומינפיה. וחפנים - שלא ראה בחפתי ואני לא ראיתי בחפתי. ואוד - שירד בגולה. כלומר, במסכת חייו של יוסף רואים בעליל את ההשגחה של השגחתו של מאורעות חייו.

אמנם לכל אדם יש השגחה פרטית. וזו נקבעת לפי מדרגתו (כראייתו במו"צ ח"ג פנ"א), אבל לא כל אדם מודע לכך כראוי בחיי היומיום שלו. מצוינו צדיק

כאיוב שנומה היה לו עקב צרותיו, שההשגחה עליו אינה בהתאם למעשיו הטובים. שהרי צדיק הוא וכיצד אירע לו צרות כאלה. מצוינו צדיק כימימה שטען כלפי הקב"ה על בעיות של צדיק וזע לו, ורשע וטוב לו: "צדיק אהה ה' כי אויב אליך אך משפטים אדבר אותך, מדעך דרך רשעים צלחה שלו כל בגדי בגדי". מצוינו שירמיהו, כאיוב, קלל את יומו. יונה הנביא טען בעתות משבר "טוב מותי מחיי" וידישכ חוה לי עד מותי. אליהו הנביא, כשנדרף על ידי איזבל, אמר: "קח את נפשי, כי לא טוב אנכי מאבוחי". משה רבינו גדול הנביאים ומורם של כל ישראל, לאחר טרחם משאם וריבם של בני ישראל כלפיו אמר: "וואם כך את עושה לי, הוגני נא הרוג זאל אוראה ברעתי".

ביוסף מצוינו חבונה מיוחדת במינה של קבלת היסורים והשלמה עם כל מעשי הקב"ה בלי פקפוק ודוהו. לא מצוינו את יוסף מחלונן על מר גורלן, אף על פי שנדרף ונשטם על לא עול בכפן, תהילה על ידי אחיו, אחר כך על ידי אשת פוטיפר, אחר כך נשבח על ידי שר המשקים, שגמל לו רעה תחת טובה, וכל זאת לא התריס כגדרם או כנגד הקב"ה על כך. גם כשהוא מספר על עברו לשר המשקים, אין בסיפורו משום תלונה חזקה: "כי גנב גנבתי מארץ העברים, וגם פה לא עשיתי דבר כי שמו אותי כבור". אין זה סיפור דברים של אדם מסכן, עשוק ורצוף, והמבנה את מר גורלן, אלא סיפור דברים של מה שארע.

יוסף היה אדם חזק. העובדה ששלט בארץ מצרים, עד כדי כך שפרעה מלך מצרים שולח את המצריים אליו: "אשר יאמר לכם יוסף שמעו בקולי", מראה שהיה אדם אחראי ושליט החלטי ביותר, שכלכלה וגורלה של האימפריה המצרית כולה, היו נתונים בידיו בלבד. יוסף מעביר את המצריים ממקום למקום לאחר שקניינים ובהמתם כבר משועבדים למלכות, ועל ידי העברתם גם אדמתם משתעבדת. אדם חזק כזה יכול להשיב לאותם שהתעכלו לו לחנם - כמצעדיהם. לאחוז על שמכוותו, לאשת פוטיפר על שהעלילה עליו, ואפילו לשר המשקים על ששכחו. אך יוסף, שההרגשה המתמדת של השגחת ה' בעולם ככלל, ועליו בפרט, מנחה אותו תמיד, ליוסף ברור שכל אלו היו אך מכשירים בידי הקב"ה, כדי לסבב את הדברים לפי רצונו. ממילא מה שאירע ליוסף לא היה אך ורק בגלל אותם אנושים, אלא חלק מתהליך ארוך ומורכב שנתגלגל על ידי יושב מרום.

יוסף עוד מנחם את אחיו שבאים ומתחננים לפניו: "הנהו לך לעבדים", ואפילו מלמד אותם פרק במחשבת ישראל: "זאתם חשבתם עלי רעה, אלקים חשבה לטובה". לאדם נדמה שהוא עושה פעולות על דעת עצמו ומתוך רצונותיו האישיים; לעומת מחפאר אדם במעשיו ונדמה לו שהוא הוא הגורם והמבצע; ואולם יושב בשמים יושק, ה' ילעג למן, היתפאר הגורן על התוצב בו... הלא ה' הוא הגורם והשולט, ובני האדם הם רק גורמים וכלי משחק בידיו.

רק ליוסף, שמודע לכל אלו, יש את האפשרות לסלוח ולמחול לכל אלו שפגעו כלפיו, רק ליוסף יש את הענווה לומר לפריעה: "בלעדי: אלקים יענה את שלום פריעה", ולא כפי שחשב פריעה לחלות את כל התכמה ביוסף.

רק לאור זה אפשר להבין את טענת חז"ל על יוסף על שפנה לשר המשקים בבקשה שיעזור לו לצאת מהכלא, שהרי לכאורה מה טבעי יותר מכך שיוסף יבקש משר המשקים, שיש לו חפקיד בחצר המלך ושעשוי להשתחרר תוך ימים ספורים, שיעזור לו להשתחרר מהכלא. מצינו שחז"ל באו בטענה ליוסף על כך, כמו שכתב רש"י שם: "מפני שתלה בו יוסף לזכרו, נזקק להיות אסור שתי שנים. שנאמר 'אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו ולא פנה אל הרכים' ולא כסח על מצרים הקרובים רחב. אלא שליוסף שיש בו דרגה גבוהה בזאת של השגחה ומודעות עצמית להשגחה זו, שם מצינו הקפירה כחוט השערה. שם מצינו דרישה ממנו שימשיך את הדרך הנובעת מתוך הסתכלותו המעמיקה על העולם - שאין אדם נוקף אצבע מלמטה אלא אם כן מכריזין עליו מלמעלה.

יוסף גם חזרו במודעות צמודה למוסר וישרות. מודעות כזו של ה' צלי על יד ימינו, של שויתי ה' לגורי תמיד, היא הגורם המאפשר ליוסף להיות עקבי במעשיו ולא לסטות מהמסלול הישר שהציב לעצמו. זהו הגורם שעוזר ליוסף לא להפתות לחטא עם אשת פוטיפר. כראייתו במוטה, שבשעה שביקש לחטוא ראה איקונין של אביו ואמר לו: יוסף יוסף, עתידין אחיך ליכתב באבני אפור שמראים על קדושה שנכתבים בבגדי הקדש, וכל מקום שאתה מוצא גדר ערה אחת מוצא קדושה, ולכן נמצא מחטוא. המחשבה התמידית של יוסף בקדושה, גדרתו מערורה.

אחת ישרות מתבטאת אצל יוסף גם כשהוא מכלכל את בני משפחתו: "לחם לפי הטף". כדפירש שם הספורנו: אף על פי שהיה בידו להרבות להם מזון,

נחן להם במידה מספקת; כדאמר חז"ל: בזמן שהציבור שרוי בצער אל יאמר אדם אלך אני, אוכל ואשתה, ושלום עליך נפש. אין טובות הנאה פוטיות לבני המשפחה, יש עקביות, ישרות וסדר בכל ארחותיו של יוסף. בניו של יוסף יולדו "בטוה תבאנה שנות הרעב", ומובא במסכת תענית, שמכאן למד חז"ל שאסור לשמש מטתו בשני רעבון. וכתבנו רבנו שם, בזמן שישראל שרוי בצער ופירש אחד מהם, באין שני מלאכי השרת שמלוין לו לאדם ומניחין לו זיהון על ראשו ואומרים פלוני זה שפירש מן הציבור אל יראה בנחמת ציבור. שליט אידי כיוסף יכול היה להרשות לעצמו משפחה גדולה גם בשנות הרעב, ואולם יוסף מכתיב את התנהגותו לפי עקרונותיו. יתרה מזאת, תוספות בחזנות, שם, לומר שאיסור זה של תשמיש המטה בשנות רעב הינו ממדת חסידות בלבד ולא מדינא. אם כן מצינו ביוסף תורת לטיביות בעניין זה, שמבחינה כלכלית יכול היה להיות שונה מהציבור ולאפשר לעצמו את הגדלת משפחתו. ואילו יוסף בחתו לעצמו את הכיבוד ההפוך, שלפי התוספות הוא ממדת חסידות, והוא מצער עצמו עם הציבור.

אגב, אותו הסדר הפנימי והישרות באים לידי ביטוי אצל יוסף אפילו במעשים טכניים פשוטים. נשיאה בעול כלכלתה של מצרים האדירה, מחיבת סדר יושר ודייקנות. אצל יוסף חבונות אלו נובעות מעצמן, הסדר הפנימי בא לידי ביטוי גם בראגה טכנית של ידיעה והחלטה כמה להוציא מהמחסנים, ומתי ולכן: קביעת מחירים וכו'. גם צורת גביית התשלומים מסודרת וישרה, אין ניצול של מורעבים שאין להם ברירה, אלא ישנה הגינות.

כדי שסדר זה יתממש יוסף עובד בעצמו, וכדפירש הספורנו: ויוסף הוא השליט על הארץ הוא המשכיר: עם היותו השליט היה הוא בעצמו המוכר ולא היה מאמין בעבדיו, כי אמנם הכסף רב מאוד וראוי לפרעה כאמור "ויבא יוסף את הכסף ביתה פריעה", ולכן לא היה שום דבר נמסר לקונים בלתי חותמו או כתב ידו.

כלומר יוסף עובד בצורה מסורה ומשקיע מאמץ אידי. נתנו לעצמנו מה המשמעות ששום סחורה לא נמכרת אלא אם כן יוסף מאשר אותה, כל אותם רבבות שנצרכו לשבור ובאו לקנות כולם הגיעו אל יוסף; במקום לשבת בהילכלי שן ולהענג על רוב עושר וכבוד ושררה, יוסף עושה בעצמו את העבודה הפשוטה היומיומית, "העבודה השחורה" כלשון העם, כדי שלא תהייה העלמות ומיעלות.

והכל בנאמנות לא לעצמו, כי אם לפרעה! כמו שכתוב "ויבא יוסף את הכסף ביתו פרעה", שוב רואים אנו שאין תכלית היורש והמאמץ למען טובת הנאה אישית, אלא עושה האמת מפני שהוא אמת, למען עצם העקרון.

גם באופן המכירה יש חקנות שתכליתן למנוע "שוק שחור" וניצול של מורעבים. "וידרד אזוי יוסף עשרה", מפרש ספורנו: כי לא היה המשכיר מוכר לשום קונה אלא בעד בית אחד ולא בעד רבים, פן יעשה בו סחורה כמו שהוא המנהג בשנות רעב.

ישירות זו היא הגורמת ליוסף לתת בסוף שנות הרעב זרע לאנשים כדי שירצו ויחיו, ואחוז מסוים יופרש לפרעה. מטרתו של יוסף היא להחזיר את האנשים למעמדם וכבודם, ולא - כפי שיכול היה - לנסות ולהפוך את מצרים כולה לעבדים.

אולם אין די בזה, אין פה רק גישה קרה שכלתנית ויבשה שה' משגיח בעולם ומסבב את המאורעות. כדי לסלוח לכל האנשים על כל העוולות עשו כלפיו יש צורך גם בלב טוב, גם בגישה אופטימית הרצופה אהבה לעולם של הקב"ה ולבריותיו. כל אלו תוסף עליהם - ביוסף. "הפוכן בגולם", כל זאת לעומת הניגוד

המוחלט בעמלק. אלא שבעמלק אין זה גולם - פסיכיות, חוסר גיבוש ועיבוד וכו'. בעמלק זהו ההפך המוחלט שבא מן הרצון להורע, משנאה כלפי את, מחוסר סדר ועקביות במעשים, מניצול הכוח כנגד החלש באופן לא הוגן. אין ישירות, אין מוסר, אין השגחה, אין רחמים ואין סליחה: "על שלשה פשעי אדם ועל ארבעה לא אשיבנו, על הרפו בחורב אחיו ושחת רחמיו ויטוף לעד אפו, ועברותי שמרה נצח".

ליוסף נגרמו רעות בשל אחיו והוא לא חלה בהם את הסדרה. עשו חטא בעצמו וכלפי עצמו: "ויאכל וישת ויקם וילך ויבד עשו את הבכורה", ואח"כ חלה סרחונו באחיו: "הכי קרא שמו יעקב ויעקבני זה פעמיים, את בכורתי לקח והנה עתה לקח ברכתי". יש פה בעליל ניגוד מוחלט בין טובה תחת רעה אצל יוסף ורעה תחת טובה אצל עמלק ועשו.

גם מלחמתו של עמלק אינה הוגנת: "ויזנב בך כל הנחשלים אחריו ואחזה עיף וינע". אפילו למלחמה יש כללים אלמנטריים משלה. אומות העולם המציאו כיום את אמנת זנבה, כדי לשמור על כללים אלו. אבל גם ללא אמנה זו יש מוסכמות מסוימות שטבעו של האדם ומוסריותו דורשים אותו ממנו: עמלק לא רק

שינו מקפיד על כללים אלו, אלא שכל מלחמתו מתנהלת דיוקא כנגד אותם חסרי ישע, שהמסור האנושי הידוד ביותר ישפיע לרועם עליהם, אותם שלב אנושי מכל תרבות ודת מתקומם למראה דמם השפוף: עמלק מכון את מלחמתו דיוקא נגדם, שאי של חוסר הגינות באופן המכוער והבוטה ביותר.

אבל אין בעמלק רק את הניגוד להגינות ולצדק של יוסף, יש בו גם את הניגוד לסדר וליושר של יוסף. עמלק שואף לשבור את המוסכמות האנושיות הפשוטות המקובלות על הכל. והוא בזה חליא, כשאין סדר ויושר אין גם משפט צדק. "על כן חפוז תורה ולא יצא לנצח משפט, כי רשע מכוזר את הצדיק על כן יצא משפט מעקל" (חבקוק, ועיין מצודות שם). כשיצאו ישראל ממצרים "חיל אחד יושבי פלשת אז נבהלו אלופי אדם אילי מואב יאחזמו רעד נמוגו כל יושבי כנען". כי בעליל נחביו שישראל מושגחים על ידי הקב"ה, ושמעשעבדיהם ולוחציהם נגנשו כשלא רצו לשחררם. ביציאת מצרים היה ביטוי ברזי לחינוך עולם וסידורו כיושר ובמשפט. לקרוא לשבויים דורר ולאטורים פקח קוח, לפתח חרצובות רשע ולשלוח רוצחים חפשי. האכזרים ששעברו נעשו והעבדים יצאו לחפשי.

עמלק שואף לנתץ ולשבור את סדר העולם, ולכן אם ישראל נחשבים מושגחים על ידי הקב"ה ושאי אפשר להלחם בהם - שואף עמלק להלחם דיוקא בהם - אותם שמסמלים את הסדר וההשגחה בעולם, את העקביות והישרות. אין פה מלחמה פיזית גרידא, יש במלחמה הפיזית רק ביטוי חיצוני למערכת הרוחנית האדירה בין שני אותם הכוחות, צדק ומשפט מכאן או ספק ונהייה בחלל העולם מבלי יכולת להעמיד דברים על מקומם, עבאד בהפקירא ניהא ליה.

אם מדובר במלחמה רוחנית ממילא מובן מדוע לא נסתיימה המלחמה על ידי יהושע, כמו שדרשו חז"ל בפסיקתא רבתי, יב "ויחלש יהושע וכו'" וישרש יהושע אינו אומר אלא ויחלש יהושע, כזה שחולש ומשתייר. וברעה זקנים יש רדש זה בסגנון אחר - ר"א לכך כתיב ויחלש ולא כתיב ויכה, לפי שעמלק חודד כוכבים היה ובחר לו אנשים שאינן עוזרים למות באותה מלחמה. לכן לא היה יורשע יכול להרגם, אלא חתך יריהם ורגליהם, וזהו ויחלוש.

מלחמה רעיונית אי אפשר לחסל על ידי ביטוי פיזי בלבד. עמלק מייצג רעה ותרבות מסוימת בעולם. הוא מאפיין את השלילה המוחלטת לזרם של

ישראל, דרך של הפקדות, ספק וחוסר יושד וצדק. לכן יהושע לא היה יכול למגר את עמלק - ועוד שם אמר ר' יצחק - אנו מוצאים שביקש יהושע למחות את זכר עמלק. אמר הקב"ה חייך עד עכשו. שאל המלך עתיד לעמוד מבנימין ולשרש ביצתם, שנאמר "מני אפרים שרשם בעמלק אחריך בימין בעממיר (קודם יהושע מאפרים ואח"כ שאל ואסתר מבנימין). "מלחמה לה' בעמלק מדור דור". אי אפשר לחסל את הארץ הרוחני בפעם אחת ובדור אחד, מפני שדעות מרושעות אלו ממשיכות לשוטט בעולם. שאל, מודכי ואסתר הם ממשיכי המלחמה בעמלק, אבל גם הם אינם מחסלים את העמלקיות. המלחמה כנגד מתמשכת לאורך דורות הרבה. רק לעתיד לבוא, כשיעלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו והיתה לה' המלוכה - אז: "יהיה בית יעקב אש, ובית יוסף להבה, ובית עשו לקש ודלקו בהם ואכלום ולא יהיה שריד לבית עשו כי ה' דבר". רק אז, כשכל הספקות יסתלקו ותחבור בעולם מלכות ה' באופן מוחלט, רק אז ימוגר עמלק לחלוטין.

יהודה ויוסף - נספח

בראשית רבה, פרק צה
 "ואת יהודה שלח לפניו" לזה שהוא עתיד ליטול מלכות לפניו. שור אם טרף ארי בא ומציל, ארי אם טרף איז שור בא ומציל. יהודה ויוסף, יטול יוסף שהוא לשעה ואח"כ יטול יהודה שהוא לעולם. זאב אם יטרף ארי בא ומציל, ארי אם טרף איז זאב בא ומציל. יהודה ובנימין, יטול בנימין שהוא לשעה ואח"כ יהודה שהוא לעולם. שילה ובית עולמים, תטול שילה שהיא לשעה ואח"כ בית עולמים שהיא לעולם. ישראל ואומות העולם, יטלו אומות העולם, שהן לשעה ואח"כ ישראל שהן לעולם. העולם הזה ועולם הבא, יטול העולם הזה שהוא לשעה ואח"כ עולם הבא שהוא לעולם.

פתיחת הדברים באה אצל יוסף ובנימין, אך זו מלכות שעה בלבד. ההמשך

העיקר בא מיהודה:

- יעקב אוהב את רחל מלאה, אך עיקר הבית נבנה מלאה.
- רחל מתה בדרך ואינה נקברת בקברות האבות בחברון.

- יוסף הוא המלך והשליט הראשון, אך יהודה זוכה לברכה של מלכות עולם: "לא יסור שבט מיהודה".
- מרחל בא המלך הראשון, שאל מבנימין. אך עיקר המלכות מלאה - מלכות בית דוד מיהודה.
- המשכן תחילה בנחלה בנימין בשילה. ולבסוף ביהודה שמוכלעת ממנה נכנסת לשטח בנימין.
- משיח בן יוסף מת בדרך, והעיקר הוא משיח בן דוד.

תפקידים של יוסף ובנימין הוא מלחמה בעמלק והכנת המלוכה. שלוש מצוות נצטוו ישראל בבניסתם לארץ: להעמיד להם מלך ולהכרית ודעו של עמלק ולבנות להם בית הבחירה. המלך הראשון, הכרת עמלק ונכנת המשכן הראשוני, כולם על ידי בני רחל: יוסף ובנימין.

יש בבני רחל תכונה של עוז. ליקוט שמעוני: "ומודכי לא יכרע ולא ישתחוה". אמרו לו הרי ירדע שאהה מפלנו בחורב, מה ראית לבטל גזרות המלך? אמר להם: שאני יהודי. אמרו לו: והרי מציינו אבותיך שהשתחוה לאבותיו, שנאמר "וישתחו ארצה שבע פעמים". אמר להם: בנימין אבי במעי אמי היה ולא השתחוה, שנאמר "איש ימיני" וכשם שלא כרע אבי כך אני כורע ולא אשתחוה.

בנימין מעולם לא השתחוה, הוא לעולם אינו נכנע. וכשאין ברירה ויעקב צריך להשתחוה לעשו - בנימין לא נמצא שם. ולכן רק הוא מסוגל לפתוח במערכה נגד עשו, ולכונן את המלוכה. אך דווקא תכונה זאת מונעת ממנו לשמש במלכות עולם. שם יש צורך להתנהג במחשנות ולכפוף לפעמים את הראש וזה מתאים ליהודה. יוסף ובנימין הם הפורצים, אך מלכותם היא רק מלכות שעה.

(והדברים ארוכים ועמוקים. כאן הובאו רק ראשי הפרקים המתקשרים

לענין המלחמה בעמלק על ידי בני רחל, ונסיקן לאפיין את בני רחל לעומת בני לאה

בעין זה.)

ד. עמלק כיצר הרע

ר' צדוק הכהן מלובלין, פרשת זכור (עמוד פח)

עמלק ראשית הקליפה של נחש הקדמוני והוא מהשרש מה שאין כן שאר קליפות שהם על חסאים שנעשים בפועל אבל עמלק הוא יצר הרע השוכן בכל אדם אפילו במי שלא חוטא בפועל. והוא שכתוב "עמלק יושב בארץ הנגב". אפילו במי שהוא מנוגב מכל חמדות ותאוות הוא גם כן נכנס בלבו לפתותו, וכעין שדרשו חז"ל לגבי עתניאל בן קנו (תמורה טו) "ארץ הנגב נחמתי" - שמנוגב מכל טובה, אדם שאין בו אלא תורה בלבד. וכמו שנאמר באברהם "הלך ונסע הנגבה" שכל עסקו ומגמתו הייתה לבוא לבחינה זו שיהיה מנוגב מכל חמדה וזה ולחזור לקדושה. וביצחק נאמר "והוא יושב בארץ הנגב" שהיה נפשו כבר מוכן ומנוגב מכל חמדות העולם הזה והיה לו ניתא בבחינה זו (דהיינו שהיה כבר קבוע בה).

וקליפת עמלק הוא להכשיל בדקות גם הנפש שמוכן את עצמו מכל נדון ואסור. ודרד המלך בעצמו שאמר "ולכי חלל בקורב" דהיינו שהרג ליצר הרע, התחיל ואמר "זון בעון חוללתי ובחטא יחמתי אמי" דהיינו ישי הצדיק שמת בעטיו של נחש, שנחנכו גם להנאת עצמו כהולדת דוד וזה נצמח מפגם ראשון של נחש שאע"פ שיש לא היה בו שום חטא מבחינת עצמו, מכל מקום מפגם זה של נחש הקדמוני שממנו יצא עמלק לא נקה ממנו גם ישי. וכן "ובחטא יחמתי אמי" הוא חטא של טומאת נדה ולידה שגרם פגם הנחש שנאמר לה "בעצב חלדי בניס". והוא עיקר כח עמלק בפנימיות שאדם וזהו היו כגן עדן ואפילו שם הצליח נחש הקדמוני להכניס בלבם מחשבת תאוה, כמו שכתוב "והרא האשה" וכי' תאוה הוא לעינים. וזו תכונת עמלק להכנס גם באדם שדומה לגן עדן ולהכניס בלבו התאוה.

ה. ראשו של עשו קבור במערת המכפלה

תרגום יונתן בן עוזיאל לבראשית נ יג (קבורת יעקב)

ונטלו יחיה בנו לארעא דכנען. ושמיע פתגמא לעשו רשיעא ונטל מן שורא דגבלא בלגיוניו סגיאין ואתא לחברון, ולא הוה שביק ליוסף למקבור ית אביו במערת כפילתא. מן יד אול נפתלי ורדת נחת למצרים ואתא כההוא יומא ואייזי אונתא רכתב עשו ליעקב אחיו על פלגות מערת כפילתא. ומן יד רמי לחושם בן דן ונטל

סייפא וקטע רישא דעשו רשיעא והוה רישיה דעשו מתגלגל עד דעל לגו מערתא ואיתנח בנו עיטיפה דיעחק אביו, וגופיה קברי בני דעשו בחקל כפילתא.

(תרגום: ונטלוהו בניו לארץ כנען. ושמע הדבר לעשו הורשע ונטע מחובת גבל בחיילות רבים ובה לחברון. ולא היה נותן ליוסף לקבור את אביו במערת המכפלה. מיד הלך נפתלי ודן ויירד למצרים, ובה באותו יום והביא השסו שכתב עשו ליעקב אחיו על חלוקת מערת המכפלה. ומיד רמו לחושם בן דן ונטל סייף וכתב את ראשו של עשו הרשע, והיה ראשו של עשו מתגלגל עד שבא לתוך המערה וחר בתוך עטיפתו של יעחק אביו. וגופו קברו בני עשו בשדה המכפלה.)

פרי צדיק, וישלח, ד

יש להבין מה שנכתב ויעקב וגוי' כי ראיתי אלקים וגוי', וכן מה שכתבה התורה כי שרית עם אלקים, והלא המלאך היה הסי' שור של עשו, וכמו שכתב בב"ר ואין יקרא אותו בשם אלקים ופני אלקים.

אך נראה שבאמת גם בו יש ערוב טוב ורע. והענין מה שכתבו (חולין צא ע"א) דפליגי (בענין שור של עשו - המלאך שנאבק עם יעקב) דחנם אחד כעברים נראה לו, וחכם אחד כתלמיד חכם נראה לו עי"ש. ולכאורה הוא מחלוקת וחזקה.

אבל באמת אלו ואלו דברי אלקים חיים, שהיה מעורב משניהם מהרע והטוב. חלק הטוב כת"ח נדמה לו, וחלק הרע כעכו"ם נראה לו. וכן בעשו היה גם כן הערוב, שהיה בו גם נקודה מהטוב, ועל זה נדמה ליצחק כת"ח וכמו שכתוב בתנחומא (חולדות ח) שאמר לא כך הלכה מן כן וכן, לא כך איסורי, לא כך התיר, עי"ש. והציד בפיו היה נשמת ר' מאיר שבא מזרעו וכמו שכתב האריז"ל.

ובגמרא למאן דאמר כת"ח נדמה לו פירש"י וחלק לו יעקב כבוד כאילו הוא רבו עי"ש, והיינו גם כן לחלק הטוב שבהמלאך שור של עשו חלק כבוד והחזיקו כרבו. וכן קרא לעשו אדוני שרצה שיחזור בתשובה וראה נקודה הטוב שבו, שיש בו משרש החכמה ולזה הנקודה קרא אדוני.

וזהו הענין שאמר לו יעקב כי על כן ראיתי פניך כראות פני אלקים, ועל פי מה שכתוב (מגילה כח ע"א) שהמסתכל בדמות אדם רשע עיניו כהות, שנאמר וכתבתי עיני מראות, משום דאסתכל בעשו הרשע. ולהפך איתא (תמורה טו)

שהמסתכל בקשת עיניו כחות, דכתיב כמראה הקשת וגוי' הוא מראה דמות כבוד ה'. והרי שהמסתכל במראה דמות כבוד ה' עיניו כחות, וזה שאמר לו ראיית פניך כראות פני אלקים, שמצד הטוב שבו הוא נקודת שורש חכמה שבו, המקבל פני זקן כמקבל פני שכינה, ומצד הרע שבו שהוא רשע, המסתכל בפניו עיניו כחות כמסתכל במראה דמות כבוד ה' שענינו כחות כאמור.

וכן מה שאמרו בגמי ובב"ר דקאי על המלאך שהוא שרו של עשו גם כן מוכן. דכן קראו כמה שנאמר כי ראיתי אלקים פנים אל פנים, והיינו דלחלק הטוב שבו קרא כן... ועל זה אמר כי ראיתי אלקים וכן נכתב בתורה כי שרית עם אלקים וזה שכתב כראות פני אלקים להך דאמר דקאי על שרו...

הגר"א, לקוטים בסוף ספר סערת אליהו

בפרשת חיי שרה (בראשית כ"ג) עת מתה שרה ויבקש אברהם בערה אחות קבר וצפון ובני חת השכיבו אמרים לו. נמצאה הלשון שבצ פעמים. היינו ואברהם מתי מלפני (שם ד') קבר את מתך (שם ו') מקבר מתך (שם שם) לקבר את מתי (שם ח') קבור מתך (שם י"א) ואברהם את מתי (שם י"ג) ואת מתך קבור (שם ט"ו). והקשו כל הקדמונים ד"ל על כפל הלשון שבצ פעמים בסגנון זה. והיה די בשלש או ארבע פעמים לפי חוקי הלשון. והוסיף הגר"א ד"ל להקשות מדוע בשצ פעמים הראשונות נזכר בתחלה קבורה ואח"כ מיתה. ובפעם השביעית נזכר בתחלה מיתה ואח"כ קבורה. בטח יש ענין עמוק בזה. ואמר רבינו הגר"א ד"ל כי מודעת זאת אשר במערת המכפלה היה מונח אדם וחזה (כעת חפץ אברהם לקבור את שרה). וא"כ יצטרכו עוד ג' זוגות לנוח שם (היינו אברהם ושרה. יצחק ורבקה. יעקב ולאה) ועי"ז רמזה התורה"ק כלשונה שש פעמים לקבור את מתי וכדומה כנגד ששה צדיקים שעתידיים להקבר שם. וגוי' מודעת כי ראשו של עשו מונח ג"כ במערת המכפלה שהרגו חושים בן דן עת קברו את יעקב לקיים מה שאמרה רבקה למה אשכל גם שנים יום אחד. כמסופר בזה"ל (סוף פ"ק דסוטה). ואמרינן במס' ברכות (דף יח) רשעים בחייהם קרוים מתיים וצדיקים במיתתם קרוים חיים וילפינן שם מקראי ומקשינן במס' שבת (קנב א) הא כתיב (בראשית ג יט) עפר אהה ואל עפר תשוב (ואיך אמר במיתתם קרויים חיים).

ומשני ההיא שעה אחת קודם תחית המתים. ואם כן אצל הצדיקים שייכא קבורה ואחרי זה מיתה (היינו שעה א' קודם תחית המתים) וכנגד זה נכתב בתורה שש פעמים הלשון לקבור מתי, וכדאמרו כנגד השש צדיקים שיצטרכו להקבר שם. והאחרון המזמז על עשו אמר ואת מתך קבור, דאין צריך לומר טעם מיתתם קודמת לקבורתם, כי בחייהם קרויים מתיים.

רוח חיים לר' חיים מוואלווין. משנת כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב

... אמרו חז"ל על היצר הרע - תנא יורד ומתעה ועולה ומרגיז... היה ראוי להיות אחר מסטין ולא הוא בעצמו אשר ירד והסית ומראה לעין האדם שנכון לעשות המעשה, ואחר כך הוא בעצמו יסטין?!

אך ידוע כי ה' ברוך הוא מחיה כולם. ואפילו כח יצר הרע לא היה לו קיום כלל אף רגע קל, בלתי יניקה מהקדושה, ושרשו למעלה בראש הוא בקדושה ומשתלשל למטה בבחינת רע בעולם. יורד ומתעה על ידי הכח התחתון שבו. ובחינת העליון שבו שבקדושה מחזורי למעלה ומקטרג. וזהו ענין הראש הקבור במערה עם יעקב כמאמר חז"ל והכוונה על דרך המליצה כי אחוז הוא בקדושה בראש. והוא ענין שחיתות כח הרע לעמוד לבוא כמאמר חז"ל (סוכה נב) והכוונה על דרך מליצה כי ראשו לבד ישאר בקדושה ויהיה נפרד שלא ישתלשל למטה בבחינת רע, וממילא למטה כי נכרת עסיס מפיו, כליל יחלוף...

מוסר אביר - מדרת הראיה. אהבה.

ו. מדרת האהבה השרויה בגשמת הצדיקים, היא כוללת את כל הברואים כולם, ואינה מוציאה מן הכלל שום דבר ולא עם ולשון. ואפילו עמלק אינו נמחה כי אם מחמת השמים, אבל על ידי הויכוח מתעלה הוא לשרש הטוב, אשר הוא מעל לשמים, ונכלל הכל באהבה העליונה אלא שצריך כח גדול וטהרה שדומה ליחוד נשגב זה.

ט. אדם נשחת ראוי לשנאתו וק מצד חסרונו, אבל מצד עצם צלם-אלקים שבו ראוי להוקירו באהבה, גם לדעת שמציאות יקרת ערכו היא יותר עצמית לו ממציאות מקריי הפחיתים. על כן קריעת עם הארץ כרג היא דוקא מגבול, ולא מצד פניו שבהם אור הצלם.

אגרות ראיה, ח"א אגרת קי"ב, עמ' קמ"ב

... על דבר האמנות הזרות אומר לכ"ג את דעתי, כי לא הבלעתן והריסתן היא מטרת אורם של ישראל, כמו שאין אנו מכוונים הרס כללי לעולם ולאומיו כולם כי-אם תקנתם והעלאתם, הסרת סיגיהם, וממילא יצטרפו בזה למקור ישראל להשפיע עליהם טללי אורות. "והסרתי דמיו מפיו ושקוציו מבין שניו ונשאר גם הוא לאלקיני", וזה נוהג אפילו באלילות, וקל וחומר בדתות הנסמכות בזלזול מיסודותיהן על אור תורת ישראל. וגדולים דברי הגר"א ז"ל, ואת עשו שנאתי - את הטפל לעשו, אבל עקרו שהוא ואשו בהדי אבהן דעלמא גניז, ועל כן "ראיתי פניך כראות פני אלקים" אמר איש האמת יעקב איש חם, ודברו לא ישוב ריקם, ואהבת אחים של עשו ויעקב, של יצחק וישמעאל, תעלה על כל אותן המהומות, שהרשעה הנכרכת בטומאת הגויה גררה אותן, תתגבר עליהן ותהפכן לאור ולחסד עולם. דעה רחבה זאת, ממותקת במתקה ורבשה של תורת אמת, צריכה להתלוות עם כל ארחותינו באחרית הימים, למחתם אוריינתא בהיכלא דמלכא משיחא בהפיכת מורא למתיקא וחשוכא לנהורא.

אדר ופורים

פרק ג'

מצוות זכירת מעשה עמלק ומחיותו

א; המצוות

א. מצוות עשה: "לזכור תמיד את מעשיו הרעים של עמלק ואריבתו בדרך (א). לעורר איבתו תמיד (רמב"ם מלכים פ"ה ה"ה וסמ"ג עשין קט"ו)". "ולתקוע שנאה בלבנו לעמלק (חיי"א קנ"א א')", "ונעורר הנפשות במאמרים להלחם בו, ונורז העם לשנא אותו עד שלא תשכח המצוה ולא תחלש שנאתו ותחסר מן הנפשות עם אורך הזמן (סהמ"צ עשין קפ"ט)". "ונספר לבנינו ולדורותינו לומר להם כך עשה לנו הרשע ולכן נצטוינו למחות את שמו (הרמב"ן על התורה סוף פרשת תצוה)".

ב. מצוות לא תעשה: לא לשכוח מעשה עמלק דכתיב (דברים כ"ה) "לא תשכח", פירוש לזכור שהקב"ה הצילנו מידו, ובעבור זה תהיה יראתו על פנינו לבלתי נחטא, ובזה יהיה לנו כח להנקם ממנו (סמ"ק מצוה נ"ג). היראים (עשין קפ"ט) והחינוך תר"ג מפרשים את המצווה: שלא תשכח שנאתו ברוב הזמן, כדי שנמחה את זכרו.

(א) "אריבתו" היינו ששם לנו מארב. כמבואר בתרגום יונתן שמואל א' פרק ט"ו ובזוה"ק, ראה בהרחבה בספר "יד סופר" ח"ב. ב"חינוך" (מצוה תר"ג) כתב "שנזכור מעשיו הרעים ומריבתו כדי לעורר איבתו תמיד ועברתו שמרה נצח, והקדים להרע לנו, שהתחיל להתגרות בנו בצאתנו ממצרים בטרם נשא גוי וממלכה ידו עלינו, שכל העמים היו יראים מישראל והעמלקים ברוע לבבם לא שמו לבם לכל זה והתגרו בישראל והעבירו בכך יראתם הגדולה מלב שאר האומות".

ג; החיבים במצודה

[illegible]

החרדים (מל"ת) התלויות בארץ ישראל מן המצוות וכל המצוות, "שנזכר שבשביל שרפו ידיהם של ישראל לא תעשה וכל עמלק", ולכן יש לזכור מעשה עמלק בכל מצוות לא תעשה וכל המצוות, ועיין ביאורים ובירורים (ב) את התוצאות ההלכתיות של הטעמים השונים לחיוב זכירת עמלק.

ב; גדלי המצודה

המחזור

המצוה מחלקקני. ב. חיוב זכירה ביום.
החיוב זכירה בפה. ב. חיוב זכירה תמידית.
ג. חיוב זכירה חד פעמית וחיוב זכירה תמידית.

בספר "בני ישכר" (ל) ובפה אחת לשנה.
 חיוב לזכור כל בכל יום, ובפה אחת לשנה.
 חינוך (מצוה תר"ג) מדאורייתא מתקיימת המצוה גם בזכירה ביום.
 ובעל פה. ומדרבנן, צריך לקרוא מספר חורף ובעיבור, וזה דלא
 כמשמעות שו"ת "תרומת הדשן" (סי' ק"ח) שלמד מדברי הרא"ש
 רי"ח שאינן בנות

(מנהגי ישראל — המשך מעמ' הקודם)

לנהוג, ודלא כבמקומות שמניחים
התינוקות להכות המן בכל פעם
ופעם שמזכירים שמו, ויש שמכין גם
בקרדומות ומהלומות ופטיש על
ספסלי ביהכנ"ס, ומזה יתבלבלו
השומעים בקריאת המגילה.
**אולם למרות ההגבלות שהוטלו
בתקופות שונות ומטעמים שונים על
הכאות המן הרי נפוץ מנהג זה בגור-
נים שונים בכל קהילות ישראל
במזרח ובמערב, ועל אחד מגדולי
ירושלים ויקיריה ר' זלמן בהר"ן,
נמסר שרגיל היה לעמוד בקרב היל-
דים ומנצח עליהם בהרעשת המן,
כדי לקיים מצוות מחיית עמלק, לא
רק בפה כי אם בכל כחו, וכדי לחבב
על ילדי ישראל את מנהג ישראל
שתורה היא ויסודתם בהררי קודש.**

"כדי שישמעון עמים ירגזון בכל דור
ודור, שלא יקומו על ישראל, לכן
כותבין שם המן על עץ ומכין
בפטיש".

בקהילת צפרו שבמרוקו, היו היל-
דים מכים בקופיץ על קרשים שציירו
עליהם צורת המן וזרש וביהכנ"ס
מתמלא איבריהם הקטועים והיחיד-
דים אוספים אותם למדורה (קהלת
צפרו, כרך ג', עמ' 95).

בספרו של הר"א בן שמעון על
מנהגי מצרים, נמסר: "שאין התינו-
קות מכין המן בבית הכנסת בשעת
קריאת המגילה כלל, רק בעת
קריאת עשרת בני המן, ואין מכין
את המן עד אחר גמר הברכה האחר-
ונה שלאחר המגילה. גבאי הקהי-
לות עינם פקוחה על זה, וכן ראוי

מצוות מחיית עמלק

נצח יהודה

על גדרי מלחמה
ומצוותיה

מדרכי פיומ

מניין המצוות, חובת היחיד או הציבור
חוב נשים במלחמת עמלק ובמלחמות
חובת המלך או הציבור
ממון עמלק
מלחמת שאול בעמלק, יואב באדום
מהות עמלק - אומה מסוימת או שיטה רעיונית
יסודו של עמלק
אופי המלחמה בעמלק

מניין המצוות, חובת היחיד או הציבור

נאמר בשמות י"ז:

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה: כְּתוּב זֶאת זִכְרוֹן בְּסֵפֶר וְשִׁים בְּאָזְנֵי יְהוֹשֻׁעַ, כִּי מָחָה אֶת זֵכֶר עַמְלֵק מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם, וַיְבֵן מֹשֶׁה מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא שְׁמוֹ ה' נָסִי, וַיֹּאמֶר כִּי יֵד עַל כָּל יֵה מִלְחָמָה לָהּ בְּעַמְלֵק: מִדּוֹר דּוֹר.

ונאמר בדברים כ"ה:

זָכֹר אֶת אֲשֶׁר עָשָׂה לָךְ עַמְלֵק בְּדֹרְךָ בְּצֹאתְכֶם מִמִּצְרָיִם... וְהָיָה בְּחָנִית ה' אֱלֹהֶיךָ לָךְ מִכָּל אוֹיְבֶיךָ מִסְבִּיב, בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נוֹתֵן לָךְ נַחֲלָה לְרִשְׁתָּהּ, תִּמְחָה אֶת זֵכֶר עַמְלֵק מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם, לֹא תִשְׁכַּח.

בשמות - הקב"ה יימחה, ואילו בדברים - בני ישראל מצווים למחות, מדוע?

הורמב"ם בס' המצוות מונה ג' מצוות בנושא עמלק:

- עשה קפ"ח - להכרית עמלק.
- עשה קפ"ט - לזכור מעשה עמלק ולשנוא אותו, 'לא תשכח' - הרי שכחת הלב אמורה, א"כ מהו 'זכור'? שתהא שנאתו בפניך.
- לא תעשה ג"ט - שלא לשכוח מעשה עמלק, בהקדימו להזיק לנו, מזהירין מלהשליך זה מליבנו. זכור - בפה, לא תשכח - בלב.

לאבן עזרא, אין למנות הלאו 'לא תשכח' כלאו בפני עצמו, אלא עניינו לחק העשה לזכור.

1 פס' יד - טז

2 פס' ז' - יט

לעומתו הרמב"ם מונה מצווה אחת בלבד - 'זכור המזנבים בעדר' - זכירת עמלק, ומצווה זו מוטלת על הציבור. (פרשה ס"א). אף הזכירה על הציבור, ולא רק ההכרחה.

הרמב"ם בסוף דבריו בס' ההמצוות, על מצוות עשה, כתב:

תמצא מצוות שהם חובה על הציבור, ולא על כל איש ואיש, כגון בניין ביהמ"ק, הקמת מלך, והכרחת עמלק.

וכן החינוך במצווה תר"ד - המחיה - זו מן המצוות המוטלות על הציבור כולו. ובזה יש לחלק בין מצוות מחיית עמלק המוטלת על הציבור לבין מצוות זכירת עמלק המוטלת על היחידים.

אך בהמשך דבריו כתב החינוך:

ובאמת, כי גם על כל יחיד מִיִּשְׂרָאֵל הזכרים מוטל החיוב להורגם ולאֲבֵיִם אִם יֵשׁ כּוֹחַ בִּידָם, בְּכָל מְקוֹם וּבְכָל זְמַן אוֹלֵי יִמְצָא אֶחָד מֵהֶם זֶרַעם.

וכן תבה"ג סובר, שמצוות מחיית עמלק מוטלת על היחיד.

ועיין בס' המצוות - ר' ירוחם פּרֵלָא נֶקֶט, ש'הַחִינוּךְ' המצווה מתקיימת בכל הריגה של עמלק, אף בודד.

והקשה על כך, הרי נאמר תמחה את זכר עמלק, וכל שעדיין נותר מעמלק אין בהריגת עמלקי אחד מחיית כל זכור?

לכן ר' ירוחם סובר, שהמצווה חלה על הציבור בלבד, כי רק ציבור יכול להכרית את כל זכר עמלק. שהרי לא מסתבר, שיש אדם יחיד ומיוחד מישראל היכול לבדו להכרית זרעו של עמלק. לפיכך היחיד אינו מצווה בכך, אלא רק ה'ציבור'.

אך ניתן לומר שהמצווה אינה על הציבור אלא על מי שיכול. אף אם המצווה מתקיימת רק במחיית כל עמלק מן העולם עד האחרון, עדיין המצווה על היחיד. אם הוא יכול להשמיד את האחרון הוא חייב בכך. אמנם ניתן לומר, שהמצווה על הציבור, והיחיד שעושה הריהו שליח הציבור.

והורמב"ם כתב:

נוהג בכל דור ודור כל זמן שנמצא מזרע עמלק, מצווה להכריתו.

וצ"ע, אם בזמן הזה כבר אבד זכרו של עמלק מן העולם, או עדיין עמלק קיים בעולם, אך הוא אינו גלוי וידוע לפנינו?

במצווה קפ"ז - לגבי ז' עממין נקט הרמב"ם שכבר אבד זכרם, אך לגבי עמלק לא הזכיר זאת, משמע, שזכרם קיים, ויימחה לעתיד לבוא.

1 לרס"ג, עשין נ"ט

2 מצווה קפ"ז

וכן כתב שם הרמב"ם:

...התחשוב כשיאבד ה', יתעלה, זרע עמלק ויכריתו עד אחריתו, כמו שיהיה במהרה בימינו, כמו שהבטיח אותנו, באומרו 'מחה אמהה את זכר עמלק'...

משמע, שעוד יבוא יום העתיד, בו יימחה זכר עמלק. מכאן נלמד, שאף עתה זרע קיים בעולם. לפיכך בספר דברים המצווה מוטלת על בני ישראל - תמחה את עמלק הידוע, ובספר שמות הקב"ה יימחה את זכרו, את שאינו גלוי וידוע לנו.

וכתב הסמ"ג - מצווה רכ"ז - למחות זכר עמלק - מצווה זו אינה נוהגת אלא לימות מלך המשיח, לאחר כיבוש הארץ. שנא 'והיה בהניח ה' לך מכל אויבך... תמחה את זכר עמלק'.

הרמב"ם בשורשים עשירי ואחד עשר, נוקט, שאין למנות את האמצעים המקדימים למצווה עצמה, ואין למנות חלק מן המצווה באופן נפרד, אלא באופן הכולל הכל למצווה אחת. לפיכך אם מצוות הזכירה היא כדי להביא למחייה, הרי היא הכשר מצווה בלבד, וחלק ממנה, וא"כ מדוע נמנית למצווה בפני עצמה?

אלא לרמב"ם, מצוות זכירת מעשה עמלק היא עניין העומד בפני עצמו. לא אמצעי להביא למחייתו, כי מצוות הזכירה היא על העבר, אף אם כל זרע עמלק נכרת מן העולם, עדיין יש לקיים מצוות זכירה על מעשיו בעבר.

במצווה קפ"ז הרמב"ם כותב, כי מצוות מחיית עמלק נחשבת כמצווה הנוהגת לדורות. אעפ"י שבמצאות יש וכל זרע עמלק כלה מן העולם, ובפועל אין יכולת לקיים מצווה זו, מ"מ במהותה זו מצווה שחיובה נוהג לדורות, אלא שהדבר המדובר עליו נעדר. אולם מצוות זכירת מעשי עמלק מתקיימת בכל הדורות, אעפ"י שעמלק נעלם, כי הזיכרון מתייחס לעבר!

הראשונים שלא מנו מצוות זכירת מעשה עמלק, סוברים שהזכירה היא רק אמצעי למחייה; להזכירנו כדי שנצא ונמחה.

כמובא בפסיקתא: הוּו זכורים למחות שמו מן העולם.

לכן הבה"ג וסיעתו, הסוברים, שהזכירה היא חלק ממצוות מחיית, נוקטים שהמצווה מוטלת על היחידים, כי זכירה נוהגת ביחידים, ואינה מעשה כללי וציבורי. לכן אף המחייה נחשבת למצוות היחיד.

הרס"ג מנה רק את מחיית עמלק כמצוות ציבור, ומדוע אינו מונה במצוות היחידים את זכירת עמלק?

מובא בר' יוחם פלא שלרס"ג, מצוות זכירת עמלק ואיסור שכחתו נכללים במצווה נ"ט שהיא מצוות קריאת מגילה, והעשה בפה כוחו גדול מהלאו בלב, לכן מנו רק את העשה.

משנה סוטה מ"ד: ורמב"ם¹ - במלחמת מצווה הכל יוצאין. אפילו חתן מחדו וכלה מחופתה. פשט הלשון - נשים נלחמות, וכן מצינו אצל דבורה, יעל, אסתר, יהודית.

וכן מוכח מהרמב"ם בספר המצוות²:

וידוע שאין הנשים דנות, לא מעידות, לא מקריבות קרבן בידיהן ולא נלחמות במלחמת הרשות.

משמע, שבמלחמת מצווה נלחמות ממש, איסור 'לא יהיה כלי גבר על אישה', לא נאמר לגבי מלחמת מצווה.

הרמב"ם בספר המצוות³ מונה י"ד מצוות שאין נשים חייבות בהן, ואילו מצוות עשה קפ"ח וקפ"ט, שהן מצוות מלחמה בעמלק וזכירת מעשה עמלק לא נמנו בכלל זה, מכאן שסובר, שאף נשים חייבות במצוות אלו - מחייה וזכירה.

וכן החינוך מצווה תכ"ה - מצוות הריגת שבעת עממין - נוהגת בזכרים ונקבות.

אולם הרדב"ז בפירושו השני על הרמב"ם שם, וברש"י⁴ נקטן, שהן יוצאות רק לספק מים ומזון לאנשי המלחמה, אבל לא להלחם ולכבוש ממש. כדרך שפטרות מפריה ודביה, שנא 'פרו ורבו ומלאו את הארץ וכבשה', שדרך איש לכבוש ואין דרכה של אישה לכבוש⁵. דרכו של איש לעשות מלחמה, ואין דרכה של אישה לעשות מלחמה. רבי אליעזר בן יעקב אומר⁶, לא תצא אישה בכלי זין למלחמה, שנא 'לא יהיה כלי גבר על אישה'. וכתב רש"י - והו שמיצינו ביעל, שלא הוגה את סיסרא בכלי זין, שנא 'ידה ליתד תשלחנה'. ודרשו על זה הפס' במשל: 'ידה שלחה בכישור'.

כך ניתן לומר גם לחינוך, במצווה תר"ג, ליישב את הסתירה עם מצווה תכ"ה. על הרדב"ז, קשה מהרמב"ם בספר המצוות, הנ"ל.

הרדב"ז בפירושו הראשון נקט, נשים אינן יוצאות כלל, כל כבודה בת מלך פנימה, אלא כיוון שחתן יוצא מחדו, הכלה יוצאת מחופתה, שאינה נוהגת ימי חופה. לשיטה זו יש לדון, אם פטורה מלצאת, אך אם רוצה יש לה רשות ליטול חלק במצוות המלחמה, כמו נשים המקיימות מצוות עשה שהזמן גרמן, אעפ"י שהן פטורות, כך גם למצוות מלחמה רשאית לצאת ולהלחם, או יש לה איסור, כי כל כבודה פנימה, אסורה לשאת נשק, כאמור 'לא יהיה כלי גבר על אישה'.

¹ הל' מלכים פרק ז', ד

² סוף שורש י"ד

³ סוף שורש עשה

⁴ סוטה מ"ד:

⁵ יבמות סה: , קידושין ב:

⁶ מיד נט.

⁷ שופטים ה', כו

מוכת מבני גד ובני ראובן, שאמר: 'טפינו ונשינו יהיו שם בערי הגלעד, ועבדיך יעברו כל חלוצ צבא', כי נשים לא יצאי למלחמת מצוה, ז' עממין וכיבוש הארץ, אף לא לסייע באספקת הצבא, אפייה ובישול. ויש לדחות ולומר, כי שם היה אפשר בלעדיו, לכן לא יצאו כלל מבתיה, אבל כשיש צורך הן מסייעות ואף נלחמות.

(עיי' בהרחבה בש"ת 'ביע אומר' חלק ח' - אר"ח סימן נד.)

ה'מרחשת' סימן כ"ב - (אות ו') חילק בין מלחמת עמלק שבה נשים פטורות לבין מלחמה על כיבוש הארץ, שבה נשים חייבות. זאת משום שהן חייבות במצוות 'שיבת ארץ ישראל', שהרי הכל מעלין לארץ, נשים ואנשים. מ'דן מלחמה', 'החרם תחרימים' - ז' עממין, נשים פטורות, כי אין דרכן לכבוש, לכן משמיעים כי מלחמת יהושע חובה, שבה הכל יוצאין, אף נשים. זאת מתוקף מחויבותן למצוות יישוב הארץ, אבל במלחמת עמלק נשים פטורות.

לגבי חיוב קריאת מגילת אסתר, יש הסוברים כי אישה לא חייבת בקריאת מגילה מדן קריאה בספר, החל מדן זכירת עמלק, ממנו היא פטורה, אלא חיובה רק בשמיעה בלבד, לפי שהייתה באותו הנס, לכן אינה מוציאה את האיש בקריאתה.

חובת המלך או הציבור

לשיטת הרא"מ¹, והרמב"ם² - מחיית עמלק מוטלת על המלך.

בזאת מתורצת הקושיה על מרדכי היהודי, אשר לקח את בית המן, והרי המן מזרע עמלק, וצריך היה למחות הכל?

אלא כיוון שהיו בגולה, ואין מלך לישראל, המצוה לא נהגה. ועוד, כיוון שהורגו מלכות נכסיהם למלך, כשנהרג המן נכסיו עברו לאחשוורוש, לכן אוד"כ מרדכי יכל ליטלם.

הרמב"ם³ הל' מלכים ה' כתב: אין המלך נלחם תחילה אלא מלחמת מצוה, וזו מלחמת ז' עממין, ומלחמת עמלק. משמע, שמלחמת עמלק מוטלת על המלך. ואילו בס' המצוות³ כתב: ג' מצוות נצטוו בני ישראל בכניסתן לארץ: למנות מלך, לבנות בית הבחירה, ולמחות זרע עמלק. משמע, שהמצווה הוטלת על הציבור.

וה"ל בספר המצוות, לאחר מינוי מלך חוזרת מצוות מחיית עמלק להיות מוטלת על הציבור, שהרי הציבור נלחם, ואילו המלך אחראי לדבר מתוקף תפקידו, כמובא בהלכות. וכשאין מלך בישראל, המצווה מוטלת על הציבור.

¹ יראים סימן רצ"ט

² סוף פרשת בשלח

³ מצווה קפ"ח

הרמב"ם בספר המצוות, מצווה קפט:

ציונו לזכור מה שעשה לנו עמלק, ונעורר הנפשות במאמרים להילחם בו, ונורז העם לשנוא אותו.

משמע, עיקר הזכירה כדי לעורר את העם למלחמה, א"כ ראוי לזכירה להיות בציבור. לכן נוהגים לקרוא פרשת 'זכור' בספר תורה בציבור.

חיוב נשים במלחמת עמלק

יש סוברים שאף נשים חייבות במצוות מחיית עמלק. לשיטתם ודאי חייבות גם במצוות הזכירה. וי"א אין דרך נשים להילחם, לכן אינן חייבות במצוות המחייה. לדעה זו, נחלקו אם מ"מ חייבות בזכירה. ותלוי, אם הזכירה היא אמצעי כדי להביא למחייה - פטורות, אך אם הזכירה היא חיוב העומד בפני עצמו - חייבות.

ואפשר לומר שאעפ"י שאינן בתורת מלחמה, מכל מקום בעזרתן תמהר הישועה, לכן אף אם פטורות מהמחייה, חייבות בזכירה. וכן כדי שיעודדו את האנשים לצאת ולהילחם.

החינוך מצווה תר"ג כתב:

נצטונו לזכור מה שעשה עמלק לישראל, ...ונוהגת מצווה זו בכל מקום וזמן בזכרים, כי להם לעשות המלחמה ונקמה באויב, ולא לנשים.

ולשיטתו, מצוות מחיית עמלק נוהגת בזכרים בלבד, ולפי שאין נלחמות אינן מצוות בזכירה. נסמכה הזכירה למחייה - 'זכור את אשר עשה לך עמלק, ...והיה בהניח ה' אלקיך לך, ...תמחה את זכר עמלק'.

אך המנהג הינוך תמה, הרי במלחמת מצווה הכל יוצאים, אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה. ואין לפטור הנשים מפרשת זכור מטעם דלאו בני כיבוש נינהו, שהרי במלחמת מצווה הכל יוצאין, אפילו כלל מחופתה, וממילא חייבת גם בזכירה וגם במחייה.

בעניין אם נשים יוצאות למלחמת מצווה, נאמרו ג' שיטות:

א. יוצאות להילחם, כפשט הדברים. הכל יוצאין, חתן מחדרו וכלה מחופתה.

ב. יוצאות לספק מים ומזון לאנשי המלחמה, אבל לא להילחם ולכבוש.

ג. אינן יוצאות כלל, כל כבודה בת מלך פנימה, אלא כיוון שחתן יוצא מחדר, בהכרח וממילא הכלה יוצאת מחופתה, שאינה נוהגת ימי חופה.

סנהדרין כ':

תניא, רבי יוסי אומר: שלש מצוות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ: להעמיד להם מלך, ולהכרית זרעו של עמלק, ולבנות להם בית הבחירה.

יש סדר מהותי לחלות המצוות: תחילה מינוי מלך, בהמשך מחיית עמלק, רק אח"כ בניית ביהמ"ק.

בנוסף, עוד לפני קיום מצוות מחיית עמלק, יש חובה לכבוש הארץ ולהכרית ז' עממין מתוכה, ורק אח"כ להילחם בעמלק. כמובא ברמב"ן:¹

המצווה 'כתוב זאת זיכרון בספר, ושים באזני יהושע' - ... וירמוז כי אחרי שירשו הארץ יימחו אותה, כי מצווה עליהם תחילה להכרית שבעת הגויים ולנחול הארץ, כאמור: 'והיה בהניח ה' אלהיך לך מכל אויבך מסביב בארץ... נחלה לרשתה, תמחה את זכר עמלק'. ואם היה כך בימי יהושע היה מזהירם למחות אותה, אבל נשארה הארץ לרשתה בימי הרבה מאד, ולא הגיע זמנה עד מלך שאול.

יש לדון, אם קביעת הסדר היא דווקא הוראה לציבור ולמלך, עליהם לפעול כסדר האמור, אולם יחיד שמזדמן לו למחות עמלקי - חייב למחותו, ולא ימנע בגלל אי הסדר, או אף היחיד פטור, כל עוד לא נכבשה הארץ תחילה, וכסדר הדברים.

וכן יש לדון, אם ציבור ומלך צריכים להקפיד על הסדר הנכון, רק כאשר בידם תחילה להוריש הארץ ואח"כ למחות את עמלק, אולם, אם אין יכולים לכבוש את הארץ, כשהגויים, היושבים בה חזקים מאוד, ולעומת זאת העמלקים חלשים ונרפים, וניתן לנצחם, האם כזה פטורים מלמחות את עמלק, כי אין לסטות מן הסדר, או מצווה הבאה לידי אל תחמיצנה, וכן מסתבר.

מחיית עמלק מהווה תנאי והכנה לבניית המקדש. עמלק מקרר ומצנן את אש להט הקודש. במחייתו, העולם נעשה מוכשר לקבל את רוח אש הקודש היוצאת מן המקדש.

בבית שני לא היה מלך לישראל, פעלו ברשות כורש - משיח ה', ובנו מקדש. מכאן שחיסרון מלך מישראל אינו מהווה עיכובא לבניין הבית. הכרתת עמלק הקודמת לבניית המקדש התקיימה עת השמידו את המן הרשע, מזרע עמלק.

¹ שמות י"ז, יד
² דברים כ"ה, יט

ממון עמלק

בעניין הקושיה לעיל על מרדכי היהודי, שאף את ממון העמלקים היה צריך למחות מן העולם. מבואר **במנחת חינוך** תר"ד, כי להינוך ולרמב"ם אין צורך להשמיד ממונם, ולא כדש"י הסובר, כי יש להשמיד הכל, אף את ממונם.

ממעשה שאול, שלא השמיד כל ממונם וננזף מפי שמואל, אין להוכיח. כי במלחמה זו הייתה הוראת נביא מפורשת להמית 'מעולל ועד יונק, משור ועד שוה, מגמל ועד חמור'², אך לדורות אין חיוב להשמיד ממונם.

מכילתא - סוף בשלח:

'מחה' - לו ולתולדותיו, 'תמחה' - לו ולמשפחותיו, 'מותחת השמים' - שלא יהיה לו נין ונכד.

הזכרו בני אדם בלבד, ובמחייתם מתקיימת המצווה.

בהמשך, רבי אלעזר המודעי אומר:

נשבע הקב"ה בכסא הכבוד שלו, אם אניח נין ונכד לעמלק, שלא יאמרו גמל זה של עמלק.

משמע, שמצוות מחיית מורחבת, וכוללת אף ממונם של עמלק. אך אפשר, שחיוב המחיה חל רק על בני אדם, ומתוך שלא ייוותרו עמלקים, ממילא לא יאמרו גמל זה של עמלקי הוא.

רש"י דקדק - תמחה את זכר עמלק. לכן מצווין להשמיד אף את ממונם, כי אף על הרובש יש שם עמלק ונמצא שיש להם זכר. אולם ניתן לפרש, שהמצווה חלה רק על האוישים, וכיוון שמוחים אותם ממילא פוקע שמם מן הרכוש, ובזה אין להם עוד זכר.

מלחמת שאול בעמלק - שמואל א' ט"ו

יש לבאר את פשר התנהגותו הרחמנית של שאול. הרי שמואל הנביא ציווהו: 'לך והיכית את עמלק... והמותה מאיש עד אישה, מעולל ועד יונק, משור עד שוה, מגמל ועד חמור'! שאול אמנם החרים את כל העם, אך השאיר בחיים את אגג מלך עמלק וחמל על מיטב הצאן; מדוע?

ויש לפרש, שאול סבר, שלשון 'חרם' משמעותו אף להביא את הבהמות לקרבן לה'; אם יביאו את המובחר לקרבן בכך יקויים דין חרם, והחובה להמיתם תתקיים על"י ראשית החרם הנזבח לה', ועל ידי כך השאר יהיה מותר.

¹ סוף פרשת כי תצא
² שמואל א', ט"ו, ג

ועוד סבר, מן התורה אין להרוג את בעלי החיים של עמלק, התורה חייבה להשמיד רק את אנשי עמלק. שאול לא קיבל את חידושו המורחב של שמואל.

ועוד, עפ"י המדרש סבר את הק"ו מעגלה עדופה, לפי התורה חסה על נפשות שלא חטאו. וקשה, הרי התורה עצמה ציווה תמחה את זכר עמלק?

אלא שאול סבר, כי ציווי התורה חל על פי אופי הזמן והתקופה. בימי התורה, מקובל היה להשמיד באופן גורף את בני האומה שבה נלחמים, אף את 'החפים מפשע', כדוגמת הציווי להכרית כל נשמה מז' עממין. כך נהג יהושע בכיבוש ארץ ישראל. כל זה היה כמקובל בתקופה הקדומה של משה ויהושע, אולם האופי המלחמתי השתנה בעולם, כפי שינינו להבחין מההרצאות בספר שופטים, שבהן מסופר, כי הנהרגים היו חייילים לחומים, אך אין הרג של אוכלוסיה אזרחית, שאותה אפשר לשעבד, ולא דווקא להרוג. לפיכך שאול סבר, שציווי הכרתת עמלק השתנה, עיקרו חל רק על הלוחמים ולא על הציבור שלא חטא. לפיכך בא שמואל הנביא והורה, כי ציווי התורה נוהג כפשוטו. בכל הדורות יש למחות את כל זכר עמלק, ולא לשגות במחשבות שווא על שינוי אווירה. קביעת התורה לגבי עמלק היא מהותית ונצחית. לפיכך שמואל עצמו ממשיך את אגו כדי לקיים את האמור 'והשב לשכנינו שבעתים אל היקם', שהרי בני עמלק היו מחתכים מילותיהן של ישראל, זורקים כלפי מעלה ואומרים לשמיא: הא לך מה שבחרת.

יואב באדום - בבא בתרא כא.

כתבי' - 'כי ששת חודשים ישב שם יואב וכל ישראל עד הכרית כל זכר באדום'. דוד שאול, מדוע הרגת רק הזכרים, ולא גם הנקבות? ענהו יואב, נאמר: 'תמחה את זכר עמלק'. ולימדוני 'זכר' בקמץ, ענה לו דוד 'זכר' בצירה קרינן! (ועי"ש)

ובמהרש"א, האין יואב תלה הטעות ברבנו, וכי לא היו בישראל אחרים, יודעי ההלכה למחות כל זרע עמלק? וכי לא ידעו את הסיפור על שאול, שחמל על הצאן ונענשו?

ותירץ, הציווי להרוג את 'אדום' אינו חל בזמן הזה אלא רק לימות המשיח, 'ועלו מושיעים... לשפוט את הר עשיר'. לכן עתה, בימי יואב, זו מלחמת רשות, לפיכך העם הסתפק בהריגת הזכרים בלבד, ובזאת לא טעו. אולם דוד ראה את יואב, שר הצבא, מקפיד בכך. לכן שאול מאיזה טעם הלכתי נוהג כך, ועל זה ענהו יואב, שאם במלחמת עמלק שהיא מצווה נצטוו רק על הזכרים, אדם שזו רשות, ק"ו שמצויהם רק על הריגת הזכרים. על טעות זו, הוכיחו דוד. המצווה להרוג בעמלק, היא את כולם, אף הנקבות.

עולה מהמהרש"א, שלעתיד לבוא יילחמו באדום, ולא ישאירו לו שריד, כבעמלק.

מהות עמלק - אומה מסוימת או שיטה רעיונית?

יש לדון מהי סיבת החיוב להשמיד דווקא את עמלק; האם מפני שהם שורש הרע, הראשונים שיצאו להילחם בישראל. ראשית גויים עמלק, או מפני התנגדותם הסתמית לישראל באשר הם 'ישראל', ללא סיבות הגיוניות של מלחמות בעולם, (שהן על סכסוכי שכנים, ריב על שטחים, מקורות מחיה ומים, שליטה על ערוצי מסחר וכלכלה, וכדומה)? עמלק מתאפיין בכך, שללא כל סיבה הגיונית יצא להילחם בישראל. מטרותו להכרית שם ישראל, באשר הם ישראל. לכן אף לדורות, כל אומה הבאה להכרית שם ישראל ללא סיבה, יש עליה גדר של עמלק.

מרש"י מוכח, כי ייחודו של עמלק נובע מראשוניותו להילחם בישראל, וא"כ זהו דין המיוחד דווקא לאומה זו.

רש"י, שמות י"ז, יד:

'כתוב זאת זיכרון' - שבא עמלק להזדווג לישראל קודם לכל האומות.

רש"י, במדבר כ"ה, כ:

'ראשית גויים עמלק' - הוא קדם את כולם להילחם בישראל.

רש"י, זכרים כ"ה, יח:

'אשר קרץ בדרך' - לשון קור, היו כל האומות רואים להילחם בכס, בא זה והתחיל והראה מקום לאחרים. משל לאמבטי רותחת, שאין כל ב"יה יכולה לירד בתוכה, בא בן בליעל אחד קפץ וירד לתוכה, אף על פי שנכווה, הקרה אותה בפני אחרים.

וכן כתב הרמב"ן לשמות י"ז:

עמלק נענש יותר מכל העמים, בעבור כי כל העמים שמעו ויראו, ופלשת אדם ומואב וישיב כנען נמוג, מפני פחד ה' ומחדר גאווה, ועמלק בא ממרחק כמתגבר על השם, ולכן אמר בו 'לא ירא אליקם', ועוד, כי הוא נין עשיו וקרוב לנו, עובר ומתעבר על ריב לו.

ובדמב"ס, מורה נבוכים חלק ג', פרק מ"א:

מחית עמלק, על מנת להרחיק עמים אחרים, שלא יאמרו בואו ונרע לישראל. עתה יאמרו לא נרע כדי שלא ייעשה בנו מה שעשו לעמלק.

מכאן, שעיקר הקפיצא על עמלק היא מצד רשעותו הראשונה.

אך בדברי הרמב"ן, לקמן, שמות י"ז - מתבאר, כי רשעת עמלק ואיבתו אינה רק חד פעמית אלא היא פעילה ונמשכת, לא כשיטה רעיונית, אלא מן הגזע עצמו ועד ימות המשיח. וכך כתב:

פחד משה פן יתגבר עמלק בחיבו, מפני היותו עם נוהל החרב, מברכת יצחק הזקן שאמר לו 'ועל חרבך תחיה', כי המלחמה מן המשפחה הזאת היא הראשונה והאחרונה לישראל, כי עמלק מזרע עשו, וממנו באה אלינו המלחמה בראשית הגויים, ומזרעו של עשו יש לנו הגלות והחרובן האחרון... וכאשר ינוצח הוא, ויחלש הוא ועמים רבים אשר אתו, ניוושע לעולם, כאמור: 'ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו והייתה לה' המלוכה'. וכל אשר עשו משה ויהושע עמהם בראשונה, יעשו אליהו ומשיח בן יוסף עם זרעם, על כן התנאמן משה בדבר.

וא"ל לדורות, אין 'עמלק' מצד השיטה, אלא עניין של שורש, שממנו משתלשל גזע, ואעפ"י שסנחריב בלבד את האומות, ואבדה האומה העמלקית כאומה ועם, מ"מ זרע עמלק חי וקיים, וזרע זה ממשיך לפעול לאורך כל הימים והווי זרעו של עמלק.

מאיך גיסא, מפורסמים הם דברי ר' יוסף דב סולוביצ'יק זצ"ל, בשם אבותיו לבית בריסק, כי פרשת 'מלחמה לה' בעמלק מדור דור' אינה מוגבלת בחלוצה על גזע עמלק המסוים, אלא זו מצוות התקוממות נגד כל אומה החדורה שיעגון של שנאה ומשטמה כלפי כנסת ישראל. כשאומה חוררת על דגלה 'לכו ונכחיכם מגוי ולא יזכר שם ישראל עוד', היא הופכת לעמלק. כך ראה והגדיר את הנאצים והיטלר ימ"ש בראשם, וכן את המוני רשעי ערב, כנאצר והמופתי, חדורי שנאת ישראל. ('קול דודי דופק').

וביאר ה'שם משמואל' - שאר אומות אין משמידים לגמרי, אף שהרעו לישראל, כי עשו זאת למילוי תאוותם, רצון לשלוט או חמדת ממון. אולם עמלק כולו יושמד, כי כל רשעותו בעצם, שונא לכל דבר שבקדושה.

למרות שיש למחות זכר עמלק, מ"מ מקבלים מהם גרי צדק, כמובא שמבני בניו של חמץ הרשע, למדו תורה בבני ברק.¹ אולם לדעת רבי אליעזר,² אין מקבלין גרים מהם. נשבע המקום בכסא הכבוד שלו, שלא יקבלו גרים מעמלק. שנא: 'ויאמר דוד אל הנער המגיד לו, אי מזה אתה, ויאמר בן איש גר עמלקי אנכי'. נזכר דוד באותה שעה, מה שנאמר למשה רבינו, אם יבא אחד מכל האומות שבעולם להתגיייר שיקבלוהו, ומביתו של עמלק שלא יקבלוהו, מיד: 'ויאמר אליו דוד, דמך על ראשך, כי פיך ענה בך', לכן נאמר: 'מדור דור'. לשיטה זו, נתקבלו גרים מבני חמץ בטעות, או אימם מישראל הייתה ונאנסה, או נתערב זרע עמלק בגויים אחרים.

¹ בראשית כ"ז, מ
² עובדיה א', כא
³ גיטין כ"ז:
⁴ מכללת שמואל, סוף בשלח
⁵ שמואל ב', א', יג

לדמב"ם, אין עושין מלחמה עם אדם בעולם עד שקוראים לו לשלום, משמע אף עם עמלק. וכן כתב בהל' מלכים ו', ד:

אבל ז' עממין ועמלק שלא השלימו אין מניחין מהם נשמה. משמע, אם השלימו וקיבלו ז' מצוות בני נח, מס ועבדות, הרי הם כבני נח הכשרים.

והראב"ד השיג - א"א זה שיבוש, אלא שיכול לומר השלימו לקבל המצוות. עכ"ל.

הכס"מ הבין, שהראב"ד משיג במקרה שעמלק קיבלו על עצמם רק מס ועבדות ולא ז' מצוות. והבין הראב"ד שלדמב"ם מניחים אותם, לכן משיג ונוקט כל שחסרים ז' מצוות, משמידים, אך אם יקבלו ז' מצוות, אף לראב"ד מניחים.

הראב"ד דייק זאת מלשון הרמב"ם שכתב: אבל עמלק שלא השלימו אין מניחים מהם נשמה. משמע, שאם השלימו ולא קיבלו שבע מצוות, כלומר קיבלו מס ועבדות אך לא ז' מצוות, הרמב"ם לא ביאר, לכן הבין בדעתו שמקיימים אותם. על זה בא הראב"ד וסובר שאף בזה ישמידם כל שלא קיבלו ז' מצוות.

אך הכס"מ מבאר, שאף לרמב"ם מניחים רק אם גם קיבלו ז' מצוות.

יסודו של עמלק

בראשית פרק ל"ו

עשיו ידע שארץ כנען מיועדת ליעקב, לכן הלך, עם כל נפשות ביתו, לשעיר בימי אלופי החורי יושבי הארץ... נלחם בבני שעיר החורי, ה' השמידם מפניו, וידשם וישב תחתם. כאמור בדברים ב', ה': 'כי ירושה לעשיו נתתי את הר שעיר'.

תמונע הייתה פילגשו של אליפז בן עשיו, וילדה לו את עמלק. לאליפז היו חמישה בנים ידועים מנשותיו, והם נקראים זרעו, אך עמלק בן הפילגש אינו בכלל בני עשיו, לא ישב איתם בהר שעיר, ולא ירש עימם. הציווי¹ שלא לתעב את בני עשיו, ולא ליקח את ארצם, חל רק על בניו הידועים יושבי שעיר, הנקראים אדם על שמו, אבל עמלק אינו בכללם. עליו נצטוונו להיפך, להעבו ולמחותו.

בדברי הימים א'² נמנתה תמונע בבניו של אליפז, ודבר זה מלמד שבא על אשתו של שעיר החורי ויצאה תמונע מביתיהם, וכשגדלה הייתה פילגשו, וזהו ואחות לוטן תמונע (מסוק כב), ולא מנאה מבני שעיר, שהייתה אחותו מן האם ולא מן האב.

ייחוסו של עמלק פגום, מעורבב במזרות, לכן חוצפתו רבה.

² דברים כ"ג, ח. ודברים ב', ה.
³ פרק א', לו

אופי המלחמה בעמלק

דמב"ן שמות פרק י"ז:

משה רבינו, הרים ידיו והתפלל, מפני שעמלק גוי איתן וחזק מאד, וישראל פחדו, כי אינם מלומדי מלחמה. לכן משה נדרש לכל התפילה והתחנה הזאת.

זכאשר יניח ידו וגבר עמלק - והקשין, וכי משה יעשה שיגבר עמלק? אלא אסור לאדם לשהות שלש שעות כפיו פרושות השמים. נראה כמטריח כלפי מעלה.

זוהי ידיו אמונה - שהיו עומדות וקיימות ברוממותן.

ועל דרך האמת, נשא עשר אצבעות לדום השמים לרמוז על עשר ספירות, לדבקה באמונה הנלחם לישראל, וכאן נתבאר סוד עניין נשואות כפים בברכת כהנים.

כתוב זאת זיכרון בספר - אמר רבי אברהם: כי הוא ספר גודע, והוא ספר מלחמות ה'. בו כתובות המלחמות שעשה ה' בעבור יראיו, וייתכן שהיה מימות אברהם. ודבריו תואנה. והנכון בעיני, כי 'בספר' ירמוז לספר התורה. יכתב בספר תורתו שיזכרו ישראל מעשה עמלק, החובה למחות זכרו, ונקמת ה' בו על ידי ישראל.

כי יד על כס יה' - ידו של הקב"ה הורמה לישבץ בכסאו, להיות לו מלחמה ואיבה בעמלק עולמית.

יש מפרשים, כי כאשר תהיה יד על כסא ה', תהיה מלחמה לה' בעמלק. כלומר כאשר יהיה מלך בישראל היושב על כסא ה', הוא ילחם בעמלק. רמז לשאול המלך הראשון. וכן מדור דור, כי כל מלך בישראל חייב להילחם בהם עד שיימחו.

ועל דרך האמת, היד אשר על כסא ה', רומזת למידת הדין של מעלה, והיא נלחמת בעמלק מדור דור.

זוהר, ויחי³ - כי על יד כס יה' מלחמה לה' בעמלק - זו מלחמה עם שם הו"ה - המבטאת שיתוף הדין עם מידת הרחמים. זו מלחמה ראשונה בעמלק שיערוך מלך המשיח. אחריה תהיה מלחמה בעוצמה רבה, רק במידת הדין בלבד. כאמור: כי יד על כס יה' - יד - זו מידת הדין לבדה, בעוצמתה.

בשמות י"ז - הקב"ה אומר: 'כי מחה אמה את זכר עמלק' - כביכול, ה' מוחה. אולם בדברים כ"ה - נצטוו: 'תמחה את זכר עמלק' - הציווי על בני ישראל.

¹ ס' הבחיר אות קלח

² במדבר כ"א, יד

³ דף ריד.

וי"ל, לפני מתן תורה - הקב"ה מוחה, אחרי מתן תורה - ישראל מוחים, מעתה יש להם את זכות התורה והמצווה.

ועוד ביאר המלבי"ם, עמלק פועל בשני מישורים: שונא לה' ושונא לישראל. מול שנאתו לישראל והרצון לכלותם - בני ישראל נצטוו להכריחו. מול מגמתו לנאץ שם שמים - הקב"ה מוחה.

דש"י, דברים כ"ה, יז:

נסמכה פרשת מחיית עמלק לפרשת מאזני צדק - 'אבן שלמה וצדק יהיה לך' - לומר, אם שיקרת במידות ובמשקלות הווי דואג מגירוי אויב.

יושר מוסרי הוא מפתח לישועה וניצחון.

בעקבתא דמשיחא, יש לטחור לב להברות את גופם להיות בריאים ואיתנים כדי שיהיו מוכנים ללחום מלחמת קרב עם עמלק, למוחקו מן העולם.

מעייני הישועה¹ ס'

בחר לנו אנשים - צדיקים. לא כל אחד יכול להילחם בעמלק, מלחמה לה' - הנלחמים לשם שמים הם היכולים לנצח.

שפת אמת²

אמרו חז"ל: אין השם שלם ואין הכסא שלם עד שיימחה זרעו של עמלק. והקשה הרבי הקדוש מפאסצ'נא ה"ד: מהו לשון זרעו? וביאר, כי גם אחר שעמלק יימחה, עדיין ישארו הזרעים - הקלוקלים - שזרע בישראל לדוגמה, אם ישראל נאלצו לחלל שבת באונס מפני צרותיו של עמלק, אצל כמה מהם תישאר חשבת מחוללת עוד משך זמן אח"כ, ולא יראו מלעשות מלאכה. לכן הכסא יושלם רק כאשר הזרעים שזרע עמלק בבני ישראל יימחו.

אש קודש³, זכור תש"ב

קול מבשר

„כי ירחיף את הסם ואשמש בקולס“, ר"ל שזכויות מבורח שהמלך אין על גביו אלא ד' אלוקיו, ואמרו צירושלמי שאותם ששה חדשים שברח דוד מפני אבשלום היה מתכפר בכבשה או שעיר כחיד ולא בשעיר כנשיא, לפי שזאתו זמן היה עליו מורא של צר ודם, הרי שאפילו מי שכבר שימש במלוכה כמה שנים ואחר כך היה עליו מורא אדם אינו בכלל מלך, הוא שאמר שאל „כי ירחיף את הסם“, ואם כן אינני בגדר מלך ואין מלכות מחיית עמלק חלה עלי. ובאמת אין מקום לדברים אלה, שאין להם פנים בהלכה כלל. הטעם של מורא צר ודם אינו מוכר כלל בדברי חז"ל, רק דאחיה מגורה שוב דגבי שער נשיא אין הכונה נשיא שבע כחשון רק מלך שאין על גביו אלא ה' אלוקיו עיין הוריות דף י"א וצירושלמי שם פ"ג ה"ב ועיין רש"י הוריות ריש דף ע' ד"ה נשיא. ומה שאמרו צירושלמי הוריות שם וראש השנה פ"א ה"א כל אותן ששה חדשים שהיה דוד בורח מפני אבשלום היה מתכפר בשעיר כהדין, לאו במורא חליא מלחא רק לפי שכל ישראל נטו אחרי אבשלום. ועיין רד"ק מלכים א' ז' כ"ח בראש הפסוק, ועיין פרשת דרכים דרוש מ"א. גם איך אפשר להעלות על הדעת שהכחין שאל לומר לשמואל כי ירחיף את הסם שבידיהם או נסתלקתי מכלל מלך, לפי שיש עלי מורא צר ודם, הלא מיד אחר זה אמר שמואל (שמואל א' ע"ז, ב) „איך חלך ושמש שאל וברגני“, ובגמרא פסחים דף ח' ועוד בכמה מקומות אמרו על זה דהוי שכיח היקף, ובמשנה סוף נזיר הביא ר' יוחנן ראייה מפסוק זה על שמואל שהיה עליו מורא צר ודם וזכינו מוראו מפני שאל, הרי אנו רואים כי שאל החזיק בתוקף קרני מלכותו ונהג נשיאותו ברמה גם להלאה.

וכנה כתב בס' החינוך (מ"ע תר"ג) „והוכנה מלכות זו (של זכור) בזכרים כי להם לעשות המלחמה ונקמת האויב ולא לנשים“. ובחיבורי על הרמב"ם בהלכות ראייה לדעת החינוך מדברי הרא"ש פ"ז דברכות ס' כ' בזה דר"א ששחרר עצדו להשלימו לעשרה שילד לומר דמיירי בעשרה דאורייתא כגון לקרות פ' זכור שהיה מן החורב ועי"ש, ואם נאמר דנשים חייבות במלכות זכור ח"כ גם עבדים חייבין, דכל מלכות שהנשים חייבות בהן גם עבדים חייבין דגמרינן גזירה שוב לה לה מאשה, ח"כ איך אפשר לומר דשחרר עצדו להשלימו לעשרה בקריאת פ' זכור הרי כיון דגם עצד מחויב במלכות זו ח"כ גם בלא שחרור מלטרף למיין עשרה כמ"ש הר"ן פ"ז דמגילה דנשים מלטרפות לעשרה למקרא מגילה כיון שכן חייבות ג"כ בזה. ומוכח מזה כשיטת החינוך דנשים פטורות ממלכות זכור וממילא גם עבדים פטורין. אולם באמת יש לומר דאף לדעת החינוך עבדים חייבים בזכירת עמלק, כמ"ש החס"ד בתיבא דף ז' דעבדים חייבין בפריה ורביה והמשנה למלך בפ"י מה' מלכים ה"ז ביאר הטעם כיון דטעם הפעור של אשה הוא משום דכתיב ובצבאו ואשה אין דרכה לבדוד ולאו משום מ"ע שה"ג ח"כ עבדים דבני כיבוש נויבו חייבין, והכי נמי לענין מ"ע דזכירת עמלק שאינה מ"ע שהזמן גרמא רק נשים פטורות לדעת החינוך מטעם שאין ראויין למלחמה וכיבוש וא"כ עבדים דלא שייך בהו טעמא חייבין, ומ"ש הרא"ש דשחרר עצדו לקריאת פ' זכור י"ל דסובר דעשה בעל העיטור המוצא אף אשה ס' תרפ"ט דנשים אין מלטרפות לעשרה בקריאת המגילה אף שחייבות בה וא"כ עבדים ג"כ אין מלטרפין לעשרה בקריאת פ' זכור אע"פ שחייבין בה ולכן היה ר"א מוכרח לשחרר את העבד.

מ"ש הגאון ר' מאיר שמחה מדווינסק (בס' משך חכמה, סוף חלא) בפירוש דברי המכילתא סוף בשלה שאין מקבלין גרים מעמלק וכשזכר דוד מזה בשעה שבה אליו גר עמלקי שהמית את שאל מיד אמר לו דמך בראשך כי פיר ענה צד, כלומר לפי שאין מקבלין גרים מעמלק לכן הרגו בכוונת עמלק כמו צד נח שנהרג ע"פ עמלקי הכה מורא בדין מזה בדברי הרמב"ם סוף פ"ח מה' סנהדרין שכתב „גזירה הכתוב היא שאין ממתינין צות דין ולא מלקין את האדם בכוונת פיו אלא ע"פ שנים עדים וזה שרג יבושע לעכ" ודוד לגר עמלקי בכוונת פיהם הוראת שעה היתה או דין מלכות, ולא כתב הטעם להריגתו של הגר העמלקי מזה הדין לפי שאין מקבלין

קול מבשר

שאלות ותשובות

בשורות אליהו

תקנת וכתובת על פני תורה

המאמר

המאמר וני משולם ראטה ז"ל

חלק ראשון

הוצאת מוסד הרב קוק • ירושלים

סימן מב

מצות מחיית עמלק וזכירת מעשיו

בענין אם מלכות חממה מוטלת על הצדור או על היחיד, נראת דעת כמה מן הראשונים שחלילה במלך וצדור, עיין סה"מ להרמב"ם אחר מ"ע רמ"ח ד"ה ודע ורמב"ן בפירוש המקרא „כי יד על כס" שמות י"ז ע"ז, רק „החינוך" כתב להיפך. וכוונתו גם בהרמח שצטב עממין היא מלכות המוטלת על הצדור (ו"החינוך" במלכות חממה) במלכות קריאת שלום, שהיה בין במלחמה מלכות בין במלחמה הרשות, כתב שהיה מן המלכות המוטלת על הצדור ועל המלך וראש הסם), והעפ"כ כתב הרמב"ם בה' מלכים פ"ה ה"ד „מ"ע להחריס שצטב עממין שנאמר החרס תחרימם וכל שצא לידו אחד מהן ולא הרגו עובר בלי"ט שנאמר לא תחיה כל נשמה". ובספר המלכות ל"ה מ"ע: „הזכירונו שלא להחיות אדם משצטב עממין וכו' אמרו לא תחיה כל נשמה. והריגתם מ"ע כמ"ש במלכות קפ"ז, ומי שעבר ולא הרג מהם והיה אפשר לו להרגו עבר על מלכות לא תעשה". נראה מלשוננו כי אמנם עיקר המלכות היא מוטלת על הצדור בדרך מלחמה, אבל אע"פ"כ גם היחיד עובר בלאו גם שלא בשעת מלחמה, כעין שכתב הרמב"ם בסה"מ מ"ע פ"ט לענין אכילת קדשים קלים שהוא נגדו אחר המלכות ועיקר המלכות הוא בקדשי קדשים שצא לשון ליווי באכילתם (ועיין ל"ה ב"ה דף י"ט). וזו כוונת „החינוך" במלכות חממה „והעובר ע"ז וצא לידו אחד מהם ויכול להרגו מבלי שיסחכן בדבר ולא הרגו ביעל עשה זו מלבד שעבר על לאו שנאמר לא תחיה כל נשמה". והמנהג חינוך נחשבה בזה, כיון שהחורב ליוותה ללחום עממם אע"פ שהיה סנה. אבל לפי האמור למעלה דמיירי בחיוב היחיד שלא בשעת מלחמה אחי שפיר, ועל דרך זה היה דעתו של בעל ס' החינוך במלכות מחיית עמלק מלכות תר"ד שאף כי עיקר המלכות מוטלת על הצדור והמלך להחריסם ולאדם כליל במלחמה מלכות, ככל זאת גם על כל יחיד יש חיוב בזה.

בהקדמת שו"ת עוג יו"ע פירש לפי דעה זו, דמלכות מחיית עמלק חלויית רק במלך, את פסוקי הפעור זכור, שכשכוכיה שמואל את שאל על אשר לא החריס את האלף ואת הבקר אשר לעמלק, השיב שאל

לעבד למדרכי על ידי חוסר מזונות במלחמה אחת עיין שם בפירוש רש"י ד"ה זה בא צפרוזבלי וצפירוש למגילת אסתר על פסוק "וכל זה איננו שור לך" וצילקוט שם, בכל זאת אין שום ספק כי המן לא מל ועבד לשם עבדות לקבלת עול מלכות שעבד חייב בהם כאשר ישראלית ואלמלי עשה כן לא היה לו פתחון פה להלשין על היסודים לפני אחשוורוש כי דתיים שונות מכל עם כמו שאמר במגילה דף י"ג ע"ב. ועוד דלפ"ד המכילתא דאין מקבלין עמלקים לגירות א"כ גם לעבד בקיולה ועבילה וקבלת עול מלכות כאשר אין מקבלין אותם (ועיין דדיוני עבד ערל שמקיימין אותן בגיוותן צימות מ"ה ע"ב וברמב"ם ה' עבדים פ"ח ה"יז וה' איסורי ביאה פ"ד ה"ט וראב"ד שם). וממילא נפל צבירא חורויו של הלפנת פנחא הנ"ל. ודעת בעל מגילה ספר על הסמ"ג לאוין מל"ח קט"ו. "דכוותא המכילתא הוא שלא יקבלו גר עמלקי להחירו לבוא בקבל ולישא בת ישראל, אבל אין הכי נמי דישאל הוא לכל דבר" מתקבלת על הלב, אף שלכאורה דוחק הוא לפרש כן בלשון המכילתא "אין מקבלין גרים מעמלק", אבל באמת מנינו כיוצא בזה בירושלמי יבמות פ"ח ה"ג כי בזמן שצאה רות לא"י נתחדשה הלכה בצית המדרש עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית, ואמר לה בועז ותעזבי אביך ואמר ותלכי אל עם אשר לא ידעת מתחול שלשום, אמר לה אילו באת אללניו מתחול שלשום לא היינו מקבלין אותך שעדיין לא נתחדשה הלכה, וכן הוא במדרש רות רבה. והלא בודאי גם עמוני זכר מקבלין אותו להחגיג (והוא הדין עמונית קודם שנתחדשה הלכה) רק שאסור לבוא בקבל ולישא בת ישראל. ובמס' ידים פ"ד מ"ד וזכרות דף כ"ח איתא בו ביום בא יחזקאל גר עמוני לפניהם בצית המדרש ושאל אם מותר לבוא בקבל ונתקלו בזה ר"ג ור' יהושע ור"ג א"ל אסור אחת לבוא בקבל ור' יהושע החירו מפני שסגוריה בלגל את כל האומות והכריעו בצ"חמ"ד כר' יהושע והחירוהו לבוא בקבל. הרי לפנינו שגם קודם שנתחדשה ההלכה והכרעה להיתר לבוא בקבל קבלו את יחזקאל גר עמוני כשצא להחגיג. ומוכרחים אנו לפרש דברי בירושלמי שאמר בועז לרות אילו באת מתחול שלשום קודם שנתחדשה הלכה "לא היינו מקבלין אותך", כלומר לבוא ולהתחתן בקבל, אבל לקבלה לשם גירות היו יכולים גם קודם שידעו היתר החיתון. ועל דרך זה נפרש גם דברי המכילתא שאין מקבלין גרים מעמלק. (ועיין יבמות דף ע"ז ונדק ד' י"ו אין מקבלין גרים מן התרמודים, והוא משום חשש ממזרות כשיחתנו בהם, וכן בש"ע אכע"ז סוף סימן ד' כתב הרמ"א הקראים אסור להתחתן בהם וכולם הם ספק ממזרים ואין מקבלין אותם אם רוצים לחזור ולהחגיג, וכתב שם הבית שמואל ס"ק ס"ז "אין מקבלין אותם שמה יתעברו בישראל וישאו נשים וירצו ממזרים כמ"ש רב נטוראי ועיין ב"י, משמע גרים משבט אומות ונתינים מותר לקבל אלא להתחתן בהם אסור ולא חיישינן שמה יבוא להתחתן בהם כיון דליכא חשש ממזר"). וזאת כוונת סיוס דברי המכילתא "לכך נאמר מדור דור", כי גר מאיר וגר אדומי אסור להתחתן עמהם רק עד דור שלישי, וגרים מעמלק (אף שהוא ג"כ מזרע אדום) נאסרו בחיתון עד סוף כל הדורות. ועיין רמב"ן (בראשית ל"ו י"ב) שעמלק הוא בן הפולגש ולא יחשב בכלל בני עשיו וזרע אדום.

וברמב"ם בספר המלכות מ"ע קפ"ח כתב "שנאו להכרית זרע עמלק בלגל משאר זרע עשיו זכרים ונקבות קטנים וגדולים והוא אמרו יחעלה תחמה את זכר עמלק". ובמורה נבוכים ח"ג פרק י' כתב "אמנם ספור משפחות בני שעיר ויחסם צרע הוא מפני מלוא אחת, והוא שהש"ת אה למחות זכר עמלק לבד, אך שאר בני עשיו לא נזהר להרגן, וכבר נתחתן עשיו עם בני שעיר והתערב זרעו בזרעם וכו', לכן באר הכתוב משפחותיהם ואמר שאלו שחראו אותם בשעיר ומלכות עמלק אינם כולם בני עמלק אבל הם בני פלוני ובני פלוני ונתיחסו לעמלק להיותם שאמם מעמלק". (ומכאן ראינו לפירוש הלח"מ בה' עבדים פ"ח ה"ג שגם הרמב"ם גורם בגמרא דבאומות הלך אחרי הזכר וכמו שכתב ברמב"ם פ"ח ה"יז מה' איסורי ביאה הכ"א שלא כדעת הכ"מ בה' עבדים שם. ועיין בספר "חוקני" פ' יושלח

מקבלין גרים מעמלק והוא גוי בן נח שנהרג בהודאת עולמו. ובאמת לא נמצא כלל בש"ס וברמב"ם הדין דבן נח נהרג בהודאת עולמו, רק שנהרג בעד אחד ודין אחד וע"פ קרובין (סנהדרין נ"ד ורמב"ם ה' מלכים סופ"ט). אך יש לומר כיון דאמרין בסנהדרין דף ק"ט ו' שאר מקומות העטם דאין אדם נאמן להשים עולמו רשע הוא מפני שאדם קרוב אלל עולמו, א"כ בן נח שנהרג ע"פ קרוב נהרג גם כן בהודאת עולמו. ואפשר לומר שזו כוונת הרמב"ם בסוף פ"ח מה' סנהדרין שכתב "אבל בסנהדרין אין ממתין ולא מלקין המודה בעצירה, שמה נערכה דעתו בדבר זה, שמה מן העמלין מרי נפש הוא המחכים למות שהוקטין החרבות בצטונם ומשליכין עולמם מעל הגגות שמה כך זה יבוא ויאמר דבר שלא עשה כדי שיהרג, וכללו של דבר גזירת מלך הוא". ולכאורה קשה למה הוצרך לטעם זה שאינו מספיק לכל הדברים שהרי אפילו לפסול עולמו לעדות או למלקות נמי אמרין אין אדם משים עולמו רשע, אף דלא שייך בטעם הנ"ל דשמה ממרי נפש הוא, (ומראה שצביל כך סיוס הרמב"ם "וכללו של דבר גזירת מלך הוא"), ולמה לא הכפיק לו הטעם משום שאדם קרוב אלל עולמו ולפיכך אינו נהרג בהודאת עולמו, וכבר כתב הרמב"ם פ"ח מה' עדות ה"ט שזה שפסול תורה עדות הקרובים בין לעונתו בין לרעתו גזירת הכתוב הוא. ולפי האמור למעלה הוצרך הרמב"ם לטעמו לענין בן נח שגם כן אינו נהרג בהודאת עולמו אע"פ דלא שייך בו הטעם דאדם קרוב אלל עולמו דהא ב"י נהרג בעד א' ואפילו קרוב, לכן חידש הרמב"ם הטעם דשמה ממרי נפש הוא. (ועיין בפ' הרד"ז שם שכתב "ואפשר לתת קצת טעם לפי שאין נפשו של אדם קנינו אלא קנין הקצ"ה וכו'"). והרמב"ם עולמו רמו לזה במקום אחר שכתב בפ"א מה' ר"ח ה"ד "ואפילו רבה גואל הדם לפטרו שאין נפשו של זה הנהרג אלא קנינו של הקצ"ה", ובמורה נבוכים ח"ג תחלת פרק מ"א הוסיף בזה שאפילו אם הנהרג עולמו חי אח"כ שעה אחת ואמר מחלה להורג הניחו לו אין שומעין לו וכו'". עיי"ש). אבל בספר החינוך מנוח כ"ו ומורה ק"צ כתב שכן נח נהרג בהודאת עולמו, ולא הביא שום מקור לדבריו, וגם הרמ"ה כתב שלא נמצא כן בשום מקום: אולם בירושלמי קדושין פ"א ה"א איתא דב"י נהרג בהודאת עולמו דאמר שם "ר' יחזקאל בר פזי מוסיף צחק ומפי עולמו, עיין בקרבן העדה שם. וגוף הפירוש של הגאון ר' מאיר שמהה במכילתא הנ"ל לא חדש הוא, כי כבר קדמוהו בזה גאונים הדורות שלפנינו והם בעל ס' "מרכבת המשנה" על המכילתא (הגאון ר' אברהם משה מראב"טין בן דורס של הפ"י ור"ח ר' רפופורט ממצוד) סוף פ' בבלת, והגאון רח"י חזקוני בס' עין זכור מערכת ג', והגאון ר"ל חלומים מבראד בעל שו"ת גור ארי' יחזקאל בספרו יעלה מן עב"ה פ' קדושים, אך גם הם לא הביאו את בירושלמי קידושין הנ"ל.

בענין הסחירה שבין דברי המכילתא שאין מקבלין גרים מעמלק ובין מאמר הגמרא (בסנהדרין ל"ו ב' ויעיין נ"ז, ב') "מבני בניו של המן למדו חורב בבני בראק", שעל שאלה זו עמד הגאון בעל לפנת פענח בקונטרס השלמה דף ו' ע"ב, ובאמת שאלת הראשונים היא שכבר ישבו על מדוכה זו הגה"ק מהר"ש חלקנץ בספר מנוח הלוי על מגלת אסתר והגאון בעל שו"ת שבות יעקב בספרו עיין יעקב בסנהדרין דף ל"ו, והגאון חזקוני בס' עין זכור. ומה שחירן הלפנת פענח כי המן שהיה עבד (כמו שאמר במגילה דף ע"ו) נשא אשה מאומה אחרת ואין הולך הולך אחריו, ה"ל ליתא במחכמה, שהרי מבוואר ברמב"ם ה' איסורי ביאה פט"ו ה"ו שזה דוקא בעבד שמה ועבד לשם עבדות שאל אסורי ביאה פט"ו ה"ו שזה דוקא בעבד שמה הולכין אחר האם, אבל עבד גוי נח ולכלל ישראל לא בא, אז בניו שוב כמו גוי בן חורין, וכלל אחרי הכזר, והמגיד משנה כתב על זה, "הוא ממש" באומות הלך אחר הזכר ואין קפידא בשפחות ועבדות צעודן בגיוותן". ועיין בדברי הגאון בעל הפללה בספרו נתיבות לשבת על אכ"ע סוף סימן א' שכתב בפשיטות "דאפילו בעבד הנקנה לישראל אם לא מל ועבד לשם עבדות דינו כעבד גם לענין יחוס". והנה אף שאמר חז"ל במגילה ע"ו כי המן מכר עולמו

ולענין זה שכתב הרמב"ן דעמלק אינו בכלל אדום וזרע עשוי שהוא
 בן הפילגש, לרדק עיון שנראה סחירה לזה מדברי הרמב"ן עמו סוף
 פ' בשלה (י"ז ט') שכתב: "ויתכן שפחד משה פן יתגבר בחרבו מפני
 ביותו עם נוהל החרב מצרחה הזקן שאמר לו ועל חרבך תחיה, כי
 המלחמה מן המספחה היתה היא הראשונה והאחרונה לישראל,
 כי עמלק מזרע עשוי וממנו בנהו אלינו המלחמה בראשית הגויים,
 ומזרעו של עשוי היה לנו בגלות והחורבן, כאשר יאמרו רבותינו
 שאנחנו היים בגלות אדום, וכאשר יונח הוא ויחלש הוא ועמיתים
 רבים אשר אתו ממנה נושע לעולם, כאשר אמר ועלו מושעים צהר
 ציון לשפוט את הר עשוי ויתבה לה' המלוכה. והנה כל אשר
 עשו משה ויהושע עמכם בראשונה יעשו אליהם ומושיח בן יוסף
 עם זרעם, על כן התאמן משה בדרב". מדברי רמב"ן אלו נראה
 כי אדום ועמלק לאחדים צידו. וכן פירש רש"י (עובדיה א' כ"א)
 "לשפוט את הר עשוי, להיפרע מזה עשוי אשר עשו לישראל, והיתה
 לה' המלוכה, לימודן שאין מלכותו שלמה עד שיפרע מעמלק".
 וכן הוא גילקוט סוף עובדיה "ועלו מושעים צהר ציון לשפוט
 את הר עשוי ויתבה לה' המלוכה, לפי שנאמר כי יד על כס יד
 שאין הכסף שלם ולא השם שלם עד שיכריע זרעו של עשוי שנאמר
 האויב חמו חרבות לנחל וכו' לעולם ישב כונן למשפט כסאיו".
 ואפי' שלל הפרשה של נבואת עובדיה מיוחדת לאדום וצני עשוי
 כמבואר בלשון המקראות וכמו שאמרנו בספרהדיק"ה ל"ט ע"כ "עובדיה
 גר אדומי היה" ואמרו שם "אמר הקב"ה יבוא עובדיה שדר בין
 שני רשעים ולא למד ממעשיהם וינבא על עשוי הרשע שדר בין
 שני צדיקים ולא למד ממעשיהם", אעפ"כ הוא מביים במחית
 עמלק

עובדים על אדום, ושם י' ב' של אנטוניוס קיסר רומי לרבי
 "ובכתיב לא יכיר שריר לזית עשוי וכו' ובכתיב שם אדום מלכיה
 וכל נשיאיה". (ועיין ש"ת שאלת ועב"ץ ח"א סימן מ"ו שכתב
 שם לחוש בזמן הזה שלא לקבל גרים מזרומיים ומאחרות שסבבות
 רומי שנתקיימו מאדומיים ואכזר להם לבוא בקהל עד דור שלישי
 ואחר למעשה צעין גר שצא מארץ איטליה שאסור לישראל
 ועו"ש. ולפי זה יש לדון גם כן שלא לקבל גר מגרמניה, עיין מגילה
 דף ו'. "אל תחן לעשוי ברשע תאות לבו זו גרמניה של אדום" וכו',
 בגמרא שלנו הגירסא גרמניה ורש"י פירש "שם מלכות והיא מאדום"
 ועל זה כתב בהגהות מהריטב"א שצ"ס דפוס ווילנא "ר"ל גרמניה
 היא אשכנז שלנו" וכן הגיה בגר"א ציומא י' ע"א גרמניה תחת
 גרמניה. והלא ידוע כי בגרמנים הקדמונים היו שכירי מלחמה
 חלל הרומיים, ובעת חורבן ירושלים הגלו יהודים רבים לגרמניה,
 ולכן כתב הר"ש צ"ס שכתב כלל כ' דין כ' והוצא צ"י יו"ד סימן
 פ"ב "שחכמי אשכנז החורבן ירושה בידם מאכזריותם ממות החורבן",
 ורבים מהגרמנים נחשבו צרומיים ואדומיים, וגם הם נחשבים
 לאויבי ישראל מאז ומשולם כמד אדום ועמלק כי גם הם לגזע עשוי
 יחשב, כפרט לפי שיבואר להלן כי אדום ועמלק נחשבו. ועיין
 בעירוש הראשון ורד"ק לספר עובדים א' כ' כי הכנענים צימו
 יחושם צרמו לאלמניה שהיא גרמניה, וגם מהם ירשו הגרמנים
 את השנאה לישראל. ודבר מעניין הוא כי אלה הגרמנים המתמירים
 בתור "גזע האדומים" הם צאצא "גזע העבדים" מזרע כנען המקולל
 בתור "עבד עבדים" לשם ויפת, ובזמן הגאולה השלימה תתקיים
 בהם מחיית עמלק, ולא יכיר שריר לזית עשוי". ועיין ציומא י'
 ע"א "עתידה רומי שחפול וכו' שנאמר לכן שמעו עתה כ' אשר
 יעץ על אדום" וכו', וצירושלמי חגיגה פ"א ע"א "משא דומה
 משא רומי קורא אלי משעיר". ועוד צכמה מקומות מאלו רומי
 ואדום תחת שם אחד משותף למחריבי ירושלים חלל המדרש
 תחומא ח"ל שחשבו עמלק למחריב של ירושלים זה תחומא.

ועוד יוחר תמוהים דברי המדרש צראשית רבה סוף פ' ויאל
 המוצאים בתוספות צא קמא ל"ה גשא משה, שעל טענת
 האדומיים מנזותה כ' למשח "אל תחגרו בם" השיב דוד ליואז "הם
 כבר פרצו בגדר תחלה דכתיב (גבי עגלון מלך מואב) ויאסוף
 אליו בני עמון ועמלק וילך וידך את ישראל". וכנה במדרש רבא מביא
 רק את לשון המקרא ויאסוף אליו בני עמון, וזיפה תואר חשב
 כי הראיה לענין מואבים ונדחק לשבש דברי המדרש, לפי שבוקשה
 לו שלענין אדומיים אין ראיה מכאן. אבל צאצא ראיה המדרש היא
 לענין אדומיים כמו שמוכח מדברי התוספות ומדברי הרמב"ן
 בס' המנוחות בסוף מל"ת שהשמיט הרמב"ם לפי דעתו ורמב"ן
 מביא לשון המקרא ויאסוף אליו בני עמון ועמלק, נראה שהראיה
 היא מעמלק. אך זה פלא גדול ואינו מובן מה זו ראיה מעמלק
 לגבי אדום, הלא אדום לא פרץ את הגדר ואף הותר ליואז לעבור
 על האיווי "אל תחגרו בם", ועמלק צללו הכי כבר פרץ את הגדר
 במלחמתו הראשונה חיבק אחר ויאלת מלרים, וגם לגבי עמלק לא
 היה שום גדר ואיווי כלל שלא להתגרות בו, אדרבה האיווי הוא למחות
 זכר עמלק. וכן תמוהים מאד דברי הגמרא צא צתרא דף כ"א
 "כתיב כי ששת חדשים ישב שם יואז וכל ישראל עד הכרית כל זכר
 צאדום, כי תחת לקמיה דדוד אי"מ עבדה הכי (פירש"י) "שלא
 הרגת את הנקבות" ח"ל דכתיב תמחה את זכר עמלק, וזה אכן
 זכר קרינו, ח"ל אלא זכר אקרינו, ח"ל שילית לרציה ח"ל האך
 אקרינו ח"ל זכר, שקל ספסירה למיקטליה דכתיב ארור עושה
 מלאכה כ' רמיה". וקשה להבין מה ענין אדום לעמלק, הלא שני
 הפכים הם, בעמלק נלעויו למחות זכרו ולהשמידו כליל וצאדום
 נלעויו שלא להתגרות בו כלל ולא לתעב אותו. וצתמה צירושלמי
 ראש השנה פ"א ה"א מקשה "כתיב ובימים אשר מלך דוד על
 ישראל חרבנים שנה וכתוב צחצרון מלך על יהודה שבע שנים
 וששה חדשים וצירושלים מלך שלשים ושש שנה" וכו', ומתקן
 ח"כ "אמר ר' יודן בר שלום נתיב כי ששת חדשים ישב שם יואז

וכל

עמלק, ודרשו זה תמח שאמר "וביתיה לך המלוכה" (אע"פ שסמך
 לו מאמר "לשפות את כל עשוי" שמוכח על אדום, כי עמלק לא ישב
 עם בני עשוי כבר שער ולפי דברי רמב"ן ח"ל שבסוף פ' וישלח
 רק היושבים כבר שער וקראים אדום), כמו שדרשו צברות דף
 ג"ח ע"א "לך ה' הממלכה, זו מלחמת עמלק וכן הוא אומר כי יד
 על כס יכ", ופירש רש"י שם "הממלכה זו מלחמת עמלק דכתיב
 צה כסא מלכות כי יד על כס יכ כלומר על ידי מלחמה לה' בעמלק
 יתעלה כסאו", ועל דרך זו פירש ג"כ "וביתיה לך המלוכה".
 ועיין רש"י שמות י"ז ע"ז וחזין כיטב את סוף דברי הילוקט
 בעובדים "שנאמר האויב תמו חרבות ללח וכו' לעולם ישב כונן
 למשפט כסאו". ותחת הכותרת הילוקט "שאלין הכסא שלם ולא השם
 שלם עד שיכרית זרעו של עשוי" הנוכח ברש"י הוא "עד שימחה
 שמו של עמלק" וכן הוא בתחומא סוף פ' תלך, ורמב"ן שם
 בעתיק לשון רש"י "עד שימחה שמו של עמלק בן עשוי", והלן
 בלשון רש"י "שנאמר האויב תמו חרבות ללח זה עמלק" בעתיק
 הרמב"ן "זה עשוי", עיין שם. ובמדרש תחומא פ' תלך סימן ט'
 "זכור את אשר עשה לך עמלק אמרו ישראל לפני הקב"ה לנו עשה
 ולך לא עשה הכ"ד זכור ה' לבני אדום את יום ירושלים, וכו'".
 ועוד שם "כשילאו ישראל ממלרים שמו עמלק שנגאלו וצא עליהם
 על הים וכו' ומיד נכל שנאמר אז נכחו אלופי אדום". עוד שם
 סימן י"א "כתוב תחלה אומר תמחה את זכר עמלק וכתוב אחד
 אומר כי תמח תמחה, עד שלא פשט ידו בכסא תמחה כשפשט ידו
 בכסא תמח תמחה, אפשר צ"י יכול לפשט ידו בכסא של הקב"ה,
 חלל ע"י שהחריב ירושלים שכתוב צה צעה התיא יקראו לירושלים
 כסא ה' לפיכך תמח תמחה, ונאמר כי יד על כס יכ מלחמה לה'.
 וזה דבר חידוש לומר על עמלק שהחריב ירושלים ולא נמאז כן
 צש"ס מקום בדברי הנביאים ובדברי חז"ל רק על אדום ולא על
 עמלק, ובמדרש תחומא תחתיה לכו צתרא תמחה.

וכנה החייתות אדום לחורבן ירושלים בדברי הנביאים פירש
 הראשון שבה על חורבן בית ראשון והאדומים עזרו לצבליים
 ושמוחו על מפלת ישראל, וזהו מתנגד לדעת האומרים כי גלות רומיים
 מחורבן בית שני היא גלות אדום, כי הרומיים לפי דעתו אינם
 אדומיים וכן מזרע יוון, עיין בעירוש הראשון צראשית כ"ז מ,
 עובדים א' י', ותהלים קל"ז ז' ושאר מקומות. אבל מהר"י אברבנאל
 בפירושו לישעיה ל"ד וס"ג ובספרו משמיע ישועה הוכיח צראיות
 שהרומיים נקראו צס אדום על שער רומי החושבה מצני אדום
 וגזעם ושרשם מצני עשוי ואח"כ נתיסדה אמונתם ע"י בני אדום
 ונקראו כל צעלי דתס צס אדום. והיוספון כתב כי לפי בן אליפז
 בן עשוי היה המייסד הראשון של עיר רומי. גם הרד"ק מפרש
 את כל המקראות של הנבואות שעל אדום, על מלכות הרומיים
 מחריבי הבית השני. ונראה ברור כי חז"ל היתה בידם מסורת
 מקובלת ע"ז ממה שאנו רואים בכל מקום שקראו לרומי מלכות
 אדום ואת גלותו הנוכחית גלות אדום ומייחסים את הרומיים
 לזרעו של עשוי, עיין גיטין י"ז א' ח"א בעולך או בעולל דבר עשוי,
 שם י"ז א' ח"א "אל גירון קיסר ליוקא פסוק לי פסוקיך ח"ל ונתתי
 את נקמתי צאדום ציד עמי ישראל" וכו' עיין שם, שם י"ז ב' "וביתיה
 ידי עשוי זו מלכות הרשעה שהחריבה את ציתנו" וכו' (ונראה
 שהיה כתוב מלכות רומי הרשעה וע"י הצחורה נשמטה חיבת רומי,
 עיין שבוטות ו' צ' ועצמה זרה צ' ב' "זו רומי חייבת"), צגיטין
 שם "מלמד שהראובן הקב"ה לדוד חורבן בית ראשון וחורבן בית
 שני חורבן צ"ד שנה על נהרות צלל שם ישבנו גם צכינו. חורבן
 צ"ס דכתיב זכור ה' לבני אדום את יום ירושלים האומרים ערו
 ערו עד היסוד צה", ע"ז צ' ב' צ' "מיד נכנסת לפניו מלכות אדום
 תחלה" ומפרש לקמן "זו רומי", שם ח' ב' "שלחו לכו רומא" וכו'
 "משקרא מאי דרוש (ופירש"י מאי דרוש רומיים) וכו' נסעה ונלכה
 לנגדך וכו' יעבר נא אדוני לפני עבדך", שם י' א' מקשה "ומי מוקמי
 מלכא צר מלכא וכתמי רג יוסף כנה קטן נחתך צבויים" וכו',
 ברי שמקשה על הרומיים (עיין פירש"י ד"ה זמי מוקמו) מנצחות

שאלות ותשובות

וכל ישראל אמר לו: הקצ"ה אני אמרתי לך אל תחגרו צם וציקשת להתגרות צם חייך שאין נמנין לך, ופירש בקרבן העדכ "וסובר לדאום לאו היינו עמלק". הרי דהירושלמי סובר דמה שהכריח יואב את הזכרים באלדום חטא בזה שעבר על הלוויי שלא להתגרות צם ודוד נענש על כך שאותן שש חדשים לא נמנו למלכותו. והרמב"ן בסוף ס' המלוות מביא את הירושלמי הזה ונראה שמסכים עמו יע"ש, ויפלא מאוד שהרמב"ן אינו מזכיר כלל שדעת הגמרא הבבליה היא ממש בהיפך שיואב חטא בזה שלא הרג גם את הנקבות ודוד הקפיד על זה. ונראה כי הוקשה בהגמרא הבבליה איך הותר להכריח כל זכר באלדום ולעצור על מלוות אל תחגרו צם, ועל התירוצו של בראשית רבה שהם פרעו בגדר תחלה קשה קושיה הרמב"ן בזה"מ הא"ך אצדו זכותם בשביל שפרעו בגדר והרי לא נאמרה בתורה המלוות של אל תחגרו צם בתנאי אלא מלוות מוחלטים לדורות, לכן הוכרחה הגמרא לומר כי אדום המזכר כאן בקרא היינו עמלק, ואולי קצת מבני עמלק נחיישנו בארץ אדום בגיא מלח מקום המלחמה [ובאלדום גופה הספיק לדוד באשר הושיב נתיבים בכל ארץ אדום כמבואר במקרא (ש"צ ח' י"ד)], ואותם בני עמלק הכריח יואב כל זכר שטעם' בין קריאת זכר לזכר. ולא יקשה לקרוא לעמלק בשם אדום, כי באמת הלא גם עמלק נמנה בפרשת וישלח בין אלופי אדום בני עשו, וכבר כתב הרמב"ם בהקדמה פירוש משניות זרעים "שענין קריאת שם הסדר עהרות וקריאת שם מסכת ממנו טכרות חינו חפיסה על המחצר אלא חכמי ההגיון שהם קוראים המין הפרטי בשם המין הכולל אותו". ואמרו בפסיקתא המובא בפירוש רש"י (שמואל ב' א' ד') כי גר עמלקי המזכר במקרא היה דואג האדומי, הנה נקרא עמלקי ונקרא אדומי, כי אין כל אדומי (שהוא שם הסוג או המין הכולל) עמלקי, אבל כל עמלקי (שם המין הפרטי) הוא אדומי ג"כ בהכרח.

והנה בספר החינוך מלוה ש"ל כתב "וכן באחנו הקבלה שנינו וספרת דיוכל לריך מנין צפה וליווי הספירה בזה וזנה אינו אלא השגחה דימים. וכענין ענין זה מלאנו בחורה בלשון זכירה בענין עמלק זכירה וע"ד מרים זכירה וכתב ג"כ זכירה בענין יל"מ ועל זכירת מלרים באחנו הקבלה לעשותה צפה ושאר הזכירות די לנו בזה בזכירת הלז לבדו והשגחתנו על הדברים". והוא דבר פלא ותמוה מאד, הלא בספרי פ' תלז ובספרא פ' בחקותי ובמגילה דף י"ח אמרו "זכור יכול בלז כשהוא אומר לא השכח הרי שכחת בלז אמור הא מה אני מקיים זכור שחבא שונה בפ"ך", ובזבא צב"מ להרמב"ם מ"ע קפ"ע (וגם בגירסא שחבא שנאחו בפ"ך) ובחזרו הגדול ה' מלכים פ"ה כ"ה וברמב"ן עכ"ל פ' תלז ובספר החינוך בענין מלוה הר"ג, וגם כתב החינוך כי הזכירה צפה ובלז נקבעה אלא יל"מ בכל יום ואכל עמלק פ"א בשנה ואין כתב במלוה ש"ל כי רק זכירת מלרים היא צפה ושאר הזכירות של עמלק ושל מרים הם רק בלז. ונאמרה גם בזכירת מרים דרשו בספרא פ' בחקותי "יכול בלז כשהוא אומר השמר בנגע הטרעה הרי שמיית הלז אמורה הא מה אני מקיים זכור שחבא שונה בפ"ך". והרמב"ן הביא זה בפירושו עכ"ל (דברים כ"ד ח') ובסוף ספר המלוות במלוות שבוסיף על מנין הרמב"ם מ"ע ז', וגם מנה זכירת מרים למלוות עשה וכתב שם "הזכיר בזכור את אשר עשה ה' למרים גם בזכירת הפה, והנה כאשר נלעונו בזכירת מה שעשה לנו עמלק כדי לדעת שלא על חנם ימחה האל את שמו רק מחמלחו עלינו לנקום החמם שעשה לנו שלא היה ירא ממנו ויחטלה, כך נלעונו בזכירת מה שנעשה למרים להשמר מלשון הרע שלא יבואו ככה". ובפירוש רמב"ן עכ"ל (דברים כ"ה י"ט) נראה דעתו כי קריאת פרשת זכור בלזור אינה מן התורה רק "שלא נשכח מה שעשה לנו עמלק עד שנמחה את שמו מתחת השמים ונספר זה לבנינו ונדורוחיו לומר להם כך עשה לנו הרשע ולכן נלעונו למחות את שמו, וכן נמנע מרים נלעונו להודיעו ולספר לו לדורות כדי שתהא אזכרת לשון הרע שומה צפוי מפני שהוא חטא גדול וגורם רעות רבות ובני אדם נכשלין בו תמיד כמו שאמרו והכל בלשון הרע". ושומר מלוה לא ידע רע וכל המהר יסא ברכה מאת ה'.

השילוב בין החלק הלמדני והעיוני לחלק המחקר והסיכום מצליח ליצוק תוכן חדש ומיוחד לנושא זה. המשמעות המעשית לכל פרט וחלק במצוה זו שנידונית במשנתו של בעל גמרא וסברא העוסק כולי יומא ב"שיבישע רייד" נותנת את אותותיה בכל חלקי הספר.

הספר בסגנונו המיוחד מצליח לרתק אליו כל צורב המשתעשע בסברתה של תורה ומנגד גם את כל "חוקרי" ומתענייני הלכות חג בחג. הוא עוסק בנושאים מיוחדים ומקוריים ודן בהם בצורה ישיבתית עמוקה.

הספר מקיף תחומים רבים ביותר ומצליח לעניין כל אחד בכל נושא שבו. רק בעיון קל במפתח הספר הוא מצליח לרתק אליו כל אדם באשר הוא. על שאלות מעניינות ביותר כמו: האם היה חיוב איבוד ממון עמלק על בית המן? האם מלחמת שושן היתה מדין מחית עמלק? לדעת המכילתא דאין מקבלים גרים מעמלק, היאך מבני בניו של המן למדו תורה בבני ברק? וכיצד מקבלים גרים בכלל, כיון דכל

דכל קבוע כמחצה על מחצה? על כל אלו מקבל הלומד תשובה מקיפה ולמדנית בספר הנוכחי. ואף נדונים הלכתיים מובהקים כמו: האם שייך מחיית עמלק בזה"א אחר שבלבל סנחריב את האומות? כיצד היא צורת הריגתן של עמלק? ועוד הרבה נדונים המסתעפים מענין עלום זה של מחיית עמלק מקבלים תשובה מפורטת ומקיפה בספר.

מתוך דפי הספר ניכרים מקום גידולו ובית היוצר של הרב המחבר שליט"א, ישיבת "עטרת ישראל" המפוארת שהרב המחבר זכה להיות מבחירי בניה כפי שמעיד עליו רבו הגר"מ אורחי שליט"א בהסכמתו הנלהבת לספר: "כי ניחן האיש בכח חידוש נפלא ב"ה. נובע מעמל התורה, מברכת הכשרון, ועל הכל מסיעתא דשמיא כראוי לכל מי שיראתו קודמת לחכמתו, שהובטח, כי חכמתו, מתקימת." כמו"כ נתעטר הספר בהסכמותיהם של ראש ישיבת מיר הגאון הגדול רבי נתן צבי פינקל שליט"א וכן הגאון רבי ברוך שמעון סלומון שליט"א - רבה של פ"ת ור"י נחלת דוד.

זוכה המחבר להמשיך במה שכוחו גדול בו - כהגדרת ראש ישיבת מיר שליט"א - "לחדש חידושים משמחי לב ולצלול למעמקי העניינים ולהקיפם על כל פרטיהם ופרטי פרטיהם", ויזכה להפיץ מעינותיו, להגדיל תורה להאדירה.

"זכור לאברהם" ענייני מצוות זכירת ומחית עמלק

הרה"ג ר' אברהם צבי לבנון

ספר
זכור לאברהם

הדפוס והדפוס
בענין פסוקי אברהם וצבי לבנון

אשר וזכר כמקרא ודפוס
אברהם צבי לבנון
מחבר ודפוס
הדפוס

וכיצד מקבלים גרים בכלל, כיון דכל
קבוע כמחצה על מחצה?

האם היה חיוב
איבוד ממון עמלק
על בית המן? האם
מלחמת שושן היתה
מדין מחית עמלק?
לדעת המכילתא
דאין מקבלים גרים
מעמלק, היאך מבני
בניו של המן למדו
תורה בבני ברק?

עולם התורה בזמננו, הפורה בשפע של יצירות תורניות, מחלק את היכול בשדה הספר התורני לשתי קבוצות מרכזיות. הקבוצה האחת הם הספרים על המסכתות והעניינים הנלמדים בהיכלי הישיבות הק' והכוללים. בן העלייה המובחר שעלה בידו לסיים הסוגיות כהלכתן מעלה הדברים על גבי הכתב ובסופו של "זמן" או מסכת מתקבל לו חומר הראוי להעלותו על שולחן של מלכים - בני התורה בכל אתר ואתר. ומנגד, הקבוצה השנייה של הספרים על נושאים מיוחדים ועל ענייני המועדים. בעל כח ההתמדה שיש לו יד בבחירות וליבון ההלכות

רושם לעצמו סיכומי הדינים העולים בענין שעמל בו וכך נוצרת לה יצירה חדשה וגדולה על נושא מסוים.

וכך עולם התורה מתעשר ונבנה על ידי הוספת ספרים וחידושים משתי קבוצות הללו, כאשר מתקיים בנו "מיני ומינך מסתייעא שמעתתא". העמלים והמעיינים ימצאו שובע לנפשם בספרים על המסכתות ובעלי ההלכה ואוהבי המסקנא וה"חוקרים" שותים בצמא את ספרי ההלכות והנושאים. ואף כל אדם מחלק עתיו בזה. בעת עיונו יחפש ויתור אחר ספרי המסכתות ובעתות המועדים וכדו' ישבע רוב נחת מספרי הסיכומים וההלכות.

התועלת המירבית בהוצאת ספר הוא החיבור בין שתי הקבוצות הללו שזיווגן עולה יפה ומזה אל תנח ידך. מפני סיבה זו רבתה השמחה בעולמה של תורה בהוצאתו של הספר החדש "זכור לאברהם" - ענייני מצוות זכירת ומחית עמלק.

הספר עוסק בנושא שלא דשו בו רבים. נושא אקטואלי שעיקר מצוותו בימים הללו. נושא שאין לו מקום מוגדר ומסוים ללימודו והרבה שואלים "איה מקומו". ומנגד הוא נכתב וחובר בכשרון רב ובעמל עיוני גדול על ידי אחד מטובי המעיינים והעמלים בעולמה של תורה הרי הוא הרה"ג רבי אברהם צבי לבנון שליט"א.

הרב דוב לנדא, ירושלים

טעם למצוה זו

החינוך כדרכו נוהג טעמים לכל מצוה, וגם כאן (מצוה תר"ג) נהג נותן טעם: לתת אל לבנו שכל המצוה ל"שנא"ל שנואי לפי נוקי ברוך הוא, וכי לפי רצונו וערומת רוב נוקי תהיה מפלגתו ורעתו, כמו שאמרה מוצא בעמלק, כי מפני שעשה רעה גדולה לישראל שהתחיל הוא להזיקם, ציונו ברוך הוא לאבד זכרם מני ארץ, ולשרש אחריו עד כלה.

ואל הזכירה הזאת בלב ובפה לא ידענו בה זמן קבוע בשנה או ביום, כמו שנצטוונו בזכירת יציאת מצרים בכל יום ובכל לילה, והטעם כי בזכירה הזאת עיקר הדת וכו', אבל טעם זכירת מה שעשה עמלק אינו רק שלא תשכח שנאתו מלבנו, ודי לנו בזה לזכור הענין פעם אחת בשנה או שתי שנים ושלוש. והנה בכל מקומות ישראל קוראים ספר התורה בשנה אחת או בשתיים או שלש לכל הפחות, והנה הם יוצאים בכך מצוה זו. ואולי נאמר כי מנהגן של ישראל בפרשת זכור לקריאתה בשבת מיוחד בכל שנה — תורה היא, ומפני מצוה זו היא שקבעו כן, והוא השבת שלפני פורים לעולם, ודין יהיה לקריאתה ביום פורים, לפי שהיא מענינה של שקודם נס זה נצטוונו בזכירה זו קבעו על פה — לא יצא. ואמר רבא: למדים זכירה זכירה כחוב (אסתר ט, כח). "והימים האלה נזכרים", וכתוב (שמות יז, יד) "כתוב זאת זכרון בספר", מה להלן — במחית עמלק — בספר, אף כאן — במגילת אסתר.

לאוריתא או לרבנן

לדעת בעלי התוס' (ברכות ג, ד"ה בלשון הקודש) חוב קריאת פרשת זכור הוא מדאורייתא. ומנין לבעלי התוס' שחיוב מדאורייתא? מסבין הב"ח (סי' תרפ"ה) מכך שאמרו בגמ' (מגילה יז, ט) קרא את המגילה על פה — לא יצא. ואמר רבא: למדים זכירה זכירה כחוב (אסתר ט, כח). "והימים האלה נזכרים", וכתוב (שמות יז, יד) "כתוב זאת זכרון בספר", מה להלן — במחית עמלק — בספר, אף כאן — במגילת אסתר.

בספר, ומי אומר שהכונה לקריאת? אולי הכונה לעין בעלמא? על זה בא התי' שלא יעלה על הדעת כך, שהרי כחוב עד לגבי מחית עמלק (דברים כה, יז) "זכור את אשר עשה לך עמלק", יכול בלבד? כשהוא אומר לא

תשכח הרי שכחת הלב אמור, הא מה אני מקיים "זכור"י? — בפה. וכן כחוב הממ"ק שזוהי בשבת שלפני פורים שמזכירים פ' זכור. דבר ברור שלזכור את מעשה עמלק הוא חיוב דאורייתא. ובפי שהרמב"ם ז"ל, בספר המצוות מצוה קפ"ט, כתב: היא שצונו לזכור מה שעשה לנו עמלק, בהקדימו להרהר לנו, ולשנוא אותו בכל עת ועת. ונעורר הנפשות במאמרים הלהם בו, ונזכר העם לשנוא אותו עד שלא תשכח המצוה, ולא תחלל שנאתו ותחסר מהנפשות עם אויבך הזמן. והוא אמר ויחזק: (דברים כה, יז) "זכור את אשר עשה לך עמלק". יכול בלבד? כשהוא אומר לא תשכח הרי שכחת הלב אמור. הא מה אני מקיים זכור? שתהא שנאתו בפניך. וכו'.

מדוע פעם אחת בשנה

פשוט נראה שטעם לקריאתה פעם אחת בשנה הוא משום שזמן שכחה הוא שנה, וכפי שמוכח בשם מני תרגומא לגאון ר"י פיק, שהוא עפ"י דברי הגמ' (ברכות נח) שאין המת משתכח מהלב אלא לאחר י"ב חודש. ולכן הסתפקו האחרונים האם יש חובה על האדם לשמוע פ' זכור פעם אחת בשנה מעוברת, היינו לכוין לצאת ידי חובה כאשר קוראים פ' כי תצא. לכאורה, כפי שנדפס בשו"ת חתם סופר (אהע"ז סי' קי"ט), החתם סופר לא חשש לזה, והביא ראיה לכך שבי

מעברא הרי גומרים את התורה אחת לשלוש שנים. נמצא שבשנה האמצעית אין בו לא פ' עמלק. בפר' בשלח ולא פ' עמלק מפני כי תצא ר' קר בשלח בפר' זכור, ויצא שאם תשנה היא שנה מעוברת עובדים על לא תשכח. וכל זאת המלקטים מכינים ממנהגי חתם סופר ומהמהר"ם שייק' שנהגו בשנת העיבור לכוין בפ' כי תצא לצאת ידי חובה. (ועי' שו"ת שבט הלוי ח"ו סי' קל"ב).

קריאת "זכור" בעשרה — בתרומת הדשן (סי' קי"ח) כתב שאלה: בני יישובים שאין להם מנין בעיר, ורצונם ללכת אל הקהילות הסמוכות להם. לימי הפורים כדי לשמוע מקרא מגילה בציבור, האם צריכים הם להקדים ביאתם לשבת פרשת זכור, שהוא סמוך לפורים. ונראה לו שאדרכת צריך יותר שישמע קריאת פרשת זכור בציבור ממקרא מגילה. ואף שאמרו שמצוות נדחות מפני מקרא מגילה, מכל מקום רוב הפוסקים סבורים שהיא נקראת ביחוד, אבל קריאת פרשת זכור כתב האשר"י פ' שלשה שאכלו, חצוהי מדאורייתא לקרואו בעשרה, וידועה לא רבי אליעזר את עבדו כדי להשלימו לעשרה (עי' גיטין לח), אלא שהוסיף שאין העולם נזהרים בזה. מדברי תרומת הדשן אנו רואים, שחיוב קריאת פרשת זכור לא רק שהיא דאורייתא אלא שהיא צריכה להיות בעשרה. המנין אברכה הביא את דברי תרומת הדשן מדוע אין מקפידים על כך, ולדעתו הרי לא כתוב בחזרה שיקראו דווקא בשבת זו, אלא שתכנים תקני האיל ורבים נמצאים או בכית הכנסת, וסמוך לפורים כדי לסמוך מעשה עמלק למעשה המן, וא"כ כששומע בפורים פרשת זכור עמלק, הוא גם זוכר מעשה עמלק ויצא ידי חובתו.

ולדעת המנחת חינוך דבר ברור הוא שהמצוה ביחוד ג"כ מקיים, רק פ' זכור

קטן בקריאת הפרשה

נהלקי הדעות אם אפשר לקרוא לקטן למפסיד. והמ"א (סי' רפ"ב סעיף ד') פוסק: וקטן יכול לקרוא בפרשת המוספין או בפרשיות שמסופין בארץ, וכן נהגים אע"פ שיש חולקים. הבאר היטב כתב, שבפ' זכור, שהוא לזכר מדאורייתא, אין הקטן עולה. וכן דעתו של האלהי רבה (סי' רפ"ב וסי' תרפ"ה).

ספר תורה פסוק — אם קראו פ' זכור בספר תורה פסול, לדעת הפרי מגדים (סי' קמ"ג משבטות זהב) לא יצא ידי חובה. אולם ע"י כשרות באל התחמה, שהיא דעתו של שואל ומשיב (והליקוה"א ח"א סי' ש"צ), שכח שגם ספר תורה שחבר בו אות, אפילו באותו חומר — כשר לקריאתו פ' זכור, ולקריאתו פ' זכור אין צריך ספר תורה שלא יקרא בעל פה, ובוודאי דכשר גם בכתב בפסול, דמכל מקום על פה לא מקרי זכור. ופשוט הדין שלחמי הדבר במחלוקת הנ"ל אם יש חובה לקרוא מתוך ספר תורה. ויש להודיש שנעמוד בפני השאלה אם לברך קודם הקריאה.

מי שאינו יכול לבוא לביהמ"ד — הרמ"א (סי' קמ"ד) אם אי אפשר להם לבוא מכל מקום יזהרו לקרואם בגינתם ובטעמם.

ברכה על קריאת הפרשה — אין מתקנים ברכה מיוחדת על מחית עמלק, לפי שעל השחתה אין מברכין, ואפילו על השחתה של אומות העולם. כמו שמוכח בגמ' (מגילה י: ב) קשו מלאכי השרת לומר שיהא (בקריאת ים סוף) אמר הקב"ה: מעשה ידי טובעים בים ואחם אומרים שיהיה? דברים אלה אנו מוצאים בכ"ז הזי"ם (סי' כ"ט) יש לדעת, שלכתחילה צריך העולה לתורה לפרש זכור לכוין להוציא את השומעים גם ידי ברכת התורה שמברך לפני הקריאה. וכן השומעים יכוונו לצאת ידי חובתם בברכה שמברך. ע"פ דברי הטור וזה (סי' תרפ"ה סוף סי' ק"ב).

פסוקי תורה

בעשרה ובספר תורה הוא מדובנן, אבל מהתורה די שיזכור בפה כל יחיד, וה פשוט. ומה טעם הסוברים שצריך דווקא בעשרה מסביר הקרן אורה (ברכות ה) משום שהזכירה היא לחלילת מחית עמלק, והמלך מה היא מצד המצוות המוטלות על הציבור ולא על היחידים. (ועי' בפ"י על דף פ"א).

מפרי במבטא אשכנזי — במקראי קודש (עמ' פ"ח) בהערות הביא בשם הגאון רבי צבי פסח פרנק זצ"ל, שמי שנוהג להתפלל בחברה אשכנזית — יש קפידא בשמיעת פרשת זכור בהברה אשכנזית דווקא. בשו"ת מנחת יצחק (ח"ד סי' מ"ז) הביא בשם החזון איש, שאין יוצאים בקריאת התורה בשוני מבטא, ולא דווקא בשבת זכור. וכן פסק בשו"ת יחוד דעת (ח"ו), שבני הספרדים, הלומדים בשיבות אשכנזיות, יארגנו מנין נפרד לשמיעת פ' זכור.

זכירה בכל יום — יש המקפידים לומר בכל יום לאחר התפילה את פ' זכור, ואת ע"פ תקנת (האר"י ז"ל) השל"ה. בספר חרדים מביא לכיון בשעת עניית אמן היא שמיה רבא על מחיית עמלק, וכן התכור הדברים בשו"ת יוסף אומץ (סי' כ"ג). ועוד מובא שם בשם האר"י, שקודם קריאת שמע, כשאומרים "וקרבנו מלכנו" — יזכור מעמד הר סיני, "לשמן הגדול" — יזכור שאין השם שלם עד שימחה זכר עמלק, וכו'. והעיר שאין מקיימים בכך מצות זכירה בפה, שהרי רק מהרהרים בלב.

מדיקת עמלק — בטעמי המנהגים עמי שע"ן הביא בשם הג' מהר"ר העשיל ז"ל, שהיה נוהג — כשהיה רוצה לגסות את הקלמוס — היה כותב שם עמלק או שם המן דויען, ואחר כך היה מוחק את שם, כדי לקיים את מצות עשה מחה תמחה את זכר עמלק.

י"ב — תוספת לגליון **המודיע** י"ב באדר תשס"ז

זכר — זכר

במנחת שי מדייק שצריך לבטא את המלה זכר בצירוף תחת הוי"ו (זכר עמלק), ומצטט את דברי הגמ' במס' בב"ב (כא). עד כמה צריך לדייק בכך. נאמר (מלכים א' יא, טו) "כי ששת חודשים ישב שם יואב וכל ישראל עד הכרית כל זכר באדום". ומובא בגמ' כשבא יואב לפני דוד שאלו מה טעם הוצאת את הזכרים ולא את הנקבות? אמר לו משום שכתוב "תמחה את זכר עמלק". אמר דוד הרי אנחנו קורים זכרין הלך איוב ושאל את רבו איך הוא למצוא, ואמר לו "זכר" וכו', (ע"י פי' הרשב"א שם). ובמשנה ברורה (תר"פ"ה ס"ק י"ח) כתב: דע דיש אומרים שצריך לקרות זכר עמלק בצירוף, ויש אומרים שצריך לקרות זכר עמלק בסגול, וע"כ מהנכון שהקורא יקרא שניהם לציאת ידי שניהם.

האם נשים חייבות ב'פרשת זכור'

נהלקו הדעות אם נשים חייבות במצוה זו של מחיית עמלק. הפוסקים (חיוב מצוה תרי"ג) סוברים שנשים פטורות, משום שמלחמה ונקמת אויב היא ענין לאנשים ולא לנשים. יש המוסיפים עוד להניח, שזמן מלחמה היא ביום ולא בלילה. ואף אם היא בלילה אינה דוחה שבת. א"כ מחיית עמלק היא מצוה עשה שהזמן גרמא, ונשים פטורות.

לעומתם יש הסוברים שנשים חייבות במצוה זו, שהרי יש כאן גם לאו — "לא תשכח" — ונשים חייבות בלאו, אף אם זה דבר שהזמן גורם לו שיכח. דבר נוסף הוזכרה אינה שייכת למלחמה, וצריך תמיד לזכור. ודבר זה יהיה אף לאחר ביאת המשיח. ואף אם משה מלחמה הרי מבואר סוטה (מד) שלמלחמת מצוה יוצאת אפילו כלל מחופתה.

כך החיים (סי' תרפ"ה ס"ק ל') הביא בשם למורי ה', שנשים אין חייבות לשמוע פ' זכור, אבל בעיקר המצוה, לזכור מעשה עמלק, חייבות, שהרי היא מצוה שלא הזמן גרמא, ונשים חייבות. ומה שקורים אותה קודם פורים אינה אלא תקנת חכמים. וגם אם באות לשמוע יש להם שבר, שהרי אפילו מצוה שאין אדם חייב בה, אם עושה אותה — יש לו שכר. אלא שאינו כמו שכר המצוה ועושה.

בשו"ת בנין ציון החדשות (סי' ח') דן בשאלה, ומביא שהשואל קיבל מתגאון ר' אברהם בינג זצ"ל הגאב"ד דק"ק וידעבורג, בשם רבו החסיד שבכהונה הגאון מו"ה נתן אדלער זצ"ל, שנשים חייבות, ושהקפיד שאפילו משרתת שלו הוצרכה לשמוע פרשת זכור, וכן הוא נהג אחרייו. לאחר מכן הוא מביא את דברי החינוך, ותמה עליו, שהרי מצוה מחיית עמלק, שנצטוונו במלחמה תמחה את זכר עמלק, היא עשה בפני עצמה, שמנה גם החינוך בפני עצמה, ואם היא אינה בנשים למה לא תהיה מצוה זכירת מעשה עמלק בנשים אף שאנו בנות מלחמה.

עם כל זה אפשר שזכירת השנאה תהיה תועלת למחייתו, ומעשה אסתר יזכית, וכן גם חנוכה ע"י יהודית שכשנאחזה לאויב בא על ידה חשודה לשרא"ל. וביעל כתוב (שופטים ה', כד) "תבורך מנשים יעל וגר מנשים באהל תבורך", שדרשו חז"ל (נדר כג:) על אמותיה, הרי כמה גדולה נחשבה התועשה שבאה על ידה במיחת סיסטרא, ולמה לא תהי זכירת מעשה עמלק לעורר השנאה גם בנשים, לתועלת מצות מחייתו.

עכ"פ נשים שאין ביכולתן לשמוע פרשת זכור יקראו את הפרשה.

קול צופין

שעורו השבועי של מרן הראשון לציון הרה"ג המקובל הא-לקי
הרב מרדכי אליהו שליט"א

המועבר בשידור לזין ובתקשורת האלקטרונית ברחבי הארץ והעולם

גיליון מס' 532

פרשת זכור – הלכות פורים

השיעור נמסר ע"י הרה"ג שמואל אליהו הרב הראשי של צפת

פרשת תצוה תש"ע

יש אומרים שבזכירת השואה יוצאים ידי חובת של זכירת עמלק

לפי זה יש שואלים האם בזכירת השואה יוצאים ידי חובת זכירת עמלק? וניתן לענות על פי הרמב"ם שמשנתק תאם החובה היא רק קריאה בתורה או אפשר גם בזכירה אחרת, ואומר: "הנכון בעיני כי מצוות 'זכור' היא ש'נאמר' זה לבנינו ולדורותינו לומר להם כך עשה לנו הרשע, ולכן נצטוונו למחות את שמו". לפי זה מי שלומד על השואה מעורר את איבתו ושנאתו ומקיים מצוות זכירת עמלק.

אמנם המשנה ברורה כותב כי עיקר המצווה היא לא רק להצטער ולכאוב אלא להגביר כוח להלחם בו. (משנ"ב תרפ"ט ענין שה"צ ולכן לא יוצאים ידי חובה בקריאת פרשת 'ויבא עמלק' אלא בפרשת 'זכור' את אשר עשה לך עמלק" שבסופה כתוב לא תשכח. ומחה תמחה. אבל זכירה בלבד לא מספיקה).

מפקד המחזק את חייליו – מקיים מצוות 'זכור'

מור"ה הרב שליט"א אומר כי מפקד שמעודד את חייליו להלחם עם שונאי ישראל שרוצים להשמידו כמו החיזבאללה או החמאס. האירנים או כל שונאים אחרים. הוא מקיים מצווה כמו שעשה שמואל הרמתי שעודד את החיילים להלחם בעמלק.

כך כתב הרמב"ם בספר המצוות. (ועשה קטן) "שצונו לזכור מה שעשה לנו עמלק מהקדימו להרע לנו ושנאמר זה בכל עת ועת ונעורר הנפשות במאמרים להלחם בו ונזרו העם לשנא אותו עד שלא תשכח המצוה ולא תחלש שנאתו ותחסר מן הנפשות עם אורך הזמן. וכל' הלא תראה שמואל הנביא כשהתחיל לעשות המצוה הזאת איד עשה. שהוא זכר תחלה מעשהו הרע ואחרי כן צוה להרגם והוא אמר יתעלה ושא"טו פקדתי את אשר עשה לך עמלק לישראל אשר שם לו בדרך בעלותו ממצרים".

אלה ההולכים בדרך עמלק, המציבים מארבים לחיילי ישראל הם הם עמלק של הדור. אלה שבאים מאירן להלחם בנו אע"פ שלא נגענו בהם ולא הצקנו להם כלל רק מתוך שנאה לה' ולעמו באים להתאבד ולקפוץ למים הדרתחים להתסיס את הלבנונים נגדנו הם כמו עמלק. המפקדים המעודדים את חיילי צה"ל לקראת המלחמה - הולכים בדרכו של שמואל הנביא שהסביר לשאול ולעם את הנמוקים למלחמה בעמלק.

שלושת סוגי עמלק

במודרש (אסתר רבה פרשה יג) מובא כי יש שלושה דרכי פעולה של עמלק והם רמזים במדרש זה. 'בשערה שנחתמו אותן האגרות ונתנו ביד המן, ויבא שמוח הוא וכל בני חבורתו, ופגעו במרדכי שהוא הולך למניהם, וראה מרדכי שלשה תינוקות שהיו באים מבית הספר ורוץ מרדכי אחריהם. וכשראה המן וכל חבורתו שהיה רץ מרדכי אחרי התינוקות, הלכו אחרי מרדכי לדעת מה ישאל מרדכי מהם. כיון שהגיע מרדכי אצל התינוקות שאל לאחד מהם: פסוק לי פסוקי! אמר לו: ומשלי ג' "אל תירא מפחד פתאים ומשואת רשעים כי תבוא". פתח השני ואמר: אני קריתי היום וזוהי הפסוק עמדת מבית הספר ושעיה ח' "עוצו עצה ותופר דברי דבר ולא יקום כי עמנו אל". פתח השלישי ואמר ושעיה מ"ו: "ועד זקנה אני הוא, ועד שיבה אני אסבול. אני עשיתי ואני אשא, ואני אסבול ואמלט". כיון ששמע מרדכי כך - שחק, והיה שמח שמחה גדולה. אמר לו המן: מה היא זאת השמחה ששמחת לדברי התינוקות הללו? אמר לו: על ששורות טובות שבשרוני שלא אפחד מן העצה הרעה שעלתי עלינו. מיד כעס המן הרשע ואמר: אין אני שולח ידי תחלה אלא באלו התינוקות".

שואל הגר"א למה נאמרו למרדכי שלשה פסוקים שונים על ידיהם בסדר שכזה? ועונה שכל פסוק היה כנגד סוג אחד של מלחמת עמלק. והסבר דבריו כך הוא:

בפעם הראשונה בא עמלק על ישראל כשהיו בדרך בצאתם ממצרים אחרי שפרעה וחילו טבעו בים. בשעה שהיו רחוקים מארץ ישראל ובשעה שכל העמים פוחדים

זכור את אשר עשה לך עמלק

"ויבא עמלק ויילחם עם ישראל בברפיס: ויאמר משה אל יהושע בחר לנו אנשים וצא הלחם בעמלק קחר אנכי נצב על ראש הגבעה ומטה האלהים בידי" (שמות פרק יג). משה רבינו נלחם גם מלחמה רוחנית וגם מלחמה פיזית. כמו שעשו אסתר ומרדכי. גם מתפללים תפילות וגם נלחמים בשונאי ישראל ומכים אותם. כך עשה גם יעקב במלחמתו עם עשו הוא אדום הוא אבי עמלק. הכין את עצמו לדורון, תפילה ומלחמה.

למה לזכור את עמלק כשאנו יודעים מי הוא?

כותב הרמב"ם בהלכות מלכים (ה) שיש שלוש מצוות במחיות עמלק. "מצוות עשה לאבד זכר עמלק, שנאמר תמחה את זכר עמלק, ומצוות עשה לזכור תמיד מעשיו הרעים ואריבתו, כדי לעורר איבתו, שנאמר זכור את אשר עשה לך עמלק, מפי השמועה למדו זכור בפה לא תשכח בלב, שאסור לשכוח איבתו ושנאתו". אך יש בעיה לזהות אותו שהתערבבו האומות כמו שכתב הרמב"ם עצמו: "כשעלה סנחריב מלך אשור בבל כל האומות ועירבם זה בזה והגלה אותם ממקומם. ואלו המצרים שבארץ מצרים עתה אנשים אחרים הם. וכן האדומים שבשדה אדום". והלכות איסורי ביאה פרק יב (ה) אם כן אין לנו היום עמלק למה יש הלכה לזכור את עמלק ולהכותו?

מסתבר שעמלק שונה מכל האומות הוא קיים עד היום ויש לו משמעות ולכן צריך לזכרו. ולכן לגבי שבע אומות כתב הרמב"ם (בהלכה ד) "מצוות עשה להחרים שבעה עממין וכו', וכבר אבד זכרם". אבל על עמלק לא כתב הרמב"ם שאבד זכרם. הוא רק התערבב אבל עדין בשנאתו ובאיבתו.

כתב על זה הרמב"ן: "כי המלחמה מן המשפחה הזאת היא הראשונה והאחרונה לישראל, כי עמלק מזרע עשו, וממנו באה אלינו המלחמה בראשית הגוים, ומזרעו של עשו היה לנו הגלות והחרבן האחרון, כאשר יאמרו רבותינו שאנחנו היום בגלות אדום, וכאשר ינוצח הוא, ויחלש הוא ועמים רבים אשר אתו - ממנה נושע לעולם, כאשר אמר 'ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו והיתה לה' המלוכה" והנה כל אשר עשו משה ויהושע עמדם בראשונה, יעשו אליהו ומשיח בן יוסף עם זרעם. על כן התאמץ משה בדבר".

כל שונא לישראל בעצם - הוא עמלק

לימודנו חכמים כי כל אומה ששונאת את עם ישראל בעצם, הרי היא "עמלק". כך אומר המחז"ל על השבועים וחמש אלף שהרגו ישראל בימי מרדכי ואסתר ומהר"ל אור חדש עמוד רא. וכמו שאומר התרגום יונתן ואסתר ט ו' "ובשונשן בירגתא קטלו יהודאין וחובידו חמש מאה גובדין כולחון רופילין מדיבת עמלק". כיצד ידעו מי הם? הרי הם היו חיים אחרי סנחריב שבלבל את האומות? אלא שראו מי שמתנהג כמו עמלק בשנאה תהומית לישראל בלי שום סיבה. והרגוהו.

על כן אומרת אסתר לאחשוורוש במשתה היין השני, כשהוא שואל אותה מי הוא זה ואיזה הוא? היא אומרת לו "המן הרע הזה" וכי אם היתה אומרת "המן" הוא לא היה מבין? אלא מסביר הבא"ח (בספרו קרן ישועה על המגילה) שבכל דור ודור יש המן שלו. והיא מתכוונת להמן זה שעומד מולה. וכן כתב כי בכל שנה בחודש אדר חוזרת הארה בשמים של מחית עמלק. ב"י אדר מתנוצצות הקליפות של המן, ובכל י"ג בתענית מבטלים כוחו. ובמצוות חן פורים מבטלים דבריו על "מפורד ומפורד" - ועיין לבן יהודה מגילה ז' וביזמא כט.

מהם, הם היו בשאננות, ברפידים ולא חששו מפני שום אויב. בפתע פתאום בא עליהם עמלק. על זה נאמר הפסוק הראשון "אל תירא מפחד פתאום ומשוואת רשעים כי תבוא". ואנ"פ שבא פתאום הקב"ה הציל אותם.

בפעם השניה בא עמלק בתחפושת. הוא היה יותר מתוחכם. בא בשקר וברמאות: "ויבא הכנעני מלך ערד" כנעני זה היה עמלקי מחופש. הוא התחפש לכנעני בזה ששינה את לשונו ודבר בשפת כנען. ורש"י במדבר כ"א וכל זאת כדי לבלבל את תפילתם של ישראל. על מלחמה זו נאמר הפסוק השני "עוצו עצה ותופר דברו דבר ולא יקום כי עמנו אל". גם אם תשנו את "דבריכם" ושפתכם, - עמנו אל. ודרך רמאות זו מוכרת לנו היטב מפעולתם של שונאי ישראל עד היום.

בפעם השלישית בא עמלק בימיו של מרדכי. עמלק-המן בא בטענה שאין לחשוש מאלקי ישראל. (ואסתר רבה פרשה ז יב) "ישנו עם אחד" - אותו שנאמר בו (דברים י') "ה' אחד" - ישן לו מעמר". אלוהים של אלו אינו כמו שהיה פעם, הוא חלש! הוא עיין! הוא זקן! הוא ישן! כנגד טענה זו שהשמיע המן באזני המלך בא התינוק השלישי ואומר למרדכי: "ועד זקנה אני הוא. ועד שיבה אני אסבול. אני עשיתי ואני אשא, ואני אסבול ואמלט". והסבר זה הוא הסבר חשוב מאוד לדורנו. לדעת מי הם עמלק ומה יש בפייהם.

נס פורים שהיה בדורנו

אחד הניסים המדהימים שקרה בימינו בפורים מתברר בתקופה הזו כשנפתחים הארכיונים החסויים ברוסיה. הסיפור הוא על הרדיפה של היהודים ברוסיה בשנת תש"ג, כשרוסיה הייתה בשיא עצמתה. וחיו בה כשלושה מיליון יהודים, רובם הגדול לא זכר את יהדותו בעקבות החינוך הסובייטי הדורסני שהגלה לסיביר כל מי ששמר שבת, כשרות או כל סממן יהודי אחר. הם התערו במחפכה הקומוניסטית ולפעמים אף הובילו אותה.

סטלין היה באותם ימים בשיא כוחו. הוא היה באמצע מסע הטיהורים הגדול ויזם "משפטי ראווה" מתוקשרים היטב כנגד היהודים. הראשון שנפגע היה רודולף סלנסקי ממנהיגי צ'כסלובקיה שהואשם בבגידת ותוצא להורג תוך כדי איזכור חור ונשנה של יהדותו. מיד אח"כ, במשפט מתוקשר היטב, הואשמו שלושה עשר מנהיגים יהודים, סופרים ומשוררים מובילים. גם הם הוצאו להורג בלילה אחד במרתפי כלא לוביאנקו. אחרי מותו של סטאלין התברר כי הראיות היו שקריות והמשפטים מבויימים, אך את ההרוגים אי אפשר היה להחיות וגם השנאה כבר פיעפעה באויר. באותו לילה 13 אוגוסט 1952, נתלו בסטאלינו עשרה "חבלני הנדסה" יהודים שהואשמו בחתרנות ובבגידה. גם הם במשפט מתוקשר היטב שליבה את פרץ האנטישמיות.

"משפט הרופאים" היה אמור להיות השיא. בהודעה רשמית נמסר כי נתגלה "קשר" של היהדות העולמית באמצעות הגלינט. תשעה רופאים יהודים ובראשם פרופסור ווספי זממו להרוג חמישה מרשלים בצבא, להרעיל את מנהיגי ברית המועצות ובראשם סטלין בכבודו ובעצמו. לפי כתב האישום הם הספיקו להרעיל למות שני מפקדי צבא בכירים, גיבורי ברית המועצות.

העיתונים וכלי התקשורת התגייסו למערכה נגד היהודים אויבי העם. בכל מקומות העבודה נערכו אסיפות הסברה שבהם הוזהר הציבור מפני מחבלים נוספים שמתחזים לרופאים. אלפי יהודים פוטרו מכל מכוני המדע, האוניברסיטאות והמרכזים הרפואיים. אוירה של ערב פוגרים.

העיתונאים הבכירים הוסיפו את שלחם. הם דרשו במפגעי לגרש את היהודים, היסוד החתרני והמסוכן. התאריך היה ידוע, יום פתיחת המשפט. הרוחות השתלהבו, עשר שנים אחרי השואה שוב היהודים הסתגרו בביתם מפחד הלא נודע.

חוקרים שנברו במסמכי הק.ג.ב למדו כי באותם ימים הוכנו בחוראת סטלין אמצעי תחבורה נרחבים להסעת היהודים. התוכנית הייתה לסייע בעקיפים להתנהות מוגרמים רצחניים בכל רחבי ברית המועצות. כשיתעורר רעש בעולם. תציל המדינה את הנשואים באמצעות הגלייתם לסיביר ולקאזחסטאן תוך כדי ביות רכושם. הפורעים יוכלו להמשיך ולכלות את תמנתם בשיירות הארוכות של היהודים המוכים והמושפלים. בסופה של התוכנית שלוש ממה שנותר מעם ישראל אחרי השואה אמור היה להיות בפרעות ובספנת חיים מוחשית.

מה קטע את התוכנית הזדונית של איש כל יכול זה, שאנדרטאות שלו פיארו את כל רוסיה? פורים! ביום פורים תשי"ג (1953) איבד סטלין, איש הפלדה, את הכרתו. יומיים אחר כך נמסר כי כנראה באותו יום "שמש העמים כבתה" - קברניט תנועת השלום העולמית. נושא דגל השלום ועצמאות העמים - הלך לעולמו. ומתוך "על המשמר" - בטאון מפ"ס. פחות מחודש אחר כך טוהר שמם של הרופאים ששוחררו לביתם. "ליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר".

מהלכות קריאת זכור

מצוות מחיית עמלק ב"זכירה" בדיבור או בשמיעה - לא רק במחשבה בלבד - המילה "זכור" עלולה להטעות ולחשוב ששדי בקריאה בעיניים בלבד. הרי כך אדם זוכר. אולי אפילו במחשבה גרידא. ובאמת הלכה היא שצריך להזכיר בפיו. או שהוא שומע את החזן שקורא בפיו. ששומע כקורא. אבל כשאדם קורא או שומע קלטות הוא לא קיים מצוות "זכור". ובגמרא: (מגילה יח.) "דלמא 'עיון' בעלמא: - לא סלקא דעתך, דתניא: ודברים כ"ה) "זכור, יכול בלב? כשהוא אומר 'לא תשכח' - הרי שכחת הלב אמור, הא מה אני מקיים 'זכור' - בפה".

עדיף קריאה במנין - התוספות במסכת מגילה (דף יא:) כותבים ש"קריאת התורה אינה מן התורה אלא מדרבנן, לבד מפרשת "זכור" דהוי דאורייתא". וכן כתב הרא"ש על המעשה המופיע בגמרא ובברכות דף מז: "מעשה ברבי אליעזר שנכנס לבית הכנסת ולא מצא עשרה, ושחרר עבדו והשלימו לעשרה", והיכי עבדי הכי? והאמר רב יהודה: כל המשחרר עבדו עובר בעשה? שנאמר: ויקרא כה) "לעלם בהם תעבדו" - לדבר מצוה שאני - מצוה הבאה בעבירה היא? - מצוה דרבים שאני". מקשה הרא"ש איך שיתררו להשלים למנין עשרה? הרי חייב זה הוא רק מדרבנן? וענה הרא"ש שצריך לומר כי רבי אליעזר שיתרר את עבדו בשבת פרשת זכור שחיוב הקריאה בעשרה הוא מדאורייתא. ולא היו עשרה ועל כן היה הדבר מותר לו.

לפי ספר החינוך (תרג) בכל שבת משבתות השנה שיקראו בה "זכור" יקיימו את המצוה של "זכור, כיון שהתורה ציוותה לזכור. וקבעו חכמים לפני פורים כדי לזכור לפני עשית הפורים. "והנה בכל מקומות ישראל קוראים ספר התורה בשנה אחת או בשנים או שלש לכל הפחות ונהנה הם יוצאים בכך מצוה זו". אמנם כבר הזכרנו קודם את דברי המשנה ברורה שדווקא הקריאה היא ב"זכור" שיש בו ציווי של מלחמה, ולא בכל סיפור על עמלק שעושה חלק מהעניין.

בשולחן ערוך (תרפה) י"א שפרשת זכור ופרשת פרה אדומה חייבים לקראם מדאורייתא, לפיכך בני הישובים שאין להם מנין צריכים לבא למקום שיש מנין בשבתות הללו כדי לשמוע פרשיות אלו שהם מדאורייתא. הגה: ואם אי אפשר להם לבא, מ"מ יתירו לקרואם בנגינתם ובטעמים

לקרוא זכור בנגינתם ובטעמים - סיום דברי הרמ"א הוא שצריך להקפיד לקרוא את פרשת זכור בנגינה ובטעמים. אפילו אם קוראים את פרשת זכור ביחיד. ולמה החשיבות של הטעמים כל כך גדולה בפרשת זכור?

מור"ר הרב שליט"א הסביר כי זה נועד שלא יארע לנו מה שקרה ליואב שר הצבא שהרג רק את הזכרים במלחמת עמלק שהייתה לו עם אדום. כי כך לימדו רבו: "מחנה תמחה את זכר עמלק". והוא כמובן טעות. ובגמרא שם מסופר שיואב הלך אל המורה שלו ותבע אותו בתוקף על כך שהלימוד המוטעה שלו גרם לכך שהוא וכל ישראל לא קיימו את מצות מחית עמלק כמו שצריך. ועליו נאמר ארור עושה מלאכת ה' רמיה.

עחיית עמלק

(בקמ"ץ) במקום זכר (בצירה), כמו שבא בבבא בתרא פרק לא יחפור (כא:). מצוה תר"ה שנמנענו מלשכוח מה שעשה עמנו עמלק, כלומר התחלתו להזיק לנו, ועל זה נאמר בפרשה זו של עמלק "לא תשכח". וכתוב בספרי: "זכור" — בפה, "לא תשכח" — בלב, כלומר, לא תשליך שנאתו ולא תסירה מנפשך בענין שתשכח אותה.

האבני נזר בשו"ת (או"ח סי' תק"ח) תמה, מדוע זרע עמלק נענשין בעון אבותם. ולכאורה הא כתיב (דברים כד, טז) "לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות"? אך גלוי הוא וידוע לפני הקב"ה ששנאתם טמונה בלבם. פוק חזי מעשה המן האגגי. ובאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם כתיב (שמות לז, ז) "פוקד עון אבות על בנים". אבל אם עשו תשובה וקיבלו שבע מצוות הא אין אוחזין מעשה אבותיהם בידיהם, ושוב אין נענשים בעון אבותם.

איך מקיימים את המצוה

עצם הזכירה היא כבר מצוות עשה מהתורה, כמובא לעיל, אולם לא זו בלבד. הרוקח בסידורו כתב: "יהא שמיא רבה מברך — חייב אדם למשך בכל כחו בחיבת רבה, כדי שיחשוב במחית עמלק כאשר נשבע הקב"ה, ולהשלים שמו של ד' אותיות ויהיה שמיא רבה, וכשישמע הקב"ה שישראל מערימים לחשוב בלבם השבועה שנשבע על עמלק לאבד זכרו, ומתפללין בכל כחו אילו ד' חיבות יהא שמיא רבה מברך, כנגד ד' אותיות של שם, כדי לגדל שמו של ד' אותיות יהא שמיא רבה מברך, אומר: אוי לבנים שגלו מעל שולחן אביהם, ואוי לאב שכך מקלסין לו בניו ורחקם מעל שולחן. ועל כן רב עצבון שבשמים באותה שעה שמזכירין ישראל בלבם את המצוה שהכעיס כלפי מעלה, וגרם לשם מד' אותיות להיחלק, כדאי לעיל, כי השם מב' (שם י"ה) אינו אלא חצי השם מד' אותיות. וכשזומעין ורואין מלאכי השרת את העצבון שהיה לפני יודעין על מה העצבון, לפי שאינם מבינים בלשון ארמי, כשאנו מתחילין קדיש יתגדל ויתקדש הוא לשון עברית, על שם הפסוק "והתגדלתי והתקדשתי", ומחיבה שלישית ולהלן דתו שמיא רבה לשון ארמית, ואילו היו אומרים שמיא רבה בלשון עברית והיינו אומ' שם רב, יהיו מבינים המלאכים כי העיצבון הוא על עסק עמלק, שהיה הקב"ה נשבע שלא יהא שמו של ד' אותיות שלם עד שימחה זכר עמלק, ויהיו המלאכים מבלבלין התפלה של קדיש מלילות למעלה, ולא יהיו ישראל משכחין שבת מעולה כזה, ויהיה קדיש בטל. ולכן אנו אומרים משמיא רבה ולהלאה בלשון ארמית, שלא יבינו המלאכים על מה העיצבון. וכן מצינו במס' ברכות, דיש עצבון לפני הקב"ה כשישראל אומ' יהא שמיא רבה, והמלאכים מודעין ותמהי' זה לזה.

תוס' עמ"ס ברכות (ג. ד"ה וענין) כתבו מכאן (שאמרנו בגמ' וענין יהא שמיא הגדול מברוך) יש לסתור מה שפי' במחזור ויטרי יהא שמיא רבא, שזו תפילה שאנו מתפללין שימלא שמו, כדכתיב "כי יד על כס י"ה", שלא יהא שמו שלם וכסאו שלם עד שימחה זרעו של עמלק. ופירושו כך: יהא שמיא שם י"ה רבא, כלומר שאנו מתפללין שיהא שמו גדול ושלם, ומבורך לעולם הוי תפילה אחרת כלומר ומבורך לעולם הבא. וזה לא נראה, מרקאמר יהא שמיא הגדול מברוך משמע דתפילה אחת היא, ואינו רוצה לומר שיהא שמו גדול ושלם אלא יהא שמו הגדול מברוך.

נפשות מישאל והורגן. בפרקי דר"א מובא, כל מי שחיה צריך טבילה היה הענן מפלט אותו חוץ ממחנה ישראל שהיה קדוש, ועמלק מונב והורג את מה שאחרי הענן, שני "ויזנב בך כל הנחשלים אחריו".

יש פסיקתא בה נאמר בצורה קצת אחרת: מה עשה עמלק הרשע? סיפר יתוס שמותם של ישראל ממצרים, והיה עומד לו לחוץ ענני כבוד, וקורא לכל אחד ואחד בשמו ואומר: פלוני בן פלוני צא שאני מבקש לעשות עמך סחורה. והיה יוצא והוא הורגו. זה "אשר קראך". ורבי נחמיה אומר: "אשר קירך" — אשר טימאך, כענין שנאמר "אשר לא יהיה טהור" וכו'.

מהות המצוה

הרמב"ם ז"ל, בספר המצוות מצוה קפח, כתב: היא שציונו להכרית זרע עמלק בלבד משאר זרע עשוי, זכרים ונקבות קטנים וגדולים, והוא אמרו יתעלה "תמחה את זכר עמלק". וכבר קדם לנו שלוש מצוות נצטוו בני ישראל בכניסתן לארץ: למנות להם מלך ולבנות בית הבחירה ולמחות זרע עמלק, ומלחמה זו היא מלחמת מצוה. ובמצווה קפ"ט, כתב: היא שציונו לזכור מה שעשה לנו עמלק, בהקדימו להרע לנו, ולשנוא אותו בכל עת ועת. ונעורר הנפשות במאמרים להלחם בו, ונזור העם לשנוא אותו, עד שלא תשכח המצוה, ולא תחולש שנאתו ותחסר מהנפשות עם אורך הזמן. והוא אמרו יתעלה: (דברים כה, יז) "זכור את אשר עשה לך עמלק". יכול בלבדך? כשהוא אומר "לא תשכח" — הרי שכחת הלב אמור. הא מה אני מקיים "זכור"? שתהא שנאתו בפיך. וכו'. בלא תעשה נ"ט כתב: הזהירו משכוח מה שעשה לנו זרע עמלק והקדימו להזיק לנו, וכבר ביארנו במצוה קפ"ט ממצוות עשה לזכור מה שעשה לנו עמלק ולחדש שנאתו. וכן אנחנו מזהירין מהשליך זה מלבנו ומשכוח אותו וכו'.

גם התנך מונה את המצוות בנושא עמלק לשלוש מצוות. מצוה תר"ג, שנצטוונו לזכור מה שעשה עמלק לישראל, שהתחיל להתגרות בס בצאתם ממצרים בטרם נשא גוי וממלכה ידו עליהם, וכענין שכתוב (במדבר כד, כ) "ראית גוים עמלק", ותרגומו: ריש קריא דישאל הוה עמלק, שהכל היו יראים מהם בשמעם הוד הגדולה אשר עשה להם השם במצרים, והעמלקים ברע לבם ובמזגם הרע לא שתו לבם לכל זה והתגורו במ והעבירו מתוך כך יראתם הגדולה מלב שאר האמות, וכו'. מרשי המצווה לתת אל לבנו שכל המצר לישראל שנאו לפני השם ברוך הוא, וכי לפי רעתו וערמת רוב נזקו תהיה מפלתו ורעתו, כמו שאתה מוצא בעמלק, כי מפני שעשה רעה גדולה לישראל שהתחיל הוא להזיק ציונו ברוך הוא לאבד זכרו מני ארץ ולשרש אחריו עד כלה. מצוה תר"ד שנצטוונו למחות זרעו של עמלק ולאבד זכרו מן העולם זכר ונקבה גדול וקטן, ועל זה נאמר "תמחה את זכר עמלק", שבכלל זכר הוא הכל. וכבר טעה בניקוד תיבה זה גדול, הורו, והוא יואב בן צרויה, והשאר מהם הנקבות, לפי שרבו לא השגיח יפה עליו כשלימדו מקרא זה, ונשתבש יואב וקרא זכר

הרב דב לנדאו, ירושלים

מיהו אותו עמלק?

כדי לדעת מי הוא זה שאנו מצווים מדור לדור למחות את זכרו עלינו לדעת מיהו אותו הצורר עמלק. בפר' וישלח (בראשית לו, יב) נאמר "ותמנע היתה פילגש לאליפז בן עשו ותלד לאליפז את עמלק", וגו'. ובמס' סנהדרין (צט): אמרו: תמנע — בת מלכים היתה, וכתוב "אלוף לטון אלוף תמנע", וכל אלוף מלכותא בלא תאגא היא. חפצה להתגייר, באתה אצל אברהם יצחק ויעקב ולא קבלוה, הלכה והיתה פילגש לאליפז בן עשו. אמרו: מוטב תהא שפחה לאומה זו ולא תהא גבירה לאומה אחת; יצא ממנה עמלק שציער את ישראל. מה טעם? משום שלא היו צריכים לרחקה.

אותו עמלק היה מלך ערד. כפי שדרשו במדרש במדבר (יט, כ) עה"פ (במדבר כא, א) "וישמע הכנעני מלך ערד יושב הנגב כי בא ישראל דרך האחרים וילחם בישראל", וגו'. ונאמר (שם יג, כט) "עמלק יושב בארץ הנגב והחתי והיבוסי והאמורי יושב בהר והכנעני יושב על הים ועל יד הירדן". (עי' פ"י מהר"י, שהרי קשה שכפסוק נאמר עמלק וכו' והכנעני). משמעות שמו: ביהר פר' בלק (דף קצ"ט ע"ב) מוסבר שמו של עמלק: עמ-לק — עם שהלקה אותנו כנחש המכה בנזבו. ובמדרש תנחומא (פר' תצא) מוסבר: עמלק — עם שבא ללוק דמן של ישראל ככלב.

מה עשה עמלק

עמלק היה חודר שנאה לישראל כפי שמובא במכילתא (פי"ד) עה"פ (שמות יד, ה) "ויגד למלך מצרים כי ברח העם", מי הגיד לו? — עמלק. (במדרש שמות (כט, ה) מובא שהקב"ה הגיד לו, וכן במכילתא במקום יש דעה נוספת). או כפי שמובא בפרקי דר"א (פמ"ג) בשם ר' זכריה: עמלק — נכד עשיו היה, ובאיבת זקנו בא עליהם להיפרע מהם.

חטאו של עמלק הוא, כפי שמובא בדברי רש"י ממדרשים, שכל האומות היו יראות להילחם בישראל, ובא זה והתחיל והראה מקום לאחרים. משל לאמבטי רותחת שאין כל ברייה יכולה לירד בתוכה; בא בן בליעל אחד קפץ וידר לחובה, אע"פ שנוהו הקרה אותה בפני אחרים. "ויזנב בך" — מכת זנב וכו'.

ואמרו במדרש (במדבר יט, כ): את מוצא, כשמת אהרן יצא עליהם עמלק וחזרו לאחר ריהם ו' מסעות, שנאמר (דברים י, ו): "ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה שם מת אהרן". וכי שם מת אהרן? והלא בהר ההר מת, שנאמר "וימת אהרן שם בראש ההר"? הפסוק קים מוכיחים שהן שבע מסעות לאחר, למדך שחזרו לאחוריהם. ובמכילתא (פי"י) אומר ר' יהושע, שהיה נכנס תחת ענני כבוד וגונב

ברכה על מחיית עמלק

אין מברכים ברכה מיוחדת על מחיית עמלק, לפי שעל השחתה אין מברכים ואפילו על השחתה של אומות העולם. כמו שמוכח בגמ' (מגילה י:). בקשו מלאכי השרת לומר שירה (בקרית ים סוף) אמר הקב"ה: "מעשה ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה?" (כף החיים סי' תרפ"ה ס"ק כ"ט בשם יפה ללב).

בטעמי המנהגים (עמ' שער) הביא בשם הג' מוהר"ר העשיל ז"ל, שהיה נוהג — כשהיה רוצה לנסות את הקולמוס — היה כותב שם עמלק או שם המן וזרעו, ואחר כך היה מוחק את שמו, וכדי לקיים את מצות עשה מחה תמחה את זכר עמלק. הרמ"א (סי' תר"צ סעיף י"ז) מביא בשם האבודרהם, שנהגו התינוקות לצוד צורת המן על עצים ואבנים או לכתוב שם המן עליהם, ולהכותם זה על זה, כדי שימחה שמו על דרך "מחה תמחה את זכר עמלק" ו"שם רשעים ירקב".

קבלת גרים מזרע עמלק

בפסיקתא (פרשה י"ב) א"ר אליעזר בן יעקב: נשבע הקב"ה בכסאו שאינו מקבל גר מזרעו של עמלק, לפיכך כשבא מבשר אצל דוד, והוא שואל, ואמר מי אתה (שמואל ב א, יג). ואמר בן איש גר עמלקי אנכי, ולא קיבלו דוד. בשו"ת אבני נזר הנ"ל מביא זאת בשם פרקי דר' אליעזר. יש שדייקו שזוהי מחלוקתם של הרמב"ם והראב"ד בהלכות מלכים (פ"ו הלכה ד'). ובשו"ת מלכו לקוטי תשובות (סי' ט"ז) הביא תימה על הדברים, איך אמרו שאין מקבלין גרים מזרע עמלק. ואמרו בגמ' (סנהדרין ר"ן צו:). מבני בניו של המן למדו תורה בבני ברק. ולכן לדעתו ע"כ שבידעבד — אם קבלו — הגרות גרות. בשו"ת שרידי אש (ח"ב סי' ע"ג) מפקפק על ת"י זה. ועי' אריכות דברים בשאלה זו בספר עין זוכר (מערכת הג' אות א'). עי' עוד בשו"ת קול מבשר (ח"ב סי' מ"ב).

קריאת פרשת זכור בשבת

קריאתה בציבור

בשו"ע או"ח (סי' תרפ"ה סעי' ז) פוסק יש אומרים שפר' זכור ופרשת פרח אדומה חייבים לקרוא מדאורייתא. לפיכך בני הישובים שאין להם מניין צריכים לבא למקום שיש מניין בשבתות הללו, כדי לשמוע פרשיות אלו שחן מדאורייתא. פשוט, לכאורה, מדברי השו"ע משמע שסובר שהחוב לקרוא הוא בציבור ומספר תורה. וכבר דנו על כך רבים מהאחרונים. ובמשנה ברורה הביא שאף אם נאמר דמנין לפרשה זכור הוא מדרבנן בעלמא, עכ"פ עיקר קריאת זכור הוא דאורייתא. והנה בתרומת הדשן כתב, דשמיעת קריאת זכור בעשרה עדיף יותר ממקרא מגילה בציבור, שמקרא מגילה לדעת רוב הפוסקים סגי בזמנו ביחיד, ועיי' אם א"א לו לקיים שנים יראה לקיים קריאת זכור בציבור. אבל המגן אברהם מצדד דטוב יותר שיבוא למקום שקורין המגילה בציבור, ופרשת זכור יוצא ע"פ הדחק במה שישמע הקריאה בפורים פרשת ויבוא עמלק, דבזה נמי זוכר מעשה עמלק ויוציא י"ח. ור"ל שיוצא מדאורייתא.

ספרדי במבטא אשכנזי

במקראי קודש עמ' פ"ח בהערות הביא בשם הגאון רבי צבי פסח פרנק זצ"ל, שמי שנוהג להתפלל בהברה אשכנזית — יש קפידא בשמיעת פרשת זכור בהבחה אשכנזית דווקא. בשו"ת מנחת יצחק ח"ד סי' מ"ז הביא בשם החזון איש, שאין יוצאים בקריאת התורה בשנוי מבטא, ולא דווקא בשבת זכור.

וכן פסק בשו"ת יחזקאל דעת ח"ו, שבני הספרדים, הלומדים בשיבות אשכנזיות, יארגנו מנין נפרד לשמיעת פרי' זכור.

שנה מעוברת

יש הסוברים שהקריאה חובתה פעם אחת בשנה לפי ששכחה היא לזכור. חודש. יוצא איפוא, לפי זה, שבשנה מעוברת נצטרך לקרוא לזכור פעם נוספת. ואכן יש נוהגים לכון לצאת ידי חובה בקריאת התורה בפרי' זכור ופרי' תצא ע"י שו"ת חתם סופר (אבהע"ז סי' ק"יט).

במס' מגילה (כט.) שנינו במשנה ראש חודש אדר שחל להיות בשבת קורין בפרשת שקלים חל להיות בתוך השבת (דהיינו בתוך ימי השבוע) מקדימין לשעבר (קורים פרשת שקלים בשבת שלפני כן) ומפסיקין לשבת אחרת בשניה וכו'. תוסי' עמ"ס ברכות (ג.) ד"ה בלשון הקודש) סבורים שחובה זו היא מדאורייתא.

ברכה על קריאת הפרשה

יש דעות, שלכתחילה צריך העולה לתורה לפרשת זכור לכוון להוציא את השומעים גם ידי ברכת התורה שמברך לפני הקריאה. וכן השומעים יכוונו לצאת ידי חובתם בברכה שמברך. עיי' דברי הטורי זהב בסי' תרפ"ה סוף ס"ק ב'.

נשים בפרשת זכור

נחלקו הדעות אם נשים חייבות במצוה זו של מחיית עמלק. הפוסקים (חנך מצוה תר"ג) סוברים שנשים פטורות משום שמלחמה ונקמת אויב היא לאנשים ולא לנשים. יש המוסיפים עוד להנייל שזמן מלחמה היא ביום ולא בלילה, ואף אם היא בלילה אינה דוחה שבת. א"כ מחיית עמלק היא מצוה עשה שהזמן גרמא ונשים פטורות.

לעומתם יש הסוברים שנשים חייבות במצוה זו, שהרי יש כאן גם לאו — "לא תשכח" — ונשים חייבות בלאו, אף אם זה דבר שהזמן גורם לו שיבוא. דבר נוסף הזכירה אינה שייכת למלחמה, וצריך תמיד לזכור. ודבר זה יהיה אף לאחר ביאת המשיח. ואף אם משום מלחמה הרי מבואר (סוטה מ"ד:) שמלחמת מצוה יוצאת אפילו כלה מחופתה.

כף החיים סי' תרפ"ה ס"ק ל' הביא בשם למודי ה', שנשים אין חייבות לשמוע פי' זכור, אבל בעיקר המצוה, לזכור מעשה עמלק, חייבות שהרי היא מצוה שלא הזמן גרמא, ונשים חייבות. ומה שקורים אותה קודם פורים אינה אלא תקנת חכמים. וגם אם באות לשמוע יש להן שכר, שהרי אפילו מצוה שאין אדם חייב בה, אם עושה אותה — יש לו שכר, אלא שאינו כמו שכר המצווה ועושה. בשם הגה"ק ר' נתן אדלר זצ"ל מובא, שהקפיד שאפילו המשרתת שלו תשמע קריאת פרשת זכור. עכ"פ נשים שאין ביכולתן לשמוע פרשת זכור יקראו את הפרשה.

שעו

י ד י

סימן כז

בענין מצוות מחיית עמלק ורכושו

נספר עמק פורים (עמ' ק"ה) הביא בשם הרוקח, שהעוסק בפרשת עמלק נחשב כאילו מחה את עמלק. ע"כ אמרתי ללקט מדברי רבותינו כמה גרגרים בעניין, ואין בית המדרש בלי חידוש. במכילתא (סו"פ בשלח) איתא, "כי יד על כס יה מלחמה לה' בעמלק", ר"א המודעי אומר, נשבע ה' שלא יניח נין ונכד לעמלק, שלא יאמרו גמל זה של עמלק, ר' אליעזר אומר נשבע ה' שלא יקבלו גרים מעמלק. ואמרתי לעיין בשבועות אלו.

שבועה א' - רכוש עמלק

א. השמדת ממון עמלק

מגילת אסתר (ח', א') "ביום ההוא נתן המלך אחשוורוש לאסתר המלכה את בית המן צורך היהודים... ותשם אסתר את מרדכי על בית המן".

הגאון ר' ירוחם פערלא (בביאורו על הרס"ג, סו"מ נ"ט, דף רס"ב) הק', דמאחר שהמן מורע עמלק היה (כמבואר בפ"ק דמגילה, ובתרגום שו"פ פ"ג פט"ו), א"כ יש בו מצוות מחיית עמלק. ובמכילתא (הנ"ל) מבואר שזה כולל את כל אשר לו, שנשבע הקב"ה שלא יניח לו זכר, שלא יאמרו גמל זה של עמלק, וא"כ איך לקחה אסתר את "בית" המן ולא השמידה אותו לקיים מצוות מחיית עמלק, עיי"ש.

ואבוא קודם כל לברר ולבאר האם מוסכם הדין שממון עמלק אסור בהנאה.

כשמואל (א', פט"ו) כתיב "והמת מאיש ועד אשה משור ועד חמור". וכתב רש"י, כיון שעמלק היו בעלי כשפים ומשנים עצמן לבהמה, עיי"ש. ולכאור' מדויק מדבריו שאין דין איבוד על רכוש עמלק, וזה סותר למש"כ רש"י (סו"פ כי תצא) משם הספרי (הנ"ל) שיש מחיית עמלק גם על הרכוש.

ובס' המעיר בבוקר (קרלינסקי, סי' י"א) יישב, דרש"י (כשמואל) בא ליישב מדוע נצטוו בדווקא להורגם, הא בהקדישו הכל לה' גם מקיים מצוות מחיית עמלק, וכמ"ש ר' בחיי (שמות י"ז, ט"ז) שאצל המקדיש, הוא כמושחת וכלוי, שאסור לו להשתמש בו יותר. ועי' כתב רש"י שהיו מכשפים, והבן. וזו גם היתה טעותו של שאול שחשב שמהני גם בהקדש.

אך בס' מועדים וזמנים (ח"ב סי' קס"ג) הוכיח שדברי הספרי זה רק כשניכר על הדבר שהוא של עמלק, כי כך יוצא שנשאר שמו קיים, ולכן צריך להשמיד הרכוש, משא"כ בדבר שלא ניכר שהוא מעמלק אין בו דין איבוד, את"ד. ולפי"ז מיושב ג"כ מעשה אסתר בבית המן, שאע"ג שידעו שזה היה בית המן, אך מ"מ לא ניכר הדבר על גוף הבית, ולכן ל"ש בו דין איבוד שלל עמלק.

בספר כלי חמדה (כי תצא, אות ט"ו) דקדק מלשון המכילתא "לא גמל ולא חמור", שדוקא בהמות טמאות יש לאבדן משא"כ בהמות טהורות דכשרות להקרבה נזקק בימי שאול היתה הוראת שעה גם על בהמות טהורות. ולפי"ד י"ל בפשיטות דה"מ רק בבהמה טמאה, משא"כ שאר הדברים, ולכן אסתר לקחה את בית המן.

אך כבר בקונטרס טוב להודות להג"ר יעקב חיים סופר שליט"א (ח"א סי"א) תמוה על רבינו, ודחאו, דבהרבה מקומות מבואר בהדיא שגם בהמות טהורות בכלל, כמ"ש במדרש שו"ת תהלים (פ"ט ס"ו) שלא יאמרו גמל זה של עמלק, וזל זה של עמלק, ובעוד מדרשים, עיי"ש באורך דאורי ומונה אותם א' לא כדרכו בקדוש, בבקראות המופלאה. ונדלא כמ"ש המנה"ח (מצוה תר"ד) שלא מצא מקור לרבו. וכ"ה שיש שרצו לחלק בין בע"ח שמקבלים את טבעו הרע של האדם, לבין שאר דברים דוממים, אך דחאם, שטבע האדון מתפשט גם בכלים הדוממים, וכמ"ש הגאון ר' צדוק הכהן מלובלין בספרו צדקת הצדיק (אוצרות קצ"ו, וק"ט) עיי"ש ב, וא"כ חובת המהיה גם על הדומם, וגם על בית המן.

בס' תורת יעקב (סי' רל"ז) הביא מהחיד"א בס' דברים אחרים שכתב, שנראה מדברי הרמב"ם שס"ל כר"א המודעי שאין להנות משלל עמלק. ותמה ע"ד הדין מצונו שהרמב"ם סובר כן, ונשאר כצ"ע, אך כפי כי תצא (סי' קפ"ח) כתב, דאולי משמע זאת לחיד"א ממשכ"ח הרמב"ם (כדל מלכ"ס פ"ה ה"א), מצויע לאבר זכר עמלק, ומשמע לו שזה כולל כל השייך לו. וכ"מ מהחיי אדם (כלל קנ"ה ס"ב) שכתב שלא ישאר ממנו שום זכר - באדם בהמה וכלים, עיי"ש. ובחזון עובדיה (פזרים עמ' י"ג) כתב, דהרמב"ם לא פסק כר"א, כיון דר"א שמותי הוא ונעיי"ש שהביא עוד טעמים מדוע אין כאן הלכה כר"א, וא"כ ממילא פשוט דפוסק כר"א המודעי, שממון עמלק אסור. ועיין בחזו"א (פוסק סי' קמ"ו אות ה') שדעת הרמב"ם שכן מקבלין גרים מעמלק, והוא מסביר את דברי המכילתא בשעת מלחמה, וכן מה שהזכיר דוד לגר זה כיון שהיה בשעת מלחמה. וע"ע בשו"ת משנה הלכות (ח"ט סי' רל"ז).

בס' דברי שלום (ח"א סי' כ"ט) הוכיח שיש ג' זמנים והילוקים במצוות מחיית עמלק: א. בזמן משה רבינו, שאז היה הציווי להרוג רק את הגיבורים שלהם, וכמ"ש רש"י (שמות

י"ז, ג') שרק החלישם. ב. בזמן שאול, ואז היתה המצווה למחות רק את זרעו של עמלק כדאיתא בסנהדרין (דף כ'). וזה דלא כהפוסק דברים ובה (פירוש ה' אות י"ז) שגם בזמן שאול היה מצווה למחות זכר עמלק. ולכן כתב רש"י (שמואל שם), שבכלל שהם היו מכשפים והוצרך להרוג גם את הבהמות, אך לא מדין מחיית עמלק. ג. בזמן המשיח, שאז יהא חיוב לכלות כל זכר עמלק וכל דבר השייך לו. והוכיח כן ממכילתא דרשב"י (שמות י"ז, י"ט), עיי"ש ב. ולדבריו מוכנת אסתר על אתר, והבין.

וכס' כרם יעקב (סי' י"ח עמ' רכ"ב), הביא דברי הרמב"ם (דברים כ', ז') "כי ה' אלקיך ברכך בכל מעשי ידיך", שנתבדך עמם צאן ומקנה משלל מצרים ומשלל עמלק. והקשה דהא ממונ עמלק אסור בהנאה. והביא מס' מעגלי צדק (קדלנשיין, א"ח סי' כ"ז) דמה שצ"ל ממונ עמלק אסור בהנאה. והביא מס' שנאמר בפי' בשלח "מלחמה לה' בעמלק" ועי' נאמרו דברי המכילתא שזה כולל ממונ עמלק. וזה שבעת ה' שהוא לא ישאר מהם זכר, אן אינו ציווי על ישראל כלל, דאין עלינו מצווה להרוג את הבהמות וכמ"ש בחזו"א (כי תצא "תמחה את זכר עמלק", שהוא ציווי להרוג את זרע עמלק בלבד, ולפי"ז מיושבים דברי הרמב"ם שלקחו את שלל עמלק, עיי"ש).

אך דבריו צל"ע, דאם ה' נשבע שלא ישאר שום שלל מעמלק, גם אם נאמר שאין זה ציווי על ישראל, אך עדיין הא כתב הרמב"ם שה' ברכם בזה, וזאת ראי אין הדעת סובלתו, אך לדברי המודעים וזמנים, והדברי שלום הנ"ל, מובנים דברי הרמב"ם בפשטות. ועתה ראיתי בס' חזון עובדיה (פזרים במגילה, ע"ה) ובהיה לא שלחו ידם" שהוכיח מדברי הרמב"ם הנ"ל, שס"ל שממון עמלק לא נאסר הוראות שעה היתה אצל שאול.

ב. מתי אין חיוב להשמד הממון משך חכמה (סו"פ י' תצא) הביא דברי החזו"ן "שעל כל יחיד מוטל מצוה

מחייית עמלק". והעיר, דהא מפורש בשמואל א' (כ"ז) שדוד המלך נלחם בעמלק, וכתוב שלקח לו הצאן והבקר, ולדברי המכילתא הנ"ל שצ"ל להשמד גם הרכוש, צ"ב איך לקח דוד והרכוש. וע"כ שביחוד אין מצוות מחיית עמלק ולכן לקחו הרכוש, ומוכח דלא כהחזו"ן.

ובכלל בס' מודעים וזמנים (שם סי' קס"ב) יצא לדחש, שכל מצוות מחיית עמלק, זה וקו אם הורג את כל זרע עמלק, אך אם נשאר אפי' א' לא קיים את המצווה כלל. ולפי"ז נראה את תביעת ה' משאול "ותעט אל השלל", ותעש הרע בעיני ה', שכינן ששאל עט על השלל, הספיקו או העמלקים לברוח, וביני וביני הפסיד את המצווה. וכן מוכן מדוע דוד לא הלך לקיים את המצווה החשובה הזו למחות זרעו של עמלק, שיהא הכסא שלם.

אלא דראי משום שהיו מפורזים ולא היה שייך להרוג את כולם, ולכן אין מצווה בדבר, משא"כ בזמן שאול שהיו כולם מקובצים, והבין. [נ"ה ה"ד], זה צל"ב ממלכ"ס (א' פ"ה) שדוד ק נלחם בעמלק, וכ"ה בגמ' ב"ב (דף כ"א), ובאוצר

המדרשים (מעשה בימי דוד), אך אולי כוונתו שלא דאג למחות, ויל"ע. וע"ע בספרו תשובות והנהגות (ח"א סי' רכ"ב).

ולפי"ז ביאר הא דמודעג במגילה "ובביה לא שלחו את ידם" נש"י ביהי (שמות י"ז, ט"ז) הסביר שכיון שאסור ליהנות משלל עמלק לכן (בהיה לא שלחו ידם, שהכל לה', וע"ע בזהר יעקב (על המגילה), שאין פירושו שלא לקחו להם תביה, אלא המגילה באה להסביר ההיפך, מדוע לא שלחו ידיהם בממון לכולות, כדי לקיים מצוות מחיית עמלק כהלכתה, אלא כיון שאין כולם לפנינו, בכלל אין מצוות מחיית עמלק, וכל מה שהורגים היה רק כדי להגןס מאויבהם, וממילא אין גם מצווה באיבוד הממון, ועיי"ש ב. ולפי"ז מוכן גם מדוע לא הוצרכה אסתר להשמד את בית המן.

אך בקונטרס טוב להודות (ח"ב סי' ג') הביא דברי הגאון האדורי"ת בספרו עטרת

אדיר"י (פ' י' תבוא) דיש ב' חלקים במצוות מחיית עמלק: א. למחות זרע עמלק. ב. למחות שם עמלק. והכרחת ה"זרע" קאי רק על המלך לבדו, אך "שם" עמלק קאי אכל א' וא' מישראל, ולכן ציווה ה' לשאול המלך להרוג את הבהמות רק מדין כשפים, שכן זה מחלקו, שזה זרע עמלק. וד"ש "המחה מאיש וכו'" בלשון יחיד שקאי רק על המלך. ולפי"ד הורא הקשיא על אסתר, איך לקחה את בית המן.

והגאון ר' ירוחם פערלא מנסה ליישב את הקשיא על אסתר בכמה אופנים: א. הרמב"ם והרמ"א ס"ל שמצוות מחיית עמלק מוטלת על כלל ישראל, ולא על כל יחיד בנפרד, ובפרט לדברי ה' יראים שסובר שזה חובה רק על המלך, אך יש לעיין לשיטת הבה"ט והחזו"ן (סי' תר"ט) שהמצווה היא על כל אחד מישראל. אך הוכיח מדברי החזו"ן שרק לאחר שנהרגו כולם ונשאר רק עמלקי אחרי, או כל יחיד מחיית להורגו כדי לגמור את מצוות הציבור. דאין יכתוב החזו"ן "ועל כל יחיד מוטל למחותם והטוב ע"ז ביטל עשה", דאין יהא מוטל על יחיד א' להרוג את כולם ואם לאו הוא ביטל מצויע. ונ"מ מתחילת דבריו "מצוה המוטלת על הציבור", ולעולם אין יחיד חייב במצוות מחיית עמלק לבדו [אך לכאור לא משמע הכי בדברי החזו"ן (פזרה תר"ד), ועי"ן].

ב. בסנהדרין (דף מ"ח) איתא, הרוגי מלכות ממונ למלך, רבי יהודה אומר לירושין, והרמב"ם לא חלק בין מלך גוי לישראל, וכ"כ בשו"ת הרשב"א (ח"ב סי' קל"י) דה"ה במלך גוי [נדלא בדברי רש"י (שם) שזה רק במלכי ישראל], וממילא כיון שהביית נהפך לממון אחשוורוש מדין ממונ למלך, הוא אינו נחשב ותר לרכוש עמלק. ואף ליעת ר' יהודה שחלק וס"ל שאין ממונ למלך אלא לירושין, ויבן לפי"ד הירושלמי (בסנהדרין שם) דה"מ כשנודעו ע"פ סנהדרין, אך בלא סנהדרין לכו"פ ממונ

למלך, וגם לר' יהודה. ולשיטת הבבלי שאינו מחלק בן, י"ל דבמודר במלכות לר"ע ממונו למלך, א"נ, אחשוורוש לקח את הכסף בכוח וקנאו כנולד, אך פקפק בזה דהא קנאו רק מדרבנן, עיי"ש.

בליקוטי שושנים הביא מס' בית זבול (סי' כ"א) שחיידש, שכיון שמרדכי קנה

את המן לעבד נחסי מנות הלוי הוסיף שקנה אותו ואת בניו לעבדות, וביעורו חזב (סוף ח"א) כתב שהיה המן עבד גמור למרדכי, ממילא פקע מהמן יחוסו מעמלק, דהא כל עבד נסבל לשם עבדות, והי"ל כחזילת גירות, שמתחיל להתייב במצוות כאשר, וגר המתגייר קטן שנולד דמי, ולכן פקע ממנו יחוסו מעמלק, ואין בו מצות מחיית עמלק, ובדיוקא קנאו מרדכי לעבד כדי למחות עירי"ו זרע עמלק, עכ"ל. בס' המועדים בהלכה (חזון, פורים את ר' העזר 26) הביא מס' אבי הנחל (סי' ט'), שכיון שהמך היה עבדו של מרדכי, ומה שקנה עבד קנה רבו, ממילא נמצא שכל הרכוש שצבר המן היה שייך למרדכי, וממילא בכלל ל"ש בבית דין מחיית עמלק שאין הבית שלו.

הגר"י פערלא (שם בסוף דבריו) יצא לחדש, דל"ק על אסתר שלקחה את בית המן, כיון שהמך כלל לא היה מודע עמלק, שכ"מ בירושלמי (במס' פ"ב ה"ו) "המן בן המדנת, וכי בן המדנת הוא אלא צורר בן צורר" משמ' שאינו מודעו ממש אלא תפס את מעשיו, ולכן לא שייך בו דין מחיית עמלק. ולפי"ז חובן גם הגמ' במגילה (דף ס"ז, וברש"י) דהמן היה עבדו של מרדכי, דצ"ב מודע לא הרגו לקיים המצוה, ולהנ"ל יובן שפיר, את"י.

אך דבריו הם בגדר חידוש, דבמגילה (דף י"ג) איתא שהמן מודע עמלק, וכן בתרגום שני (פי"ג פ"א) מביא את יחוסו עד עשו, ושהוא כן בנו של המדנת.

הגר"י פערלא (שם בסוף דבריו) יצא לחדש, דל"ק על אסתר שלקחה את בית המן, כיון שהמך כלל לא היה מודע עמלק, שכ"מ בירושלמי (במס' פ"ב ה"ו) "המן בן המדנת, וכי בן המדנת הוא אלא צורר בן צורר" משמ' שאינו מודעו ממש אלא תפס את מעשיו, ולכן לא שייך בו דין מחיית עמלק. ולפי"ז חובן גם הגמ' במגילה (דף ס"ז, וברש"י) דהמן היה עבדו של מרדכי, דצ"ב מודע לא הרגו לקיים המצוה, ולהנ"ל יובן שפיר, את"י.

אך דבריו הם בגדר חידוש, דבמגילה (דף י"ג) איתא שהמן מודע עמלק, וכן בתרגום שני (פי"ג פ"א) מביא את יחוסו עד עשו, ושהוא כן בנו של המדנת.

הגר"י פערלא (שם בסוף דבריו) יצא לחדש, דל"ק על אסתר שלקחה את בית המן, כיון שהמך כלל לא היה מודע עמלק, שכ"מ בירושלמי (במס' פ"ב ה"ו) "המן בן המדנת, וכי בן המדנת הוא אלא צורר בן צורר" משמ' שאינו מודעו ממש אלא תפס את מעשיו, ולכן לא שייך בו דין מחיית עמלק. ולפי"ז חובן גם הגמ' במגילה (דף ס"ז, וברש"י) דהמן היה עבדו של מרדכי, דצ"ב מודע לא הרגו לקיים המצוה, ולהנ"ל יובן שפיר, את"י.

ובמקור חסד (מגילתו על סי' ט' תתרי"ט) הביא, דהמן ודאי היה מעמלק וא"ל תחשוב שנטמע ע"י סנחריב, דכבר הביא בצפנת פנח (לסוגיות י"ד) שהוכפל במגילה "אגג"י להדיגש שהוא מעמלק, ובמבואר במרדכי (במס' פ"ח), דזרע המלוכה לא נהתרבו ע"י סנחריב, והמן היה מודע המלוכה, וכמ"ש הרשב"ם (בר"פ מקץ וכו' דמכ"ז פ' בלק כ"ז, ז') שאגג - הוא תואר מלכי עמלק, כמו פדעה במצרים, וא"כ משי"כ במגילה אגג - פ"י שהוא מודע המלוכה.

ובילקוט מעם לועז (בשמואל) הביא מדרוש קדום בשם חכמי אשכנז, שכאחור לילה הפך אגג את עצמו לשר ואשתו לפנה, והתעברה ממנו ונולד המן, ולכן הוא נקרא על שמו. וכ"כ בפיוט מי כמוך (לה"י הלוי) "המן נין עמלק", וכ"כ בר' בחי' ביוספון (פי"ד) איש עמלק מודע עמלק, וכ"כ ביוספון (פי"ד) איש עמלק - המן. וכ"כ בקהלת יעקב (לבעל מלא הדינים. ערך המן), שהמן משרש עמלק וכן שמו המן זה ר"ת ה"א מ"שורש נחש, עיי"ש. ואכמ"ל.

ולכן תמוה לפרש בדברי הירושלמי כת"ל ובחינים להשוות מה' בין הירושלמי לבבלי, אלא ע"כ לומר כפי הפנ"מ שם, כי בן המדנת הוא, והא המדנת בנו של אגג ולא אביו ממש של המן, שמשמע שהוא כן ממשפחתו רק רחוק ביחוס וא"ן עיין בתרגום שני, שהמן הוא כן בנו של המדנת, ואולי היה עוד רשע בשם זה ואולי כוונת הירושלמי, ויעיין.

ובזה ביארת' בס"ד הא דכותבים במגילה "פרשנרתא" באות ת' קטנה (פי"ג מדרש אוה"מ ד"ע אוה"מ קטנה, הובא בבהמ"ד ח"ב ובראב"ה ח"ב מגילה ס' תקמ"ח), כיון ש"פרשנרתא" בגימטריא "הוא בן של עמלק", שכאו להשמינו שקיימו כזה מתיי"ע. אך בשו"ת מים חיים (ח"א סי' רצ"ד) כתב, משום שהיו קוראים לו בקיצור 'פרשנרת' בלא ת' ורצה לפרסם שידעו כולם מידו לכן כתבוהו באות קטנה כקריאתו, עיי"ש.

ובזה ביארת' בס"ד הא דכותבים במגילה "פרשנרתא" באות ת' קטנה (פי"ג מדרש אוה"מ ד"ע אוה"מ קטנה, הובא בבהמ"ד ח"ב ובראב"ה ח"ב מגילה ס' תקמ"ח), כיון ש"פרשנרתא" בגימטריא "הוא בן של עמלק", שכאו להשמינו שקיימו כזה מתיי"ע. אך בשו"ת מים חיים (ח"א סי' רצ"ד) כתב, משום שהיו קוראים לו בקיצור 'פרשנרת' בלא ת' ורצה לפרסם שידעו כולם מידו לכן כתבוהו באות קטנה כקריאתו, עיי"ש.

ובזה ביארת' בס"ד הא דכותבים במגילה "פרשנרתא" באות ת' קטנה (פי"ג מדרש אוה"מ ד"ע אוה"מ קטנה, הובא בבהמ"ד ח"ב ובראב"ה ח"ב מגילה ס' תקמ"ח), כיון ש"פרשנרתא" בגימטריא "הוא בן של עמלק", שכאו להשמינו שקיימו כזה מתיי"ע. אך בשו"ת מים חיים (ח"א סי' רצ"ד) כתב, משום שהיו קוראים לו בקיצור 'פרשנרת' בלא ת' ורצה לפרסם שידעו כולם מידו לכן כתבוהו באות קטנה כקריאתו, עיי"ש.

ובזה ביארת' בס"ד הא דכותבים במגילה "פרשנרתא" באות ת' קטנה (פי"ג מדרש אוה"מ ד"ע אוה"מ קטנה, הובא בבהמ"ד ח"ב ובראב"ה ח"ב מגילה ס' תקמ"ח), כיון ש"פרשנרתא" בגימטריא "הוא בן של עמלק", שכאו להשמינו שקיימו כזה מתיי"ע. אך בשו"ת מים חיים (ח"א סי' רצ"ד) כתב, משום שהיו קוראים לו בקיצור 'פרשנרת' בלא ת' ורצה לפרסם שידעו כולם מידו לכן כתבוהו באות קטנה כקריאתו, עיי"ש.

בס' יד סופר (ח"ב סי' אה"ב) הביא, שנתלקק הראשונים אם גם הנשים מחויבות שגם הנשים, אך בחינוך (מצה תרי"ד) כתב שפטורות. ובמנחת חינוך (שם) תמה עליו מנין שפטורות, וכן צ"ע מסוטה (דף מ"ד) דלמלחמת חובה אפי' כלה מחוהתה יוצאת, וראים שגם נשים חייבות.

אך כבר כתב בהגהות הרשב"ש (שם), שלק"מ מכלה שיוצאת מחוהתה, כיון שכל יציאתה היא רק כדי לספק מזון ולתקן הדברים, אך לא למלחמה, וכ"כ בתפא"י (ספ"ח דסוטה). וכן עיין בדרכי"ו (הל' מלכים פ"ז ה"ד), כיון שהתן יוצא מחוהתה, ממילא הכלה יוצאת ג"כ שאין לה ימי חופה, אך אין פ"י שיוצאות למלחמה. וכ"כ בשו"ת הרב"ז (ח"ג סי' ע"ג) דהא אסור להם להחזיק כל זמן נתיש"כ מקורן, ומכאן המקור לדברי החינוך הנ"ל דהא אינם במלחמה.

ובשו"ת אבני נזר (אור"ח סי' תק"ט) הביא, דכיון שאסור לאשה להרוג את עמלק בשבת נתייש"ש מודע, ממילא הוא מצו"ע שהמן גומא ונשים פטורות. ובמרחשת (סי' כ"ב את ג') חובית, שרק בשעות היום יש מצוה להרוג את עמלק, וכל דיני נפשות שהם רק ביום, דכתיב "והקצ אתם לה' נגד השמש" (במדב' כ"ה, ד', ועיין סנהדרין דף ל"ד), ולכן נשים פטורות.

החינוך (מצוה תכ"ה) כתב, בהריגת ד' עממין גם נשים חייבות, ולא יסתכן במלחמה זו. והעיר המנה"ח, דהא כל מלחמה היא סכנה ומדוה שלא יסתכן, ונשאר בצ"ע. **ובירוחן** מוריה (שכט חשני"א גיליון ט"ו) יישב הר"ש דיקמן, שבעמלק נאמר "מלחמה לה' כעמלק", משא"כ בד' עממין לא נאמר מלחמה דאינו מלחמה, אלא מצוה חריגה ונכס"ש הרמב"ם בס' המצוות (מצוה קפ"ז), שמה להרוג שכנה עממין, ולכן במקום של פקד"צ (מסור. ולפי"ז הסביר משי"כ הרמב"ם (בריש הל' עיניו).

ובשו"ת אבני נזר (אור"ח סי' תק"ט) הביא, דכיון שאסור לאשה להרוג את עמלק בשבת נתייש"ש מודע, ממילא הוא מצו"ע שהמן גומא ונשים פטורות. ובמרחשת (סי' כ"ב את ג') חובית, שרק בשעות היום יש מצוה להרוג את עמלק, וכל דיני נפשות שהם רק ביום, דכתיב "והקצ אתם לה' נגד השמש" (במדב' כ"ה, ד', ועיין סנהדרין דף ל"ד), ולכן נשים פטורות.

החינוך (מצוה תכ"ה) כתב, בהריגת ד' עממין גם נשים חייבות, ולא יסתכן במלחמה זו. והעיר המנה"ח, דהא כל מלחמה היא סכנה ומדוה שלא יסתכן, ונשאר בצ"ע. **ובירוחן** מוריה (שכט חשני"א גיליון ט"ו) יישב הר"ש דיקמן, שבעמלק נאמר "מלחמה לה' כעמלק", משא"כ בד' עממין לא נאמר מלחמה דאינו מלחמה, אלא מצוה חריגה ונכס"ש הרמב"ם בס' המצוות (מצוה קפ"ז), שמה להרוג שכנה עממין, ולכן במקום של פקד"צ (מסור. ולפי"ז הסביר משי"כ הרמב"ם (בריש הל' עיניו).

ובשו"ת אבני נזר (אור"ח סי' תק"ט) הביא, דכיון שאסור לאשה להרוג את עמלק בשבת נתייש"ש מודע, ממילא הוא מצו"ע שהמן גומא ונשים פטורות. ובמרחשת (סי' כ"ב את ג') חובית, שרק בשעות היום יש מצוה להרוג את עמלק, וכל דיני נפשות שהם רק ביום, דכתיב "והקצ אתם לה' נגד השמש" (במדב' כ"ה, ד', ועיין סנהדרין דף ל"ד), ולכן נשים פטורות.

החינוך (מצוה תכ"ה) כתב, בהריגת ד' עממין גם נשים חייבות, ולא יסתכן במלחמה זו. והעיר המנה"ח, דהא כל מלחמה היא סכנה ומדוה שלא יסתכן, ונשאר בצ"ע. **ובירוחן** מוריה (שכט חשני"א גיליון ט"ו) יישב הר"ש דיקמן, שבעמלק נאמר "מלחמה לה' כעמלק", משא"כ בד' עממין לא נאמר מלחמה דאינו מלחמה, אלא מצוה חריגה ונכס"ש הרמב"ם בס' המצוות (מצוה קפ"ז), שמה להרוג שכנה עממין, ולכן במקום של פקד"צ (מסור. ולפי"ז הסביר משי"כ הרמב"ם (בריש הל' עיניו).

מלכים) "צריך למחות עמלק, ולבנות בהמ"ק" ולא מנה "מחית ד' עממין" משום שמהן מצוות ציבור, ובעמלק שהוא בודד מלחמה, משא"כ ד' עממין שהוא הריגה ומוטל על כארי"א, עיי"ש.

בס' המעיר בבוקר (סי' י"ב) יישב לפי"ז את הסתירה בדברי החינוך, שבעמלקתה עמלק פטר נשים והכא חייבם, דבעמלקתה פטורות - ובעמלק, משא"כ בד' עממין שזה הריגה וגם אשה יכולה להרוג - ובעמלק, ונלכ"ן שפטורות.

גם במצוה תקכ"ה - שאסור לפחד ממלחמה, כתב שנהג רק בנשים, ונל"ל פהלא (בהגהות על הרמב"ם, ח"א כן מרדכי הגר"י פהלא (בהגהות על הרמב"ם, ח"א סי' נ"ט) "שתמחה את זכר עמלק א"א לקיימו באיש א', אלא זה חובה על הכלל משא"כ ד' עממין זה הריגה כל א' בנפרד". אך העיר ע"ז דהא אם נהרגו כולם ונשאר רק א' כאגג, לכא"ר אשה תהא כן חייבת, וצ"ע, עכ"ל. וזהו דלי"ב, דפשיטא שפטורה כיון שסו"ס שם מלחמה עליו, ויעיין.

אך עיין בקונטרס קול התורה (ישיבת פוניב"ז, ניסן תש"ס) מהגר"מ רוטנברג שליט"א, דלדעת הסוברים שמצוות מחיית עמלק היא על כארי"א א"כ ודאי מקיים מצוה בכל עמלק א' [ושד"א א' לא יחויב להרוג אומה שלימה], וא"כ צ"ב מודע דוד לא יצא להלחם בהם. וישב, דכיון שהיה בו פיקד"צ, כיון שעמלק לא גר בנפרד אלא בתוך אומה אחרת, והם יבואו לעזור וילחמו בנו, והיו פיקד"צ שדוחה את כל המצוות. ואע"ג שבמלחמה ל"א פקד"צ דכן היא דרכה של מלחמה (כמ"ש הרמב"ם פ' נשא, וכן עיין במנה"ח מצוה תכ"ה), אך כ"ז בסכנה הבאה מחמת גוף המצוה להלחם בו עצמו, משא"כ כאן שהסכנה לא מהעמלק אלא מהאומה שוכנת איתם שבוה פקד"צ דוחה הכל.

ובירוחן מוריה (שכט חשני"א גיליון ט"ו) הביא ליישב, דשאני מלחמה א"י, שכלולה בה גם מצוות ישוב א"י ולכן חייבות משא"כ מחיית עמלק, שהוא רק ענין מלחמה.

אך עיין בקונטרס קול התורה (ישיבת פוניב"ז, ניסן תש"ס) מהגר"מ רוטנברג שליט"א, דלדעת הסוברים שמצוות מחיית עמלק היא על כארי"א א"כ ודאי מקיים מצוה בכל עמלק א' [ושד"א א' לא יחויב להרוג אומה שלימה], וא"כ צ"ב מודע דוד לא יצא להלחם בהם. וישב, דכיון שהיה בו פיקד"צ, כיון שעמלק לא גר בנפרד אלא בתוך אומה אחרת, והם יבואו לעזור וילחמו בנו, והיו פיקד"צ שדוחה את כל המצוות. ואע"ג שבמלחמה ל"א פקד"צ דכן היא דרכה של מלחמה (כמ"ש הרמב"ם פ' נשא, וכן עיין במנה"ח מצוה תכ"ה), אך כ"ז בסכנה הבאה מחמת גוף המצוה להלחם בו עצמו, משא"כ כאן שהסכנה לא מהעמלק אלא מהאומה שוכנת איתם שבוה פקד"צ דוחה הכל.

ובירוחן מוריה (שכט חשני"א גיליון ט"ו) הביא ליישב, דשאני מלחמה א"י, שכלולה בה גם מצוות ישוב א"י ולכן חייבות משא"כ מחיית עמלק, שהוא רק ענין מלחמה.

אך עיין בקונטרס קול התורה (ישיבת פוניב"ז, ניסן תש"ס) מהגר"מ רוטנברג שליט"א, דלדעת הסוברים שמצוות מחיית עמלק היא על כארי"א א"כ ודאי מקיים מצוה בכל עמלק א' [ושד"א א' לא יחויב להרוג אומה שלימה], וא"כ צ"ב מודע דוד לא יצא להלחם בהם. וישב, דכיון שהיה בו פיקד"צ, כיון שעמלק לא גר בנפרד אלא בתוך אומה אחרת, והם יבואו לעזור וילחמו בנו, והיו פיקד"צ שדוחה את כל המצוות. ואע"ג שבמלחמה ל"א פקד"צ דכן היא דרכה של מלחמה (כמ"ש הרמב"ם פ' נשא, וכן עיין במנה"ח מצוה תכ"ה), אך כ"ז בסכנה הבאה מחמת גוף המצוה להלחם בו עצמו, משא"כ כאן שהסכנה לא מהעמלק אלא מהאומה שוכנת איתם שבוה פקד"צ דוחה הכל.

במקראי קודש (ר' פישות ס"ה) הביא מס' זכר שמחה, שהוכיח, שמשבאו לארץ כבודה בת מלך פנימה. ולכן פטורות גם ממחית עמלק, אך אפי"ה במחית י' עממין מחויבות, כיון שהחיות למחותם חל עוד בהיותם במדבר שלי"ש כל כבודה בת מלך פנימה, עכ"ל. ונ"ל"ק דהא גם מלחמת עמלק וציווי מחייתו היה כבודי, דשם רק נאמר, כשתבטו לארץ שימו עליכם מלך והילחמו בעמלק - וזה בארץ, משא"י ו' עממין מיד באים למלחמה לפני שנתיישבו בארץ, וד"ק.

שבועה ב' - גרים מעמלק.

ה' זרע עמלק ועשיו
במכילתא (שם) איתא, נשבע ה' שלא לקבל גרים מעמלק, ולכן דוד הרגו לגר עמלקי, כיון שאין כלום בנדיחות שאין מקבלין גרים מעמלק.

בתורת יעקב (סי פ"ח) הביא מהדוק (זכרים דף רמ"ז), "וינוב כן" בגימטריא

"מילה" - למילה פירק, לכן אין מקבלין גרים מעמלק, ע"כ. והסביר דבריו ע"פ הפסוק (במשלי י"ג, ט"ז) "בז לדבר יחבל לו", וכיון שכל הכנסת הגר לדת זה ע"י מילה, והוא זולל במילה, לכן אינו יכול למול ולהתגייר, והכן. וכוה הוא ביאר משי"כ בפסיקתא דר"כ (פ"ב סכ"א, דף ק"ט), אם יבוא עשיו להתגייר - מקבלין אני (וכ"ה בלק"ש יתו רמו רע"א), שאינו חולק על המכילתא הנ"ל, כיון שכל דברי המכילתא זה בעמלק שהוא זולל במילה, משא"כ שאר בני עשיו, וכדכתב הרמב"ם (סד"ה עשה קפ"ח), צידה ה' להברית וזע עמלק בלבד משאר זרע עשיו, וכ"כ במורה נבוכים (ח"ג פ"ג), ופשוט הוא לפי הטעם הנ"ל בדברי הדוק.

וכן מה שמצינו בגמ' (ע"י דף י"א) שאונקלוס התגייר, וכתב' (שם דף י') הביא

ולפי כל הנ"ל שנשים פטורות, מושב פו הגרי"ה סופר (שם) שאין להקשות, דהא מה שקנתה אשה קנה בעלה, ואסתר היא אשתו של מרדכי כדאיתא במגילה (דף י"ג), וממילא חל החיוב על מרדכי. דכל קנין מה שקנתה אשה קנה בעלה - זה רק מדרבנן (כמ"ש רש"י בקידוש דף כ"ב, וד"י הק"ן שם, ובאור כפ"י גיטין דף ע"ו, ושםא בזמן מרדכי לא היתה עוד אותה גויה. א"י, מש"כ שנתנה את מרדכי על הבית, אן פירושו שנתנה לו הבית, אלא מינתה אפטרופוס על הבית, וכמ"ש בתרגום.

גרים מעמלק.

מירושלמי (מגילה פ"א ה"א) שאונקלוס המלך התגייר, והם היו מבני עשיו, צ"ל כהנ"ל שם מבני אדם ונ"כ כ"י חשבות של מצה (להאריך מצה תר"ג). וכ"כ במרגליות הים (מנחת חן ל"ט) שעובדיה גר אדומי, היה מבני עשיו.

אך בחינוך (מצה תכ"ה) הקשה אם אמות אלו דינם למחית, א"כ למה בכלל נבדל

עיי"ש בדבריו. ובתי השני כתב, דבשביל הוון א' שעתידי לצאת מהם זכו להבראות. וכמ"ש בגמ' ע"ז (דף י' ע"ב) על חכם א' שהיה מבני של עמלק - אנטונינוס, עיי"ש, ומשמע קצת מדבריו שמקבלין מהם גרים, וי"ל.

ו. עשיו הרשע

הגר"צ הכהן מלובלין בס' דברי סופרים (ואח"כ דף מ"ז) כתב, עשיו נקרא ישראל מומר, שנולד ליצחק ורבקה ונימול לשמונה. ואף שבשורש חת"ס (י"ד ס"ט רמ"ה) כתב שעשיו היה אדמוני ולא נימול, כמדומה שראיתי בחת"ל נגד זה. ועוד, דלדין היה ה"ה מחויב למול בכ"ז, דהא לפני מת"ת לא נאסר

שאין רמו נבלע בו, דהא היה זה גם בגלות

חזק היה בקי ביצירה ובטבע ודאי הכיר מחילה שאינו אדום מחמת כן. ולבסוף מה משע, והוא שרש לעוונות לבני"י, אך קצתאל אף שעשה תשובה אינה מועילה לו דאינו יהודי, עיי"ש.

אין כ"י נפש חיים (מ"ע אות פ"ו) הביא מס' אבק סופרים (ורא דף י') שעשיו נימול ע"י צני, ובכ"ז לא הועיל לו לכוף את צירו. והעיר ד"י מדברי הדעת זקנים (תולדות עה"פ י"צא ואחריו) בשם המדרש, שעשיו היה ערל -

לא מלו אביו, כיון שהיה אדמוני וחיהו מלך בו דמו, ובגיל י"ג כבר כפר ולא רצה מול. ועיי' בבר"י (תולדות ס"ג פ"ג) שעשיו נא את דם המילה, וכן עיי' במדר"ד (והא רש"י דף א' הביא שכ"ה באגרת בראשית (פנ"ח) עשיו נימול ומשך עורלתו. וכ"ה במועדים

ומס' (פסחים ס"י ר"ה, הנה"ב) מהמדרש שחק לא מלו לעשיו מחמת אדמוניותו, עיי"ש שהסביר מדוע דחה מילתו עד גיל י"ג. ומורה שלמה (תולדות) הביא ממדרש הגדול, שאדם שפניו אדומים, או שהוא רשע גמור

נעשיו, או צדיק גמור כדוד.

מדרש תפנית (ענף יהודה) הביא בשם ר' קלונימוס, שמה שכתוב "ויקח בת אש כנעני ושמר שוע" הוא עשיו, ובשביל שהיה רשע הפך שמו וקראו שוע. וכוה יזכר אין בני יהודה חטאו ושימשו שלא כדרכם, שכל להם זאת מהסבא שלהם עשיו הרשע. ואפשר שיהודה לקחה כדי להחזירו למוטב.

והוא מובן מה שיהודה הרג את עשיו, דכיון שטעו להחזירו בתשובה, ולא עלתה בידו, לכן הרגו, עיי"ש.

אין עיי' במדרש שוח"ט (י"ח ל"ב) שבעת הלוחית יצחק אבינו, היו כולם בוכים מעצת המכפלה, והשחיל עשיו עצמו לבפנים אמר עתה אני הורגו שכבר מת אבא, וראה זאת יהודה ועמד והרגו מאחוריו, עיי"ש. וזה

נ"ל כהתלמוד דידן (סוטה דף י"ג) שחוששים בן י"ד הרגו בזמן הלוחית יעקב אבינו, וכן עיי'

בירושלמי (גיטין פ"ה ה"ז), בתחילה גזרו שמד על ארץ יהודה ואח"כ על ישראל, שמסורת בידם שיהודה הרגו לעשיו. ול"ק מסוטה (שם) למה אשכל שניכם יום א', ד"ל שעשיו לא נקבר עד פטירת יעקב, ועיי'.

החזיר"א בספרו עין זוכר (מעתה ג' אות א') הביא דברי הרמב"ם (בבלי אסורי ביאה פ"ב ה"ז), שכל הגויים שנתגיירו חרי הם

וכ"מ מרש"י (שעה י"ד) שיצמחו גרים מעמלק, והעיר ע"ד מהמכילתא (הנ"ל) שאין מקבלין גרים מעמלק. אך יישוב, דהרמב"ם ס"ל דהבבלי פליג על המכילתא, וס"ל דמקבלין מהם גרים, וכדמוכח בסנהדרין (דף צ"ו) שמב"כ של המן למדו תורה בב"ב, והמן הרי מיוחס לעמלק (כנ"ל), משמע שמקבלין

גרים מעמלק, והלכה כהבבלי. **ובספרו** דברים אחרים (דרוש כ"ד ע"י קצ"ו) כתב, דהרמב"ם ס"ל שר' אליעזר, ור"א המודעי שבמכילתא, חולקים בפירוש השבועה שנשבע ה' לגבי עמלק, דר' אליעזר ס"ל שהשבועה היא שלא לקבל מהם גרים, אך ר"א המודעי ס"ל שהשבועה היא שאסור

ליהנות משלל עמלק, והרמב"ם פסק כר"א המודעי ולכן ממילא ס"ל שמקבלין מהם גרים, עכ"ל. **והחזיר"א** שם כתב, דיל"ע מה יענה המכילתא על מה שמביא רמ"א שמב"כ של המן למדו תורה בב"ב, ואי"ל שדברי המכילתא זה רק בעמלק שכל ומתגייר

מיר, אך אם קיבל עליו מצוות בני"א ואח"כ מתגייר, דינו ככל בני"א שמקבלין אותו, דאם כן מדוע דוד הרגו לגר עמלק, דהא מסתמא קבלתו לאחר שקיבל עליו מצוות בני"א ונעמד קושיא, עיי"ש.

בתנשכ"ן (להלמי המה"ם, אות תפ"ב) הק' לדעת ר"מ דהייש למיעוטא, אין

אן הוויז"א (שם) העיר ע"ד, דנעלם ממנו הגמ' ביכמות (דף כ"ז), שבימי דוד ומרדכי נעונו גרים מעצמן. וברמב"ם (פ"ג מהל' עיר כיאה ה"ט) הסביר זאת שהיו מתגוררים נתיבי כ"ז של הדיניות, וב"ד הגדול חוששין לם לאות מה תהא אחריתן ונעין כזה בסי זכות שח (ח"ב סי' כ"ח), ודוסיף הרב המגיד (שם) פירענד כולם גרים. ודוד המע"ה הרגו לגר מלך, כיון שהדבר תלוי בב"ד הגדול אם יקבלו, דוד מוחה שלא יקבלוהו ומילא בטלה ויחזו. והא דכתיב "ורבים מעמי הארץ מוהדים", לא מיירי כלל בעמלקים, ומה חולק המגילת ספר בין לבוא בקהל להיותו נתיב, זה אינו, דהא דוד הרגו לגר עמלקי, וע"כ לא ה"ל גם דין ישראל.

אן לפי דברי הגר"י פערלא הנ"ל בדברי הירושלמי, שהמן כלל אינו מעמלק, לא קשה מידי.

ח. מי נחשב זרע עמלק

מ"י חזון עובדיה (פריים, דף י"א) הביא מפירוש הברכות והתפילות (לר"י בן יקר, בברכה על פירוש דף נ"ו) דאסור לקבל גרים מעמלק, והא שאביר ואמו מעמלק, עכ"ל. וא"כ ל"ל לא דאין מקבלין גרים מעמלק להא דמציעו שמכ"ב של המן נתגירו, ד"ל שהיה רק מצד אמו מעמלק, וכיון שבאומות הלך אחר הזכר (ד"ן קידושין דף ס"ו) אפשר לקבלו, וכ"כ גולוניי הש"ס (עגלי, גיטין דף נ"ז), דמיירי שאמו מהמן, ומוחר לקבלו כיון שבאומות נקראו אחר הזכר, והא דכתיב מב"ב, הכוונה נ"א חלציו (עין רש"י פסחים דף צ"ב), עכ"ל. ולענ"ד כוונת ר"י בן יקר שצריך שיהיו גם אביו וגם אמו מעמלק, שאז טבעו רע מאוד, שא"כ כשוק צד א' מעמלק, ולא משנה אביו או אמו, ועיין.

מ"י אבני שהם (ס"פ כי תצא) העיר, דלפי המדרש ששלל עמלק אסור, אז כ"ש מי אפי' רק אמו מעמלק, שאסור להחיותו. ובסי

חשבונות של מצוה (סי' תר"ג) כתב, דאולי כיון שגור שנתגיר קטן שנולד דמי, ל"ש בו שם עמלק, ודחק הוא, עיי"ש. אן בחזרת יעקב (סי' ר"ו) כתב דלא דמי, כיון שבהמת עמלק שמו עליה לעולם, משא"כ הכא שנשאת לשאר האומות, יותר אין עליה שם עמלק. ועי"ע בשרית משנה הלכות (ח"ו סי' ר"ב) אם יש טהרה לעמלק ע"י שישא שפחה כנענית כממזר. ולפי כל הנ"ל יוצא, שעמלק דינו ככל שאר האומות לגבי יחוסו, אך בסי' כנסת אברהם (סי' ס"ו) הביא דברי האהבה יונתן (פ' וזר) דשמואל הרג לאגו, אע"י שרק אימו היתה מעמלק, וכמ"ש "תשכל מנשים אמן", ואפ"ה הורגו, כיון דלעמלק יש דין מיוחד שצריך להרוג גם כשוק אמו מעמלק (אן עיין בחזרת יעקב (סי' ר"ו) מה שהקשה בדבריו).

ובמוצאים וזמנים (ח"ב סי' קס"ג) הביא שמדויק כן מהמדרש, שכתב

תמחה זכר עמלק לרבות נין ונכד, וצ"ב מדוע צריך לרבות מיוחד הא הוא עצמו עמלק, אע"כ

כא לרבות מי שנולד מאם עמלקית ונכד דייק הרב דקמן בירחון מוריה שטב תשנ"א גיליון ס"ו - י"ז.

ובש"ת רבנות וינבלות (ח"ג סי' רע"ח) ביאר הא דמשמע ברמב"ם, שאף לאחר

שכלכל סנחריב את האומות עדיין יש מצוות מחיית עמלק, כיון שהמצוה היא למחות גם את זכר עמלק וזה שייך בימינו, וכמ"ש במכילתא (ס"פ בשלח) "מחה אמה", מחה - בעזה"ו,

אמחה - בעזה"ב, "את זכר" - זה המן, "עמלק" - כמשמעו. ומשמע שהמן אינו מורע עמלק וכמ"ש בחז"ל שאגו בא על השפחה ומהו יצא המן, וכל חיוב מחיית המן הוא מדין

"זכר" עמלק כחמור וביטוי, עיי"ש.

אן בשרית ציץ אליעזר (חט"ו ס"ה אות ג') כתב, דאולי בחר האב גם בעמלק, ודאייתו

ממ"ש הרמב"ם (במורה נבוכים ח"ג פ"ג), ואילו לא ביאר יחוסם (של עמלק), היו כולם נהרגים לכן ביאר יחוסם שאינם כולם עמלקים, אלא

שהם רק מורע, כגון שאמם נשאת לשאר

מקבלים גרים מהאומות, ול"ש שהם מעמלק ומואב שאסורים בקהל ויצא לחדש, דשמא עמלק ודאי - אסור, ולא ספק, וכמו שאחז"ל לגבי ממזר נעין בחז"ל (פריים, סוף ע"י סי' מה שיישבו על זה), ובשרית משנה הלכות (ח"ו סי' ר"ב) כתב עפ"י, דה"ה לספק עמלק שמוחו, וכן צ"ל שהיה כבני בניו של המן ולכן קבלום.

והביא ממגילת ספר (לאון קט"ו) שיש שיישבו, שמייירי בנתגירו מעצמן, וזה מותר,

כיון שכל האיסור הוא רק שאנו לא נקבלם. אן הק' ע"ד, דא"כ מדוע דוד הרגו לגר עמלקי,

דאולי נתגיר מעצמו כהוגן. ועוד, איך יתגיר מעצמו, דהא צריך בית דין [אן מבני המן ל"ל,

דאפשר שמצאום חינוקות מושלכים וגידום, ורק אח"כ נודע מוצאם]. ועי"ן ממגילת אסתר "ורבים

מעמי הארץ מתיהדים", משמ' שקבלום. ולכן יצא לחדש, שהשבויה היא רק שלא יבואו

בקהל ה' להתחתן עמהם, אן מותר לגיורם ויש לו דין ישראל לכל דבר.

אן בשרית אבני נור (א"ח ח"ב סי' תקנ"ח) כתב, שאם עמלק השלימו וקיבלו מצוות בב"ה

מקבלין מהן גרים, עיי"ש. ועיין בשרית ציץ אליעזר (ח"ג סי' ע"א) מה שהעיר בדבריו,

ונשאו בצ"ע.

בחזון עובדיה (שם) הביא מהירשעות יעקב (ליקושים סי' ט"ו), שכדיעבד אם קבלום

מהני, ולכן מציעו שמכ"ב של המן נתגירו. אן הקשה ע"ד, דא"כ מדוע דוד הרגו לגר

העמלקי, דהא כדיעבד חלה גירותו, והביא מסי' עמק ברכה (ע"י ק"א), דדוד הרגו לעמלקי

משום שלא האמינו שנתגיר, אן תמה ע"ד דמדוע לא יהא נאמן (עיי"ש), ונשאו בצ"ע. אן

בסי' שבות יהודה (נאנר, כ"פ על המכילתא) יישב שמייירי שנתגירו כעומת, שאמרו שהם אומה

אחרת ולא נודע רק לאחר כמה דורות, ולכן אין כבר אפשרות להורגם, משא"כ בגר העמלקי שהוא לפנינו ואפשר להורגו ונעיי"ש

עוד טעמים מדוע הרגו דוד לגר.

הגאון ר' ציוק הכהן מלובלין בסי' רש"י לילה (אות ל"ח, דף ל"ז) כתב והקטנ' בעיני, שנכד המן אנס בת ישראל, וקטיל שהולד כשר, והוא אותו א' שנקרא בני בניו של המן.

והבגדוהו מקור חסד (על ס"ח אות תר"ש) כתב, שנראה מדברי בעל הטורים (שהיה

תנחומי כ"ח, ד') שגורם בוגמ' שם, מבני בניו של נעמן למדו תורה, ולא המן, וא"כ לק"מ, וסימ'

וב"ה שזכיתו למחות ודעו של עמלק ונחיה כחורה שלימה (כשר, ס"פ בשלח, אות קל"א).

וכעת מצאתי לחזו"א (סוטה סי' קמ"ז אות ה') שהביא לדברי בעה"ט (הג"ל) שכתב

מבני נעמן למדו תורה ברבים, וכתב, ולא נמצא מקורו, וא"א לומר שהי"ל גירסא זו בוג'

במקום המן, דהיי הדבר הוזכר פעמים בש"ס, וכן ברש"י שם. ועוד, דברמן כחוב שלמה

בב"ב, ואילו הוא כתב שלימדו תורה ברבים. ועוד שבגמ' כסתהדין, המן מוזכר לבסוף, לפי

סדר הדורות ואם היה נעמן היה צ"ל בחזיונה נאן עיין בגיטין שמחזירו בחזיתו. והא דקבילו אז

בני המן, צ"ל שמייירי שבאו שלא בשטח מלחמה, ואז אפשר לקבלם. ורק אם נלחמו

בנו אסור לקבלם, אן כתב דאין להוכיח מה שמקבלים גרים מעמלק, דאפ"ל שנתגורו

כאחרים וכן קיבלום, אן הרמב"ם לא ס"ל הכי עיי"ש. ועי"ע משי"כ שם (ד"ד סי' ק"ו אות ה')

בסי' שיר מען (סו"פ, פ' כי תצא, ע"פ י"א ונא עמוני) יישב, דהא גם אצל חז"ל, דהיי המן

אותו עמלקי - גר, שקיבלוהו, ורק דוד ירדו משום השבויה. וא"כ יוצא שהב"ד לא ר"ע

מהשבויה, וכצ"ל בבניו של המן שלא ר"ע מהשבויה הנ"ל. ועוד שרק בדרו"ק נודע להם

זאת, ולא פוסקים על פיה.

וב"כ הגר"ח פלאג' בסי' עיני כל חי (מטה שם) שכיון שבא סנחריב ומלבל האומות

- כל דפריש מונבא פריש, ולכן קיבלום. ובה"ק נודע להם שהם מוזע המן ונע"ש בש"ס

משנה הלכות (ח"ו סי' ק"ז).

אומות, משמע דאליין רק בחר האב. וע"ע בשו"ת שו"ת אש (ח"ב סי' ע"ג) אם אוליין בחר האב או האם.

באוצר יד החיים (פי בשלה) כתב, זכה המן

שמבני בניו למדו תורה בב"כ, כיון שעל ידו נתקברו ישראל ועשו תשובה, ואע"ג שכוונתו הייתה לזעה, א"א שלא יקבל שכר על פועלו הטוב ותייש עו"ד. וכמ"ש חז"ל על פרעה, שזכה ויצאה ממנו בתי, שנכנסה לג'ע, והוא ניצול מהים, מחמת שהשיב לב ישראל לה'.

כעין זה מצאתי בס' קור' ישועה (לרי"ה הטוב. על המגילה, פי"ט ספ"א), אודות המן - זלזלו ג"כ יצא המן, רק שנוסף אותו ר', והוא רמז לניצוץ הטוב שיצא ממנו - ר"ש בן שילת. וזאת, כיון שקיבלו התורה בימי אחשוורוש מרצון, וכיון שזה היה מכוחו של המן, לכן מניצוץ טוב שכללופו יצא ר"ש בן שילת, שלימד תורה ברכים.

הגאון ר' צדוק הכהן מלובלין בס' צדקת הצדיק (סי' קע"ח) כתב, שכל מקום שנבנה בית הכנסת ובית מדרש, סימן הוא שבאותו מקום נעשה מחית עמלק, ותיכף אחר מחית עמלק באה הקדושה. ולכן דוקא במס' מגילה הובא פרק "בני העיר" העוסק בקדושת ביהמ"ד, וכ"כ בס' שפת אמת (שמות. פורים שנת תרי"ג, הובא בס' עמק פורים, דף ק"ח) דכל מקום שיש מחית עמלק, יש התגלות של התורה הקדושה.

ולפי"ז מובן עוד יותר מדוע מבני בניו למדו תורה, שזו מחית עמלק הכי גדולה, והבן. וכן מצאתי בחזקת ציון (לרע"ה ח' ריקן. תהלים. כ"ב, ל"א) שכתב, המן לא יזכה להתגייר אך זרעו יתגייר ויעבוד לה', ע"כ. משמע שיש ענין שיתגייר זרעו וכן למחותו.

וכמו שמצינו בגמ' כ"ב (דף מ"ו) וסימנך עמל"ך. ובחידושי הגר"י עמדין תמה,

שנתנו בו סימן, דכתיב "תמחה זכר עמלק", אך כתב דאלי הוא ע"ד אם פגע בך מנוול ח משכחו לביהמ"ד, לשכר כוחו ולהוציא ממנו ניצוץ הקדושה שבו, וכן "עשור" שותו לגימטריא של "שלום". וסימנים אלו אינם דבי של מה בכך, דע"פ בשל"ה (חלק תורה שבע"א) אוח"ס, שצריך לקרוא הסימנים ההם, שסודות גדולים מרומזים בו נוסף על הפשט. וכן ע"פ כס' למנצח לדוד (פארוי). מאמר סימנים ודבוק. שמוסביר כל הסימנים שבש"ס, והסביר שיש קשר בזה לעמלק ע"פ הסוד, עיי"ש. ובכחו שם טוב (ח"א עמ' ש"ה) הוכיח שסימנים אלו חיבורם הגאונים.

וכן ע"פ בצדקת הצדיק (אוח"ס) שכל אומות שיש לה רע מיוחד, יש לה ג"כ ניצוץ קדוש מיוחד שממנו חיותה, ולכן ישראל נמצאים בגלות כדי לקלוט אותו דבר הטוב וכמ"ש בזה"ק (תחומה דף נ"ב) שכללות השפע הולך לגוים, וישראל קולטים התמצית. ועיי"ש מה שביאר לפי"ז, ע"פ אסתר ואחשוורוש.

ולמ"ד שמקבלין גוים מעמלק, יל"ע מדוע התורה לא ריחקה אותו כעמלק ומאב, שכ"כ הציץ לישראל. ובספר שיר משן (שם) יישב, ע"פ הגמ' בסנהדרין (דף צ"ט) שחמנו רצתה להדבק ביעקב ולא קבלה, ולכן הלכה לעשו ויצא ממנו עמלק ונלכד יצא עמלק כיון שנחתה שלא כהוגן. וכיון שנחתה שלא כהוגן, לכן הוצרך לתקן הדבר ולקבלם בקול. ושמעתי מתכ"א שפירש, דלא הרג שאול את אגג, כיון שראה בזה"ק שיש צורך שיש

המן, שעל ידו יקבלו ישראל תורה מאהבה. אפ"ה מלמדנו הנביא שלא עושים חשבות בדברי ה', ולכן נענש שאול, וכמ"ש לך חזקה בזה"י כבשי דרחמנא למה לך, עכ"ל. אך לכאורה זה זה ע"כ ממשיך בתרגום ש

כיון שראה בזה"ק שיש צורך ממנו מרדכי, דמדוע עשה חשבותות שמים, דהא שמעי ו

מד במלכות וחייב מיתה. אך יל"ע דשאני אגג, שה' אמר לכלות אותו ואת כל זרעו, ולכן אין לעשות חשבותות שזה ממש נגד רצון ה', משא"כ שמעי שאין פסול בזרעו, והבן.

אך עתה ראיתי להגרי"ח סופר שליט"א בס' הדד יעקב. (ח"ד סי' מ"ה) שהביא מהגרי"ח זקוק הכהן בס' פוקד עקרים (אות ה'), שביאר מ"ל ענין שאול, שלא הרגו לאנג כיון שראה שיש ממנו זרע כשר, אך הצדיק, וכמ"ש משה רבינו "ויפן כה וכה" ויעזר, עיי"ש. וכתב ע"י, שה"מ בזה"ק מדעת עצמו, אך בסנהדרין הונונים לפי משפטי התורה, לא מתחשבים מוצע, ול"ק כלל מדור ושמע, ששם הכל חלוי בדעת המלך אם להורגו או לא, עיי"ש.

בס' הגיטין הולכה (עמוד 237) הביא מס' היחיד והיחיד, שהעיר ע"ד הרמב"ם, שבהלכות י עממין כתב, דהיום ל"ש להורגן כיון שנתחייב בלבד. ואילו בהלכות מחית עמלק לא הוסיף העיר זה, ולכן יצא לחדש שעמלק זה אינו אומה, אלא מציאות שכל מי ששונא או ישראל בחינם יש לו דין עמלק, ולי"ע לרע עמלק וכן ע"פ להגרי"א באבן שלמה (דף נ"א) שראשי העם שנוגלים העניים הם עמלקים.

בשו"ת יין הטוב (להגרי"א נוסף, ח"ב סי' ג"ד) הביא את הדברים הנ"ל בשם הגרי"ח מבריסק, שחידש שלכן כל המתנגד עמלק חלה עליו חובת מחית עמלק, אך דחאו, ונעלם ממנו משי"ב המב"ם (בס' המצות מצוה ע"פ) ששבעה עממין כבר אבדו, ומשא"כ עמלק ששמע, רק צריך בירור מיהו, ועוד, דאין זו הנהגה למעשה עמלק, דהא כל הגוים הורגים ונשחט, והביא מס' יד יוסף (ל"ה יוסף הצרפתי פ' הורגים. ודבריהם) דהא כל הגוים הורגים עמלק (ע"פ) כתב, ששנאה התלויה בדבר חבוטל, אך שנאה בלא שום דבר תשאר לעולם, וזה החילוק בין עמלק לשאר האומות. והבן.

וכ"ה בס' מאורי ציון (שבט"ס פתח דאבא, מ"ע אות י"ח) שמדברי הרע"א מהימנא (פי' כי

תצא, דף רפ"ב ע"ב) שכל אומה ששונאה לישראל ביותר נשמתן מעמלק, ולכן בלק ובלעם שנואו לישראל ביותר, כיון שנשמתן מעמלק (כמבואר בזה"ק בראשית דף כ"ה). וכ"ה מתקין"ז (סוף חיקון סי' ש) שעמלק הם כבורי מצרים, וערב רב מעורבין בישראל, ועליהם נאמר תמחה זכר עמלק, עכ"ל. והבן.

ובשו"ת ציץ אליעזר (ח"ג סי' ע"א) הביא מתנדב"א (פכ"ד) אמר אליפז לעמלק בונה, לך ועזור לישראל דאין עוה"ב אלא להם, כיון ששמע כן נעשה אויב ורודף לישראל. ולפי"ז כתב דשורש חטאו, שכשרואה את עם ישראל מתגדל מעליו, אז הוא הולך לבעוט בהם, ולכן אם נלחמים בעמלק והוא נכנע, אז הריחו מבטל בעצמו את שורש הרע של עמלק, ולכן מותר לקבלו.

בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ב סי' רכ"ג) הביא את דברי הגרי"ח הנ"ל, וכתב, והיינו לאבד שיטתם ושנאתם לה', שתלו הנהגת העולם במקרה, עד שחתכו ערלותיהם של ישראל ודוקים למעלה, ושיטה זו היא כפירה ממש. ול"ד לשאר עובדי ע"י שחושבים שה' מסר להם ההנהגה, והוסיף שבדור האחרון יש מודע ישראל שממשיכים בחזרת עמלק, ודוקא בא"י, כיון שבמקום הקדושה שם באה הטומאה לינק, עיי"ש.

המהר"ם אלשיך (פי בשלה) הק', מדוע ה' לא יכול לכלות את עמלק, כמו ששילה את מצרים. ויישב דשרו הוא הסי"מ בעצמו, שהוא השטן והוא היצר"ה. וכיון שעם ישראל עושה עבירות הוא מחזק את ידיו, ואין יפול, ואין הצלתו אלא ע"י תשובת ישראל, ולכן זה נכנס לא' הויתור, כדי שידעו שהגאולה תלויה בזה ויתחזקו, עכ"ל. משמ' דקאי רק על זרע עמלק ממש. אך ע"פ בלקוט מעם לרע (פי' כי תצא פמ"ד), שכל פעם מתלבש עמלק בעם אחר, ועדיין צ"ע בדבר.

בשו"ת יין הטוב (סי' ה') הביא מס' המאמרים (שער ראובן, עמ' ש"א) שהנאצים הם

מזרע עמלק ויש בהם מצוות מחיית עמלק, עיי"ש. והגאון ר"מ מאזוז, בס' סגן לאיר (כפי' על קה"ת פ' בשלח) כתב, "מודר דר" גימטריא הטלר ימ"ש, ועוד הוסיף שהמילים "כי יד על כל יד" גימטריא סדאם חוסין ימ"ש. ועיין בס' עלינו לשבח (ויקרא עמ' חקנ"ו) בשם החת"ס והגר"ח שידעו מיהו מזרע עמלק.

בס' אבן ישראל (פישר בשלח) הביא מילקוט ראובני (פ' כי תצא), שהואיל ונתעצל משה במלחמת עמלק, לכן לא הכניס את ישראל לארץ, עכ"ל. ותמה עי"ד, דהא מה ששלח משה ליהושע שילחם בעמלק, זה אינו מחמת עצלות ח"ו דהא מפורש בילקוט (בשלח), דשלח ליהושע כיון שאין עשו נופל אלא בבניה של רחל, וא"כ צ"כ מה עצלותו. ועוד צ"כ דהא מה שלא נכנס לארץ, היה מחמת מי מריבה, וכן העיר, מדוע לא מחו את כל זכר עמלק והרגו רק את הגיבורים, וצ"ע. אך עיין משי"כ לבאר בדרושה ג' לפרשת זכור, עכ"ל.

אך רבנו לכאן צ"ב, דבתרגום יונתן ב"ע (ע"ה פ' ירד משה) כתב, כיון שאמר משה "למחר" היו ירדו כבדים, עכ"ל. הרי מפורש שביאר מה היה עצלותו. ובתומש תורה שלמה (ס"פ בשלח, אות פ"א) הביא מהמכילתא, שמשוה היה צריך לומר ליהושע כחר מיד אנשים, ולא למחר. וכ"ה ממדרש שכל טוב, שכבדו ירדו של משה כיון שהרשה את ישועת ישראל.

וכעת מצאתי בשפתי חכמים השלם (הוצאת המאור, שם אות כ') שתמה כן ע"ד רש"י, דמה עצלותו של משה, דהא בדוקא לקח ליהושע שחור מרחל שכיר נופל עשו. ונראה דמה שנתן ליהושע לבחור את האנשים ולא עשה זאת בעצמו זהו עצלותו, וכ"מ במכילתא. אך בתורה שלמה (ס"פ בשלח, אות נ"ח) הביא ממדרש "זוהר" (יחזקאל, אות ל"א, וכ"ה בחוקני) שכונקא ציוה ליהושע לבחור, כדי שיבחר

אנשים שגולו באור כ' כמותו, עכ"ל. אך אולי עדיין יש בזה מהעצלות.

וכי' כחי (שם) כתב, שיבחר דקא אנשם שמולם שלא יכולים למות השנה, כי כן ראה שעשה עמלק, ולכן רק ויחלוש יהושע לעמלק, שלא יכל להורגם, עכ"ל. וכן עיין בירושלמי (רי"ה פ"א הי"ח) שעמלק היה מעמי אנשים כיום גינוסא שלהם למלחמה, שלא כמדהרה אדם נופל כיום לידו, שהמלך השולט באותו יום עורר לו, ולכן משה היה צריך להעמיד החמה ולערבב המזלות.

ולפי"ז מובן מה היה עצלותו של משה, כביכול, וכן מובן מדוע רק חלש את עמלק, שזה היה חלק מהעונש. ומשי"כ שמעתי רבינו לא נכנס לארץ בגלל מי מריבה, עיין בעיקר שפתי חכמים (ס"פ שמות) שהיו ב' גזירות: א. שלא יכנס לארץ בתור נשיא, אלא כאדם פשוט. ב. שלא יכנס כלל, והבן וא"כ דברי הילקוט הם כסולת נקיה.

יב. המן עבר עבדי

בס' גנא דפילפלי (מגילת אסתר, ע"ה פ' ירצא ומן שמח) הביא דברי רש"י (במגילת דף ט"ז) והמהרש"א) שהמן הכין את העץ כיום ט"ו בנסן ונבלילה שאח"ז נודדו שנת המלך בליל ט"ז, וכ"ה בתורה תמימה (על המגילה) ממד"ר, דלא כהנהגת שכתב שגדה שנתו בטי"ן.

והקשה דהא המן היה עבדו של מרדכי, ועבר שלא מקבל עליו מצוות אסור לקיימה (יבמות דף מ"ח), ואם מרדכי קיימו ע"כ שפ"ה המצוות ורק אח"כ סרח, וא"כ נשאר על חיוכו במצוות כאשה, ואסור היה לו להלך העץ כיו"ש של פסח, וא"כ איך נהגו מאותו ערב וביקשה אסתר לתלות עליו את בני המן, דהא כתב הבי" (ס' חק"ג) בשם ר' יואל, דאע"פ שהעונש מלאכה בשבת מותר לאתרוג במוצ"ש, אך כיו"ש אסור גם למחרת כדי שיל יבואו לזלזל בו.

אך יישוב, דרש"י לשיטתו שכתב בס' הפרס (הל' י"ן ספן, דף נ"ט) דר"ט דינו כשבת, ומותר להנות למוצאי היר"ט, והבן כי נפלא הוא, וכן ביאר, דהא דנענשה בתו של המן לפני מהג, דכיון שהיא בתו ממלא גם היא יובית במצוות א"ה ה"ה, דבר זה שנוי במחלוקת מן הדמ"ס לראב"ד (הל' עבדים פ"ט ה"ג), האם לבנו ש' דין ג' או עבר, ורק להראב"ד היו עבד, ולדברי החת"ס הנ"ל המעשה הרי היה ביר"ט, ופסח אחר שנה חל בשבת וכ"ה בשם חס"א שרצה ליישב עי"ז משה"ק בעירות הובש (ח"א דרוש י"ז) דהנהגתו (חלוקה), עיי"ש, וא"כ כשפיתחה הוציאה משרות לרשות, וכשאין כ"ד מי שחייב סקילה נופל מהג ומת, והבן.

והא דביקש מרדכי מהמן שיספר ויגלה שיער ראשו, והרכיבו על הסוס כיו"ט, ול"ח לחול, כתב (שם) כוף תע"ב) דהוי כמלחמת מצוה שיוצאים אפילו על קש ותבן, והכא הוי שאותו בחינה של נפול לפניו, עכ"ל. וכבר נקשה כן מהמהר"י חיות (מגילה דף ט"ז) דהא חו"מ אסור בגילוח שערות, ותי' שכיון שלא יכל מעי"ט שהיה אנוס, מותר בחג.

אך כמאור ישראל (שם) הק' דהא הוי יר"ט שני של גליות, ואסור לגלח ע"י גוי דהוי שבות. ותי', דלכבוד המלך שרי, (בכרית דף י"ט), מדלגים על ארנות של

מתים לכבוד המלך ונעין שרית יר"א ח"י סט"ו אות ח'. ובעירות הדבש (שם) ד"ה ולכן אסור הביא מהיפה עינים, דבשלמא רחיצה י"ל דלא גזרו עדיין, אך חספות הוי מדא' ואסור. אלא היה זה ע"י גוי ומותר כשלא מסייע, ולכן אסור הצניעה את הספרים היהודים כדי שלא יחללו יו"ט, עכ"ל. ודע, שזה מותר רק לכבוד המלך, ועיין.

וכן מצינו לגבי יוסף, דבתורה שלמה (פ' מקץ, ע"ה פ' ייגאל את יוסף), אות מ"ח) הביא מהמושב זקנים שהק', דהא יוסף יצא מבית האסורים ברי"ה, ואין גילח כיו"ט ונהביא שם ממדרש הגדול ששר המשקים גילחו, ויישב, דגילח למחרת, אי"ז משום סכנת המלכות. והביא מר' עובדיה מברטנורא (כפי' ע"ה"ת) שמשי"כ רש"י שגילה שערו מפני כבוד המלכות, זה מחמת שהוקשה לו, דהא אין גילוח אלא בתער ואין גילח בתער, ועי"ז יישוב מפני כבוד המלכות. וכמ"ש לגבי אבטולוס בן ראובן, שכיון שלא עושה כידים, הוי רק דרבנן ומותר מפני כבוד המלכות ונכ"ה בש"ע (יר"ד ס' קצ"ח ס"ב). וכע"ז הביא מהמהרש"א (שבת דף קל"ט) שיוסף היה נזיר, ובכ"ז גילח מפני כבוד המלכות, וכ"כ החת"ס (שם) שמפני המלך מותר ברי"ה, וכרעת הש"ך (יר"ד ס' קצ"ח) וכ"ה גם כן בס' פרדס יוסף, שם.

שנחה לגאולה השלימה בבי"א.

נושא השבוע: זכירת עמלק

המקור בפרשה: ענייני דימוא

מסביב לשולחן

עלון שבועי לבני הישיבות סביב נושא הפרשה בעיון בהלכה באגדה ובמסור

ראשי הישיבות

עיון הלימוד

דבר העורך

הגאון רבי נתן וזוכבסקי שליט"א
מראשי ישיבות גאון יעקב, חכמה ודעת

חיוב זכירת מעשה עמלק ומחית עמלק

החינוך במצ' תר"ג כתב דמעות זכירת עמלק נהגה בזכרים כי להם המלחמה ונקמת האויב ולא לנשים. ובמנ"ח שם חמה, מי עמר בסור ה' יאבן אם הטעם מחמת הנקמה דאפשר דגוי"כ שנוכרו שנאמר מאיזה טעם ואנחנו אין יודעים, ע"ד. אכן בדברי החינוך מביאר דעיקר המצוה הוא משום החיוב למחות את עמלק, וכבר העירו דכן משמע ברמב"ן עה"ת שכתב בקרא דזכור וגו', והנכון בעיני שהוא לומר שלא תשכח מה שעשה לנו עמלק "עד" שנמחה שמו מתחת השמים. והיינו דהחיוב זכירת מעשה עמלק הוא כדי שנוכרו למחות את שמו, וכמשי"כ הרמב"ן שלא נשכח מה שעשה לנו עד שנמחה את שמו.

ובק"א בברכות (דף ה') כתב דהמצוה דזכור הוא בציבור מן התורה כיון דחיוב מחית עמלק רמי על הציבור, והוא כדברי החינוך והרמב"ן הנ"ל רמעות זכירת מעשה עמלק הוא משום החיוב למחות את עמלק. ובאמת אסמכתא כן להרי"א ברמב"ם בסה"מ (עשה קפ"ט) שכתב, היא שצונו לזכור מה שעשה לנו עמלק בהקרימו להרע לנו ולשנוא אותו בכל עת ועת, ונעורו הנפשות כמאמרים להלחם בו, עכ"ל. והיינו דהחיוב זכירת מעשה עמלק הוא לעורר על המצוה של מלחמה בעמלק.

וכתב במנ"ח א"ת דבריעבר אפשר לצאת יד"ת הקריאה של פרשת זכור בקריאתה דפורים בפרשת ויבא עמלק וגו'. ובמשי"כ (תרפ"ה קס"ט) תמה ע"ז דאיכא כמה דברים שנוכרו בפרשה דזכור ולא נזכרו בפרשת ויבא עמלק, והיינו דהחיוב למחות את עמלק הוא משום החיוב למחות את שמו כמשי"כ הרמב"ן בביאורו, וזה לא נזכר בפרשת ויבא עמלק, עכ"ל. והיינו דס"ל למשי"כ כנ"ל, דחיוב הזכירה תלוי בחיוב המחית ולהכי צריך להזכיר כעצם הקריאה את החיוב מחית. אכן בדעת המג"א י"ל דס"ל כדעת המג"א הנ"ל, דאין הכרח דהחיוב תלוי בדין המחית ושפיר יתכן דהיך ענין כפ"ע, ולהכי ס"ל למג"א דיוצא יד"ה גם בפרשת ויבא עמלק אף שלא מוזכר בה חיוב מחית עמלק.

והנה בעיקר דברי החינוך הנ"ל שאין הנשים מצוות במחית עמלק, כבר נמנה בזה דהוא לגבי מצוה הריגתו ו' עממין כתב החינוך דנוהגת המצוה בזכרים ובנקבות, ומאן שזא דבמחית עמלק אף נהוג בנקבות. עוד צ"ב, דהנה כתב החינוך במצוות הריגתו ו' עממין דמי שזא לירד אחד מן עממין ויכיל להרוגו כלי להסחף דבר ולא הרגו ביטל עשה זה. וחמה שם המנ"ח (מצוה כ"ח), דהא אף שכל המצוות נדרתה מפני הפגנה, מ"מ מצוה זו שחינוך התורה להלחם עם ו' אומות, וידוע דהתורה לא תסמך ריגיה על צונו כמשי"כ הרמב"ן בפר' סוטה, ובין שברוך מלחמה נהרגים משני הדברים, כמשי"כ רמב"ן ו' נאמרה גם במקום סנה, וא"כ אמאי כתב החינוך דמי שזא להרוג בלא להסחף חייב במצוות הריגתו ו' עממין. ונראה כזה, דס"ל לחינוך דמצוה הריגתו ו' עממין אינה מצוה מלחמה, אלא היא מצוה של הריגת כל אחד מן עממין, משא"כ מצות מחית עמלק היא מצוה מלחמה להלחם עם העמלקים ולמחותם. וזה נלמד ממש"כ הרמב"ם דמצוה מחית עמלק היא בכלל מצוות המוטלות על הציבור, וכמשי"כ ג' מצוות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ, משא"כ מצוה הריגתו ו' עממין לא איכליל בכלל מצוות הציבור, והיינו כנ"ל דמצוה מחית עמלק היא מצוה מלחמה ולהכי היא ממצוות הציבור, משא"כ הריגתו ו' עממין אינה מצוה מלחמה אלא היא דין להרוג כל אחד מן עממין ולהכי אי"ו מצינו הציבור.

וביותר מביאר כן ברמב"ם שכתב בהל' מלכים (פ"ה ה"ד) דכל שבא לידו אחד מן עממין ולא התירם עורב בל"ת, ואילו לגבי מצוה מחית עמלק לא הוזכר הרמב"ם דכל שבא לידו וכו' עורב בל"ת. והיינו כנ"ל דמצוה הריגתו ו' עממין היא מצוה על כל אחד, ולהכי אם בא לידו ולא הרג ביטל מצוה, משא"כ מצוה מחית עמלק היא מצוה כללית להלחם עם עמלק ולאכד וזכר ולהכי גם אם בא לידו מורע עמלק ולא הרג אינו עובר. (ובחינוך שפירא במצ' תר"ד לא מסיים במחית עמלק וכל שבא לידו וכו', והיינו כדברי הרמב"ם. אכן בפרטות אחרים (וכן במהר"א פ"ק ירושלמי) שם נזכר גם במחית עמלק שם בא לידו ולא הרג ביטל מצוה. ואולי י"ל דכל שהציבור יצא למלחמה שוב הוא מצוה על כל אחד. והנה בחי' מן הגר"י עה"ת כתב דמלחמת עמלק היא רק על פי ה', וכמו שמצינו בשאול שרק אחד שאמר לו שמואל כה אמר ה' וכו', ועתה י"ל דהתורה אף עמלק, רק אז יצא למלחמה עם עמלק, ובענין נבואה כבדו להלחם עם עמלק, ועיי"ש בדברי הגר"י דהיך מצוה על הציבור. ומכ"ז נראה כמשי"כ דמחית עמלק אינה מצוה על כל אחד להרוג את עמלק, אלא היא רק מצוה מלחמה עם עמלק, ולהכי בענין נבואה כבדו להתחייב בקיום מצוה זו לצאת למלחמה על עמלק, ולפי"ז יביאור היתב דברי החינוך דרק לזכר מחית עמלק פטר נשים, כיון שאע"פ בענין מלחמה, דהא מחית עמלק היא מצוה מלחמה וכנ"ל. אבל בהריגתו ו' עממין שאינה ר"ת מלחמה אלא דין הריגה על כל אחד ודאי גם נשים חייבות.

ד"ר הר"ר (דברי הקודש מועדים, עיי"ש)

חידוש במצות קריאת פרשת זכור

בברכות טו. דהמפרש תרומות ומעשרות בלא ברכת המצוות ולתורמה חלה, דברכת המצוות אינה מעכבת את המצוה, ומשום דכל דין ברכת המצוות אינו אלא מדבר, וכבר הירש"א דחשי"כ נקט כן לרובא דמילתא, אך דאי אף אילו ברכת המצוות מדאורייתא לא היה מעכב את המצוה, אכן בתורא"ש כתבו בביאור דברי חשי"כ, דאילו היה ברכת המצוות מדאורייתא היה זה מעכב בקיום המצוה. ובמשי"כ סי' תרפ"ה במשכ"א סק"ב כתב לחדש, דאם קרא פרשת זכור בלא ברכת התורה לא יצאו ידי חובת קריאת זכור, דכיון דברכת התורה היא מצוה מדאורייתא, נכמבואר כן ברמב"ן במצוה ט"ו למענו ובשנא"א סי' כ"ד, איך הרי היא מעכבת בקריאת פרשת זכור אם לא בידך לפניה, [אלא] שכתב דס"ל לזה מה שבידך בדי"ת בבבב, והשיג בזה על הט"י שנראה מדבריו דאף אם בידך בבבב ולא בידך לפני זכור לא יצא, ועמשי"כ לעיל.

ולכאורה חידוש הפמ"י דברכת התורה מעכבת בקיום מצוה פרשת זכור צ"ע טוב, דהלא אף למשי"כ התורא"ש בברכות שם דברכת המצוות שחיוב מחית מעכבת את המצוה, היינו רק אם באמת חובת הברכה שייך לעיקר קיום המצוה, לא כן קריאת פרשת זכור אינו שייך כלל להלכות תע"ת, מאן דאף אם מחיוב לברך עליה בדי"ת, מ"מ אין הברכה שייך לעיקר קיום המצוה כלל, ולמה תעכב במצוות הקריאה.

וביותר י"ל בזה דהנה כתב החינוך במצוה תר"ג, שנצטוו לזכור את מעשה עמלק שנתחיל להלחם בישראל בצאתם ממצרים, ומצוה זו מוטלת על הזכרים לבד מאחר שלהם לעשות המלחמה ונקמת האויב, ומבאר דעיקר מצוה קריאת זכור הוא לכל נשכח מעשה עמלק ויחלם בהם, אי"כ אין הקריאה מחמת לרא דתלמוד תורה דימא דברכת התורה מעכבת, ודחי"י כמי שנשכח לקרוא בנדרה וקרא בלא ברכה ודאי יצא ידי שביעתו, וצ"ע.

והנראה מביאר מזה דמעשה המצוה של זכירת מעשה עמלק, הוא מהלכות תלמוד תורה, ועיון לשון התנ"ך רש פרשת בחוקותי [ו]חובת בחינת שם] אהא דתניא זכור את אשר עשה לך עמלק, יכול בלבדך כשהוא אומר לא תשכח ה"ל שכתב חלב אמור לא מה אני מקיים זכור שותא שונה בפך, נמצא דאף לעית אסת"א דסיבת המצוה הוא לעורר תאבול להלחם, מ"מ מעשה המצוה הוא שיהא שונה בפיו מעשה עמלק הכתובה בתורה.

והוא מביאר בדברי הראב"ד בפירושו להתנ"ך שם דהמצוה הוא שיהא שונה בפיו הלכות מגילה, ומבאר דעיקר מעשה מצוה הוא ללמוד תורה מעשה עמלק, והוא מביאר ביותר בפ"י מגילה ז. דיסוד תקנת קריאת המגילה אף היא פרשת של מרחית עמלק, וכל מה שתיקן חז"ת שם כדבי קודש של מגילת אסתר, הוא רק משום שמצאו רמז בתורה לחיוב שיש פרשה בסבכי קודש על עסקי מחית עמלק, ועיון ביאור ענין מה שחשיג.

אשר לפי"ז נראה דברי הפמ"י דכל שקרא פרשת זכור בלא בדי"ת לא יצא ידי"ה, והוא לפי דמאחר דמעשה המצוה הוא לחיות שונה בתורה פרשת עמלק, אי"כ צריך לברך בדי"ת לפניו ולאחריה, וזוהי מצוה קריאת תורה מחיבת ברכה, ולא של כל ברכ' אין כאן מעשה מצוה של קריאת התורה, ואם כי זכר מעשה עמלק בפיו, מ"מ לא נתקיים מצוה לחיות שונה בתורה.

ויסוד לזה נראה מדאורייתא בברכות ז', כי שחידש דחיוב קריאת פרשת זכור הוא בעשרה מדאורייתא, וכפי שראה שם שהוא מדין דבר שבקדושה וכתבנו דקדושתו בתוך בני ישראל, וצ"ע מה ענין ציבור דבר שבקדושה לדין קריאת פרשת זכור, והלא פרשת זכור יסודו חיוב על כל יחיד ויחיד שלא ישכח מעשה עמלק. אולם למשי"כ נראה מאד, דמאחר שיש מצוה המצוה הוא קריאת התורה של מעשה עמלק, אי"כ דבר שבקדושה הוא להצריך עשרה, וכמו שבכל קריאת התורה צריך עשרה מדין דבר שבקדושה, [עממין] שם אם קריאתה בכל שבת חיו מחי"ת, ואם כי טעם המצוה הוא לעורר השתא, מ"מ מעשה המצוה היא קריאת התורה, ולזה צריך לקרוא בציבור דלפניה כדברי הפמ"י בביאור שיטת הט"י.

ועמ"י נראה לחקור האם נשים חייבות בקריאה זו, ובחינוך מצוה תר"ג כתב שנים סגורות מקריאת זכור, כיון דיסוד דין הקריאה הוא למען יבא לינקם במלחמת עמלק, והנשים לא נותן מלחמה נטרה, ובמשי"כ סק"ב השיג על החינוך דהלא אינה בסוטה מד: נשים יוצאת למלחמת השוה, ולכן חלעה לראש דאף הנשים חייבות עיי"ש, אכן למשי"כ דיסוד המצוה הוא דין תע"ת, אי"כ נראה דאמט שנים סגורות ממנה.

ובעיקר דבר הפמ"י מביאר דאין יוצא ידי"ת תע"ת אם שנה בלא ברכת התורה, וכבר עמד ע"ז בדבר אברהם ח"א, וכבר דכיון דכל דיון לברך בדי"ת הוא ברכת השבת, אי"כ אינו בדין שיהא מעכב בקיום מצוה תע"ת עיי"ש, אכן דעת הפמ"י משמע לא כן, ועיי"מ רבתי אף בקרא קריש בלא בדי"ת, דהנה בשנא"א סי' כ"ד כתב דחקורא קריש צריך לברך בדי"ת, ואי"כ אם קרא בלא בדי"ת לא יצא ידי"ת קריש, ודק לפלפל.

בגדו הכהונה, המזכרים בפרשתנו, מסמלים עברנו את עשיית הקדושה והדרג אליה. את בגדי הכהנים מגיש העם למשרתי ה', כדי שיבנו עבורו את הנשר לקשר רצין עם הבורא ולדבקות בו. חז"ל גם מלמדים אותנו, שכל אחד מבגדי הכהונה מכפר על אחת מהמדות הערות שבנו. כך נאמר, שהאופד מכפר על עבודת כוכבים, מעיל מכפר על לשון הרע, הכתונת מכפרת על שפיות דמים, והאבנט על חרורי עורות וכו'. חצץ - אומרים חז"ל מכפר על צרות פנים. מענין מאד - אומר רש"י הירש - שבגוד לכל שאר הכהנות, שהן על מידות רעות לחלוטין או בעיות גמורות, חצץ מכפר על צויות פנים שהיא אינה בהכרח מידה שלילית, באשר יש צויות קדושה שהיא חיונית וחובבת.

"...כל המידות שהצונו עד כה, ושבגדי הכהונה מכפרים עליהן, הן מידות של ילקוי מוסרי מסוים. ואילו תכונות העזות, יכולה לשמש מידה טובה או רעה. הדרגת הגבוהה ביותר של שלמות מוסרית, צריכה צויות הנפש, כלומר, אופי מוצק ואיתן. ואותה הנוכח, יכולה להביא את האדם גם אל תהיות התהום בחיי המוסר. יש צויות לה, ויש צויות לעזאזל, כפי שמלמדים אותנו שני שעירי יום הכיפורים. מצוה של חכמה הגדולה כשהוא משרוין באיגול שבמחשבות, מעמיד את דבר האמת של "קדש לה'", כמחאה כנגד כל דמיון שווא המנסה בטוהרות המקדש, חצץ, מקדש. אמונה את מידת העזות שבקדושה, במלחמתה עם השווא והשקר..."

מסתבר, שישנו קשר אמיץ בין התורה של חז"ל המונה על מצוה של חכמה הגדולה לכיתוב שלא יזה מדעתם של כל ישראל "קדש לה'", ולכן שדווקא חצץ הוא המכפר על צויות פנים. העזות היא חלק מהיחודות מתחנפת כנגד כל דבר שפועל עצמאית ומחזיקת, תנשאות במאווה כפי כל כדו שחודש הבא הצעיר וחרד יחוש את האיתנות והחלליות שבחגגות.

הפחיתות העזות, לעזות של קדושה, יכולה להציל את העזות השלילית והחפזה למידה חובבת, כאשר ידריכו את ענין ישראל ויעניקו להם אפקי צויות בדרים שבקדושה, ויחפץ המידה לחיובית ולגדל נוסף בגיון אישיותו היחודית. יצירת פטריוטיזם, וגאווה בכל הנהגה יחודית, תשתמש דווקא במידת המהירות שבנער, לבניה ולחזקתו, כך נצא את חמגנים לכיוונים החיוביים.

א"ת צ"ח ה"ל

לעילוי נשמת
מרת שפרה בת ר'
ישראל אפרים פישל ע"ה
ת.נ.צ.ב.ה.

מרן הגרי"ש אלישיב שליט"א

מנהגים

הרה"ג אליקום דבורקס

חיוב הגשים בשמיעת פרשת זכור

כשבת שלמני פורים קוראים בספר תורה שי פרשת זכור
 אז אשר שש מצה עמלק לזכור... וכתב הרמב"ם בספר המצוות
 קמ"ט בטעם שזה חייב לזכור את המצוה לזכור את שחרורנו
 עמלק ולשנאתו, יש שכתבו דמעות זכור היא לזכור את
 העבירות שגרמו לביאתנו של עמלק (החיד"א ב"י אהבה
 דוד). מובא בשו"ע או"ח סימן קמ"ט סעיף ב' ובסימן
 תרפ"ה שיש ד' שקריאות פרשת זכור וזו היא מצוה מן התורה.

דנו גדולי המוסקים האם גם נשים חייבות בשמיעת מרש
זכור, וזרע בעל ספר החינוך במצותו ח"י" מצאנו וזו שו
זכירת מעשרות ונתינתן קרבן וכו' וזו חזקתו וזו חזקתו
עלשוח מלחמה ולקוחם בעמלם אצל נשים שטריות מלצת
למלחמה, ואז אומרת להשיטו זכירה בעלם היא כדי
שנצרה למתות כלומר שהיא חלק מדין חמית מעל
שפרשה זכור, אולם המצאת חינוך כזה להציר דהיי
במלחמה מצוה הכל נאמר אפילו כלן מלחמה כמבואר
בגמ' סוטה דמ"ד וכן גם יצאנו ששיטתו למלחמה

בשורת אבני נזר או"ה סימן תקט"ט כותב להעיר היר כל מצות עשה שהזמן גרמ בו שיש מטרות והיר אי רחיק ורע של עמלל דוחה שבה וא"כ יצא מחוב מצלחה בעמלל אינו נהוג בכל זמן וא"כ נחשב למצות עשה שהזמן גרמ. כ"ס ור"ה מביא דמכילתא שבה הגר"ם עממבא דגל כהנאמר המורעים כסופו והעיר על האבני לנאורה אפסר להרוג לעמלקי גם בשבט ע"י שנים שעשאוה וע"י נב"י ומה שנה מהיית עמלק שחל חרש השל להרגו בכל מיתה שירכיל. ויש שכתבו שגם בלילה אי חובי למחות את עמלק כמבואר בגמ' מגילה ג' ע"א שלילה הוא לא זמן למחות ולכן הוא כחבש שנתחשב אל החיובות ללכת לארצות שיש להם שבת וכו'. וכן בשו"ת מהרש"ם ח"א סימן ק"כ

[illegible]

ויש לזכור כשעוסקין קריאה מיוחדת עבור נשים האם מותר להציג ספר תורה כדי לקרוא פרשת ואלה צעדיך? ובחבל התאורנים מדובר ואין בה חשש שמטלטל ספר וזה של לנצור כדי להציג במית לבית אדם שמא"כ כשמצויגים לנצור הקודש לקרוא בו באוויר רוח דמות, ובפרט שלעת הדבה פוסקים גם נשים חובבות שמשנת פרשת וזכור, כפי הליכות תי ישראל מובא בן שמואל הגרי"ש אלישיב ששכנע שהיה בזמן הקריאה נשים עשרה אנשים לדעת השולחן ערוך כימין חפר"י כשביקרהו על עשרה אנשים, וכמובן שאם תרצה ברכת התורה על קריאה שמיוחדת לנשים מכובד בשו"מ נדחת יצחק חת"י לבן ס"ח. אולם אנשים מלכתחילה נדחת עשרה ושלשה ימים לביחב"ס בשבת בגבור כשקריין שם בביחוד כמני עשרה אנשים בחרת שלשה ושלשיתיה, וכן כתב בפמפוש שבת תורה דסד אריז סימן ל"ז שאף שיש עשרה אנשים בקריאה כ"א אין מעטרפות לזר ציבור וצריך דיוקא שהיה עשרה אנשים.

מובא במגן אברהם בסיומן דר"פ' הדשומע בפורים פרשת
ויבוא עמלק יוצא ידי חובת קריאת פרשת זכור כשלא היה
אפשרות לשמוע פרשת זכור בשבת וכן דעת הפרי מגדים,
ולכן אשה שלא שמעה פרשת זכור בשבת לאחזן שיעור
ענשים חייבות בשמיעת פרשת זכור וכן מנהג השולחן
ערוך. ומה שכתב בפרטים ותכונן לצאת ידי חובת ההבטלה
קורא יכונן להקריאה ויכ"כ בס' אגרות אחרונות סי' א' ענין
ג. וצ"ע שית' מהדירי' ויבין דמסתמא מפרשטא מימין ק"ל.

חייב נשים בכיבוש מלחמה

מובא בגמ' קידושין ד"ב ע"ב - דרכו של איש לעשות מלחמה ואין דרכה של אשה לעשות מלחמה, וכך מובא ביבמות דף ס"ה ע"ב - דרכו של איש לכבוש ואין דרכה של אשה לכבוש. היצא מזה שאשה פטורה מחיוב מלחמה.

והנה הבאנו לעיל שרנו הפוסקים האם נשים חייבות בקריאת פרשת זכור, החינוך מצוה תר"ג כתב – ונוהגת מצוה זו בזכרים כי להם לעשות המלחמה ונקמת האויב ולא לנשים, והיינו דמצות זכירת עמלק נאמרה רק למי שמצווה על מחיית עמלק והוא כדי לעורר השנאה כלפי עמלק

לנקום ולהלהט ענו, וכך כתב בספר המצוות עשין מצוה קכ"ט וז"ל "לעורר הנפשות ולהלהט נעמנו ולדור את העם לשנוא אותו, וכיון דיסור המצוה משום מלחמה רק אנשים חייבים שעליהם יש ציווי לעשות מלחמה ולא נשים. בשמ"ת בין ציון ההרשות כתב שאפילו נשים לאו בנות יבויבוס אבל לשנוא עמלק חייבים. ולא כמש"כ בשו"ת הסבא קרישא ח"ג סימן ייד. (עיי' שו"ת

אולם המנחת חינוך במצות חר"ג תב להעיר מג'י' נוטה דמ"ד בדמלחמת מצוה הכל יוצאין
אפילו כלה מחמתה א"י גם נשים בכלל חיוב מלחמה, אולם כבר כתב הרדב"ז בפ"י מהלכות
מג'ים להסביר דבר הגמ' וז"ל ידן הנשים לעשות מלחמה דקנתי וכל המוחותות והחבים
כב כבוד בן מלך פניה; וז"ל ה"ך ידן רוחתן וכל מהלחם כמדורו לכל וצלה מחמתה שיש
הנבגה ימי חוה, ואשר בדמלחמת מצוה הנשים ידן מספקות מים ומזון לבעליהן. חירון
הנבגה וראשון שכתב הרמב"ם הוא בדורוק כל מלשון הגמ' שחולק נשים חתן מהדורו וצלה מחמתה
לא ואמר לכל רוחתן מחמתה, ובא להורות י"א אין יצואת נשים מהי היתחן וצלה מהדורו
למלחמה והכל אינה יצואת אלא מחמתה לא תצא למלחמה, ובפרט לחירין השני נשים לא
יצואת למלחמה לכל אלא רק מספקות מזון, וכן הרש"ש בטרסד"ק דמ"ד וז"ל משמע דב
נשים יצואת למלחמה חודשה הוא ואולי יא"ן יצואת אלא למלחמה ולצלה לצורך אדם
המלחמה; אבל לא שייכת לכיבוש מלחמה, וכ"כ החתם סופר בחסותיו א"ח סימן קפ"ה
ור"ל במש"כ להערה הגדול"י דמק"ט שנשים חייבות במחית עצמן כל מצה דברי הגמ' בסוטה
שלה יצואת למלחמה לצורך מלחמת מצוה.

בשור"ח מרחשה ח"א סימן כ"ב כתב עפ"י דברי החינוך שגששים אינן במצות זכירה ומחיה משום שאינן בנות מלחמה והזכירה מ"ע שה"ג עפ"י דברי רש"י במגילה דף ג' ע"א ד"ה איש שאין זמן מלחמה לכשתחשך הרי רלילה לא זמן מלחמה, וא"כ הזכירה מ"ע שה"ג ונשים מטרות.

ובכת בשו"ה קצין חזרה סימן ט' לפי"ז עבר חייב במצות זכירת ומחית עמלק הגם ששבר
 ששבר לשוא, עמ"י מחשבתו למלך"ן המלכות מלכים ח"ו לאל נאמר לכל"ו אלא מה
 שהז"ש שחשיתם משהותו לה' הוקש לעבר מזה"ש לא הולכ בליל אלא הולמן ביום מדינת
 יהי השנים חייבות בזמן משום דכתבו ובכשוה דרך האיש לכבשו ולא אשה גבי עבדים
 לא שייך אותו הטעם וכן שער הדא בר כיבוש האיש בדיקתו ומחית עמלק (ע"י עלי חמדה
 פרומה י"ז תצא ש"ס חרות חסד מלובלו י"ז סימן ל"ז).

בשרית בן שלמה סימן ג'יו כתב להעיר לפייר הרמב"ם בסוף הלכות שמיעה ויובל דרשבו לוי והדבול מדוריו העולה ואת ענין מלחמה כשאר ישראל, אולי לפי שם החינוך במצוה ה"ג. וכן שטוריו שלשמוע עשרת זכר מושב ולא בנות מלחמה א"ל בתניס לויים יהי פטורם שלשמוע עשרת זכר מושב אותו העשם ולא בן מלחמה, אולם כבר כתב להלך כל שלם תודה ארשה להעיר ולדוים מכת עצמם בן מלחמה הם אלא שנתחור וכן שכן עליהן מלחמה, הוא דומה לנשים המצד עצמן אינן בנות מלחמה, ואיכ"ל פשרת זכר יייל דם שמצד עצמו ארש הוא למלחמה הוא ככלל מצות זכירה ולא נתחמסו אלא נשים דמצד עצמן ולא בנות מלחמה.

ונראה דהרי מצינו שאף במלחמת מצוה אין הנשים יוצאות בכלי וין לשרה הקרב למלחמה ממש כמוכא בנזיר דף נ"ט ע"א אלא רק עוזרות לאנשי המלחמה באפיה ובשיושל כמוכא לעיל בשם הרשב"א.

בגניו הספרי והגריבו" וזלטי וזל"ל כתב דמה שיוצאין למלחמת מצוה אפילו כלה מחוץ לה: אמר מדין חייב למלחמה אלא דיוצאין מדין חייב ההורם התורמים כמו שכתב הרמב"ם בהלכות מלכים פ"ח ה"א מצות עשה להחרים שבעה עממין כמאמר דרש"י התורמים וכל שאכל לידו אחד מהן לא הרג עובר בליה אחר ח"ל כל ששמה, כמאמר מדבריו דרש"י התורמים שבעה עממין דהוה מלחמה מצוה יש חייב על כל יחיד ויחיד בכל שכל אחד מהם עובר בליה אפילו לא בשעת מלחמה. והמש"כ יוצאת מחוץ מדין חייב ההורם התורמים ויחיד לא לא הופקעו נשים דרך מחיוב מלחמה הופקעו ולא בוי מלחמה מה, ולכן תלמוד ולא יחייבו לא תחלו וכן מ"ע יחיד הדיח לא לא נאמר בגנשים משום דמעות אלו הם מדיני מלחמה ומדין מלחמה מלחמה ששים.

אלם מלחמת עמלק היא מצוה המוטלת על הצביור כמבוא בסנה"מ מ"ע מ"ח, וכן משמע מדברי הרמב"ם מה ה"ח שכתב מ"ע לאבדו זכר עמלק ולא כתב כמו גבי שבועה עממקין דכל מלכו לירי או הרגו עורב כלן. א"ע שכתבתי עמלק נאמר על הצביור מלחמה מלחמה ונשים מופקעים מן המלחמה. וכן משמע במדרשות א"י סימן כ"ב בשו"ת הרבנות ו עממקין שנים חייבות עמלק. עמלק. וכן כתב להרצ"ל בשו"ת דברי יואל סימן קצ"ה. ויותר מזה שנים בחינן מצוה תח"ה בירחיקו ר' עמלק אל כתב שאינה נחלצה אל בוכרים ומופשט ומשעם שנים חייבות בזה. ולי"ו כתב הגר"י ר"ה הרמב"ם שכן שמיטה ויהי דשבע ליל ולא כזה בחולת א"י ובכיתה משל דהיו פטורים ממלחמה כיון דדין זמית ביהו הוא מדין כיבוש מלחמה ואם ישראל הרג את אחד משבעה עממקין בורא שאליו נהו בכייוו דכל זמית ביהו הוא רק מלחמה.

החינוך במצוה כ"ה גבי הריגת ז' עממין כתב דאפשר להרוג רק אם לא יסחכן בדבר והקשה
הא"ת במלחמה בדרך כלל להרגים שני ההיידים איך יהיה שחותריה גזירה ללחום עמהם
אף דהוא סנהא א"י שיהיה מצוה להרוגם כן יסחכן, בתורישוי מן ר"ו חלו ע"ה פרישה
בשלח ביאר דזה שאין משגיחין במלחמה על כמות נפשות וזה מדעי מלחמה דהיי חייב
למלחמה הושתא אף שאין מצוה כלל, אבל מצות ז' עממין היא בכל מצוות שכתורה שנתתי
ממי כ"ו. והיונן מרבה כן שבת לא ידע' א"ז עממין שלא במלחמה להרוג ר' מצר המצות
זה שפיר ודלא מנינ כמות נפשות וכן ע"ה (גבורתי יחידה קורע עניני משכ"ו).

אינו בר חיובא

ממעשה דרב שעלה בעליית שישי בפרשת בשלח, ואמר
למחזן הקדור שלבן להוציא את הציבור בפרשת עמלק
למחזן שישי כאלה שלא אשמו פרשת זכור שנה אעברה.
למחזן כי התבונן שמה עטור יש בזה ומפסד כריוון
שסקיימו כולם מצוות זכירה עתה בשמינית הפרשה למחזן
למחזר מצוות לא זכירות כוונת ארץ ויציאו אחרים ידי
החשובה והם אינם חייבים כי יצאו ידי חובתם, דבר, כיוון
שזה ומהם שגם יצא מציאל ולא כמי שהחמיר בזה,
משום כך אין לחוש.

ספר תורה לנשים

היו שאוררו לא להוציא ספר מורס מהארון עבור קריאת
במים משום שלא מוצאים ספר מורס וזהו לקריאת
חיוב, והרי גברי פטורים מזכירת עמלק כפי שנראה
מתחומים דברי השמיני צביי מרמיהו, ולפשר כיוון
עורך גדול להכנס לנידור במאווה ולהתקבץ סביב
עניינים מורניים, אפשר לסמוך על הדעות שמקלות
זכה.

הברכה

מפורסמת וזאת הטיף נסי' תרפ"ה כי צרכת התורה שאומר הטובל בפרשת זכור גם היא מן המאורע ויש לכן כבודו להוציא וללכת בזה. (מפורסמת גם זאת האחרונה כחזון הקריה להכניס שיכול ענות אמן כמבואר בשו"ע סי' תע"ה, יכול לענות גם על צרכת הבשר בעמו ישראל בזהבה כי גם היא חלק מן המאורע. ובספר אור לציון חלק ב' כתב לא כן, ובתשובת יב"ע אומר חלק י' חלק עליו. ואף שצרכת מלאנו כן, מ"מ שמה אפשר להוכיח לא כן מהלשון בשו"ע שצרכת המזון וצרכת התורה מן התורה, משמע שכל הצרכות האחרות זרענו הם.

הריגת עמלקי

יש לזון אדם מחיית עמלק היה דווקא מצווה של מלך ומלכות או סביח מצווה של כל אחד ואחד. עוד יש לזון אדם מצוות המחיות היה רק כאשר מוחה את כולם ולא משאיר מהם מאומה, אבל כאשר נשארים חלק מהם לא קיים מצווה. ונמה שמאמול הרג את אנו שמא נפשו שמלחמה הייתה או הורגת צעה הייתה אבל החיוב שלנו הוא להרוג את כולם. ואם תראה לומר שמצוות ההרגה היא על כל עמלק. ועל כל יחיד מישראל, יש לזון לעינין ספק עמלק או מותר להרוג כי מצד אחד יש חיסור הריגת גוי נפשו לא תרצה ומצד שני יש מצווה של תורה להרוג עמלק. שמעתי אומרים כי החתם סופר הרג עמלק ונראה לקיים מצוה כי סובר הוא שהמנוח היה על הפרט מישראל ועל כל עמלקי בודד הגם שנשארו חזירו. ונראה שמצדו ליה כמו שכנת צפספ החינוך מצווה חרד וז"ל: "ובאמת כי גם על כל יחיד מישראל הזכרים מוטל החיוב להרגם ולאדם מן העולם אם יש כח בידם בכל מקום ובכל זמן אם אולי ימצא אחד מבני זרעם". עכ"ל. ודע כי ביראים סי' תל"ה כתב להדיא שמצוות מחיית עמלק על המלך.

צער בעלי חיים

פשוט שאסור לעצור אדם מכל אומה ויגדלו לא גרע
מאסור לעצור צבלי חיים. והנה עכ"פ חייב מיתה
שחמת מעבר על אחת משבט ממות, ורצה שגריע מבעלי
חיים ויותר לעצור (מבטון לא ראו). ויש להחזיק
לענין עמלק שחייב מיתה אם מותר לעצור או שמה
להורג מותר ולעצור אסור כי לא גרע ממעצור צבלי
חיים. ובפרט שהריגה לא נחשבת צבלי חיים כפי
שהוכיח בנשיטת נדע ביהודה.

ונתן לך רחמים

מעשה שא"ב זכא בא אלל מורי הגרויס פיינברג
שליט"א והתיינן על תפקידו שהיה לעלל את האוינים
ולעזרס טובא עד אשר יתורוד על עוונס כדי להליל
יודיס על ידי זס. אמר לו הרצ שהענות התורה ומת
לך רחמים ובי"א הלויס הקדוש דייניס תשאר מידת
הרחמנות גס למי שיהרוד את הרשעים בנפשות וסמל
חינה קיימת בזמננו ורחיו לו להסליף מקארס אס י"ס מי
שישס זאת תתחור כי אס לא מנורה דנה היא. ולענין
עמלק אל הבטיחה בזה התורה על מידת הרחמנות וי"ס
למתבוננא.

עקרי הענין

[illegible][illegible]

בכל עת ועת צריך שיאמר בפיו שהוא שונא את עמלק כן תניסא במהמז חצי ריח הלה
 עיי' דפוס אשכנזי' בלשון חזק' פרסידוס מאחריו: לשעת אורח חזק כן כדי לערוך את נפשו
 עיי' מאדירוט וזהו חלש הגשאל את עמלק מחמת אורח הזמן וזהו חלש חשבון
 המצוה שצריך להלחם בעמלק, וזהו הלכנס עיי' ש"ר בחקתי לילי. וזהו פנימני לבני
 אשכנז עמלק כן בחזקתו לעשות את המצוה הזאת, שחזקה היתה וזו את מוסרם הרע של עמלק האורח
 כזה להרע, כן שטאר "מקדוה את אשר נעם עמלק לישראל אשר ע"ן את מוסרם המצויים, ענה כן
 הוכיחה את עמלקי ונחמתי לו כ"ג - ג, חמ"ט ע"ר ר' עידיה לעמלק ע"ן אשר שר לו מארח
 ענה עתה ע"ן שטאר מוקד הרמב"ם למלכים ע"ן ר' עידיה לעמלק ע"ן אשר שר לו מארח.
 ר' עידיה לעמלק ע"ן אשר שר לו מארח.

הצריכו לזכור לפחות פעם אחת בשנה, ובדקמן לגבי קריאת פרשת וזר בשבת שלפני פסח.
הנבחרים מיום תחילת ההיריון שיש בישיבה שאמרו שהיו מני שנה או יותר, השתכח, ובשבת היא
היו שנים עשר הדרשנים מיום תחילת ההיריון שנים עשר שנים, כמעט שנאמר שאין המת משתכחין
הלב אלא לאחר שנים עשר חודש, שנאמר נשכחתי כמות מלב הייתי ככלי אובר
ותחיל אל יסב כחתי בה וספח כלי משתכחין מה כל אחת שנים עשר חודש ויהי ביסח
ע"פ דברא כחתי ויהי ביסח, ויבשר לקרונה כשעור שערך פורח, אף על פי
בשכרך הדרה קורין אותו מעיל אחת בשנה, שנים שבסוגמה זה כל שנה
ישאר משלימים התורה בשנים עשר עשר אחת חודש, ואזי צריך זכירה בכל שנה
פניה שנה, ויש שירא שאלו נלמדינו עשר ויחא קריאת תורה מפני שנה אצל שנה, וזה
אזי היינו קריאת תורה, ויש שכתב שאין זה אלא כח רומז, ואצל באמת שנה שכתב
מסר הכותב לרביהם, והם שיער שנה חודש אחת וזה דבר, וכן משנה ראשונה בשנה
חל המעשר. שנה שאמרו הוא אפילו בשנת העיבור, שיש בה יותר משנים עשר חודש
שנה אחת ויהי י"ח קט, ויש מרובים שיש להם שנה חודש אחת וזה המדבר על עצמו בשנת
העבור והתחיל לנאמר אזי קריאת תורה בשנים פ' אצל.

[illegible][illegible]

יש לקיים מצוה זו בקריאת פרשת זכור בשבת שקודם פורים מדרב עמוס השלם ח"ב מחזור ויטור, ראב"ץ מגילה יז ע"א, רמב"א שם יז ע"ב, סמ"ק סי' קמז, ועי' ומבין עה"ז סוף פרשת תצא

[illegible][illegible][illegible]

א"א שרת בן שלמה י"ד שקריאת פרשת זכור היא המצוה על כל יחיד ויחיד ולכן אין לו ספר תורה ממריביה לא לקרות את פרשת זכור שבשבט שלמני פורים מתוך הדרוש, ולא משאר קריאת התורה בנבוא, וכן מבקש רואי על הנבוא, ואם לא יספיקו להוסיף על ספר תורה או צבור אין יחיד ויחיד כולל - שם. - הגר"א היה מוטרד לעלות לספר תורה לפרשת זכור ולקרותה בעצמו שקריאת פרשת זכור היא המצוה על כל יחיד ויחיד ומצוה זו יותר מבשלוש, - כן בירש שרת בן שלמה י"ד.

[illegible]

אף כשנה מעוברת, שיש בה יותר משנים עשר חודש לא צריך לקרוא את פרשת זכור פעם נוספת שרת חמים ואנכי חיי סי קט. ויש שהחמירו על עצמם בשנת העיבור להתכוין לצאת ידי חובת מצוה זו בקריאת התורה כשבת פרשת כי תצא המדרים שיק על המצות תורה כתב שהחמיר היה מחמיר על עצמו בענין זה.

[illegible]

מי שעבר על חזונו ולא זכר וקרא בכיף מעורלם מה שעשה ממלך ישראל בשל
לכריו, עלמא אתה הזהה וההחזר אתה וזה האיש לעלי שום סורס שיש בו ונתנה להם מה
שעשה למלך ליתום עניי העם, ולרעוה אתה, והיך עניי מעשה בך ע מזה ח Q31
עבר על זה האור של את תשכח. החזק את זה, והיך המנהג חזק שרעות הענין מן הרעה ח
שקט מעזה חזה עניי עמא חסר, וכן ונתה ח במה חזה ח במשה חסר ח, שרין אום ח
סרין. מי שזכר את ענין עמלק ח כלב ולא בפה לא, קים העשה אבל אינו עובר
על זה האור ענין ח

[illegible]

האם בהריגת הזמן קיימו
מצוות מחיית עמלק

גילה (א) איתמר פורים שחל לחיות בערב
 בה' דב' אמר מקדימין פרשת זכור וכן כ'
 יפול לה' תעקדו עשית לזכירה וכן ישי'
 מבורא דפורים אקא יעשית שש'
 לחיות עמלק וצ"ב אמנם חמו היה מור'
 ופורים נמחה חמו אבל ביום חזון
 מילה מחיית עמלק אנו מקיימים ביום
 פורים

יש לפרש שכלפי אותו הדור שמחו, נקראת פרשת זכור "זכירה" ואותה נקראת "עשיה". ולגבי דין "תקדש" נקראת "עשיה". הכוונה שמקדשים פרשה זו לזכור "זכירה" וזאת לציון, לזכירת העשיה.

ועכ"פ מבורא דחריגת חמץ ובגני חיי
זוה קיום של מצוות "מחיית עמלק" וכן
מבורא ממה שנקט בפניי (מגילה י"ח)
גזירה שווה דרבא דלפך זכירה וזכירה
גילה מזכור, לא אתיא אלא לענין זכירה
מחיית עמלק שיש במגילה, משא"כ בשא
ניינים הנזכר במגילה

וכעיו"ז כתב בקרי"א (ברכות י"א)
לאן גז"ש מעלייתה הוא דהא לשא
שבתורה לא ילפינן, אלא גילוי מילת
דחמין ג"כ מזרע עמלק הוא, עיי"כ
דרי דש במגילה זכירת מחיית עמלק

ומבואר מזה דמצוות מחיית עמלק
 והיא אף על יחיד מעמלק, אעפ"י שלא נמחה
 ז"ח עם האומה בכללותה. ועיי' בחידוש
 למגדיות לבעל קובץ הערות, שחוכת בדעו
 דעיקר חיוב מחיית עמלק לא נאמ

ויוקא על האומה שהיא מזרע עמלק, אלא ע
כל מי שרוצה לכלות את עם ישראל, ולפני
ששיטא דאין המצווה "כילוי האומה" אלא כ
במלכי ועמלקי בפני עצמו.

ויש לדון אם מה שהרגו מדרס
ואסתר לחמן, חשיב עשה על ידי ה' ציבור
ששל כל ישראל. או עשיית יחיד. דאם נימא
ששחטא עשיית יחיד אם כן יהא מוכח דהתנין
אף על יחיד מישאל להרגו כל עמלל

שלאפשר לו לחרגו. וכן דעת החינוך (תנ"ך)
אבל הרמב"ם בסה"מ מנה מחיית עמלק ב
חמצות המוטלות על הצבור, ודו"ק
להרמב"ם צ"ב אם נ"מ דגבי מרדכי ל
חשיב עשיית הציבור.

וְחָנָה הַגִּרְיָנִי וְצִוִּיל כָּתֵב בְּבִינָא
וְיֹאמַר שְׂמוּאֵל אֵל שְׂאוּל וְגו' עֵתָּה לִּי
הַהִבִּיתָה אֶת עַמְלָק וְגו', שְׂמוּחִיית עַמְלָק אֵל
מְחוֹבִיבִין רַק בְּנִבְוָאָה, וּמִשְׁוִיָּה נִצְטָרְכוּ כִּי
לְצֻוִי מִיּוֹחַד, וְהוּא דְכָתִיב "מִלְחָמָה לִּי"

דמלחמה ע"פ ה' חיא ומבאר ברו
בפי"ה מהלכות מלכים חיו"ו
בכמות מחיית עמק לא כתב דמוזיק כל שבש
להרגו כמושיכ במצות דמחיית
עכו"ז ולדבריו צ"ב חא גבי מדברי

הייתה נבואה למחות את עמלק.
אכן הדבר פשוט שיש לחלק בין חי
מחיית עמלק, לקיום מחיית עמלק. דהיינו
לדעת הרמב"ם מוטל רק על הציבור
ולתורו"ן רק ע"י נבואה, אבל סוף סוף

עמלקי דין התפצא שלו הוא במחיה, ומשן
הכי אין איסור בהריגתו, וקיום מצוות מח
נמי אית בזה, ופשוט.

הנושאים הבאים

תצווה: זכירת עמלק – עניינא דיומא
כי תשא: הפסקה

ויקיים: הוצאה מרשות לרשות - ויצו משה
ועבירו קול במהנה (לו' ו') (שבת צו):

1. The first step in the process is to identify the problem. This involves gathering information about the situation and understanding the needs of the stakeholders involved.

1998, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021, 2022, 2023, 2024, 2025, 2026, 2027, 2028, 2029, 2030, 2031, 2032, 2033, 2034, 2035, 2036, 2037, 2038, 2039, 2040, 2041, 2042, 2043, 2044, 2045, 2046, 2047, 2048, 2049, 2050, 2051, 2052, 2053, 2054, 2055, 2056, 2057, 2058, 2059, 2060, 2061, 2062, 2063, 2064, 2065, 2066, 2067, 2068, 2069, 2070, 2071, 2072, 2073, 2074, 2075, 2076, 2077, 2078, 2079, 2080, 2081, 2082, 2083, 2084, 2085, 2086, 2087, 2088, 2089, 2090, 2091, 2092, 2093, 2094, 2095, 2096, 2097, 2098, 2099, 2100, 2101, 2102, 2103, 2104, 2105, 2106, 2107, 2108, 2109, 2110, 2111, 2112, 2113, 2114, 2115, 2116, 2117, 2118, 2119, 2120, 2121, 2122, 2123, 2124, 2125, 2126, 2127, 2128, 2129, 2130, 2131, 2132, 2133, 2134, 2135, 2136, 2137, 2138, 2139, 2140, 2141, 2142, 2143, 2144, 2145, 2146, 2147, 2148, 2149, 2150, 2151, 2152, 2153, 2154, 2155, 2156, 2157, 2158, 2159, 2160, 2161, 2162, 2163, 2164, 2165, 2166, 2167, 2168, 2169, 2170, 2171, 2172, 2173, 2174, 2175, 2176, 2177, 2178, 2179, 2180, 2181, 2182, 2183, 2184, 2185, 2186, 2187, 2188, 2189, 2190, 2191, 2192, 2193, 2194, 2195, 2196, 2197, 2198, 2199, 2200, 2201, 2202, 2203, 2204, 2205, 2206, 2207, 2208, 2209, 2210, 2211, 2212, 2213, 2214, 2215, 2216, 2217, 2218, 2219, 2220, 2221, 2222, 2223, 2224, 2225, 2226, 2227, 2228, 2229, 2230, 2231, 2232, 2233, 2234, 2235, 2236, 2237, 2238, 2239, 2240, 2241, 2242, 2243, 2244, 2245, 2246, 2247, 2248, 2249, 2250, 2251, 2252, 2253, 2254, 2255, 2256, 2257, 2258, 2259, 2260, 2261, 2262, 2263, 2264, 2265, 2266, 2267, 2268, 2269, 2270, 2271, 2272, 2273, 2274, 2275, 2276, 2277, 2278, 2279, 2280, 2281, 2282, 2283, 2284, 2285, 2286, 2287, 2288, 2289, 2290, 2291, 2292, 2293, 2294, 2295, 2296, 2297, 2298, 2299, 2300, 2301, 2302, 2303, 2304, 2305, 2306, 2307, 2308, 2309, 2310, 2311, 2312, 2313, 2314, 2315, 2316, 2317, 2318, 2319, 2320, 2321, 2322, 2323, 2324, 2325, 2326, 2327, 2328, 2329, 2330, 2331, 2332, 2333, 2334, 2335, 2336, 2337, 2338, 2339, 2340, 2341, 2342, 2343, 2344, 2345, 2346, 2347, 2348, 2349, 2350, 2351, 2352, 2353, 2354, 2355, 2356, 2357, 2358, 2359, 2360, 2361, 2362, 2363, 2364, 2365, 2366, 2367, 2368, 2369, 2370, 2371, 2372, 2373, 2374, 2375, 2376, 2377, 2378, 2379, 2380, 2381, 2382, 2383, 2384, 2385, 2386, 2387, 2388, 2389, 2390, 2391, 2392, 2393, 2394, 2395, 2396, 2397, 2398, 2399, 2400, 2401, 2402, 2403, 2404, 2405, 2406, 2407, 2408, 2409, 2410, 2411, 2412, 2413, 2414, 2415, 2416, 2417, 2418, 2419, 2420, 2421, 2422, 2423, 2424, 2425, 2426, 2427, 2428, 2429, 2430, 2431, 2432, 2433, 2434, 2435, 2436, 2437, 2438, 2439, 2440, 2441, 2442, 2443, 2444, 2445, 2446, 2447, 2448, 2449, 2450, 2451, 2452, 2453, 2454, 2455, 2456, 2457, 2458, 2459, 2460, 2461, 2462, 2463, 2464, 2465, 2466, 2467, 2468, 2469, 2470, 2471, 2472, 2473, 2474, 2475, 2476, 2477, 2478, 2479, 2480, 2481, 2482, 2483, 2484, 2485, 2486, 2487, 2488, 2489, 2490, 2491, 2492, 2493, 2494, 2495, 2496, 2497, 2498, 2499, 2500, 2501, 2502, 2503, 2504, 2505, 2506, 2507, 2508, 2509, 2510, 2511, 2512, 2513, 2514, 2515, 2516, 2517, 2518, 2519, 2520, 2521, 2522, 2523, 2524, 2525, 2526, 2527, 2528, 2529, 2530, 2531, 2532, 2533, 2534, 2535, 2536, 2537, 2538, 2539, 2540, 2541, 2542, 2543, 2544, 2545, 2546, 2547, 2548, 2549, 2550, 2551, 2552, 2553, 2554, 2555, 2556, 2557, 2558, 2559, 2560, 2561, 2562, 2563, 2564, 2565, 2566, 2567, 2568, 2569, 2570, 2571, 2572, 2573, 2574, 2575, 2576, 2577, 2578, 2579, 2580, 2581, 2582, 2583, 2584, 2585, 2586, 2587, 2588, 2589, 2590, 2591, 2592, 2593, 2594, 2595, 2596, 2597, 2598, 2599, 2600, 2601, 2602, 2603, 2604, 2605, 2606, 2607, 2608, 2609, 2610, 2611, 2612, 2613, 2614, 2615, 2616, 2617, 2618, 2619, 2620, 2621, 2622, 2623, 2624, 2625, 2626, 2627, 2628, 2629, 2630, 2631, 2632, 2633, 2634, 2635, 2636, 2637, 2638, 2639, 2640, 2641, 2642, 2643, 2644, 2645, 2646, 2647, 2648, 2649, 2650, 2651, 2652, 2653, 2654, 2655, 2656, 2657, 2658, 2659, 2660, 2661, 2662, 2663, 2664, 2665, 2666, 2667, 2668, 2669, 2670, 2671, 2672, 2673, 2674, 2675, 2676, 2677, 2678, 2679, 26

<p>מ</p> <p>מכון ירושלים</p> <p>הופיע</p> <p>מגילת אסתר</p> <p>עם פירושי רבי יהונתן אייבשיץ אשר נלקטו ונאספו מתוך כל חיבוריו ובכתבי יד רבים, עם ציונים מקורות והערות להשיג בחנויות הספרים</p>	<p>מוסד הרב קוק</p> <p>הופיע</p> <p>מגילת אסתר עם פירושי גאוני ליטא</p> <p>***</p> <p>מגילת אסתר עם ביאורי וליקוטי הגר"א</p>	<p>דרושים אברכים</p> <p>לפרויקט לימוד גמרא עם צעירים מתחזקים</p> <p>באמצעות הטלפון לזיכוי הרבים</p> <p>לפרטים - 050-4133270</p>
---	--	---

רבי נתן אדלר - רב ואב"ד בפפר"מ
[תק"ב - תק"ס] מכתב ידו

חיוב זכירת עמלק לנשים

נשים חייבות לשמוע פרשת זכור, וחייב אפילו המשרתת שצוה לה לשמוע פ' זכור. והביאו טעמו, מפני שאינה מצוה עשה שהזמן גרמא, שכן קריאה באיזה זמן, שקריאה כפי שזמנה נמצאת כסמך בספר המצוות שלו, וצריך להזכיר יותר שישמענה קריאה פ' זכור ממקרא מגילה, והסמך מוסיף שהעולם לא הזיר בכחי.

וכיאר המגן אברהם בפי' חרפה ראונו מי כתיב בחורה שיקראו דוקא כשבת זו, אלא שתכמים תקנו בשבת זו הואיל ושיכחיו רבים בבית הכנסת וסמך לפורים כדי לסמוך מעשה עמלק למעשה חמץ, ולכן נשים חייבות בקריאה זו. ויש שרצה להוסיף ולומר שהמצוה הזאת של זכירת עמלק איך לה כל זמן, ומי אמר לנו שצריכים לקרוא פרשת זכור פעם אחת בשנה, דילמא מספק אם זכור את פרשת זכור פעם אחת בכמה שנים, וכן באמת מצונו בספר החינוך מצוה ת"ר"ג שהוא כותב אין בה זמן קבוע בשנה רק שלא תשכח שזאת מלכתנו, ודי לנו לזכור הענין פעם אחת בשנה או פעם אחת בשבת או כשכל שנים, ולכן כיון רלא הרי זמן גרמא נשים מחויבות בה.

חדש

מעשה רב

עורך הרב הלל מן

מזכירת עמלק ניתן ללמוד

תורה מה'...

הרבי מקוצק שאל בחור אחד שרעתו היתה נוחה מעצמו האם יודע אתה ללמוד, והוא השיב כן, האם יודע אתה מה שמעצם של המלה תורה, ושחק החבור.

השיב הרבי משמע של מלת תורה היא שהיא מורה את האדם ומלמדת את האדם, אבל אם אתה סבור שאתה בעצמך יכול ללמוד, אם כן עדיין לא לימדה התורה אותך דבר. זאת למדנו מזכירת עמלק, שהם חשבו שידעוהם הם בעצמם לנתן כל תכסיסה, אבל מי ששמוע לדברי התורה, ראה שיש מצוה לאדם עד תומם, וכך למדנו אותם.

סיים הרבי והורה לו, שיהיה הוא דוגמא אישית שהתורה מלמדת אותו, וכך יוכל גם לדורות הבאים אתריז לגדרם בצורה זו.

בהקשר לכך סיפור, שאיש אחד בא לפני הרבי מקוצק ושאל אותו איך יוכל לעזור את לב בנו שיעסקו בחתונה. השיב הרבי אם באמת רוצה אתה בכך עסק אתה בחתונה, והם גם יראו וכן יעשו, ואם לא הרי גם הם לא יעסקו בחתונה, אלא יצאו לבניהם לעשות ולכן כן תלמדו והלמדו.

כתוב השמר לך וכן מן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך וכו' והודעתם לבניך ולבני בניך, אם תשכח אתה בעצמך את לימוד התורה, הרי גם הם ישכחנה, ורק יודעו לבניהם שלום, וגמלא שהכל יודעו ואיש לא ידע.

פעם כאשר היה יוקר גדול בסניכית קוצק רצו החסידים שכאן לשבת לנסות חזרה הביתה, אבל הרבי ראה את ברכת הפרידה וממלאה הם התעכבו במקום.

בערב עמדה הרבנית ליר הכירה הבערת נכנס הרבי לחדר והמקטרת הבערת נותנה בפיו, שאלה אותו הרבנית מפני מה אתה מעכב את החסידים, הלא עליהם לשלם דמי אפסיה בפסח דב' ובשביל האוכל עליהם לפרוע במיטת כספם.

ענה הצדיק מפני מה יקר האוכל מפני שהכל רוצים לאכול תמיד, אילו רצו כולם ללמוד המידה היה הלימוד קר, ואילו האוכל היה זול.

הרה"ג ירחמיאל קראם

זכור את אשר עשה לך עמלק

הסכנה הגדולה ביותר המאיימת על כל צבא היא השאונות וההשתגלות לשגרה. חייל הניצב על משמרתו צריך להיות ערני ודרוך בכל רגע, ערוך ומוכן לקראת כל איום וסכנה. ההכרח בבואו של האויב, ביכולתו ובכלים העומדים לרשותו היא הבסיס לכל תוכנית הגנה. ולזול בכוח האויב, הסחת הדעת מכוונותיו ומזימותיו של האויב מעמידים את האדם בסכנה מוחשית.

'מלחמה לך' בעמלק מדור דור'. עד ליום בו נזכר שינוי ד' לנו מכל אויביו מסביב שנולד להלחם לעקור ולהשבות ורעו של עמלק מחויבים אנו לקיים 'זכור את אשר עשה לך עמלק' צריך תמיד לזכור וצריך תמיד לצפות לקיים את הציווי 'תמחה את זכר עמלק מתחת השמים'. מלחמת חורמה לנו בזוהמתו ואיסור של עמלק שחלק ממנו נמצא בכל אחד מאתנו. כמו שאמרנו חכמים: הוא עמלק, הוא השטן הוא היצר הרע שבלב האדם. כל כוחות הרע שיש באדם הם מכוונו של עמלק.

בתבוי של האויב ישראל! מאפאט מובא: 'כל זמן שנמצא ורע עמלק בעולם, נמצא כוח הרע בכל אדם שכל אדם הוא עמלק קטן'.

'למחמה חטאת רובץ' כל אחד מאתנו נולד עם יצר טוב ועם יצר רע הממתין לו עם כניסתו לעולם הזה ומיד נכנס בתוכו. בכל אחד מאתנו נמצא שורש של רע שמנסה כל הזמן להתחנן לרע. שורש זה הוא מכוונו של עמלק. עם שורש רע זה יש לנו מלחמה תמידית וימית. כל מה שנאמר על מלחמה עם עמלק נכון גם לגבי המלחמה הגדולה, מלחמת היצר.

לעולם יריגו אדם יצר טוב על יצר הרע שנאמר 'ירגו ואל תחטאו'. נצחו מוטב ואם לאו יעסוק במורה שנאמר 'אמרו בבכבכם'. צריך לדעת שזו מלחמה וכאשר האויב תוקף אותך אתה חייב וצריך להשיב מלחמה.

על רבנו ירחם וצ"ל המשגיח ממיר מספרים כי מבוקר עד ליל היה נראה כחייל דרוך העומד על משמרתו. ויאותו הייתה ניכרת על פניו תמיד. ומעולם לא עלה על מיטתו למנוחה באמצע היום.

רבנו בעל 'חובת הלבבות' בפרק ה' משער יחוד המעשה מתאר את היצר הרע וכותב: 'כן אדם, ראו לך לדעת כי השונא הגדול ביותר שיש לך בעולם הוא יצרך. הנמשך בכוחות נפשך והמערב במזג דרוך והמשותף עמך בהנהגת חושך הגופניים והרוחניים. המושל בשדוה נמשך ונמשך בחובך. בעל עוצה כללית תנועתית הנראית והנשתרש שתהייה ברוצח. האויב לפחות פסיעותיו ואתה יושן לו והוא ער לך. ואתה מתעלם ממנו והוא אינו מתעלם ממך'.

זה נשמע ונראה נורא ואיום. איזה גורם חיצוני השתלט עלינו באופן טוטאלי. על הרצונות והחשבים שלנו, הוא יודע את כל סודותינו. הוא מיישך ומכווין את כל תנועותינו ואנחנו כאילו לא שמים לב, מתעלמים ממנו משוט ישנים שינה עמוקה.

תאור זה הוא אמנם נכון מאד אך בידינו הדבר לשנותו. יש לנו גם יצר טוב שדוחף אותנו לעשות טוב. גם היצר הטוב מעורב בכל חשינו וכוחותינו גם הוא מכוון את כל מחשבותינו ומעשינו. אנחנו משוט צריכים לדעת שבכוונת הדבר להחליט במי לבחור. למי לתת להשתלט עלינו.

'תכל בידי שמים חוף מיראת שמים'. רבי איצעל פטרבורגר וצ"ל בספרו 'מוכחי אורי' מנחיש לנו את הדבר בעובדות מהחיים הידועות ומוכחות לכל אחד מאתנו. כולנו מכירים אנשים מחזקים. אנשים שלעולם לא ילכו בתוך חורשה חשוכה. כאלו שכל מינס בלילה מקפץ אותם. לעומתם אנחנו מכירים את האמנים. את אלו הששים לכל סכנה. לא מוחלים מכלום.

בא ניקח את שני סוגי האנשים האלו. את המחזקים ואת האמנים ונתבונן איך הם בכל מה שנוגע ליראת שמים לאימת הדין. האם יש איזה שהוא קשר בין תכונותיהם לגבי עניני העולם הזה לגבי 'פחד אלוהים'. אין שום קשר. מפני שהכל בידי שמים חוף מיראת שמים. כאן צריך עבודה, צריך להתבונן, צריך לימוד המוסר וצריך אמונה.

האסון הגדול ביותר הוא הכניעה מראש. הרמת הידיים, הברירה מהמערכה. היצר תוקף ואנחנו נכנעים. אתה יושב ב'סדר' לומד עם החברות בחשק ובהתמדה ומתאוס נדמה לך שבחץ קרה משהוא. שיש איזה 'נייטש' שאתה ח"ו עומד להחמיץ. אתה יודע שזה עצה היצר, אתה מבין שאין מה שישווה ללימוד רצוף וקבוע. אבל אתה קם ויוצא. אתה כלל לא משיב מלחמה. תחשוב רגע, איזה חולשה זו.

ה'חובת הלבבות' שתיאר כל כך חזק את השתלטות היצר נותן לנו כלי מלחמה להלחם בו 'במלך הזקן והכסיל'. הוא מציע לנו לא להיכחד ולא לפחד ממאבק. הוא מוסיף וכותב: 'על כן אל יבהילוך דברו. ואם עצמו חיוילי אל ימתיך עניינו ואם רבו עוזריו. כי עיקר כוחותו לאמת השקר. ומגמתו מפני להעמיד הכוזב. וכמה היא קרובה מפלגו ואיבודו מהר, אם תגיש חולשתו'. זה הכל הצגה, היצר מנסה לסובב אותך, ל'אמת את השקר' שתטעה ותחשוב שהשקר זו האמת ח"ו. כל מה שעליך לעשות זה להכיר בחולשה שלו. לעצור לרגע ולחשוב 'מה האמת'. מה באמת טוב לי. מה בורא עולם אומר לי לעשות.

ברגע שדעך מה האמת כבר הכנעת את היצר. יותר לא יהיו לו טיעונים נגדך. נקודת האמת היא נקודת האור שלך. מעט מן האמת מנצח הרבה מהשקר. כי 'מעט מהאור דוחה הרבה מן החושך'. יש לנו הבטחה 'כי יעורר ד' את השינים אלו יותר מאשר יד טיבעם משגת'. אתה רק תתחיל לחשוב להכיר באמת וזמן השינים יייעורו.

הרב יעקב שלמה שיינברגר

זרע עמלק בימינו

הגרמנים ימ"ש?

ההבטאות מעצרת ההבטא - גדול צריק החרוה - סרה שלמי פרק השואה הנורא, על הגרמנים והנאצים ימ"ש חרם - שהם מרע עמלק. ומה מלחמה הזאת, להכריז את המאבק שלפנינו והוא ענין יחיד עמלק? מלחמה בהבטאות אלו, מפורק סתור סביר וחייל זה יצא לאשונה רבלי ורובלי לבי שלום מפני (חרש"ם) מלחמותי וצ"ל, הרי זה כעל שמחה חרה בשנת רצ"ה (זע מלחמה עולם הראשונה), בתנועות שבינו קרם חקונה, זיכור את החרב אורח מרית אשכנז (גרמניה) ומלך הרשע יהלילם, וכה אמר: 'זה אתה ושלומיך שנה שאני אהיה אתה (את הקיסר רילהם) - הוא עמלק. אחרית עדי אודר - גרמנים - הם בעלי האות, בני אפריקה - הם מופיע בין כלל חי למרע, אבל האשכנזים הם אפיקוסים עמלקים. (זכור לבני ישראל - להריב ישראל בייקובסון וז"ל).

וכמיר כמיר כמיר ימות עולם (אשכנזים עמ"ק) שרה"ק השפת אמת מפר ז"ל אמר: 'שמרתי גרמניה הוא קליט עמלק'.

וסיפור נמלא מסופר על קדיקת הנצי"ר רבי יוסף חיים ונמסל - מרא אוראנו וישראל וצ"ל, כששנת תרצ"ח ערך הקיסר וילהלם [נשנין] ביקור מלכותו בירושלים ויהי וירושלים קיבלתו ככבוד גדול, ואף שער מיוחד מוקדש לכבודו, שבו קיבלו את כל הקיסר רבי דוד שלום בראשית מאן ובי שמאל סלאנו וצ"ל. כל חי הורק ורובלי אנשים, נשים וטף יצאו לקבל את פי הקיסר, בעיקר כדי לזכות לבין את הברכה הנצחית, 'ביתך שחלק מלכותו לשני חיים'.

הקיסר שנאמר צ"ל, ולא יצא לקבל את פי הקיסר היה הנצי"ר רבי יוסף חיים ונמסל וצ"ל ונמסל ונמסל עמ"ק: 'מקובל מאת מר"ר מרן הגדול דספק צ"ל, שגרמניה זו עמלק - ואין מקום לבין ברכה בשם ומלכותו של כלל שחור מרע עמלק, שזנו מצווים למחות את ארצו'.

ותכמי השנים ציינו לדברי הנצי"ר יעב"ץ במכתב מגילה (ז' על הבמ' ואמר ר"י ונמסר אל תפק זו גרמניה זו ארם, ומר"ר גרמניה שם מלכות וכתב היעב"ץ ד"ל: 'גרמניה ד"ל גרמניה היא אשכנז שלט עכ"ל'. (ונראה להגיד דוד אברהם מנולבסטים כשטור דף על הדף (שם) מה שהאריך בזה).

הנצי"ר רבי יעקב מאיר שכתב שלי"א הפליא עובדה זאת, דהרי כשאמר הנצי"ר רבי רב דה, הרי זה הוא הפוך מן השלל הישר, שהלא זו היו הגרמנים בני אשכנזי סמל האנושיות ודרך ארץ ותרבות ונימוס וכלל באמת מבח קדושתו בולט את שראו באופן, שהם אלו שכתבו, הורו באכזריות עצומה גורע ישראל, באופן שלא נראה כמחוסר עיני'.

ותסים בספר נורא נמסל ענין גימטריה של הגרמנים. פעם אחת ישב הסאט מלחמה עם כמה מולמדי, וביניהם הגרי אברהם קלמנצ'ק, הגרי אייזיק שר, והגרי אהרן קוטלר וצ"ל, ושוחחו אם יש ליהודי ללמוד מן הגרמנים. עמר שם אחד הכותרים שגר בבולק' ננעם בכוחו לשיבת סלבורקאן, ואמר, שבורא א"ש ללמוד מהגרם כששם רב רב הראוי ללמוד ממנו, ולמלא את ריכו גימטריה שראיתו כליהול בבולק', הוא רב שראוי ללמוד מהם - הגרמנים כוללם מה שחוקר ושותק.

סח הסאט מלבורקאן בדברים במעלת קדושת ישראל, ואמר שמרוב מעלות אין להם מה שילמדו מהגרמנים כלום ונסמכו את רביון נחמור המלמדים, ואותו בחור יצא עם הגרי אהרן, ואמר לו שהראו נשיביריט, שאנשי מעלת קדושת ישראל גדולה עד למאד, אבל בבולק' יש מה ללמוד דרכי גימטריה.

לימים, בעת שחבר אהרן וצ"ל, כיון כבא ששיבת לייקוד באמריקה, וזכר עברו לעשות שנים מאותו מעמד, לפני למסור שיעור בשיבת נבא אליו יהיה אתה ואמר לרבי אהרן: 'ברצוני לרוב עמך נכשין, ואולי תתנחל אלי ללמד רקוק'. הכניסו רבי אהרן אתו לחדר, ואמר לרבי אהרן: 'שמי כן וכן הוא, ואם תראה שישבי, וזכר אותי, שלמתי בחדר בשיבת מלבורקאן ונעם, ששטע עמך הסאט וצ"ל, ושוחחו אם יש מה ללמוד מהגרמנים, והסאט וצ"ל אמר שאין מה ללמוד, דרכי גדולת מעלת קדושת ישראל, ואני נבתי מחודד יחד אהם, ואמרתי כי אני עדיין מחוקק דבר, והוא, שיש ללמוד גימטריהם של הגויים בבולק', ע"כ מה שקרה אז. וכשיח אהרן ללמוד ראש השיבה גימטריהם 'של הבולק' משט את שוחליו הראה לראש השיבה שידו קטועה.

וסיפר, שאנשי בולק' 'וממסרם בדרכיהם', הם אלו שעללו לו את רצונו שחזרו לו את דרך באכזריות, אלא שעמדו כמה גרמנים ונבנו מעצם צעקתו וסורו. כך באופן נרא כוח למרע על שכל את גימטריהם הליאליהם על אנשי בולק' ימ"ש' וסיים ואמר: 'ראשית גויים עמלק ואחרים עיי אומר' (במברכה כ"כ) כלומר, 'ראשית' - בחוליה אנשי העמלק נראים כגמטריהם, אבל 'אחריתם' - כשנבדקו אותם חיס, האיש שהם 'עיי אומר' - שהם סמבליים לעשות מעשים של הרג ואונס'.

הופיע ספרו החדש של הגאון הגדול
רבי אלחנן פרץ שליט"א
חבר מערכת העלון
לא תגזול
להשיג: 052-7648429

הישיבה
מוקד "אחינו" להכוונה, רישום וייצור
1-800-20-18-18, 054-8402013

<p>פוטו ציון פוטו ציון פוטו ציון פוטו ציון</p>	<p>פוטו ציון פוטו ציון פוטו ציון פוטו ציון</p>	<p>פוטו ציון פוטו ציון פוטו ציון פוטו ציון</p>	<p>פוטו ציון פוטו ציון פוטו ציון פוטו ציון</p>
---	---	---	---

מ ל ת מ ע מ ל ק

א. נִיפְקָדָם בְּטִלְאִים

ואולם למדע נענש שואל שדוחר המלכות ממנו לפי חטאו, ולא נענש עונש אחר, כמו שנענש דוד על ענין בת שבע, ולא הוסיפה המלכות

ממנו? חטאו בזה לפי דעתו הוא, שדוד לא חטא במצוה פרטית שבטוהרה בה

אחר שדחה מלך, או במצוה פרטית שנעטרה בה בתורה מצד שהווא

מלך, אלא במצוה כללית אחרת עם כל האנשים --

אבל שואל חטא במצוה פרטית אליו מפי שמואל אחר שדחה מלך, או

מצד שדחה מלך, שאמר לו שמואל: שבעת ימים תחול עד בואי אליך

(ש"א י, ז) ואמר גם כן: לך והכיתה את-עמלק ונ"י (שם טו, ג) --

ובעבור זה נענש בדחירת המלכות מורע ושימות בלא עת --

יש מי שכתב בזה טעם אחר, והוא ששואל חטא באומנות המלכית,

וראוי שאבד האומנות ההוא, אבל דוד לא חטא באומנות המלכית, ולכן ניתן

שחטאנו דוד חטא אחר, שאין לו התלות באומנות המלכית, ולכן ניתן

למחולת.

שואל דודו היו שונים זה מזה בחוכמותיהם ובמצבם בסולם היראה

והחמימות, שזה נקרא צדיק גמור, וזה נקרא חסיד. לפי זה למדנו

עד כה את השוני בצורת החרטה על החטא של כל אחד מהם.

והנה כא בעל העיקרים ומפנה אותנו אל ההבדל שבין החטאים עצמם,

שכן שונים היו זה מזה במהותם, וכמותם שונים היו מניעיהם הנפשיים.

והרי גם אלה מכריחים את ההבדלים בחוכמותיהם, ביוזיהם ובדרכי

תשובתם.

מִצִּיּוֹת עֲשֵׂה שֶׁל מַחֲיִית עֲמֶלְק, אִינֶה מִצְוֵה קִלָּה, לִפִּי כָל הַלְכוּתִי

וְחִנְאִי, כְּמוֹ כֵּן אִינֶה קִלָּה לְהִכָּנֵת מִשְׁמַעְתוֹת הַנְּצִיחִית הַמְשִׁיחִית:

כִּי יֵד עַל כֵּס יִי־ה מַלְחָמָה לֵה, בַּעֲמֶלְק מִדּוֹר דּוֹר.

אמר ר' שמעון: וכי קלה היא בעיניך קריבא דא דעמלק, תא חזי:

(ותגובה) בוא וראה, מן היום שנברא העולם עד הווען הוא, ומן הווען

הוא עד שבא מלך המשיח, ואפילו בימי גוג לא היתה מלחמה כזו.

ולא בשביל שהיו חילול גבורים ודבים, אלא בשביל שבכל הצדדים של

הקב"ה היתה מלחמה זו.

שואל, הוא אשר זכה במצוה הפרטית הזאת, משום שזכה להיות ראשון

למלכות בישראל.

בְּנִימִין זָאב יִקְרָה בְּבֶקֶר יֹאכֵל עֵד - וְעַל שְׂאוֹל הוּא אוֹמֵר, שְׂעִמְד

בְּתוֹחֶלֶת בּוֹקֶר (ס"א: פִּירִיחֶת) הוֹרִיחֶתן שֶׁל יִשְׂרָאֵל. (רש"י, ויזי מט, כז)

כי מצות מחיית עמלק תלויה במלכות, שהיא המצוה הקודמת לה

בשרשרת שלוש המצוות, שנצטוו ישראל כנניסתם לארץ -- ואחריה

בנין בית הבחירה (ראה סנהדרין כ: ופתחת רמב"ם בהל' מלכים).

ומאז נכנסו ישראל לארץ עברו כארבע מאות שנה, והיו כל אותם

הדורות מצפים לזכות לקיים את המצוות הללו, ועד הנה לא זכו.

כי בימים האלה אין מלך בישראל, כי לא הוכשר העם לשום

עליהם מלך, לכן גם לא הוקם מקרבם נביא למושחו. עד ששלח ה' את

שמואל למשוח את שואל.

ואת כל זאת רצה שמואל להזכיר לו היום:

וַיֹּאמֶר שְׂמוּאֵל אֶל-שְׂאוֹל אֲתִי שְׁלַח יְיָ לְקַשְׁתְּךָ לְפָנַי

עַל-עַמּוֹ עַל-יִשְׂרָאֵל וְעַתָּה שְׁמַע לְקוֹל דְּבָרִי יְיָ:

כֹּה אָמַר יְיָ צְבָאוֹת פְּקֹדֶתִי אֶת אֲשֶׁר-עָשָׂה עִמָּלְק לְיִשְׂרָאֵל

אֲשֶׁר-שָׁם לוֹ בְּדֶרֶךְ בְּעִלְתוֹ מִמִּצְרַיִם:

עַתָּה לֹךְ וְהִפְתָּה אֶת-עִמָּלְק וְגו'.

(טו, איג)

כדי לצאת להלחם דוקא בשעת מנוחה ושלוה, לשם כך צריך אמונה גדולה וגבורת נפש, כזו של צדיק גמור.

האמר ר' יצחק: אם ראת רשע שהשטה משוקת לו אל תענה בו וכו' ? ולא קשיא, הא בצדק גמור, הא בצדק שאינו גמור. דאמר רב הונא: מאי דכתוב (חבקוק א, יג) למה תביט בוגדים תחרש בבלע רשע צדיק ממנו. - צדיק ממנו בולע, צדיק גמור אינו בולע. (ברכות ז')

ויאמר משה אל יהושע מפני מה ליהושע ולא לאחר ?

והרי בזמן ההוא עוד נער היה, שכתוב יהושע בן נון נער.

והרבה היו בישראל גבורים ממנו. אלא משה בחכמה הסתכל וידע, מה ראה ? ראה לסמאל שיהיה יורד מצד שלמעלה לעורר לעמלק למטה.

אמר משה: ודאי מלחמה חזקה אני רואה כאן.

ויהושע בזמן ההוא היה נמצא במדרגה עליונה ויחידה.

אפשר תאמר, שבמדרגת השכינה נמצא ? לא כן, שדור במשה מדרגה נקשרה. נמצא, שיהושע נקשר במדרגה שלמטה ממנו.

ובמה ? - איך שמענו: במקום ההוא שנקרא נעיר. וזהו הסוד שכתוב: ויהושע בן נון נער. נעיר ודאי, לא ימוש מותך האהל. (שמות לג, יא)

היטו מה שאמר ר"י, מה זה שכתוב (ישעיהו לג, כ) ענין הראינה וירושלים נוה שאנן, אהל בליצטן בליצטן יתדותיו לנצח.

ירושלים שלמעלה שנקרא אהל כל יצען, שלא תהי נמצאת יותר ללכת בגלות.

וזהו: לא ימוש מותך האהל, היטו מה שנקרא אהל בליצטן - מלמד שבכל יום ויום היה יונק מן השכינה.

לפיכך כשראה משה שסמאל יורד לעורר לעמלק,

אמר משה: ודאי זה הנער יעמוד כנגדו וישלט עליו וינצח אותו.

מיר ויאמר משה אל יהושע בחר לנו אנשים וצא הלחם בעמלק.

שלך היא מלחמה זו שלמטה, ואני אודיר להמלחמה שלמעלה.

(והר בשלח סו: תירגם הרב יחזקיה יחזקיה רובינא)

וגם את העם צריך להכין באמונה זאת ולהעלותו במדרגה.

שואל משתף את עצמו עמו במצוה, כמשה עם יהושע בשעתו.

ויאמר משה אליהושע בחר לנו אנשים וצא הלחם בעמלק

מחר אנכי נצב עלי ראש הגבעה ונראה האלהים בידי:

(בשלח יז, ט)

וכי מה חמא משה וסליק גרמיה מדיא קרבא קדמאה וקדושה בריך הוא פקיד ? (תרומה: ו) כי מה ראה משה שסליק עצמו ממלחמה ראשונה זו שצוה הקב"ה עליה ? אלא משה אשרי חלקו, שהסתכל והבין שורש הדבר.

אמר משה: אלא אומין גרמי להווא קרבא דלעילא, ואנת יהושע ומין גרמך לקרבא דלתתא.

בחר לנו - לי ולך.

(רש"י)

זכות אמהות עמדה לו לשאול במצוה הזאת, כזכותו של יהושע.

וכי משה עומד ואומר ליהושע לעשות מלחמה עם עמלק ?

אלא, מסורת היא, שאין בני עשו נפלגין אלא בידי בניה של רחל.

(מכילתא דרשב"י)

ומאז מלחמת יהושע בעמלק, היתה מצוה זו כמחכה לו לשאול:

ויהושע יהושע אתרעמלק (בשלח יז, יג) וישרש יהושע, אינו אומר, אלא ויהושע יהושע, כזה שחולש ומשייר.

אמר ר' יצחק: אנו מוצאים שביקש יהושע למחות את זכר עמלק, אמר לו הקב"ה: חיה, עד עכשיו ! שאל המלך עתיד לעמוד מבנימין ולשרש בציתו של עמלק, שנאמר (שופטים ה, יד) מני אפרים שרשם בעמלק.

אחר כך בנימין בעמלק.

מני אפרים - זה יהושע, אחר כך בנימין - זה שאול.

(פס"ד יב)

גם זכות עצמו עמדה לו לשאול, כי הוא ידע ערכה של מצוה זו, ועל כן הכין את נפשו לה, ואף הכינה לישראל בדורו בהכשירו להם את שעתה.

ושואל לכד המלוכה עלישראל וילחם סביב בכל-אויביו.

(יד, מז)

כי גם זה מחנאי המצוה, שנאמר בה:

והיה בהנחיה ה' אליהו לך מכל אויביך מסביב.

(דברים כ, יט)

וַיִּשְׁמַע שְׁאוּל אֶת־הָעָם וַיִּפְקְדֵם בַּטֹּלָאִים
מֵאֲחֵי אֶלְיָה רִגְלֵי וַעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים אֶת־אִישׁ יְהוֹדָה: (טו, ד)

במפקד הקודם נאמר ויפקדם בזק (יא, ח), ופירשו שם חז"ל: בזק - לשון שבירי חרסים. וכאן ויפקדם בטללים: צוות לקחת כל אחד ואחד טלה מצאן המלך ובאו למרחב ונמנו הטללים. (רש"י בימא כב:) ועל זאת שכחו חכמים שכוב ממונו על ישראל (פס"ד, טו) (ראה גם דהיי"ב לו, ז)

ולמה בטללים? - כשהם עשירים במעשיהם, וזכים בטללים.
(תנחומא תשא ט)

אם המפקד היה לידע מספרם, באמת אפשר היה להסתפק כאבנים או בשבירי חרסים. [לפי שאסור למנות ישראל, אלא על ידי דבר אחר, שנאמר: ויפקדם בטללים. (רמב"ם הלכות תמידין ומוספין ד, ד)] ולמה היה לו לבזבז ממונו הפרטי למנותם בטללים? אלא שביקש שאול להחשיבם ולהרגישם, שכל אחד ואחד מהם ידע שהוא נבחר למלחמת מצוה זו.

לפי זה נבין יפה כאן דברי התרגום, שהוסיף - באמר פסח'א.

ואם בדברי יונתן, שפסחים היו, אם כן זמן פסח היה, ונבט שהיה אהל מועד שם פקדם. שהביאו פסחיהם ועל ידי הפסחים ידע מנינם. (רד"ק)

פסח גדול היה בשנה ההיא בנוב עיר הכתנים. שם עשה כל העם למשפחותיהם את מצנת הפסח לקראת מצנת מלחמת עמלק.

והאנשים הנבחרים הכינו את לבם אליה. - - -

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה בְּחַר־לִנִּי אֶנְשִׁים -

אנשים - גבורים ויראי חטא, שהתאזכרו מסייעתו.
דבר אחר: שידועים לבטל כשפים, לפי שבני עמלק מכשפים היו.
(רש"י - מכלוא)

אנשים - זכאין בני זכאין, וידחזקו למיתך עמך.
[צדיקים בני צדיקים שהיו ראויים ללכת עמך].
(זהר שם)

201

ב. וַיַּחְמַל שְׁאוּל וְהָעָם
לַנִּבָּא שְׁאוּל עַד־עִיר עֲמֶלֶק וַיָּרֶב בְּנָחַל:

וַיֹּאמֶר שְׁאוּל אֶל־הַקִּינִי לְכוּ סֵרוּ רִדּוֹ מִתּוֹךְ עֲמֶלֶק
פֶּן־אֶסְפֶּךָ עִמּוֹ
וְאִתָּה עֲשִׂיתָה חֶסֶד עִם־כְּלִי־בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּצִלּוֹתָם מִפְּנֵי־יָדָי:

וַיִּסֶר הַקִּינִי מִתּוֹךְ עֲמֶלֶק:

וַיִּדְּ שְׁאוּל אֶת־עֲמֶלֶק מִחֻלְלָה בּוֹאֵךְ שׁוֹר אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי מַצְרַיִם:
וַיִּתְּפֶשׁ אֶת־אַגַּג מֶלֶךְ־עֲמֶלֶק וְהִי וְאֶת־כְּלִי־הָעָם הַחֲרִים לַפִּי־חֶרֶב:

וַיַּחְמַל שְׁאוּל וְהָעָם עַל־אַגַּג וְעַל־מִיטֵב הַצָּן וַיִּשְׁקֹךְ וַיַּמְלִשְׁוּם
וְעַל־הַכָּרִים וְעַל־כְּלִי־הַטּוֹב וְלֹא אָבּוֹ הַחֲרִימָם
וְכָל־הַמִּלְחָמָה נִמְכְּרוּ וְנָמְסוּ אֹתָהּ הַחֲרִימוּ: (ש"א טו, דה"ט)

אך כאן נשאלת השאלה בתמיהה!
אחרי כל ההכנות האלה, אשר הכין שאול את עצמו ואת העם למלחמת מצוה זו ואחרי שהזהירו שמואל במפורש: עתה לך והפיקה את עמלק והחזקתם את כל אשר לו ולא תחמול עליו. והמפה מאיש עד אשה, מעולל ועד יונק, משור ועד שה, מגמל ועד תמור.
והנה הוא הלך והכה וחרים, אך גם חמל: - ויחמל שאול והעם.

והעם למה חמל? הלא אלה האנשים אשר נבחרו במפקד הטללים, בקרבנות הפסח, ונמצאו ראויים ללכת עם שאול, כהיותם צדיקים בני צדיקים, גבורים ויראי חטא - ומדוע חמלו וחסאו והחסיאו את מלכם עמהם?

לכאורה לא מצאנו בפסוקים שלפנינו כל סיבה לחטא, מלבד החמלה שהיא מצויה בלב כל אדם, וגם בעורכי מלחמה. רק אחרי כן, בהמשך דברי שאול אל שמואל, הוא מגלה לו, כי עיקר החמלה הזאת באה מן העם - תחילה הוא מנסה גם למצוא הצדקה להם: אשר חמל העם על מיטב הצאן והבקר למען זכוח לה' אלהיך (סו), וכסוף כשהוא מצא את חטא עצמו, מצא גם את חטאם: חטאוי כי עברתי את פי ה' ואת דבריך, כי יראתי את העם ואשמע בקולם. (כד).

202

אם לא נסכים כי היתה זאת התנצלות שוא, כדרכו של כל נאשם החולה אשמו באחרים, אם לא נרצה לומר זאת על שאל, שידענו מדרגתו ביושר, הלא תחוסף לנו תמיהה על תמיהה!

בפרק י"ד, הקדם והסמך לענייננו, למדנו כיצד כבש שאל את העם במשמעת מלכות ובידאת חסא. בין בשעת מלחמה ובין לאחריה. הוא משביע את העם לבלי אכול לחם ככל יום המלחמה. ואף כי הדבר פגע בעם הרעב והעייף, והיה מקום להמרמר עליו גם מצד הדין ומסכנת הקרב (כל זה משתמע יפה בשיחה של האיש מן העם עם יהונתן), ובכל זאת נאמר שם: ולא טעם כל העם לחם:

ויבא העם אל-היער והנה הלך דבש,
ואץ משגי ידו אל-פיו כי ירא העם את-השבעה: (כז)

וכאשר החל העם לשבור את צומו באכילה על הדם, מיהר שאל לרסן אותם:

ויאמר: בגדתם! גולו אלי היום אבן גדולה:
ויאמר שאל: פוצו בעם ואמרתם להם, הגישו אלי אש שורו ואש שיהו ושחטתם בזה ואכלתם, ולא תחטאו לה' לאבל אל-הדם. (לז-לח)

ובסיכומו של הפרק הזה נאמר:

ושאל לכל המלוכה על ישראל: --
התחזק במלוכה והיתה בידו בלא שום פקפק.
כי ראו כל ישראל, כי היה מצליח במלחמותיו. (מז)

ואם ככה, מדוע דוקא כאן במלחמת עמלק הוא ירא מן העם, ונותן להם לחטוא, לקחת מן השלל האסור באיסור? והאף הוא חוטא עמהם עד כי אמר עליהם הכתוב: ויחמול שאל והעם. הן כזה קלקל שליחותו הגדולה המלכותית המיוחדת, שצפתה לו מימות משה ויהושע בדיןן בשביעות: כי יד על כל י"ה, מלחמה לה' בעמלק מדר זר: --

☆

שני מאמרי חז"ל, במושכל ראשון נראים רחוקים ותמוהים, אך הם פותחים לנו פתח לקרוא ולהבין בפרשה סתומה זו.

ויבא שאל עד עיר עמלק ויב בנחל - אמר רב מתי: על עסקי סתל בשעה שאמר לו הקב"ה לשאל, לך והביאת את עמלק. אמר: ומה נפש אחת אמרה תורה, הבא עגלה ערופה, כל הנפשות הללו על אחת כמה וכמה, ואם אדם חטא בדמה מה חטאה? ואם גדלים חטאן קטנים מה חטאן? --

ויחמול שאל והעם על אגם וגו'. בר קפרא אמר: זה דואג האדומי, שדחה שקול כנגד כל ישראל.

ולמה נקרא שמו אדומי? - שאמר דמו של אגם לשאל. אמר לו: כחוב בתורה (ויקרא אמר כב, כח) ושור ארישה אותו ואתבינו לא תשחטו ביום אחד. ואחרי חולך להמית נער וקן טף ונשים ביום אחד? (שו"ט תהלים נב, ד)

☆

לשואלים בתמימות: מנין להם לחז"ל את כל זה? עלינו לענות לא רק בחזקת אמונתנו בדבריהם וכי קבלה זה בידם ונקבל, אלא לעמול עמם להראות להם כיצד הורו לנו חז"ל לקרוא בכחוב על פי אמיתות. ביחוד כשהפשט שם איננו פשוט. כי פְּשוּט הכחוב את לשונו, בהסתירו דבר או בהרחיבו דבר שלא כעניינו, אמר הוא לנו לעמוד ולחקור ולחפור אל הרעיון הצפון בקרבו. אין המקרא אומר אלא דרשני. (פס"ד י. רש"י על הפסוק הראשון בתורה).

וכן: כל דברי הדרשות אשר הם בתלמוד ובשאר מדרשים כולם, אין אחד מהם הן גזול הן קטן, שאין הדברים עומק הכחוב על פי אמיתות. -
שלכן נקרא דרשה, כי הוא דרישת הכחוב בחקירה ובררשה מאד מאד, עד עומק הכחוב. (מהר"ל "באר הגולה" באר ג' עמ' מד)

ונכר לדבר מתוך דבר הלכה: (א"ח הלכות ברכות ס' מז).

המחבר: ברכת התורה צריך לומר בה מאד. צריך לכרך בין למקרא בין למשנה בין לגמרא.

הרמ"א מוסיף: בין למדרש.
המחבר גם כן מודה בזה, אלא דסבירא ליה דהוא (המדרש) בכלל מקרא. (משנה ברורה).

ויבא שאול עד עיר עמלק וירב בנחל.

רש"י: וילחם בנחל.
רלב"ג: הנה הריב והמלחמה אחר, כאמרו: הרוב רב עמישראל
אם-נלחם נלחם במ. (שופטים יא, כה).

רד"ק: וירב שרשו ארב. משפטו ויארב (כלומר, שאול שם מארב
בנחל).
אברבנאל: וידמה שהעמלקים יצאו לקראתם למנוע מהם מי הנחל,
באופן שלא יהיה לישראל מים לשותות ולכן עשו מריבה בנחל ונלחם
עמהם לקחת המים.

מלבי"ם: ביקש שם מריבה בנחל שלפני ערי עמלק, ששאול אומר שהנחל
והבקעה שיך אליו. ועמלק רב עמו על זה, עד שזה היה עילת
המלחמה. וגם זה מורה שלא קיים המצוה כראוי, שלא היה לו לבקש,
רק סיבה מפני שה' צוהו. וכמו שאמר דוד: הלוא-משנאיך ה' אשנא
ובתקוממיך אתקוטט (תהלים קלט, כא), לא ריב אחר אשר לא לה' הוא.

פירושו של רש"י הוא הפשוט והחלק ביותר, ומדוע לא קיבלו אותו
המפרשים האחרונים? אולי משום שלריב הזה כפירושו מלחמה, אין לו
אח במקרא, וההוכחה שהביא הרלב"ג מפסוקו של יפתח איננה מספקת,
כי שם דוקא נראה הריב לחוד והמלחמה לחוד.

ואולי גם שאלו, מדוע שינה כאן הכתוב ואמר וירב, ולא אמר
וילחם?

ועוד, כי בפסוק שלאחרי כן קורא שאול לקיני: לכו, סורו, רדו
מתוך עמלקי פן אוסיפך עמו. ומכאן שעדיין לא נלחם.

ולכן רוצים הרד"ק ואברבנאל לראות כאן רק את ההכנה למלחמה,
וכי הפסוק מספר לנו כיצד התחילה. לפי הרד"ק, על ידי המארב ששם
להם שאול בנחל. ולפי האברבנאל, בריב שהחלו בו העמלקים על
עסקי המים שבנחל.

אבל עדיין נשארת השאלה, מה אם כן בא הכתוב להשמיענו. וכי מה
זה משנה או מוסיף על העובדות שידבר בהם אחרי כן בברור:
ויך שאול את עמלק מחוילה בואך שור וגו'.

המלכיים מתקן מעט בדברי אברכנאל ואומר, שכריב החל שאול, ועל ידי כך הוסיף עון על עונו. אבל עון זה לא נזכר לא בזה, ולא בכל מקום אחר.

עד כאן דברי המפרשים החותרים לפשוטו של מקרא.

ומכאן נבוא אל מדרשו.

חז"ל חוו את הריב הזה בתוך הרהורי לבו של שאול.

אמנם הכין שאול את עצמו ואת כל חילו לקראת מלחמת מצוה זו בכל משפטה וחוקתה, וככל אשר צוה עליו שמאל בדבר ה'. אולם בהתקרב אל מקום המעשה, כבואו עד עיר עמלק שם החל לבו נוקפו. וירב בנחל - על עסקי נחל, רב ודן את עצמו (רש"י).

נוכח, כי מלחמת עמלק לפי פרטיה המיוחדים, היא מן המצוות שאין לנו רשות להרהר בהן.

והחוקים הם המצוות שאין טעמן ידוע. אמרו חכמים: חוקים תקמי לך, ואין לך רשות להחזיר בהן.

ויצרו של אדם נוקפו בהן, ואומות העולם משיבין עליהן. (רמב"ם סוף הלכות מעלות ימא סו:)

הריב הזה בלבו של שאול נמשך מריב ראשון אשר רבו בני ישראל במדבר, לפני מלחמת עמלק הראשונה:

וַיִּקְרָא שֵׁם הַמָּקוֹם מִסֵּה וּמִרִיבָה. עֲלִיבָה בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל נֶסְתֵּם אֲדִיבָה לְאַמֵּר הַנָּשׁ ה' בְּקִרְבָּנוּ אִם-יֵאָזֵן. (שמות כשלח יז:)

והכוונת אמרו, כך היו מהרהרים ואומרים: הרי אנו מהדהדים בלבנו, אם הוא יודע מה אנו מהרהרים נעבדנו, ואם לאו, לא נעבדנו. שנאמר ה' ב' בקרבנו אמי-אין.

ר' ברכיה אומר: בלבם היו משיחין. והקב"ה נותן להם שאלתם. וינסו-אל בלבבם לשאול-אופל לגשם (תהלים עח, יח), אמר הקב"ה: כך הרהרתי, ה' ב' בקרבנו אם אין, אני מודיע לכם: ובה עמלק ויחלם עם ישראל.

(פסיקתא דר"ב כח)

וחב בר כל הנחשלים אחורין. (דברים כי תצא כה, יח)

אלו שהיו מהרהרין אחר מידותיו של הקב"ה. (מדרש תנאים דברים קע)

לפי חז"ל, בפסוק זה עוד לא התחילה המלחמה, עוד לא היה כל מגע עם העמלקים, אבל התחילה כאן להתרשם בלבו של שאול התמלה שחמל עליהם.

המעשה עם הקיני שבפסוק הבא, אף הוא עוד לחיזוק התמלה הזאת.

ג. לא תחמל

במלחמת מצוה זאת, הצטוו שאול והעם למלא את לבם רוח גבורה ורוח קדושה לעשות חרון אף ה' בעמלק, לעשות מלאכת ה' באמונה. [ויהי ידיו אמונה עד כא השמש - נאמר במשה], על כן אסור היה להם למנוע חרבם מדם, גם מדם עולל ויונק - לא תחמול! כי זאת חקת התורה, אשר הגיעה לכלל מעשה בדורו של שמואל ושואל:

זָכוֹר אֶת אֲשֶׁר-עָשָׂה לָךְ עֲמָלֵק בְּיָדְךָ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם:

אֲשֶׁר קָרָךְ בַּיָּדְךָ וַיִּזְנֹב בְּךָ כְּלִי-הַמָּשְׁלִים אַחֲרֶיךָ

וְאָמַר עֲנֵה וְגַע וְלֹא יָרָא אֱלֹהִים:

וְהָיָה בְּמַעֲסֵי יְיָ אֱלֹהֶיךָ לָךְ מִקְלֵי-אֲנִיבֶיךָ מִסָּבִיב בְּאֹרֶץ אֲשֶׁר-יִי אֱלֹהֶיךָ

נָתַן לָךְ נִחְלָה לְרִשְׁמָה, תִּמְחָה אֶת-זָכְרֵךְ עֲמָלֵק מִפְּנֵי הַשָּׁמַיִם

לֹא תִשְׁכַּח: (דברים, כי תצא כה, יז:)

ולא קל היה להקנות דבר זה ללכות העם, גם לא למלומדי מלחמה, כי אין לנו דוגמא כזאת בתורה, שכל נתיבותיה שלום. אמילו בשבעה עממים שנאמר בהם: לא תחיה כל נשמה, חל עליהם הכתוב: וקראת אליה לשלום (דברים, שופטים כ, י) (וצ"ע ברמב"ם הלכות מלכים פרק ו, הל' א"ד).

אך כדי ללמוד היקף כלשהו, ראוי להזכיר כאן דינה של עיר הנדחת, ואת דינם של החוטאים בעגל.

תָּהָה תָּהָה אֶת-יִשְׂרָאֵל הָעִיר הַזֹּאת לְפִי-תִרְבֹּב

הַתָּרִם אָמַר וְאֶת-כָּל-אֲשֶׁר-רָבָה וְאֶת-בְּהֶמְתָּהּ לְפִי-תִרְבֹּב:

וְאֶת-כָּל-שְׁלָלָהּ תִּקְבֹּץ אֶל-תּוֹךְ רִחְבָּהּ וְשָׂרְפָתָהּ בָּאֵשׁ אֶת-הָעִיר

וְאֶת-כָּל-שְׁלָלָהּ כָּלִיל לַיְי אֱלֹהֶיךָ וְהָיָה כֹּל עוֹלָם לֹא תִבְנֶה עוֹד:

(דברים יג, טז:)

ומפנים את כל נפש אדם אשר בה לפי חרב, טף ונשים, אם הורחה כולת.

כליל לה' אלחור - אמר ר' שמעון, אמר הקב"ה: אם אתם עושם דין בעיר הנדחת, מעלה אני עליכם כאילו אתם מעלים עולה כליל לפני.

(סנהדרין ק"א:)

וַיַּעֲמֵד מֹשֶׁה בְּשַׁעַר הַמִּצְנֶה וַיֹּאמֶר מִי לִי אֵלֵי
וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו כְּלִי-כֹהֵן לְוִי:

וַיֹּאמֶר לָהֶם כֹּהֵן כֹּהֵן אֲמַר יי אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שִׁמּוּ אִישׁ-חֶרְפוֹ עַל-יָדְכֶם עֲבְרוּ
וְשׁוּבוּ מִשַּׁעַר לְשַׁעַר בְּמִצְנֶה וְהָרְגוּ אִישׁ-אֶת-אָחִיו וְאִישׁ-אֶת-רֵעֵהוּ
וְאִישׁ אֶת-קָרְבֹּ:

וַיַּעֲשׂוּ כִנְיֵלֹוי כֹּדֶבֶר מֹשֶׁה נִפְל מִן-קִדְשָׁם בַּיּוֹם הַהוּא בְּשִׁלְשֵׁת אֲלָפֵי
אִישׁ: (שמות, כי תשא לב, כ"ד)

ובזה שידיו מרקוקים להרוג ודקא איש את אחיו שחייב מיתה, יכירו כל
ישראל שהם מופשטים מרצון עצמו בזה, ולא ימצאו גם המה לב
לעמוד נגדם כאשר יכירו בהם, שהמה כמלאכי מרום.
(העמק דבר)

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה מֵלֹא יִדְכֶם הַיּוֹם לִי

כִּי אִישׁ בִּבְנֵי וּבָאָחִיו וְלָתֵת עֲלֵיכֶם הַיּוֹם בְּרָכָה: (שמות שם, כט)
רש"י: אותם והורגים אותם, בדבר הזה התחבכו להיות כהנים למקום.

ופעלה זאת שבאה לידם לעשות אך לה, פעלה בלבם פעלה עזה
והמרה לעשות כן מכאן ולהבא אך לה.
(העמק דבר)

גם מצות מחיית עמלק העזה והנמרצת, היא מלחמה כליל לה.

וַיֹּאמֶר יי אֶל-מֹשֶׁה כָּתֹב זֹאת וְקֵרֹן בַּסֵּפֶר
וְשֵׁים בָּאָזְנִי יְהוֹשֻׁעַ

כִּי-מָחָה אֶמְחֶה אֶת-זֵכֶר עַמְלֵק מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם:
וַיֵּבֶן מֹשֶׁה מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא שְׁמוֹ יי נָסִי:

וַיֹּאמֶר כִּי-יֵרֵד עַל-פָּנָם יְהוָה מִלְחָמָה לִי בְּעַמְלֵק מִדֶּרֶךְ הַר:
(בשלח י, י"ד)

וַיִּשְׁפֹּף שְׂמוֹנָל אֶת-אַגֹּב לִפְנֵי יי בְּגִלְגָּל:

וַיִּשְׁפֹּף שְׂמוֹנָל יְהוָה אֶגֶב קָדָם ה'.
וַיִּשְׁפֹּף - חתכו לה.
☆

בכל זאת לא תובן לנו אכזריות זו אלא בהיותה חוקה וגזרה, הדורשת
התפשטות מהרצון העצמי, כדי לעשות רצונו יתברך. והאמת, כי כל
מצוות התורה מיוסדות על העיקרון הזה, לרבות מצוות החסד, אף
שאין אנו מהרהרין בהן ואין יצרו של אדם נוקפו בהן.

באמת אין לשבח מצות עשה של כבוד אב ואם, שהוא מידת החסד,
יותר ממצות עשה של מחיית עמלק או איבוד אנשי עיר הנדחת שהוא
אכזריות, ושניהם אינם אלא חוקים וגזרות מנותקת התורה יתברך,
וכדאיתא בברכות דל"ג ע"ב, האומר על קן צפור יגולו נא רחמיך וגו'.

("הרחב דבר" עה"כ כבד את אבך, ביתר)

את כל זה למדו יפה שאל ועם מלחמתו, ואף הם התפשטו מרצון
עצמם, והקשיחו את לבם כמצות, לעשות חרון אף ה' בעמלק.

אך הנה בבואם עד עיר עמלק באה לידם מצוה שניה השונה מן
הראשונה בתכלית, שהראשונה במידת האכזריות, והשניה במידת
החמלה.

יחד עם הנזירה את אשר עשה עמלק, היו צריכים לזכור חסדי אבות
לבני הקיני, להוציאם מתוך העמלקי ולהצילם.

על כן היה שאל כמתחנן לפניו: לכו, סורו, רדו מתוך
עַמְלֵקִי, פן אוסיף עמו.

כמה קשה היה לחיילי ישראל לחצות את לבם בין שתי המידות
הקיצוניות ולעשותן יחד.

קשה היה להם להבדיל בין עולל ויונק מן העמלקי, ובין עולל ויונק מן
הקיני.

האם לא בגלל זה התחזקה עליהם מידת החמלה, והתגלגלה מבני הקיני
גם על בני עמלק? - - -

ז. כי יר על פס ירה

ויאמר "אלימשה כתב זאת ופרוץ בספר ושים באוני יהושע
כיהמה אמהה את זכר עמלק מתחת השמים:

ויאמר כי יר על פס ירה (בשלח)

ידו של הקב"ה הורמה לשבע בכסאו, להיות לו מלחמה ואיבה בעמלק
עולמות.

ומהו כס ולא כאמר כסא? ואף השם נחלק לחציו?
משבע הקב"ה שאין שמו שלם ומלא ואין כסאו שלם, עד שימחה שמו
של עמלק (בן עשו) כולו, וכשימחה שמו, יהיה השם שלם והכסא שלם.
שאמר (תהלים ט, ז) האויב תמו חרבות לנצח וערים נחשקו אבר זכרם
המה: - זהו עמלק, שכתוב בו (עמוס א, יא) ועברתו שמרה נצח.
מה כתוב אחריו (תהלים שם, ח) וה' לעולם ישב כונן למשפט כסאו.
וה' לעולם יושב - הרי השם שלם: כונן למשפט כסאו - הרי כסאו שלם.
(רש"י, פס"ד יב, תחומא כי תצא)

מה ראה הקב"ה כל כך להשבע בכסאו ובשמו, להיות לו מלחמה
בעמלק עולמית? ומדוע ככה השביענו במצות עשה לזכור ולמחות את
זכר עמלק מתחת השמים? ועוד שאלה גדולה: למה התנה התורה את
בנין בית הבחירה בהכרית ורע עמלק תחילה? והלא המקדש הוא
תפארת השלום, שנברא להאריך שנותיו של אדם ולהשכין אהבה,
אחווה, שלום ורעות (ברכות יב), ולא מן הדין שתונף החרב בדרך
בנייתו.

☆

את בקשת השלום נתנה התורה במצות המזבח.

ואם מנחת אבנים תעשה לי לא תבנה אתה זית
כי תרבה הנפש עליך ותחללה:
(שמות יתר כ, כב)

רבי יוחנן בן זכאי אמר: הרי הוא אמר (דברים כב, ו) אבנים
שלמות תבנה - אבנים שמטילות שלום בין ישראל לאביהם שבשמים.
אמר הקב"ה, לא תנוף עליהם ברזל, המטיל שלום בין איש לאשתו, בין
עיר לעיר, בין אומה לאומה, בין ממשלה לממשלה, בין משפחה
למשפחה, על אחת כמה וכמה שלא תבוא עליו פורענות (מכילתא שם)

ולפי זה עשה שלמה גם כהיכל ובקדש הקדשים, גם בכל בנין הבית,
למעלתו, ואף כי התורה צויתה אבנים שלמות רק במזבח.
(ראה מכילתא סוף פ' יתר)

והבית שהבננו אבן שלמה מסע נבנה
ומקובות והגרון כלילי כרגל לא ינשמע בבית שהבננו: (מ"א ו, ז)

התורה אמנם תלתה את מצות מחיית עמלק, במעשה שעשה עמלק
לישראל בצאתם ממצרים, וכן גם נאמר לשאול: פקדתי את אשר
עשה עמלק. אבל המקרה הזה לא היה אלא סימפטום למקור משחת
והרפש בשנאת נצח. כי שרשי עמלק עמוקים הם וטמונים בקרקע
עולם, ואף עתה נבעו מצפוניו.⁴

ידיעה זו תבהיר, כי לא איבת נקמה צוינו לשמור מדור דור, דורות
רבים כל כך. והיא גם תסביר, מדוע תלתה התורה את מצות בנין
המקדש, במצות מחיית עמלק.

נצרך גוים אפוף רשע שקם מחית לעולם ועד: (תהלים ט, ו)

גער גוים - זה עמלק, דכתיב (בלק, במדבר כב, כ) ראשית גוים עמלק.
אבות רשע - זה עשו, דכתיב (מלאכי א, ד) וקראו להם גבול רשעה.
שמוס מחות - כימחה אחמה את זכר עמלק. (בשלח יז, יד)
(תחומא כי תצא)

עמלק הוא בן בנו של עשו.

ותמנע היתה פילגש לאליפו בן עשו ותלך לאליפו את עמלק.
(וישלח לו, יב)

ובדברי הימים מונה אותה בבניו של אליפו (א' א, לו). מלמד שבא על
אשתו של עשיר וצאה תמנע מבניהם וכשנולדה נעשית פילגשו. שאין
קלקלה אלא בבני שעיר. ולפי שהיו כולם בני זמה, פירשם הכתוב
להודיע נולדו.
(רש"י, תחומא וישב א)

חז"ל מספרים כי עמלק גדל בחיקו של עשו. (דברים רבה כ, כ)

אמר עשו לעמלק, כמה יענתי לחרוג את יעקב ולא ניתן ביד, חן דעתך
לבנות נקמות.
(ילק"ש חקת תשטז)

עשו הנחיל לנכדו זה את השנאה, שכל פְּנִימָה היא לעכב את יעקב בדרך בלכתו אל יעודיו ואל מועדיו.

כך היה עמלק רצועה רעה לישראל.

ומה ראה לעכב לו על הספר, על דרך כניסתם של ישראל לארץ?
אלא כך צווחו עשו וקטן לקדם לדרך. ועקב ממקומו וישב לו בדרך.
(תנחומא שלח ט)

מה חויה בשא כמין על פרשת ארחין, אופן הכא נמי עמלק, חויה בשא
היה לנביא דישאל, דכמן להון על פרשת ארחין. דכתוב: אשר שם
לו בדרך בעלותו ממצרים (כשם שהנחש הרע ארוב על פרשת דרכים,
כן היה גם עמלק נחש רע לגבי ישראל שארוב להם על פרשת דרכים).
כמין הוה לעילא לסאבא מקדשא, וכמן הוה לותא לסאבא
לישראל.

(ארוב הוא למעלה לטמא את המקדש, וארוב הוא למטה לטמא את
ישראל).
(זהר שמות קצ"ד)

וכל זה היה בסיבת ההתרוצצות הראשונה, שהתרוצצו הבנים בקרב
אמם רבקה, בטרם נפרדו לשני גוים ולאומים.

שהיו מתרוצצים זה עם זה ומריבים בהחל שיני עלמות.

(רש"י, מדרש אבכיר)

שם פירס עשו לצאת ראשון, כדי לעכב את יעקב מן הבכורה ומן
הבכרה.

שהיו עולים ויורדים במעיה כגלי הים. זה אומר: אני אצא תחילה.

זה אומר: אני אצא תחילה.

אמר לו עשו ליעקב: אם אין אהה מניחני לצאת תחילה,

הרני הורג אמי, וירצא דרך דופן.

אמר יעקב: הרשע הזה שופך דמים מתחילתו. והניחו לצאת תחילה.

(מדרש הגדול)

ניצא קראשון אֶדְמוֹנִי -

שכולו מלא דמים ושהוא שונא דם ברית מילה. ושהוא שונא את הדם
שהוא עומד בגופו של אדם שנאמר (יחזקאל לה, ו) אם לא דם שנאת
ודם יירפך.

כולו כאורח שער - שעתיד לכלות בתי כנסיות ובתי מדרשות,
שמאדירין בין שמו של הקב"ה.
(מדרש הגדול)

ר' חגי בשם ר' יצחק: בוכת ולקחתם לכם ביום הראשון (ויקרא כג, מ),
אני נגלה לכם ראשון ופורע לכם מן הראשון, ובונה לכם ראשון ומבאי
לכם ראשון.

אני נגלה לכם ראשון - אני ה' ראשון. (ישעיהו מא, ד).
ופורע לכם מן הראשון - זה עשו הרשע, דכתיב ביה: ויצא הראשון
אדמוני.

ובונה לכם ראשון - זה בית המקדש, דכתיב ביה: כסא כבוד מדרג
מראשון מקום מקדשנו. (ירמיהו יז, יב).

ומבאי לכם ראשון - זה מלך המשיח, שנאמר: ראשון לציון הנה הנם
ולירושלים מבשר אתן. (ישעיהו מא, כז).
(פסחים ה', כ"ד טז)

☆

וְאֶת־יִצְחָק יָצָא אֶחָיו וַיְהִי אִתּוֹ בְּעֶקֶב עֶשָׂו -

ועל ידי זה שדחק עשו ויצא הראשון, הכריח את יעקב להחזיק בעקבו,
ומכאן להאבק עמו כל ימי חייו, עד השיגו יעודו -
עד עלות השחר.

ואבה אשית בנך ובין האשה ובין זרעך ובין זרעה הוא ישובך ראש
ואתה תשובנו עקב:
(בראשית ג, טו)

בין זרעך - אלן שאר עמים עובדי עבודת כוכבים.

ובין זרעה - אלן ישראל.

(זהר בראשית קכ"ד)

☆

ויתרוצצו הבנים בקרבה - אתברו (נשתברו) כמו דאמרינו (מכילות
בשלה) טוב שבחששם רצן את מוחו, אתברו דא עם דא ואתפלו.

תא חזי: דא סטרא דרוכב נחש (עשו). ודא סטרא דרוכב על כרסיה
שלימא קדישא. ותא חזי: בגין דאתמשך עשו אבתריה דהוה נחש,
אחיל עמו יעקב בעקמא (בערמה) כנחש, דאיתו חכים, ואיתו אויל
בעקמו, כד"א: והנחש היה ערום (בראשית ג, א).

מאי טעמא? משום דכתיב (תהלים יח, כז) ועם עקש תתפתל.

ועל דא לא אצטריך ליה לאברהם לאתנתא בעקמא ולא ליצחק, בגין
דעשו, דאיתו סטרא דהוה חזי עד לא אתא לעלמא. אבל יעקב
דאיתו מארריה דבייתא, איבעי ליה לקימא לקבלה דהוה חזי,
דלא יהיב ליה שלטנותא כלל לסאבא בי מקדשא דיעקב.

(ולכן לא הוצרך אברהם להתנגח בעקמיות ולא יצחק, משום שעשו
שהוא מסטרא של אותו נחש, עדיין לא בא לעולם. אבל יעקב שהוא
בעל הבית, הוצרך לקום כנגד אותו נחש שלא לתת לו שלטון
כלל לטמא בית מקדשו של יעקב). (זהר תולדות קל"ה, קל"ז)

אך עתה נתחיל להבין מדוע קדמה מצוות מחיית עמלק לבנין המקדש. המקדש הוא השלמת קנין האהבה, אשר עשה ה' בישראל בהוציאם ממצרים.

עדי-עבר עמק יי צדי-עבר עסיו קנין;
קבאמו ותשעמו קבר נתלה קבון לשבטך פצלך יי
מקדש יי פוננו ידיו:

(בשלח טו, טז-יז)

ער יעבור עמך ה' - אף על פי שכל העולם שלך, אין לך עם אלא ישראל, שנאמר: (ישעיהו מג, כא) עסיו יצרתו לי תהלתי וספרו:

(מכילתא בשלח)

ובבניינו נשלמה מלאכת ששת ימי בראשית.

ותשלם כל-המלאכה אשר עשה המלך שלמה בית ה', וכיון שבא שלמה ובנה את בית המקדש אמר הקב"ה, עכשיו שלמה מלאכת שמים וארץ. (מלכים א, ז, טז. ילק"ש קפו)

משנבנה בית המקדש נתבסס העולם, (תנחומא תרומה ט)

כי אז תכון ותתגלה מלכות שמים בעולם.

יי מלך לעולם ועד:

ה' ימלוך לעולם ועד. אימתי? - מקדש ה' בוננו ידיו.
(מכילתא נוסח הגר"א)

ולכל אלה מתנגד עמלק ועל כן הוא המעכב והמפריע.

אמר ר' אבא בר כהנא:
כל זמן שורעו של עמלק קיים, כביכול כאלו הפנים מכוסות (נ"א):
כאלו הכנף מכסה את הפנים. מעקר זרעו מן העולם, תגלו הפנים.
(נ"א: ניטלה הכנף) ולא-יכנף עוד מורד, והיו ענין ראות ארמונותיו.
(ישעיהו ל, כ).
(פס"ר יב. תנחומא תצא)

דלית יחודא עד דערב רב יתמחון מעלמא.
(זוהר בראשית כז:)

לפיכך עניינו של עמלק הוא ענין משיחי ומצות מחייתו מסורה אך למלך היושב על כסא ה'. [ראה רמב"ן עה"כ (שמות יז, טז) כי יד על כס יי, בניגוד לזה היא דעת "ספר החינוך" (מצוה תר"ד) שהיה מן המצוות המוטלות על הצבור כולו גם על כל יחיד מישראל] ועד כי הקב"ה נשבע בכסאו ובשמו למחותו.

ועל דרך האמת כי היד אשר על כסא יי, והיא מלחמה לה' היתה בעמלק מדור דור, כי מידת הדין של מעלה תהיה בו למחותו לעולם, מדור דור.

(רמב"ן)

בן לוי בשם ר' אלכסנדר: כתוב אחד אומר: תמחה את-זכר עמלק (דברים כה, יט) וכתוב אחד אומר: כי מחה אמוחה (שמות יז, יד) - כיצד יתקיימו שני כתובים אלו? עד שלא פשט (עמלק) יד בכסא של הקב"ה [והיתה ירושלם כסא ה' (ירמיהו ג, יז)] - תמחה את-זכר עמלק, וכיון שפשט יד בכסא - מחה אמוחה.

(תנחומא ישן תצא, פס"ד יב)

לך ה' הממלכה (דה"א כט, יא) - זו מלחמת עמלק. (ברכות נח)

☆

בבנין המקדש תתגלה סגולת ישראל ובחירתו מכל העמים, בהשכן ה' שיכנתו בקרבנו. ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם.

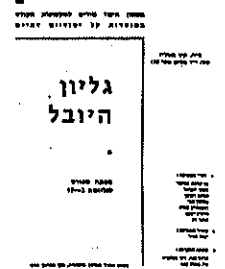
ולכן נקרא משכן העדות, שהוא עדות לכל באי העולם שהשכינה שורה בישראל.

(שבת כב: תנחומא תרומה)

ויקהל משה את כל עדת בני ישראל.
אמר ר' חייא: תא חזי, - בוא וראה, מה כתוב תחילה: מאת כל איש אשר ירצו לבנו, - להכליל כולם. לפי שרצה הקב"ה שיהיה נעשה מעשה המושכן מכל הצדדים, במוח ובקליפה, ולפי שהיו אותם הערב רב בתוכם, נאמר מאת כל איש אשר ירצו לבנו, להכליל אותם בין ישראל, שהם בבחינת מוח, לכן נצטוו כולם.

אחר כן נטח כל מין למיטתו, ובאו אותם הערב רב ועשו העגל ונטו אחריהם ממשאל אותן שמונתו, וגרמו לישראל מיתה והריגה, אמר הקב"ה, מכאן והלאה מעשה המושכן לא יהיה אלא מצד ישראל בלבד. זה שאמר הכתוב: ויקהל משה את כל עדת בני ישראל - בלבדם אמר להם: בני, בתוכם אני רוצה לשכון, עמכם יהיה המדור שלי, ועל כן קחו מאתכם תרומה, מאתכם ולא מאחר. שאיננו רוצה שתהיה שותפות לאחרים עמדי ולא עמכם.

(זוהר ויקהל קצה: פחס רלז)

אברהם קורמן

פרשת עמלק

א

פרשת עמלק נמנית על הפרשיות התמוהות ביותר בתורת ישראל. היא תמוהה הן בסגנונה והן בתוכנה. עם ישראל, שבעצם טבעו הוא עם רחמן¹, נצטווה „לשנוא“ שנאת עולם את העם העמלקי. עם ישראל כמעט לא ידע מנוחה במשך כל תקופת ההיסטוריה שלו. תמיד נלחמו בו. כל הסובבים את האומה הישראלית שנאוה. „שנאת עולם לעם עולם“ טבוע בדמם של הגויים כמעט. לכל ידעו ישראל לסלוח, לוותר ולהשלים בכל הזדמנות, אך לא לעמלקי. בשחר ההיסטוריה, בראשית דרכו של העם גלחם בו העמלקי ומאז צווינו „תמחה את זכר עמלק“. מצב האומה לא יבוא, כביכול, על תיקונו, כל זמן שלא יכרת זרעו של עמלק. במה מתבטאת הקוטביות הזו בין האומה הישראלית והעם העמלקי, שאין לשניהם מקום בעולם?

הבעיה השניה המתעוררת היא, מיהו בעצם העם העמלקי? מה מקורו והיכן מקומו? היכן ארצו וכיצד נעלמו עקבותיו? אם נצליח לפענח מיהו האומה העמלקית, תימצא גם תשובה על הקוטביות המוחלטת שבינה ובין האומה הישראלית.

ב

בצאת ישראל ממצרים, עברו את ים-סוף, המשיכו את דרכם במדבר וחגו ברפידים — מקום מדברי, צחיח ללא מים כפי שמסופר במקרא. אין להניח שמקום זה שימש מקום מגורים לבני אדם מאיזה שבט שהוא, שכן אין אפשרות קיום ללא מים. והנה קוראים אנו בתורה —

„ויבוא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים. ויאמר משה אל יהושע: בחר לנו אנשים וצא הלחם בעמלק, מחר אנכי נצב על ראש הגבעה ומטה האלוקים בידך. ויעש יהושע כאשר אמר לו משה להלחם בעמלק, ומשה ואהרן וחור עלו ראש הגבעה. והיה כאשר ירים משה את ידו וגבר ישראל, וכאשר יניח ידו וגבר עמלק. וידי משה כבדים ויקחו אבן וישימו תחתיו וישב עליה, ואהרן וחור תמכו בידיו מזה אחד ומזה אחד ויהי ידיו אמונה עד בוא השמש. ויחלוש יהושע את עמלק ואת עמו לפי חרב“².

לאחר תיאור השתלשלות המלחמה, מוסיפה התורה:

„ויאמר ה' אל משה: כתוב זאת זכרון בספר ושים באזני יהושע, כי מחה אמה את זכר עמלק מתחת השמים. ויבן משה מזבח, ויקרא שמו ה' נסי. ויאמר: כי יד על כס ייח מלחמה לה' בעמלק מדור דור“³.

1. „כל המרחם על הבריות בידוע שהוא מזרעו של אברהם אבינו“ (ראה ביצה ל"ב, ב; פסיקתא זוטא ויחי, ב, יז; ראה בספרי „יהודי מיהו ומהו“ פרק „יהודי מהו“ הערה 18 ובפרק „גרים וגירות“ הערה 14 וצרף לענייננו כאן).

2. שמות י"ז, ח—יג.

3. שם יד—טו. קושי מיוחד קיים בהבנת חצי הפסוק „כי יד על כס יח“. הפרשנים, בעלי אגדה ועוסקים בתורת הגסטר, ניסו להסבירו, אך כמדומני שטרם ירדו לסוף דעתו, ויש מקום להתמודד בפיענוחו. תרגום השבעים מפרשו „כי ביד נסתרת גלחם ה' בעמלק...“, כלומר הם ראו ב„כס יח“ מלה אחת „כסיה“ ואולי היה להם נוסח כזה. גם בפשיטתא ראו כאן מלה אחת „כסיה“ אך לא במובן של „כסה“ אלא של „כסא“. אין ספק שהבנת הפשיטתא מתקבלת פחות על הדעת מזו של השבעים.

החזרה לא הסתפקה בצו זה אלא חזרה על כך במשנה-חזרה בסגנון שונה במקצת:

"וכו את אשר עשה לך עמלק בדרך בצאתם מצרים. אשר קרך בדרך ויזנב בך כל הנחשלים אחריך ואחר עיני ויגע, ולא ירא אלקים. והיה בניה ז' אלוך לך מכל אויבך מסביב בארץ אשר ה' אלוךך נתן לך נחלה לרשתה, תנחה את זכר עמלק מנחת השטן, לא תשכח" ⁴.

לא נעמוד כאן על השוני שבין הפרשה הראשונה, בה נאמר: "מנח אמה", לבין הפרשה השנייה, בה נאמר "תנחה". המהיב את ישראל למנחת את זכר עמלק. נעמוד תחילה על האבסורד שבגישתו זו. מצד אחד עמלק הוא אויב המוחלט של ישראל ואינו ראוי לסליחה ולשכחות חטא, אך מאידך הורחה התורה לא לבוא להכרית את זכרו: תחילה יש לסלח בכל האויבים שמסביב לארץ ורק אחר כך למנחת את זכר עמלק. ⁵ מסיבה זו לא השמיד, כנראה, יהושע את העמלקי, אלא — "ויחלש יהושע את עמלק" ⁶. פרט תורה נוסף בפרשה זו: מדוע לא יצא משה רבנו למלחמת מצוה זו? הוא העדיף לשלוח את יהושע והוא עצמו הסתפק בתפילה בלבד. מבחינה פניית מסוגל היה משה להשתתף במלחמה זו, שכן עוד כעבור ארבעים שנה הוא נלחם בסיוח מלך האמורי ובעוג מלך הבשן ⁸ ולא שלח אחרים לעשות מלאכה זו. אולם כפי שנוכח להלן אסור היה למשה לצאת למלחמה זו ומסיבה זו גם לא יצא העם כולו למלחמה, אלא אנשים מובהרים בלבד ("בחר לך אנשים") יכלו להשתתף במלחמת עמלק.

4. דברים כ"ה, ז'—ט.

5. על הסתירה הזו עמד כבר בן לוי בשם אלכסנדר: "כתוב את אשר: תמחה את זכר עמלק" (דברים כ"ה, ז') ותוב את אשר: "כי מנח אמה" (שמות י"ד, ד')... (תנחומא ישן נגז' י"ג, כב; פסיקתא דרב כהנא פ"א, דף 50 ועוד). בפסיקתא רבתי (י"ג) הוצע הסבר: "אמר להם הקב"ה: עשו את שלכם, תמחה". ואני אעשה את שלי, כי מנח אמה" ⁹. כלומר, שתי הפרשיות שנאמרו בהפרש של 40 שנה הם למעשה הסבר והסברה (ראו, "זכר עמלק במקרא" לר' א.י. ברור, "בית מקרא", מ"ז, אלול תשל"א).

6. "תניא, ר"י אומר: שלוש מצוות נצטוו ישראל בניסוחן לארץ, להעמיד להם מלך, ולהכריתו של עמלק ולבנות בית הבחירה ואני יודע איזה מן החילה, כיון שאמר, כי יד על כל יד מלחמה לך בעמלק, הוה אומר: להעמיד להם מלך תחילה, ולהכריתו וידע של עמלק". (סנהדרין כ, ב; ספרי ראה פסוק ס"א, ע; ראה גם רמב"ם הלכ' מלכים פ"א).

ייתכן שהסיבה האמיתית שהתורה ציוה לטפל תחילה, באויבים מסביב ורק לאחר מכן בעמלק, כי את שבעת העמים עלינו להחרימם, למען אשר לא ילמדו אחכם לעשות ככל תועבותם אשר עשו לאלהיהם, ותטאת לך אלוהים" (דברים כ, יח). סכנות עדיין קיימת ועומדת ויש למנוע כל היות אפשרי. ואילו את זכר עמלק יש למנחת בשל "אשר קרך בדרך ויזנב בך כל הנחשלים אחריך" ¹⁰. כבר הורחק ועלינו לשלם לו כגמולו, אך סכנה ממשיכה אינה קיימת כרגע (הרב שמריהו אריאלי עמד על הובדל המחזתי הזה בין טעם מצוות עמלק לבין טעם מצוות החרמת שבעת העמים בספרי "משפט המלחמה" רעיון זה משתלב גם עם מסקנתו שבפרק זה ושבספרי "יהודי מיהו ומהו" עמ' 64—63).

7. "וישע יהושע אינו אומר, אלא ויחלש יהושע את עמלק, כזה שחולש ומשחית" (פסיקתא רבתי פ"ב: ראה רש"י על אח"י): "...ולא הרגם כולם, מכאן אנו למדים שעשו על פי הדיבור של שכניה" (ראה להלן הערה 48).

8. ראה במדבר כ"א, לד; דברים ג, ב; שם ד, מו: "...אשר הזה משה ובני ישראל...". (ראה גם במדבר רבה י"ט, יח—יט; דברים רבה א, כב; ראה להלן הערה 99). במכילתא (דשב"י), הוצאת הוצאת, עמ' 82) כבר תמזה: "וכי משה טמור (חי) ואומר ליהושע לעשות מלחמה עם עמלק ז'. ראה גם: "מוציא משרים" לר' יוסף קארו, ס'.

לדעת מדרשים שונים, עמלק שנלחם בישראל בפרשדים הוא בנו של אליפז בן עשו ⁹, שבא, כביכול, לנקום את יחסו של יעקב לעשו. קשה להניח שבנו של עשו היה עדיין חי ומסוגל לנהל מלחמה. כהשוואה נקח למשל את משה רבנו, הוא היה בן עמרם, בן קהת, בן לוי בן יעקב, היינו הדור הרביעי ליעקב, ואילו עמלק היה הדור השני לעשו, שהולידו לפני שיעקב העמיד צאצאים. משה רבנו היה כבר למעלה משמונים, אמור מצוה, בן כמה היה עמלק? ¹⁰ זאת ועוד, בפרשת בלק ובלעם נתקלים אנו שוב בעמלק ושמעיה מפי של בלקם: "ראשית גוים עמלק ואחריתו עדי אויב" ¹¹. אך גם כאן לא מודגש היכן הוא נמצא, כשם שבפרשתו לא צויין מהיכן הוא בא ¹². גם התואר "ראשית גוים", שבלעם הצמיד לעמלקי אינו מוכיח ¹³. אונקלוס ובעקבותיו רש"י מפרשים, כי הוא הראשון שנלחם בישראל ¹⁴. אולם, לאמיתו של דבר, הרי המצרים הרגו והתעללו בבני ישראל בטרם עשה זאת עמלק. קשה גם לקבל את פירוש של אונקלוס, הדואה בריסיו, "גוים" ענין של "קרבים".

מוצאו

9. על הכתוב, "ויבא עמלק" אומר המכילתא (דברי שמעון ב"י): "ויבא עליהם עמלק בן אליפז בן עשו להילחם עמיהם...". (ראה גם הרמב"ם יונתן שיר השירים ב, טו, שהוא בא לנקום בענין הבחירה והברכות שיעקב השיג מעשו). כך משתמע גם מכל אלה המפרשים את הפסוק, "ויבא את שדה עמלק" ¹⁵. שם שפיר ביאשית (י"ז) בציור של "המגיד מראשית ארצית" (מקורות ראה להלן הערה 15), גם המכנים סובב שעמלק של פרשתו הוא בנו של אליפז בן עשו (ראה, "מורה נבוכים" ח"ג, פ"ג).

10. שיעקב אבינו הלך לפני ארם (שם עבד שבע שנים עד שילב נתן לו את בנותיו), כבר היה אליפז די מבורג, עד כי עשו הטיל עליו סליחות להרוג את יעקב (ראה גם רש"י בראשית כ"ט, יג). מדרש: "ברית אברהם" לר' אברהם אולא, פירשת ויצא בשם מדרש: ראה גם רש"י בראשית כ"ט, יג).

11. מהמספר בתורה אנו למדים כי מיד לאחר יעקב פדית ארם, לקח עשו את "אחות גבית" על נשיו לו לאשה" (שם כ"ח, ט). מכאן שעשו היה נשוי שנים רבות לפני כן. דבר זה מוזכר מפורשות בתורה, שכתוביה "עשיו בן ארבעים שנה ויקח אשה" ¹⁶. (שם כ"ח, יד) ואילו יעקב נשא אשה בגיל פ"ד (84). גם בן ארבעים שנה לא ייש עשו, "בטל" הוא, "גד נשי אנשים ומענה אותה" (בראשית רבה פ"ה, א; רש"י בראשית שם). עכ"פ מחשבונו כי יוצא, כי עמלק בן אליפז עשיו היה להיות בגיל הששים בני יעקב אבינו ובתקופת משה רבנו, אם עדיין היה חי, היה ישיש בן מאות שנים. אליפז גולד ב, קט"א/217, לבריא (ראה בראשית רבה י"ז, ד), ואילו לוי בן יעקב גולד ב/קט"ד/219, בחו יתבד גולדה בין החומות, דהיינו ביל"ח/2238, בעלה עמרם בן קהת בן לוי גולד ב/כ"ח/2255, (ראה שמות ו, י"ח, כ; ב, בבא בתרא קכ"א, ב). משה רבנו גולד לעמרם ויובד בשנת ב'שס"ח/2368. בן שמונים היה משה בצאת ישראל ממצרים, דהיינו בשנת ב'תמ"ח/2448 בכ"ב באייר באותה שנה היתה מלחמת עמלק. מלידתו של אליפז (אבי עמלק) עד למלחמת עמלק עברו ארבעה עשר שנה 277 שנה (2448—2272 = 277).

10. במדבר כ"ח, כ.

11. "ומהיכן בא עמלק?" שאל בעל אסתר רבה (פרשה ז').

12. ראה, "תוספת ברכה" לר' ברוך אפשטיין (במדבר שם), השואל, הלא נאמר כבר על עשו (הוא הו"ו לגבי יעקב), "שני גוים בבטן" וינתק ליישב זאת.

13. בתנחומא (תצא ט) מוצא בשם ר' חנינא, משל, "לאבוכי ורחתה שלא הייתה בריה יסילה לירד בתוכה, בא ב"ר בלע"ז וקפץ לתוכה. א"ע שנקמה — הקידה לפני אחריה. אף כאן, כיון שיעצו ישראל ממצרים, הקב"ה קרע היים לפניהם ונשתקפו המצרים לתוכו, נפל פחזו על כל האומות, שנאמר: וא, נבחרו אלוף אדם וגו', כיון שבה עמלק ונודעו להם, א"ע שנקמה את שלו מוחת ידו, הקירו לפני אומות העולם".

ברם, לכשתחפש את המושג „גויים” המוזכר לראשונה בתורה, ימצא פתרון לכל הבעיות שהעלינו. בפרשת מלחמה ארבע המלכים נגד החמשה מלכה התורה את כולם אך היא הדגישה גם שינוי מסוים:

”ויהי כימי אמרפל מלך שומר איור מלך אלסר, כדלעומר מלך עילם והדעל מלך גויים. עשו מלחמה את ברע מלך סדם ואת ברשע מלך עמורה שנאב מלך אדמה ושנאב מלך צבויים ומלך בלע ויהי צוער. כל אלה חביו אל עמק השדים הוא ים המלח... ובארבע עשרה שנה בא כילעומר ומלכים אשר אתו ויכו את רפאים בעשרות קריגים ואת הוויים בהם, ואת האומים בשנה קריגיהם. ואת החורר בהרשע שער עד אל פארן אשר על המדבר. וישבו ויבאו על עין משפט הוא קדש ויכו את כל שרר העמלק וגם את האמורי ויושב בחצון תמר”¹⁴.

לכל המלכים מצמידה התורה גם את שם ממלכתם. יוצא מן הכלל תדעל, הוא מלך גויים, מלך לעומים, אך לא מלך לארץ. בהמשך הפרשה המספרת על הצלחותיהם של ארבעת המלכים ועל הארצות שכבשו והכניעו, חוזרת שוב אותה תמונה. הם הכו את הרפאים בעשרות קריגים ואת הוויים בהם וכו', אך קיימת חריגה אחת: כשבאו אל עין משפט היא קדש, הם הכו את כל „שרר העמלק”. אפשר להכות בני אדם אך לא שרר! הפלא גדל, שכן באותו פסוק מספרת התורה „וגם את האמורי” ויושב בחצון תמר” הם הכו את האמורי ואת החורר, בקיצור את כולם, פרט „ליושבי שדה עמלק”.

מפרשי המקרא החל מתקופת חז”ל שאלו: „עדיין לא עמד עמלק ואת אמר, ויכו את כל שרר העמלק?” אלא „מגיד מראשית אורית”¹⁵. הרד”ק על אתר מצא פתרון אחר לשאלה זו, לדעתו בזמן כתיבת התורה „כבר נולד עמלק ורבו חולדותיו, שהרי יצא על ישראל למלחמה בצאתם מצרים, ולא נקרא זה על שם סופר”. אולם נשאלת השאלה, הרי ברור, כי בזמנם לא יכלו להילחם עם קבוצה לאומית, שטרם הופיעה על במת ההיסטוריה, אלא באנשים שחיו בזמנם. מדוע, איפוא, לא פירשה התורה מי הם? מדוע היא הסתירה את זהותם?

י

מתקבל יותר על הדעת, כי השם עמלק עתיק יותר משם נדרו של עשיו¹⁶ (מתקבל על הדעת שאמו או סבתו, ואולי אף אשתו היו מאותו שבט, ובמלחמה עם ישראל בריפדים השתתפו צאצאיו, שהם גם צאצאי העמלקי הקדמון, ראה להלן). היה זה שבט נודדים שתעב לשבת במקום אחד. סירב בחוקף להיאחז בשטח אדמה כלשהי. היה זה שבט מנותק ומחוסר כל שורש. תדעל היה מלך „גויים” אלה. הוא לא היה מלך למקום פלוני או אלמוני, כי לא היה להם מקום. השטח, שהיה מיועד בעבורם לפי חלוקת התורה, ככתוב „בנהגל עליון גויים בנפרדו בני אדם”¹⁷ נקרא אמנם שדה עמלק, אך הוא לא היה מיושב על דבר. במלחמה

14. בראשית י”ד, א-ג.

15. תנחומא לר, ח; בראשית רבא מ”ב, יא; מדרש תנחומא.

16. הרמב”ן הרגיש בכך וזהו סותר את דעתו של רש”י שהסתמך על המדרש, כי השם עמלק ניתן על שם העריר. לדעתו של הרמב”ן אין זה אלא דרש בלבד: „והנכון בעיני, בשרה עמלק, כי היה בימים הקדמונים אדם נבדל מבני החורר וישוב הארץ ומושל על המקום שהוא רשמו עמלק. אליפז בכור עשו קרא שם בנו על שם האיש הזה. ואולי ממשפחת תנעז היתה...” (בפירושו לתורה באשית י”ד, ט). גם מוהסנבן „מלחמה לה” בעמלק מויר דור, שנאמר לאחר מלחמת עמלק, משמע, כי המלחמה בעמלק התחילה זמן רב לפני כן. אחרת צריך היה לכתוב „לדור דור”, אם הכוונה היתה מעשיו ואילך בלבד (ראה „אבני שוהם” עמ’ שפיר, שפיר על הקושי שבבטוי „מורד”, המשמעות לשעבר. לדברי מתיבתא הדבר „קבלי” שהטעי משפט אכזרי זה, מיד עם הופעתו, והיינו „מורד דור”.

ארבעת המלכים נגד החמשה, היה זה קוריו, שהגויים, הלא הם העמלקים, השתתפו בהשמדת להשמיד את היבול שבשדות אלה, לכן לא יכלה התורה לציין את שם העם שהשמידו או הכניעו, כי לא היה כזה.

ה

אריצו

בניגוד לעם ישראל, שהוא וארצו מהווים חטיבה אחת בלתי נפרדת, ואף כאשר הנפרד ממנה בכוח, לא שכחהו וכל מאוהים היו נחונם לה, איפיו הניתוק מן הארץ את העמלקים. כשנעקבו אחר כל המקומות במקרא שם מוזכרים העמלקים נרגיש בזאת על נקלה.

”והעמלקי והכנעני יושב בעמק, מחר פנו וסעו לכם המדבר דרך ים-סוף” (במדבר י”ד, כה). מן הראוי היה לכתוב „ויושבים”, שהרי בשני עמדים מדובר כאן. אלא מאחר שהעמלקים לא „ישבו” שם, אלא נמצאו שם באקראי באותה שעה, הדיגישה התורה, שהם נוכחו במקום זה, אך הם אינם יושבי. התורה חוזרת על דיוק זה פעם שניה באותה פרשה: „וירד העמלקי והכנעני היושב בהר ההוא, ויכו ויכוחם עד החרמה” (שם מה). הכתוב מתחלם מן העם העמלקי ומדגיש „היושב”, כי העם הכנעני בלבד ישב שם.

את העמלקים פוגשים אנו בארצות שונות ובשטחים שונים. כל פעם במקום אחר, לאחר ששאלו נחמנה למלך על ישראל בא אלי שמואל בשליחות נבואים:

”כה אמר ה' צבאות: פקדתי את אשר עשה עמלק לישראל, אשר שם לו בדרך בעלותו מצרים. עתה לך והכות את עמלק והחרימם את כל אשר לו ולא תחול עליו, והמה... ויאמר שאל אל הקניז: לכו סורו מחר עמלקי פו אוסיפו עמו ואתה עשית חסד עם כל בני ישראל בעלותם מצרים וסור קניז מתוך עמלק. ויד שאל את עמלק, מחוללה בואך שור אשר על פני מצרים” (שמואל א, ט”ז, ב-ג).

שאל פתח את מלחמתו ב”עיר עמלק”, עליה השתלטו העמלקים אותה שעה, אך היתה זו עירם של הקניזים. שם לא מוזכר כל צל לדרשת את ארצם וגם לא מוזכר כי במלחמה זו סיפחו לישראל שטח כלשהו. לא מלחמת כבוש היתה זו, אלא מלחמה בעמלק. והמלחמה התנהלה בשטח עצום „מחוללה בואך שור אשר על פני מצרים”, השטח הכולל את כל חצי האי סיני¹⁸.

18.

יש טוענים שכל חצי האי סיני היתה ממלכת עמלק, אך אין לזה מה להסתמך ואין זה מתקבל על הדעת. בתקופות מאוחרות בלבד השתלטו עמים על שטחים עצומים ושטחו בהם. אך גם אז העם שישד את האימפריה, שלט רק על השטח, ולא הצליח ליצור זהות איתנים עם שליטי הארץ-ריה. כך זה היה בתקופת השלטון היווני, הרומי והאחרים. והתו של כל עם ועם או אפילו של כל שבט ושטח היתה ניכרת באיור מגוייר. בתקופה קדומה נחשב כל אזור קטן כממלכה. בארץ ישראל, שהיא קטנה יחסית, היו שלושים ואחד (31) מלכים. גם העם המצרי הגדול בימים הזהם, שלט על אזור קטן סביב הנילוס. כעבור שנים רבות הם החלו להרחיב את ההתיישבות ולהפשט על שטחי הסביבה. והנה, הקדמונים שבמחבריהם קראו שם מצרים רק לאותו חלק של הארץ שהיה מיושב ושהיה מי הנלוס, חלל מאור סנוה ועד הים; אולם אלה שכאו אחריהם, עד ימינו אלה, הוסיפו במרחק את כל החלקים, בעיר, אשר בין המפרץ הערבי ובין הנילוס” (כתב סטראבון, גאוגרפא יוני במאה ה-1 לפנה”ס: „גאוגרפיקה” 5.1.17).

ביום מקור לא נמצא כי חצי-יאי סיני היה ממלכת עמלק. עד לתקופה האחרונה היו כל המדינות הגדולות הפקר ואיש לא טען לבעלות עליהם. זאת ועוד, השם „עמלק” כצמוד למקום גיאוגרפי מוזכר באזורים אחרים דוקא ולא בקשר עם חצי האי סיני. ברם, גם שם אין הכוונה לומר שהיתה זו ארצו של

מורגלים

היה זה שבט אכורי, טיפוס של פרוש החי המיד על חשבון חזולת. בכחיו בחי הפקר שבמזכר, לא היתה לו כל אפשרות להתפרנס מיגיע כפיו. הוא חי על שוד ופשטות. מצד המערב פשטו עד למצרים (יתכן שבלבלם הקימו המצרים את חומת-שור¹⁹), מצד המזרח פלשו לארץ כנען, עד ימי דוד המלך נהגו כך.

"ויהי בבוא דוד ואנשיו צלג ביום השלישי, ועמלק פשטו אל גבגב ואל צלג ויכו את צלג וישפכו אותה באש. וישבו את הנשים אשר בה מקטון ועד גדול לא המיה איש וינהגו וילכו לדרכם" (שם ל, א-ב).

הם לא באו לכבוש שטח, אלא פשיטה לשמה, למלקוח של עבדים ושפחות וגסו, "לדרכם". לא ציינו לאן ולאילו ארץ גסו, כי לא היתה להם ארץ משלהם. הם גסו לדרכם, כי זו בלבד — הדרך — היתה מולדתם. ולא זו בלבד, דוק ותמצא: "פשטו" נאמר בלשון רבים, כי הזכר היה מורכב מכמה שבטים.

בהמשך הסיפור שם מסופר, כי דוד מצא, "גער מצרי", אשר סיפר לו, כי היה עבד של עמלק, וכאשר חלה הפקירו אדוניו במדבר. דוד מצאו מחוסר הכרה, לאחר שלושת ימי צום באור מדבר. בעזרת נער זה הצליח דוד להגיע לחניון המצחנה העמלקי. לאחר שהשיב להם כגמולם והחזיר את כל השלל שלקחו העמלקים, הוא חזר עם אנשיו (שם יא-יז). הוא לא ניסה כלל לפלוש לארצם כדי להענישם או כדי לקבל פיצויים או לכבוש את ארצם. לא היה מקום לכך, כי היה זה עם מחוסר ארץ.

עמלק, אלא שמשום סיבה מסוימת נקרא אזור או מקום מסוים על שמו בשל כיבוש מרשים של המקום בית ההיא (ומדמה). עמלק נזכר פעמים בקשר עם אפרים: "מני אשרים שרשם בעמלק אחריך. בנימין עמלקי, מני מכיר ירד" (שופטים ה, יד). ובשניה: "וימות עבדו בן הלל הפריעוני ויקבר בפריעון בארץ אפרים בהר עמלק" (שם י"ב, טו). אין כל קרבה בין ההייראפריים לבין חניייהאי סיני (ראה ב"דדומא, "וזה גבול הארץ", הוצאת באר, תשי"ח, עמ' 354 הערה 167). כאמור, שינו העמלקים את מקום מגוריהם לעתים קרובות. הנדירה היתה חלק מאישיהם וכך הם הגיעו בתקופה מסוימת גם להייראפריים.

המרגלים כלבד, אשר רצו למנוע את התישבות האומה הישראלית בארץ, הם הם אשר ראו בעמלקים, "חושבים" קבועים הצמודים לארצם והיכירי אותם יחד עם יתר העמים ללא כל שוני ביניהם. "עמלק יושב בארץ הנגב והחזיתי והיבסו והאמורי יושב בהר והכנעני יושב על הים ועל הירדן" (במדבר י"ג, כט). בתיאור דמיוני, כמו של המרגלים, אפשר היה לתארם כ"יושבי הנגב", אך במציאות לא היה להם כל זיקה למקום קבוע כלשהו.

אין מקום להערה, הרי גם כאן נאמר, "ישב" בלשון יחיד על החיזר, היבסו והאמורי, הרי שזה דרכו של המקרא. המרגלים ביקשו להדגיש את האחדות של חושבי הארץ, דבר המגביר את כוחם: "אפס כי עז העם היושב בארץ..." (שם כח). בו בזמן שאנו יודעים היטב ששלושים ואחד עמים או שבטים איכלסו אז את הארץ. בניגוד לתיאורי המרגלים מודגש בספר יהושע ריבוי העמים שבארץ. יש מקום להניח שכל אחד מהם טען שלעם השני או השבט השני אין אחיזה כאן. לפי תפיסת הישראלים לא היה לאף עם אחיה מהותית וזכות לארץ הזאת. המרגלים והיגיון חזילה שמדובר ב"עם" אחד, אך כדי להתאים את היכולות למציאות, הוסיפו את מקום מגוריהם של כמה שבטים. בשל היצון שלא להגשים את השוני שבין השבטים הללו, הם השתמשו בבוטרי, "יושבי" בלשון יחיד.

19. "שור" הוא שם חומה שהמרגלים בנו בגבולם המזרחי כדי למנוע מעבר (בפרק "קריעת ים-סוף" הרחבתו על כך את הדיבור). לעניינו אין זה משנה אם בנו חומה או חפרו העלה כסברת חוקרים אחרים.

בניגוד לעם בני ישראל המצטיין ברגש החמלה והרחמים²⁰, היו כאמור העמלקים עם אכורי עד לאימה. ארבע מאות פרסה עבר עמלק כדי להילחם בפרעיים²¹. מלחמה לשם מלחמה בלבד, כי לא היה כל סכסוך בינם לישראל. בני ישראל לא ביקשו לכבוש את ארצו, אף לא ביקשו לעבור דרך ארצו, כי לא היתה לו ארץ משלה. ובמלחמה זו, שלא היתה לה כל סיבה ולא כל הצדקה, גילו אכוריות אימה. הם התעללו בחיים ובמתים כאחד. הם כרתו להם את אברי המין וכדומה²².

כרגיל גם אלה שאינם מצטיינים במידת הרחמים, משהופכים הם עצמם לפליטים או לגרים, מתעוררים בקרבם רגשי רחמנות כלפי אחרים במצבם. "גרים ועבדים ועוברים אוחבים זה את זה"²³. מן הראוי, היה איפוא, שהעמלקי יושיט כל עזרה אפשרית לבני ישראל, שזה עתה הצליחו להמלט מעול המצרים, שנוא נפשם של העמלקים, אחם ניהלו מלחמות מאו ומתמיד²⁴. אך דא עקא, אך הרגישו שהנה נודמן לידם עם חלש מהם, עקב עייפות הדרך וההרפתקאות שעברו עליו, ומיד בא להכות בו.

כששאל המלך נפל על חנייתו ומעצבו היה אנוש, ביקש מן הסובבים אותו שימיתוהו לבל יסבול יסורים ולא יפול חי בידי האויב, אך איש לא הרהיב לעשות זאת. והנה הופיע נער עמלקי. הוא לא היסס רגע, אלא הניח את שאול ואף פנה לומר, "שונאו" של שאול המלך לקבל פרס תמורת "שרותו"²⁵. בפרט מקרי זה על מוצאו של הנער, שבסיפור זה, מודגשת מוחותו של שכט אכורי זה.

א

הניגוד לעם ישראל

כאמור, בניגוד לעם ישראל המעורה והמורשד בחבל בל-ינתק לארץ מכורתו, היו העמלקים מחוסרי כל שרשים. בניגוד למידת הרחמים המאפיינת את ישראל, היו הם אכוריים ביותר. בניגוד לעם ישראל הערפה תמיד לעתיד ואף אינו מסתפק בעתיד העולם הגשמי, אלא צופה לעתיד של חי עולמים, דגלו העמלקים בגישה "אכול ושתה" ואפילו אם מחר תמות בשל כך. הנצחון הדגוי היה שאיפתם העקבית. רגש זה היה מפותח אצלם ביותר, בו השקיעו את כל אונם ומרצם. ואכן, אם נתעמק בהרבה מקראות נרגיש, כי כל מפלחם היתה תמיד "למחרת". למחרת קל היה לכבוש ולהתגבר עליהם.

20. ראה לעיל הערה 1.

21. ראה תנחומא בשלח כ"ה.

22. "אמר ר' יהושע דסיכנן בשם ר' יהושע בן לוי, שהיה מחתך את זכרותם והיה משליך אותם כלפי מעלה..." (פסיקתא רבתי פ' גיטין ופרשת, מני אפרים' פרקים יג-יז ועוד).

23. פסחים ק"ג. ב. עובדה זו ניתן לראות בימינו, שקיים קשר חזק בין פליטי ארצות שונות.

24. וכתוצאה מכך פליטים שבאריצות שונות, ובקושי מחקשים פליטים עם חושבי המקום.

25. ט"ו, ז; שם כ"ח, ח). המצרים ניהלו עם הפולשים העמלקים מלחמת חרמה אכורית. כך נבין את הנאמר..." (והנה) בראותם מלחמה ושבו מצרימה" (שמות י"ג, יז). לא מדובר כאן במלחמה האפשרית של בני ישראל, אלא "במלחמה מלחמה" וזה זאת האכוריות שבה (ראה בפרק "קריעת ים-סוף" שם דנו בכך וצייטני מקורות).

26. ראה שמואל ב, א. א-י. כך משתמע מתוך הסיפור. הנער הביא עמו גור ואצבעה של שאול

הציגם בפני דוד. אמנם לא כתוב מפורשות שהוא ביקש תמורה בעבורם, אך הדבר משתמע מתוך הסיפור.

בכל פרשה שבה מעורבים העמלקים, מוצאים אני תפקיד חשוב למושג "מחר". במלחמת

כדבר המלך, כדי להשתלט עליו. ייתכן גם שבכך טמון הסוד של הכרתו של אגג בפני ואפילו אצל יוצא חציו של עמלק — הזמן הרשע, חיפשה אסתר את „המזרח“, והמזרח אעפשו חזור גם במלחמתו של דוד עם העמלקים, נאמר שם „ויבס דוד מהנשף ועד הערב למחרתם“²⁷. ויחלק עליהם (על שותפיו לקרב) לילה“ (בראשית י"ד, טו) ולמחרת הכניעם. אותו מוטיב נגד ארבעת המלכים, שביניהם היה „הדעל מלך גויונים“, שלפי הנחתו היו אלה עמלקים, נאמר ברפרידים אמר משה „צא וחלום בעמלק מחר“²⁸, גם בהתעוררותו של אברהם אבינו במלחמותיו.

□

ישראל כסמל ליציבות משפחתית ועמלך כסמל של ערעור יסוד זה אין כעס ישראל ששמר על טוהרת התא המשפחתי, לעומת זאת אין כאומה העמלית, שאיש לא ידע מי אביו: האב חי עם אמו ועם בתו: הבן היה אתו, בן ובכד בעת ובעונה אחת, עד כדי כך היו שטופי זמנה ופודצים בעריות. כשהתורה מתחילה לספר על השתלשלות הדורות של עשני היא מקדימה:

במלבר ברענון את החמורים לצבעון אביו... אלה אלופי החורו לאלופיהם בארץ שעיר" (בראשית ל"ח-ל"ט).

שכל זרעו של עמלק למורדים הם ליפול במלח, וכן הוא אומר, מלח אנוכי ניצב על ראש הגבעה, " (ראה "תורה שלמה" שמות י"ג, אות ס"ד (בהערה)).

27. שמואל א', י' יז. כי אילו יקיש הנביא רק למסור שפעולו זו במשכה יצמה, היינו מלפנות ערב ועד הערב לאמנות, די היה לכתוב, "למחרת", אך כאן באה ההודעה "למחרת" של העמלקים. דבר אשר לאאורה אינו מובן, כי המהות היא לכולם ולא לזולת בלבד. אולם הנביא יקיש גם כאן להנציח הן את מהותם הם העמלקים ההיות את חיי היום בלבד והן את חולשתם, שתמיד למחרת ניגון להנציחם בכלות ימיהם.

28. לאחר שהזכרתי גילה לשמואל הנביא את דבר הישאויות של אנג בחיים נאמר: "ויתען אל ה' כל הילילי. וישמע שמואל לקראת שואל בבוקר..." (שמואל א, י"ז—י"ח). לאחר שיחה ארוכה עם שואל, "ראמר שמואל: הגישו אלי את אנג מלך עמלק וילך אליי אנג מעדנות וראמר אנג: אכן כר מר-המוות" (שם כ"ב). אנג לא השלה את עצמו. הוא ידע לקראת מה הוא הולך. הוא ידע היטב כי שואל שגה בדשאיו בחייו. הוא ידע שלא יוכל לזכות בנביא בישראל ולבטח על גפשו והמת ימותו. אך הוא טען, ובצדק, לפי מזהו ומסחרו, "אכן כר מר המוות". אם הוא הצליח במשימתו במשך יום אחד, הוא מציג את יצירתו, לפי התפיסה העמלקית. אנג, חז"ל ראו בסוסק זה הודעה, כי הוא אומלל, שכל ילד על השפחות והשאר יודע בעולם, הוא סבו של המן (ראו בספרי, מבוא לחורו שככתב ושכתיב, עמ' 183). שם הארכתי בנושא זה).

62

הגיאוגרפיים הללו. בחר לו את ה"רשעיר ו", שדה אדום" כמקום מגוריו. אך לא עשה הוא זה שהסב את השמות ששעש בחר לו ארץ זו למשפחתו.³⁰ יש כאן רק משום סמליות, שעשו שגולד, "שעירי", ו"אדמוני" גם הר שער צבא את שמו כמרים עשו הגיע לשם. "בני שעיר החזרי" יצבו, "בארץ אדום" לפני אחיו ארצם שעירי שריד ארצם" (שם ל"ב, ד). דבר זה גם אושר בהפניות ארכאולוגיות.³¹ לפי את, "אדום". דבר זה משתמע משגרת לשון הכתובים, כגון, וישלח יעקב מלאכים אל עשו ויחד עם זאת הוא גם, "אבי אדום". יתירה מזו, הלא עשו הגיע ל"ארץ אדום" ולא הוא יסד מיוחד, כדי שתוכל לבטא הרבה עניינים החורגים מהזכרת שמות בלבד. "עשו הוא אדום" פרשה זו, אשר לכאורה, איז בה אלא הזכרת שמות ויחוס משפחתי בלבד, סוגגנה באופן

במדרשי אגדות עמד על כמה תמויות בלשון הכתוב בפרשה זו: "בני שניר דחורי וישבי דאיקין", "אמז כולל עלמא וישבי רקיע ניבחו?" שאל ר' יוחנן ⁸¹. על אמו של אליפז נאמר שהיה "בת ענה בת עבשעון", ענה היה בנו של עבשעון. במו של מי היה אהליבמה?

לפי מקורות באגדות חז"ל, היו השבטים שעיר החורוי והאדומים, "אינציטסם" (—חיים) חיי אישות עם בני המשפחה הקרובים ביותר, אב ובתו, בן עם אמו, אח ואחות וכו' (מגילת).

אחלבה הייתה, "בת ענה" ויחד עם זאת, "בת צבעון" אביו של ענה. האמה של אחלבה הייתה בשואה לענה, אך קימה יחסי אישות עם אביו וילדה לו את אחלבה³⁴. לא בכדי מדגישה התורה, כי ענה המציא את הימים (פרדים)³⁵ ברעותו את תמוריו אביו.

שנים יחסי אישות עם אשת בנו, כך קיים גם יחסי מין עם אמו אשת שעיר החורוי אביו³⁶.

29

במאת 14-ו היתה אדום מיושבת ע"י מוסבים שונים ולא על ידי אומה אחת הקשורה לארצה באותו יבוי יושב קבע" עד שנת 2000 לפנה"ס (חוקפה) הו מתחילה לתקופה סבו של אברהם אבינו. ויחיו

[illegible]

מִן הַיָּם, 30
מִן הַיָּם, 31

24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100 101 102 103 104 105 106 107 108 109 110 111 112 113 114 115 116 117 118 119 120 121 122 123 124 125 126 127 128 129 130 131 132 133 134 135 136 137 138 139 140 141 142 143 144 145 146 147 148 149 150 151 152 153 154 155 156 157 158 159 160 161 162 163 164 165 166 167 168 169 170 171 172 173 174 175 176 177 178 179 180 181 182 183 184 185 186 187 188 189 190 191 192 193 194 195 196 197 198 199 200 201 202 203 204 205 206 207 208 209 210 211 212 213 214 215 216 217 218 219 220 221 222 223 224 225 226 227 228 229 230 231 232 233 234 235 236 237 238 239 240 241 242 243 244 245 246 247 248 249 250 251 252 253 254 255 256 257 258 259 260 261 262 263 264 265 266 267 268 269 270 271 272 273 274 275 276 277 278 279 280 281 282 283 284 285 286 287 288 289 290 291 292 293 294 295 296 297 298 299 300 301 302 303 304 305 306 307 308 309 310 311 312 313 314 315 316 317 318 319 320 321 322 323 324 325 326 327 328 329 330 331 332 333 334 335 336 337 338 339 340 341 342 343 344 345 346 347 348 349 350 351 352 353 354 355 356 357 358 359 360 361 362 363 364 365 366 367 368 369 370 371 372 373 374 375 376 377 378 379 380 381 382 383 384 385 386 387 388 389 390 391 392 393 394 395 396 397 398 399 400 401 402 403 404 405 406 407 408 409 410 411 412 413 414 415 416 417 418 419 420 421 422 423 424 425 426 427 428 429 430 431 432 433 434 435 436 437 438 439 440 441 442 443 444 445 446 447 448 449 450 451 452 453 454 455 456 457 458 459 460 461 462 463 464 465 466 467 468 469 470 471 472 473 474 475 476 477 478 479 480 481 482 483 484 485 486 487 488 489 490 491 492 493 494 495 496 497 498 499 500 501 502 503 504 505 506 507 508 509 510 511 512 513 514 515 516 517 518 519 520 521 522 523 524 525 526 527 528 529 530 531 532 533 534 535 536 537 538 539 540 541 542 543 544 545 546 547 548 549 550 551 552 553 554 555 556 557 558 559 560 561 562 563 564 565 566 567 568 569 570 571 572 573 574 575 576 577 578 579 580 581 582 583 584 585 586 587 588 589 590 591 592 593 594 595 596 597 598 599 600 601 602 603 604 605 606 607 608 609 610 611 612 613 614 615 616 617 618 619 620 621 622 623 624 625 626 627 628 629 630 631 632 633 634 635 636 637 638 639 640 641 642 643 644 645 646 647 648 649 650 651 652 653 654 655 656 657 658 659 660 661 662 663 664 665 666 667 668 669 670 671 672 673 674 675 676 677 678 679 680 681 682 683 684 685 686 687 688 689 690 691 692 693 694 695 696 697 698 699 700 701 702 703 704 705 706 707 708 709 710 711 712 713 714 715 716 717 718 719 720 721 722 723 724 725 726 727 728 729 730 731 732 733 734 735 736 737 738 739 740 741 742 743 744 745 746 747 748 749 750 751 752 753 754 755 756 757 758 759 760 761 762 763 764 765 766 767 768 769 770 771 772 773 774 775 776 777 778 779 780 781 782 783 784 785 786 787 788 789 790 791 792 793 794 795 796 797 798 799 800 801 802 803 804 805 806 807 808 809 810 811 812 813 814 815 816 817 818 819 820 821 822 823 824 825 826 827 828 829 830 831 832 833 834 835 836 837 838 839 840 841 842 843 844 845 846 847 848 849 850 851 852 853 854 855 856 857 858 859 860 861 862 863 864 865 866 867 868 869 870 871 872 873 874 875 876 877 878 879 880 881 882 883 884 885 886 887 888 889 890 891 892 893 894 895 896 897 898 899 900 901 902 903 904 905 906 907 908 909 910 911 912 913 914 915 916 917 918 919 920 921 922 923 924 925 926 927 928 929 930 931 932 933 934 935 936 937 938 939 940 941 942 943 944 945 946 947 948 949 950 951 952 953 954 955 956 957 958 959 960 961 962 963 964 965 966 967 968 969 970 971 972 973 974 975 976 977 978 979 980 981 982 983 984 985 986 987 988 989 990 991 992 993 994 995 996 997 998 999 1000 1001 1002 1003 1004 1005 1006 1007 1008 1009 1010 1011 1012 1013 1014 1015 1016 1017 1018 1019 1020 1021 1022 1023 1024 1025 1026 1027 1028 1029 1030 1031 1032 1033 1034 1035 1036 1037 1038 1039 1040 1041 1042 1043 1044 1045 1046 1047 1048 1049 1050 1051 1052 1

הכרזת חוק, 52
הכרזת חוק, 37

המחברת מודה לרבותן על שיתנו לה את שירותיהן
במסגרת פרויקט זה.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

ה'תשנ"ב, 34

המחלקה המרכזית לביטחון המדינה

מחלקת המחקר והפיתוח

המנהל הכללי של המבחן

מסע חינוכי

[illegible]

הנהגתו של ראש הממשלה, משה שרת, לא

אברהם אבינו ואלהינו
אברהם אבינו ואלהינו

STILL' AL 100 PERCENT

וְאֵלֶּיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְאֵלֵּינוּ יְיָ אֱלֹהֵיךָ

הרמור. לא תהיה אלא

2017年12月
 2017年12月
 2017年12月

உதவிக்கப்பட்டால், நான் தயாராக இருக்கிறேன்.

הַיְיטִיּוֹת הַזֵּה

7777223
7777223

12/22/10

63.

"לא לחינם חלף חזרתי צל העורב, אלא מפני שהוא מינו", אמר חז"ל, לא לחינם נמשך עשו להר שעיר שדה אדום. עשו שטוף בזימה כמורם היה, לכן נמשך אליהם³⁵. ואכן במגע הראשון עם שעיר החור, הוא בא על אשתו של שעיר³⁶. אשתו שעיר, לא הסתפקה כנראה בשלושה אלה (בעלה שעיר, עשו וצבעון בנה), אלא צירפה לכנופיהתה גם את אליפו בן עשו³⁷, שאף הוא בא על אשתו ושעיר ותמנע פלגשו היהת גם בחר³⁸.

הפסוק הראשון שבפרשתנו, הוא מעין הקדמה לכל הפרשה, "ושב עשו בהר שעיר" מפני ש, "עשו הוא אדום", הוא שאף לחיי הפקר של שבט זה. רק בא לשם והפך הוא להיות "אבי אדום" בפועל ע"י יחסי אישות עם נשות שבט גרדי זה.

ב

מנשה להם כמסר ה"משפחה"

לאור דברינו תובן אגדת חז"ל בדבר מנשה, שהיה יורש דרשות של דופי ומגלה פנים בתורה שלא כהלכה³⁹. חז"ל מספרים שמנשה שאל: "וכי לא היה למשה לכתוב אלא, ואחותו לוטן תמנע, ותמנע היהת פילגש לאליפו?"⁴⁰. לכאורה, אילו, "דרשות" (או אגדות) של דופי יש כאן? ומה גלוי, פנים שלא כהלכה? יש כאן? איזו הלכה מצויה בפסוק זה? ומדוע בחר מנשה דוקא בפסוק זה?

ברם, כאשר נעקוב אחר קורותיו של מנשה, ניווכח שאף הוא בא על אחותו⁴¹ וחרג את סבו⁴². כלומר, הוא לא מצא כל ענין במושג, "משפחה", עד כי מוכן היה לבחור באחותו כאשר חיקו. לכן הוא התלונן על הדגשת התורה, "ואחות לוטן תמנע", שלא יוחסה על אביה, כי היהת בת עשיו או בת אליפו. לדעתו מה נפקא מינה מיהו אביה? הוא ביקש להבטיח את מעשיו, לכן יש בדבריו הן מושם דופי והן משום, "שלא כהלכה".

35. על הכתוב, "רבו עשו מן השדה והוא עיף", אמרו ברבייתא: "רנא אחוה היום נפטר אברהם אבינו" ועל כך הוסיף ר' יוחנן: "המש עברות עבר אחוה רשע, באותו יום, בא על נערה מארסה, והרג את הנפש, וכפר בתחית המתים...". (בבא בתרא ס"ז, ב; ונחומא שמות א, שם תצא ד; שמות רבה א בראשית רבה ס"ז).

36. ודר"ל, כי עשו בא על אשתו של שעיר וילדה תמנע זאת ועל כן לא מנה הכתוב לתמנע בכלל בני שעיר, כי היהת בת אשתו של שעיר (מיחסיה עם עשו) ולא בת שעיר. (רבנו בחיי בן אשר בפירושו לתורה בראשית ל"ו, יב; כך גם משתמע מדברי רש"י שם).

37. תמנע נחשבת בדברי הימים (א, א, לו) בין בני אליפו. מכאן הוציא בעל מדרש נחומא מסקנה: "מלמד שנשא את בתו, כיצד? היה בא אל אשתו של שעיר ועיברה וילדה ממנו תמנע ונשאה כנרשא בתו של שעיר והיתה בנה...". (נחומא וישוב א). ישנו גם דעות שתמנע שבדברי הימים אינה "תמנע הפילגש" אלא בנה (וה תנחתו של רבנו בחיי, שם; ראה גם מדרש לכה טוב שם).

38. סנהדרין צ"ט, ב; ספרי שלח, פסוק ק"ב; ראה גם ירושלמי שם פ"י, ה"א, ראה להלן הערה 41.

39. סבו, אחוה חז"ל את הערה, מנשה בא על אחותו" (סנהדרין ק"א, א—ב).

40. שם; יבמות מ"ט, ב.

41. סנהדרין שם. לאור דברינו תובן האגדה (ראה הערה 38) ביתר בהירות: "תנו רבנן: והנפש אשר תעשה ביד רמה, זה מנשה בן חזקיה, שהיה יושב דורש בנהגות של דופי. אמר: וכי לא היה לו למשה לכתוב אלא, ואחות לוטן...". וי"ל ראובן בימי קציר חטים ומצא דודאים בשדה? יצאה בת קול ואמרה לו: "תשב באויר הדבר בבן אבך תתן דופי, אלא עשית וחזרתו דמית יהיה אויה כמור...". לכאורה, קשה ליישם כאן את הכתוב: "הנפש אשר תעשה", הרי הוא רק דרש, אך כאמור (ראה הערה 39) הוא גם עשה. הוא בחר לדרוש דרשות של דופי גם על הפסוק, "ולך ראובן... ימצא דודאים", כי בפרשה זו מסובר בעקיפין, כי יחסי אישות הם בעיקר לקיום המין לשוב העולם ולא

מנשה בחר פסוק זה ללעוג עליו ולא על הפסוקים המדברים ישירות על איסורי ערוה של בני משפחה קרובים. הוא תכחש את התורה מן השמים⁴³, ממילא אין צויה מחייבים, אך ביחס ל"אינצידנטים", שבני ישראל היו זהירים בו ביותר, ורק העמלקים שונאי ישראל המחלטים בנוגו כך, עשוי היה להוציא ריושם, כי לפחות מבחינה לאומית יש להיזהר בכך, דבר שהוא עצמו לא קיים. לכן הוא התקף את הסיפורים העקיפים — הנראים תמיד כאמיתיים והעפעתם רבה מסיפורים ישירים — שהעמלקים נהגו כך.

העושה

"תמנע את זכר עמלק מנחת השמים", לכאורה צריך היה לכתוב למחות את זכרו מעל פני האדמה, בדומה לגאמר באיב: "וכי אבד מני איני ולא שם לו על פני חזק" (איוב, י"ח, יז). אולם כאמור, שבט זה היה מנותק בהכרח מכל זיקה לאיני כלשהי. לכן יש לעקור ולמחות את זכרו, "מנחת השמים", בכל מקום שישמא. כמשקל נגדי למחותו של עמלק העמיד משה רבנו את ידועש כמפקד עליון לצבא הלוהם בעמלק. משה רבנו, שלא זכה להיכנס ארצה, לא יכול היה להוות משקל נגדי לתכונה זו של עמלק. מה שאין כן ידועש כובש הארץ, שחובל את בני ישראל ארצה והכניע את ל"א המלכים. לכן גם ציוותו "בחר לנו אנשים" — מאלה העתידים לרשת את הארץ. הם ידעו בדיק מי יזכה ומי לא. כל אלה שהיו למשה מגל עשרים בעת מעשה המרגלים זכו להיכנס ארצה. מהם בחר ידועש להילחם בעמלק.

מאחר שגם ידועש טרם זכה להתעוררות בארץ ולהכות בה שרשים, לא יכול היה להשמיד את עמלק. זאת גם הסיבה, שלמרות היותו האויב המוחלט שצוינו להשמידו, לא אופשר הדבר

להעניגות בלבד כהטפתו של מנשה. וכן מובנו של הכתוב בתחילים. כידוע, כל הנבואות שניבאו עליהם מראש, לא היו בזמנו בירושה לגמרי, פרט למשה רבנו שראה הכל באספקלריה המאירה. עאיכר אמורים הדברים ביחס לנבואות שבהללים, שהן בדרגת רוח הקודש גבוהה. דוד המלך אמר את פסוקו — לפי דברי חז"ל — על מנשה שהיה יושב דרוש: "תשב, באויר הדבר! בבן אבך תתן דופי? אתה עשית!!! והחזרתו, דמית היות אחיה כמור? (חשבת שע"י השמעתם תוכל להדימות עליהם) אויכיתך ואערכה לעיניך". ואמנם הוכיחו הקב"ה עד שלבסוף נאלץ לחזור בתשובה (ראה סנהדרין שם).

פרשת, "הדודאים" לפי פשוטו של מקרא אינה מובנת. רחל שבה השתקקה לפרי בן, עד כי אמרה "אם אין מנה אנוכי" (בראשית ל, א). הנה תמורת טעימת, "דודאים" מותרת על בעלה ואמרת, "לכן ישכב עמך הלילה תחת דודאי בנך". (שם טו) אגדות רבות ומשונות נכתבו על מהותם ועל טיבם של, "הדודאים" האלה (ראה למשל ב, לקח טוב" בפרישה זו; ובספר, "רב פעלים" אות ג; ראה "תורת שלמה" בראשית ל, בהערה מ"י). ע"פ מורב מפרשי המקרא משתמע, כי היו אלה סמי-מרגלים, שאות השגולות שנבטם ריפוי עקירת התגברות הילודה (ראת מדרש, "שכל טוב", אע"פ, המכ"י, להלן) וספורנו על אחר. לפני פרשת, "הדודאים" מסופר בהרה, כי לאחר לידת יהודה, "ותעמוד (להלן) מלדת" (שם כ"ט, לה). כשראובן מצא את, "הדודאים" האלה, הוא מיהר להביאם לאמו. כשרחל ראתה אותם, בקשה לשכנעם אצלו תמורת יחור על בעלה ליום אחד. היא קיוותה להיעזר דרכם ולהרות. היא בקשה מדרמים בכך, ולא כל הדודאים. כנראה, נשארו קצת גם בשביל לאה. ואמנם היא נכנסה אז להריון וילדה את יששכר.

עכ"פ פרשת ה, "הדודאים" מצביעה על טיב יחסי אישות שנהגו ראובן, דבר אשר היה לצנינים בעיני מנשה, לאור התנהגותו חיי אישות שלו, שאפילו עד מיטת אחותו הגיע (ראה לעיל הערה 39). לכן התקף את שני המקראות הללו יותר מאשר כל פסוק אחר בתורה. דרשותיו שלא כהלכה על הפסוקים הללו היה בוח משום, "הנפש אשר תעשה", כי כל המגמה היהת להכשיר את מעשיו הממועבים.

ליתושע⁴² וגם לעתיד נאמר, "וזהו כאשר יניח לך מכל אויביך מסביב, תמחה את זכר עמלק". רק לאחר, שתוכיח את עצמך בכיבוש הארץ, לאחר שיהיה בכך ניגוד מוחלט לעמלק ההלוש לחלוטין מארץ כלשהי, תוכל להתפנות למחות את זכר עמלק⁴³.

לאור ההלל ש, כל המרחם על האכור סופו שיתאכרר על רחמנים⁴⁴, צווינו להשמיד את כל אשר לעמלק מטרף ועד יונק, כי אין שבת זה ראוי לרחמים. טובה לא תצא ממנו, מלחמה לו! בעמלק מדור דור, לא היה קיים אצלם, דור, נקי וברור אחד. שני דורות ויותר היו מעורבים זה בזה ללא הבדל וללא חיכוך; האב, הבן, האח והנכד היו לעיתים בני דור אחד, כתוצאה מחיי אישות מעורבים ביניהם. לכן נאמר: "ושנים באוני יתושע", כי, אין דורשים בעריות בשלושה" (חגיגה פ"ב, מ"א).

א"ח

"צא והילחם בעמלק מחרי"

ה, "מחרי" שבפסוק זה הוא אחד מ, "חמישה מקראות שאין להן הכרע"⁴⁵, כלומר ניתן לקרוא, שיש להילחם בעמלק רק מחרי ואפשר גם לקרוא "מחרי אנכי ניצב על ראש הגבעה". כאמור, תפקיד חשוב שיוק במאורע זה ה, "מחרי". נוסף לאמור, שזמן, "מחרי" היתה נקודת החלשה של העמלקים, עלינו לדעת, כי הם נספלו לבני ישראל כ"כ באייר⁴⁶, באותו יום בו החלוץ והם על חסר מים, ומשה הכה בסלע והוציא ממנו מים. כשהתגלגלם הוציא את דבתם רעה על הארץ, גור הקב"ה, במדבר זה יפלו פגריכם... מכן עשרים שנה ופעולה" (במדבר י"ז, כט). נשאלת השאלה מתי היה היום הקובע, מי גמנה מעל גיל עשרים ומי למטה מגיל זה? לפי "אור החיים" היה היום הקובע, שעת צעקתם, "למה זה העליתנו ממצרים להמית אותי ואת בני

42. "אמר ר' יצחק: אנו מוצאים שביקש יתושע למחות את זכר עמלק, שנאמר, ויחלוש יתושע את עמלק ואחר עמו לפי חרב. אמר הקב"ה: חייך! עד עכשיו שאל המלך עתיד לעמוד מבנימין ולשרש ביצתו של עמלק, שנאמר..." (פסיקתא רבתי פ"ב), ראה להלן הערה 48.

לאור דברינו יובן גם המאמר, "אין דעו של עמלק נופל אלא ביד בנה של רחל" (שמות רבה מ"א, א; בראשית רבה ע"ה, יא; תנחומא במדבר כו ועוד ועוד). לכן נבחר יתושע למלחמה זו. בנה של רחל — יוסף, הוא היחיד בין השבטים שהעלו את עצמותיו לקבורה בארץ. היה בכך משום סמליות לקשר החזק שלו לארץ, דבר הנגוד את כל מהותו של עמלק. גם ביחסים שבין נביה עמד יוסף בנסיון יתור מאחיו. גם בכך היה משום ניגוד קוטבי לחיים הפראיים של העמלקים. אולם בנימין הוא יחיד בין כל השבטים שנוף בארץ. לכן יש סכני גדול יותר ליצוא חלציה של רחל במלחמתם עם עמלק.

43. מאחר וליה מאן דפליג, שיש למחות את זכר עמלק שהוא שורש הרע המסמל ניתוק מכל שורש, אך מאידך לא ניתן לעשות זאת ע"י בני-אדם אשר טרם היכו שרשם בארץ אבותיהם או לאחר יציאתם לגלות, לכן לקח הקב"ה על עצמו את התפקיד הזה במובן מסויים ואמר: "מחה אמהו", אולם, כאשר יניח לך מכל אויביך מסביב" התלחח להתיישב ולחבטם ללא פחד ממלחמה חדשה, או מותם עליו התפקיד, "תמחה את זכר עמלק". לעומת זאת אין צורך בהמתיינות עם השמדת עמלק עד לאחר בניית בית המקדש (ראה לעיל הערה 6). בית המקדש והמקדשות מסמלים גם שולמות אחרים (ראה "מושגים במחשבת ישראל" נספח, "מן העולם ועד העולם"), אין לתקן עולמות אחרים, כאשר כיווננו מצויים אנשים, שכל מהותם היא הריסת עולם. לכן הוטל תפקיד זה לאחר הכניסה ארצה והתבססות השלטון ולפני בניית בית הבחירה (ראה גם בספרי, "והידי מזה ומה", פרק, "והידי מזה ומה", הסבר גושא זה מבחינת ראות אחרת).

44. במדרש מופיע מאמר זה בסגנון אחר: "כל מי שנעשה רחמן במקום (שצריך להיות) אכזרי, סוף שנעשה אכזרי במקום רחמן" (קולת רבה ג, לג; תנחומא מצרע א, בשם ר' אליעזר).

45. יומא י"ב, א; ירושלמי שם פ"ב, ה"ז; מכלילתא שמות שם; תנחומא בשלח כ"ז ועוד ועוד.

46. ראה, "סדר עולם רבה", לפי הגירסה הנכונה של הגר"א. — יתשוב אחר לגבי יום המלחמה, ראה בהערות המערכת בסוף המאמר.

ואת מקני בצמא" (שמות י"ז, ג), כלומר כ"כ באייר. ההלכה קובעת שאסור לגייס לצבא ולמלחמה פחות מגיל עשרים⁴⁷. כן נמצא משה במבוכה, מעל גיל עשרים לא יכול היה לקחת מהתנשם האמור. מאחר שלא היה להם שורש בארץ, לא היוו ניגוד לעמלקים. את אלה ששרם הגיעו לגיל עשרים אסור היה לגייס.

משה רבנו, מצא, איפא, מוצא מוחסד: "צא והילחם בעמלק" "מחרי", למחות יגיעו לגיל עשרים, אלה שביום הקובע — היום — לא יכלו בעתיד בגורה של "יפלו פגריכם במדבר", אלא יזכו לעלות ולכבוש את הארץ. לכן אמר משה רבנו ליתושע "מחרי לנו אנשים", היה זה מבחר קטן ביותר, לילדי יום מסויים בשנתון אחד בלבד. עמם צריך היה יתושע להילחם בעמלק. המענין בדבר, שמסבב הסיבות סיבב כך את הענינים, שגם על דעתו של עמלק עלה להילחם בישראל בחיילים מובחרים, שלפי חישוביו, אלה שנוולו באותו יום אינם עלולים למות באותה שנה⁴⁸. דבר זה היה לטובת ישראל שיכלו להסתפק בגיוס מספר מצומצם ביותר של חיילים⁴⁹.

"ויהי ידיו אמונה עד בוא השמש" ומיד נאמר, "ויחלוש יתושע את עמלק ואת עמו לפי

47.

"מכן עשרים שנה ומעלה כל יוצא צבא בישראל..." (במדבר א, ג). ראה רש"י ורמב"ן בפירושים על התורה על אחר. ראה גם רש"י שמות ל' ד; "מנחת חינוך" מצוה תקכ"ז, שגם במלחמת מצוה אינו יוצא בפחות מגיל עשרים שנה. לא כן היה דעתו של "מחזור ויטרי" (ראה "מורת המלך" ל' יצחק אריאל, הוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים תשי"ח, עמ' ר"ד—ר"ה, ובהשקפות לפי שביעי הי"ד (הערות שם בעמוד ה"ז עמ' של—של"א, שם הוא דן בנושא זה אם גם למלחמת מצוה אינו יוצא בפחות מגיל עשרים). הרמב"ם אינו מוזכר כלל הגבלה זו של גיל הניס, אגב, הוא גם אינו מוזכר שמוחזר אבר אינו יוצא לצבא, למרות שאף זה דין מפורש בחז"ל (ראה בספרי, "מושגים במחשבת ישראל" 172 ובהערה 68* ע"ס).

48.

אגדות רבות ושונות מסופרות על חיילי עמלק שלוחו או עם ישראל, "דעת נקנים מבטלי תוספות" (שמות י"ז, ג). מבין אגדה, שעמלק גייס חיילים, שאינם עתידים למות באותה מלחמה, לכן לא הצליח יתושע להרגם אלא, "ויחלוש" בלבד. לעומת זאת נאמר במקורות אחרים, כי יתושע הצליח להרוג אלפים מחיילי עמלק, אך לא את כולם (ראה תנחומא בשלח כ"ח; תרגום יונתן על אחר). אגדות אחרות מספרות, שעמלק לחם כביכול, ביום עם חיילים שידע שלא ימותו ביום, ובגיליה עם חיילים שלא ימותו כליל (ראה תורה שלמה שמות י"ז, בהערה קג) ברם כיצד ידע זאת? בירושלמי (ראש השנה פ"ג, ה"ח) מסופר, כי עמלק בחר למלחמה זו חיילים ילידי אותו יום, כי "לא במהרה אדם נופל ביום גיוסיו של". רש"י, עיניו זה מתקבל יותר על הדעת. כך יצא שילדי יום אחד להמו נגד ילדי יום אחר. אולי גם בשל כך ביקש משה להרוג את ההמוניות במלחמה למחרת היום. לאור הרעיון שהעלנו, כי העמלקים החשיבו את הזהרה, את היום על פני המחר העתיד, מתקבל הרעיון של

49.

החזקת ילדי אותו יום עוד יותר על הדעת. הקורא את ספרו של מנחם חסין הייכל, עורך, "אל-אחרים" ואיש סדרו של נאצי, "כאשר הומצעו המצרים", מה שקרה שם לפני וביום פרוץ מלחמת ששת הימים, לא יתפלא עוד על החרדת רעיונות מוות לאומיים ישראל בעת שההצנחה רוצה בטובתו. אוכיר רק פרט אחד הוא הנבא ללמד על היותו בבוקר של 5 ביוני החליטו הפיליפינאים עמאר, מפקד חיל האוויר צידקי מוחמד ומכא קצינים בכירים אחרים לערוך סיור מעל קו החזית. לסיור זה הוזמן ראש המשלח צירק, סגן נשיא מצרים ועוד. בשל אירועים פקודה לכל התוחזים והסילנים של ההגנה האווירית המצרית, שלא לירות בשום מטוס בין השעות 8—9. זו הייתה שנקבעה ע"י מפקדת חיל האוויר שלוש להשמדת את הכוח האווירי המצרי. הייכל, אמנם טוען, כי הישראליים דאגו ידעו על הפקודה, אולם לא ייתכן, שפקודה כזו היתה באותו יום בבוקר לפני שעה 8 הגיעה מיד לסיפור העליון שלנו ואפילו כן, לא היתה כל אפשרות סבנית במשך דקות ספורות לארגן מבצע מפתא רוב תושבי, כפי שבא לידי כתיב, בהפצצות על מצרים באותה שעה. עשרות פריטים, כפי שזיכרנו עצמו מכונת אווים, "מוריס" או, "אזהרה" מן השמיים" הצטרפו להבטיח השלחת ישראל. גם במלחמת, "יומ-הכיפורים" התגלו מעין תופעות אלה לרעתנו, אך קצת המצע מלחמת חרף לדון במסגרת זו בנושא זה.

כך עמים נהרגים רבים שהם חסרי אונים וזריזות המוסרי להורגם הוא הצורך של

אויבם לנצח במלחמה כדי להציל את עצמו.⁹

אך האמנם כלל הוא ששיקול הצדק נדחה מפני שיקול ההישרדות? ההלכה שאין פיקוח נפש דוחה שפיכות דמים,¹⁰ דומה שמורה לנו, שתשיבותו של הצדק גדולה יותר, וזאת לקחת את זכות החיים של הזולת לצורך מאבק ההישרדות.

נראה לנו, שהיחס המקובל כמוסרי בין צורך ההישרדות לבין בקשת הצדק הוא, שאם מצטרף עם צורך ההישרדות גם שיקול כלשהו של צדק, ואפילו הוא שיקול קטן ערך, שאין בו משקל היכול להכריע חיי אדם כשלעצמו, צירופו עם צורך ההישרדות - מכריע את הכף. נביא לכך שתי דוגמאות:

א. דוגמה מן ההלכה הקדומה: איסור גמור הוא לציבור אנשים לפדות את חייהם מיד אויב בחייו של אחד מהם על ידי הסגרתו לאויב. אך אם יש בו אשמה, ואפילו אשמה קטנה, כעצם הסתכנותו עם הנכרים, הסתכנות שהביאה לדרישת הסגרתו, אף שמצד הדין אינו חייב מיתה, מצילים את כלל הציבור בהסגרתו לאויב למיתה.¹¹

ב. דוגמה מחייו: נהוג ברכב עומד ח"ו להחליק עם רכבו לתהום וליהרג. הוא יכול להינצל מכך רק אם יטה ברגע האחרון את רכבו לעבר הולך רגל או רכב העובר במקום לתומו. בכך יציל את עצמו ויהרוג את הזולת. אין ספק, שמבחינה מוסרית גובר שיקול הצדק במקרה זה על צורך ההישרדות, ואנו נורה לנהג, שלא להציל עצמו בדרך זו.¹² אך אם הולך הולך או הרכב שממול הוא שגרם להחלקתו של נהגנו

נכלול כהיותו שכתבנו. 9. ודאי הוא שמלחמות רבות בעולם אינן אלא עושיק, לשמו, אין להן כל הצדקה, והן אינן נכללות כהיותן שכתבנו.

ב. בפולמוסים בני דורנו הואשמה ההלכה היהודית בגזענות - בהתייחס (לכמה פוסקים) להרג גויים שאינם מקיימים שבע מצוות בני נח, אף שאין בינינו לביןם מלחמה (ענין עבודה זרה כו ע"ב, ובטור ובשו"ע י"ד תחילת ס' קנה, וענין בעיקר ב"ח שם ובשו"ע ס"ק ב ובמחלוקתו עם המהרש"ל ועם הט"ז בס"ק א). ולא היא: ההיתר הקיים שם בסוגיה קשור בהרחבתם של שיקולי ההגנה העצמית של היהודים, ולא בגזענות לשמה. ומסתבר לנו, שאין לנתק הלכה זו משאר הדברים שנאמרו בסוגיה זו שם. הסוגיה מקרינה חשש גדול מאוד מכל מפגש עם גוי: בדרך, במרוצת, אצל הספר, בטיפול המילולית ועוד. ההיתר להיפטר מן הגוי על ידי הריגתו הוא תוצאה של חשש זה. לאור זה אפשר שהיו, שהמציאות שונה, שונה אף ההלכה בכך, ובכל קבוצת גויים תהא הלכה שונה. מכל מקום, גזענות ודאי שאין כאן. זאת ועוד: רוב הפוסקים סבורים, שיש איסור גמור להרוג גוי, אף באינו שומר ד' מצוות בני נח.

10. ענין פסחים כה ע"ב, יומא פ"ב ע"ב ועוד. ולשון הגמרא היא: "מאי חזית דמא דידך סומק טפי, דילמא דמא דהווא גברא סומק טפי" (= מניין שדמך אדום יותר, שמא דמו של הזולת אדום משלך).

11. רבו השיטות בכך. עסקנו בנושא זה בהרחבה במאמר "ענין במשנת חסידים", ספר הובל לשיבת הר עציון, אלון שבות חש"ת, עמ' 231-269. כדברינו משמע בעיקר בשו"ת הבי"ח החודשות סי' מג (ענין הערה 18 במאמרו הנ"ל).

12. ראו חז"ל (ענין חז"ל דמא דידך סומק טפי, דילמא דמא דהווא גברא סומק טפי).

אל סף התהום, אף אם הגורם עשה זאת בשוגג, מחמת רשלנות וכד', אף שדוראי אינו חייב מיתה על כך, לא נוכל לומר מבחינה מוסרית לנהג המחליק, שלא יציל עצמו בכוחו את ההגה כלפי הגורם האשם בתקלה.¹³

עקרון זה נראה נכון לא רק ביחס ליחיד, אלא גם ביחס לציבור שלם. כיצא בו במלחמת העמים. אם יש אשמה בעם המותקף, היא 'מטהרת' את מעשי ההג הנעשים גם בתפיש מפשע (כל עוד מדובר על מעשה המלחמה ולא על פשעי מלחמה), כשהמטרה היא לחסוך בהרוגיו של הצד המתקף עתה. ייתכן אפוא להסכים את מצוות מחיית עמלק - לא כעוקרת את כל מושגי הצדק כלפיו, אלא כפעולת הגנה ומניעה בשל כוח ההרס הטמון בו לעם ישראל בעתיד, וכפי שאכן נתגלה בימי המן.

אלא שכדברינו אלו טמונה סכנה גדולה. שהרי אם חפצי צדק ומוסר אנו, לא נוכל להסתתר בכל מצב מאחורי טענת ההגנה העצמית והחשש מפני הכאת הרחוקות, בטווח שאינו נראה לעין, באין מצב של 'חולה לפניך' (= סכנה בעליל הנראית כרגע, אי לפחות הנצמית בטווח הקרוב) כדי לבוא ולהשמיד מחמתה עם שלם, על נשיו ועל טפן. עם כל ההבדלים הרכים והעצומים¹⁴ בין מה שהצגנו כאן לבין תורת הגע הגרמנית, גם היא טענה בשם ההגנה העצמית (החשש לניווט של הגע 'המפותח' מחמת התערבות), והסתמכה בכך על תורת ההישרדות המושתתת ('הברירה הטבעית') שהוסמכה לתורת של דרווין.¹⁵ כלום כל תטאה הוא בתיאוריה המעוותת שלה, וכלל לא במסקנות המורשעות שהוציאה ממנה.¹⁶

13. א. מבחינה מעשית ודאי שיש לדון בכל מקרה לגופו במידת האשמה, ולא ננסנו לכך כאן. ב. דוגמה נוספת ללבטים שלנו בכך היא סוגיית "עובדי המקדש לילי" (סנהדרין ע"ב ע"ב). בבחינה שכן חיי הולדת לחייו של היילוד נעשית שם הבחנה, שבפירושה נחלקו הפוסקים. מכל מקום נראה, שהלבטים שם הם ממחי נחשב העובר כינשוא מידת הצדק.

14. אין דבר בעולם שישווה ברע שלו לתורת הגע הגרמנית, ויש להצטער על השימוש הרב שעושים בה אצלנו, כשאנשים משווים אליה את תורותיהם של יידיכים הפוליטיים. תורת הגע הוסיפה את הרעה של ההבחנה המשווה בין הגזעים האנושיים לשתי הרעות של תורת דרווין, מתן הליטימיזם להישרדות לגבור על הצדק ללא כל תנאי, והקביעה שיש היתר לחקק לחסל את החלש במקום לעזור לו. אמנם, למיטב ידיעתו הדלה, העיוות המוסרי לא נזכר בשום מקום אצל דרווין עצמו, הוא עצמו לא עסק במשמעויות המוסריות של תורתו, ואף אין הכרח גמור מתורתו למסקנות מעולם הטבע לעולמו המוסרי של האדם. אך מסתבר, שהוא קיצר את הדרך שלא מדעתו לתורת הידרוניזם החברתי של הרברט ספנסר (ענין: א' גרינבוט וח' אורמאן, ערך 'ספנסר הרברט', האנציקלופדיה העברית כו, ירושלים-תל אביב תשל"ד, עמ' 285), תורה שהעריפה תועלתנות על פני הומניזם, וכן להקמת סדרותיה של תורת הגע ומצוות השמדת הגזעים החלשים.

15. ענין: י' כץ, שנאת ישראל, תל אביב תש"ס, עמ' 290-291.

16. דומה לי, שבדיננים על המוסר ועל האנושיות בכללם לא הוקדשה די תשומת לב להוס ולחזוקת המוסר שגרמה תורת דרווין לאנושות, החל מן המאה ה"ט למינים. היהדות המאמינה הייתה כמעט היחידה, שלחמה מלחמת חרמה נגד דרווין ותורתו. אך היא עשתה זאת רק בשל הספק

המוסרי שגרמה תורת דרווין לאנושות, החל מן המאה ה"ט למינים. היהדות המאמינה הייתה כמעט היחידה, שלחמה מלחמת חרמה נגד דרווין ותורתו. אך היא עשתה זאת רק בשל הספק

דחינו את האפשרות ליישב את המוסר והצדק עם מצוות מחייה טוטלית של עמלק על ידי הוצאתו של עמלק אל מחוץ לתחום נשואי הצדק, וכן על ידי הוראת שעה גורפת המצדיקה את השמדתו מטעמי הגנה עצמית בשל הסכנה הבלתי נראית הנשקפת ממנו. עדיין לפנינו אפשרות תאורטית ליישב מצווה זו, ועדיין בתחום המוסר והצדק. הבה נאמר, שיכולתנו כבני אדם להעריך את הסכנות והנזקים שקיומו של עמלק גורם לנו כעם ולאנשות כולה - היא מצומצמת מכדי שנוכל לשפוט את מידת מוסריותה של מצווה מחייתית. עלינו לקבל ולהאמין, שהקב"ה, שכתב מצווה זו בחזרתו, העריך בדרך נכונה את הנזק המוסרי והאמוני שבקיומו של עמלק לעומת הנזק המוסרי שבמחייתו, ועלינו להאמין בעת קיום מצוות זו, ש"הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט" (דברים ל"ב, ד).

שהטילה תורת דרווין בקיומו של בורא ומנהיג לעולם. מן ההוכחות הנודעות ששימשו במשך הדורות לקיומו של בורא ומנהיג לעולמו היה משל 'קסת הדין' - הטענה, שכשם שלא ייתכן, שיצירה ספרותית הינה תוצאה של קסת דין, שנשפכה במקרה, כך לא ייתכן שעולם מחושב ומתוכנן לכל פרטיו כעולמו הוא תוצאה של התפתחות מקרית בלא שכל רצון המכוונים את התפתחותו. תורת דרווין סתרה טענה זו על ידי תיאורית 'הברירה הטבעית' - שקבעה את חוק קיום העולם, שהחזק והמושלם יותר מכלה את רעהו הפחות מפותח ממנו. מבין עוליה, שיתכן שהתפתחותם של המינים השונים היא מקרית, כביכול, והם מתפתחים גם לכיוונים פגומים ובלתי הגיוניים וגם לכיוונים המאפשרים את שלמותם, וכל זה ללא שכל וללא היגיון. אך המינים החזקים והמושלים הם השורדים במלחמת הקיום המתמדת, ולכן נראה עולמו כאילו הוא מפותח והגיוני. נדמה לי, שהמאבק הדתי נגד התיאוריה הסתירה את הדעת מן המאבק המוסרי שהיה צריך להתפתח נגדו, לאור ההכרה 'החוקית' שנתנה לכן, שכדי להתקיים - על החזק לחסל את החלש במקום בעצמו לעצור לו (שוב נדגיש: אין הכרח בהיקש זה למוסר האנושי, וכנראה אין סיבה להניח שדרוון התכוון לו. הוגי דעות מעוותים ומדושים, בעיקר באנגליה ובגרמניה עשו הקשה זו על דעת עצמם, והשתמשו בו). מכך, בצירוף תיאורית ניטשה על החזק (ה'על-אדם') התפתחה תורת הגזע הגרמנית (עיי', למשל, בקצרה, אצל ב' מגי, הפילוסופים הגדולים, תל אביב תשנ"ז, עמ' 322). אנו, בעניית דעתנו, רואים קשר ביור בין יסודות הכפירה באלוהים של דרווין, לבין הכפירה במוסר שיצרה. נסח את דברינו על פי דוסטויבסקי בספרו האחרון קרמיוזוב: "כאין אלוהים, הכל מותר". וכוונתי שם - בלא מציאותו של הקב"ה, אין טוב ואין רע ואין מוסר.

תאוריית דרווין בצורתה המקורית כבר הופרכה, והוסבה לגא-דרוויניזם. אך דומה, שדווקא לתוצאותיה המוסריות עשויה להיות עדנה. אנו רואים קשר בין המוסר הדרוויניסטי לבין החברה הקפיטליסטית בעולם הפוסט-מודרני, שבו אין נקודת עיגון מוסרית אובייקטיבית מוחלטת הנכונה מכל נקודת מבט. ההצלחה והכוח עשויים להיות מדורגים בפסגה, ונקודת מבטו התוקפנית של החזק, השורד והמושלם, כביכול, עלולה להיות נכונה מבחינה מוסרית לא פחות מזו של איש המוסר הקלסי, התובע עזרה לחלש. הטיב להראות זאת א' כהן, בספרו את סיפור כיפה אדומה מנקודת מבטו של הזאב שוחר הטרף (לישון עם כיפה אדומה לקום עם שלושה חיזרונים קטנים, חיפה תשנ"ז, עמ' 94). עלינו להיות מודעים גם לסכנה זו ולדעת להתמודד עמה.

גם לטענה זו יש נקודת תרפה משמעותית. אילו היה בא נביא ואומר לנו, שחטאו של עמלק עתה כבר מנשוא, ייש להשמדו, היה מקום לתיאוריה שהצענו. שחיי ודאי אמת היא, שיכולתנו להעריך את המציאות מוגבלת, ועלינו להכיר ביהירותנו של נביא המדבר אלינו בשם ה' בהערכת המציאות ובהסקת מסקנות ממנה. אך כשהתורה היא המצווה אותנו בציווי העומד לעולם מאז מעמד הר סיני על המחיה הטוטלית, אין כאן שאלה של הערכת מציאות, משום שהמצווה קדמה להתנהגותו של עמלק בדרך שעתיד לקיים את המצווה, ומשמע שאינה תלויה בהתנהגותו. ואם נאמר, שידעה התורה לסוף דעתו של עמלק, שאינו עתיד לשוב מחטאיו ולשפר את דרכיו, הרי עקרונו בכך את עקרון הבחירה החופשית. ואם נאמר, שעקרון הבחירה החופשית אינו נכון לגבי עמלק, חזרה שאלתנו הראשונה למקומה, מה הצדקה יש לנו להתלונן על התנהגותו.¹⁷

עדיין הפתח פתוח לדרך אחת, שאמנם נראית לנו דחוקה, אך אין לנו פיוחה חרי-משמעותי לדרך זו. דרך זו מסתמנת לנו מבין השיטין של כמה מן הפוסקים,¹⁸ והיא, שעמלק הוא כה רשע עד שחזקתו היא להרשיע, הוא וכניו אחריו. לכן בכל דור יש להורגם, דמן הסתם רשעים הם. אמנם, אם ידועה לנו חפותם וצדקתם, אכן אין להורגם. ועדיין נראית לנו דרך זו דחוקה.

נוכל להרחיב את טענת חוסר הכנתו ולומר, שגם בלא לבחון את התנהגותו של עמלק, אין לנו כוח שיפוט חזק ואובייקטיבי דיו כדי לבחון את צדקת צו מחייתו, ועלינו לקבל את אמות המידה המוסריות של התורה, ולהאמין בצדקת משפטו ומוסרו של הקב"ה.¹⁹ אלא שלעניות הכנתו אין הכרח גדול ובעל משמעות בין הטענה שהקב"ה פועל על פי אמות מידה מוסריות, שאינן מוכנות לאדם, אלא רק לו עצמו, לבין הטענה, שאין כלל מוסר עצמאי, והטוב הוא רצונו של הקב"ה מצד עצמו, וכל ערכן של מצוות המוסר אינו אלא מתחת היותן רצון ה'. אם אין לאדם כלים ואמות מידה אובייקטיביות לבחון את הצדק והמוסר, או שאלו אינם קיימים כלל והם בטלים כלפי רצון ה', ודאי שאין מקום לכל שאלה על מוסריותה של מצוות מחיית עמלק ולכל שאלה על האחר-שאינו לגיטימי. לשאלה זו עצמה נקדיש את הפרק הבא.

17. לא נעסוק כאן בשיטה הפילוסופית המאפשרת להעניש על מעשים רעים אף אם נכפור בבחייתו החופשית של האדם, ואף שהוחרה שיטה זו ונדונה אצל ר' חסדאי קרשקש בספרו אור ה' (מאמר ב כלל ה בעיקר פרק ג).
18. גור אריה (שמות י"ז, טז, ד"ה אין השם שלם; דברים כ"ה, יז ד"ה מטמאן במשכב וסור); אבני נזר (אריה סי' תקנח). ציץ אליעזר (חלק יג סי' עא), וכך עולה גם מדברי החזון איש יו"ד סי' קנו ס"ה.
19. עיי' ד' סטטמן וא' שגיא, דת ומוסר, ירושלים תשנ"ג, עמ' 125-130. מסקנתם בכך אינה שונה בהרבה מדברינו.

ב. האם הקב"ה מחויב לאמון המוסר המקובלות באנושות כנבונות?

נפירנו מן הפרק הקודם בשאלה, האם הקב"ה כפוף לאמון המידה המוסרית הקיימת אצלנו, או שמא רצונו 'השרירותי' הוא הקובע מהו הטוב האמתי. שאלה זו שאל סוקרטס בוויכוח עם אאות'יפון, והסיק, שצו המוסר הוא עצמאי, והאל, מחמת שהוא טוב, נהג לפי צו זה.²⁰ על מסקנתו זו של סוקרטס, שנראית מגבילה את רצונו של הבורא, וכופפת אותו למחויבותו לנורמות הנמצאות מחוץ לרצונו נשתברו במשך קרוב לחמישים היוכלות שעברו מאז קולמוסים רבים. סטטמן ושגיא²¹ היטיבו לנתח חלק נכבד מן הנכתב בסוגיה זו, והם נוטים במסקנתם לשלול את האפשרות שהאל פועל על פי רצון חופשי לחלוטין. הם עושים זאת מכוח טענות רבות. השתיים המרכזיות שבהן, לעניות הבנת, הן האחת, ששרירותיות הלב היא פגם מוסרי וחיסרון, ואין לייחס לאל פגם מוסרי (מעמ' 60 ואילך); והשנייה, המכונה בספרם 'תזת קרמזוב' (מעמ' 84 ואילך, עיין שם ניסוחה בספרו של דוסטויבסקי האחים קרמזוב), המניחה, שאם למוסר אין ערך עצמי בלא קיומו של האל וצו האל העומד מאחוריו, הרי שאם נניח קיומו של עולם בלא אלוהים, הכל יהא בו מותר, כולל למשל, עינויים של ילדים לצורך הנאתו של המענה אותם. כיוון שדבר זה הוא בלתי מתקבל על הדעת, ממילא בטלה ההנחה שקיומו של המוסר תלוי בבורא, ושאינו לו מעמד עצמאי.

מסקנתם של סטטמן ושגיא, הקרובה ביותר לתיאוריה הקושרת את המוסר בבורא העולם, היא (שם, עמ' 94-97), שאכן אין הצו המוסרי תלוי בו (אף שבהחלט ייתכן שאין הוא 'יצורה עליו'). טענה זו פוגעת בריבונותו של האל (בעובדה שיש אמת יסודית שאינה תלויה בו). היא פוגעת אף בחירותו של האל, בכך שהיא קובעת לו שאם ברצונו להיות אל טוב, הוא חייב לכפות את עצמו לחוקים שאינם תלויים בו. את השאלה הראשונה פותרים שני המחברים בדבריו של ריצ'ארד סווינבורן,²² שכפופות לחוקי המוסר היא כפופות לחוקי הלוגיקה, וכשם שאין הקב"ה יכול לבורא ריבוע, שאלכסונו שווה לצלעו. החיסרון בכך אינו בקב"ה, אלא במושג עצמו. את שאלת חירותו של האל הם פותרים באמצעות הגדרה השונה מן ההגדרה המקובלת לחירות. הם מקבלים את הגדרתו של שפינוזה²³ לחירות. שחופשי הוא דבר הנמצא מתוך הכרח טבעי ואינו מוכרע על ידי זולתו. בספר אחר מקצין שגיא את הגדרתו לגבי חירותו של האל עד לכלתי אפשרי לדעתנו, כלל: "האל והאדם שותפים בקהילה המוסרית. שניהם כפופים למוסריות במידה שווה".²⁴

20. עיין כל כתבי אפלטון, תרגם י' ליבס, תל אביב תשל"ה, כרך ב, עמ' 267.
21. לעיל, הערה 19.
22. ראה שם עמ' 120-134.
23. שפינוזה, תורת המידות, תרגם י' קלאצקי, רמת גן תשמ"ח, עמ' כח, ובספרם - עמ' 97.
24. א' שגיא, 'יהדות בין דת למוסר', תל אביב תשנ"ח, עמ' 14.

***

אף שאיני כדאי למתח ביקורת על ספר חשוב זה של סטטמן ושגיא, דומני, שנקודת תורפה מרכזית בו היא הסתמכותו הבלתי נלאית על מקורות זרים, ודלות מקורותיו בספרות התורנית היהודית לדורותיה.²⁵ הנחות הנראות לנו כבלתי הכרחיות כלל, הן שהביאו למסקנתו של הספר על הגבלת ריבונותו של בורא העולם, ועל הגבלת חירותו על פי המושגים המקובלים.

לעיל הבאנו את הכנתם של המחברים בעקבות 'תזת קרמזוב', שניתן לסתור את הזיקה בין המוסר לבין צו האל כשנניח את קיומו התאורטי של עולם ללא האל, ועדיין הצו המוסרי יהיה קיים. את הנחת קיומו המתמדי וללא תנאי של הצו המוסרי מבססים המחברים על דבריו של סווינבורן,²⁶ שהתכונות המוסריות תמיד נלוות לתכונות טבעיות מסוימות. לדעתנו, הנהגה זו אינה נכונה, ונרחיב על כך בהמשך דברינו. גם טענתם שאי-אפשר לתת הסבר מתואם לכך שמעשה מסוים אסור מבחינה מוסרית בעולמות מסוג אחד (שבהם אנו מניחים את קיומו של האל), ומותר בעולמות מסוג אחר (שבהם אנו מניחים את אי-קיומו), היא טענה שלדעתנו אינה נכונה.²⁷

לעמדתה של הספרות התורנית בכך הקריש א' שגיא ספר בפני עצמו, והובא בדברינו לעיל הערה 24.

25. עמ' 86 בספרם.

26. אנו חולקים על דעתם של המחברים לא רק כסיבות העקרוניות, אלא גם כסיבות המעשיות הפשוטות. לא מצאנו אצל המחברים בפרקים על הנדון ענה שום דיון על שאלת נשוא הצדק.

27. שעליה הרחבנו לעיל (שגיא הם דנים על כך במקום אחר, ונשמט מעיננו). והרי שאלה זו היא מרכזית מעין כמותה כדי לקבוע אם מעשה מסוים הוא מוסרי או לא. היא יכולה לפצל בין עולמות, שבהם מעשה מסוים יהיה אסור, ובין אחרים, שבהם הוא יהיה מותר. ניתן לכך דוגמות מספר:

א. גם אם אנו מניחים מבחינה עקרונית, שהתעללות בילדים חסרי ישע לצורך הגשמת צרכים

של הולת היא מעשה בלתי מוסרי בעליל, עדיין עולה השאלה מיהו נשוא צדק זה. בנינו

כותב שורות אלו ובעיני רבים אחרים, כלל זה נכון גם לגבי המתה עוברים במעי אמו

לצורכי חירותה של האם. טענה זו מתחזקת מיום ליום, משמגלה המדע עוד ועוד על

סבלם, הרגשותיהם ומודעותם העצמית של העוברים, וכן על ייסורי גסיסתם מנת הפסקת

ההיריון. למרות זאת, ברוב החברות העצמיות של העוברים, מותרת המתה זו לצורך חירותה של

האם להשתחרר מהריונה. הסיבה לכך היא, שהעובר אינו מוגדר כחברות אלו כעשוא

צדק, וכללי המוסר אינם חלים עליו.

ב. רבים בחברה האירופית ככלל והגרמנית בפרט האמינו, שהם אינם חורגים מכללי המוסר

האנושי בהתעללם ביהודים בהשמדה ההמונית, וזאת - כיוון שהיהודי 'חול' להיות

בתודעתם המעוותת נשוא צדק.

ג. כפי שכתבנו לעיל, קיימת לדעתנו סכנה גדולה, שהתברכות הפוסט-מודרניסטית תכיר

כלגיטימיות של טענות מעין אלו בעתיד. ייתכן אפוא, שמעשה אחד יהיה מוסרי בחברה

אחת ובלתי מוסרי בחברה אחרת.

יחושך דברים (עמ' 87-88), ביססו המחברים את דבריהם על עצם הלגיטימיות שבהנחת קיומם התאורטי של עולמות שבהם האל אינו קיים, ולפחות על כך שהתגלגלותו והצו שלו אינם הכרחיים. גם על כך נחלקו בהרחבה. אנו חולקים לחלוטין גם על מקומו של העיל (מסוייגברג), שהמסקנות הלוגיות הן מחוץ לריבונותו של האל. כל הנהגותיהם של המחברים שהובאו לעיל, נראות לנו כנובעות מהנחת בסיס אחת, והיא, שהלוגיקה והמוסר כפי שהם נתפסים בשכלנו, כלבנו ובמצפוננו, הם אמת אוניברסלית. הנחתנו בהמשך דברינו היא, שמה שנתפס אצלנו כלוגיקה ומוסר הם ערכים המותנים במבנה כלי השיפוט שלנו, שהרי אין אנו אלא כשר דם, אדם שיסודנו מעפר וסופו לעפר.

נפרט את דעתנו על אחדים מפרטי הנושאים הנידונים:

א. הסתירה הלוגית המוכרת לגבי רצונו וחירותו של הקב"ה היא, שמחד גיסא, התניית ערכי שלמות ברצונו, הופכת את מציאותם למקורית; ומאידך גיסא, אם ערכים אלו אינם תלויים ברצונו, הם הופכים את חירותו למוגבלת. נבחר את דברינו: כעבר נהגו אפיקורסים להצטמצע בשאלה הלוגית, האם יכול הקב"ה לברוא אבן כה כבדה, שלא יהא כוחו להרימה. הם אהבו לשמוע את צירוף המילים 'הקב"ה אינו יכול', צירוף שאדם מאמין מתקשה להעלות על דל שפתי.

המלכוד הפנימי קיים אף בשאלות פשוטות יותר ויסודיות יותר. למשל - האם יכול הקב"ה להיות (על פי רצונו) בלתי שלם? האם הוא יכול (ברצונו) להיות חלש? האם הוא יכול ברצונו להיעדר? ועוד. עצם יכולתו ולו בכוח להיות בלתי שלם, פוגמת בעינינו את שלמותו, ומצד שני - אם אינו יכול לממש רצונו בכך - חירותו מוגבלת, ואף בכך יש חוסר שלמות.

פתרון המלכוד טמון לעניות דעתי בכך, שמציאותו של הקב"ה כפי שהוא צריכה להיות קודמת בעינינו להגדרת כל מושג. השלמות והקיום, הכוח והאחדות, הם מושגי משנה, שאותם אנו מגדירים לעצמנו על פי הכרתנו את הבורא ומתוך ניסיון לדמות צורה ליוצרה. הואיל והגדרתם הראשונית של מושגים אלו היא מכוח הופעתו של הבורא בעולמו, השאלה האם ניתן להצמיד אליו תארים הפוכים של חלקיות, היעדר, חולשה ושניות, היא ניסיון לשאול האם ניתן לזהות את השלמות עם החלקיות, את הקיום עם ההיעדר וכדומה. כאן כרוך שהחיסרון הוא בעצם השאלה, ולא בהכרתנו ובהגדרתנו לעצמנו את מציאותו של הקב"ה.

ב. כל מה שכתבנו נכון, לדעתנו, רק לגבי ערכים אוניברסיטליים הקשורים בשלמותו של הקב"ה. המחברים הנ"ל דנים בהרחבה על צדקו וטובו של הקב"ה (עמ' 63 ואילך). הם קורשים את טובו במידת המוסר שבו. את המוסר הם מגדירים כקשור בהסבת

הערנו כאן הערה מעשית על ניסוחם של המחברים הנ"ל. אמנם ברור לנו שאין בהערה זו כדי לדחות מבחינה עקרונית את שיטתם. בדחייה העקרונית עסקנו בגוף המאמר.

אשר, מניעת סבל והכשחת צדק (עמ' 70). לעניות דעתנו, הסבת האושר ומניעת הסבל, ככל שהם נוחים לאדם ומשמחים אותו, אין בהם כדי להגדיר את הקב"ה כטוב במושגים המקובלים עליו, כל עוד אנו מניחים בדבריהם, שטוב זה הוא 'הכרח טבעי'.²⁸ טוב, במושגיו הוא מי שבוחר מרצונו החופשי להיות טוב, כלומר, מי שיכול להיות גם רע, אם ירצה בכך. לכן, אף שהקב"ה 'מוכרח' להיות שלם, אין הוא מוכרח להיות טוב, אלא שהוא רוצה בכך.

ג. הגדרתו אלו מחירות אותו לשאלה הראשונה, האמנם חייב הקב"ה למקו עצמו למערכת חוקים חיצונית כדי לא להיות רע ושרירותי? תשובתנו היא - לא. כדי לענות תשובה מפורטת על שאלה זו, עלינו לשוּב לשאלה שרמזנו עליה לעיל, מה ערכן של ידיעתו והכרתו כטיבו של מוסר האמת.

חוש השיפוט של האדם על ערכי הטוב והמוסר ובחירותו בהם הם מרכיבי המצפון. האדם נולד עם מצפון, ו"טבע הנפש האנושית הוא ללכת בדרך ישרה".²⁹ אך המצפון אינו דבר המוכן מאליו, ואף שהוא מוכנה בטבע הנפש האנושית, הוא אינו חלק מנפש של בעל החיים. המצפון הוא המרכיב העיקרי בצלם אלוהים שבאדם. הקב"ה ברא את האדם עם חוש שיפוט על ערכי טוב ורע, הדומה ככל האפשר לזה של הקב"ה עצמו, ועם רצון הדומה לרצונו של הקב"ה עצמו.³⁰ מצפונו של האדם מדרך אותו אל ערכי המוסר הידועים לנו, כיוון שהוא נברא בצלם אלוהים, וכיוון שהקב"ה חפץ בערכים אלו. לכן, אילו חפץ הקב"ה בערכים אחרים מאלו הידועים לנו היום (למשל - שפיות דמים, שקר וגנבה), ואדם היה נברא בצלם אלוהים - היה מצפונו של האדם מכון אותו לאותם ערכים, ותחושותיו כלפי הקב"ה התפץ בערכים הנכונים היו כתחושותיו היום כלפי הקב"ה. אך אילו לא נברא האדם בצלם אלוהים - היה מפתח לעצמו ערכים ללא קשר לרצונו של הקב"ה, וייתכן שלא היה מפתח לעצמו ערכים כלל, אלא היה חסר מצפון, וערכיו של הקב"ה לא היו מענייניו. האדם היה מתחייב אל הקב"ה כאל בעל כוח ועצמה בלבד (מה שמביע שם 'אלוהים'), ולא כאל בעל ערכי מוסר וטוב (מה שמביע בעיקר שם 'הוי"ה'). ובמושגים שלנו - כל אדם היה בעל מוטיבציה רחבת כשל עובדי עבודה זרה שהאל במושגיהם אינו אלא בעל כוח אך לא בעל ערכי מוסר, וכך הם עובדים אותו. הם שורפים את בניהם באש לאלוהיהם, כיוון שהם נכנעים לכוחו ולעצמתו, ולא מתוך תחושה שהם עושים את הטוב ואת הנכון. הם אינם מצפים כלל מאלוהיהם לגילוי

28. עיין במובא משפיעה לעיל, הערה 23.

29. עיין: אורות התשובה, אור עיצון תשמ"ז, עמ' כב.

30. עיין בהרחבה בעניין זה: אורות הקודש ב, ירושלים תשכ"ג, עמ' לט ואילך.

ערכי מוסר וטוב, לא כהתנהגותו עמו, לא במה שהוא מצווה עליהם לעשות ולא במה שהוא מצפה מהם כהתנהגותם.³¹

נסכם ונאמר, שהטוב הוא טוב, כיוון שהקב"ה חפץ בו. אך בניגוד לחברי כת האשכנזי, שמביאים הרמב"ם במורה הנבוכים (ח"א פרק יז), השוללים כל קנה מידה אנושי להבדלה בין טוב לרע ומגדירים את הטוב כדבר שה' חפץ בו ואת הרע כדבר שה' מואס בו, הרי שלדברינו - לאחר שהקב"ה חפץ בו וברא את האדם בצלמו - מקבל הטוב הגדור אוכייטיבית בשיפוטי של האדם, לא רק מחמת היותו צו ה'.

31. יש דמיון בין הגישה האלילית שהזכרנו לבין גישתו של ישעיהו ליבוביץ' (יחידות, עם יהודי ומדינת ישראל, ירושלים-תל אביב תשל"ז, עמ' 26-27), שאינו מייחס לבורא ולמצוותיו מידות ומוסר, אלא רואה אותן כגזרות בלבד. כך למד אף את מצוות "אהבת לרעך כמוך אני ה'" - הכל מצד הפעולה, ולא מצד המוסר. את צייתנותו של אברהם בצו לשחוט את בנו הוא רואה כהתפתחות חיובית ביחס להתנהגותו הקודמת בפרשת סדרם, כשעריע על משפטו של הקב"ה (שם, עמ' 292-293), ועיין במאמרו "דרך ה' ודרך הצדקה והמשפט", ממלכת כהנים וגוי קדוש, אלון שבות תשמ"ז, בעיקר בעמ' 165-171, 177-178. ושוב - הקב"ה אינו אלא קצוה, ולא מחוץ דרך לדוגמה במידות ובמוסר. הוא מקור סמכות ולא מקור הזדהות.

אמנם, כדבר אחד חשוב (ולדעתי חשיבותו גדולה, אך משנית) שונה ליבוביץ' מן הגישה האלילית הנ"ל. הגישה האלילית מונעת על ידי פחד היצוני מכוחו ומעצמותו של האל, וזוהי סיבת צייתנותו. ליבוביץ' מונע מכוח הכרה פנימית בסמכותו של הבורא, ויראת אלוהים של אברהם היא יראת הרוממות, ולא יראת העונש כאצל עובדי עבודה זרה. בכך יש, לדעתי, דמיון בין ליבוביץ' לבין עמנואל קאנט, שאותו דחה ליבוביץ' בתקיפות (שם, עמ' 27). אצל שניהם המניע העיקרי הוא הכרת האדם את חובתו הפנימית כלפי הצו המחייב אותו, וכניעתו כלפיו. אלא שקאנט דובר על הצו הקטגוריאלי הכללי, וליבוביץ' על צו הבורא (ואצל שניהם אין למצפון ולמידות טובות ערך אמתי מצד עצמו).

רעיון זה של הערצת אל בשל כוחו ללא קשר לטובו ורמתו המוסרית, מוכר לנו גם מעבודת האלילים המודרנית. כמה מאלילי הבמה, אלילי הכדורגל, אלילי האיגרוף ואלילי הזמר של דורנו, היו מושחתים עד עמקי נשמתם, ואף עסקו בפלילים, ברמאויות ובשפיכות דמים. אך הסוגים להם המשיכו להעריצם בשל כוחם וכישורונותיהם (תופעה זו מחלחלת למרבה הצער אף לתחום המנהיגות הפוליטית. כוח, עצמה, מצליחות והופעה מרשימה, הם מושא להערצה ולבחירה 'אלילית' מן הסוג הנזכר). ומה לנו כי נלין על עובדי עבודה זרה קדמונית, שכנו את משנתם על יסודות אלו?

אך כיוון שהאדם זכה וברא בצלם אלוהים - נטע בו הקב"ה את רצונו שלו כמדרך וכמכונן לערכים שהקב"ה חפץ בהם. מכיוון שכן, ערכים אלו נשפטים בעיני האדם כערכים נכונים, טובים ומוסריים, אף כשהם עומדים כשלעצמם. האדם יכול אפוא להגדיר את העזרה ליתום ולא לאלמה כערך מוסרי וטוב מחמת שיפוטי של מצפוני, ולא להגדירים כטובים רק בגלל שהקב"ה ציווה עליהם. הוא יכול להגדיר את ההתנכלות לחלש כדבר רע לא רק בגלל שהקב"ה אסרה, אלא גם בגלל צו מצפוני שלו הנוגד התנכלות זו, וזוהו המוסר השביעי.

זוהי הסיבה שמהר"י קולון פסק (שורש קסן, והביאו גם הטי"ז ב"ר"ד, סי' עט ס"ק ט), שאישה שבגדה בבעלה ונאפה עם זר - אסורה על בעלה אף אם לא ידעה שהקב"ה אסר על הניאוף, כיוון ש"מעלה בו מעל" יעשתה דבר שאף צו המצפון הוא בגידה באלוף נעוריה.

דברינו אלו הם פירוט של הנזכר בדברים מספרי הקבלה והתסידות במשפט אחד, על דרך ההשתלשלות ממנו יתברך אל עלמנו. ממנו נאצל בראשונה 'הרצון' (= 'כתר עליון'), ומן 'הרצון' נאצלו 'החכמה', ועמה מושיגי היסוד של עלמנו. אחריה - ה'בינה', ועמה פירוטן המעשי של מושיגי יסוד אלו, ואחריהן המידות. מושיגי היסוד של המוסר ושל השכל והמידות הטובות, הכאות לידי ביטוי במוסר, הן אפוא מכוח רצונו החורפשי הנעלה מכל.³²

אנו נקצר כאן, אך המעיין בדברינו יזכה, שבהתנתותו אלו מיושבות כל השאלות וההשגות שהשגנו לעיל על סטטמן רשגיא, ומיושבות גם רבות מההידהיהם שלהם בספרם החשוב על דת ומוסר.

נסכם בקצרה את מסקנותינו: בפרק הראשון הסקנו, שקיומו של 'אחר' שאינו לגיטימי - קרוב לוודאי, שאינו עולה בקנה אחד עם המוסר. בפרק זה הסקנו, שהקב"ה בחר במוסר, והנהיגו לאדם. בחלק הבא נדון בשאלה שלישית, האם ייתכן לומר, שבעלותו של הקב"ה על עולמו תפקיע את חובתו המוסרית כלפי נתיניו, ותאפשר לו לגזור עלינו מצוות, שמצדנו כבני אדם אין הן נראות מוסריות, אך מצדו, כאדון לכל בראינו, יש לו הזכות המוסרית לצוות עליהן, ולכן אין לנו להרהר אחר מידותיו בעשותו כך.

חלק ב - מול דור המדבר

א. "כמתגבר על ה' "

ממכת ראשון נראה, שפרישת עמלק נוגדת את מה שכתבנו במבוא, הן ביחס לקב"ה, והן ביחס לתוקף המוסרי של מלחמות הכיבוש של עם ישראל. שהרי מצוות מחיית עמלק כוללת בתוכה שני יסודות בלתי מוסריים בעליל במושיגי המוסר האנושי:

א. הצו למחייה טוטלית - מנער ועד זקן, טף ונשים. ואף שדבר זה לא נזכר בתורה במפורש, הרי כך נתפרש מפי שמואל הנביא:

32. א. לכן אף בשאלות לוגיות - לא ננסח: 'הקב"ה אינו מסוגל לעשות $5=2+2$ ', אלא: 'הקב"ה ברא את שכלנו בדרך שאין אנו מסוגלים להבין מציאות, שבה $5=2+2$ '.

ב. נביא דוגמה לבין מדבריו של השפת אמת לפרשת 'כי תצא', חזקיה', ברי"ה במדרש כשם שנתן. השפת אמת מתחבט בשאלת קן ציפור, בין רחמיו של הקב"ה העולים מפשטי המקראות ומן המדרש כאחד, לבין המנהג בברכות (פ"ה מ"ג) האומרת על קן ציפור (להבנת המפרשים) שמידותיו של הקב"ה אינן אלא גזרות. הוא מבאר את ההבדל בין רחמי בשר ודם הנכפים עליו מחמת רגשותיו הטבעיים, לבין רחמיו של הקב"ה: "רק שכן גזר הקב"ה להתניג העולם במידת הרחמים, ולכן נקרא הקב"ה בעל הרחמים. שאינו כמו כ"י, שהרחמים גוברין עליו לשנות את רצונו. רק אדרבא, הקב"ה שליט על הרחמים... אבל רחמיו של הקב"ה הם גזירות". ובתרי"ז בא"י: "ובאמת זה עצמו, שהטביע הקב"ה ענין רחמים בכל ברייה במידה ידועה".

עתה לך והכיתה את עמלק והחרמתם את כל אשר לו ולא תחמל עליו והקטפה מאיש עד אשה מעלל ועד יונק משור ועד שה מגמל ועד חמור (שמ"א ט"ז, ג).

ב. אי-הגבלת זמן הנקמה, אלא "מלחמה לה" בעמלק מדר דר" (שמות י"ז, טז) ו"בהנחית ה' אליהך לך" (דברים כ"ה, יט), וכמו שמצינו בשמואל, שקרא: "פקדתי את אשר עשה עמלק לישראל אשר שם לו בדרך בעלתו ממצרים" (שמ"א ט"ז, ב), כארבע מאות ושלשים שנה לאחר חטאו של עמלק.

וכבר שמו חז"ל כפי שאלו, שנצטווה על כך, את השאלה המוסרית המתבקשת משני אלו:

יזכור שאלו עד עיר עמלק וירב בנחל - אמר ר' בנאה: התחיל מריב דברים כנגד עגלה ערופה, אמר לפניו רבונו של עולם זה הורג וזה נעופת ומכפרת? ורבוין אמרין: מריב דברים כנגד הקב"ה, רבונו של עולם כך אמר לי שמואל לך והכית את עמלק והחרמתו וגו', אדם חטא בהמה מה חטאה? יצאה כת קול ואמרה: 'אל תהי צדיק והרבה' (קהלת ד', טז) - יותר מכוראך (מדרש קהלת זוטא פרשה ז).

נראה, שכך נחלקו במדרש ר' בנאה ורבונו: רבונו טענו מתוך פיר של שאלו את טענתו הראשונה: אם גדולים חטאו, קטנים מה חטאו. ואילו ר' בנאה שם בפיו את טענתו השנייה. מדוע לחטאו של כל רוצח יש כפרה, ואילו חטא עמלק - אין לו כפרה עולמית.³³

מכל מקום, המדרש שם עונה על טענותיו של שאלו בדרך עקיפה:

אמר ריש לקיש: כל מי שנעשה רחמן על אכזרים נעשה אכזר על רחמנים, מולן משאל, הוא דכתיב ואת נב עיר הכהנים הכה וגו' (שמ"א כ"ב, יט), כתיב הכה ויחמל שאל והעם' (שמ"א ט"ז, ט), והתם לגבי נוב עיר הכהנים על רחמנים לא חמל.

המדרש מנצל היטב את הדמיון הסגנוני בין הצו של שמואל למחות את עמלק, צו ששאל לא מילא אותו כיאות, לבין מחיית נוב עיר הכהנים בפועל.

עתה לך והכיתה את עמלק והחרמתם את כל אשר לו ולא תחמל עליו והקטפה מאיש עד אשה מעלל ועד יונק משור ועד שה מגמל ועד חמור (שמ"א ט"ז, ג).

לעצומתו:

ואת נב עיר הכהנים הכה לפי חרב מאיש ועד אשה מעלל ועד יונק ושור וחמור ושה לפי חרב (שם כ"ב, יט).

33. או שבבין את טענתו בדרך שונה: איך תכפר עגלה על חטאו של רוצח? כיצא בו, איך יכופר לאחר מאות שנים לעמלק על ידי הריגת הדור החדש עתה, שזיקתו לחטא עמלק בימי דוד המלך גדולה מזיקתה של העגלה על הרצח שהיא באה לכפר עליו.

אך המדרש אינו מבאר איך יש בתשובתו כדי לענות על האמת שבהשגתו של שאלו: יש במדרש כדי לאשש את טענתו, "אל תהי צדיק הרבה" - אל תהי צדיק מבוראך ולומר, שאלו אינו צדיק מבורא, שהרי הרג את נוב עיר הכהנים. אך אין במדרש כדי להשיק את בוראו, הקב"ה מחמת עצמו, בציווי למחות את עמלק.

אנו עוד נשוב למדרש זה. כרגע נציין רק את העובדה, שבחז"ל ובמפרשים הקדמונים כמעט שלא מצאנו התייחסות ישירה לשאלות אלו. חכמי הדורות האחרונים התמודדו עמן יותר, והתייחסות עקיפה מצאנו אף בקדמונים. מכל מקום, השאלה שעסקו בה כמעט כל המפרשים היא, כמה גדל חטאו של עמלק מכל העמים שנלחמו עם ישראל, ואלו ששעברו אותם באכזריות רבה כל כך.

רמב"ן (שמות י"ז, טז) ענה על שאלה זו שתי תשובות שונות, ואף מניגדות. רוב המפרשים הלכו בשתי הדרכים בעקבותיו:

וטעם העונש שנעש עמלק יותר מכל העמים, בעבור כי כל העמים שמעו וייקונו, ופלשת אדם ומאב ויושבי כנען נמוגו מפני פחד ה' ומהור גאונו, ועמלק בא ממדקן כמתגבר על השם, ולכן אמר בו ילא ירא אלהים' (דברים כ"ה, יח), ועוד כי הוא ניין עשו וקרוב לנו, עובר מתעבר על ריב לא לו.

פירושו הראשון של רמב"ן רואה בעמלק את איבה הברור של האמונה בה. עמלק הוא נושא דגל הכפירה. בעת שכל העמים הכירו במלכותו יתברך על ים סוף, הראה עמלק לכולם את יכולתו להילחם נגד עם ה'. בהתמודדות עמו - מקבלת לאור זאת משנה משמעות העובדה, שהמלחמה הייתה בסמוך להר חורב, ששם הייתה מלכות ה' אמורה להתגלות בשלמות לכל באי עולם. ההתגלות כבר החלה בצור חורב בהוצאת המים מן הסלע, ואז בא עמלק להילחם בישראל. רק לאחר הניצחון עליו המשיכה ההתגלות במעמד הר סיני. סמיכותה של המלחמה למעמד הר סיני, שבו מתגלה ה' לעיני עמו, ואמור היה להתגלות לכל באי עולם, מתבארת היטב לדרכו של רמב"ן. שהרי עמלק בא להכחיש את מלכות ה' בעולם, וזו התגלית רק לאחר הניצחון עליו. לפירושו מתבארת גם משמעות הנס המיוחד שבמלחמה - "והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל" (שמות י"ז, יא), שהרי המלחמה היא מלחמת ה'.

פירושו זה של רמב"ן יכול להסתייע גם מסגנון המקראות בשמות י"ז. הקב"ה מבטיח שם - "כי מחה אמה את זכר עמלק", הוא נשבע על כך בשמו ובכיסאו, וקובע - "מלחמה לה" בעמלק מדר דר".

הקושי בפירושו זה של רמב"ן הוא הבנת המציאות. וכי שכב מדברי, סביר שהיה פרימיטיבי ומלא דאגות לקיומו הפיזי, ימסור את נפשו למלחמה על נושא כהתנגדות לאמונת הייחוד בה? מכל מקום, אולי יש בדרכו זו של רמב"ן כדי להצדיק, לכאורה,

ניתוק בין המלחמה בעמל לבין ערכי מוסר אנושיים, שהרי כולה קודש לה' ולאמונה ייחודי.³⁴

- בדרכו העקרונית של רמב"ן הלכו רבים וטובים, ובדרכים שונות.³⁵ נזכיר כאן את שיטתם של בעלי התוספות,³⁶ שדיברו על מלחמה באמצעות כשפים ומלות, כלומר, בדרכים לא טבעיות ועל-טבעיות.³⁷ דבר זה רומז על כך, שגם סיבותיה של המלחמה אינן טבעיות. זה נראה קרוב לרמב"ן, שראה בה מלחמה על שורשי האמונה בה'. בדרך שונה הלך רבי צדוק הכהן מלובלין בספרו רס"י לילה.³⁸ עמלך, לדידו, מייצג בעיקר את כוח דמיון השקר השולט בעולם, ואת שלמותו המדומה כוחו ובשכלו, ואכן, עיקר העבודה נגזר היא במישור הרוחני.³⁹ אך גם שיטתו בנויה כשיטת רמב"ן, שעיקר מלחמת עמלך הייתה נגד האמונה בה' ובעבודתו, ובהתאם לכך אף מצוות המלחמה בו. בדרכו של ר' אבנר קולמוס נשתברו על השאלה, האם דבר, שכולו קודש לה', צריך להיות מחובר למוסר. המבטא צרכים אנושיים, או דווקא נבדל ממנו לחלוטין. עסקנו בכך מעט בפריקים הקודמים. הפילוסוף סרן קירקגור, מייסד האסכולה האקזיסטנציאליסטית, נחשב במידה רבה כנושא דגל ההפרדה בין המוסר לבין הלכליל לה', בעיקר בספרו על עקידת יצחק - חיל ורעיה.⁴⁰
- עיי' למשל בפירושו העמק דבר של התנ"ך לשמות י"ז, ד': "ועמלך הוא ראשית גוים, השונא את ההשגחה תכלית שגויה". ועיי' עוד גם בפירושו ספרו לדברים כ"ה, יט', ובמלבי"ם שם.
- עיי' בדבריהם שמות י"ז, ח אות ג; פס' ט אות א, ד, ו; פס' יא אות ג ועוד; ובדרשם, באופן מצומצם יותר, גם רש"י והחזקוני בפס' י'.
- וכן עוד שם בפס' ד אות א, על מחיית עמלך משני העולמות, ובפס' יב אות ג, על הצורך בזכות אבות ובזכותם של הלוחות, שעדיין לא ירדו. כל אלו מביעים מלחמה כלתו טבעית.
- עיי' שם בעיקר עמ' 20 ואילן, ובפס' 41, 46-47, 66-65, 107, 121-123, 129-135.
- עיי', למשל, שם עמ' 107: "לזה הוא הזכירה, שישים האדם אל לבבו למחות זכר זה מהעולם, היינו, ע"י שיזכור וישים אל ליבו דבר זה... ושאינו רוצה דבר נגד רצון ה' יתברך בשום אופן. שזהו אמת בלי ספק בכל לבבות בני". והזכירה בדבר זה ממילא מוחה, וההפך - השכחה". ועיי' עוד שם, עמ' 135.
- אמנם, חשוב לציין בהבנת שיטתו, שר' צדוק בנה את שיטתו כנדרש נוסף על פשטי המקראות, הנוספים בהשגחה ממשית של אוכלוסיות עמלך, ושלא כרש"י הירש, למשל, שכתב בפירושו לספר שמות (סוף פרק כ"ה, עמ' קצ): "תמחה את זכר עמלך - לא עמלך, אלא זכרו ותהילתו של עמלך". הוא דורש שם מן האנושות להפסיק לקשור כחיל תהילה לראשם של גיבורי החרב, ובכך הוא רואה את מחייתו של זכר עמלך. את מלחמת ה' בעמלך הוא רואה כעצם השגחת ה' בהיסטוריה (שם, עמ' קעא). הוא קובע, על סמך הפסוק "ויחיה ידיו אמונה", שהמלחמה היא על ידי אמונה ולא על ידי חרב. את "לא תשכח" ביאר בפירושו לספר דברים (עמ' שכג), שאם תבוא להזהלל בעצמותך הפיזית נגד החלשים ממך, אל תשכח את השגחה למעשה עמלך, ועוד. בכך שונה רש"י הירש שוני מהותי מר' צדוק ומן השפת אמת, שאף הם הדגישו את חשיבות המלחמה הרוחנית באמצעות האמונה. ספרי החסידות לא עקרו את פשטי המקראות ופשטי ההלכות על השגחה ממשית ממקומם. הם אף לא ראו באמונה את הניצחון הסופי על עמלך, אלא את התעוררות הסייעתא דשמיא ויד ה' במיגורו הפיזי של עמלך.

צדוק הלכו רבים מספרי החסידות, ובעיקר הג"ר יהודה אריה לייב מגור, בעל השפת אמת.⁴⁰

40. השפת אמת מדגיש פעם אחר פעם, ש"כל מלחמת עמלך להשכיח מבני" התורה ולהחזיק בהכלי עולם, שזה בחינת השכחה" (פשת זכור תרס"ב); "עיקר התנגדות עמלך הוא לתורה" (לפורים תרמ"ב, וכן שם תרמ"ג ד"ה ענין, תרס"ג ד"ה חיל, ועוד); "ועמלך החייב על חידו" להחסיא את בני" ולמרוח במקום" (לפורים תר"ם). מזה עולה אפוא, שכל הצורך לכפות על בני ישראל את התורה על ידי יד כניגית, ושלא קיבלו מרצון, אינו אלא בגלל עמלך (שם תרמ"ה, וכן בתרנ"ד, ד"ה איתא). אף הכישלון במעמד הר סיני במעשה העגל היה בגללו (שם תרל"ו ד"ה בגמרא, תרנ"ו ותרס"ג, ד"ה ליהודים, וכן בפרשת זכור תרל"ה, תרנ"ג ועוד). עמלך להלם גם נגד ברית המילה (זכור תרנ"ו, תרס"ד ועוד) וגגד השבת (שם, תרמ"ט ועוד), הוא מלכב גילוי שמו יתברך בעולם (זכור תרמ"ג ותרמ"ט), ולא רק בדור יצא מצרים, אלא בכל הדורות (שם סוף תר"ם). הוא מבטל עדות ה' אחד בעולם (שם תרנ"ו), והוא שגור לצורך לצמצם את השכינה לתחומי המשכן והמקדש. בשלו לא נסתים שם התיקון הגמור של בני ישראל (זכור תרל"ו), ואף לא של אומות העולם, שהיו מוכנות ליראת ה' ולקבלת מלכותו עוד מן הנס כים סוף (זכור תר"ם). מלחמתו זו בישראל ובתיקונים שהם מתקנים בייחוד ה' בעולם, אינה מיוחדת דווקא לדור יצא מצרים, אלא היא לדורות עולם (שם תרמ"ה ד"ה איתא נשבע). יתר על כן: עמלך נלחם לדורות עולם בעבודת ה' של כל יחיד ויחיד מישראל (שם, שם ד"ה איתא במדרש). לכן - "לעולם לאחר מלחמת עמלך יש קבלת התורה" (לפורים תרנ"ט, וכן תרס"א תרס"ב ד"ה ליהודים), ו"בכל מקום שיש מפלת הרשע, מתעורר אח"כ כח התורה" (לפורים תרמ"ז, וכן שם תרנ"ג ד"ה איתא ותנ"ד ד"ה הענין), "וכן נתקנת המחשבות וחזרות האזרות לבני" (שם תרל"ו ד"ה ותוסף).
- מסקנתו מכל זה היא, שהמלחמה עם עמלך היא בעיקרה על בסיס רוחני. "שעיקר כוח מחיית עמלך - ע"י אמונה", והאמונה היא - "להיות בטל חיות האדם לכוונת השי"ת" (תצווה תרל"א ד"ה ובמדרש). ואף פרטי המלחמה הם כאלה: "שמכות הפנימיות יש להכין בעבורי כלי מלחמה" (זכור תר"ם), ואף חרבים, אינה אלא "שיש להם ע"י התורה שייכות אל קצה הרבו של הקב"ה כמ"ש ירמיהו אל בגרונם, ועיי' יזכר פפיות בידם". שהרי עמלך "שלקח לו חרבו וחלקו לעצמו, אבל בבני" כתיב ואשר חרב גאותך" (שם תרמ"ט, ד"ה עוד). לכן מרגיש השפת אמת, את מצוות הזכירה על פני מצוות המחיה עצמה, "שעיקר מחיית עמלך ימ"ש תליא בשנאת בני" עלי, ונשיהיה השנאה בשלמות, יתמחה לגמרי". והשנאה עצמה - "יקדים מצווה זו לשנאת אותו בתכלית השנאה, תליא ברוב אהבה ודביקות בני" בעבודה הבורא ית" (זכור תרמ"ז, וכן בתרמ"ג). ובמקום אחר (שם תרמ"ז, ד"ה מה) מכאן השפת אמת, שעל ידי מנחת השבת ("בהנחת") מבטלים בני ישראל עצמם כלפי מעלה, ומוחים בכך את זכר עמלך, ושמירת שבת בחודש אדר מסוגלת לכך במיוחד (שם תר"ג, ד"ה וקבעט), ובכל שבת יש קצת מחיית עמלך (שם תרמ"א).
- הוא"ל והמחיה היא בעיקרה רוחנית, עיקר המצוות הוא "למחות שם עמלך" (תרל"ד ד"ה עוד), "ולכן כל אחד צריך להיות שונא לעמלך" (שם סוף תרנ"ד), ומשמע, לכאורה, שיר בשנאה, ואין צורך גם בפעולה מעשית. ולכן "יש לנו לבקש ולשמוח בלבד; י"מ" במפלת עמלך ודעו" (פורים תרמ"ב ד"ה עיקר).
- המחיה בפועל תהיה אפוא בידי הקב"ה בכבודו ובצמצו. מכוח העבודה הרוחנית של ישראל בזכירה, בשנאה ובהשתוקקות לקרבת ה' (עיי' למשל, תצווה תרנ"ח).

הופתענו למצוא גישה רומה לגישה חסידית זו אצל פוסק מובהק, מן ר' ישראל מאיר הכהן רבין מראזין, כבדרך אנב, בספר חפץ חיים. החפץ חיים דן שם בפתיחה על מצוות העשה, שמספר לשון הרע עובר עליהן (פתיחה, עשין, יבאר מים חיים, אות א), ומשווה בין "זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים" (דברים כ"ד, ט), לבין "זכור את אשר עשה לך עמלק" (שם כ"ה, ז), וזו לשונו: "וזהו כאשר נצטוונו בזכירת מה שעשה לך עמלק כדי לדעת שלא על חיוס ימחה ה' שמו, רק מחמתו עליו לנקום החמס שעשה לנו, ושלא היה ירא ממנו יתעלה וכו'". החפץ חיים הביא את הפסוקים מספר דברים, ששם נאמרה מצוות "זכור", שם נזכר החמס שעשה לנו, ושם נזכר, שלא ירא אלהים. אך החפץ חיים, גם בהקשר זה כתב, שהק"ה, הוא שינקום והוא שימחה, ולא הטיל עליו אלא לזכור זאת, ושלא כנאמר בספר דברים, שמצווה עליו למחוחו.

***

לכאורה, דרכו של בעל השפת אמת, של ר' צדוק ושל ספרי חסידות רבים ההולכים בדרך דומה, מפקיעה לחלוטין כל משמעות היסטורית מעשית, וכל משמעות היכולה להתיישב עם פשוטו של מקרא. דרך זו הופכת את המקראות לקרדום לחפור בו אידאות חסידיות. היא באה לידי ביטוי, לכאורה, בכל מה שהבאנו עד עתה ממנה. אך בעיקר היא באה לידי ביטוי במשפטים המורגשים לעיל, שבהם הפקעה המלחמה בעמלק מזמן כלשונו (על פי הגדרת התורה - "כהניח ה' אלהיך לך" - דברים כ"ה, יט) אל "בכל דור ודור". היא הופקעה מן הגרעינים ההיסטוריים הבסיסיים - העמים, וכאן - ישראל ועמלק, אל "כל אדם ואדם". כלי המלחמה הם רוחניים, ועיקר המלחמה היא בריצון ובתחושות.

דרך פרשנות חסידית זו הוגדרה בבהירות רבה על ידי שיאי (לעיל, הערה 24), עמ' 216, בפיק הון בפרשנות היחודית לדרוזה על היחס לעמלק: "לעומתם, הפרשנות הפסיכולוגית-פנימית ראתה בסיפור (עמלק) סמל לדרמה הקיומית של האדם, הנאבק כנגד הרע שבתוכו עד הורמה". שיאי אינו מתייחס בדבריו כלל לשפת אמת, אלא לקטעים בודדים בספר עבודת ישראל לר' ישראל ב"ר שבתי, המגיד מקוויניץ ונועם אלימלך לר' אלימלך מליזנסק. בדבריו על ר' צדוק התייחס שיאי רק לנאמר בפרי צדיק, ולא לעיקר משנתו של ר' צדוק בסוגיה זו, הנאמרת בספר רסיסי לילה.

הגדרתו זו של שיאי, אינה תקפה לדעתנו, כלל, לגבי גישתו של השפת אמת. לענין, למרות דבריו לעיל, יש בדרכו של השפת אמת התמודדות גם עם השאלה ההיסטורית וגם עם השאלה הפרשנית. פירוש ידיו של משה, המשלכות מערכת נסית והתערבות אלוהית ישירה במלחמה, ובנוסף לה הסתירה בין הפסוק בשמות י"ז, ז, שבו נשבע ה' - "כי מזה אמה", לבין הפסוק בדברים כ"ה, יט, שבו מצווה התורה על ישראל - "תמחה את זכר עמלק", שני אלו מאפשרים את פתרוננו של השפת אמת (בדרך דומה תירץ סתירה זו האלשיך לשמות י"ז, יד), והוא מחלק בין עבודתם הרוחנית של ישראל בדבקות בה' ובשנאת הרע ועמלק, לבין משימתו של הקב"ה להשמיד את עמלק מכוח עבודתם של ישראל.

ייתכן להביא חיזוק לדרך זו מן ההתמודדות הקמאית בין מחולליהם של ישראל ועמלק - יעקב ועשו. יעקב, שהעשירי את לבן בכוח עבודתו החרוצה (כדרך שהעשירי יוסף את האוצר המצרי בשנות הרעב) נשתעבד ללבן כעבדות משפלה (כדרך שנשתעבדו ישראל במצרים) השפלה שהחרפה אצל בני לבן (בראשית ל"א, א) - כדרך שהשעבוד החמיר אצל יורשו של פרעה המשעבד (שמות ב', כג). עם החרפת מצוקת השעבוד באה גם ההתגלות והתביעה האלוהית ללכת ולעבוד את ה' בבית אל (כדרך שנצטווה משה בסנה ללכת עם ישראל לעבוד את ה' בהר

חורב). בדרך אל המנוחה ואל הנחלה בממלא קריית הארבע (או איין ישראל אצל יוצאי מצרים). לאחר שיצא יעקב מבית לבן ולבן דרך אחוץ דרך שבעת ימים (במקביל לרדיפת פרעה אחרי בני ישראל עד ליום השביעי בים סוף). בדרך לבית אל (המקבילה, כאמור, להר סיני), בעוד יעקב מתנהל לאיטו, לדגל המלאכה ולדגל הילדים, כשהילדים רכים, והצאן והבקר עלות עליו (עיין בראשית ל"ג, ג-ד), פגע בו עשו עם ארבע מאות לחמו, וקודם לכן המלאך - שדו של עשו, שפגע בכך ירכו, כדרך שפגע עמלק בנחשלים בישראל בריפדים, וחתן ערלוניהם שחתת הוין, בדרך להר סיני.

אם נכונה ההקבלה שעשינו, ייתכן שיש ללמוד מדרך מאבקו של יעקב בעשו לדרך מאבקו של ישראל בעמלק לדורות עולם. יעקב נאבק נגד המלאך - שרו של עשו בפמליה של מעלה. משניצא את המלאך, במאבק שמן הסתם היה בעיקרו רוחני, נתישרו דרכיו בעולם הגשמי מאלוהין כלא צורך בתוספת מאבק. וכך גם המאבק לדורות עולם בעמלק, על פי דרכם של השפת אמת, ר' צדוק, האלשיך וספרי חסידות אחרים - הוא מאבק שיקרו רוחני וערך בפמליה של מעלה, ואין בדרך זו ניגוד בעליל לפשטי המקראות.

יתר על כן, השפת אמת מתמודד על טענתו גם בזירה ההיסטורית. הוא מפרש את תבוסתו של המן במגילת אסתר כמכת מוות אחרונה שהונחתה על עמלק (השווה גם דה"א ד', מג): "כיוון שנפסק שוב כוחו האחרון, הוא גאלה שלמה מתחת יד עמלק. אם כי עוד חיה מחיית עמלק בימי משיח, אבל כוחו להרע לנו, נראה שנפסק לגמרי". ממילא עיקר המצווה עד ימות המשיח היא השנאה והמלחמה הרוחנית, ולא המלחמה בשדה הקרב, וכפי שהייתה בזמן המקרא. דברים אלו דומים לדברי הרמב"ם (הלכות מלכים פ"ה ה"ד) על עמי כנען. ואכן, לא מצינו את עמלק על במת ההיסטוריה אחרי פרישת המן.

הנולה מדבריו הוא, שאין לבוא אל השפת אמת בטענה, שהוא משתמש בפסקי התורה כקדרום לחפור בו רעיונות עצמאיים משלו. פשטי המקראות והמצאות ההיסטוריות עמדו לפני בעת שכתב את דבריו.

שיאי הביא ראיה (בעמ' 214 שם) לטענתו על פרשנות פסיכולוגית-פנימית, הפותרת בדרך זו את הבעיה המוסרית וההיסטורית שבמחייית עמלק, או ליתר דיוק, עקפת אותה, מדבריו של ר' צדוק בפרי צדיק לפרשת וזכר, פרק א' (עמ' 172) - "דענין מחיית עמלק הוא לשרש ולצקור שורש הרע ויצר הרע". אמנם ראוי לדעתנו לעיין, שר' צדוק הביא שם שני פירושים מדרשיים מחז"ל לרמזים הטמונים בשם "עמלק". האחד - שפירוש כילק, והשני - שבא ללוק דמן של ישראל. בדרך הטבע ר' צדוק רואה בפירוש הראשון מדרש רוחני ולא מציאותי, שהרי בו עמלק פורח באויר כילק. בפירוש השני הוא רואה מדרש היסטורי-מציאותי. שיאי מזכיר את דבריו של ר' צדוק על הפירוש הראשון. אך ר' צדוק ממשיך לפירוש השני, ובו והוא מעגן אותו אל כבלי ההיסטוריה והמצאות, ועמלק אינו אלא עם מחוצץ ואכזרי. כך הוא עושה גם בחבים מפירושו לפרשת עמלק בהמשך הפרי צדיק, ויותר מכך בספרו רסיסי לילה, שהתוכן לעיל.

עם כל זה, אנו מסכימים עם שיאי לגבי כמה מספרי הדרשות החסידות, דוגמת עבודת ישראל למגיד מקוויניץ או נועם אלימלך לר' אלימלך מליזנסק. ספרים אלו, לענ"ה, לא התיימרו להתמודד עם המקראות עצמם ועם המאורעות שקרו, ונטלו אותם כיוצאין כאסמכתא בעלמא לרעיונות בחזרת עבודת ה' החסידית. בספרים אלו מלחמת עמלק אינה מציאות גשמית, אלא התמודדות רוחנית. אך שלא כדברי שיאי, לא נראה לנו שניתן להביא מהם ראיה למחזרה חסידית המתמודדת עם המקראות. ומן השפת אמת ר' צדוק, שהובאו לעיל, הוכחנו את ההיפך.

פירוש השני של רמב"ן אינו עוסק במאבק ישיר בין עמלק לבין הקב"ה, אלא בשנאת ישראל הטבועה בו מאזי אביו - עשו, ובשלה בא ממרחקים עד רפידים כדי להילחם בישראל.⁴¹ יש סיוע רב במפרשים גם לכיוון זה, והוא הפך למקובל מאוד בעיקר לאחר השוואה. מבין הוגי דורנו - הרב סולובייצ'יק הוא הנחרץ ביותר בדרך זו, שמפני שנאת ישראל בעולם הם ממשיכי דרכו של עמלק, ועליהם חל צו התורה לגביה.⁴² "תמחה את זכר עמלק".

הקושי המרכזי שהעלינו לעיל בשיטת רמב"ן, קיים גם על פירושו זה, והוא - התאמתו למציאות ההיסטורית של תקופת יציאת מצרים. האמנם שמר שבט מדברי את איבת אבותיו במשך מאות שנים לעם ישראל, וזאת למרות שבמשך שנות הבנינים, שבוך נשתכבדו ישראל במצרים, לא היה להם כל עימות עם עמלק? האמנם טרח לבוא ממרחקים רק בשל יצרי אנטישמיות ונקמה?

41. כך משמע במפרשים רבים, וביניהם - הרמב"ם בספר המצוות עשה קפט.

42. עיין בעיקר פריקם במחשבת הרב, ירושלים תשמ"ד, עמ' 136: "כל אומה המצויה, שמדיניותה היא להשמיד את העם היהודי, היא עמלק, כי היא חרתה על דגלה סיסמה של שנאה להטת: 'לכו ונחידם מגוי ולא יזכר שם ישראל עוד'. זו מלכות רשע עקשנית, שבה אנו מצווים להלחם, ואשר לה נשבע הקב"ה בכבודו ובעצמו איבה נצחית. משום כך היא מצוה עשה מן התורה: 'זכור את אשר עשה לך עמלק... לא תשכח'". ובהמשך שם: "בדורנו אנו רואים את עמלק, שהטיג וסמאלין היו התגלמות נאמנה של משמו של סבן, הגר"ח מבריסק. הרחיב עליהם הרב י' גרשוני, 'בענין מצוות מחיית עמלק', קול צופיך, ירושלים תש"ם, עמ' תלד; ועוד.

בדבריו של הרב ישנם שני חידושים: האחד - זה שעסקנו בו כאן, היהודי בין עמלק לשנאת ישראל. נוסף מאוחר יותר בחידוש השני - הטענה שיהודיו של עמלק לדורות עולם הוא אידאולוגי ולא אתני. הרב סולובייצ'יק מדייק זאת מן הרמב"ם (הלכות מלכים פ"ה הל' ד-ה). האומר, שזכרם של עמי כנען כבר אבד, ולכן בטל ועבר מן העולם הצו למחותם ולא לחיות מהם נשמה, ובעמלק אינו כותב כך. משמע, שהמצווה תקפה אף היום, אף שלא ידוע לנו על עם, המשמר את זכר עמלק מבחינה אתנית. הרב מסיק מכך כאמור, שזכר עמלק הוא האידאולוגיה של שנאת ישראל והאנטישמיות לדורותיה.

ועיין בשו"ת שבט הלוי, יו"ד סי' קמט, שהביא את קבלת הגר"א (על סמך הגמ' במגילה ו' ע"א), שהגרמנים הם משורש עמלק גם מבחינה אתנית. המחבר שם קיבל זאת להלכה כספק בלבד, ולכן התיר לקבל גרים גרמניים, ולא חשש למכילתא. האוסרת לקבל גרים מעמלק. ועיין עוד בכו"ז בשו"ת ציץ אליעזר להגרי"א ולדונברג, חלק יג סי' עא, וכן בספרו הלכות מדינה, ירושלים תשס"ו, חלק ג, שער י פרק א.

ב. "ואתה עוף ויגע" - מדוע?

רמב"ן, שהוכח לעיל על שני פירושו, פירש את פרשת עמלק בעיקר על פי הנאמר בספר שמות, ואכן כתב את דבריו בפירושו לספר שמות.⁴³ מפרשים רבים (ר"י אברבנאל בפירושו לדברים ועוד) שפירשו את חטא עמלק, "צאו דווקא מן הפסוקים בספר דברים. הם מפרשים, שחטאו של עמלק הוא חוסר האנושיות שגילה בעימות עם ישראל, וההנחה, שחוסר אנושיות זה מאפיין את דרכו של עמלק בכל עת. חוסר אנושיות זה בא לידי ביטוי לא רק בהתקפה הפתאומית הבלתי מוסכרת וללא כל רקע על ישראל, אלא בעיקר בצורת ההתייחסות שלו, כגיבור על חלשים:

ויזב כן כל הנחשלים אחריך ואתה עוף ויגע (דברים כ"ה, יח).

פרשה זו טעונה הסבר בשתי נקודות:

1. מדוע היו ישראל כנחשלים כאותה מלחמה, בעוד שבמלחמות אחרות, כמלחמת סיחון ועוג, הראו את גבורתם? אמנם, ניתן ליישב תופעה זו בהבדל הטבעי הנשוי להיות קיים בין דור יוצאי מצרים, שהפחד והשעבוד מוטבעים בהם מלידה, לבין דור הבנים, שגדל כבני חורין במדבר, והוא שלא חטא במרגלים, והוא שנלחם בסיחון ובעוג מלכי האמורי. אך ניצחנו של יהושע על עמלק בסופה של המלחמה - דוחה אפשרות זו, אלא אם כן נניח מציאות של נס תלוש לחלוטין מן המציאות. ועדיין דומה שהעניינות, הנחשלות והיגיעה, טעונות הסבר.
2. מדוע לא נזכרה התעללותו של עמלק כנחשלים בספר שמות, אלא רק בספר דברים? מדוע למרות זאת בוקעת זעקת הנקמה לדורות גם מספר שמות?⁴⁴

נסה להתמודד בפרק זה עם השאלה הראשונה.

43. אמנם, בדבריו כלל גם את הנאמר בספר דברים, והסתמך על הפסוק "ולא ירא אלהים", הנאמר בספר דברים, כדי לומר, שעיקר כוונתו הייתה נגד הקב"ה. רמב"ן מגיח בדבריו אלו שתי נקודות. שניתן לחלוק על כל אחת מהן: א. המילים - "ולא ירא אלהים" מוטבות בפסוק על עמלק, ואין המשך של הנאמר על ישראל - "ואתה עוף ויגע": ב. הביטוי "ולא ירא אלהים" מתייחס למצווה הקשורה ישירות לאמונה בה, ולא להתנהגות בלתי אנושית. כאן נציין רק את העובדה, שהקשרו של ביטוי זה במקרא עוסק לרוב בהתנהגות בלתי אנושית, ולא בענייני "יראת שמים". על פי הביטוי המקובל היום. כך גם נפרש בפרק זה את מעשה עמלק. השווה למשל: "כי אמרת רק אין יראת אלהים במקום הזה והרגנו על דבר אשתי" (בראשית כ', יא); "את האלהים אני ירא" (שם כ"ב, יח); "והיראן המלך את האלהים" (שמות א', יז), ועוד רבים.

44. חשובה לשאלה זו ניתן לנתן בפרשנות מקומית. לעניות דענו, אפשר שפסוקי נקמת המחיה שבספר שמות, שייכים מבחינה כרונולוגית לשנת הארבעים, ולא לעת רפידים, ונתיבות בספר שמות היא בבחינת אין מוקדם ומאוחר בתורה, כפסוקי אכילת המן עד בואם אל ארץ נשבת. שנכתבו בשמות ט"ו. ראה לדברינו היא זו ה' לשים את צו המחיה באותו יחוש, דבר המתאים לתקופה לאחר שכבר נתמנה למנהיג במקומו של משה. אך לא ראיתי לשום מפרש או מדרש שבאר כך.

הגבלת מגוון המזון האישיות ל'עומר לגולגולת', הביאה למנה, שלימים תגדיר אותה התורה כענייני ורעב.

ייען ויערבך ויאכלך את המן אשר לא ידעת ולא ידעון אבתיך למען הודיעך כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם...

(דברים ח', ג.)

ניתן לשער, שהעורך המעשי בכך, היה הכמות הגדולה של הפיות הרעבים ביתם לכמות המן שירדה. אמנם יד' לא תקצר להוריד עוד ועוד, אלא שכאן נכנס השיקל הרוחני-חינוכי של הניסיון, הצורך לגבש מן האספקט האלאמני שיצא מבית עבדים - עם וחברה שיישאו אל העולם את דגלה של "דרך ה' לעשות צדקה ומשפט" (בראשית י"ח, יט). מרכיב מרכזי בגיבושו של העם, הנמצא עתה בדרך אורכה וערב מלחמת כיבוש קשה, הוא הערכות ההדדית בין בני העם, ערכות לקיומו ולרווחתו של כל אחד מהם, ותחושת השוויון החשובה כתחומים רבים בחיים, אך חינוכית מאין כמותה בדרך למתן תורה, ובין חיילים, יוצאי צבא, היוצאים יחדיו למלחמה ארוכה וקשה.⁴⁹

***

הרדשם העולה מן המקראות הוא, שבמברה עמדו ישראל בניסיון, ואף במדבר סין נהגו ישראל כשורה, פרט לחריגים בודדים.⁵⁰ אך כל המפעל החברתי-חינוכי שנבנה שם קרס כרפידים, בעת שלא היה מים לעדה:

ויסעו כל עדת בני ישראל ממדבר סין למסעיהם על פי ה' ויחנו בריפידים ואין מים לשותת העם. וידכ העם עם משה ויאמרו תנו לנו מים ונשתה ויאמר להם משה מה חייבתם עמדי מה תנסון את ה'. ויצא שם העם למים וילן העם על משה ויאמרו למה זה העלייתנו

49. ראה חזקה לענ"ד לפירושו, היא השוואת המן והשקל בספר שמות בפריקנו (ט"ז) לפרשת המן והשקל עם היציאה מהר סיני, בקברות התאוה, בחומש הפקודים פרק י"א. שם מתואר, שבני ישראל מואסים בכך, "הלחם הקלוקל", למרות טיבו ושבתו. הם מקבלים את השקל במקום המן, ויחרונו של השקל על המן כפרשה, אינו בטעמו, אלא בכמות שכל אחד הורשה לאסוף ממנו. "ורוח נסע מאת ה' ויגו שקלים מן הים ויטש על המחנה כדרך יום כה וכדרך יום כה סביבות המחנה וכאמתיים על פני הארץ. ויקם העם כל היום והוא וכל הלילה וכל יום המחנות ויאספו את השקל הממעיט אסף עשרה שקלים" (במדבר י"א, לא-לב). ושני הדברים כפרשה בין המן לבין השקל: א. הכמות שאסף כל אחד (אמנם לחודש שלם) הייתה פי אלף מאשר כמן (כמן אספו עומר לגולגולת, עשרה עומרים יש באיפה, עשר איפות בחומר ועשרה חומרים באמתחתו של הממעיט); ב. כל אחד הורשה לתפוס כפי יכולתו, ללא כל צורך בהתחשבות בצורמיהם של האחרים וללא כל שוויון עם הכולל.

כאן רק נעיר, שפרישת המרגלים, שהעידה על יכולתו הנמוכה של העם להילחם, נסמכה לפרשת קברות התאוה = פרשת אי-השוויון באוכל והמבצר מחלוקה צודקת לשיטת יתפוס כפי יכולתך. נראה, שלא בכדי נסמכו שתי פרשיות אלו.

50. גם החריגים במדבר סין היו קשורים לתחומים אחרים, כשבת והותרת המן, ולא לתחום הנדון לעיל, החלוקה הניזונית והאחריות לקיומו של הכולל.

שלוש תחנות עובדים ישראל בדרכם מים סוף להר סיני: מרה, מדבר סין ורפידים. במרה הם מקבלים את החוק והמשפט, וה' מעמידם בניסיון, שלא נתפרש טיבו בתורה:

שם שם לו חק ומשפט ושם נסהו (שמות ט"ז, כה)

מהקשרם של דברים נראה לנו, שה'חוק' הוא מנת המים הקצובה,⁴⁵ שקבע משה לכל איש מישראל ליטול מן הבאר. מטרתו הייתה, כדי שהמים יספיקו לכולם, וכדי שלא יוצר חלילה, מצב, שבו החוקים והורידים משיגים מים רבים להם ולמשפחתם, ומותירם מאחוריהם את החלשים בצמאותם. הכביה הייתה חינוכית-חברתית, לא פחות מאשר קיומית-פזית. במשמעות המעשית של החוק עסק גם המשפט. קיומו היה הניסיון שנחנכו בו ישראל על פי ה', ועמדו בו, וכפי שנראה משתיקתם של המקראות. בעקבות הניסיון זכו להבטחה המותנית: "כל המחלה אשר שמותי במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רפאך" (שמות ט"ז, כו).⁴⁶

במדבר סין עברו בני ישראל תהליך דומה, והוא יותר מפורש במקראות. גם שם היה האוכל שניתן להם קשור בניסיון:

ויאמר ה' אל משה הנני ממסיר לכם לחם מן השמים ויצא העם ולקטו דבר יום ביומו למען אנסנו הילך בחורתי אם לא (שמות ט"ז, ד.)

דעת המפרשים היא,⁴⁷ שהניסיון קשור בשבת, שנצטוו עליה שם. אך הניסיון נזכר פסוקים רבים לפני שנזכרת השבת.

נראה אפוא, שהצו והניסיון הקשור בו, קשורים למנת המזון שהוקצבה כלקושה לכל אדם ולכל משפחה, וכנאמר בהמשך:

זה הדבר אשר צוה ה' לקטו ממנו איש לפי אכלו עמר לגלגל מספר נפשתיכם איש לאשר באהלו תקחו. ויעשו כן בני ישראל וילקטו המרבה והממעט. וימדו בעמר ולא העריף המרבה והממעט לא החסיר איש לפי אכלו לקטו (שם, טז-יח).

לדברינו, העובדה ש"לא העריף המרבה" אינה נס משמים, כדברי רש"י ורוב המפרשים. אלא העמידה בניסיון וקיום הצו על ידי בני ישראל.⁴⁸ ביום השישי הותרו ישראל ללקט מנה כפולה בלא שנאמר להם מרוע, ורק משעשו כך, נאמרה להם מצוות השבת.

45. עיין למשל: "דק אדמת הכהנים לא קנה כי חק לכהנים מאת פרעה ואכלו את חקם אשר נתן להם פרעה" (בראשית מ"ז, כב); "הטריפני לחם חקי" (משלי ל', ח); "ותחן טרף לביחה וחק לערמיקה" (שם ל"א, טו), ועוד רבים, שמוכח מהם, שחוק' הוא מנת מזון קצובה.

46. סוגיה זו, וכן פרשיות מדבר סין ורפידים שלהלן, נידונו בהרחבה רבה במאמרנו "איפה ואיפה", מגדים יז, תשנ"ב, עמ' 90-61.

47. רש"י וסיעתו שם. ודעת מפרשים רבים (רשב"ם, חזקוני, ראב"ע, רמב"ן ועוד), שהניסיון הוא עצם האמונה בה' והבטחתו בו.

48. ודומה לכך בד"י אברבנאל.

הקריסה הייתה בשלושה תחומים:

- א. המסה - הניסיון שניסו את ה' התורה מכארת את חטאם בשאלתם "היש ה' בקרבנו אם אין", אך שאלתם זו לא נתפרשה כגוף הסיפור. ייתכן שהיא קשורה בטענתם - "למה זה העלינו ממצרים להמית אותי ואת בני ואת מקני בצמא". הייתה בדבריהם כפירה נוספת בעיקר האמונה, שה' הוציאם ממצרים, ושהוא לא עשה זאת כדי להמיתם במדבר, אלא להיטיבם באחריתם.
- ב. המריבה - תגרתם עם משה ותביעתם המפורשת "תנו לנו מים ונשתה". תגרה שהגיעה עד לחשש לסקילתו של משה.
- ג. חטא הרמזו בלשונה החרגה של התורה בהצגת דברי המהללונים: "להמית אותי ואת בני ואת מקני בצמא".

המריבה נעשתה בלשון יחיד, שותפותם בהתקללותם נגד משה לא הייתה אלא התחבורת 'אר הוק' נגד משה. את המים הם דרשו כל איש לעצמו, למשפחתו ולמקנהו ולא למסרת הצלת העם כולו. בפרידים לא הושם להם חוק ומשפט כדרך שהושם להם במרה, ובמקום "ושם נסחה" שבמרה, נתקיים בפרידים - "ועל נסותם את ה'".

ברפידים, כנראה, לא ייתכנו מים, וה' שולח את משה עם זקני ישראל לצור חורב, הנמצא במרחק מסע שלם מרפידים.⁵¹

עתה מתרחש המשבר. משה עובר לפני העם אל צור חורב, ועמו זקני ישראל. כפי שעולה מן ההמשך - גם יהושע נמצא עמו. כיוון שקצרה רוחו וכוח סבלו של העם מללכת לחורב, הייתה ההתגלות בצור חורב רק לעיני משה וזקני ישראל, ולא לעיני העם. המים זרמו מחורב, כנראה דרך "הנחל הירד מן ההר",⁵² עד מחנה ישראל שברפידים.

51. עיין במדבר ל"ג, טו, והשווה שמות י"ט, ב. בכך ישנה תשובה לשאלה, מה נדרש מן העם לעשות וניצוד להגיב כאשר בניהם צמאים למים במדבר צריות, ומשה אינו מבטיח להם דבר. עם כוח סבל נוסף, היה העם עובר את הדרך למדבר סיני ולצור חורב, ואין הקביה ממסה את ברייתו בדבר שאין כוחם לעמוד בו. בצור חורב היו זוכים לקבלת תורה ולקבלת מים כאחד, בהתגלות ישירה מאת ה'. הם היו מצליחים להפנים בקרבם את ההתניה, שהתורה מדברת עליה פעמים כה רבות, בין קיום התורה וקבלת המים מגשמי אין ישראל. התקלות שכאו מכות רפידים היו נמנעות.

52. עיין דברים ט', כא. מתואר שם נחל מלא מים היוור מהר חורב, ואילו משליך משה את אפרו של העגל, שנשרף ב"י בחמז. נחל זורם בעיצומו של חורב תמוז במדבר סיני הוא דבר אפשרי

מהלך יום שלם לפחות. המים כבר לא היו טהורים וזכים כבעת יציאתם ממקרים בצור, הם גם באו ללא התגלות וללא תוכן רוחני. המנהיגות כולה, ממשה ועד הזקנים, לא היו עם העם הצמא והזועף בעת שהמים הגיעו למחנה. כבר קודם שמששה עוב את המחנה, דאג כל אחד רק לבניו ולמקנהו שלו. הצירוף של מים ללא תוכן רוחני, של עם ללא מנהיגות ושל צימאון ללא דאגה לזולת, נראה לנו כצירוף קטלני, שגרם למריבה על המים ולמלחמת הכול בכול.⁵³

וכאן בא עמלק...

ג. בחזרה לכית עבדים

עמלק ראה לפניו עם צמא ועייף ללא ליכוד פנימי וללא מנהיגות, כלומר, ללא התנאים הבסיסיים של יכולת להתגונן ולהשיב מלחמה. זאת, בנוסף להיותו ציבור של עבדים, שלא לומדו במלחמה. עמלק מזנב בנחשלים שבהם, ובכך חטאו. לא נתפרש במקראות

בדרך נס בלבה. נראה לנו, שנחל זה זרם שם מהראת צור חורב במטוה של משה בפרשת רפידים.

53. קשרנו את כיאת עמלק למחנה ישראל, להיעדרם של החוק והמשפט שניתנו במרה. בני ישראל קיימו את החוק והמשפט, ועמדו בניסיונם במרה ובמדבר סיני, אך כשלו בהם ברפידים. קשרנו את הווק והמשפט הנדרשים למידה הנכונה של מנה המון המים של כל אחד ואחד, שהיא הבסיס לחלוקה הצודקת ולעריבות ההדדית לקיומו של הזולת.

בשני מקומות מצאנו התייחסות לקשר זה שבין הדיוק במידות ובמשקלות לבין המלחמה בכלל, ומלחמת עמלק בפרט:

1. בעת נשיאת ראש בני ישראל לפקודיהם, התורה מצווה לכל נפקד לחת כופר נפשו מחצית השקל (עיין שמות ל', יא-טז). על פי מפרשי הפשט (עיין למשל בחזקוני שם), מדובר על פקידה למלחמה. הכופר ניתן לכפר על הלחמים ולמנוע נגף במלחמה, שהרי יהושע מקטרג בשעת סכנה (השווה גם במדבר ל"א, מז-נז). הכפרה היא כאמצעות מחצית השקל, התורה מתנה אותה ב"העשיר לא ירבה ויהיה לא ימעיט". ההבנה המקובלת היא, שכלא השוויון בין דל לעשיר אין אפשרות למנות את העם. אך הבנה זו מתאימה בעיקר לתפיסה המודרנית של המטבע, כסימן לסכום כספי בלבד. במקרא מטבע הוא גוש כסף (או זהב) במשקל מסוים (והטבעה בו צורה). הריבית העשיר אינה תוספת מטבעות, אלא תוספת משקל, ואינה מופיעה לספירה הטכנית. ייתכן אפוא, שכונתה התורה היא לצורך בקופרה על מידות ומשקלות, וכפי שנתגשו במרה ובמדבר סיני, ולא כפי שכשלו ברפידים, וכל זה ככפרה ומניעת נגף במלחמה.

2. בדברים כ"ה, יב-יט נסמכה פרשת מידות ומשקלות להזכרת התבוסה במלחמת עמלק. חז"ל (תנחומא כי תצא ח, ועיין שם בדש"י) דרשו סמיכות זו בדרך דומה, והסתייעו בכך מן הפסוק במשלי (י"א, א-ב), ובפרשה ט שם סמך התנחומא את כיאת עמלק ל"כי יצאו אנשים יחדו איש ואחיו", וגם זה דומה לדברינו לעיל על מריבתם עם משה.

למה עשה זאת, 54 אך מטרת מעשהו עשויה להיות אחרת שגור נעבור מאות שנים בעקלג:

ויהי בבא דוד ואנשיו צקלג כיום השלישי ועמלקי פשטו אל נגב ואל צקלג ויכו את צקלג וישרפו אחת באש. וישבו את הנשים אשר בה מקטן ועד גדול לא המיתו איש וינהגו וילכו לדרכם. ויבא דוד ואנשיו אל העיר והנה שרופה באש ונשיהם ובניהם ובנותיהם נשבו (ש"מ"א ל', א-ג).

בעקלג הלכו בני עמלק בעקבות אבותיהם, ודינבו כנחשלים. הם לא היו מוכנים לעמוד פנים אל פנים מול דוד ואנשיו, מלומדי המלחמה. הם ניצלו את ההזדמנות, שדוד ואנשיו עלו צפונה כצבאו של איש מלך גת. הם כלל לא חשבו על האפשרות, שדוד ואנשיו יגורשו על ידי סרני פלשתים, וישבו במהירות לעירם צקלג. הם יצאו עם צבאם למלחמה רק נגד אוכלוסייה בלתי לוחמת, נגד הנשים והילדים, נגד "הנחשלים אחריו".⁵⁴

דבר הלמד מעניינו, ייתכן להקיש מעקלג של דוד על רפידים של יוצאי מצרים גם בדבר נוסף. במעשה צקלג מרגישים הכתובים, שהעמלקים לא המיתו איש (ש"מ"א ל', ב), וכל הנמצאים בעיר נלקחו בשבי. מסתבר, שהשבויים הוכלו כחלק מן השלל הרב (עיי' שם, פס' טז) שנתפס בפשיטה, והכוונה הייתה למכורם בשוקי העבדים תמורת בצע כסף.⁵⁵ הם עברו עם שבוייהם את הכשור מצפון-מזרח לדרום-מערב, ואולי ניתן להניח,

54. ייתכן שעמלק בא כחלק מהמלחמה על כל מקור מים, וכמו שצפוי שיקרה בין עמים זרים באזור צחיח. בעת שמתגלה מקור מים חדש. ניתן להניח, שלצור חורב, למקום ההתגלות עצמה, לא היה עמלק מעו להגיע, וכדרך שנמוגו עמים אחרים כשעמם על ההתגלות כים סוף. לולא קצרה רוחם של ישראל, ואילו היו מגיעים לשם, לא היו נפגעים מתגרת ידו של הישע. ברחוק מקום משם העז עמלק לקרוא היגר על המים ועל מחוללם, או שלא ידע את מקור זרימתם ולא הכיר בנס. טחימת הפסוקים בספר שמות הייתה מאפשרת לנו להניח (אף ללא בסיס בפסוקים עצמם) את עילת הסכסוך הנוכחית. אך מלחמה כזו לא הייתה מצדיקה שבועת נקם כה חמורה מפי הקב"ה. גם הפסוק בספר דברים - "אשר קרץ בדרך ויזנב בך כל הנחשלים אחריו ואתה עיף ויגע" - מצביע יותר על כך, שמעצקת המים לא הייתה עילת הסכסוך, אלא ניצול המצב שבו היה עמלק יכול להתפלל על ישראל.

55. ייתכן שפרישת צקלג דומה לפרישת רפידים גם בכך שהיו אלו שני מקרים יחידים של משבר מנהיגות, שבו הביאה דאגת כל איש למשפחתו ולבני ביתו בלבד עד לדפון לסקול את המנהיג. והשווה:

ויצא שם עם העם למים וילן העם על משה ויאמר למה ויתר לדוד מאד כי אמרו העם לסקול זה העליתנו ממצרים להמית אתו ואת בני מלך כי מרה נפש כל העם איש על בנו ועל בצמא. ויצעק משה אל ה' לאמר מה אעשה לעם הזה בנתי ויתחזק דוד בה' אלהיו (ש"מ"א ל', א).

56. דברים מעין אלו, שהעמלקים לקחו את שבויי צקלג לשוקי העבדים במצרים, כתב בקצרה גם ר"י בן נון, "משא אנג", מגדים יז, תשמ"ט, עמ' 55, כשמו של פרופ' יהודה אליצור, מדברים שבעל פה.

שפיהם היו מיעדות לשוק העבדים הגדול שבמצרים.⁵⁶ עוד ניתן להניח, שזו הייתה גם מטרתם של אבות אבותיהם, שהתפללו על הנחשלים יוצאי מצרים ברפידים בעת שמשה, יהושע וזקני ישראל לא היו במחנה, ומטרתם הייתה, מלבד השלל הכספי, גם להשיב את העם מצרימה ולמכורם שם מחדש לעבדים.

הנחתנו זו תבאר כמה עניינים מרכזיים, הקשורים בפרשת רפידים.

א. סמיכות הפרשיות שבין חלונת העם ברפידים לבין ביאת עמלק אל המחנה מבראת, כצפוי, על ידי חז"ל במדרש, כחטא ועונשו.⁵⁷ אך המדרש מדבר על לקח כללי מאוד, של הסרת השגתה ה' המיוחדת על העם שפקק בנוכחותו.⁵⁸ לזכרנו, הלקח ברור וחד-משמעי. העם רב עם משה בלשון - "למה זה העליתנו ממצרים". הייתה זו הלשון הברושה ביותר עד כה בכל חלונותיה. הלקח והעונש כאו בדמותו של עמלק, שהתכוון להחזירם לעבדות מצרים, והזכיר בכך למחלוננים, שבמצרים היו להם לא רק מים בשפע, אלא גם שוטי נוגשים על גבם ושאר תענוגות העבדות.

ב. לעיל הבאנו את פירושו הראשון של רמב"ן, שבו נטה רמב"ן לדרך, שעיקר עינונו של עמלק היה בחטאו כלפי הקב"ה: "ועמלק בא ממרחק כמתגבר על השם, ולכן אמר בו ולא ירא אלהים". וכבר השגנו על פירושו, שקשה לראות בעמלק עם בעל אידיאולוגיה דתית צרופה, הבא ממרחק כמטרה מודעת להילחם בקב"ה. לזכרנו כאן, מטרתו המודעת של עמלק היא הרצון להשיב את עם ישראל למצרים תמורת

57.

מצאיתו של שוק כזה במצרים ידועה לנו ממקורות רבים, והיא רמוזה במכתבי ים ובשניים ממכתבי אל-עמרנה. בכללות העניין עיי' ש' אברמסקי, ערך 'עבדות', האנציקלופדיה העברית כו, ירושלים-תל אביב תשל"ד, עמ' 577. ועיי' עוד: A. T. Olmstead, *History of Assyria*, pp. 518-541. 1923. מצאיתו של הפירמידות במצרים, אף שזמנו, כנראה, מוקדם יותר, לא חיתן ללא צבא עצום של עבדים (על פי הרודוטוס, עסקו 100,000 עבדים בהסעת חומרי הבניה לפירמידה הגדולה בגיזה; עיי' נ' שצ'ופק, ערך 'פירמידה', האנציקלופדיה העברית כו, ירושלים-תל אביב תשל"ו, עמ' 781).

השערתנו זו, שהעמלקים היו בדרכם לשוקי העבדים במצרים, אינה עולה בקנה אחד עם השיטה שאומצנו להלן - שיטתו של פרופ' צ' ויליקובסקי. לפי גישתו היו העמלקים בדרכם לכייתם החדשה, שרחון, שבנגב המערבי, לאחר ששאלו החריב את ביתם, "עיר עמלק", אל-עריש, ועיי' להלן, והבוחר יבחר. מכל מקום, אין דבריו סותרים את עיקרי שיטתנו כאן.

58.

עיי' רש"י על שמות י"ז, ח (ומקור הדברים בפסיקתא רבתי זכור פ"ג, מהד' איש שלום עמ' נב): "ויבא עמלק וגו' - סמך פרשה זו למקרא זה, למר תמיד אי בנינים ומוזמן לכל צרכים, ואתם אומרים 'היש ה' בקרבנו אם אין', הייכם שהכלב בא ונושך אתכם ואתם צעקים אלי ותדעון היכן אני. משל לאדם שהרכיב בנו על כתפו ויצא לדרך, היה אותו הבן וראה הפץ ואומר, אבא טול הפץ זה ותן לי, והוא נותן לו, וכן שניה וכן שלישי, פגעו באדם אחד, אמר לו אותו הבן ראתה את אבא. אמר לו אבא אינך יודע היכן אני, השליכו מעליו ובה הכלב ונשכו".

59.

לעיל ביארנו את החטא ועונשו כסיבה ותוצאה, מחמת הפירוד בתוך המחנה, שהתגלה ללא חוק ומשפט, וללא צדק וחלוקה שוויונית, ומחמת שהתנהגה נפרדה מהעם בדרכה לחר חורב. כאן אנו דנים על משמעות הגומל האלוהי בעונש ביתם לחטא.

ג. בצע כסף. הוא נלחם בכך נגד מפעלו הגדול ובעל המשמעות הרבה ביותר של הקב"ה בעולמו - יציאת מצרים. וכך הוא אכן כמתגבר על ה'.

פרשת הניצחון על עמלק נסמכה לאחריה למזן תורה, ובתוך - כואו של יתרו למחנה ישראל. תחילת התגלותו של הקב"ה בהר סיני הייתה בצור חורב, כמעמד נתינת המים לעיני זקני ישראל, ובמקביל לכואו של עמלק למחנה ברפידיס. סמיכות זו - יש בה עניין. לצורכה, הבה נבדוק את פרשת ביאת יתרו למחנה ישראל (שמות י"ח, א-כ).

ישנן שתי אפשרויות להסביר את ביאתו של יתרו למחנה ישראל בעת הזאת: הראשונה, מנומקת בפיו של יתרו: השמועה על נפלאות יציאת מצרים, שנעשו "למשה ולישראל עמרי". יתרו, כחותנו של משה, ראה עצמו כשותף לחורוית הנס והניצחון. האפשרות השנייה אינה כתובה במפורש, אך אפשר שניתן להבינה מכות סמיכות הפרשיות למלחמת עמלק. יתרו הוא שכנו של עמלק ובעל כריתו,⁶⁰ ולאחר שהוכה עמלק ברפידיס, בא יתרו לעשות שלום עם ישראל.⁶¹

אמנם, כתחילת הפרשה נחפרשה רק יציאת מצרים כסיבה לכיאת יתרו. אך בהמשכה נתפרשו שתי הסיבות.

ויספר משה לחתנו את כל אשר עשה ה' לפניה ולמצרים על אודת ישראל

והוא מוסיף:

את כל התלאה אשר מצאתם בדרך ניצלם ה' (שמות י"ח, ח).

והתלאה זו, שכתלקם השני של דברי משה, היא, להכנתו, מלחמת עמלק.⁶²

60. כמכת מוכרי שאול אל משפחת הקני, שישבו בתוך עמלק, בעת מלחמת עמלק (עיי' שם"א ט"ו, ו).

61. שתי אפשרויות אלו הן למעשה מחלוקתם של ר' אליעזר ור' יהושע בזבחים קטן ע"א, על פי המכילתא: לר' אליעזר שמע יתרו על יציאת מצרים וקריעת ים סוף, ור' יהושע שמע על מלחמת עמלק, רש"י על שמות י"ח, א, חיבר את שתי האפשרויות: "מה שמועה שמע ובא, קריעת ים סוף ומלחמת עמלק", ובגוף המאמר נלך בדרך, ונשתדל להוכיח, ששתי האפשרויות נכונות כאחת.

62. לדעתנו, כל הפסולות שבפרק רמזות להתייחסות הפסוקים לאירוע נוסף מלבד יציאת מצרים המפורשת בהם: א. "וישמע יתרו כהן מדין משה את כל אשר עשה אלהים למשה ולישראל עמו כי הוציא ה' את ישראל ממצרים" (פס' א); ב. "ויספר משה לחתנו את כל אשר עשה ה' לפניה ולמצרים על אודת ישראל את כל התלאה אשר מצאתם בדרך ניצלם ה'" (פס' ח); ג. "ויחד יתרו על כל הטובה אשר עשה ה' לישראל אשר הוציל מיד מצרים" (פס' ט). רק

ממילא נכונים שני הפרפרשים ברש"י למילה היחידאית "ויחד יתרו" (פס' ט). לשון חדרה רשמה על יציאת מצרים ועל שותפות חתנו באותות וכמופחים, ולשון צער.⁶³ צער על מפלת כעל כריתו - עמלק.

ואכן כברכתו מודה יתרו לה' על נסי יציאת מצרים, ומתעלם מגסי "התלאה אשר מצאתם בדרך", הניצחון במלחמת עמלק.

ויאמר יתרו ברוך ה' אשר הוציל אתכם מיד מצרים ומיד פרעה אשר הוציל את העם מלחמת

יד מצרים (שמות י"ח, ז).

יתרו עצמו בא לזכות לה'. לצורך זה בונה משה מוכח, והוא להכנתו, מוכח "ה' נסי", ובו הכריז משה על מלחמת ה' בעמלק מדור דור.⁶⁴

נשוב לעיקר טענתו. הודאת יתרו לה' על יציאת מצרים המושלבת בהודאתו במלכות ה' במלחמת עמלק, ועצם כואו לזכות לה' ערב מתן תורה, נראים כהקדמה למתן תורה, וכפי שאמור היה להיות לפי השקפת חז"ל.⁶⁵ מתן תורה לאומות כולן, וכפי שראים אותו הנביאים לעתיד לבוא.⁶⁶ מחיית עמלק מצטרפת בכך ליציאת מצרים כפוחות את מתן תורה בפסוק שהוא עיקר קבלת עול מלכות שמים, ותנאי ובסיס לקבלת עול מצוות:

אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים (שמות כ', ב).

ברכת יתרו לה' הוזכרה יציאת מצרים בשני חלקי המשפט, ולדעתנו, מן הסיבה שהוזכרו בגוף המאמר. יציאת מצרים הוזכרה במפורש, כיוון שיתרו התייחס אליה במפורש. מלחמת עמלק נרמזה, כיוון שיתרו אינו מתייחס אליה בבואו במפורש.

63. על פי סנהדרין צד ע"א - נעשה כשור חידודין חידודין.

64. לעניות דעתי פסוקים טו-טז בפרק י"ז הדנים בבניית המוכח, אירעו במקביל לפסוק יב בפרק י"ח, ולאחר שבא יתרו. שהרי לא שמענו שמשה הקריב קרבן לאחר מלחמת עמלק. ע' חכם, בפרשת דעת מקרא לספר שמות, ירושלים תשנ"א, ביאר בצורה קצת שונה. לדבריו נבנה המוכח לאחר מלחמת עמלק, ולדבריו נבנה המוכח לאחר שבא יתרו, והפסוקים הוקדמו לפרק י"ז, מכיוון שהמוכח נבנה מכר למלחמת עמלק.

65. עיי' למשל: דברים רבה עקב פירשה ג. מהר" לירמן עמ' 82-83, ואיכה רבה פרשה ג א, מהר" בובר עמ' סב: "הה"ד 'ויאמר ה' מסיני בא ורח משעיר למו הופיע מהר פארן' (דברים ל"ג, ב) - בחחילה הלך לו אצל עשו להר שער, אמר להם מקבלים אתם התורה, אמרו לו: מה כתיב בה? אמר להם: לא תרצח' (שמות כ', יג), אמרו לו: היא הוכחה אשר ברכנו אבינו על חרבן חזיה (בראשית כ"ז, מ), אין אנו יכולין לחיות בלא היא, ולא קיבלו אותה. הלך לו למדבר פארן אצל בני ישמעאל, אמר להם: מקבלים אתם התורה, אמרו לו: מה כתיב בה? אמר להם: לא תגנב' (שמות כ', טו), אמרו לו היא ירשח אבינו יד בכל יד כל אין אנו יכולין לחיות בלא היא, ולא קיבלו אותה..."

66. עיי' בעיקר ישעיהו תחילת פרק כ' ומיכה תחילת פרק ד'.

ד. המפלה והניצחון

נשוב לפרשת הנחשלים. פשטו הכללי נסלח השני של עמלק היה במנהגו, שבא לידי ביטוי אף במלחמתו עם ישראל ברפידים וכעבור מאות שנים בצקלג. הוא לא ניצב כלוחם אל מול צבא ישראל המאורגן, ולא היה מוכן לטול על עצמו את מחיר ההפסד במלחמה. קו החזית שסימן לא היה שדה הקרב, אלא מקומם של החלשים והנחשלים, העייפים והיגעיים.

וכאן עולה התמיהה: דברים אלו המודגשים כל כך בחיבור המלחמה בספר דברים, אינם מופיעים כלל בחיבור המלחמה בספר שמות. יתר על כן, החיבור בשני הספרים נראה שונה גם לגבי מהלך המלחמה ותוצאותיה. ספר דברים משרד מצוקה יישואלית

בעיקר משבוי מלחמה, ונחלק מעונישי המלחמה והמרידות. לשון זה, עם כל האכזריות שבו, ישנם מאפיינים אחרים מאשר לתופעה העמלקית שאנו דנים בה. לצורך המחשה של תופעה מעין זו שלפנינו, בחרתי להביא תיאורים מספר העברים במאה ה"ח, ספר שתחלתו בחבורת תאבי בצע מחצי האי ערב ומסביבותיו, שהטפו שחורי עור מבקחותיהם, בעיקר מערב אפריקה, וסופו בשוקי העברים בדרום ארצות הברית ובחזות הענק של המטעים הנמצאים שם. למרות מרחק הזמן, יש לדעתנו דמיון לא מעט בין סחורי עבדים אלו למעשי עמלק, ויש בהבאת תיאורים משם כדי להמחיש לנו את התופעה, שהתורה מתייחסת אליה כזוהתה את סחר העברים עם עמלק.

לצורך זה בחרנו קטעים בודדים מספרו המצוין של אלס הייל, שורשים (על פי תרגום א' כרמי, חל אביב תשל"ו): "לדבריה, התעוררה כאישון לילה, מאחו שגג הבקחה שלה קדם עליה אחוז להכות, לקול צריחותיהם של שכנים מבוהלים... כשפרצה מן הבקחה החזקה, המתנו לה שודדי העברים הלכנים החמושים, ועימם עוזריהם השחורים. בקרב האכזר שהתחולל בין הבקחות הבעורות, נאספו כל אלה מיושבי הכפר, שלא הצליחו להימלט, והוקפו סביב כמו עדר צאן. הפצועים, הוקנים מדי הצעירים מדי, אשר לא יוכלו לעמוד בחלאת הדרך, נרצחו ממש לעיניהם..."

ני-בוטו סיפרה להם איך הובלו השכויים אחוזי הכלה, קשורים ברצועות צוואר לצוואר, מולקים במגלבים להחיש את פסיעתם על פני הישימון הלוהט אל תוככי הארץ. מסע העינויים נמשך עוד ועוד, ומדי יום נפלו שכויים נוספים תחת צליפות המגלבים שקדעו את בשר גבם, והאיצו בהם לנוע הלאה, מהר יותר. עד מהרה צנחו שכויים ולא קמו, חלשים מהרעב והחלואה. אלה שהצליחו להתקדם צערו הלאה. האחרים ננטשו, שרוצים בלב הישימון, סרף לחיות הבר. שיירת העברים הארוכה חלפה על פני כפרים אחרים, שהועלו כאש ונהרסו עד היסוד. גולגולותיהם ועצמותיהם היבשות של האנשים ובעלי החיים הלבנו בין הריסות הבקחות שרופות-הגג, שהיו לפנים בתי מגורים למשפחות מאושרות. פחות ממחצית השכויים שיצאו למסע הגיעו עד גופרא - מולך ארבעה ימים במעלה הקאמבילונג', שם נהגו השאובי' למכור את העברים לבעלי הסיירות הגדולות" (עמ' 51).

"...עירום, כבול באזיק יד וכששלתל רגל, התעורר מעלפנו דחוק בין שני גברים אחרים. מסביבו עמדה אפילה גמורה, חום לח, סידרון נורא וערוביכה מטופה של צריחות, גניחות בכי, מלמולי תפילה וגניחות הקאה... אולם גרוע מכל היה כאב המיכה בגבו, שם הידקו חוטמיו את הברזל המלוכלך בין עצמות הכתף שלי" (עמ' 100).

רעיון זה נהג בעיקר אם נקבל את הנחתנו, שציקר מגמתו של עמלק הייתה לגצל את נחשלותם של ישראל באותם ימים כדי לסחור בהם בשוק העבדים המצרי, ולהשיבם לעבדות מצרים. יציאת מצרים נסתיימה למעשה, לא בבקיעת ים סוף וטביעת חיל מצרים, אלא בניצחוננו של יהושע על עמלק ברפידים, בהקמת מזבח "יה נסי" וכשביעית ה' למלחמה מדור דור. רק אחרי כל זה מופיע ה' בבשורת "אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים". לכן מעורבת מלחמת עמלק בדרך כה עמוקה בין יציאת מצרים לזיכור "אשר הוצאתיך מארץ מצרים"⁶⁷.

ד. בחז"ל, בספרות ההלכה, בחסידות ובמקומות רבים, מקושרת מחיית עמלק עם הגאולה השלמה העתידה לבוא עלינו.⁶⁸ אם נקבל את הנחתנו על פרנסתו של עמלק מסחר העבדים ועל ניסיונו להשיבנו לעבדות מצרים, תהא מבחינה זו גאולה עתידה מעין גאולה ראשונה - המאבק בעבדות בכלל, ובכל הנגזר ממנה.⁶⁹

ה. בדיעבד (וללא כל הכרח) ניתן לפרש כך גם את דברי אסתר בבקשה חנינה מאת אחשוורוש:

כי נמכרנו אני ועמי להשמיד להרוג ולאבד ואלו לעבדים ולשפחות נמכרנו וחרשתי כי אין הצר שזה כנוק המלך
המן האנגי, לפירוש זה, הרע לעשות מאבוחיו בני עמלק, שירק, ניסו למוכרנו לעבדים, ואילו הוא מנסה להשמידנו מנער ועד זקן, טף ונשים כיום אחד.⁷⁰

67. כבר הבאנו לעיל הן את העובדה, שמלחמת עמלק התנהלה בין שתי ההתגלויות בהר חורב, זו של המים וזו של התורה, וכן את דברי השפת אמת על כך שמיד אחרי כל מחיית עמלק מתגלה כוחה של תורה. לדברינו, יבואר משפט זה בכך שעמלק הוא האיום לדורות של חזרת עבדות מצרים למקומה, ובניצחון עליו מתגלה מחדש דיבור "אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים", שהוא שורש התורה כולה.

68. עיין למשל בדבריו של רבי יהודה בסנהדרין כ ע"ב על שלוש מצוות שנצטוו ישראל, וכן ברמב"ם בתחילת הלכות מלכים. בחסידות הבאנו לעיל דוגמות רבות לכך.
69. אין עיסוקנו במאמר זה בסוגיית עבד כנעני, הנראית כסותרת את דברינו. רק נעיר על כך, שהיותו של עבד כנעני קודם כל עבד ה', והטבלתו וחיתובו במצוות (כאישות) יחד עם קבלתו לעבד של בשר ודם, והנגזרות ההלכתיות הנובעות מכך לגבי היחס אליו, הם המבדילים בין עבדות מעין עבדות מצרים, לדני עבדות כתורתנו. אלו של תורתנו אינם מאפשרים למנוע מן העבד לעבוד את ה'. לעומתם, המצרים מנעו בעליל את ישראל מלעבוד את ה', על כך התנהל המאבק בעשר המכות. לא על תביעת החירות הכללית, אלא על זכותם של היהודים לעבוד את ה' בדרך שלוש הימים.

70. בספרות המקבילה לספרות המקראית מצאנו מעט מאוד חומר כתוב, היכול להמחיש עד כמה מתועב היה הסחר ב"עבדים" - בני חורין שנחטפו באלימות מקרב משפחתם או בעוברים בדרכים, וממכרו בארץ נכר לעבדות עולם. ישנה ספרות לא מעטה על קשי הימים של העבדים בתקופה הרומית. לא הבאנו ממנה דוגמה לעניינו, משום ששוק העבדים הרומי וגורויו ניזון

קשה. הרושם המתעורר מקריאת הפרשה שבו היא, שישראל הוכר ללא מענה. קריאת הנקמה שבו היא המענה היחיד, מענה עתידי, לגמול המגיע לעמלק. בספר שמות נימת תיאור המלחמה אופטימית, ואין בו קשיים. משה מרים את ידיו ומביא בכך לגבורת ישראל, דעם כוא השמש מגנצ יהושע את עמלק. הקורא עומד מול הסתירות ותוהה, כלום לפנינו אותה מלחמה?

ייתכן ליישב את הסתירה בכך שהמלחמה ארכה יומיים. ביום שבת עמלק לרפידים שלח משה את יהושע לגייס אנשים למלחמה, והוא עצמו ציפה לעזרה ממרום רק "מחר".

ויאמר משה אל יהושע בחר לנו אנשים וצא הלחם בעמלק מחר אנכי נצב על ראש הגבעה ומטה האלהים בידי... יהי ידיו אמונה עד פא השמש (שמות י"ז, ט"ב).

"יהי ידיו אמונה עד בא השמש" נאמר אפוא, על יומה השני של המלחמה, שהוא היום שבו הרים משה את ידו וגבר ישראל. בספר שמות מתואר לפי זה, רק יומה השני של המלחמה, יום מתקפת הנגד של צבאו של יהושע, יום שלא היו בו נחשלים אלא ניצחון. ספר דברים מתאר את יומה הראשון של המלחמה. עם ישראל ללא צבא, ללא מנהיג, ללא גיבורים, נתון כטרף בציפורני גודדיי המאורגנים של עמלק.

הסיבה להבדל הגדול שבין שני הימים נעוצה במספר גורמים:

1. מנהיגותו של יהושע. יהושע היה, כאמור, עם משה בזה חורב כעת ההתגלות על המים. ריצתו אל המחנה הרחוק ברפידים וארגון של צבא מקרב המחנה ארכה יום שלם, וכיום זה הספיקו בני עמלק לעשות שמות במחנה.⁷² מנהיגותו הנחושה של יהושע עומדת לכל אורכה מול מנהיגותו הרוססת של שאול במלחמתו עם עמלק, מנהיגות של "כי יראתי את העם ואשמע בקולם" (שמ"א ט"ז, כד). ההבדל העיקרי ביניהם בא לידי ביטוי בהעמדת פרשת השלל שלקח עכן מיריחו, מול פרשת השלל שלקח העם במלחמת שאול עמלק.⁷³

71. ואף שעל פי המתואר בפסוקים גבר לעתים, עמלק, יש להניח, שעתים אלו היו מעטות, שודרי

אהרן וחור המכו בידיו של משה.

72. אם נרצה להמחיש את שקרה במחנה ישראל בזמנים אלו, ייתכן לנמנחם לשני חלקים העיקריים של מלחמת יום הכיפורים בחיית סיני. חוסר פיקוד מאורגן היה מן הגורמים העיקריים למפלה בימים הראשונים ולנחשלים הרבים - אנשי המוצבים הצורים, שהלקם אף לא היו לחזמים (ואת מבלי לגרוע מגבורתם הרבה של אחזים, שלחמו בחירוק שיניים, ועמדו במשימה בכבוד). כעבור ימים, משנטל אריאל שרון את היזמה, וארגן את הלוחמים למתקפת נגד בעורף האויב, התחפף הגלגל בבת אחת, וגבר ישראל.

73. על חומרת לקיחת השלל נדון בע"ה בהמשך המאמר.

כאן יש מקום לדון בשאלה מדוע שלח משה את יהושע, ולא נלחם בעצמו, וכדרך שנלחם כעבור ארבעים שנה בסיוחון מלך האמורי ובעוג מלך הכנען. ייתכן שהתשובה קשורה במדרש חז"ל על השם 'רפידים':

אחרים אומרים אין 'רפידים' אלא שרפו ידיהם מן התורה, ולפיכך עמלק בא עליהם

(תנחומא בשלח כה).

לא ייתכן כלל, שדרשת חז"ל בנויה רק על הדמיון המילולי שעליו היא מסתמכת. אנו מעריכים, שהיא בנויה בראש ובראשונה על רפיון ידיו של משה. מי שנאמר בו - "לא כהתה עינו ולא נס לחה" (דברים ל"ד, ז), אינו מצליח להוסיף את ידידו לישועת ישראל, וזקוק לעזרה חיצונית. השם 'רפידים' עשוי לרמוז קודם כל לרפיון ידיו של משה. וחז"ל תלו את רפיון ידיו של המנהיג בזה חורב, ברפיון ידיהם של ישראל כחורה. אם רפו ידיו של משה מלהרימן, מן הסתם רפו אף רגליו מלרוץ מחר חורב לרפידים. משה נותר על ראש הגבעה בחורב, ויהושע רץ במקומו.

ניתן לתלות את רפיון רגליו של משה גם בנתק הזמני מן העם, שכא לידי ביטוי בדבריו: "מה אעשה לעם הזה עוד מעט וסקלני" (י"ז, ד). ואפשר שניתן ללכת בפרשה זו בדרך נוספת, ונפרט עליה בע"ה בהמשך הפרק.⁷⁴

2. בנוסף למנהיגותו של יהושע הובדל היום השני למלחמה מן היום הראשון פבהיית אנשי הצבא. לא עוד מיליציה מזדמנת, שכל איש דואג בה לבניו ולמקנהו, אלא - "ויאמר משה אל יהושע בחר לנו אנשים וצא הקלחם בעמלק" (י"ז, ט). התורה סותמת, ואינה מפרשת מי היו האנשים שנצטוו יהושע לבחור.⁷⁵ ושוא "למד הסתום מן המפורש.

מלבד מלחמת יהושע בעמלק, המלחמה היחידה שמצאנו בה בחירת אנשים היא מלחמת גרעון כמדן, בעמלק ובכני קדם, שנאספו אל עמק יזרעאל. גרעון מצטווה לבחור את שלוש מאות הלוחמים, שלא כרעו על ברכיהם לשנות, אלא ליקח בידם אל פיהם. מלבד הפגיעה בכוננות שהייתה בכרעת החיילים על ברכיהם לשנות,

74. חז"ל במכילתא דרבי ישמעאל (מסכתא דעמלק בשלח פרשה ב, מהד' הורוויץ-רכין עמ' 180)

אכן באו על משה בביקורת שלא הלך בעצמו למלחמה, ואנו יארגו את מניעיו לכך.

75. קשת הדעות הרבנונית שהמפרשים מכינים כאן, מרתקת במיוחד. הרמב"ם מפרש מתוך שיקול ארצי ופשוט - שהכוונה היא לבחירת אנשי מלחמה. רש"י מוזכר אנשים "גיבורים ויראי חטא, שתהא זכותן מסייעת". שהי אין מדובר כאן במלחמה בעלת שיקולים אידיים, אלא על כוז שישראל נדרשים לשעבד לבם לאביהם שבשמים. במכילתא דרבי ישמעאל (מסכתא דעמלק בשלח פרשה א, מהד' הורוויץ-רכין עמ' 178-179), הושו שני הגורמים - גבורת המלחמה ויראת החטא (ויעני מ"י כהנא, המכילתא לפירוש עמלק, ירושלים תשנ"ט, עמ' 291-292). רש"י שם בפירושו הראשון, בעלי התוספות והחזקוני, מדברים על אנשים יודעים לבטל כשפים וילידי אור שני, שאין המול שולט בהם, וכבר ניתחנו את שיטתם לעיל.

ושייתכן שבגלל זה נפסלו מלהילחם כצבאו של גדעון, וכלבד החשד בעבודה זרה שהיה לגבי הכורעים על ברכיהם, הייתה אצל הכורעים על ברכיהם גם התנפלות בלתי מרוסנת על המים, והיא שהביאתם לידי השלכת נשקם על הארץ. היא דמות מאוד להתנפלות על המים בפרידים ערב בואו של עמלק אל המחנה. שלוש מאות לוחמיו הנבחרים של גדעון ידעו לזכור את עצמם, לשתות מים בכמות מוגבלת, מידם אל פיהם כאשר ילוק הכלב, וכך להותיר מקום על המים גם לרעיהם הכבאים אחריהם בתור. אפשר שכמותם היו גם הלוחמים שכמו יהושע, כאלו שלא רפו ידיהם מתורה שקיבלו במרה ובמזבז סין, ושלמדו את תורת המידות והמשקלות והצדק שנצטוו בה, ושנסמכה לימים, למלחמת עמלק במשנה תורה, וכפי שכתבנו לעיל.⁷⁶ עם לוחמים כאלו יכל יהושע לנצח את עמלק.

3. ההבדל השלישי בין היום הראשון למלחמת עמלק לבין יומה השני, הוא התייצבותו של משה בראש הגבעה, ומטה האלוהים בידו. במה נשתנתה מלחמה זו מכל מלחמות ישראל במדבר, ומדוע היה זה צורך למעשהו המיוחד של משה?

אפשר שנוכל ללמוד את צרכיה המיוחדים של מלחמת עמלק בפרידים ממקבילתה של מלחמה זו בעי.

ויאמר ידוד אל יהושע נטה בכיוון אשר בידך אל העי כי בידך אחננה ויט יהושע בכיוון אשר בידו אל העיר... ויהושע לא השיב ידו אשר נטה בכיוון עד אשר החזיר את כל ישיבי העי (יהושע ח', יח, כ).

גם במלחמת העי נצטווה המנהיג שלא להילחם בפועל, אלא לגטות ידו מעל ללוחמים. הדמיון בין מלחמת העי לבין מלחמת עמלק הוא התבוסה ביום הראשון בשל החטא, הן בעי והן בפרידים. ממילא, בשל קושי התבוסה, היה צורך בהתערבות אלוהית מפורשת ביום השני, כדי להבטיח את הניצחון. התערבות זו באה לידי ביטוי במעשהו המיוחד של המנהיג, וכפי שגורא להלן.

כדי להבהיר נקודה זו נלך בעקבות מדרש חז"ל:

76. עיין: א' מלמט, 'מלחמת גדעון במדבר', ההיסטוריה הצבאית של ארץ ישראל בימי המקרא, חל אביב תשכ"ד, עמ' 116-117. ודרכנו על פרשה זו במאמרנו 'איפה ואיפה' (לעיל, הערה 46). עמ' 76-78, עיי"ש.

77. דעת חז"ל, ועיין במאמרנו הנ"ל.

78. וקורב לדברינו כר"י אברבנאל, שהחילילים הנבחרים על ידי יהושע היו אלו שלא החלונו בפרידים על המים, וייתכן, שהיו אלו בני לוי, שנאמר בהם: "תמך ואוירך לאיש חסידך אשר נסיתו במטה תריכתו על מי מריבה" (דברים ל"ג, ח; ועיי"ש בדש"י).

יזמחר אעשה כדבר המלך' (אסתר ח', ה) - ומה ראתה אסתר לומר כן? אלא שכל זדעו של עמלק למודים הם ליפול למחר. וכן הוא אומר, 'מחר אנכי ניצב על ראש הגבעה'.⁷⁹

נראה לנו, שה"מחר" הקבוע במסורת כיום נפילת עמלק, כרוך בקושי המלחמה עם עמלק ובניצחוננו הטבעי הצפוי ביום הראשון למלחמה. רק מכות המכה הראשונה שישאל סופגים, הם נושאים עיניהם לשמים, וזכים להתערבותו של הקב"ה בדרכו של, ובניצחון "למחר".⁸⁰ כך היה במלחמה בפרידים, עד שבא משה ונשא ידיו כלפי מעלה, ובעקבותיו נשאו ישראל עיניהם לאביהם שבשמים.⁸¹ כך היה אף בימי מרדכי ואסתר, כשבתחילה גברה ידו של המן, ואז באו התפילה והצום. כל עוד לא נסחטים צום שלוש הימים אין אסתר מעיזה פניה נגד המן. "כלילה יהוא", במוצאי יום המשה הראשון עם אחשוורוש והמן ועם תום צום שלוש הימים - נגלית לראשונה התערבותו של הקב"ה במהלך המאורעות, בציור המקרים המדהים המביא את המן אל מרגלות הסוס שמרדכי רוכב עליו. למחרת יוצאת אסתר לעימות ישיר עם בן בנו של עמלק, כאשר היה ברור בעליל, שהקב"ה עמה.

מלחמת העי לא הייתה מלחמה בעמלק, אך היה בה דמיון למלחמת עמלק בצד אחד. הייתה בה תבוסה ביום הראשון, תפילה וזעקה לה' ותיקון החטא לאחר המפלה, ויום מלחמה נוסף עם הכטחת עזרה מאת ה', עזרה שביטוייה היה כידונו של יהושע המוטע כלפי מעלה, שרמו לישראל על מלחמת ה'.

מן ההקבלה בין מלחמת יהושע בעי לבין מלחמת עמלק בפרידים, במנהיג המטה ידו כלפי מעלה עד תום המלחמה - נוכל ללמוד על טיב הרמת ידיו של משה על ראש הגבעה. ההבנה המקובלת היא, שמשה מרים ידיו בתפילה לה', וישראל (על פי המשנה במסכת ראש השנה שהוזכרה לעיל) בעקבותיו נושאים לבם (בתפילה) לאביהם שבשמים. אך ההקבלה ליהושע מוזיכת לומר, שמשנה הרים את ידיו (ולא את ידיהם), כשמטה האלוהים בידו, כשם שהרים את ידו ואת מטתו כשלקח נגד מצרים במכות מצרים ועל ים סוף, ובמקביל לכידונו של יהושע. ידו עם מטתו

79. ספרי דאגרתא על אסתר - מדרש פנים אחרים נוסח ב פרשה ה, מחר' כובר עמ' לו. המהר"ל

בספרו אוי חדרש האריך לבאר מדרש זה בדרכו המטפיזית, שבה מבטע המחר' שניתן וזוגיות, הפך האחר' הקשור ביום האחד, שבו יהיה ה' אחד ושמו אחד. את שניות זו, שהיא הפך האחרות, מבטא בעולם עמלק. הסבר אחר ל"מחר" שבמדרש - לא מצאנו.

80. השווה לדבריו ר' יהושע (ולגרסת הירושלמי - ר' אליעזר): "הקב"ה מעמיד לון מלך, שגורותיו קשות כהמן, וישראל עושין חטובה ומחזיקין למוטב" (סנהדרין צ"ב ע"ב).

81. עיין ראש השנה פ"ג מ"ח: "ויהי כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל וגומר (שמות י"ג, יא) וכי ידיו של משה עשויות מלחמה או שוכרות מלחמה? אלא לומר לך, כל זמן שהיו ישראל מסתכלים כלפי מעלה ומשעבדו את לבם לאביהם שבשמים היו מתגברים, ואם לאו - היו נופלים".

82. אמנם, כדומך הפרשה נאמר: "ויהי ידיו אמונה עד בא השמש".

אפשר שלמרות רמיון הפסוקים בין שמות לדברים על נקמת המחיה, שני הספרים מתארים מלחמות שונות, ורק ספר שמות מתאר את מלחמת רפדים, שנוכרה בו במפורש.⁸⁷

הקב"ה, ומשעבדים אליו את לבם.⁸⁵ נוכל אפוא לסכם את ההבדל השלישי בין שני ימי המלחמה בעמלק ולומר, שרק ביום השני התייצב הקב"ה למלחמתם בעמלק. ללא התייצבותו למלחמתם של ישראל, הייתה ידו של עמלק גוברת על ישראל. עניין זה מסביר גם מדוע לא רץ משה אל המחנה, ויותר כראש הגבעה שבה חורב.⁸⁶ נצרך אליו עתה את שני ההבדלים הראשונים ונאמר: ארגון נכון של הצבא מבחינת מנהיגות, יחד עם ליכוד פנימי ומוסר, כל אלו בצידוק ידו החזקה של הקב"ה - הם גורמי הניצחון על עמלק.

היה זה המלך והכנעני היושב בהר הווא" עמדו על הסתירה שבין תיאור המלחמה בספר שמות לתיאורה בספר דברים, וחילקנו בהתאם בין תיאור היום הראשון של המלחמה, יום המפלה, בספר דברים, לבין תיאור היום השני שלה, יום הניצחון, בספר שמות. כל זה בניו על ההנחה המקובלת בפשטות על כל המפרשים, שהפסוקים בפרשת זכור דברים כ"ה אכן מתארים את מלחמת עמלק בפרדים, אף שדבר זה לא נזכר במפורש. אנו מתקשים לא מעט בפירושו זה, בעיקר בהצדקת צו הנקמה הבלתי מתפשר בעמלק, וכפי שהוא עולה מן הפסוקים בספר דברים: והיה בהנחי' אלהיך לך מכל איביך מסביב בארץ אשר ה' אלהיך נתן לך נחלה לרשתה (כ"ה, יט).

תמחה את זכר עמך מן המזבח הזה.⁸⁶

משו כפויסת ידיים לתפילה, ואילו רמב"ן עצמו, מכוח ההקבלה ליהושע בעי, שלב בתפילה עיין ברמב"ן לפסוק ט. הוא עצמו הביא את פרקי דר' אליעזר (פרק מד), המתאר את מעשה

יִתְרוֹ מִסְתַּבֵּר לָנוּ, עַל פִּי דְבָרֵינוּ לַעֲלֹ, שֶׁנֶּחֱמָה לְהַחֲזִיק בְּיָדוֹ שֶׁל הַקֵּץ. אֲךָ כִּשְׁדֹּף יָדֵיהֶם שֶׁל יִשְׂרָאֵל שֶׁל מֹשֶׁה כּוֹחַ, וְהוֹרֵמוּ לַמַּעֲלָה כְּבִישׁוֹ לִידֵי הַחֻזְקָה שֶׁל הַקֵּץ. וְגַבְרֵי עֲמָלָה.
בְּחֻזְרוֹ, בְּתַפִּילָה וּבִאֲמוּנָה, יִדּוּ גַם יָדוֹ שֶׁל מֹשֶׁה וְצִנּוֹ לַמָּטָה, וְגַבְרֵי עֲמָלָה.
וְכֵן בִּיָּאֵר גַּם רַמְבַּ"ן שֶׁם אֵת אִי-הִלִּיכְתּוֹ שֶׁל מֹשֶׁה אֶת הַמַּחֲנֶה. וְשָׂמָּה נִשְׁכַּח לְדֶרֶכָה שֶׁל הַחֲסִידוֹת
שֶׁהִבְאִנוּ לַעֲלֹ, שֶׁמֹּשֶׁה חֵיב לְהוֹחִיצֵב בְּרֹאשׁ הַבְּעֵבֶה לַמַּחֲנֶה הַדּוֹחֵת בַּעֲמָלָה, וְלִכּוֹן עַל יְהוֹשֻׁעַ
לִילֵךְ בְּמִקְוָמוֹ לַמַּחֲנֶה, כִּי לַעֲמֹד בְּרֹאשׁ הַצֵּבִי. וְזֵאת - כִּדְרֵךְ שִׁיעָקָב, אֵיבֵיהֶם שֶׁל יִשְׂרָאֵל, שֶׁלֹּא
מִלֵּאכִים לַחֲמֹד עִם עֲשׂוֹ כֵּאֵן בְּאֶרֶץ, בְּעוֹד שׁוֹרֵף וְלַחַם נִגְדֵּ שׁוֹר שֶׁל עֲשׂוֹ מִפְּמִלִּיָּה שֶׁל מַעֲלָה.
אֲמֵנָּה, גַּם כִּסְפֵּי שְׁמוֹת הַזִּכְרוֹהָ נִקְמָה מִזִּיָּהּ בַּעֲמָלָה, אֲךָ שֶׁם הַנִּקְמָה הִיא נִקְמָה ה', הַצּוֹר תַּמִּים
פּוֹעֵל כִּי כֹל דְּרָכֵי מִשְׁפָּט. אֲנוּ מוֹטְרִים בְּעֵינֵךְ מִן הַפְּסוּקִים כְּדִבְרֵים, הַמְתַּאֲרִים אֶת נִקְמָתוֹ
וְיִצְרִיקִים אוֹתוֹ, וְאִינִם בָּאִים כְּהִלְכָתָה בְּלֹא טַעֲמָא, שִׁישׁ לְקִיּוּמָה בְּלֹא הִרְהוֹר אַחֲרָה

חריב". משה רבנו התקשה בתפילתו, שמספר מצומצם ביותר של חיילי ישראל בלחי מאומים יצליחו במלחמתם בעמלקים שהמלחמה היתה אומנתם. אך מיד עם בוא השמש, ניתן היה להכפיל את מספר הלוחמים. אפשר היה לגייס גם את לילידי כ"ג באייר שאלאו להם כעת 20 שנה. בכוח מוגבר זה החליש יהושע את העמלקים.

י"ב

הישע והישע

מלחמת עמלק היתה כפיכ באייר כ"ג⁴⁸ ב' תמוז ואילו המרגלים נשלחו בכ"ט בסיון ב' תמוז לביציה, כלומר למעלה משנה לאחר מכן. כידוע נקרא יהושע חסר אות י' עד פרשת המרגלים. רק אז, ויקרא משה להושע בן נון יהושע" (במדבר י"ג, טז). משה רבנו הכליל בשמו את ברכתו, כפי שנמסרה חז"ל: "יהי וישעך מעצת מרגלים" (סוטה ל"ד, ב). והנה ראה זה פלא שבפרשתנו זו נכתב שמו יהושע⁴⁹.

באותו שמו של המצביא העליון במלחמת עמלק, מתאמת הרעיון שהעלינו.

משה רבנו, ארון הנביאים, הרגיש בהשתלשלות המאורעות בסתר אירע, לכן לא יכול היה לגייס למלחמה זו את אלה שנועדו להידון למות במדבר ולא לגלות ארצה. הוא לא יכול היה להסביר את סיבת הוראתו ל, בחר לנו אנשים" מעט. ליהושע בלבד הירשה לו ה' לגלות את הסוד — "ושים פאני יהושע"⁵⁰. בעצם גלוי זה היה גם משום גלוי שמו בעתיד. הוא נאלץ לגלות לו את הסוד, אלמלא כן לא היה בידו הסבר מדוע אין הוא עצמו — משה — יוצא למלחמה חשובה זו. משה רבנו שלא אמר היה להגיע ארצה, לא היה יכול כאמור ללחום עם עמלק.

⁴⁸. ראה הישוב אחר בהערות המערכת בסוף המאמר.

⁴⁹. "עדיין לא היה שמו יהושע עד שנה שנית... אלא שכתבו על שום שיהיה..." (מדרש לקח טוב משפטים כ"ד, י; דור ח"א, קנ"ח). המכין הוא עקבי בשיטתו שלא לפרש בשמים על שום העתיד (ראה לעיל הערה 16). אינו מקבל גם כאן את הרעיון, שהוא נקרא כאן על שם העתיד. הוא מנסה להסביר, שמשה רבנו קרא מיד את שמו יהושע, אלא שזה נכתב בפרשת המרגלים. אולם איך הדבר, מדרש היכנה הורה לספר זאת עד אז. אמנם, "אין מוקדם ומאוחר בתורה", אך יש סיבה לכל, "מוקדם" ולכל, "מאוחר".

⁵⁰. כבר בקריעת ים-סוף ניבא משה שרק הדור הבא יעלה ארצה. "הביאנו והטעמנו" אמר בשירה ולא אמר, "הביאנו והטעמנו", "שנבנונו שלא יכנסו לארץ, ואע"פ שיעדי לא נגזר עליהם שלא להיכנס" רש"י על אחר. אמנם באגדות רבות נאמר שניבאו ולא ידעו מה ניבאו (ראה מכילתא על אחר; בנבא בתרא ק"ט, ב; שמות רבה ב, ד ועוד). אולם זה מתחייב לעם ישראל אך לא למשה רבנו (אם כי באבות דרבי נתן נאמר מפורשות על משה). החוקני (שם על אחר) שואל, "שהרי בפרשת בראשית נבא אל בני ישראל, שלא ידעו מאומה על הגזירה שיהיה נגזרת. ביהוד אמורים הדברים, בספר שהוא נכנס. וחז"ל הרב אליקים...". שכאן לא ידע משה מה ניבא, כפי שמשתמע באגדות דרבי נתן. ברם, אין זו קושיה כלל. כאן אמר משה שיריד לפני ה', שהכל יידע, ונלוי לפניו. לא כן בפרשת בהעלותך בדבר אל בני ישראל שלא ידעו מאומה על הגזירה שיהיה נגזרת. ביהוד אמורים הדברים שלמרות הידיעה הנבואית המוקדמת, לא היה עדיין כל הכרח מוחלט, שאכן כך יהיה, כי משנה הקב"ה לטובה דברי נבואה (שבת נ"ח ע"ב, רמב"ם הל' דעות פ"י, ה"ד) והרבה אפשרויות אלוטריסטיות לכל מאורע ומאורע. אילו נשאר דוד בקעילה, היו אנשי העיר מסגירים אותו וכל מנהל ההיסטוריה של בית דוד וגם של אחרים היה שונה. והיתה אפשרות של (ראה שמואל א, כ"ג, יב). וידיעם אנו את המאורעות רק לאחר שאירעו, אך אין לנו מושג על מאורעות אפשריים. לכן חזף הידיעה של משה רבנו, היו עדיין אפשריות פתוחות ובשל כך לא התייחס עד לרגע האחרון.

מסיבה זו עלו אחריו וחרו עם משה לראש הנבעה. האחרון היה בדיוק בגיל הגיוס (ראה סנהדרין ט"ז, ב) ולא היה בגיל 20 שתחיל עלי הגיונה של מתי מדבר, אולם כידוע נדגדג חור בעת שניסה להפריע בעשיית העגל (במדבר רבה, מ"א, י' פירקי דרבי אליעזר פמ"ח). לכן לא יכול היה להשתתף במלחמה זו. אלוהי הכהן ליה כנראה את הלוחמים כחון משוח מלחמה וכלב בן יפונה היה כנראה היחיד מעל גיל 20 שהשתתף במלחמה זו⁵¹.

י"ג

"תמונה את זכר עמלק"

מקובל לקרוא, "זכר" (ו' צריה או סגולה) והכוונה שלא להשאיר זכרון לעמלק. ברם, היו כאלה שתשובו שהכוונה היא ל, זכר" (כ' קמוצה), כלומר יש להכרית כל זכרי עמלק.

הנביא מספר:

"ויהי בהיות דוד את אדום בעלות יואב שר הצבא לקבר את החללים, ויד כל זכר באדום. כי ששת חדשים ישב שם יואב וכל ישראל, עד הכרית כל זכר באדום" (מלכים א, י"א, טו-טז). כאן ברור, כי מדובר בזכרים בלבד. ואמנם מספרים חז"ל, כי כאשר חזר יואב אל דוד הוא נדרש להסביר מדוע פגע בזכרים בלבד. על כך השיב יואב: "דעתני, תמונה את זכר עמלק".

⁵⁰. כלב היה בתקופה זו כבן 45 (בימי הכבוש היה בו 85). הוא נחשב בין האישים הבולטים שלקחו חלק בכל המאורעות החשובים. אין כל סיבה שהוא לא יקח חלק גם במאורע זה במלחמה עם עמלק. טרם מצאתי אסמכתא לכך.

אדרלק (Randelosson) ח"א, טו, 45) טוען, שכלב היה ממוצא קני ולכן הוא לא השתתף במלחמה זו. הוא מסתמך על הנאמר: "ולכלב בן יפונה נתן חלק בתוך בני יהודה אל פי ה' יהושע..." (יהושע ט"ז, יג). אילו היה נגמח על שבט יהודה מדי הרבונת שנתן לו חלק בתוך שבט?

יהודה קיל דחה את טענת אדרלק בכך, שגם אצל יהושע נאמר: "ויתנו בני ישראל נחלה יהושע בן נון בתוכי" (שם י"ט, מט). "ודש ללמוד מן המלה, בתוכי" — שואל קיל — שיהושע לא היה מיושראלי? (בהערתו ליהושע ט"ז שם). ברם, טענתו אינה משכנעת. אצל יהושע מסופר חז"ל על נחלתו של השבט. העם הבין, כי ליהושע כמנהיג האומה כולה, מגיע נחלה של כלל ישראל ולא דוקא בתוך שבט. מכאן נובעת ההירשאה, "ויתנו בני ישראל" ולא בני שבט. בדממש הסתפק נאמר:

"על פי ה' נתנו לו את העיר אשר שאל את תמנת סרח כתר אפרים..." (שם ז). בני ישראל חיפשו חז"ל דרך לאפשר למנהיג נחלה שאינה קשורה בשבט מסוים, אך ניתנה הוראה שיש ללא את מבושלו ולקבל את חלקו בתחום שבטו (ראה גם, "מחקרים בפירוש יהושע שבספר דברי הימים" מאת ש. קליין, במאסף, ציו"ח ג, תרפ"ט; ראה גם מאמרו של ש. ייבין שם ט, תש"ד).

למעשה גם כלי הוכחה של קיל, אין ספק כי כלב היה ממוצא של שבט יהודה. הוא אף נשלח כמרגל מטעם שבט יהודה (במדבר י"ג, ו), המרגלים נבחרו, "למטה אבותם" (שם ב). אם כי ייתכן שבמשפחתו היה מעורב גם גר או גיורא ממוצא קני.

לעצם השאלה מדוע ראה הנביא צורך להדגיש זה אצל כלב והו אצל יהושע, שיקבל את נחלתו בתוך שבט, ישנה תשובה ברורה. כי זאת לדעת, אין ישראל חלקה לפי אוכלוסין (ראה בספרי "ויהי מידו ומה" (עמ' 20-19) של דנני ע"ד) במגמה שקופה לשמור על חלוקה צודקת ושוויונית של האדמות. החלוקה נעשתה לפי ראשי משפחות באי הארץ (ראה שם) ואלה הורישו בבוא העת את חלקם לצאצאיהם. כלב ויהושע היו היחידים מיוצאי משפחות שכונו לעלות ולכבוש את הארץ.

ביחס אליהם ההעדרה בעיה אם בכלל מגיעה להם נחלה, כי גם צאצאיהם זכו לנחלה כמלך כל בית ישראל. מבחינה הגיונית עשויים היו לחשוב, כי אם הם יקבלו נחלה, הרי לאחר מותם יהיה לצאצאיהם נחלה גדולה יותר מאשר לבני משפחות אחרות בני גילם. לשם כך היה צורך בכו ה' מיוחד, שבשל זכויותיהם הרבות מגיעה להם נחלה מיוחדת מבלי להתחשב ב, עיוות" קל העשוי להיווצר בעיקרון "השוויונות" בחלוקת הארץ.

אמר לית לרדי זכר אקרינן⁵¹, כלומר, ו' וכי קמוצות. הלך יואב לשאול את רבו שלימדו תורה והלה השיב שאמנם הוא לימדו, "זכר" ו' וכי קמוצות ולא, "זכר".

ר' יוחנן אייבשיץ (1690—1764) מגדולי חכמי התורה החרדיים שבדורו מנח, שואת היתה טענתו של שאול המלך אשר היתה את אגג, שמוצאו מצד אמו היה מעמלק בן אליפז. הוא מוצא לך רמז בדברי שמואל הנביא שאמר לאגג: "כן תשכל מגשים אמך"⁵². אולם כאן מתועשרת בעיה אם כן, מדוע הוקע שאול על כך, הלא הלה קובעת שבאומות העולם "הלך אחר הזכר"⁵³? לפי הלה זו צדק גם יואב בעמדתו, כי בהכרחו לא לבד, וצאצאיו יתחשו על בעליהם⁵⁴. זאת ועוד, הרי ידוע שעד תקופת הכית השני, כל היתה מחלוקת (בעניני יתחשו) בישראל⁵⁵, מדוע איפא, דוקא בנושא זה התגלו חלוקי דעות קוטביים, שהם הלכתיים ביסודם? מדוע אין מחלוקת זו פוגמת בכלל הזה, שלא היתה מחלוקת בישראל?

בבא בתרא כ"א, א—ב. דעה קטנית שונה בפרשה זו הביעו בעלי האגדה שבירושלמי. הם לא באו בטענה אל יואב אלא אל דוד דוקא ולא על שהיה את הזכרים בלבד, אלא מדוע בכלל התקף אותם, הרי כאן נאמר שמדובר באדם ועליו ציוותה התורה: "אל תתגרר בם" (דברים ה, ה). מדוע על יואב להתקדם? (ירושלמי ראש השנה, פ"א, ה"א). יש מקום להניח שלמרות שנאמר כאן, "אדם", הכוונה לאדם אחד שהיה מאוכלס גם ע"י עמלקים. בעלי האגדה בתלמוד ירושלמי הבליטו את הצד של אי-התגרות באדם לאור המציאות בימיהם. אדם סימלה את רומי והם בקשו למנוע מתחומי מוח להקיף את ארץ אדם מוסר באגדות אחרות, כי הם פריצו את גדר החילה (בראשית רבה ע"ד, טו; פרקי דרבי אליעזר סוף פרק ל"ו). בעלי אגדה אלה סבורים איפוא, שמדובר באדומים ולא בעמלקים. באלה אכן די היה בהירגת הזכרים כדי לחסל את האומה.

יוספוס פלוניוס מתעלם לחלוטין מהנושא, "זכר" אלא אומר שרק, "אנשים המבוגרים שיכלו לשאת נשק" הרג יואב, אך לא פגע בצעירים גם ממין זכר (קדמוניות היהודים, ת, 200; ראה גם, מלחמות היהודים, ג', א, 133; שם לא, 304). הוא יחס ליואב את הנהגת שהיה קיים אצל עמים רבים בימיו, להרוג כל נוער נשק בקרב האויב. ברם, בתקופה קדומה יותר, נהגו רבים להרוג את כל זכרי האויב ואת שותותיהם ואת בנותיהם לקחו להם לנשים (פסבסאס, חייר וגיאוגרף יווני בספרו, "היאורה של יוון", ג, ב, 6).

דין מאלף ומענין בנושא ביקור של זכר (ו קמוצה או סגולה ואף צדיקה) ראה בקונטרס, "בשורת אליהו" מחובר לספר, "קול מבשר" להרב משולם ראטה, עמ' רכ"א—רכ"ב. ראה גם, "קצות השולחן", ח"י, בהערה בסוף הספר בענין ניקוד, "זכר" בפרשיות עמלק.

51. ראה בספר, "אבות יונתן" בפירושו להפטר פרשת, "זכר", בכדי להסביר מדוע היה צורך להכריז גם את הנקבות, הוא מסיים, "ובאמת בנכרים, הכל הולך אחר האם, אפילו ישראל שבא על הזכיות הולך בכרי". ו' משא ל"ב שחור מצטט את דבריו והוסיף: "והזכרים צריכים עיון רב", "אבני שושן", עמ' שפ"ד בהערה). ואכן הדברים צריכים עיון, כי אגב הורפיה לא הניגש הר"ר יונתן, שולד כותבת כמותה נובע מכך, שאצל ישראל הולך אחר האם, לכן לא ייתכן לשייכו לעם ישראל. אמנם ישנו גם כלל ש, "אין אבות לגוי" אולם זה אמור בעיקר ביחס לגר. נוסף לכך גם אי ידיעת האבהות, שהו רגיל אצל גוי, משחק כאן תפקיד מסויים. עכ"פ כלל זה אמור אך ורק בנוגע לנישואי קרובי משפחה (ראה יבמות ג"ז—ג"ח ורש"י שם), ולא בנוגע להשתייכות אומנית (ראה הערה הבאה).

שונה היא דעתו של ר' יוסף אבנל של של הר"ר יונתן, כדי להרץ קושיני הוא הניע למסקנה שאין חובת מחית עמלק וזה על צאצאי אשה עמלקית (גילויי הש"ס לגיסין ג"ג, כן גם משותפת ב, מורה נבוכים, ח"ג, פ"ג, ראה נספח למפרק זה).

52. ראה קידושין ס"ז: יבמות ע"ח, ב; חרות כהנים ויקרא כ"ה, מה.

53. ראה "אבני שושן" שם, היצאה להסביר בכך את עמדתו של יואב.

54. ראה באריכות תמורה ט"ו—ט"ז וברש"י שם: "דעד יוסף בן יעזר (נשיא הסנדרין מהוג

הראשון, כ"כ 250 לפנה"ס) לא נחלקו בסמיכה ולא בשום דבר, שעדיין לא נתמטע הלב...".

מחלוקת איפא, על הדעת, שלא בתולדי דעות הלכתיים מדובר כאן, למרות שיש לכך השלכות הלכתיות. האגדה על עמלק בן אליפז בן עשו, שלקח חלק במלחמה נגד ישראל בפרקים, היו כנראה מקובלות מאז ומתמיד. מבהינה מעשית, ייתכן, כי עמלק זה או צאצאיו לקחו חלק נכבד במלחמה זו, אף שביסודם היו אלה העמלקים הראשונים לפני תוספת עשו, סבו של עמלק⁵⁵. עמלק בן אליפז, ואולי אף אביו, באו בקשרי אישות עם בנות שבט העמלקי הקדום, מהן ירשו את האמירות ואת השנאה ההתומית לעם ישראל. למרות הכלל שבאומות "הלך אחר הזכר", הרי עצם מהותם של העמלקים מצאצאי אליפז, נובעת מתכונותיהן וממחזורן של הנקבות משבט העמלקי הקדום, עמן באו בקשרי חיתון. אי אפסר איפוא, לקבוע מי כאן את הכלל, "הלך אחר הזכר", זאת ועוד, בשבט מגוון זה, אי-אפשר היה, כאמור, לקבוע מי הוא הזכר שהוליד את הצאצא עליו דנים. נשותיהם קיימו יחסים אינטימיים עם קרוביהן ועם זרים נוסף לבעליהן. האם בלבד היתה מוכרת כהורה של הילד. הנשים בעיקר נשאן אפוא, בחורבן את חיידקי הניחון של שבט זה. טענתו של יואב (יחזקאל נכון של רבו) נבעה מאי-ידיעה נכונה על מקורו של שבט העמלקי. הוא והצבא אשר עמו (אלמלא כן היו גם צריכים להגיד⁵⁶) הבינו, כי מדובר במשפחת עמלק בן אליפז וממילא אין כל סיבה להרוג בנושא זה מן הדכל, כי "באומות הלך אחר הזכר". לכן החליטו, שעם הכרתה הזכרים יכרת זכר עמלקי. יואב ורבו ידעו היטב ושמעו, כיצד קוראים בתורה, ביהוד כשמדובר בפרשת, "זכר", שלפי דעת רבים קריאתה היא חובה מן התורה. אלא שהם הבינו, כי עם הכרתה הזכרים נכרת גם ה, "זכר".

ברם, המציאות היתה, כי מקור שבט העמלקי קדום לעמלק בן אליפז. לנקבות השבט הזה היה תפקיד נכבד בפיתוח תכונות הניחון של השבט, שמשפחת עמלק בן אליפז הצטרפה אליו, בהינתן מצא מין את מינו. דוד המלך בהיותו ניגה של רוח המואבית, דבר שגרם לקיוטו בייחוס המשפחתי, היה בקי והתענין בנושאים הללו. הוא העמיד את יואב על טענתו, שנבעה מאי-ידיעת שרשו של עמלק.

י"ח

המן

ואם לחשוך לכך לומר, הרי המן בן המדחא האגגי, צורך היהודים וניגו של עמלק, היה תושב מלכות פרס ומדי הגדולה ואף לדרגת ראש הממשלה הגיע (ראה אסתר ג, א), דבר הסותר, לכאורה, את מה שנאמר ביחס למחזורו של שבט העמלקי. נצטט כאן קטע של אגדה, אשר שילבה, כמסיתה, לפי תומה, פרט חשוב ביותר לגבי המן וחשוב לעניינו כאן. במגילת

55. ראה לעיל הערה 16.

56. ראה מהרש"א בחידושי אגדות (בבא בתרא כ"א—כ"ב), שעמד על כך, כיצד זה קרה, שגם כל אנשי הצבא טעו כפי שיואב טעה? בנורא יקשה, אם מדובר בצורת קריאה. כל אחד ששמע מפי חבור קריאה בלתי נכונה כזו, הייב היה להתמיהו על טענתו. אך לדברינו מתיישבת גם בעיה זו. כולם קראו כפי שאנו קוראים, אלא שטעו בהבנה ובאמצעים כיצד להגשים צו זה. הם גם לא טעו בהבנה, אם יש להבדיל כל "זכר" (בקמץ) או כל "זכר" (בסגול). כולם ידעו שיש להכריז כל "זכר" (בסגול). אלא שיואב (וכן גם אולי שאול המלך) חשבו, כי עם הכרתה זכרי עמלק, יכרת גם זרעו וזכרו. חלוקי הדעות התבטאו באמצעי בצות ובהערכת טיבם של נקיבות עמלק ואפשרות התמוזותו בחברה האנושית. בו בזמן ששורש תרע שכן דוקא בנקבות העמלקיות ועליון לא הלך הכלל שבאומות הולך הולך, "אחר הזכר" (ראה לעיל הערה 52).

אסתר מסופר, כי לאחר שיצאה הגורה מפני אחשוורוש, והעם לעשות בו כטוב בעיניך" (שם ג, יא), הפעיל המן את בלכרי המלך —

"ויראו סופרי המלך... וכתב כל אשר ציוה המן אל אחשוורוש המלך ואל תפשות אשר על מדינה ומדינה ואל שרי עם ועם, מדינה ומדינה ככתבה ועם ועם כלשונן, בשם המלך... ושלחו ספרים ביד הרצים... (שם יב-ג).

עורך המגילה לא צירף נספחים של מסמכים, כדי שנדע מה היה כתוב בספרים אלה. גם בימים ההם, לא די היה במתן פקודה, "להרוג, לאבד... עם שלם ללא הסבר ונימוקי רקע. בעלי האגדה תיארו תוכן ה"ספרים" האלה. לעניננו אין זה משנה, אם התוכן הוא אותנטי או פרי דמיונו של בעל האגדה, אך עובדה היא שהוא ראה לנכון לציין את מעמדו האורח של המן —

"וכן כתבו באותו אגרות: שלום לכם עד אין חקר, יוודע לכם שאדם אחד יש בינינו (כא אליהו, לפי נוסחא אחרת) ולא מנפיקנו הוא, אלא מורע המלוכה הוא. מורע עמלק ומגדולי הדור הוא והמן שמו, ושאל ממני שאלה קטנה וקלה על עם אחד אשר יש בינינו, נבזה מכל העמים ודעתם גסה עליהם, תפסים ברענון הקללת המלך שגורה בפימה. ומורא הקללה שמקלים אותנו ? ה' מלך עולם ועד אבדו ביום 67 מאיצ' (תהלים י', טו)... בואו וראו מאותו עני פרעה, מה עשו כשרידו למצרים קבלם בסבר פנים יפות... 68 "

לעניננו אין חשיבות ליתר התיאור כי היהודים היו כפויי טובה לפניה, לעמלק ולכל שונאי ישראל, שעשו ועושים להם רק, "שובות" ואילו הם גומלים להם רק — פומון החור בפני שונאי ישראל עד היום. המענין הוא הדגש שהוא שם על מוצאו של המן ש"לא מנפיקנו הוא", כך גוכל להבין מדוע הוא מונה כראש הממשלה מחד גיסא, ומדוע לא עוררה הוצאתו להורג התנגדות מאידך גיסא. כמו כן יזכר מדוע הקפידו היהודים שלא לקחת שלל מאויביהם. לא כך נהגו בצאתם ממצרים, לא כך נהגו במלחמת מדין וגם לא בכיבוש כנען, ב"מלחמה" זו חוזר הכתוב ומדגיש כל העת, "ובניה לא שלחו את ידם", מדוע ?

בקונסטלציה של מאה ועשרים ושבע מדינות, אין ספק שהיתה תחרות של קנאה ושנאה על כל משרה מוכבדת וביחוד על משרת ראש הממשלה. המן שהיה חסר כל שורש לאומי בעל תביעות טריטוריאליות, התאים ביותר לתפקיד זה. שבטו היה מפורז בין העמים מרצון ואילו העם היהודי — מתוך אונס של גלות, יש מקום להנחה, כי האגרות שיצאו לרבי המדינה הורו להאפשר לעמלקים שבתוכם, להרוג ולהשמיד את היהודים. כך נבין מגני ידיו היהודים מי הם האויבים שצריך להרוג אותם. אין זה סביר, שהם שפכו את דמם על צבא, "היה מלכותו", אליהם היתה צריכה, לכאורה, לצאת ההוראה מאת המלך. שום מדינה ושום שליט, ויהא זה אפילו, "מלך טיפוש", כפי שהוא הוגדר, לא היו מרשים כדבר הזה. יתירה מזו, הרי צבא וממשלה, וביחוד בימים ההם, היו חייבים למלא את הפקודות. המושג המוסרי שבמצבים כאלה יש לסרב לקבל פקודה, לא היה קיים בעמים האלה, בימים ההם. גם בימינו כמעט אינו קיים למעשה.

כשנחפזת הקערה על פיה והמן ובניו ניתלו והמלך איפשר ליהודים להניקם מאויביהם ולהשמידם, הקפידו שלא לקחת שלל. האומה זכרה את הטאו של שאול המלך, שבמלחמתו עם עמלק ריחם על מיטב הצאן ולקחם כשלל מלחמה. לעניננו אין חשיבות מדוע אסר זאת התיא בשם ה'. ברם, עובדה היא שרק ביחס לעמלק נאסר ליהנות משללו. לא כן בנוגע ליתר המלחמות שעם ישראל נאלץ להנהל. לא היה כל מגיע מלקחת, מה שניתן היה לקחת.

57. ראה לעיל ובהערות 12, 14, כי "גויים" הם מקור העמלקים.

58. אסתר רבתי, ז, י; ילקוט שמעוני; מדרש, "לקח טוב" ועוד.

אי בהזירות מוחלטת שוררת בכל צדדיה של פרשת עמלק. אין תמימות דעים אפילו לגבי חובת מצוות מחייבת עמלק, על מי היא חלה, על הציבור או על היחיד. כיוצא בזה בנוגע לעצם חובתה. המצוה (לא תעשה רכ"ו) ו"י משה משראני בספרו, "קריית ספר" (הלכ' מלכים) סבורים שמצוה זו אינה נוחתת כלל לדורות, אלא לימות המשיח לאחר כיבוש הארץ בלבד.

הרדב"ן שואל על כך ובצדק, "ופרשת שמואל ושואל היא תיובתיה" (הלכ' מלכים פ"ה). בפרשה זו נאמר בצורה חד-משמעית: "כה אמר ה' צבאות: פקדתי את אשר עשה עמלק לישראל... עתה לך הדינה את עמלק..." (שמואל א, ט"ו, ב-ג). ואכן כך נאמר בתנחומא (סוף תצא) בשם ר' יוחנן, שהיא חובה לדורות ושגם בימי מרדכי ואסתר הורג את צאצאי עמלקים על סמך צו זה.

הרמב"ם אף הוא סבור שמרדכי ואסתר הרגו את המן ויתר האויבים בשל היותם עמלקים. רבנו בחיי (בסוף פרשת בשלח), הילכ"ו והאבירבנאל (לשמואל א, ט"ו) מסבירים את סיבת "ובניה לא שלחו את ידם" שבימי מרדכי ואסתר, משום דשלל עמלק אסור בהנאה.

בעל ספר החינוך מונה מחייבת עמלק במנין המצוות (תר"ד) ללא הערת מיוחדת, אולם ר' יוסף באבב' בספרו, "מנחת חינוך" מעיר, "האידנא אין אנו מצווים בזה, כי כבר עלה סנוחריב ובלבל את העולם וכל דפריש מרובא פריש". ברם, כידוע בלבב סנוחריב את העולם שנים רבות לפני תקופת מרדכי ואסתר, מדוע לא נהגו לפי הכלל, "כל דפריש מרובא פריש" ?

גויים: "ושבע הקב"ה בכסא הכבוד שלו — אומר ר' אלעזר — אם יבואו מכל האומות שיקבלו ולעמלק ולביתו לא יקבלוהו, שנאמר... (מכילתא סוף פרשת בשלח), ור' אלעזר המודיע אומר: "גשבע הקב"ה בכסא הכבוד שלו אם אניח בין גשבע של עמלק חתה כל השמים..." (שם, ראה גם תנחומא סוף תצא; פסיקתא וסרתא סוף בשלח). והנה שומעים אנו, כי מבני בניו של המן האגני ממוצא עמלק למדו תורה בבני ברק והיו בין גדולי ישראל (ראה גיטין נ"ז; סנהדרין צ"ו ועוד). הרמב"ם אומר שרק, "מד' עממין והם עמון ומואב ומצרים ואדום" לא מקבלים גרים ואינו מוכיר כלל את העמלקים. ר' צדוק הכהן מלובלין אומר שבריעבד מקבלים (רס"סי לילה" ס"י ל"ב, ונ"ח), אולם אם כן הרי נשאר לעמלק בין גשבע ?

ר' יוסף אנגל הציע פתרון לבעיה זו, שמצוות מחייבת עמלק חלה רק על צאצאי אב עמלקי ולא של אם עמלקית כשהאב הוא בן אומה אחרת. כך נראה גם מרדכי, "מורה נבוכים" (ח"ג פ"ג). ברם, כפי שהעלינו (פרק עמלק אות י"ג) הרשמה העדלה זו בין זכרי עמלק לנקבותיו כבר מקדמת דנא וחז"ל קבעו בצורה חד-משמעית שזו טעות. אמנם ר' יוסף אנגל מדבר על צאצאי נקבות עמלק ולא על נקבות עמלקיות עצמן, אך ההחלוק נראה דוחק, כי כאמור, הני הנקבות של שבט עמלק הצד הדומיננטי בתנוונותי השליליות של השבט, אין להביא ראיה ממשע האומות, שאם אחת מהן ילדה מבן אומה אחרת אינה חלה תחובה של "לא תהיה", כי העמלקים שונים במהותם מכל יתר האומות, לרבות שבעת עממין. היתכן שתהא חובה להשמיד אפילו את משק החי, "משור ועד שח מגמל ועד תמור" (שמואל א, ט"ו, ג) כדי, "שלא יאמרו גמל זה של עמלק" וכדומה, אך בנוגע לכדין מבחו לא יתא כל חושש להוכיח את שם סבו העמלקי ?

לאור דברינו נבין את התלכדות חז"ל בדבר בואו של יתרו אל משה למדבר. התורה מספרת:

"וַיִּשְׁמַע יִתְרוֹ כֹּהֵן מִדְיָן חֹתֵן מֹשֶׁה אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה אֱלֹהִים לְמֹשֶׁה וּלְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ כִּי הוֹצִיאָהוּ יְהוָה מִמִּצְרָיִם. וַיֵּקֶם יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה אֶת צִפּוֹרָה אִשְׁתּוֹ מִשֵּׁה אַחֵר שְׁלֹחִיתָהּ. וְאֵת שְׁנֵי בָנָיו, אֲשֶׁר שָׁם הָאָדָם... (שמות, י"ז, א ואילך).

בחזרה נאמר מפורשות מה שמע יתרו — "כי הוציא ה' את ישראל...". אולם חז"ל כאילו התעלמו מהנאמר בפסוק⁸ ושאלו: "מה שמעוה שמע וכו'?" בין התנאים בחלקו הדעות איוו שמועה הניעה את יתרו לבוא אל משה, ברם רובם כוללים בשמועה זו גם את מלחמת עמלק⁹. ר' יהושע אף אומר שרק, "מלחמת עמלק שמע וכו'". מה היה במלחמה זו יותר מאשר ביתר גיס מצרים וקריעת ים-סוף¹⁰, שהיה בה כדי להניע את יתרו לעזוב את ביתו ומקומו וללכת למדבר? ושאלה נוספת: מדוע בכלל התפלאו חז"ל על בואו, הרי בתו היה נשואה למשה ולה שני בנים ממנה, האם לא היה מחובתו לדאוג להחזיר את בתו לחיק בעלה שנפרד ממנה בשל עיסוקו הציבורי¹¹.

בתמימה האחרונה נמצא הפתרון לבעיות המתעוררות בפרשה זו. יתרו שמע על כל מה שאירע לחתנו ולעמו, אלא שחכה כי משה ועמו יתקברו אליו, כי אילו נתגשמה המוכנית הראשונה ומיד לאחר יציאת מצרים היו כובשים את הארץ, לא היה יתרו צריך להסיר את עצמו ללכת למדבר. אולם כאשר שמע על מלחמת עמלק המשיגה והמזוהה, שחלק קטן מן השם לקח חלק במלחמה זו ובה בא לידי בטוי אי-ידידות הארץ ע"י רוב האוכלוסיה המבוזגת, הרגיש אף יתרו שמשוה אינו כשורה. פחד נגנב ללב מי ידע כמה זמן עלול לעבור עד שבתו תוכל לראות את בעלה. לכן החליט ללכת לקראת משה המדבר. התורה מדינשה כאן את התפקיד ששיחקה צפורה וילדיה בהליכה זו. ישנה גם סברה, שבהיותו כהן מדין היה לו ליתור כוח צבאי משלו והוא החליט לבוא לעזרת חתנו במלחמתו עם עמלק¹².

לא בכדי מציגת כאן התורה את סיבת קריאת שמות בניה. במקום מגוריה החלו כנראה, להסתכל בה בעין בוחנת ככל אשה שנעזבה ע"י בעלה מבלי לדעת את הסיבה והחלו לייחס

1. במוק, "כבוד אב ואם" הערה 15 הבאתי את דברי הוזהר מדוע הדרגה, "בניה" ולא בניו. ראה להלן הערה 8.
2. ראה שו"ת התשב"ץ, ח"ב, סי' רכ"ג.
3. זבחים קט"ז, א; ירושלמי מגילה פ"א, ה"ג; מכילתא לשמות שם ועוד. ראה גם רש"י על אתר.
4. מכילתא שם.
5. כאשר ר' אריה לוי (המכונה בפי רבים, "הדו"ק הירושלמי") חלה את חוליו, בא האלוף אריק שרר לבקרו. באותה הזדמנות אמר לאלוף: "מדוע המתינו יתרו עד לאחר הנצחון על עמלק ולא השרנו מזהם המופלא של קריעת ים-סוף? אלא כך אמר יתרו: גם קריעת ים-סוף גם גדול היה, זה נכון; ייתכן אפילו שיעשה להם לישראל עוד גם ועוד גם; אבל סופם של גיסים לחסותים, כי לא כל יום מתרחש גם. על גיסים בלבד לא יקום עם. לא כן כששמע על הנצחון הישראלי על עמלק. ישראל התגלה לפני יתרו כעם היודע ללחום על קיומו ולנצח את אויביו", הרמו האלוף שרר היה ברוך.
6. בתורה לא מסופר איכותי הניעה צפורה חזרה אל אביה, אולם כאן בבטוי, "אחרי שלוחיה" רמזה התורה שמשה רבנו שילחה בחזרה אל אביה, חז"ל ידעו לספר, שהיתה זאת עצמו של אחרון שאמר לו, "על הראשונים אנו מצטערים ואחריהם לא להוסיף עליהם" (לשון רש"י על פי המכילתא על אתר).
7. רעיון זה מובא ב"בוצר עוללות".

את ילדיה, "אליה", בראות יתרו, כי שעת איחודה עם בעלה הולך ומתמשך החליט ללכת לקראת חתנו הגדול. חז"ל הרגישו בהדרגת התורה בענין הילדים הארכת התיאור על שמעונו של יתרו, "את כל אשר עשה אלוהים..." ואחר כך עובדת יציאת מצרים וכן בענינו בואו של יתרו⁸, לכן הנינו שלא יציאת מצרים בלבד גרמה לבואו וכל אחד הסביר לפי מיטב הבנתו.

חובת השמדת משק החי

בצו הראשון למלחמה יוזמה מעשית בעמלק⁹ ניתנה הוראה תמוהה, שעד היום טרם עמדו על פשרה:

"שחור לך ונחיתת את עמלק והחרמת את כל אשר לו ולא תחמול עליו. והקמה מאיש עד אשה, מעול ועד יונק, משור ועד שוה, מגמל ועד תמור" (שמואל א, ט"ז, ג).

הבעיה אינה בשל ה, "אכזריות" של השמדת עם, כי צווינו גם על שבעה עממין, "לא תחיה כל נשמה" (דברים כ', טז) ואין בכך שמץ של אכזריות, לאור המציאות ולאור הכוונותיהם של עמים מבוזגים אלה¹⁰. הבעיה היא הצו להשמד גם את משק החי, הלא הצאן דרואי לא חטא?

חז"ל כבר תמחו על צו זה והסבירוהו, שהסיבה היא למחוק כל זכר (וי סגולה) שיש בו משום הזכרת שמו של עמלק, "שלא יהא שם עמלק נזכר אפילו על הבהמה לומר: בהמה זו משל עמלק היתה"¹¹. מכאן למדו, שאפילו מעצים ואבנים יש למחוק את שם עמלק¹². ברם, אם בשל כך בלבד אפשר היה לצוות לשחוט את כל הבהמות, לפחות את אלה המותרות באכילה ולא ייזכר עוד עליהם שמו של עמלק.

הסיבה לצו זה נראה לי הוא בשל התנוונות המוסרית של העם העמלקי עד שפל המדרגה. באות ה' ציטטנו את המקורות בדבר הפריצות שבין בני המשפחה של העמלקים. האב חי עם בתו, אח עם אמו ואחותו ללא כל סייג, לא היתה קיימת אצלם הגבלה ללשויה בכל הנוגע למין.

כל גוי השוד למעשה על הרביעה, "אין מעמידים בהמה בפונדקאות של גויים, מפני שחשודים על הרביעה"¹³. ואין תביל בכך בין בהמות זכרים או נקבות ובין בעלי פונדקאות זכרים או נקבות¹⁴, כלומר שני המינים כאחד חשודים על כך. נשמעה אף דעה, שבשל חשש זה אסור לקחת בהמה מגוי לקרבן¹⁵. אמנם ההלכה נפסקה שמוחר לקחת בהמה מגוי לקרבן,

8. לחז"ל היה, כנראה, ידוע שיתרו לא הגיע מיד עם צאת בני ישראל ממצרים, התנאים נחלקו רק אם בא לפני מתן תורה או לאחריו (זבחים שם). אגב, גם הראשונים נחלקו בכך, רבנו סעדיה גאון, הר"ב, אברבנאל, ר' יצחק עראמה (בעל, "שקט צחקה") וספורנו סבורים שיתרו בא קודם מתן תורה ואילו אבן עזרא, רד"ק ורשב"ם סבורים שהוא בא לאחר מתן תורה.
9. "וצא עמלק וילחם בישראל..." (שם ח). הצו של שמואל הנביא היה הראשון בנוגע למלחמה יוזמה.
10. "ויבא עמלק בעמלק" (שמות י"ז, ט). שנאמר ליהושע, היתה זו מלחמת התגוננות, כי החליה "לשון רש"י, "למבוא", ל"יציאת מצרים ומתן תורה" (אות זו) שם נדתי בכך בהרחבה.
11. איכה סוף פ"ג: "ספרי סוף פרשת כי תצא: פירק דר"א פמ"ד ועוד ועוד; ראה גם רבנו בחיי בשלח שם.
12. מכילתא דרשב"י שם. ראה, "ארוחת חיים", ח"א, קכ"א, א. אות מ"ב על המונח לכתוב שם של הפן על אבן ולמחוק. ראה גם בית יוסף א"ח סי' תר"צ.
13. משנה עבודה זרה כ"ב, א; ראה גם רמב"ם איסורי ביאה פ"ב, ה"ג.
14. תוספתא ע"י, פ"ב; עבודה זרה כ"ב, ב.
15. ראה רמב"ם פ"ח פ"א, ה"ג, שהולכה כזכמים ומותר לקחת מהם בהמות. גם תוספתא ע"י, כ"ב, א, ד"ה, "אין אומרים כן".

אולם לא בשל כך שהחשש אינו קיים, אלא מפני שהם נמנעים לעשות זאת בבהמות שלהם¹⁶ ומעדיפים להשתמש לכך בבהמות זרים.

ברם, לכשנבחן את הסיבה מדוע הם נמנעים בכך בבהמותיהם, נבין שהעמלקים אכן נהגו כך גם בבהמותיהם. כדי למנוע את הגויים ממעשים אלה, הפיץ אחד מהם שמועה, כי בהמה גרבעת הופכת לעקרה ובהמה רובעת מכחישה¹⁷. לענייננו אין כל חשיבות, שמדובר באמונה בלבד ולא בהוכחה ריאלית. עכ"פ האומות האמינו בכך ובשל כך נמנעו מלקרב אל בהמותיהם.

העמלקים, כפי שהוכחנו (ראה בפרק אותיות ו-ז), לא היו צמודים למשק, לא עיבדוהו ולא טיפלו בו. הם היו חיי גוודים והתפרנסו משוד רכוש של אחרים. לא היתה להם כל מניעה מלהיזקק גם לבהמותיהם. החשש שמא תיעקר הכבשה או שמא יכחיש הכבש לא היה קיים אצלם, כי לכשיצטרכו ישרדו שוב עדר של שבט אחר, ואולי גם כינם לבין עצמם נהגו כך. כל הבהמות שלהם נחשבו לנרבעים והדין של בהמות כאלה כבר נחרץ שהם אסורים בהנאה¹⁸. לכן לא ניתן היה לאפשר לשחטם ולאכלם והיה צורך להשמידם.

16. ראה עבודה זרה כ"ב, ב ; רמב"ם שם.

17. ראה שם שם.

18. על מקרים כאלה נאמר, "ואת הבהמה תהרוג" (ויקרא כ', טו).

הערת המערכת : כב' הרב א' נבנצאל, רבה של העיר העתיקה, הזכיר בהרצאתו בפני מפכתי החמ"ד ב"יום ירושלים" השתא, שבכ"ה באייר ארעה מלחמת עמלק ברפידים. לשאלתנו אודות המקור לקביעת יום זה (שלא נתפרש במקרא), השיב לנו ששמע מאחד מרבותיו שמלחמת עמלק היתה בערב שבת ומשה העמיד את החמה, כדרך שעשה יהושע תלמידו בכיבוש הארץ (תנחומא בשלח כח ; ירושל' ר"ה פ"ג, ה"ח ומקורות נוספים ב"תורה שלמה" של הרב כשר, כרך י"ד). — כב' הרב משער שאולי נשען מקור זה על מאמר חז"ל בפרקי דר"א (פרק נ"ב) שמלחמת יהושע נגד המשת המלכים (יהוש' י'), בה העמיד את החמה, היתה בערב שבת ויהושע ביקש באופן זה למנוע חילול שבת. כשם שטעם העמדת החמה ע"י יהושע היה מניעת חילול שבת, כך גם הוצרך משה בעת מלחמת עמלק להעמיד את החמה, כדי למנוע חילול שבת. מאחר דקיימ"ל שמתן תורה היה בשבת (ב' שבת פ"ו ע"ב) הרי שגם לפי ר' יוסי, הסובר שהתורה ניתנה ב' בסיון (שם) וגם לפי חכמים החולקים עליו וסוברים שהתורה ניתנה ב' בסיון (שם) — חל כ"ה באייר באותה שנה בערב שבת. לפי ר' יוסי פשוט הדבר, שכן חודש אייר חודש חסר הינו, לשיטת חכמים הסבירו, שבאותה שנה אייר חודש מלא היה (שם פ"ו ע"ב).

הרב אביגדור נבנצאל העלה רעיון נוסף, על דרך הרמז, בו קשר את תאריך מלחמת עמלק הראשונה, עם יום שיהיורה של ירושלים : כ"ה באייר. בפרשתנו נא' : "ומשה אהרן וחור עלו ראש הגבעה" (שמות י"ז, י). "ראש הגבעה" שווה בגימטריא ל"ירושלים" (586) ונאמר בירמיהו : "בעת ההיא יקראו לירושלים כפא ח' " (ג', יז), היינו : כסא שלם (תחת, "כס" בפרשתנו) ושם הויה מלא (תחת, "יה" בפרשתנו).

תודתנו נתונה בזה לרב א' נבנצאל שליט"א.

הי רצון שנוכח לראות בימינו עין בעין בשוב ה' ציון, ויקיים בנו : "כי נחם ה' עמו גאל ירושלים" (ישעיה נ"ב, ט).

מר אברהם קורמן

צווי השמדה וצווי הצלה

"...בכל אשר צוה המן אל אחשדרפני המלך ואל הפחות... בשם המלך אחשורש ונחתם וכתב ונחתם בטרבעת המלך: ונשלוח ספרים ביד הרצים אל כל קדינות המלך להשמיד להרג ולאבד את כל היהודים... פתשגן הקתב להנתן דת בכל מדינה ומדינה גלוי לכל העמים להיות עתידים ליום הזה" (ג, יב-יד) מאיבהם" (ח, י-יג)

כמו כל תוכנוני ההשמדה בכל הדורות שנעשו בהטעיה, כך גם תוכנה ההשמדה ע"י המן. בשער הכניסה למחנות ההשמדה של הנאצים היה שלט גדול בו נכתב "העבודה משחררת" ARBEIT MACHT FRE. כך נהג המן. אל האחשדרפנים ואל הפחות שלח צווים סודיים, על השמדת העם היהודי. אולם ב"פתשגן הכתב" שהיה "גלוי לכל העמים", נכתב רק: "להיות עתידים ליום הזה".

לא נאמר לשם מה צריכים להיות "עתידים ומוכנים" ואפילו לא נאמר למי מכוונים הדברים, לכן עם פירסום הצו הגלוי היתה כל העיר שושן "נבוכה" ולא דווקא היהודים. איש לא ידע לשם מה צריכים "להיות עתידים ליום הזה". למרדכי, שהיה בשושן הבירה והיו לו קשרים עם רבי המלוכה, שלא כולם היו מידידי המן, נודע על הצווים הסודיים שנשלחו אל האחשדרפנים והפחות, לכן הזעיק את היהודים והסביר להם במה מדובר.

מאחר ובצו הדתי הגלוי, לא היה כל זכר מי צריך להיות מוכן ולמה, הוסיף אחשורוש בצו ההצלה, מה היתה כוונתו בצו הגלוי הקודם. ש"להיות עתידים" הכוונה "ליתוודים" והמטרה היתה "להינקם מאויביהם". בשלוש מילות הסבר אלה, ניתן היה לשנות את הצווים, שכרגיל אין לשנותם. לא היה כל חשש שמישהו מהאחשדרפנים יגלה את קלונו של השליט, שהצו הסודי הראשון היה להשמיד את העם היהודי בכל מלכותו.

"... ונוח בארבעה עשר בו ועשה אתו יום משתה ושמחה והיהודים אשר בשושן... ונוח בחמשה עשר בו ועשה אתו יום משתה ושמחה" (ט, יז-יח). שונה חג הפורים ושמחתו מכל חגי האומות, שחגגו ניצחונות על אויביהם. כל אומות העולם חגגו תמיד על מפלת האויבים. אצל היהודים ישנו עיקרון: "בגפיל אויבין אל תשמח ובקשלו אל יגל לבך" (משלי כד, יז). כיצד, איפוא, אפשר לשמוח ולקבוע חג על מפלת המן ועוזריו? האמת היא, שלא על הניצחון על המן חגגו ושמחו וגם לא באותו יום. עובדה היא שאת המן ועוזריו הרגו ב"יג בחודש ופורים חוגגים רק ב-י"ד בחודש.

בשושן כאשר רצחו את המרצחים גם ב-י"ד, לא קבעו את השמחה יחד עם כל ישראל, אלא קבעו את החג ב-ט"ו.

כותב המגילה הדגיש זאת "ינוח בארבעה עשר בו ועשו אותו יום משתה ושמחה". וכן בנוגע לט"ו בו. היהודים לא שמחו על המפלה של האויבים וגם לא על הניצחון, אלא על שנוצר מצב נוח. על כך שמחו וחגגו.

לא בכדי נכתב תחילה "ועשה אותו" (הניקוד הוא כמו "ועשו") בלשון יחיד, ורק בפסוק השני נכתב "ועשו". בשנה הראשונה רק מרדכי חגג וחזרה לחגוג, אך העם החליט על כך רק בשנה שלאחר מכן, על סמך "אגרת הפורים הזאת השנית" (ט, כט). חכמי ישראל ידעו לספר, שתחילה הסתייגו אנשי הגולה מחג זה, כדי שלא לעורר עליהם את זעמם של שונאי ישראל, שלא חסרו בעולם. רק באגרת השניה שוכנעו לקבל על עצמם את ימי חג הפורים (ראה ירושלמי מגילה פ"א, ה"ה; ראה גם מגילה ז, א).

פרשת עמלק ומחיתו

א. מצות מחית עמלק

מצות מחית עמלק — על גדוליו וקטניו, זקניו ונשייו — היתה קשה לשאול המלך ולעם — בעבר, ונשארה קשה, מבחינה מוסרית ורעיונית, גם בהווה. "בשעה שאמר לו הקב"ה לשאול 'לך והכית את עמלק' אמר: ומה נפש אחת אמרה תורה הביאו עגלה ערופה בנחל, כל הנפשות הללו על אחת כמה וכמה. ואם אדם חטא בהמה מה חטאה, ואם גדולים חטאו קטנים מה חטאו? — מיד יצאה בת קול ואמרה לו: אל תצדק הרבה". שאלה זו מקבלת צורה יותר חריפה בדורנו כאשר העולם "המוסרי הנאור" קבל החלטות מפורשות נגד ג'ינוסייד (פשע השמדת עם). וממילא התחושה המוסרית המפותחת של עם ישראל קיבלה בכך חיזוק, והשאלות על מצוה זו (והדומה לה — ביחס לשבעת העמים) מפי הנוער הישראלי (החילוני) מרובות הן. במה נצדיק מצוה הדורשת להשמיד השמדה טוטאלית, עם, ולא רק את החוטאים ישירות אלא גם את כל צאצאיהם עד עולם?

הנימוק בתורה בפרשת זכור, המתחסם לחטאו של עמלק כפשע חמור של רצח אנשים חולים מתוך עם "עקי ויגע" איננו מספק את התפיסה המוסרית, המתנגדת להעניש בשל כך את כל בני העם הזה (שלא השתתפו באותה פעולה). ובמיוחד, לא נראה הדבר, בתפיסה המוסרית של דורנו, שיש לפקוד עוון האבות על בניהם לעולם. מסתבר, אפוא, שהדברים הגלויים של התורה בענין זה, מסתירים דברים או חטאים כה גדולים המצדיקים את השמדתו של עמלק. לפני הסברתם של דברים או חטאים אלו, שומה עלינו ללמוד מחדש את מוסר התורה.

ב. מוסר התורה

כדי להבין את תפיסתה המוסרית של התורה — מוסר היהדות, עלינו להכיר בכך כי משמעותו האמיתית של המוסר, היא בקשת הטוב השלם למען החברה והאנושות. ובדברי הרב קוק זצ"ל: "המוסר הוא ראשית הכל תכונה פנימית עדינה, שוכנת בנשמה, לבקש את הטוב, את הטוב המוחלט" ובבקשת טוב כזה יש להזהר שלא להשקיף על המדרגות המוסריות לפי מצב פרטי של דור מיוחד, כי אם לפי ההשפעה שיש לענין הנדון על כל הדורות ובאיו מידה הוא תמיד פועל להיטיב ולהשכל. בדרך שבמובן זה אורבת לו, למוסר, סכנתו של רגשות או רחמנות והן עלולות להזיק כשהן באות שלא לצורך.

רגשי היושר והשפעותיהם על האישיות — חשובים הם, אך אין להתמכר אליהם, ובמיוחד לא, כאשר אנו עומדים בפני הצורך להניקו הכללי של העולם. הנזק של הפגיעה ברגשותינו הוא קטן מהנזק של הפגיעה במהלך העולם לשלמותו. על מנת לסבר יותר את האוהן ניתן להמשיל את הדבר (כלא שום יחס אמיתי), לאב המעניש את בנו הסורר בעונשים קשים על-מנת לחנכו ול-מונעו מלהמשיך בדרך פשעיו, רגשות היושר ורחמיו של האדם העומד מן הצד, נפגעים ממעשי האב ורחמיו גוברים על הבן. התערבותו של הלה, עלולה להיות הרת תוצאות מזיקות לעתידו של הבן. מובן מאליו שיהיה זה מוסרי בהחלט שלא להתמכר לרגשי היושר והרחמים במקרה כזה, ולפעול אך ורק לטובתו האמיתית של הבן. לא לפי ההווה בלבד אלא, ובעיקר, לפי העתיד. המשל יהיה קרוב יותר לנמשל כאשר המדובר יהיה בפושע מסוכן ביותר לחברה אשר רק במותו תוכל החברה להנצל מפשעיו. עולה על דעתך, דמותו של היטלר או אייכמן יש"ו. אין ספק כי הריגתם נחשבת כדבר מוסרי בהחלט, וכל המתמכר לרגשות רחמים במקרה כזה, מסכן הוא את החברה ומוסרו מזויף הוא, שהרי הריגתם של אלו הוא חלק מהטוב האמיתי של החברה האנושית.

מדוע השמדתו הכוללת (והנצחית) של עמלק היא מוסרית לפי זה?

ג. השפעת עמלק על הגויים והעולם

עם ישראל הופיע על במת ההסטוריה עם המומה העליונה "לק-

רוא בשם ה' ולהפיץ את האמונה בו. עמי העולם עובדי האלילים לא הושפעו הרבה מהמגמה העליונה הזאת עד ליציאת מצרים. כאשר ביציאת מצרים נתגלה לעולם האלילי, האמון על ברכי הטבע וגורל המזלות, כי הנה יש אומה אשר אינה נתונה להשפעות הטבע והיא מונהגת בדרך ניסית ועל ידי השגחה פרטית. עבר זעזוע על האומות והחלה השפעת ישראל ויראת אלוקי ישראל פועלת בהם. "שמעו עמים ירגזון חיל אחז יושבי פלשת" וביתר בירור בדברי רחב למרגלים: "ידעתי כי נתן ה' לכם את הארץ וכי נפלה אימתכם עלינו וכי נמנו כל יושבי הארץ מפניכם, כי שמענו את אשר הוביש ה' את מי ים סוף מפניכם בצאתכם ממצרים..." ונשמע וימס לבבנו ולא קמה עוד רוח באיש מפניכם כי ה' אלקיכם הוא אלקים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת".

ואחד ויחיד הוא עמלק בשנאתו לעם ה' ולקדושתו לאמונת אלוקי עולם ה' וליחודו. עולם הטומאה והכשפים אינו סובל את עולם הטהרה והקדושה. ממרחקים הוא בא, "מהררי שעיר בא, והלך ד' מאות פרסה עד שהגיע לרפידים ועשה עם ישראל מלחמה"^א. הוא, המכונה "ראשית גויים" הראשון למכחישי ה' בעולם, חושש להתגברות האמונה בה' והוא מחרף נפשו לבוא מקצווי ארץ למלחמה בישראל. מה רצה עמלק? — "רצה להראות לכל יושבי חבל, שאין ביכולת ה' להושיעם מידו, ושכל הניסים היו מעשה להם וחכמת משה..." ולפי זה, היתה עיקר מלחמתו נגד ה'".

לא היה ערך למלחמתו של עמלק אם לא יהיו שותפים לה העמים, שהרי עיקר מגמתו הוא להשפיע עליהם. וכיצד יעשה זאת? — "רבי יוסי בן חלפתא אומר: ויבא עמלק, שבא בעצה. מלמד שכנס כל אומות העולם ואמר להם בואו וסיעוני על ישראל, אמרו לו: לא נוכל לעמוד כנגדו, פרעה לא עמד כנגדו — שטבעו הקב"ה בים סוף וכי' אמר להם: בואו ותנו לכם עצה מה תעשו, אם הם ינצחוני ברחו לכם ואם לאו בואו וסיעוני על ישראל".^ב אין אמנם ערך רב לשותפות מעין זו, אך יש בה כדי לעורר ספקות בכוחו הבלתי מוגבל של אלקי ישראל, בעיני העמים. וכך גם מלחמתו; הוא אינו יכול להלחם בדרך רגילה אך נתנת לו האפשרות לזנב בעם ישראל (בגלל חטאי העם — ע"פ חז"ל) — "ויזנב בך את כל הנחשלים אחריך ואתה עיף ויגע" והוא מנצל את האפשרות הזאת בדרכו האכזרית והללגנית, — "מה היו

בית עמלק עושין היו מחתכין מילותיהן של ישראל ומזרקין למעלה ואומרים: בזה בחרת? — הא לך מה שבחרת?".^ג כך מצנן עמלק את השפעת יציאת מצרים על האומות, וכך הוא מצליח לעורר ספקות ואף כפירה מחדשת בכוחו של אלקי העב-רים. זוהי התכונה היסודית של עמלק — "ולא ירא אלקים".^ד כנגד קדושת ישראל המכונים "ראשית" — "קדש ישראל לה' ראשית תבואתו".^ה עומד עמלק כשרש וראשית לטומאה בעולם — "ראשית גויים עמלק".^ו

תכונה זאת, היא יסוד הרע באופיו של עמלק. והיא מתפשטת בכל כוחותיו ואופיו, מידותיו ומעשיו. הרשעה והאכזריות, העוול והליצנות, השקר והצביעות, הנחש והכישוף, עם הגאווה וההתיריות המשתקפים בכל הליכות העם הזה. מאבי אבות עשו הרשע ועד לאחריו גדולי, המן בן המדתא האגוי. מתבררים היטב ממעשיהם והנהגתם מדבוריהם והגיונותם, ומהם ההשפעה המר-עלת על העמים כולם. בכל התכונות הללו יש מסיגי זוהמה של רשעה המשפיעים על כל הגויים ועל כל המציאות. מחית עמלק יש בה משום "איבוד כל ערכי המציאות בכל המערכות, המסובלים ממשא הסיגים של זוהמת הרשעה, המתפשטת מראשית גויים עמלק, גם בתוכני הקדש"^ז; "מציאות המחשך של עמלק בהת-פשטות המידות הרעות בנפשיות הלאומית של כל עם וגוי מביאה את כל האסונות הפרטיים והכלליים".^ח במה ניכרת השפעת זר-המתו של עמלק גם בתכני הקדש?

השפעת עמלק על ישראל והקדושה
סכות השפעתו של עמלק אינה רק מכח התפשטות זוהמתו על אומות העולם, אלא בעיקר, וביחוד, מכח התפשטותה של זוהמה זו בנקודות הקדש של העולם המתגלית בעם ישראל ובכח פגיעתה במלכות ה' על העולם. המלחמה בעמלק אינה מלחמת ישראל בלבד, כי המלחמה היא לה' בעמלק מדור דור — "רבי לוי בשם רבי חמא בר חנינא: כל זמן שזרעו של עמלק קיים בעולם לא השם שלם ולא הכסא שלם".^ט זוהי משמעות הפסוק "כי יד על כס יי". ומבחר זאת המהר"ל: "תמצא דבר ברזע עשו, שהוא עמלק, מה שלא תמצא בכל האומות שהם מתגלים ליש-ראל תמיד עד שלא ישאו בגדולה, כשהם קם זה נופל ועיניו זה מורה שהם הפכים לגמרי... כי השם של הקב"ה הוא אחד כדכ-

פרשת עמלק ומחיתו

תיב: שמע ישראל וכו' ה' אחד... לכך כל זמן שאין אחדות בעולם... אין השם הזה נמצא בשלימות" כי בניגוד לעם ישראל הנקרא על שם ה' "גוי אחד בארץ", יש עם שכל תכונתו מתגלית ברצון ההפרדה והשניות שהיא יסוד התוכן האלילי — עמלק. לכן גם מלכות ה' אינה יכולה להתגלות בעולם כל זמן שנמצא זרע עמלק בעולם. "כי מלכותו ית' נמשכת אחר אחדותו, וכאשר השניות בעולם אין שלימות המלכות... עד שיכלה כל זרעו של עשו... ואז יהיה ה' אחד ושמו אחד"¹¹.

בדומה למהר"ל, אומר גם ר' צדוק הכהן מלובלין: "עמלק הוא שרש כח הפירוד... כי הוא התחלת מציאות הרע כי "זה לעומת זה עשה האלקים"... וכולל גם כל מיני כוחות, אלא שכח ישראל הוא להדביקם בהשם יתברך, וכוחו הוא, אדרבא, להפרידם"¹².

מאבקו של עמלק בישראל מתבטא, בראש וראשונה, ברצון ותשוקה עזה להשמידו השמדה פיזית כליל "מנער ועד זקן טף ונשים ביום אחד" (מגילת אסתר). אם דבר זה אינו עולה בידו הוא מתאמץ לפחות לפגום באמונתו ולטמא אותו בזוהמתו "אשר קרך בדרך" — רבי יהודה אומר: "טמאך"¹³ — אין השפעתו של עמלק פועלת רק בדרך גלויה וישירה, כי גם בעצם מציאותו, כאמור, הוא גורם נזקים רוחניים ומוסריים להחשיך את אור ה' בכל אדם בישראל (כמו בעולם כולו). "כל זמן שזרע עמלק נמצא בעולם... אז יש מציאות לעמלק, לכת הרע, בכל אדם, באשר עמלק מתעורר בכל פעם להחטיא את האדם"¹⁴. השפעת גורם הפירוד והשניות היוצאת מעמלק ומתפשטת בעולם, גורמת גם לפירוד בתורתנו "התמימה" ומפרידה, בלבנות עם ישראל, בין התורה שבכתב לתורה שבעל-פה. לכן, "בימי הפורים שמחית עמלק נתגברה, נתאחד יסוד תורה שבעל-פה עם תורה שבכתב — והדר קבלוה בימי אחשורוש"¹⁵.

כל הסכנות והנזקים הנוראים הללו הבאים מעמלק, מוכיחים את מלוא ההצדקה של התורה בצוותה את מצות מחיתו של עמלק בלא להתמכר לשום רגשות פסולים של רחמים. גם נחש צפעוני קטן נחש הוא וחובה להשמידו. והמרחם על האכזרים סופו להתאכזר על הצדיקים. ומוסרו "מוסר הבלים" "כי רחמי רשעים אכזרי"¹⁶.

1. יומא כ"ב; ועיין במדרש שמואל י"ח, שאכן מדובר בעמלק ולא בקיני. 2. ערך התחיה, אורות למרן הרב זצ"ל. 3. עיין באגרות ראייה כרך ב' שע"ט. 4. יהושע ב' 44. תגזומא בשלח כ"ה. 5. מלבי"ם שמות י"ז. 6. מכילתא שמות י"ז. 7. פסיקתא דרב כהנא פרשת זכור. 8. ירמיה ב'. 8. במדבר כ"ד. 8א. אגרות הראיה כרך ג' תת"ח. 9. שם. 10. ילקוט שמעוני רס"ח. 11. גור אריה שמות י"ז. 12. מחשבות חרוץ ה'. 13. פסיקתא, פרשת זכור. 14. קדושת לוי, דרוש פורים. 15. אגרות ראייה, כרך ג' אגרת תת"ח. 16. משלי י"ב.

יעקב מדרן

עמלק

חלק א - מבואות

א. האם קיים 'אחר' שאינו לגיטימי?

השאלה האם קיים 'אחר' שאינו לגיטימי על פי השקפתה של התורה, קשורה במידה רבה בשאלה, האם המוסר הוא מרכיב במערכת המצוות, שהקב"ה מצווה את האדם. שלילת קיומו של מאן דהו בשל מצב שנכפה עליו מעצם היותו ומלידתו שלא בקדושה, וכלא קשר למעשיו מכוח בחירתו החופשית, נראית כבלתי מוסרית בעליל.

יתר על כן: כאשר התורה שוללת את קיומו של מישוהו - ה'אחר', והקב"ה עצמו מכריז עליו מלחמה לדורות עולם, עולה שאלה נוספת, ולהשקפתנו - חמורה מקודמתה. האומנם קיים בהנהגתו של הקב"ה את העולם גמול של צדק? והרי נראה, שאין אדם יכול ליתן את הדין, אלא על דבר שהוא יכול לקבל עליו אחריות, כלומר, שנעשה מרצונו שלו.

אמנם, המקרא מלא בתורת הגמול, בגמול הטוב לעושי הטוב והישר בעיני ה', ובגמול הרע לעושי הרע בעיניו. אך הגמול אינו כהכרת קשור לצדק. הוא עשוי להיות, לטוב ולרע, תמריץ וחיזוק לציות לקב"ה ולשמירת מצוותיו, וכלא קשר למוסר. בתור שכוה, הגמול אינו אלא חלק מכוח שלטונו של הקב"ה בבריאה. שהרי לא מסתבר, שהגמול הוא צדק על קיום מצוותיו של הקב"ה, כשהצדק עצמו אינו אחד ממרכיבי הנהגתו את בראיו.¹

עד שלא נחרץ דין בשאלותינו על מקומו של הצדק בין מידותיו של ה', מן הראוי שניגע בשאלה, מי ראוי להיות נשוא הצדק של הקב"ה, ומי ראוי להיות נשוא הצדק והמוסר, שהאדם נצטוו עליהם (מהנחה שהם מרכיב במערכת המצוות). שהרי ייתכן שקיים 'אחר', שרק כלפיו לא קיים הצדק האלוהי, ורק כלפיו לא ראוי, שיתקיים המוסר האנושי. נביא דוגמה לכך מהתייחסותנו לבעלי החיים. אף שנחלקו בכך הוגי דעות,

1. תאורטית, אמנם ניתן לטעון, שהקב"ה דורש צדק מעצמו, אך אינו דורש זאת מברואיו, ומהם נדרש רק קיום רצון ה' ומצוותיו. אך מה טעם בכך? שהרי אם הקב"ה דורש צדק מעצמו מחמת היותו טוב, והצדק הוא טוב, מדוע לא ידרוש זאת מברואיו, או לפחות יתגמלם בהתאם?!

מקובלת בעיני שיטת המצוי, שהצדק האלוהי אינו על כל פרט בבעלי החיים.

ואין הקב"ה דואג, אלא לקיום המין ככלל: גם המוסר האנושי המקובל (פרט לכיתות קיצוניות ושלוליות) אינו שולל את ניצול בעלי החיים לצורכי האדם, וגם לצורכי מותרות. האדם משעבד את החמור, את הסוס ואת השור לעשות לו את עבודתו, הוא הורג בעלי חיים כדי לאכול את בשרם גם כשיש בידו אוכל אחר, ובעלי חיים אחרים הוא הורג, כיוון שנוכחותם מטרידה אותו. העכברים לגביז הם בבחינת 'האחר' שאינו לגיטימי, ואף שיש להם נפש מרגישה ומצטערת.

לכאורה נראה מכן, שאין על האדם לנהוג בצדק ובמוסר אלא עם בני מינו. אלא שאם כך, מהו הגבול בהגדרת המין? ושוא אין אדם מחויב לנהוג בצדק אלא עם בני עמו? זאת ועוד, אף אם נניח שפתרנו את שאלת מוסר של האדם, את שאלת הצדק האלוהי לא פתרנו בכך. הדעת נותנת אפוא, שהמוסר חובע מן האדם לנהוג בצדק רק עם מי שמסוגל להבין מהו צדק, להפנים בקרבו את רעיון הצדק (גם אם עדיין לא עשה זאת), ולקבל על עצמו שהצדק יחייב גם אותו. שהרי אם נתחייב לנהוג בצדק כלפי מי שהוא עצמו אינו מחויב לנהוג בצדק, בזה עצמו נמצאת מידת הדין והצדק לוקה. נראה, שתחת הגדרתו זו מצוי רק מין האדם וכל האדם.⁵

2. בעקבות אריסטו.

3. עיין מורה הנבוכים ח"ג פרקים יז-יח. אמנם, הוא עצמו הביא שם את שיטת הרס"ג בעקבות כת 'מועתיזולה' (עיין אמונות ודעות לרס"ג, שער ג פרק י), הסוכר שיש השגחה פרטית, כלומר, שיש 'מועתיזולה' (קאפה למורה הנבוכים, ירושלים תשל"ז, עמ' שיב).

צדק, כלפי כל בעל חיים. ועיין מהר"י קאפה למורה הנבוכים, ירושלים תשל"ז, עמ' שיב.

הערה 69.

4. דברי הרמב"ם בשאלה זו קשים בעינינו. הוא ראה את ההשגחה כנספחת לשפע האלוהי, וכנראה כרך בכך גם את הצדק. לכאורה נראה, שקיומו של הצדק אמור להיות עצמאי ובלתי מותנה בשום דבר אחר.

5. א. השווה לדברי הרמב"ם בבראשית ל"ד, יג (ד"ה ויענו בני יעקב) בביאורו לכן שבני נח נצטוו על הדינים. כונתו היא, כנראה, לחייבם לנהוג על פי כללי הצדק הטבעי.

ב. הכלל שקבענו על 'נשוא הצדק' - בעיקר לגבי הדרישה המוסרית מן האדם לנהוג בצדק עם זולתו, ועל היעדר דרישה כזו ביחסו של האדם אל בעלי החיים, עשוי להיות נכון, פרט למקרים קיצוניים כצער בעלי חיים וכד', שנאסר על האדם, הן מצד המוסר והן מצד ההתורה. כך היא מצוות שילוח הקן, "אותו ואת בנו" (ר"ע ע"ז תעוב עמר). עניית דעתנו נותנת, שהצדק המצופה מן הקב"ה הוא נרחב יותר, ואף שלדעת הרמב"ם אינו קיים היום. הוא עתיד להתגלות הארץ שהעולם יבוא על תיקונו ו"לא ידעו ולא ישוחחו" = החיות הרעות בכל הר קרש ומלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים". מסתבר לנו, שאז יתרחב הצדק גם לגבי החיות (אמנם לדעת הרמב"ם גם פסוק זה עוסק בבני אדם בלבד, והחיות שבו אינן אלא משל - עיין הלכות מלכים, תרמ"ה).

הרמב"ם גם פסוק זה עוסק בבני אדם בלבד, והחיות שבו אינן אלא משל - עיין הלכות מלכים, תרמ"ה.

ההשוואה לדברי הרמב"ם (סו) גם הקפדה על צער בעלי חיים מצופה מן הקב"ה, (רב נחמן מברסלב).

כאן המקום לשאול: כלום ייתכן אדם שהוא 'אחר', שאינו נשוא אידאל הצדק, שרמו הפקר, ואולי אף מצווה להורגו בלא קשר למעשיו, וכל רעיון הצדק עולה לגבי כל האנושות פרט לז' הייתכן שעמלק, שהתורה רואה בו אויב לכל דבר טהור וטוב, ומצווה להילחם בו עד חרמה עד סוף כל הדורות, הוא הוא 'האחר' הזה? הייתכן שאין במצוות מחייתו משום ערעור על עקרון הצדק מעיקרו?

עניות דעתנו נותנת, שדבר זה לא ייתכן. נראה לנו, שעמלק אינו מופקע מהגנת הצדק על כלל האדם, שהרי הוא מסוגל להפנים אל קרבו את רעיון הצדק ולנהוג לפיו. שאם לא כך - מה תביעה יש לתורה ממנו, ומה הצדק בביקורת על מעשיו אם מעצם תולדתו אינו מסוגל לחוש כלל מהו עוול מוסרי ומהי שאיפה לצדק?

לא באנו לטעון בדברינו אלה, שלא ייתכן שהצדק ידור בכפיפה אחת עם מצוות מחיית עמלק כאשר עמלק ממשיך ומרשיע בכל מעשיו. אך העלינו ספק, האם הצדק יכול להיות יחד עם תביעת מחיית עמלק מכות מעשי אבותיו, מחייה הכוללת גם חפים מפשע בעליל, "מעלל ועד יונק" (שמי"א ס"ו, ג).

ועיין ייתכן לומר, שמצוות מחיית עמלק אינה נובעת משלילה עקרונית של הלגיטימיות של עמלק, אלא בשל שיקולים הגורמים על שאיפת הצדק, כמו שאיפת ההישרדות וההתרחקות (שהיא חלק מן ההישרדות). פשרם של אלו דודו שבו עמלק אינו חוטא, הוא החשש (או הוראות) שמא יקום כאחריית הימים 'המן הרשע' שיבוא לכלות את ישראל מנער ועד זקן, סף ונשים כיום אחד. שיקול זה אינו עוקר את שאיפת הצדק מעיקרה, הוא רק דוחה את שלמות התגלותו של הצדק לאחרית הימים, ליום שבו לא יאלץ הצדק להידחות כהוראת שעה מפני סיבות קיומיות, הגוברות עליו לשעתן בלבד.

ואמנם, מצינו פעמים רבות ששיקול ההישרדות גובר על שיקול הצדק, שהרי כמלחמות

6. אמנם מדברי הרמב"ם נראה, שאכן עמים כרמה תרבותית ומוסרית יודעה במיוחד - דינם כ"ח' הבליי הוגה" (עיין מורה הנבוכים ח"ג פרק נא), ואין עוול מוסרי אף בהריגתם (כשיחית החי הבליי הוגה, כלשוננו בפירוש המשניות ב"ב קמ"א פ"ד מ"ג). מדבריו נראה, כאמור לעיל, שדבר זה הוא בכלל היותם מחוסרי השפעה אלוהי, וכבר הקשינו על כך. אך שמא כדברינו, והוא ואין ביכולתם להפנים בקרבם מהו צדק, ואף אינם מחויבים לו, הרי גם אינם נשואי צדק, והוראות הצדק אינם קובעות התנהגות בצדק כלפיהם. ועיין שיטת הרמב"ם קשה גם בכך.

7. מן הרמב"ם במורה נבוכים (ח"ג פרק מ"א) משמע, שהדחת העמים מלחוד על מעשה עמלק היא עיקר טעם מצוות המחיה.

8. ואולי אף הנקמה. הנקמה כשלעצמה אינה סותרת לדעתנו את שאיפת הצדק. אמנם, היא עלולה לסתור את הצדק כאשר היא נעשית כלפי אדם אחר מאשר החוטא, שבשיל באה בקשת הנקמה, אף אך אינו יכולים להניח, שעם לדורותיו הוא גוף אחר, וממילא, הנקמה בודעו של החוטא, אף שאינה תואמת את בקשת הצדק, היא גם אינה סותרת אותו בעליל. אמנם, כל זה לדעתנו, רק כמגבלות החמורות, שיוכחו בגוף המאמר לגבי ההישרדות.

הוא עיקר טעם מצוות המחיה.

הוא עיקר טעם מצוות המחיה.

הוא עיקר טעם מצוות המחיה.

הוא עיקר טעם מצוות המחיה.

הוא עיקר טעם מצוות המחיה.

הוא עיקר טעם מצוות המחיה.

הוא עיקר טעם מצוות המחיה.

הוא עיקר טעם מצוות המחיה.

הוא עיקר טעם מצוות המחיה.

סיני⁸⁸ וזה הנגב במלוא גובהו מתנשא מעליה עד לגובה של אף מטרים מעל פני הים ויותר. פסגותיו העיקריות מעל לקדש הן הר חרף, הר שגיא, הר רמון, ערף, הר חורשה וגבעת בונע. רובן תלולות מאוד בהשתפלותן מערבה לכיוון מדבר סיני. המרגלים אכן נצטוו לעלות אל הנגב. משלא קיבלו המעפילים עליהם את גזרת ארבעים השנה, העפילו אל ראש ההר. ימי ההעפלה היו, מן הסתם, ימים חמים מאוד, ימי חודש אב⁸⁹ במדבר סיני במרכז הנגב. בני עמלק ארבו להם, מן הסתם, סמוך לסוף העלייה ולראש ההר. בעת שהמעפילים היו עייפים ויגעיים מן העלייה התלולה בחום הכבד, ובעת שה' לא היה בקרבם, וייתכן שלכן כיוונו הכתובים כאומרים:

ואתה עָנָה וְנָגַע וְלֹא יָדָא אֱלֹהִים⁹⁰

(דברים כ"ה, יח).

מכל מקום, בני עמלק ניצלו היטב את עייפותם הרבה של המעפילים, הכום והכתום עד החרמה, ודפו אחריהם כאשר תעשינה הדבורים, וטבתו בהם ללא רחם. כאמור לעיל, לא נדע אם נפלו שם מאות, אלפים, רבבות ואולי אף יותר מכך.

יתר על כן, המחנה הפצוע ומוגר הדם נותר בקדש לעוד שנים רבות.⁹² מעליו, כמו ממעון הצפור, השקיפו העמלקים יום יום ושעה שעה, וידעו את כל מוצאם ומוכאם של בני ישראל.⁹³ הם יכלו להגות ממחבואם כל אימת שראו נער או נערה מבני ישראל, או קבוצת אנשים קטנה וחלשה, ויצאים מן המחנה לצורכיהם או למרעה צאנם, ומתרחקים מלב המחנה. הם יכלו לבוא בחשאי, לשדוד מקנה, לרצוח נערים, לאנוס נערות, והעיקר - לגנוב נפשות לצורכי סחר עבדים במדבר. לאחר ניצחונם על המעפילים, קיבלו העמלקים מן הסתם, ביטחון עצמי, והם יכלו לנצל היטב את הפרשי הגובה ואת מקומות המסתור הרבים במצוקים הנישאים, וכן את העובדה, ששכינת ה' פרשה ממחנה ישראל למשך שלושים ושמונה השנים הבאות. ישראל, חוסי צלם של עמוד האש ועמוד הענן, נחשפו לשונות פגיעה אפשרית של כל אויב ומתנכל, של כל שודד וגונב נפשות.⁹⁴

89. המקום מזוהה בקבוצת המעינות עין קודירא, עין אל-קוצימה, עין אל-מילח ועין אל-קדים. עין, למשל: "אהרונ, ערך קדש", האנציקלופדיה המקראית ז' ירושלים תשל"ח, עמ' 41.

90. על פי המשנה בתענית (פ"ד מ"ו) ושאר מקורות חז"ל - גזרת ארבעים השנים נגזרה בתשעה באב של השנה השנייה. מיד אחריה העפילו בני ישראל להר. כך עולה גם מן הפסוקים. שהרי ארבעים הימים החלו ב"מי בכורי ערבם" (י"ג, כ).

91. פירשנו כאן "ולא ידא אלהים" - על בני ישראל. והמפרשים נחלקו בכך, ורבים מהם הפנו מילים אלו כלפי עמלק. והיא מחלוקת תנאים במבילתא לפרשת עמלק, תחילת פרשה א.

92. על פי רש"י בדברים א', מו, וסדר עולם פ"ח - הם ישבו בקדש בונע תשע עשרה שנים.

93. כאן יתאימו דברי רש"י בקטע תוספת לסוף שירת 'האזינו' (דברים ל"ב): "אפילו חלש למעלה וגיבור למטה, אימת העליין על התחתון, וכל שכן שגיבור למעלה וחלש למטה". כדי להמחיש לעצמו תמונה זו, נוכל להזכיר במעבם של יישובי מוצר הכינרת ומוגלות דמת הגולן עד למלחמת ששת הימים.

94. בגמרא במסכת סוכה (יא ע"ב) נחלקו ר' אליעזר, הסובר שסוכות שישבו בהן בני ישראל של עניי כבוד היו, עם ר' עקיבא הסובר, שהיו אלו סוכות כפשוטן (ובחזרת כותלים אמור פרשה יב

העמלקים, שבצלם 'חסר' בני ישראל עתה, ניצלו זאת היטב, והשכילו למרר את שנות השהיה במדבר של בני ישראל עד תום.

מכאן לפרש זעקת הנקמה של התורה בשנת הארבעים, עת יצאו מסיוני המדבר ומשכנותיו של עמלק. בשנה השנייה הכו עמלק את המעפילים עד החרמה. היתה זו מכת מוות קשה, שלא באה אחריה תגובה. כמשך קרוב לארבעים שנה מירר עמלק את חיי ישראל במדבר וזינב בהם את הנחשלים, בזו אותם ושעבד אותם, עד לחום הסחר פני השכינה בשנת הארבעים. כאן, סמוך לבשורת "וזה כי תבא אל הארץ", לפרשת מקרא כיכורים, ולבית שבין גרזיים ועיבל על ירושת הארץ, מצווה אותנו התורה על נקמת המחיה בצורך.

***

הבה נסכם את הנאמר בפריקים האחרונים על חטאו של עמלק, חטא שהצדיק בניני התורה את צו מחייתו, ואף נוסף עליו משהו.

1. עמלק, כעם של נודדי מדבר, שמשאבי הקרקע שלו דלים, מצא את עיקר פרנסתו מכך ששלט מנקודות התצפית הגבוהות בהרי אדום, בהר הנגב ובהר הגדול, בסיני על הדרכים חוצות המדבר, דרך המלך במזרח הירדן, ודרך הר שעיר, ודרך הערבה ושאר הדרכים המקשרות בין ארם לים סוף, בין ארץ מצרים לארץ כנען וייתכן שגם כחצי האי ערב. הוא ניצל שליטה זו למטרות שוד שירותי מבודדות בדרכים הארוכות, ולמטרות חטיפת בני חורין, ומכירתם בשוקי העבדים במצרים ובמקומות אחרים. אנשים שייצאו מביתם ונפרדו ממשפחתם לצורך פרנסתם, לעולם לא שבו עוד. סוחרים מכובדים הפכו לעבדים נרצעים בנכר עד ליום מותם. התורה מתעבת

יו, מהדי' וייס עמ' קג - חילוף הדעות). לעניות דעתנו, אין הכרח סתירה בין הדעות. הפסוקים עצמם מורים, לכאורה, על הכיזון של עניי כבוד, שהרי נאמר בהם - "כי בַּסֻּכּוֹת הוֹשַׁבְתִּי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (ויקרא כ"ג, מג). המילה "הוֹשַׁבְתִּי" אינה הולמת יפה מציאות שכל אחד אחד בנה לעצמו סוכה. פסוק זה נאמר בשנה השנייה באוהל מועד, יחד עם רוב ספר ויקרא. ואכן, בשנה הראשונה, בחיותן בהר סיני, היו עניי כבוד מקיפים אותם, ושכינה שורה בתוכם. אך בשנה השנייה, לאחר חטא המרגלים וחטא קורח ועדתו, נסתלקה שכינה מבניניהם, והם בנו לעצמם סוכות פשוטות לשהות בהן כמשך שלושים ושמונה השנים שהיו במדבר.

עצם סילוק השכינה באותן שנים נזכר במקומות רבים בחז"ל ובמפרשים, ועין למשל: תורת כוהנים דיבורא נרבה פרק ב' יג, מהדי' וייס עמ' ד'; תענית ל' ע"ב; רש"י לדברים, ב', טז, ועוד. גם פשטי המקראות מורים על כך, שהרי לא נזכרה שום פרשה בין פרשת קורח, שהייתה בשנה השנייה, לבין שנת הארבעים.

את העבודות,⁹⁵ והביטוי החשוב לכך הוא המצווה הנוגדת את כל חוקי העולם המשעבד, ובכל מקום:

לא תסגיר עבד אל אדוני אשר יציל אליו מעם אדוניו. עמך ישב בקרבך במקום אשר יבחר באחד שעריך בסוכ לו לא תוננו (דברים כ"א, טז-יז).

יחסו השלילי החמור של התורה לעבודות בכלל ולגנבת נפשות בפרט, שהתורה החמירה בה עד עונש מוות, נובע משני גורמים: האחד קשר בתחום של בין אדם לחברו, ושורשו בהתייחסותה של התורה לפרשת יוסף ואחיו. לא נגביר מילים בדבר פשוט זה. השני קשר דווקא בתחום שבין אדם למקום, והוא שיין בפרט בגנבת נפשות מישראל ומכירתן לעבדות.

כי עבדו הם אשר הוצאתי אתם מארץ מצרים לא ימכרו ממכרת עבד (ויקרא כ"ה, מב).

אין לך מלחמה גדולה בבשרות יציאת מצרים ובדיבור "אנכי" הקשור בה, יותר מגנבת בן ישראל ומכירתו לעבד. במקרה של עמלק, שהתבטח בהיותו לאומית ולא רק אישית - על אחת כמה וכמה. בכך היה עמלק 'ממתגבר על השם' % עד לניצחון עליו ברפידים לא נשלמה יציאת מצרים, ועד לניצחון הסופי עליו לעתיד לבוא, כל עוד ישגשו שוקי העבדים ממכרתם של עובדי אורח הנתונים במצוקה וכל עוד יהיו ישראל נתונים לסכנת שיעבוד מחודש בכית עבדים במצרים או במקום אחר, אין שמו של הקב"ה שלם ואין כיסאו שלם.⁹⁷

2. ברפידים, בצקלג, בנגב הקני, בנגב הירחמאלי ובמקומות נוספים, שעוד נדון עליהם, נמנע עמלק ממלחמת פנים אל פנים עם היילים הנגדי נשק ומלומדי מלחמה.

הוא העדיף שלא ליטול על עצמו את הסיכון ואת תשלום המחיר שבהכרזת מלחמה גלויה, ולכן תקף אוכלוסיות כלתי מוגנות, נחשלים וחלשים, שלא היו מורגלים להשיב מלחמה שעררה. האנושות, כרוב המקרים, הכירה בכך, שגם למלחמה יש כללים ויש סייגים, ושללא סייגים אלו אין לעולם קיום אפילו שעה אחת. גם בבתי הכלא, בין פושעים ובעלי מוחות מעוותים ובתוך מאבקי השרדות מרים - ישנם כללים מוכרים ומקובלים. מתהומותיו החבוים של המצפון האנושי הקולקטיבי הועלו כללי השכר והעונש, הכרת הטובה והנקמה במכאי הרעה, ההבחנה בין נאמנות לבגידה והגבלות הפגיעה בחטאי מגן. ערכים אלו היו גם נחלתן של חברות פרימיטיביות ושל חברות מושחתות. הם באו לידי ביטוי בדרך מצומצמת ובהכנות מעוותות לחוריר. אך למרות הכול הם היו חלק מן המצפון הקולקטיבי, ומן

95. אל פרשת היתר עבד כנעני בתורה התייחסנו בקצרה לעיל. כתבנו שם, שההנאי הבסיסי לעבודתו לבשו ודם הוא עבדותו לקב"ה מכוח הטבלתו. כתייב במצוות, יש לו גם זכויות חשובות.

96. כלשון רמב"ן, שהובאה לעיל.

97. עין רש"י לשמות י"ז, טז.

המקובל היום במשפט הבינלאומי,⁹⁸ המבדיל בין לוחמים אכזריים ונוקשים לבין פושעי מלחמה, הפועלים ללא הגבלות וללא כללים מוסריים כלשהם. דרך זיוג הנחשלים העייפים, היגעים והצמאים, דרך הפשיטה על יישובים חסרי מגן בצקלג הריקה מלוחמים - לא הייתה סגנון מלחמה, היא הייתה פשע מלחמה.

היא הייתה סגנונו של עמלק.

שתי הנקודות שהעלינו כאן לגבי אופי מלחמתו של עמלק ואופי פריסתו ועיסוקיו, מעלות שאלה מרכזית לגבי צו התורה לדורות על מחיית עמלק. האם המצווה מבוססת על נקמה ועל גמול לעם שפשע כלפיו במדבר, והיא מתייחסת אפוא, לזרעו ממש; או שמא היא ממשיכה להתבסס על חטאו של עמלק, והיא מתייחסת אל תלמידיו בדורות הבאים. תלמידים אלו, אפשר שייצאו מזרעו דווקא, אך אין הכרח בכך. תיתכן אפשרות, לפחות תאורטית, שבניו של עמלק יתקנו את דרכם, ואחרים, שאינם מזרעו, ימשיכו את דרכו, וחובת המחיייה תחול עליהם. וכפי שהבאנו לעיל מדרכו של הרב סולובייצ'יק ומדיוקן בשיטת הרמב"ם. ננסה להכריע בשאלה זו בהמשך דברינו.

3. הטבח שערך עמלק במעפילים, שכאמור לעיל, לא נדע את מספרם, האפשרות שבני עמלק הציקו לישראל במשך כל השנים הרבות של ישיבתם בקדש ברנע, אינם נושאים בהכרח חותם עמלקי מובהק, מלבד שתי התכונות שמנינו בעמלק לעיל. אין בהם אפוא פן אנושי נוסף על הנאמר לעיל, אך יש בהם כדי להצדיק איבה עמוקה בין ה' ישראל ובין עמלק, ורגשות נקמה, שעומקם כעומק איבה זו. לשיקול זה יש להוסיף את האיום הקיומי על ישראל מדרום. מדרום-מערב וממזרח מתחמו של עמלק. כל אלו מצטרפות לסיכנות לכך, שהתורה מצווה למחות את זכר עמלק מתחת השמים.

1. ראשית גויים

תיאורנו את עמלק, כעם השולט בשבילי המדבר הגדול והנורא, והמסוגל להקיז את דמם של ישראל במשך שנים רבות, עם המסכן את עתיד קיומם של ישראל בארצם הדימייג במעשיו את עיקרי הדברים שהתורה מתעבת, עם שאין כיסאו של ה' ואין שמו שלם עד שיימחה שמו מן העולם. נותרה לפנינו שאלה אחת הקשורה בכך. עמלק המקראי הוא

98. מעין הכרה במשפט כזה אולי יש לדאוג בפירושו של רמב"ן למצוות הדינים, שנשטו עליה בני נח. וכך כותב רמב"ן (בראשית ל"ד, יג): "ועל דעתו הדין שמו לבני נח בשבע מצות שלהם אינם להחשיב דיין בכל פלך ופלך בלבד, אבל צוה אותם בדין גבנה ואונאה ועושק ושכר שכיר ודיני השומרים ואונס ומפתה ואבות נזיקין וחובל בחבירו ודיני מלוה ולוה ודיני מקח וממכר וכיוצא בהן, כענין הדין שנצטוו ישראל, ונהוג עליהם אם גוב ועשק או אנס ופתה בתו של חברו". התורה אינה קובעת לבני נח מה יהיו דיני הונאה ודיני שומרים. היא מכילה בחוש הצדק הטבעי שלהם לחקוק חוקים כאלו, והעובר עליהם ענש על כך.

בנה של חמנע, פילגשו של אליפו בן עשו. אם נקביל את זרעו של עשו לזה של יעקב אחי - נכדיו של יעקב הם חנוך ופלוז משבט ראובן, או סרד, אילון ויהלאל משבט זבולון. בנני בניו של יעקב נאמר: "ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד" (שמות א' ז), מה שלא נאמר בבניו של עשו. האומנם יכול שבט בגדל של בית אב במשפחות השבטים, ואולי אף קטן ממנו, לעשות את כל הדברים הגדולים האלה?⁹⁹ האומנם, עד כדי כך יש לחשוש ממנו,¹⁰⁰ ולטעון שבגללו אין שמו של הקב"ה שלם?

בעיה זו מחזירה אותנו לשאלה, מיהו עמלק שעליו דיברה התורה, והאם יש הכרח להזהר עם עמלק בן אליפז, או שמא הקשר ביניהם מקרי או חלקי.¹⁰¹

שני מקומות בתורה עשויים לסייע לכך, שהיה עמלק נוסף, קדום לעמלק בן אליפז:

1. הפסוק המתאר את מלחמת ארבעת המלכים, כדורלעומר וחבריו, כימי אברהם אבינו:

וישב ויבאו אל עין משפט הוא קדש וכו' את כל שדה העמלקי (בראשית י"ד, ז).

המפרשים אמנם יישבו את הקרשי בטענה, שהפסוק, שנכתב כימי משה, נכתב בבראשית על שם העתיד.¹⁰² ויש בכך דוחק מסוים.

2. בלעם ניבא על עמלק: "ראשית גוים עמלק ואחריתו עדי אובד" (במדבר כ"ד, כ). ואין יכונה שכת קטן מפילגשו של אליפז בחורא "ראשית גוים" וכו' ואין יכשר

עין ע' וולקובסקי, תקופות בתורה, תשנ"ז, עמ' 45, המביא אגדה (לא מצאתי את מקורה).

שעמלק בא על-ישראל בפרידים בארבע מאות אלף גיבורי חיל. רמב"ן הרגיש בבעיה זו, שיהושע היה צריך להילחם יום שלם, ויום שלם היה על משה להרים ידיו למרום. הוא אומר:

"כי בראש העמים ייחשב כי גיבורים היו ואנשי מלחמה. וללא זה לא עלה בלבו להבוא להלחם בישראל, ולא הוצרך משה לבחור אנשים ולתפילה ולנשיאות כפי לחלשתו" (במדבר כ"ד, כ).

100. המרגלים מידרש את ישראל בדבריהם: "עמלק יושב בארץ הנגב" (במדבר י"ג, כט). וכן הקב"ה מאים עליהם: "זהעמלק והנעני יושב בנגב" (שם י"ד, כה, מב).

101. בכל המפרשים שראינו לא מצאנו זכר לאפשרות שלא להות את עמלק מפרידים עם עמלק בן אליפז. מהר"ל באור חדש, ור' צדוק הכהן מלובלין במקורות שהובאו לעיל, ובעיקר בספרו

רפסי לילה, נימקו בהרחבה רבה היות זו. אף רמב"ן שחזבא לעיל, התייחס לזהות זו וראה אותה כמובנת מאליה. כך משמע, לכאורה, בכמה ממדרשי חז"ל, כגון בגמרא בבבא בתרא כא

ע"א-ע"ב, הלומדת מן הפסוק (מל"א י"א, טז) "עד הכרית כל זכר באזנים", שהכוונה למלחמת עמלק. ועיין ע' וולקובסקי (לעיל, הערה 99), עמ' 68, שיהיה באופן מפתיע את מלחמת יואב

באדם כהחקפתו על שרונת, עיר עמלק, לאחר חורבן ביהודה - אל-עריש - בידי שאול (ויבוא להל). כלומר, אף הוא קשר את "אזנים" שבפסוק זה בעמלק.

102. עיין: בראשית רבה ל' ל' פרשה מא, מהר"ם תיאודור-אלבק עמ' 412; תנחומא ל' ל' ח, וברש"י על הפסוק, רד"ק ועוד.

103. המפרשים התקשו בכך, ורובם ביארו על כך, שהיה הראשון שנלחם בישראל. כך אונקלוס, רס"ג, רש"י, ראב"ע ועוד. רמב"ן אכן הוכיח מכאן, שבראש העמים ייחשב, כי גיבורים היו

ואנשי חיל למלחמה. הראב"ע הכיר פירוש זה ודחתו, וטען, שבמצאות לא היה כן.

בלעם לישראל על מלכו של שבט קטן: "וירם מאגג מלכו ותנשא מלכותו" (במדבר כ"ד, ז)?

3. בספר שופטים ישנם שני רמזים על מעוז עמלקי קדום כהר אפרים: "מני אפרים שרשם בעמלק" (שופטים ה', יד); "וימת עבדו בן הלל הפרעוני ויקבר בפריעתו בארץ אפרים כהר העמלקי" (שם י"ב, טו).

אפשר, שעמלק היה עם קדום, שאכן היה מן הגויים הראשונים.¹⁰⁴ הוא שלט במדבר כהר בזמנו של אברהם, והוכה בידי כדורלעומר. הוא שרד אחרי מכה זו, והמשיך כדרכו עד לימי רפידים, המעפילים, ועד לימי שאול ודוד. עמלק בן אליפז נקרא על שמו (ושמא הייתה חמנע פילגשו עשו מורעו).¹⁰⁵ התערה בו והיה חלק ממנו כל חטאותיו ובעיותיו עם ישראל. עצמתו והיקפו באו לו מעמלק הקדום, ראשית הגויים. עצמת החרדה והשנאה, שהתורה משרדת כלפי עמלק "מדור דור", מתייחסת אפוא לעם עצום ורב, שייחבן ששלט בכל המזרח התיכון כחמש מאות שנה.¹⁰⁶

104. וולקובסקי (לעיל, הערה 99) שם הביא מסורת מוסלמית של אבולפידה, שעל פיה נמנה עמלק (הקדום) בין נכדיו של שם בן נח.

105. רמב"ן בבראשית שם פירש כך את הפסוק על שדה העמלקי. אמנם הוא לא דיבר על עם קדום, אלא על אדם נכבד, ואת משמעות 'ראשית גוים' פתר בדרכו, שהבאנו לעיל.

106. גם בהשערה זו הלכנו בעקבות וולקובסקי. נביא בקצירת האומר מסענותיו לעינינו: המהבר דן בספרו על פלישת 'מלכי הרועים' למצרים - 'ההיקסוס' בלשון היוונים, ושבטי אסיה' או העאמה, בלשונם של הפפירוסים המצריים בני אותה תקופה. פלישה זו גרמה במידה רבה לחורבנה של מצרים, ודיכאה את המצרים בדרך אזורית מאין כמותה (כולל קטיעת אברים ואמצעים אכזריים ומשפילים אחרים). שבטי העאמה-ההיקסוס שלטו במצרים כפרס, ובמזרח התיכון ככלל - במשך תקופה של קרוב לחמש מאות שנה, לא ברצף, בדרכים שונות ועל ידי בריחות וצירופי עמים שונים. הם הביאו לכל מקום הריס וחורבן. וולקובסקי מביא ראיות מעניות וחזקות, שהיו אלו שבטי עמלק, ושעמלק היה עם חזק מאין כמותו, והפיל את אימתו על כל מי שבא עמו במגע. הוא טוען על סמך כתביהם של היסטוריונים ערבים ומסורות ערביות, שעמלק היה שבט בן ערב מחצי האי ערב, ובירתו הייתה מכה. העיר נהרסה בעת רעידת אדמה בזמנה של 'ציאת מצרים, ושבטי עמלק עם עדריהם נסו משם לנגב ולחצי האי סיני. חלקם העצרו בארץ כנען, ובעיקר כהר הנגב שמדרום לה, ורובם המשיכו למצרים. הם ניצלו את חולשתה של מצרים לאחר עשר המכות וטביעת חיל מצרים בים סוף, השתלטו עליה ושעברו את חושבתיה. בדרכם למצרים נחלו העמלקים בבני ישראל היצאים ממצרים, ואז התרחשה מערכת רפידים. המלחמה שניטשה כעבור שנה כהר הנגב בין המעפילים לעמלקי והנעני הייתה עם הפלג השני של עמלק, זה שפנה לארץ כנען ולזה הנגב.

כתבים רבים מופיע שמו של מלך חזק, הרביעי לשישלת ההיקסוס, שמלך שיישים ואחז שנה, ושמו אפופיס (ביוונית), או אפס. וולקובסקי טוען, שבאותיות העבריות הקדומות (במצבת מישע) יש רמזין ברור בין האותיות גימ'ל ופ"א. ממילא ייתכן, שאפס הוא אגג מלך עמלק. מלך נוסף בשם זה הוא אחרון מלכי ההיקסוס, ומסתבר, שהוא אגג, שנתפס בידי שאול, ונודע בידי שמואל הנביא.

אביא בהערה זו חלק קטן ממקורותיו:

1. יוספוס פלאוויוס בספרו נגד אפיפן, מצטט את תיאור פלישת הדיקסוס מספרו של ההיסטוריון המצרי מנתו, והוא מתאר שם בני בלי שם, שבאו מן המזרח, וכבשו את מצרים באפס ד'. בהמשך דבריו הוא מביא בשם מנתו דעה, שהיו אלו ערבים (וליקובסקי, עמ' 43). בהמשך (עמ' 53), הוא מצטט מפלאוויוס בשם מנתו על גדול מלכיהם - אפופיס (= אג).
  2. בעמ' 41 בספרו הוא מביא כתובת מימי המלכה חאתשפסט, המתארת את שאירע בעבר. היא מתארת את בני צאמו, שחררו אל הדלתא, והחריבו את בניני הקדמונים, וכל זה בעקבות רעידת אדמה.
  3. בני צאמו מתוארים גם בפפירוס המצרי המכונה 'פפירוס ארימיטאג'. הם מתוארים שם כחומסי יבול, בדומה למדין ועמלק בספר שופטים (י', ג-ה) (שם, עמ' 59).
  4. בעמ' 48, 49 הוא מביא את דבריהם של ההיסטוריונים וכותבי מסורות ערבים כספירוס, המתארים את בני עמלק (בשמו זה), השולטים במכה ומחללים את קודשיה. האל, אליבא דידם, הכה אותם במכת טבע קשה, ואילצם לנודד משם צפונה. וליקובסקי עצמו טוען על כך, שדעונו טבע אלו התרחשו במקביל למכות מצרים, ואז החל עמלק לנודד צפונה, לגב ולסיני, לארץ כנען ולארץ מצרים. בהמשך דבריו (עמ' 50-52) הוא מביא עדויות רבות מההיסטוריונים ערבים על מלכים מבני עמלק בשמותיהם, ששלטו בכל המזרח התיכון ובעיקר במצרים, שלטון של עריצות, אכזריות והרס מאין כמוהם.

* * *

אין ספק, שעל פי דבריו של וליקובסקי משונה התמונה של פשר האיבה של התורה לעמלק ממה שכתבנו - במידה רבה. פשר האיבה לפיו, אינו צריך להיות קשור בהכרח לסחר עבדים ולא לזינוח בנחשלים. למעשה, אין צורך לפי ניתוחו את עמלק לדבר בהכרח על איבה, ואפשר להשתית את צו התורה על עקרון ההגנה העצמית מפני עם אכזר ודרוסני, השולט על המרחב כולו, שלעולם לא יתן לישראל מנוח. קיומו של עמלק לצד ישראל יעמיד אותנו חמיד בפני הבחירה בין השמדתו (לכשיחשפאשר לנו), לבין סכנה מתמדת שהוא ישמיד אותנו. צו השמדתו מקבל לפי זה, גוון המזכיר את מחיית עמלק שבמגילת אסתר, כשהיה ברור, שרק אחת משני הקבוצות חשודה.

והצרה צדדית נוספת על דבריו: וליקובסקי קשר בדבריו בין בני העאמו' לעמלק בדברים רבים, וגם בדמיון השמות. לא מצאתי אותו אומר דבר לגבי הקשר עם הנאמר על בלעם: "וישלח מלאכים אל בלעם בן בעור פתורה אשר על הנהר ארץ בני עמי לקרוא לו" (במזכר כ"ב, ה). אוליבויט שיער, שהכוונה היא לארצם של בני צאמו הנזכרת בכתובתו של אודם מלך אללה, שמצפון סוריה ועד ארם נהריים (עיין: ב' מזר, ערך 'בני עמו', אנציקלופדיה מקראית ב' ירושלים תשי"ד, עמ' 178). סמית (עיין מזר, שם) אמנם קשר את הפסוק בבלעם עם בני צאמו שבמקורות הערביים, שכפי שכתבנו לעיל - וליקובסקי הסתמך בעניין זה בעיקר עליהם. אך מזר רחה את סמית, בלא לנמק את דחייתו. אם נקבל השערה זו, ונניח, שיש קשר בין השם בלעם לשם ארצו, 'עאמו', נגיע להשערה שאומר ר' צדוק הכהן מלובלין בספרו רסיו לילה, שהשם "בלעם" (בחוספת לשם "בלק") קשור בשם "עמלק". הוא עצמו קושר במאמר זה בין בלעם לבין עמלק.

פוקד עוון אבות על בנים?¹⁰⁷

זו לשונה של נבואת שמואל אל שאול בצוותו עליו למחות את עמלק:

כה אמר ה' צבאות פקדתי את אשר עשה עמלק לישראל אשר שם לו בדרך פְּעִלְתוֹ ממצרים. עתה לך והכיתה את עמלק והחרמתם את כל אשר לו ולא תחמל עליו והמתה מאיש עד אשה מעל ועד יתק מישור ועד שיה מגמל ועד חמור (שמי"א ט"ז, כ-ג).

השאלה העולה היא, הייתכן לפקוד לפתע פתאום על עם שלם, על נשיו, על טפו ועל מקנהו, עוון בן ארבע מאות ושלשים שנה? האומנם יש לעם המותקן לפתע - חיבור נפשי אל החטא, או שמא עליהם להיספות בעוון אבותם אף בלא שיבינו מדוע מעולל להם עם ה' כך? האומנם יש לעם התוקף, ובמקרה דנן - לישראל, חיבור נפשי אל זקמת

107. פרשה זו נדרשה היטב במאמרו של מ"ר הרב יואל בן נון, 'משא אנג', מגדים יז, תשמ"ט, עמ' 63-49. הדבה הסתמכנו על דבריו בפרשה זו, ובהכרח חלקנו עליו. מאמרו של הרב משופע בחידושים מעניינים עד מאוד. נביא כאן את השלושה הנראים לנו חשובים מכולם:

1. הרב המחבר יצא נגד המייחסים לשאול שחמל על אנג - מניעים הומניים ומוסריים. שהרי

שאל לא חמל על הנשים והילדים, אלא דווקא על המלך אנג ועל השלל - הצאן והבקר.

וזאת ועוד: שאול מתגלה (לדבריו של המחבר) כקנאי וכאכזר ללא פשרת בהריגת נוב עיר

הכוהנים, כעלי האובות והייעוץ, ובפרשת הגביעונים. המחבר מעלה כמה השערות

בשאלה מדוע חמל שאול על אנג (שם, עמ' 57). הוא רצה להתפאר בו בתהלוכת ניצחונו,

לחלוח בפומבי בשער בת רבים, להשיג באמצעותו שליטה על עמלקים נודדים, או שסתם

חס על בן מעמדו. אנו נבחר לנו בכך דרך שונה. מכל מקום אנו מסכימים לדבריו, שמיניעו

של שאול היו פוליטיים ולא מוסריים.

2. אשמתו של שאול בנטילת השלל היא אשמה עקיפה בלבד. הפסוק: "ויחמל שאול והעם

על אנג ועל מיטב הצאן והבקר" (שמי"א ט"ז, ט), ייאמר בלשונו: "ויחמל שאול על אנג,

והעם על מיטב הצאן ובקר". שמואל מאשים את שאול מלכתחילה בטעות ב"חלמה לא

שמעת בקול ה' והעט על השלל" (פס' יט), מכיוון ששמע מה ששאל חטא, שמע את קול

הצאן והבקר במחנה, ועדיין לא ידע על הבאת אנג מלך עמלק חי. ברגע ששאל הקל בצו,

והותיר את אנג מלך עמלק בחיים, הורשה העם לעצמו לחלק בצו, ונטל מן השלל.

3. אין רע בנטילת שלל עמלק, שהרי דוד במלחמתו בעמלק נטל את שללו, והמקרא מרביש

זאת לחיוב. אלא שדוד נטל מן השלל כבר כיצד הראשון, בעיר עמלק. בכך נשברה תנופת

מעמלק. צבאו של שאול נטל מן השלל כבר כיצד הראשון, בעיר עמלק. בכך נשברה תנופת

המלחמה כולה, וצבא הכינה והשלל לא יכול היה להמשיך את מלחמתו לעומק המדבר. גם

במלחמת ממש נשברה תנופת המלחמה בפלשתים ולא המשיכה עוד - בעת שהעם עטה

על השלל - הכשר, ופתח בולילה בלתי מבוקרת. כמו כן אין רע גדול בכך שאנג נותר חי

כמשך כמה שעות עד ששמואל הרגו, לולא תגובת השרשרת מחמת שבייתו כידי שאול,

תגובה שהביאה לנטילת השלל ולהפסקת תנופת המלחמה.

הרב המחבר הוכיח את דרכו בטוב טעם ודעת. אף על פי כן גלן אנר בדיון שונה בחלק ניכר מן

הדברים.

אבותם לאחר זמן כה ארוך, או שמא עליהם לגייס את כל קשיחותם הפנימית רק בשם הציות העיוור, וכלא להבין כלל את דרכו של אל מלך יושב על כיסא רחמים?
המפתח נמצא לעניות דעתנו בדרכת חז"ל על הפסוק "פקד עון אבות על בנים" (שמות ל"ד, ז). חז"ל סייגו כלל זה בקביעתם: "כשאוחזין מעשי אבותיהם בידיהם"¹⁰⁸. אילו ישבו בני עמלק כשקט באוהליהם, לא היה שמאל הנביא פוקד עליהם עונן אבותיהם מפי ה'. אך אנג מלך עמלק - שיכלה נשים חרבו, וכפי שמעיד עליו שמאל (ראה שם"א ט"ז, לג). עוד מצאנו בתיאורים בשמואל א איך פושטים שכטי עמלק על

108. ברכות ז ע"א, סנהדרין כו ע"ב, ועוד.

א. אף שהדבר לא נזכר במפורש, נראה לנו בבירור, שמידה זו נהוגת אף באומות העולם. נביא

כמה הוכחות או דוגמות לכך:

1. ה' אומר לאברהם בברית בין הבתרים: "והיה רביעי יושבו הנה כי לא שלם עון האמרי עד הנה" (בראשית ט"ז, טז). ומניין שישלם העונן דווקא בדור רביעי? והרי הדברים הללוים בבחינה חופשית! מסתבר, שהקבי"ה חלה לאמורי לארבעה דורות, שמה יושבו לפניו מחטאיהם. משאחזו האחרונים במעשי אבותיהם, הביא הקבי"ה את כיבושי יהושע על הדור הרביעי, וכפי שאמר למשה בהר סיני: "פקד עון אבות על בנים ועל בני בנים על שלשים ועל רבעים" (שמות ל"ד, ט).

2. נראה לנו, שזוהי כוונתו של עמוס (פרקים א'-ב') בנבואותיו לעמים ולישראל: "על שלושה פשעים... ועל ארבעה לא אשיבנו". הכוונה היא לשלושה ולארבעה דורות, ועד דור רביעי הקבי"ה נושא עונן על פי הפסוק הנ"ל, ומכאן ואילך הוא נפרע מן הדור החוטא.

3. לענין 'אוחזים במעשי אבותיהם' ניתן להביא דוגמה מן העונש החמור שנגזר על עמון ועל מואב, שלא לבוא בקהל ה' עד עולם, "על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים" (דברים כ"ג, ה). חטאם נראה לכאורה קל מחטאם של המצרים, ועונשם חמור מעונשם של המצרים, שהותר להם דור שלישי לבוא בקהל ה'. עמון ומואב נחשבים כיורשיהם החוקיים של סדום ועמורה, שהרי הם נולדו מן השריד האחרון לסדום - בנות לוט. עון סדום היה ביחסה המתנכר לאורחיה (ועיין בעיקר יחזקאל ט"ז, מט), משאחזו בני עמון ומואב במעשי אבותיהם, נפקדו אף על עון אבותיהם.

ב. רעיון זה, שאף בעמלק קיים העיקרון של "אוחזים מעשי אבותיהם בידיהם" נמצא אף בשו"ת אבני נזר, או"ח סי' תקח: האבני נזר מתחבט בשאלת מקורו של הרמב"ם (ראה להלן) לחיוב הקריאה לעמלק לשלום, שהרי הרמב"ם לא הביא מקור אלא לחיוב קריאה לשלום לעמי כנען. חזו לשוננו: "והנראה לי כזה, דרשני ד' אומות שחוטאים בעצמם ועושים כל התועבות ונחיצו מיתה, והוא אמינא שלא יעיל תשובה, כמו כל חייבי מיתות כ"ד שאין נפטרים מחיובם על ידי תשובה, אבל דרך עמלק שנענשין בעון אבותם, ולכאורה הא כתיב 'לא יזמחו אבות על בנים' ובנים לא יזמחו על אבות". אך שגלוי וידוע לפני הקב"ה ששנאתם טמונה בלבם. פוק חזי מעשה המן האנגי, ובאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם כתיב 'פוקד עון אבות על בנים', אבל אם עשו תשובה וקיבלו שבע מצוות, הא אין אוחזין מעשה אבותיהם בידיהם, ושוב אין נענשים בעון אבותם".

ועיין שם בהגה"ה, שהתחבט בשאלה, האם מידה זו, שאינם נענשים באינם אוחזים מעשי אבותיהם בידיהם קיימת אף בגויים. והוכיח מרבי הרמב"ם ומדברי הר"מ"ה בסנהדרין, שמידה זו נהוגת אף בבני נח.

צקלג ומונבים בנחשליה. הנער המצרי, עבד האיש העמלקי, מספר, שקודם לכן פשטו על יושבי יהודה בנגב יהודה ובנגב כלב (עיין שם"א ל', יד). קרוב לוודאי שדוד ואנשיו, השומרים על צאנם של נבל הכרמלי ושל שאר אנשי מעון וכרמל (עיין שם, כ"ה, טז), עושים זאת מחמת תגרת ידם של שוסי המדבר העמלקים. הנימוק הסביר לכך שדוד שולח משלל המלחמה כעמלק לכל יישובי הנגב (עיין שם ל', כו-לא), הוא, שעמלק נטל מהם את רכושם כפשיטות שור, ואף שמן הסתם זכה דוד בשלל ב"אורש ושיטוי רשות" וכד', נתן להם את שלהם לפנים משורת הדין.

תמונות מקראיות אלו עשויות להצטרף לממצא הארכאולוגי של התקופה מיישובי הנגב, אף שרובו בו ההשערות והפירושים. הממצא הארכאולוגי מסוף המאה ה"א לפנה"ס באזור ערד ודרומה וברמת הנגב מעיד על חורבן מסיבי ושיטתי, בעיקר בשרפה, אך גם באמצעים אחרים, של יישובים רבים באזור.¹⁰⁹ לא מן הנמנע אפוא, שצו ה' אל שמאל הנביא, וממנו אל שאל, לפקוד על עמלק את עונן אבותיו ביזם עלות בני ישראל ממצרים - היה בעקבות פשיטות חוזרות ונשנות של עמלק על יישובי ישראל שכבג וכהר חבורן ובעקבות חורבנם של רבים מן היישובים בהתקפות אלו. כמו שנוכחנו מפרשת צקלג, ייתכן שאף חושבי הנגב נמכרו לעבדים בשוק מצרים. פקידת מעשה עמלק במדבר באה כעתה וזימנה, כעת שאחזו בניו במעשה אבותיהם ומירדו את חייהם של ישראל עד שקצרה נפשו של הקבי"ה כעמל בניו, והורה באמצעות נביאו למלך ישראל לחסל את התופעה העמלקית אחת ולתמיד.

ייתכן, שגם המדרש הולך בדרך זו, שמחזית עמלק מותנית בראש ובראשונה בכך שהוא אינו חוזר בו ממעשיו כלפי ישראל, ואף ממשיך בהם. שהרי כך שנינו בפסיקתא:

109. עיין בסקירתו של מ' כוכבי על חל מלחמה באנציקלופדיה החדשה לחפירות ארכאולוגיות בארץ ישראל, ירושלים תשנ"ב, כרך 3, עמ' 949. ועיין עוד בסקירתו של הנ"ל שם, כרך 1, עמ' 47 על חל אסדר. ועיין עוד בסקירתו של א' קמפנינסקי שם, כרך 3, עמ' 1025, והוא העלה

במפורש את האפשרות, שהחל חרב בידי עמלקים, ועוד.
ביחס למצודות הישראליות בהר הנגב - עיין בנו רותנברג, צפונות הנגב, רמת גן תשכ"ו, עמ' 96-92, שייחס מצודות אלו לעמלק, וטען, ששאלו הדין במלחמתו עם עמלק. אך השערה זו אינה מתאימה לעולה לדעתנו, מן המקראות, ששאלו התושל מאוד במלחמתו בעמלק, ולא הדיס אלא את עיר עמלק, וכפי שנפרט להלן. כמו כן, חוקרים אחרים שיערו, שהמצודות הן ישראליות, אם כי ייחסו אותן לתקופות אחרות (בהפרשים לא גדולים). ייתכן שאפשר להסתמך על דעתו של רותנברג, אך להפוך את השערתו ולומר, שמדובר על יישובים ישראלים, שבני

עמלק הרסו ערב מלחמת שאל באנג.
נודע לי, שהרב יואל בן נון מכין מאמר בנושא, ולכשיתפרסם, הוא עתיד להוכיח השערה זו. בנושא מצודות אלו ושייכו לתקופה זו (בערך) עסק גם ד' משל, 'מי בנה את המצודות הישראליות בהר הנגב', קתדרה י"א, תשל"ט, עמ' 28. ועיין עוד ר' כהן, 'המצודות הישראליות בהר הנגב', שם, עמ' 37, ובעיקר במאמרו 'המצודות הישראליות בהר הנגב', קרמנית יב, עמ' 49. אמנם, נ' גליק וי' אהרני (הוצאו במאמרי הנ"ל של ר' כהן) ייחסו את המצודות לתקופה

מאוחרת יותר (המאות ה"ד-ה' לפנה"ס).

אתה למד שעמלק והמדינים צריהם של ישראל? שנאמר: יזכרו ימי חקני מדין (במדבר כ"ב, ז), וכן 'מדין ועמלק ובני קדם' (שופטים י, ג), וכן בלעם הרשע אומר: 'יזכרו את עמלק' (במדבר כ"ד, כ), שלא חזר בו. וכשראה ליתרו שעשה תשובה מה אומר? 'יזכרו את הקניז' (במדבר כ"ד, כא) (שמות רבה יתרו פורשה כו'ו).

ובמדרש שמואל:

דבר אחר לך חכה: זה עמלק, יופתי יערים, זה יתרו, אמר רבי יהודה בר סימון מוכתב היה יתרו מאסרטיא של עמלק, וכיון שנפל בא ונתגייר, הדא הוא דכתב יושימע יתרו כהן מדין (מדרש שמואל פרשה יב, ב, מהד' בובר עמ' מא).

כלומר - חומרת מעשהו של יתרו, שהשתתף במלחמת עמלק, אינה פחותה מחומרת מעשהו של עמלק עצמו. החילוק ביניהם לדורות עולם הוא, שיתרו הכיר בניצחונם של ישראל ובניצחון אלהיהם, ובה להשלים עמם.¹¹⁰ עמלק, לעומתו, בחר להמשיך בדרך המלחמה לדורות עולם, ויעושו בהתאם. אך אם יום יבוא, ועמלק יבחר להכיר כמה שהכיר יתרו שותפו, אין כל צורך להניח, שגורלו יהיה שונה מגורלם של יתרו ובניו.

שיטת הרמב"ם נראית דומה לדברינו על פי המדרש. וזו לשונו בהלכות מלכים (פ"ו ה"א):

אין עושין מלחמה עם אדם בעולם עד שקוראין לו שלום, אחד מלחמת הרשות ואחד מלחמת מצוה. שנאמר: 'כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום' (דברים כ', ז). אם השלימו וקבלו שבע מצות שנצטוו בני נח עליהן, אין הורגין מהן נשמה, והרי הן למס. שנאמר: 'יהיו לך למס ועבדוך' (פס' יא). קבלו עליהן המס ולא קבלו העבדות, או שקבלו העבדות ולא קבלו המס, אין שומעין להם, עד שיקבלו שניהם.

מכלל דבריו משמע, שקוראים לשלום גם לעמי כנען ולעמלק. ואם קיבל עליו עמלק את תנאי המס והעבדות (ואין הכוונה לעבדות אישית "בכית וככל עבודה בשדה", אלא לשירות לאומי הניתן בתמורה למטרייה הביטחונית שמקנה העם הכובש - ישראל, לכבושים תחתיו), עושים עמו שלום.

ואכן, כך מפורש לכאורה, בהמשך דברי הרמב"ם:

ואם לא השלימו או שהשלימו ולא קבלו שבע מצות, עושין עמם מלחמה והורגין כל הזכרים הגדולים, ובחזון כל ממונם וטפם, ואין הורגין אשה ולא קטן שנאמר והנשים והטף זה טף של זכרים. במה דברים אמורים, במלחמת הרשות, שהוא עם שאר האומות. אבל שבעה עממין ועמלק שלא השלימו, אין מניחין מהם נשמה. שנאמר: 'כן תעשה לכל... רק מערי העמים... לא תחיה כל נשמה' (דברים כ', טו), וכן הוא אומר בעמלק:

110. ייתכן (אף שאין הכרח בכך), שזו הייתה דרכה של אשת יעל חבר הקניז (עיין שופטים ד') מבני חובב (יתרו) חותן משה. מלכתחילה חיה שלום בין בית חבר הקניז לבין מלך חצור, אויבם של ישראל. משניצחו ישראל, עברה יעל לצדם, כיתרו, אבי משפחתה (הקשר בין סיפרא לבין עמלק נזכר בגיטין נז ע"א, עיין שם).

ואכן, הראב"ד שם השיג על הרמב"ם:

זה שבוש. אלא שיכול לומר, השלימו לקבל המצות.

מפריש הרמב"ם העיקריים (פספ' משנה ודב"י) הכינו את דברי הראב"ד, שכוונתו לקבלת שבע מצוות בני נח, ואם כך, אין כל מחלוקת בינו לבין הרמב"ם.¹¹¹ אך אפשר שכוונתו לכך, שרק אם התגיירו וקיבלו עליהם את כל המצוות, פקע מהם שם עמלק, ואין למחותם.¹¹² אך בעודם בנייתם, שם עמלק עליהם אף אם השלימו וקיבלו שבע

111. אמנם, ר"ח העליז בפירושו לספר המצוות לרמב"ם ביאר את הרמב"ם, שהואיל ולא השלימו בדור יצאי מצרים, אין קוראים להם עוד לשלום לעולם. הוא מייק זאת מדברי הרמב"ם בספר המצוות, עשין קצ, שכתב, שמצוות קריאה לשלום היא בשאר אומות בלבד. לעניות דעתנו, פירושו בדברי הרמב"ם בהלכות מלכים דחוק מאוד, ואף הקישיה מספר המצוות אינה קשה לעניד. מלשון הרמב"ם נראה, שהמצווה אינה הקריאה לשלום, אלא שלא נוותר להם על יתרו משתהירה לנו התורה. עלינו לדורש מהם את המס. את העבדות ואת ארצותיהם, ויבטיחם על נפשם לבד, ואם לא יסכימו - נילחם בהם. בעמלק לא היה צריך להזכיר זאת, שהרי ביאר מצוות מחייתו בעשה קפ"ח.

112. החזון איש (על הרמב"ם שם, ובאה"ע סי' קמו, ה) חילק ביניהם, שלדעת הרמב"ם קוראים להם לשלום ולקבלת מצוות בני נח, ולראב"ד - אם קיבלו אין הורגים אותם, אך אין קוראים להם לכתחילה לעשות כך. דרך ביניים יש למהד"ל בגור אריה (לדברים כ'), שמן התורה אין מצווה לקרוא להם לשלום, אך המנהיג או הנביא יכול לחדש קריאה כזו מדעתו, וכדרך שעשה משה לסיוח ולעוג, וכדרך שעשה יחזקאל לעמי כנען. במקום אחר חילק החזון איש (יו"ד סי' קנו, ה), שבשעת מלחמה אין מקבלים מהם גרים, ובשעת שלום מקבלים.

113. כך נראית לנו הבנת מרכבת המשנה שם. כך נראה בפשיטות גם מדברי החזון איש שם, שמכאן שלפי הרמב"ם והראב"ד מקבלים כדעבד גרים מעמלק. וכן מוכח מדבריו של ש"יח בהג"י בספרו קריית מלך שם, שהזכיר כרמב"ם נגד הראב"ד, מכך שדור קיבל את ארזות היבוס, אף שהיה גר תושב. ומשמע, שלאב"ד יש צורך בגיור גמור.

ולדעת האבני נוד (ארי"ה סי' תקח) אדרבא, אם נתגיירו אין מקבלים אותם, וכפי שלומדת המכילתא מדור, שהרג את הגר העמלקי, ובקיבלו שבע מצוות בלבד - מקבלים אותם. סברתו היא, שאם נתגיירו בשעת כיבוש, חזקתם שלא נתגיירו אלא להצלתם, ועדיין איבתם לישראל שמורה בלבם, מה שאין כן בקיבלו עליהם מס ועבדות. אף לדעת הגאון משטעבין (הובאו דבריו בציץ אליעזר, חלק יג תשובה עא) מקבלים מהם גר תושב בלבד, ולא גר צור. הציץ אליעזר דחאו מלשון הרמב"ם, וכתב שהרמב"ם חולק על המכילתא האוסרת לקבל גרים מעמלק, ומסתפק על המקורות התנאים האחרים. כן דעת בעל שבת הלוי (יו"ד קמ"ט), וכן מסתבר גם לנו.

תמחה את זכר עמלק. ומנין שאינו מדבר אלא כאלו שלא השלימו, שנאמר: 'לא תיחה עיר אשר השלימה אל בני ישראל בלתי חזוי גבעון את הכל לקחו במלחמה כי מאת ה' היתה לחזק את לבם לקראת המלחמה את ישראל למען החרימים' (יהושע י"א, יט), מכלל ששלחו להם לשלום ולא קבלו (שם הלכה ד').¹¹⁴

מצוות, ו"מצוות מחייה חלה עליהם. בהמשך נביא את דעת ר' אליעזר במכילתא, שאף אם התגייסו, עדיין מצוות מחייה עליהם, כיוון שנולדו כעמלקים. כרגע רק נחדר בדרך הנראית לנו את המחלוקת בין הרמב"ם לבין הראב"ד. לפי הראב"ד, יכול כל יחיד בעמלק לצאת מגדר עמלק בגיור. אך אין בכך כל כפרה וכל נשיאת עוון לעם עמלק. והעם נתחייב במחייה. לעומתו, לדעת הרמב"ם, יש כפרה אף לעם עמלק, כרגע שיתלית להשלים עם ישראל ויקבלו עליהם את שלטון ישראל במרחב שכך נהר מצרים לנהר פרת.¹¹⁵

דרכנו בהכנת נבואת שמואל מקלה במידה מסוימת, אף מדרשו של הרמב"ם (אף שאין הרמב"ם חולק עליה במפורש). לדברינו, אכן יש מצווה עקרונית למחות את עמלק, אך העיתוי תלוי ועומד עד להוראתו של נביא, וכשם שדרשו חז"ל¹¹⁶ על מקבילתה של מצוות מחיית עמלק - מצוות בנין המקדש, "שלא תעשה אלא על פי נביא".¹¹⁷ הנביא

114. ודעת הכסף משנה שם, שאף בקיבלו עליהם שבע מצוות פקע מהם שם 'עמלק', וכך הוא מכא את הרמב"ם. וסברתו תמוהה בעינינו.

115. מסתבר, שמחלוקת זו קשורה במחלוקת עקרונית אחרת בין הרמב"ם לבין פוסקים אחרים. שיטת הרמב"ם היא, שדין מחיית עמלק הוא דווקא במלחמה, ולכן הוא מוטל על המלך, ודווקא בעקבות מינוי מלך (עיי' בנושא זה בהרחבה במאמרו של הרב ש"י קעללער, 'בדין מלך ומלחמה במחייית עמלק', מוריה יב, תשמ"ד, עמ' רעז-רפ"ו). הואיל וכן, יש בו דין קריאה לשלום, שהרי לדעתו אין כלל דין מלחמה בלא קריאה לשלום. אך לדעת המנחת חינוך (בהשלמה מדרפוס תוצה למצוה תר"ד; עיי' במאמרו הנ"ל של ש"י קעללער, עמ' רפ"ב) ועוד, מצוות מחיית עמלק אינה מדינית מלחמה, אלא מוטלת על כל יחיד, וממילא היא גם כלפי כל יחיד, ואין בה מצוות קריאה לשלום, ואף הצו עשוי להיות טוטלי. עיי' במשך חכמה לדברים כ"ה, וגם לדעתו אין המצווה על כל יחיד. ואף לדעת רבנו בחיי מוטלת המצווה על ציבור בלבד.

116. בספרי דברים ראה פיסקא סב, מהר" פונקלשטיין עמ' 127-128.

117. א. סברה זו, של צורך בנביא כדי להכריז את עמלק בפועל, מצאתי בספרי (הסנטול) של הגרי"ז הלוי (מפי השמועה) על התורה כס"י קח (עמ' 62). הוא דן בשאלה, מה צורך היה בצו של שמואל להכריז את עמלק, שהרי היא מצווה מפורשת בתורה (השאלה קשה בעיקר לפי דברי הרמב"ם בהקדמתו לפירוש המשניות, שמביא את הצו של שמואל כדוגמה לצו, שאינו בא לאשר מצווה המפורשת בתורה. והרי ההפך הוא הנכון! ואכן, בספר אבני שוהם (עמ' שפ"ב-שפ"ג) הקשה כך על הרמב"ם ונתיר בקרישה). הגרי"ז מדייק מדברי הרמב"ם (הלכות מלכים פ"ה הל' ד-ה) ובהבדל העולה מהלכותיו בין המצווה לאבר את עמי כענן למצווה לאבר את זרע עמלק, את המסקנה הבאה: "ונראה מוכרח מזה, שאע"פ שמלחמת עמלק הוא אחד מג' מצוות שנצטוו ישראל כניסתן לארץ. אין מחוייבין רק בנבואה שילחמו אתם... והמוכרח, דאין חיוב רק עפ"י ה' בנבואה". כך עולה גם מדברי הצפת פנחס על התורה (להפסדת שבת יצור), ועוד.

הסברה המוכחת באחרונים (כגון קעללער) לצורך בצו של נביא, שונה מסברתנו. לדבריהם, הצו של "תמחה את זכר עמלק" שנאמר במשנה תורה - תלוי בשביעת ה' שבספר שמות - כי מחה

פירש את המצווה כשם ה', כתלוייה בעיקרון של "פקד עון אבות על בנים" - "כשואוויזם מעשה אבותיהם בידיהם" (ברכות ז ע"א), והוא מתין עם צו הנצח של התורה עד לשעת הכושר המוסרית לקיימו, בעת שעמלק התנכל ליישובי ישראל, הורגים ודקין את דמם לאורך זמן.

ב. "משור ועד שה"

עתה נביא לדון בנקודה הקשה השנייה בנבואתו של שמואל. שמואל מפרש בנבואתו באופן גורף ביותר את צו התורה "תמחה את זכר עמלק". וזו לשונו:

עתה לך והכיתה את עמלק והחרמתם את כל אשר לו ולא תחמל עליו והמתה מאיש עד אשה מעל ועד יונק משור ועד שה מגמל ועד חמור (שמ"א ט"ז, ג).

שוב עולה השאלה, שהמדרש שם בפיו של שואל¹¹⁸ אם אדם חטא, בהמה מה חטאה, אם גידולים חטאו, קטנים מה חטאו וכו'.

כדינו בשאלה זו נפירד תחילה, בין הצו על מחיית בהמותיו של עמלק, "משור ועד שה מגמל ועד חמור", לבין הצו על מחיית האוכלוסייה הבלתי לוחמת. נדון תחילה בשאלת הבהמות.

רש"י התחבט בנימוק לצו להכריז את הבהמות. בפירושו לתורה (דברים כ"ה, יט) כתב:

תמחה את זכר עמלק - מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק משור ועד שה. שלא יהא שם עמלק נזכר אפילו על הבהמה, לומר בהמה זו משל עמלק היתה.

משמע, הצו הוא של התורה עצמה, וכמתפרש מ"זכר עמלק". ואילו בפירושו לשמואל כתב רש"י:

משור ועד שה - שהיו בעלי כשפים ומשנין עצמן ודומין לבהמה.

משמע, צו נבואי, הנובע ממצאות הזמן והמקום שבהם נאמרה הנבואה.¹¹⁹

אמחה את זכר עמלק. ממילא, יש צורך בצו של נביא כדי לדעת מתי יש ברעתו של הקב"ה למחותו. לנו מסתבר כדברינו בנוף המאמר.

ב. חשוכ להדגיש, שבמצוות בניין המקדש יש חיוב גדול אף קודם שיבוא נביא - בהכנות לבניין הבית, וכדרך שהיך דוד לשלמה בנו, וכמפורש בדה"א כ"ב. עוד ייתכן, שהצורך בנביא הוא רק במקדש ראשון, כמעבר מ"מנוחה" ל"גולה". אך במקדש שני, שלמעשה אינו אלא שיקום המקדש הראשון מהריסותיו, לא מצוי צורך בנביא אלא למקום המוכח ולמידותיו, אך לא לעצם צו הבניין. ובבית שלישי, שייבנה בב"א, ייתכן, שלא יהיה צורך אף לכן, אם יודיע לנו מקום המוכח במדויק בדרכים אחרות.

118. עיי' לעיל חלק ב סעיף א.

119. במכילתא דרבי ישמעאל (מסכתא דעמלק בשלח סוף פרשה ב, מהר" הורוויץ-רבין עמ' 186) ובאיכה רבה (סוף פרשה ג) נראה כפירושו של רש"י לתורה. אמנם, הרמב"ם וספר החינוך

בהמשך דיונו נפריד בין פירושו הפרטני של רש"י לנימוק להרוג את הבהמות (= הכשפים), לבין פירושו העקרוני לשאלה האם צו הריגת הבהמות הוא מן התורה או מדברי הנביא. שאל, על פי המדרש, מעלה את השאלה המוסרית, "בהמה - מה חטאה?". כך נפתר לכאורה, מן הסגנון של הפסוקים.

ייחמל שאול והעם על אגג ועל מיטב הצאן והבקר והמשנים ועל הכרים ועל כל הטוב ולא אבו החרימם וכל המלאכה נמקתה ונמס אמה החרימו (שמ"א ט"ו, ט)

משמע, חמלה על בעלי חיים. אולם, האם זהו הפירוש הנכון של 'חמלה'? האומנם מעלה מישורו על דעתו, שהצאן נלקח מעמלק רק כדי לשקמם באחו לנוחותם ולווחותם? והרי אף שאול מעיד על העם, שלקחו "למען זבח לה'".¹²⁰ נראה, שאין ספק בכך, שהבהמות נלקחו כחיים לא כשעל שיקולים של צער בעלי חיים, אלא כשל תאוות בצע (נראה בפשטות, שרק חלק קטן מן הבהמות היו מיועדות לזבח לה'). השאלה היא, מה רע בכך, ומדוע היה צו הנביא כה גורף, להרוג גם את הבהמות.

אם נניח כמבואר לעיל (וכפי שפירש רש"י את המכילתא), שזוהו פירוש דברי התורה "תמחה את זכר עמלק", וכל בהמה יש בה כדי להזכיר את שם עמלק, נראה, שאין עוד על מה לדון. העם הפו את צו התורה, והשאיר את זכר עמלק, על פירוש זה יש כעיקר שני קשיים: א. מדוע שמואל אינו מתקן את מעשה העם בכך, ואינו מצווה מחדש לוקח דוד במלחמת צלג את שלל עמלק, ואין על כך כל ביקורת נבואית. אדרבא, להשמיד את הצאן והבקר, וכדרך שתיוקן את חטאו של שאול, והרג את אגג; ב. מדוע לוקח דוד במלחמת צלג את שלל עמלק, ואין על כך כל ביקורת נבואית. אדרבא, הסיפור המקראי מבליט את הניצחון בלקיחת השלל וכמשפט הצדק שעושה בו דוד בין

(מצווה תרד) לא מנו מצוה זו של כיצור של עמלק, והמפרשים התחבטו כסיבה לכך, והביאו ראיה מדור, שנטל את שלל עמלק (עיי' שמ"א ל'). המנחת חינוך (שם) אכן כתב, שאין מצווה כזו. הגר"א על הספרי כתב, שיחיד פטור מהחרמת שלל עמלק, ולדוד היה דין של יחיד ולא של כיצור או של מלך. לענ"ד אין ראיה מוכרחת מן הספרי וממדרש איכה נגד הרמב"ם, משום שהם אינם מדברים על הצו שנאמר לישראל במשנה תורה למחות את עמלק, אלא על הפסוק בספר שמות, שבו הקב"ה מבטיח, שהוא ימחה את עמלק. רש"י חיבר את הדרשה ב'שמות' עם הפסוק ב'זכר עמלק', אך אין כן דעת הרמב"ם וספר החינוך. לדעתם, ייתכן שהקב"ה הבטיח למחות את זכר עמלק כך שלא יהא שמו נזכר אפילו על הבהמות, וכפי שנזכר במכילתא ובמדרש איכה, ואין לנו לדון במעשיו, כי כל דרכי משפט. אך לישראל ציווה למחות רק את האנשים ולא את הבהמות, וכפי שפסקו הרמב"ם וספר החינוך. מכל מקום, ברור, לדעתם, שהצו של שמואל להכרית גם את הבהמות - היה הוראת שעה נבואית בשל סיבה המתאימה לזמן ולמקום, ולא צו של התורה לדורות.

120. והשווה שמ"ב י"ב, ד: "ייחמל לקחת מצאנו ומבקרנו" (מפי רע"ר אמנון בוק).

היורד במלחמה לבין היושב על הכלים, ובעיקר בעובדה, שדוד שלח ממנו לישובי יהודה, שסבלו מתגרות ידם של העמלקים.¹²¹ לכן נראה לנו לילך בדרכם של הרמב"ם וספר החינוך, שאין מצווה מן התורה למחות את מקנהו של עמלק, ולפי זה, מחיית המקנה הייתה הוראת שעה של שמואל הנביא, בהתאם לנסיבות הזמן והמקום. מסתבר לנו, שאם אין לתורה עניין בהחרמת מקנהו של עמלק מצד "זכר עמלק", ייתכן שיש עניין לנביא בכך ששאלו והעם לא ייטלו מן השלל לעצמם, וממילא עולה הצו להחרימם.

שתי סיבות דיותר ניתן לראות לצו האיסור ליטול מן השלל:

א. הנביא גידר בצו ה', שדינו של שלל עמלק יהיה כדין שללה של עיר הנידחת, שנאמר בה "ולא ידבק בידך מאומה מן החורם" (דברים י"ג, יח). שללה של עיר הנידחת מתועב מחמת התועבות שעשו אנשי העיר לפני ה', ואין ראוי ליהנות ממנו. כמוהו כרכושו של מלך סודס, שאברהם מסרב ליהנות ממנו (ולהלן נרחיב על כך), שהרי כל רכושו של עיר החטאים הואת אינו אלא שוד עניים ואנקת אביזנים, והרי מקנהו של עמלק אינו טוב ממנו. דבר ככולו אינו אלא ממסעות כיוה ושבת וסחר עבדים. שערכו שבטי עמלק ביישובי הנגב וכאורחות הולכי המדבר. בנקודה זו ברור ההבדל בין גגותו של צבא שאול, הנוטל מן השלל, לבין שבחו של צבא דוד במלחמת צלג בפרשת השלל. דוד שלח חלק ניכר מן השלל ליישובי הדרום, שסבלו ממעשי השוד והחמס של עמלק. הוא השיב את הגולה או את תמורתה לבעליה. לחמי שאול לקחו את השלל לעצמם. ואף אם התכוונו לזכות חלק ממנו לה, ברור מדוע לא היה זכר זה טוב בעיני ה'.

ב. נשוב להשוואה שערכנו בין שלל עמלק בנבואתו של שמואל לבין שללה של עיר הנידחת ולסיבת איסור שלל זה. יתר על מה שכתבנו לעיל: המלחמה שאוסרים בני ישראל על אחיהם, תושבי העיר הנידחת, היא דבר גורא ורססי לטראומה לאומית. אם תתיר התורה ליהנות משלל המלחמה, ותהפוך מצווה קשה זו למצווה שמתן שכרה בצדה בצורת שלל העיר, קיימת סכנה, שהביזה ותאוות הבצע המולדות למחית העיר - יאפילו הן על המצווה והן על הטראומה של מלחמת האחים. הן

121. הקושיה השנייה הובאה אצל רש"י בן נון (לעיל, הערה 107) בהרחבה רבה. הוא אכן הסיק ממנה, שאין איסור מן התורה בלקיחת שלל עמלק, וסיבת האיסור כאן שונה, וכפי שיתבאר. ועיי' בתירוץ של הגר"א בספרי (סוף י"ב תצא) לקושיה זו, שמלחמתו של דוד הייתה מלחמה פרטית, ולכן לא נאסר בה השלל. אך תירוץ זה קשה, לדעתנו, מכמה סיבות: א. נראה, שהמקרא מעמיד את הצלחתו של דוד מול כישלונו של שאול במלחמת עמלק, ואם המציאות שונה, בטלה ההשוואה; ב. אם יש בהשגחת השלל משום קיומו של זכר עמלק, מדוע הוטב בעיני ה', שדוד לקחו ג. במדרש שם (עיי' רד"ק פסוק כ) כתוב, שדוד נהג באוהה שעה בדיני מלך, והיה מותר לו לעבור דרך שדות אחדים בלא ליטול רשות. הייתכן שהיו לו זכויות של מלך בלא חובות של מלך - להכרית את עמלק עם שללו? לכן נראית לנו מסקנתו של רש"י בן נון.

אפשרו לאנשים לעבור לסדר היום מבחינה מוסרית על כך שהריגת אחים הניבית בצע כסף.¹²²

מלחמת עמלק, על פי גבואתו של שמואל, הייתה משימה קדושה, לא רק בשל קיום מצוות התורה של גקמה בעמלק. היא הייתה אף קיום מצוות עזרת ישראל מיד צד, בהתלוצותם של לוחמי שאול לשהדרם של יישובי הנגב ודרום הר חברון מן השעבוד העמלקי. הפיכת מלחמה זו למסע ביזה ושלל של הלוחמים - היה כך סיאוב של מטרת המלחמה. גבואת שמואל רצתה להדגיש את עצמותה הרוחנית והמוסרית של מלחמה זו. השלל שבר עצמה זו.¹²³

ייתכן, שלצו של שמואל קדם בעיקרון זה הצו של יהושע במלחמת יריחו, צו שהופק אחר כך כחטא עכן:

ורק אתם שמרו מן החרם פן תחרימו ולקחתם מן החרם ושמתם את מחנה ישראל לחרם ועכרתם אותו (יהושע ו, יח).

הצו ניתן למרות שנראה, שהתורה מעודדת את לקיחת שלל האויב במלחמת כיבוש הארץ.¹²⁴ מבחינות רבות נידונה יריחו כדירה של עיר הנידחת. העיר נשרפה, וגאסר לבנותה מחדש. הנימוק להחרמת השלל - עשירי אף הוא להיות דומה. ההבדלה לעמי כנען ואף לעם ישראל עצמו - מלחמת הכיבוש לא נועדה למימוש מאוויי כצע, אלא בשל המשימה הקדושה לשחרר את נחלת ה' מותעבובותיהם של עמי כנען. החרם

122. גביה בקצרה דוגמה לכך, שבצע כסף מטמא למפרע מפעל שהיה עשיר להתפרש כנכון וצודק: התייחסותה של התורה להתקפת בני יעקב על שכם מתפרשת כבראשית ל"ד בדרך חיובית.

ואילו בצוואת יעקב לבניו (שם מ"ט) היא מתפרשת בדרך שלילית מאוד. הסבר אפשרי לכך הוא הנאמר: "בני יעקב באו על החללים ויבזו העיר אשר טמאו אחותם. את צאנם ואת בקרים ואת חמוריהם ואת אשר בעיר ואת אשר בשדה לקחו. ואת כל חילם ואת כל טפם ואת נשיהם שבו ויבזו ואת כל אשר בבית" (בראשית ל"ד, כז-כט). האחים יצאו למשימת הצלת אחותם משיבה בבית שכם, וסיימו במסע ביזה וכצע. שטימא למפרע את הריגתם את בני העיר. חומרת מעשה הביזה בשכם כולטת בעיקר על רקע המעשה המקביל - מלחמת אברהם בארבעת המלכים כדי להציל את לוט אחיו משבי, וכדרך שהאחים יצאו למלחמה כדי להציל את אחותם משיבה. וכך נאמר על השלל שתפס אברהם במלחמה זו: "ויאמר מלך סדם אל אברהם חן לי הנפש והרשק קח לך. ויאמר אברהם אל מלך סדם הרמתי ידי אל ה' אל עליון קנה שמים וארץ. אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך ולא תאמר אני העשרתי את אברהם. בלעדי רק אשר אכלו הנערים חלק האנשים אשר הלכו אחי ענר ושמורא הם יקחו חלקם" (שם י"ד, כא-כד).

123. גם לפי סברה זו קיים הבדל בין צבא שאול לבין צבא דוד. צבא דוד יצא מראש כדי לפתור את בעיית הלוחמים, שאיבדו את משפחותיהם בהתקפה העמלקית על צקלג. ולכן הותר להם השלל. שאול יצא למלחמת קודש כהוראת הנביא כדי לפתור את בעייתם של יישובי ישראל, ולכן נאסר להם השלל. חירוף זה הוא מעין חירוף של הגר"א, שהובא לעיל, שמלחמת דוד הייתה בדין כיבוש יריחו, ולעיל השגנו עליו.

124. עיי' דברים ה', יא; כ', יד.

כיריחו הוא ייצוגי בלבד, שהרי כשאר הערים הותרו בשלל, והמסר ניתן בנקודת הראשית בלבד.

ליתר ביאור - יש להשוות מבחינה זו את מלחמת שאול בעמלק למקבילתה כעבור חרות רבים - מלחמתם של מרדכי ואסתר, אף הם מודעו של קיש אבי-שאול כצבאותיהם של עשרת בני המן, כשבאו לקיים את גזרת השמר של אביהם נגד העם היהודי. המגילה מדיגשה, הן לגבי יהודי שושן והן לגבי שאר היהודים במלחמתם:

ובקה לא שלחו את ידם

(אסתר ט', טז).

הם עשו זאת, למרות שקיבלו היתר מפורש מאחשוורוש וממרדכי "להשמיד ולהרג ולאבר... ושללם לבד" (ח, יא). אף המפרשים אינם מתעלמים מקשר זה. מסתבר, שהמגילה באה להדגיש את תחושת הסכנה שלפני המלחמה ואת תחושת הדיחפות שבניצחון להצלת העם. המטרה - היא שקידשה את אי-לקיחת השלל לצורך רווחים פרטיים. זה היה עומק המשמעות של "עקלהו היהודים כעריהם" (ט', ב) שנוכר במלחמה זו - הקרבת האינטרס הפרטי לטובת האינטרס הלאומי.

***

ג.

הנימוקים שכתבנו להסבר איסור לקיחת שלל עמלק מצטרפים לנימוק המרכזי לאיסור זה, נימוק שניתן בהרחבה כמאמרו של ר"י בן נון (עיין הערה 179). המחבר ביאר שם איך השלל ואיסופו עוד בשלבים הראשונים של המלחמה, הם מרשם ברור להכשלת יערי המלחמה כולה. צבאו של שאול מגיע לעיר עמלק, מכה אותה בקרב, ובמקום לנצל את הצלחתו מבחינה צבאית, לרדוף אחרי החיילים הנמלטים קודם שיתארגנו מחדש ואחרי המאבקים העמלקיים הרבים הפזורים בכל המדבר ולחסלם אחת ולתמיד, העריף צבא שאול לנצל את הניצחון בעיר עמלק לצורכים אישיים של ביזה ושלל, והפסיד בכך את יתרונו במלחמה כולה. עמלק נשאר להציק ליישובי דרום יהודה וליישובי הנגב, ואילו נותרו כמצוקתם.

מלחמת עמלק דמתה בכך לקדומתה, מלחמת מכמש, שהעם עטה בה על השלל, נותר לסעור את לבו בבשר על הדם, ואיבד את מרצו הגופני ואת כוחו המוסרי להמשיך לרדוף אחרי פלשתים. פירות הניצחון המופלא של יונתן ונערד במחנה פלשתים אבדו. הפלשתים התאוששו תוך זמן קצר, והכו את ישראל בגלבע מכה אנורה.

עוד כתב שם ר"י בן נון, ששרשר הרע היה בשאול, שאף שלא נטל לעצמו צאן ובקר מן השלל, לקח כשללו הפרטי את אגג מלך עמלק, ויצא עמו לטקס הניצחון בכרמל. הוא שימש בכך דוגמה שלילית לעם, שהבין שאיש לבצעו, והוא אחראי ישיר להחמצת הניצחון במלחמה כולה.

דוד לעומתו, התפנה לעסוק בשלל רק עם תום המדרג המייגע אחרי עמלק אל עומק המדבר, ואז הותר לו השלל לחלוטין.

סיכום דברינו בעניין בהמות עמלק הוא, שלמרות הביטוי 'חמלה' הנוכח בפסוק ולמרות שהמדרש שם בפיו של שואל את השאלה: 'במה מה חסאה', ודאי הוא, שהעם שנשל את הבהמות לא התכוון לרוחחן של אלו, אלא לשלל ובצע. שמואל שציווה (לרוב הפוסקים שלא מן התורה), להחרים את הבהמות, לא אמר זאת משנאת בהמות עמלק, אלא כדי שהלוחמים לא יקחו מן השלל. השלל היה מתועב כיוון שבא לידי עמלק בדרכים מתועבות. שמואל לא רצה, שהמשימה הקדושה של עזרת ישראל מיד צר תוחלף במסע של בצע. הוא גם צפה שהביזה תקטע את המלחמה החשובה באיבה, בטרם ניצחון.

וכאן הבן שואל: האומנם יש זיקה מוכרחת בין איסור נטילת השלל לבין צו החרמת הבהמות לפי חרב? מדוע לא תיאסר לקחת שלל, וייתורו הבהמות לנפש במאהלי עמלק הנטושים לאחר הריגתם של בני עמלק?

מסתבר, שירידה הנבואה לסוף דעתו של הלוחם, וידעה שפתרון זה אינו מציאותי. גודלו של כסף ושווה כסף - או שיינסל בידי מוצאו או שיוחרם, בבחינת אם לי גם לך לא יהיה. כל זה - וכלכד שלא ימצא על ידי אחר. דוגמה לסוף דעתו של הלוחם ניתן לראות במשורחרי המלחמה בדברים (כ', ה-ז). הבונה בית ולא חנכו פטור, "פן ימות במלחמה". הגע בעצמך, אין רשות ללוחם לחוס על חייו, אך יש לו רשות לחוס על ביתו ועל כרמו. הייתכן? אלא שגם על ממונו אין לו לחוס, אלא רק שמה "איש אחר יתכננו", וזהו עגמת נפש וניסיון, שהתורה לא רצתה להעמיד בה את הלוחם.¹²⁵

ג. "מעולל ועד יונק"

הארכנו בעניין השלל כדי ללמוד ממנו על טיבו של הצו הגורף, להרוג מאיש ועד אישה, מעולל ועד יונק. דעת כל הפוסקים היא, שזוהי מצוות מחיית עמלק מן התורה. וכן פסקו הרמב"ם וספר החינוך שם, וכן דעת כל מדרשי ההלכה.

ואף שאיני כדאי והגון לכן, אשאל - מדוע? מה מקורם של הפוסקים לצו גורף זה? והרי אין הוא נובע בהכרח מפרשטיו של מקרא! שדרי מצוות "תמחה את זכר עמלק" עשירה להתפרש כרווח כצו לניצחון מוחץ בשדה הקרב, הריגת "כל זכורה" - הלוחמים והגליתם של הנותרים לארבע כנפות הארץ. תרבותו הנפסדת של עמלק לא תשוב עוד.

125. כיצד בו דברי המלחמים בחטא המרגלים: "לו מתנו בארץ מצרים או במדבר הזה לו מתנו. ולמה ה' מביא אותנו אל הארץ הזאת לנפול בחרב נשינו וטפנינו יהיו לבו הלא טוב לנו שוב מצרימה" (במדבר י"ד, כ-ג). המלחמים מוכנים למות עם נשיהם וטפם, וכלכד שלא יטול אחר את נשיהם ואת טפם כשללו שלו.

לסמא את החברה האנושית. הנותרים שהופצו, ייטמעו בעמים שיכבאו בהם, וכך יימחה זכר עמלק.¹²⁶

מסתבר, שמקורם של מדרשי ההלכה ושל הפוסקים הוא בצו של שמואל, שהוחכם לעיל. אולם ראינו, שהרמב"ם וספר החינוך הבידלו בין הצו הנבואי בשמואל לאותה שעה בעניין בהמות השלל - לבין צו התורה לדורות עולם. ומדוע לא נאמר כך גם לגבי החרמת הנשים והילדים, שלא הייתה זו אלא הוראת שעה של שמואל, אך לא צו התורה לדורות עולם?¹²⁷

אף אם לשיטתנו פתרנו את צו התורה, עדיין נותר צו נבואת ה' בפי שמואל. תמות. כמה חטאו הנשים והילדים? שהרי מן הסתם לא השתתפו במסעות השוד וסחר העבדים שנהגו בהם העמלקים.¹²⁸

ייתכן להסביר, שהייתה זו הוראה חד-פעמית, לשעתה ולא לעתיד לבוא, בשל מעשי ההרס שעשו עמלק באותו דור ביישובי ישראל ובשל מעשי הרצח, החמס וסחר העבדים הנקמה האכזרית והחסרת הפרשות שדרש הנביא - "מעולל עד יונק", נרעדה להעניש ולהרתיע פרשעים מסוגו של עמלק לעתיד. אפשר, שנקמה קונבנציונלית באותם זמנים - לא היה בכוחה להשיג מטרה זו.¹²⁹

126. אמנם ודאי שלא נפסק את שיטתנו הלכה למעשה, כי ידאנו מפני חרבו של יואב, שנשלח מתערה על רבו. רבו של יואב לא דקדק עמו בקטנותו (וכמסופר בבבא בתרא כא ע"א-ע"ב) וגרם לו שילמד, ש"יָקַר עמלק" הוא סמיכות של 'יָקַר', וכעולה משאלתנו, שיתכן שלא ציוותה התורה אלא על חיסול צבא עמלק ועל השמדת זכרו על ידי הפצת הנותרים לכל דורו. סופו של אותו רב היה כמסופר לעיל. אך שמא הכעס על רבו של יואב היה בשל היותו בן דורו של שמואל הנביא, והיה עליו לפרש ליואב את המצווה גם על פי הוראת השעה של שמואל. ודחוק.

לגופו של פירושו לפסוק "תמחה את זכר עמלק", שאין הכוונה דווקא להשמדה פרטנית של כל אחד ואחד, כך פירשו להלן גם את הצו - "לא תחיה כל נשמה", שאין הכרח שהכוונה היא לדרוף כל אחד באופן פרטי, אלא צו למלחמה מהירה ללא פשרות עד לניצחון. ושם נביא ראוי אפשרית נוספת לדברינו.

127. אמנם, אם נבין את מצוות מחיית עמלק כשיטתו של הרב סולובייצ'יק שחובאה לעיל, שעמלק אינו גזע אתני מסוים לדורות, אלא כל נושא דגל שנאת ישראל בכל דור וכללים בו, ניתן בהחלט לקבל מסברה, שאין כל תבול בין אנשים לוחמים לבין נשים, כיוון שבשנאה ובהסתה הן עשויות להיות שותפות לא פחות מן האנשים.

128. ד"ססמן וא' שגיא (לעיל, הערה 19) נקטו (עמ' 196) כדבר המובן מאליה את הצו לחרוג את ילדי עמלק בכל זמן, והסיקו מכך על קיומו של קונפליקט בין דת למוסר.

129. הראי"ה קוק זצ"ל הלך בכמה מכתביו בדרך זו: "יעניי המלחמות, אי-אפשר היה כלל, בשעת שהשכנים היו כולם זאבי ערב ממש, שיק ישראל לא ילחם, שאם היו מתקבצים וכלים ח"ו את שאריתם. ואדרבא, היה מוכרח מאד להפיל פחד על הפראים גם ע"י הנהגות אכזריות, רק עם צפייה להביא את האנושיות למה שהיא צריכה להיות, אבל לא לחרוק את השעה" (אגרות הראי"ה א', ירושלים תשכ"ב, עמ' ק).

אך יותר נראה לנו לבאר את הצו הנבואי בדרך שונה. לעיל כתבנו על היחס לכהונה משור ועד שור, מגמל ועד חמור, שהוויכוח בין דבר הנביא מפי ה' לבין מה ששמו חלף בפיו של שאול: "אדם חטא, בהמה מה חטאה", ודאי לא היה ויכוח על יחס הומני לבהמות, אלא על שלל ותאוות בצע. עם כל הקושי שבהשוואה, נראה לנו, שזה היה גם טיב הוויכוח על גודלה של האוכלוסייה הבלתי לוחמת של עמלק, הנשים והילדים. לוחמי שאול, אילו היו מוותרים בחיים את הנשים והילדים, לא היו עושים זאת כדי לסעוד את האלמונות וכדי לחנך את היתומים. רעיון כזה, ספק גדול אפילו היום אם ניתן ליישמו בהיקף נרחב.¹³⁰ בתקופה המדוברת (והרי בהוראת שעה אנו עוסקים), דאי הוא, שאפשרות יישומו של רעיון כזה הייתה מופרכת לחלוטין. על כורחנו, אילו היו לוחמי שאול הורגים רק את הזכרים, היו לוקחים את הנשים ואת הילדים כשבי וכדרך שעשו לוחמי של פינחס במדין. הם היו מביאים אותם כפילגשים, כשפחות וכעבדים לצורך עצמם או לצורך מכירתם לאחרים. החסרונות שמינו לעיל בנסילת שלל הבהמות מעמלק, היו מתקיימים שבעתים במלקות - שלל האדם. המלחמה נועדה לקיום המשימות הקדושות של עזרת ישראל מיד צר, ושל ביעורו של סחור העבדים ויחורת הלהימה של התנפלות על נחשלים וחסרי מגן. הבאת שלל האדם של הנשים והילדים לצורכי עבדות וכצע כסף, הייתה מחטיאה לחלוטין את מטרת המלחמה ואת תוקפה המוסרי. אדרבא, היא הייתה מביאה את טומאת עמלק אל חוך מחנה ישראל ואל חוך משפחותיו.

לא נעלם מעינינו, שיישום מדיניותו של הנביא לגבי הצאן והבקר גם לגבי נשים וילדים - עם כל ההצדקות שנוכל לתת לה, נתקלת בקושי מוסרי גדול. שלא היה הוויכוח על חיי הבהמות למען ערך מוסרי נעלה יותר, כהוי ויחור על חייהם של בני אדם למען ערך זה. לכן נראה לנו, שכאן לא נוכל להסתפק בחריצן זה, ועדיין זקוקים אנו להשלמתו - לדרכו של ר"י בן נון לגבי שלל הבהמות, שנכתבאר לעיל.¹³¹ לקיחת הנשים והילדים במהלך הלחימה לא הייתה מאפשרת את הדבקות במשימה של הדיפה אחרי עמלק אל עומק המדבר וחיסולו הסופי. כך אכן קרה במלחמתו הכושלת של שאול.

נבהיר עוד את דברינו. אנו סבורים, שאין כל ראייה מלשון הכתוב בשמואל, ששאל חורב בקום ועשה על ידי הנביא לדרוך אחר כל נער נמלט ואחר כל אישה הנסתרת במתכר ועוללה בידה. לעניות הבנתנו, סובלת לשון הכתוב ללא קרשי גדול את

"אתה יקירי שואל, למה התייחסו אליהם באכזריות? לא נוכל לצייר כמה חשוך ושפל היה העולם מבלעדי האכזריות הזאת שלנו, כמו שלא נוכל לצייר כמה רע ונתעב היה לולא ההארה הסתורה של אור ה' ודרכיו" (מאמרי הראייה ב, ירושלים תשמ"ד, עמ' 508).

130. עמים נודדים כיום במחוזות כאלו כלפי אויביהם או כלפי פלטי מלחמות בכל אתר ואחר, אך הם עושים זאת כלפי בורדים ואפילו הם אלפים, ובמטרה תקשורתית כדי להרגיע את המצפון העצבורי. אין בכך פתרון של אמת כלפי מאות האלפים והמיליונים הנותרים בסבלם!

131. ר"י בן נון לא התייחס במאמרו לשאלה חמורה זו של נפש האדם, אלא לשאלת הבהמות בלבד.

המשמעות, שהוראת הנביא הייתה מלחמה שבה אין עוסקים מלכתחילה בחשבונות אף להציל את הנשים והילדים (כאמור, לצורך שלל), אלא מלחמה טוטלית, שבה נמצא בעדיפות ראשונה הניצחון המוחלט, הוס מוחלט של יישובי עמלק ומאהלי במורתבי המדבר ומחייית תרבותו וזכרו כעם. אם לצורך כך יש לשרוף מאהל על כל הנמצא בו, יש לעשות כך, מעולל עד יונק, משור ועד שור, מגמל ועד חמור. חשבונות מן הסוג הנכון, של נטילת שלל אדם ובהמה, היו מחטיאים את מטרת המלחמה. אך כאמור, לא הייתה מחייית הנשים והילדים מטרה בפני עצמה, וייתכן שכשהייתה להם אפשרות להינצל בפני עצמם, לא היה הנביא מונע זאת.

בשום פנים אין מדובר כאן על פרימיטיביות של ימים קדמונים. בדרונו נערמו מלחמות רבות בדרך זו. כך התנהלה למשל, הפגזת ערי התעלה במלחמת ההתשה; מבצעי דין וחשבון יענבי ועם' בלבנון ועוד.¹³² לא הייתה בהם כל הבחנה בין חיילי אייב לבין עולל ויונק. כך ניהלו גם אומות בנות תרבות בדרונו את מלחמתן, כארצות הברית בוריסנאם וביסופת המדבר נגד עירק. כל זה לא נעשה מרצון לפגוע בכתחילה בנשים וילדים, אלא מהבנה, שכל דרך אחרת תוביל לכישלון ולהחמצת מטרת המלחמה, שנראו לעמים הלוחמים כצורך קיומי וכמוסריות.

אפשר, שצו ה' לשמואל במלחמת עמלק שאב את תוקפו המוסרי מן המצווה שנאמרה בתורה לגבי עמי כנען: "לא תחיה כל נשמה". אף שם, לדעננו, כוונת התורה היא, שלא לנהל מלחמה סלקטיבית. מלחמה באמצעות השלמת מצור ממושך על כל עיר ועיר, מלחמה שלא תסתיים בדרך אחד ולא בשניים, תחמין בכך את מטרותה - השמדת תרבות כנען ההייתית, תרבות של שרפת נערים ונערות למוך ולבעל. גם שם, אם כבר הושמדו אנשי המלחמה, ייתכן שהעיר היא כמצב של נענית לקריאה לשלום, שלדעת רוב הפוסקים אין צורך עוד להשמידה.

בעמי כנען יש סיוע לסענתנו, המגבילה את מצוות ההשמדה, מכך שבמקומות

אחרים בתורה (כגון במדבר ל"ג), לא נזכרה מצוות ההשמדה שנוכרה בדברים כ'.

נראה לנו, שזה הדין אף בעמלק.

132. מוכן, שאין דברינו אלו כדי לתת הכשר אישי מצדנו לכל המלחמות שהנהלו בדרך זו, אלו

הנזכרות או אחרות.

133. ההבחנה על כך במאמרו "שאלת כיבוש הארץ בעקבות ערכי מוסר - התבוננות בספר יהושע";

מוסר, מלחמה וכיבוש, אלון שבת תש"ס, עמ' 21-34.

אנו מודעים לקושי שהקורא עומד לפניו, כשהוא בוחן את הסברנו למצוות "לא תחיה כל

נשמה" ויחממה את זכר עמלק, ואת סענתנו, שאין הכוונה בהכרח להשמדה של כל פרט, אלא

רק של האומה בכללותה כאומה. ננסה לבסס את הסברנו גם על גוררת הפורענות של ה' על עם

ישראל: א. תגובתו של משה כלפי גזרת ההשמדה של ה' את עם ישראל בחטא המרגלים כוללת

את הביטויים - "והמתה את כל העם הזה כאיש אחד" (במדבר י"ד, טו) ו"וישחטם במדבר" (פס' טו), כל זה, למרות שה' אמר למשה - "אבנו בדבר ואורישנו" (שם, יב), שמשמעו, חלקם

ימותו וחלקם יגורשו ויפצו לכל רוח (וכן פירש י"צ מושקוביץ בדעת מקרא, ירושלים תשמ"ח).

לא נמצא את פרשת שאול ואנג ואת משמעותו של צי מחיית עמלק עד שלא נדון בשאלת שורש כישלוננו של שאול במלחמה זו. כבר כתבנו לעיל, שתאורת הבצע הייתה של העם ולא נראה בה, ששאול נטל לעצמו מן השלל. מצד שני, נראה מן ההאשמה החמורה כלפי שאול, שחטאו אינו רק בכך שנגזר אחרי העם, וכפי שנראה מתחילת דברי שמואל אלקי אדרכא, נראה שחטאו שלו הוא שגזר את חטא העם.¹³⁴

הבה נשווה שוב את מלחמת עמלק למלחמת עמי כנען. התורה כאמור, מתייבשת את כאי הארץ להשמדים השמדה מוחלטת, או לפחות להורישם מנחלתם ללא פשרות (אלא אם כן השלמו, לרוב הפוסקים, וכפי שנבאר לעיל). למרות זאת, הנביא, הכא להוכיח את בני ישראל ולומר להם את עונשם על כך שלא שמעו בקול ה', ולא קיימו את המצוות, אינו עושה זאת על החממת המצווה כשב ואל תעשה, אלא רק על הפרתה הבוטח בקום ועשה:

ויעל מלאך ה' מן הגלגל אל הכנים. ויאמר אלה אתכם ממצרים ואביא אתכם אל הארץ אשר נשבעתי לאבותיכם ואמר לא אפר בייתי אתכם לעולם. ואתם לא חברתו ברית לישיבי הארץ. והוא מוכתחיהם תחזקו ולא שמעתם בקולי מה זאת עשיתם. וגם אמרתי לא אנרש אותם מפניכם והיו לכם לצדים ואלהיהם יהיו לכם למוקש. ויהי כדבר מלאך ה' את הדברים האלה אל כל בני ישראל וישאו העם את קולם ויבכו. ויקראו שם המקום ההוא כנים ויבכו שם לה' (שופטים ב', א-ה).

כלומר, עונשם של ישראל מפי הנביא (מלאך ה') בספר שופטים, הדין בהפרת צו ה' על הורשת עמי כנען, אינו על כך שלא הורישו אותם, אלא על כך שעשו בפועל את ההפך מכך. הם כרתו ברית עם הכנעני, ועברו בכך על צו התורה בקום ועשה. זה נראה לנו ההסבר גם לחומרת עונשו של שאול בפרשת עמלק.

נבדיר את דברינו: יש דמיון לא קטן בין מעשה שאול ואנג מלך עמלק, למעשה אחאב ובן הדד מלך ארם. בן הדד מלך ארם רמס את כבודם של ישראל ואת כל אשר להם תחת "השעלים אשר ברגליו", והדברים הגיעו עד לדרישתו המשפילה ליטול מאומנו של אחאב בפועל את מחמד עינו, ואולי אף את נשיו ואת ילדיו. נביא היינו

והוכיח מיחזקאל ה', ב - עיין שם). ייתכן שזו הכוונה גם לעונש בחטא העגל, שהיה שניהם נכרכו יחד בתוכחתו של משה (דברים ט'). ושם נאמר: "ואשמידם ואמחה את שמם" (פס' יד). והוא ביטוי דומה לנאמר בעמלק, ומשמע, שאינו דווקא השמדה גמורה. ב. בנביאים, בעיקר בירמיהו ובחזקאל, יש אין ספור ביטויים של השמדה על עם ישראל. למרות זאת התקיימה גזרה זו בהשמדה חלקית בתוספת גלות והשאת פליטים מפורדים בכל הארץ. כל זה יכול להתפרש גם במצוות מחיית זכר עמלק.

134. לעיל, בהערה 107 הבאנו מספר השערות של ר"י בן נון בשאלה מדוע 'חמלי' שאול על אנג (שם במאמרו, עמ' 57). אנו בירנו לנו כאן בכך דרך שונה.

135. על פי חז"ל (סדר עולם רבא כ, מהר' רסנר עמ' מג) - מביניהם בן ימלא.

הבטיח לאחאב את עזרת ה' במלחמתו בארם, ומדבריו הוכן, שעל אחאב להכות את מלך ארם עד כלה, ולחטל אחת ולחמדי את הסכנה הארמית. בריגע הניצחון הגדול ולאחר תבוסתו המוחלטת של צבא ארם, ביקש מלך ארם חנינה ממלך ישראל. אחאב לא הסתפק בחנינתו, אלא אף כרת עמו ברית:

ויחגרו שקים במתניהם וחבלים בראשיהם ויבאו אל מלך ישראל ויאמרו עבדך בן הדד אמר תחי נא נפשי ויאמר הערנו חי אחי הוא. והאנשים נקחשו וימהרו ויקלטו הכמנו ויאמרו אחיך בן הדד ויאמר באו קחצו ויצא אליו בן הדד ויעלהו על המרכבה. ויאמר אליו הערים אשר לקח אבי מאת אביך אשיב וחוצות חשים לך בדמשק כאשר שם אבי בשמרון ואני כבדתי אשלחך ויקנת לו ברית וישלחהו (מל"א כ', לב-לד).

תוצאת הברית עם מלך ארם היא קטלנית לגבי ממלכת ישראל. כעבור שלוש שנים פוזצת מלחמה נוספת בין שני העמים, ואחאב נהרג בה. במהלך הדורות הבאים רומסת ארם את ישראל עד כדי "כי אכדם מלך ארם וישמם כעפר לדש" (מל"ב י"ג, ז). הנביא, הקורא עוד בתקופת אחאב למלך ארם כחואר "איש חרמי", אינו עושה זאת בעקבות צו תורה בשל נקמה עתיקת יומין, אלא בשל יחסם של ארם לישראל עתה. הוא גוזר את דינו של אחאב, שכרת ברית עם איש חרמו של הקב"ה, בחומרה ללא פשרות:

ויאמר אליו כה אמר ה' יען שלחת את איש חרמי מיד והיתה נפשך תחת נפשו ועמך תחת עמו (מל"א כ', פב).

ועל כגון זה נראה לנו, שנגזר גם דינו של שאול.

ה. חטאו של שאול

כבר אמרנו לעיל, לאור פרשת הצאן והבקר, שתמלתו של שאול לא נבעה בהקשר מסיבות הומניות. אנג היה האחרון, שהיה זכאי לחנינה בנסיבות אלו. שמואל חושף זאת מרה זו בעת שהוא מניח את חרבו על אנג, ראש כנופיות הרוצחים וסוחרי העבדים כנעני:

ויאמר שמואל כאשר שללה נשם חורבן כן תשלך מנשים אמן וישסף שמואל את אנג לפני ה' בגלגל (ש"א ט"ז, לג).

להבנתנו, הבעיה הפוליטית והצבאית כדורס-מערבה של ארץ ישראל הייתה סכוכה במיוחד, משום שנלחמו שם שלוש עמים. בדרום הר חברון ובנגב הצפוני שכנו יישובי ישראל רבים, שזו הייתה נחלתם עוד מימות יהושע. מעט מערבה משם שכנה ארץ פלשת, והפלשתים צורו את יישובי ישראל שלאורך הגבול. שאול נלחם נגדם כל זמן מלכותו. בצד הדרומי חיו שבטי עמלק, והללו פשטו על יישובי ישראל, כפי שראינו לעיל. מסתבר, שניסו לפשוט גם על יישובי פלשתים לצורך חמס. נוצר מצב, שבו שיקול פוליטי מקובל עשוי להביא את אחד הצדדים לכרות ברית לשעה עם צד נוסף כדי להכריע את הצד השלישי, ולחלק עם כעל בריתו את פירות הניצחון. בדרך זו פעל,

למשל, בעשאל מלך ישראל, כשכרת ברית עם כן הדר מלך ארם וגוי אסא מלך יהודה (עזרא
מל"א ט"ז, יז-כא). אסא שלח אז את אוצרותיו ואת אוצרות בית ה' לבן הדר כדי שישלח
בריתו עם בעשא, ויטה לטובת מלך יהודה.

נראה לנו, שאף בעניינו ראה שאל בעמלק בעל ברית כנח נגד אייכיו המושבעים
של שאל - הפלשתים. הוא חשש שצו ה' ביד שמואל לצאת להילחם בעמלק, אייכים של
יישובי יהודה, יקים עליו את עמלק, וישבש את חכמתו למלחמת חרמה כפלשתים.
משקיבל שאל את הצו מידי שמואל, ניסה להטות את ידיו הגדולה מבחינתו על ידי יריבו
בנחלי - טענותיו בשם המוסר נגד המלחמה בעמלק. משהגיע לעיר עמלק הודיע לקני
שיטורו מתוך עמלק, ובכך איבר כיודעין את יכולת ההפתעה. הוא הרס את עיר עמלק,
תפס את אגג מלכה והלך מיד לדרמל להציב לעצמו יד. וזאת, בלא לנהל מלחמה רצינית
נגד שבטי עמלק הפזורים במדבר¹³⁶ ובלא כל כוונה להרוג את אגג. אילו אכן התכוון
להביאו כ'שביי הפורטי של, אינני רואה טעם בכעס הגדול כל כך של ה' ושל שמואל.
שדרי ההבדל בין שבי לבין מיתה אינו כה גדול, ואף אם קיימת גזרת הכתוב להורגו
בדווקא, הרי די בכך ששמואל יהרגנו עתה, וכפי שאכן עשה. אמנם, שאל הפסיק בכך
את המלחמה, העם למד מזרכו ועטה על השלל, וממילא הפסיק את הדיפה אחרי
עמלק, אך לא נקודה זו הודגשה בדברי הנביא, אלא דווקא השארתו של אגג בחיים.¹³⁷
כמעט על כורחנו נאמר, שהשארתו של אגג בחיים הייתה עברה ביקום ועשה ולא רק
כ'שב ואל תעשה. שאל התכוון לכוות ברית עם אגג מעמדת הכוח של המלך המנצח -
השובה, והוא כרת ברית, או עמד לכוות ברית, עם אגג, לצורך מלחמתו כפלשתים.¹³⁸

136. גם על נקודה זו עמד ר"י בן נון בהדגשה במאמרו, אך הלך בכיוון שונה לחלוטין מדברינו.

137. חטא השלל הודגש, כאמור, רק לפני ששמואל ידע על חטאו של שאל באגג.

138. הדגמה מובהקת לצעד פוליטי מסוג זה ניתן לראות בלקיחתו בשבי של יהויכין בן יהויקים מלך
יהודה בידי נבוכדנאצר. מעשהו של מלך בבל חזק וזקן לבד, קרוב לשערי ירושלים. דבר
עלה נבוכדנאצר על ירושלים, ולקח בשבי את יהויקים ו'אסרדרו בנחשתם להליו בבבל'¹³⁹
(דנ"ב ל"ו, ו). הוא עשה זאת בשל מדרו של יהויקים. יש אפוא להניח, שהוא שהמליך את
יהויכין על ירושלים. מרוע אפוא, כא כעבור שלושה חודשים לקחת גם אותו? והרי לא שמענו
על כל רע שעשה לו יהויכין באותה תקופה קצרה. מן הפסוקים (בירמיהו כ"ב ועוד) וממדרשי
חז"ל (סנהדרין פב ע"א) עולה, שהיהויקים, שנלקח לבבל, מת בדרך, קרוב לשערי ירושלים. דבר
זה מסביר לדעתנו, את צערו של נבוכדנאצר. מלך בבל היה זקן לבד, לבד עם מלך יהודה אצלו, ומינה
ההחלטות המצריות. לצורך קיומה של ברית זו, החזיק נבוכדנאצר את מלך יהודה אצלו, ומינה
אחר החזיק לנהל את המדיניות בירושלים. הוא התכוון לקחת את יהויקים, ולמנוח במקומו את
יהויכין בנו. משמת יהויקים בדרו לבבל, עלה מחדש על ירושלים, לקח את יהויכין, מינה
במקומו את מחנה - צדקיהו, והשביעו להיוות נאמן לו נגד המצרים. צדקיהו, כזכור, הפך
שביעה זו (עיי' דנ"ב ל"ו, יג).
ייתכן, ששאל רצה את אגג לצורך דומה, כבעל ברית כפוי הנחנך אצלו למשמרת. אמנם מסתבר
לנו יותר, ששאל התכוון לשחררו עם כריתת הברית נגד הפלשתים, וכפי ששחרר אחאב את בן

שאל לא רק שלא קיים את צו ה' - הוא התכוון לעשות ההפך הנגמר ממנו. בריתו זו של
שאל עם עמלק לא הייתה רק הפרת צו התורה וצו ה' מפי הנביא. היא גם הייתה הכרה
לצורך פוליטי בהתרת דמם של יישובי הנגב ודרום הר חבוני. היא הייתה גם הפתה צו
המוסר של אי-כריתת ברית עם פושעים וסוחרים עבדים, שאינם יודעים כבוד לוחם מהו,
הפושטים דווקא על נחשלים כנשים וילדים, חסרי מצפון, שאינם מכירים בכללים
המינימליים של החברה האנושית.

עתה נבין את טענת המדרש, שהכחנו לעיל:

אמר ריש לקיש: כל מי שנעשה רחמן על אדונים נעשה אכזר על רחמנים, מגלן משאל,
הוא הוא דכתיב: וזאת נב עיר הכהנים הכה' וגו' (ש"מ"א כ"ב, יט), כתיב הכא ו'רחמל'
שאל והעם' (ש"מ"א ט"ז, ט), והחם לגבי נב עיר הכהנים על רחמנים לא חמל
(קהלת זוטא פרשה ז).

ההגיון אומר, לכאורה, שלא בדברי המדרש. המרחם אפילו על אדונים, ודאי שירחם על
רחמנים ורחמים מפשע. ברחמים הנכבדים אך ורק מלב טוב ורך. ההגיון זה עשוי להיות
אמתי. אך ריש לקיש מלמדנו, שההפך הוא הנכון. חמלתו של שאל, לא הייתה רק
הימנעות מהריגת המלך (ולאחר שבני עירו - עיר עמלק - חוסלו ללא כל חמלה). חמלתו
של שאל כללה גם את לחיצת היד לאגג.

אין אנו מטילים ספק בכך, שמטרתו של שאל הייתה טובת עם ישראל. הוא סבר,
שהברית עם אגג תעזור לו בהתמודדותו עם הפלשתים. אך מחירה המוסרי (וזאת בנוסף
למחירה הדתי) היה גורא. לחיצת היד הייתה בראש ובראשונה מתן לגיטימציה מבחינה
מוסרית, ואף למפריע, למעשיו של אגג ולמעשי עמו. הייתה בה הכרה דיפלומטית של
שאל ועמו בכך, שדרך הייחוס בנחשלים, ההתנפלות על החלשים, התחס והרצה לשמו
וסחר העבדים כאנשים שהם בני חורין משחר ילדותם - הם דרך פוליטית לגיטימית
להשגת מטרת מדינית: וכלכליות של עם לגיטימי. הייתה כאן הכרה רשמית בכך
שעמלק הוא עם בעל זכויות, ולא רק אוסף כנופיות לסטים, וכפי שהתורה והנבואה ראו
את עמלק. הייתה כאן הכרה במלכותו של אגג ובהיותו לא רק מנהיג כנופיה. דרכם של
אגג ושל עמו, דרך שהייתה מחוץ לחוק, קיבלה כמעשהו של שאל גושפנקא חוקית.

הדר מלך ארם (ייתכן שאחאב עשה זאת במסגרת מאבקו הגדול נגד שלמנאסר השלישי, מלך

אשור במערכת קרקר).
דברינו אלו עשויים להסביר גם את העובדה, ששאל הרס את עיר עמלק, אך לא המשיך
להילחם במאהלי עמלק הפזורים לאלפיהם במדבר. גם נבוכדנאצר, לאחר שהמליך את צדקיהו
במקום יהויכין, שהושם בבבל, כרת עמו ברית (נגד מצרים) והשביעו עליה באלוהים. משמר
צדקיהו, והפר את בריתו עם מלך בבל, עלה נבוכדנאצר על ירושלים והחריבה, אך חותיו
יהודים כארץ ולא נגע במקומות מושבם, והפקיד עליהם את גדליה בן אחיקם. לא הייתה לו
כוונה להשמיד את ישראל, אלא לאלצם לקבל את בריתו. לכן הסתפק בהחזרת בידתו, וכפי
שעשה שאל לעמלק, כשהיה מעוניין לאלצו לקבל את בריתו.

א. שרפת עקלג

על מלחמה זו דיברנו בהרחבה לעיל. בפרק זה נדרכו בנקודה אחת בלבד - בשאלה מדוע קרה לדוד דבר הזה, שכאשר שב מתלאותיו עם אכיש וסרני פלשתים היה עליו להתמודד עם הקשה שבתלאותיו, שבית נשין וילדיו, שרפת עירו, שבירת המורל של אנשי גדרו ותכונותם לסקול כמר נפשם את דוד מנהיגם.

ניתן לומר, שכל מה שקרה היה בבחינת "למען ענתך ולמען נסתך להיטבך באחריתך" (דברים ח', טז). כלומר, ניסיון כדי לחשל את דוד, וכדי שבסופו יכניע את עמלק.¹⁴⁰ אך הפסוק שנאמר ברגע המשיב ועם תחילת התאוששותו של דוד, מכריע לדעתנו, שמעשה עמלק בא עליו כעונש:

ותָּצַר לְדָוִד מְאֹד כִּי אָמַר הָעַם לְסָקְלוֹ כִּי מָרָה נֶפֶשׁ כָּל הָעָם אִישׁ עַל בְּנוֹ [בְּנוֹי קִרְיָ] וְעַל בְּנֵיָיו וַיִּתְחַזַּק דָּוִד בַּיהוָה אֱלֹהָיו

העובדה שעל דוד היה להתחזק באלו - היו לפני ששאל בה, מוכיחה לדעתנו, שידיו רפו באמנהו.¹⁴¹ קודם להתחזקותו. העדות המקראית הכבודה לכך היא דבריו של דוד עצמו:

ועתה ישמע נא אדני המלך את דברי עבדו אם ה' הסיחך כי יָנַח מִנְחָה וְאִם בְּנֵי הָאָדָם אֹרְרִים הֵם לִפְנֵי ה' כִּי גִרְשֹׁנִי הָיִים מִהִסְתַּפַּח בְּנַחֲלָה ה' לֵאמֹר לֹךְ עֲבַד אֱלֹהִים אֲחֵרִים (שם כ"ו, יט).

דוד מגדיר את עצמו כהולך לעבוד אלוהים אחרים עקב הלחצים של רדיפות שאול אחרי. האומנם? שני דברים שהוגדרו במחשבת חז"ל ובהגותם של האחרונים כעבודה זרה מתקשרים לדעתנו לפרשה זו.

האחד: וכי תעלה על דעתך, שישרי מכבשין את הארץ לפני המקום? אלא כל זמן שהן עליה כאילו היא מכובשת, הא אין עליה כאילו אינה מכובשת. וכן הוא אומ': כי גרשוני

140. אנו נכנסים כאן לאחת המחלוקות הקשות והסבוכות שבעולם המחשבה היהודי. האם צו העקרה לשחוט את יצחק היה בשל חטא של אבדוהם (עיין למשל רשב"ם בראשית כ"ב, א), או שמא כל הניסיון לא בא, אלא כדי להעלות את אבדוהם למדרגה חדשה ולהטיב לוועד אחריו. בזו"ל מצאנו מחלוקות רבות בשאלה "סודרים של אהבה" (עיין, למשל, שבת נו ע"א-ע"ב וביעקב בברכות ה ע"א). רמב"ן דן על כך בהרחבה בשני הגמול בספר תורת האדם, מהו שעוועל יירשלים תשכ"ד, עמ' רסט-רעה, ועוד רבים. אצלנו, וכפי שכתבנו בגוף המאמר, מוכרעת שאלה

141. בדומה למה שדרש חז"ל על השם ירמיהו, ששם נלחם עמהם עמלק לראשונה, כשלא ידעו

היה ש' בקרבנו אם אין.

139. דברינו הנכתבים כאן נראים לנו אמת גמורה מבחינת תוכנם - בהנחת המקראות, דרכה של הנבואה ומוסרה ודברי חז"ל בפרשה. אם נראה לקורא, שטעניו בכך, הרי לא בודון טעניו, והרמז יצילנו משגיאות.

עם זאת ודאי הוא שלא נעלם מן הקורא, שהסגנון הנפלט מקולמוסנו בשורות האחרונות, מזכיר את בעיות ימינו. ואכן, סגנון זה יוצא על כורחנו מעומק נשמתו ומנהמת לבו בתקופה זו, שבה נשברו כל המחיצות והסיגים המדיניים. בנופיות סדור בסגנונו של עמלק, שמעולם לא גילו אומץ לב במלחמה עם צבא סדיר, בנופיות שכל חורף לחימתו היא הפעלה נשק נגד נשים, וקנים, ילדים וסרני מגן אחרים, הופכות לבני שיח פוליטיים, וזחמוחיתן על ניירות הסכמים הופכות להיות ראיות לכבוד. פושעי מלחמה מסוגו של רוצח הילדים במעלות ימ"ש, מחבדים בלחיצות יד ובהשקת כוסיות עם גדולי מדינת היהודים. אנשים המענים עד עצם היום הזה את אזניהם בחביות ופת רוחה ובאמצעים אחרים - הם אורחים רצויים בכל טרקלין דיפלומטי, ישראלי. שחרור חביותם, רוצחי הילדים מן הכלא הופך להיות שחרור "אסירים ביטחוניים", והם עצמם, עם נשק צה"לי המסופק להם, שותפים כבעלי בית לכוחות הנאורים בארצם של היהודים בהדברת הכוחות הפורמליסטיים והקיצוניים ומשני הצדדים, כביכול.

אין אני תובע כאן את עלבונה של ארץ ה', הניתנת עם טובה וחלבה ביד עיני גויים. איני תובע כאן גם את עלבונה של השכל הישר, שבעצם האמונה לאותם מרצחים. ועקת היא רק על להיצת

הדי, השקת הכוסית ומסירת הנשק, על הבדית המחרשת עם עמלק בן דורנו. קטנות מלחמת עתה, בעת שסימני אלוה השוטרם מפזר ההפגנות נגד ההסכם - עדיין על בשרי, את משמעות מדרשו של ריש לקיש לדורנו. עדיין מוקדם מכדי, שאוכל לשפוט את החפיפה בין הלגיטימציה שניתנה למיצחים לבין הדיה-לגיטימציה שעשתה לאלו שסבלו יותר מחפיפה בין המיצחים, וניסו להיאבק נגד הבדית עמם. עדיין מוקדם מלהקיר את היקף מכל מידם של המיצחים, וניסו באכזריות על ידי ניצני השלטון הישראלי, וללמוד ממנה עד התופעה של הכאת נשים וילדים באכזריות אל לבם של בעלי בריחם הישראליים. ועדיין ייאמר

שמואל בחורב המשיח, הוא שניסה לתקן את המעוות, ולהפוך בחזרה את אנג משובי מלחמה לפושע מלחמה. אך היה זה כנראה, שעה אחת מאוחר מדי.

מי שנותן לגיטימיות למלך עמלק ולעמו, על כורחו נותן לגיטימיות, לפחות בדיעבד, גם למעשיו. על כורחו הוא מפנים אל קירכו, שמעשיו עמלק הם צעדים אפשריים בעולם הפוליטי. הוא עלול להביא עצמו לכך, שברגע מצוקה ולחץ הוא ימצא עצמו פועל בדרך דומה, ונמצא מתאכזר על רחמנים.¹³⁹ וכדרך שנהג שאול בנכח עיר הכהנים.

ואת נב עיר הפקנים הכה לפי חרב מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק וישור וחמור ושה (שם"א כ"ב, יט).

לפי חרב

היום מהסתפח בנחלת יי' לאמר ל' ע' אלהים אחרים, וכי תעלה על דעתך שדוד עובד עבודה זרה היה? אלא דרש דוד ואמר, כל המניח את הארץ בשעת שלום ויוצא לחוץ לארץ כאילו עובד עבודה זרה

והשני:

אין קץ לרעות הגשמיות והרוחניות של התפודות האומה לחלקים. אע"פ שפוד גמור כהעולה על לב המנתחים באכזריות אי-אפשר הוא והיה לא יהיה. זאת היא ממש מחשבה של עבודה זרה כללית, שהגנו בטוחים עליה שלא תתקיים 'אשר אתם אומרים' היה נהיה כמשפחת הארצות לשרת עץ ואבן' (יחזקאל כ', לב)...

(עמ' ענ')

והרבי"ה קוק, אורות התחיה כ', ירושלים תשי"ז, עמ' ענ' מדפי שאול הבלתי פוסקים והבטחותיו המופרות פעם אחר פעם, מאלצים את דוד ללכת אל ארץ פלשתים ולקבל את חסותו של מלך נכרי. דוד נאלץ בתוקף הנסיבות להישבע אמונים למלך עובד עבודה זרה, והופך בכך לכן חסות לעבודה זרה עצמה. כך הוא מקבל את צקלג. מני אז חי דוד חיי שקר כפולים ואכזריים. הוא פושט על שבטי המדבר לצורך פרנסת אנשיו ובני משפחתו. והוא מספר לפטורנו, אכיש, שפשט על יישובי יהודה. מלבד השקר, המוגנה כשלעצמו, עולות ממעשיו של דוד שתי קלקלות גדולות. האחת:

ואיש ואשה לא יתיה דוד להביא נח לאמר פן יגדו עלינו לאמר כה עשה דוד וכה משפט כל הימים אשר ישב בשדה פלשתים (שמי"א כ"ז, א').

דוד נאלץ לנהוג באכזריות רבה בשבטי המדבר, שמא יגלו את תרמיתו.

השנייה היא עצם חילול השם בכך, שאכיש ועמו מכינים, שהיהודים נלחמים איש ברעהו. אין להוציא מכלל אפשרות, שהיה בכך כדי להחיש את רצון הפלשתים להילחם בישראל ולהשמידם.

המבחן לאמינותו של דוד אינו מאחר לבוא. הוא מגויס עם גדודו לצבא אכיש למלחמה נגד ישראל בגלכוכי, והוא נאלץ לצאת עמם, ולהפקיר את צקלג על נשיה וילדיה. האם חשב דוד לבגוד ברגע האחרון באכיש, ולשתף פעולה עם שאול לעזרת עמו (כדבנת רלכ"ג), או שמא חשב, שעליו להישאר נאמן לנותן חסותו, אכיש, כל עוד הוא בתפקיד העורפי והפסיכי של שומרו של אכיש (כדבנת ר"י אברבנאל, ולכן אנו נוטים). ככל מקרה, דוד כרגע הוא בחזקת 'עובד אלהים אחרים', גם כן חסותו של מלך נכרי

142. במקביל לתוספת - בילק"ש (בהר, תס"ז ד"ה לכת לכה) דרשו פסוק זה לא על השארת

הארץ תחת מלכות נכרים, אלא על ירידה מן הארץ.

ובמדרש תהילים (ק"ט ד"ה 'סורו ממני') ובילק"ש (עקב, תתקס"ח) דרשוהו כנגד ביטול תורה, ועל כן שמודפי שאול מנעו את דוד מללמוד תורה. בנוף המאמי הבאנו את המדרש הנראה לנו קרוב יותר לרוח הפסוקים.

וגם כמתפלג מצבא ישראל בעת מלחמה וכמשתף פעולה, ולו גם פסיכי (או לפחות למראית עין) עם צבא האויב.

בדין בקוריה רגישה זו של נהגה מסעודתו של אכיש (= אחשוורוש) ושל "עם אחד מפורז ומפורד בין העמים", מוכיח ספו ונשיי ביום אחד בצקלג בידי עמלק, כדרך שזומם כחלוף דורות המן בן עמלק להשמידם סף ונשיים ביום אחד.¹⁴³ וכדרך שכינס מרדכי את היהודים לצום ולמלחמה בצבאותיו של עמלק וניצחו, כך "ויתחזק דוד בה' אלוהיו" וניצח את הגדוד העמלקי וחזר לעירו.

ב. דוד והנער העמלקי

יהי אחרי מות שאול ודוד שב מהכות את העמלק וישב דוד בצקלג ימים שנים. והיה ביום השלישי והנה איש בא מן המחנה מעם שאול ובגדיו קצצים ואמה על ראשו ויהי קבאו אל דוד ויפל ארצה וישתחו. ויאמר לו דוד אי מזה תבוא ויאמר אליו ממחנה ישראל נמלטתי. ויאמר אליו דוד מה היה הדבר הגד נא לי ויאמר אשר נס העם מן המלחמה וגם הרבה נפל מן העם ויָמָתו וגם שאול ויהונתן בנו מתו. ויאמר דוד אל הנער המגיד לו איך ידעת כי מת שאול ויהונתן בנו. ויאמר הנער המגיד לו נקרא נקריתי כהן הגלפץ והנה שאול נשען על חניתו והנה הרכב וכעלי הפרשים הדבקוהו. ויפן אחויו ויראני ויקרא אלי ואמר הנני. ויאמר לי מי אתה ויאמר [ואמר קרי] אליו עמלקי אנכי. ויאמר אלי עָמֶד נא עלי וּמָתַתִּי כי אחוזי השבץ כי כל עוד נפשי בי. ואעמד עליו ואמתתהו כי ידעתי כי לא יחיה אחרי נפלו ואקח הננו אשר על ראשו ואעדה אשר על זרעו ואביאם אל אדני הנני. ויחזק דוד בבגדו [ובגדיו קרי] ויקרעם וגם כל האנשים אשר אתו. ויספרו ויבכו ויצעמו עד הערב על שאול ועל יהונתן בנו ועל עם ה' ועל בית ישראל כי נפלו בחרב. ויאמר דוד אל הנער המגיד לו אי מזה אתה ויאמר בן איש גר עמלקי אנכי. ויאמר אליו דוד איך לא יראת לשלח ידך לשחת את משיח ה'. ויקרא דוד לאחד מהנערים ויאמר גש פגע בו ויכהו וימית. ויאמר אליו דוד דמך [דמך קרי] על ראשך כי פיך ענה בן לאמר אנכי מתתי את משיח ה' (שמי"ב א', א-טו').

מבט ראשון נראה, שהנער נהג כשורה לכל אורך הדרך, והוא ראוי לשבח ולא למוות הנער היה כמתנה ישראל בעת המלחמה בפלשתים. מן הפסוקים נראה, שהוא היה אחד האחרונים שנסו משרה המערכה, שהרי נס רך לאחר שיהונתן נהרג, ושאול נפל על חרבו. שאול פקד על הנער להורגו, כלומר, להשלים את מותו, והנער שמע לקול מלכו. הוא עצמו אומר (פס' י'), שלשאל לא היה כל סיכוי לחיות אחרי שנפל על חרבו. פקודתו של שאול הייתה פקודה הגיונית בתנאי המלחמה, ורצונו שלא ליפול חי בידי הפלשתים כדי שלא להפיל לבם של ישראל, נראה על פניו נכון לא פחות ממעשהו של אחאב ברמות

143. אף שם דרשו חז"ל (מגילה יב ע"א), שהשתחו לצלם (במקביל לדרשת דוד על עצמו - "לך עבוד אלהים אחרים"). כמו כן נהגו מסעודתו של אחשוורוש בעצם העובדה שהיו בצלו במקום לעלות ארצה כהצורה כורש, וכן שהיו מפורזים ומפורדים, וכפי שדורש עליהם המן.

גלעד, כאשר סירב להתפנות לאחר פציעתו, כדי שלא להפיל לבס של ישראל במלחמה.¹⁴³ ואף ששילם על כך בחייו. ואם חז"ל ברוכ מדיניהם ודוב הפוסקים מצאו לשאול זכות במעשהו,¹⁴⁴ נראה, שזכות זו עולה אף לער שער לו בכך. למרות קרבתם של הפלשתים, שורדאי רצו בכתרו של שאול וכאצערותו, סיכן הנער את עצמו, נטל את חפצי שאול והביאם אל יורשו הנכון, דוד. מה צדק ומה משפט היה אפוא בנטילת חפצי שאול מן הנער מחד גיסא ובהריגתו מאידך גיסא?

נוכל לחלק את המדרשים והמפוסקים שעסקו בבעיה לשתי קבוצות. זו הנצמדת לפשטי המקראות ולדברי דוד: "דמך [דמך קרן] על ראשך כי פיך ענה בך לאמר אנכי מתתי את משיח ה'". זו הודאה בדברי דוד תירוץ חיצוני בלבד, בעוד שהעילה האמתית להורגו הייתה עצם היותו.

באשר לעצם זהותו, כמה מדרשים הציגו, שהמגיד היה דואג האדומי, ודמיו שעל ראשו הם דמי נוב עיר הכהנים.¹⁴⁵ וכבר כתב רש"י, שפירוש זה לא נחקל על לבו.

הדעה המקובלת יותר במדרש היא, שדוד הרג את הנער בשל היותו עמלקי.

ר' אליעזר אומר: נשבע המקום בכסא הכבוד שלו שאם יבא אחד מכל אומות העולם להתגייר שיקבלוהו ולעמלק ולביתו לא יקבלוהו שני יציא דוד אל הנער המגיד לו אי מזה אתה ויאמר בן איש גר עמלקי אנכי. נזכר דוד באותה עשה מה שנאמר למשה רבינו אם יבא אחד מכל האומות שבעולם להתגייר שיקבלוהו ומביתו של עמלק שלא יקבלוהו, מיד יציא דוד דוד דמך על ראשך כי פיך ענה בך, לכן נאמר 'מדר דוד'.¹⁴⁶

14. "ואך את דמכם לנפשותיכם אדרש" (בראשית ט"ו, ה) - "יכול כשאל? תל' אר', יכול כחנניה מישאל ועזריה? תל' אר'." (בראשית רבה נח פירוש לד' ג). מפשטות המדרש משמע, שמקורו של שאול חורג מן העונש האמור בפרשה, וכך הכינו רוב הפוסקים (עיין למשל אוצר גאונים לסנהדרין עד (מהר"י טויבש עם' תכת תשובה ותקפב). אמנם יש חולקים, ועיין בהרחבה תורה שלמה כרך ב, עמ' תסז אות לא בהערות. ועי' עוד בפעלי התוספות על התורה, בראשית ט' ד"ה ואך את דמכם; ובמהרש"ל (ים של שלמה בבא קמא פ"ח ט"ו) ביאר בדבריו, ששאול עשה זאת כדי שלא להפיל לבס של ישראל.

145. עיין דברי ר' יצחק בפסיקתא דרב כנא נזר פירשה ג טז, מהר"י מנדלבוים עמ' 52, וכן בפסיקתא רבתי זכור פי"ב, מהר"י איש שלום עמ' נא ע"א. ובתנחומא כי תצא יא משמו של ר' יצחק - "בנו של דואג האדומי היה", ואף ר' ישעיה הביא פירוש זה. נראה, שר' יצחק דרש קרי וכתוב, שכתוב "דמך על ראשך", ומשמע - שני דמים, של נוב ושל שאול. עוד מסתבר, שר' יצחק רצה לקשר את מותו של שאול בהריגת נוב עיר הכהנים, ומי שהרגם כהונתו של שאול, עשה כן גם לשאול עצמו. וכשם שהורגתו של שאול לעבדיו לפגוע בכוחה ה' בנב היתה 'כלתי חוקית', בעליל, והם סירבו להורגתו ודואג ציית לו, כך גם הורגתו לפגוע בעצמו הייתה 'כלתי חוקית', ודואג ציית לה, ודוד ענשו על כך. ויותר מכל נראה לנו, שר' יצחק במדרש התקשה בדבריו בשאלה, מדוע הרג דוד את הנער המבשר, וחיפש סיבה חיצונית לכך.

146. מבילתא דרבי ישמעאל מסכתא דעמלק בשלח פירשה ב, מהר"י הורוויץ-רבין עמ' 186-187, וכן הוא במכילתא דרשב"י בשלח י"ז טז, מהר"י אפשטיין-מלמד עמ' 127; בתנחומא שחובא לעיל, ועוד. ממדרשים אלו עולה, שאין מקבילים גרים מעמלק כלל, ואף אם נתגליתו הם חייבים מיתה.

דעה זו קשה מכמה כיוונים: א. כתוב במפורש שהתגייר; ב. דוד עדיין לא היה מלך, וספק אם כבר נצטווה בכך.¹⁴⁷ ג. יותר מכול קשה, מדוע תירץ דוד את הריגתו בשקר. זאת ועוד: גם לאחר הריגת איש בושח בן שאול בידי דוד ובנא, חוזר דוד על הסיבה שבשללה הרג את הנער המבשר:

ויען דוד את רכב ואת כענה אחיו בני רמון הכהנא ויאמר להם חי' אשר פדה את

נפשי מכל צרה. כי המגיד לי לאמר הנה מת שאול והוא היה כמבשר בעיני ואחזק בו ואהרגו בצקלג אשר לחתי לו בשורה. אף כי אנשים רשעים הרגו את איש צדיק בביתו על משכבו ועתה הלא אבקש את דמו מידכם ובערתי אתכם מן הארץ (שמי"ב ד', ט"א).

הרלב"ג וההר"ק התמודדו עם חטאו של הנער, והתעלמו מהיותו עמלקי, אף שנראה שהמקרא מדגיש זאת. הם האשימוהו בעצם הריגת שאול, וטוענים שאסור היה לו להישמע לפקודת שאול בכך. אך לעיל נימקנו את החובה להישמע לו, מהנחה ששאול נהג כדיון בנפילתו על חרבו.

***

המקראות בפרשה זו מדיגשים, לרעתנו, במקביל את שתי הנקודות, ולא ניתן להתעלם אף לא מאחת מהן. האחת - היות הנער עמלקי, ומת לכאורה, בחטא אבותיו. השנייה - הנער מותח את שאול משיח ה', ומת בחטאו. אשר לנקודה הראשונה: העובדה שהנער הוא בן איש גר עמלקי נאמרת רק נוכח שאלתו הבוחנת של דוד. לפני שאול בעת גסיסתו, הנער הציג עצמו כעמלקי גמור. מה עשה אפוא נער עמלקי על הגלכוע בעת המלחמה? האמנם אמת בדבריו, שנמלט ממחנה ישראל? לחזמים כה רבים ערקו ממחנה שאול ערב המלחמה (עיין דה"א י"ב). האומנם, דווקא עמלקי נותר כאחרון הפטריוטים? שמא נאמר, חייל ממחנה פלשתים היה, מדוע אפוא, שינה טעמו אחרי הניצחון, וברח עם כלי שאול אל דוד?

שמא נאמר, הנער לא היה לוחם כאחד הצבאות, והלך בגלכוע לתומו, והרי מקום מגוריו עמלק בקצה השני של הארץ, בדרום!

אמנם, בגמרא בגיטין נו ע"ב ובסנהדרין צו ע"ב נאמר, שמבני בניו של המן למדו תורה בבני ברק. וכבר עסקנו בכך לעיל. ייתכן, שהנער כאן היה גר תושב ולא גר צדק. לגרסת הגר"א שם, מדובר על בני בניו של נעמן ולא של המן. ואינם עמלקים (והחזון איש דחה גרסה זו). עוד תירוצים רבים נאמרו, וכבר עסקנו בכך לעיל. מכל מקום, לפי הורמב"ס יכול בן עמלק להתגייר, ואף לכל העם קוראים לשלום. עוד הבאנו את דיון האחרונים בכך, שדוד עדיין לא מלך, ולפוסקים רבים דין מחיית עמלק הוא על המלך בלבד ולא על כל יחיד. וכן דעת רמב"ן, היראים, רס"ג, רבנו בחיי ופירוש הטור על התורה. וזה נגד שיטת החינוך (הר"י) והבה"ג, שמנאוו כמצווה על כל יחיד, וגם בכך עסקנו לעיל, וכן בדברי החזון איש, שבט הלוי, ציץ אליעזר ועוד.

147. ענינו על שאלות אלו לעיל, וגם בהערה הקודמת.

חז"ל דנים בסכסוכים של מורכב והמן ובשורש סכסוך זה אצל אבותיהם - ישראל ועמלק. הם מאתרים בקלות את המילה המנחה בסכסוך ההיסטורי:

י"גד לו מורכב את כל אשר קרדו (אסתר ד', ז), אמר לה בן בנו של 'קרדו' בא עליכם, וה"ד אשר קר בורך' (אסתר זכא פרשה ח ה').

המורה"ל בספרו אור חדש עמד בהרחבה על עניין המורה"ל כמנחה בסכסוך עם עמלק, עיין שם. אילו ניתן לנו, כי אז היינו מנסחים את דבריו של מורכב במורכב כך: "אמר להחך - לך אמור לה, "קרדו" בן בנו של "נקרא נקריתי" בן בנו של "קרד" בא עליכם". שהרי לגמרי 'במקרה' המילים המנחות בקשר בין מגילת אסתר לבין פרשת עמלק - הן גם המילים המנחות בפרשת הנער העמלקי המכשר לדרך:

יאמר הנער המגיד לו נקרא נקריתי כהר הגלבע והנה שאל נשען על חנינתו...

וכך הוא מקרהו של הנער העמלקי להכנתו:

הנער לא היה לוחם, לא כצבא ישראל ולא כצבא פלשתים. כשאר בני עמו, הוא העדיף לנצל את המלחמה לצרכיו שלו. בעת המלחמה פשט גדרו עמלקי על צקלג, כשהוא מונצל היטב את העובדה, שדוד וגדודו, וכן צבאות הפלשתים עלו צפונה למלחמה, ובעיר נותרו נשים וילדים כלבד. הנער העמלקי למד לנצל את המלחמה בדרך שונה. הוא הגיע 'במקרה' לגלבע, ומטרתו הייתה לנצל את ההרג שהיה שם כדי ליטול שלל מגוויות הלוחמים. ניתן להניח, שעיסוק שפל זה הוא בבחינת עברה הגוררת עברה, ופושטי העורות העוסקים בנטילת שלל כזה, נוטלים אותו לא רק מן ההורגים, אלא גם מן הגוססים ומן הפצועים אנושות, וכדי שלא יגלו את מעשיהם, הם מן הסתם 'עוזרים' לפעמים, לאותם פצועים למות. הם מקיימים בכך את מצוות אבי אביהם - עמלק:

אשר קר בורך ייזב כך כל הנחשלים אחריך ואחז עיף ויגע.

שהרי גם גוססים ופצועים נכללים בימצוה' זו, ולא רק נשים וילדים. הנער העמלקי המפשט את הגוויות נקרה בדרך ליד שאל המתבוסס בדמו, ועט עליו כמיצא שלל רב, שהרי מן הסתם מחזיק המלך בידיו חפצים בעלי ערך כספי ופוליטי. ייתכן שהנער כלל לא חש בכך, ששאל עדיין חי, עד ששאל פנה אליו ושאלו מי הוא. מסתבר לנו, שהנער לא היה מציג עצמו מראש כעמלקי אילו אכן היה גר. אף אם לא נגזיר, לא הייתה לו כל סיבה להציג עצמו כמלוא האמת כעמלקי, לפני מלך ישראל. באומרו לשאל שהוא עמלקי, בא לדעתנו, הנער, שנתפס בקלקלצו המביכה על ידי המלך הגוסס, להסביר את מעשיו שם כמפשט גוויות. לא ברור לנו אם אכן ביקש שאל מהנער להחיש את מותו, ואף אם ביקש זאת, לא ברור לנו אם דוד האמין לנער על כך. אך נראה לנו ודאי, שהנער ביצע את משימתו כחפץ לב, שהרי היא תאמה את מגמתו בפישוט הגוויות. הנער הרג את שאול הנחשל, וחמס את שללו.

אפשר שהנער הגיע לצקלג כדי לפגוש שם את בני שבטו החוגגים על שלל העיר, ולהציג לפניהם את שללו.¹⁴⁸ משבא לעיר, נודע לו על ניצחונו של דוד על בני עמל, ואז שינה את טעמו, כאיזבל שהייתהפתה לפני יהוא הורג בנה. הנער קרע את בגדיו, שם אדמה על ראשו ובה לפני דוד, מושל העיר, במטרה להפיק מן הנור והאצטדה את הרווח הפוליטי במקום הרווח הכספי שהחמיץ.

מראה הנער הסורח כדי להביא לדוד, שעדיין לא הומלך, את הנזר, נראה חשוד בעיני דוד, ודוד חוקר את הנער בחקירת שתי וערב וברחל בתן הקטנה על אשר אירע במחנה ישראל. "אי מזה תבוא", "מה היה הדבר הגר נא לי", "איך ידעת כי מת שאול ויהונתן בנר", "אי מזה אתה", "איך לא יראת לשלח ירך לשחת את משיח ה'". הנער נתפס בחקירתו בסתירה. הוא מספר שנמלט ממחנה ישראל, ומשמע בפשטות, שהיה מן הלוחמים. אך הוא פולט בהמשך מפיו בטעות, וכמסית לפי תומנו, שסיפר לשאל שהוא עמלקי. וכאן עולה התמיהה. אם עמלקי הוא, מה מעשיו במחנה ישראל? במחשבה תחילה, ודאי לא היה הנער מסגיר פרט זה בידי דוד, הנלחם בעמלק עוד מלמי חייתו במדבר מעון. עם תום הסיפור, שוב שואל דוד את הנער "אי מזה אתה". הנער מבין, שנלכד בטעותו, והוא מגמגם תיקון לדבריו. לא עוד "עמלקי אנכי", וכפי שאמר לשאל, אלא "בן איש גר עמלקי אנכי". אך דוד כבר קלט את הסיפור והוא חורץ את דינו. האירוניה של 'שר ההיסטוריה' היא, שחיייו של שאול נסתיימו על ידי בעל ברית כבילות, עמלק, שלחם לצד ישראל נגד פלשתים, וכפי שחזה שאול את עתיד הניצחון על הפלשתים על ידי ברית עם עמלק. לא ניצחון היה על הפלשתים, אלא תבוסה. השקש של קיומה של ברית עם עמלק. למלחמה משותפת נגד הפלשתים - נחשף על ידי דוד, המצווה להרוג את מפשט הגוויות העמלקי בו כיום שבו מתחילה מלכותו.

ג. המן האנני ועשרת בניו

א- אפשר לחתום את פרשת יחסי ישראל ועמלק בלא לדון על נס חג הפורים ונקמת אסתר בהמן ובכניו.

הרמז היחיד לכאורה, הקיים במגילה לקשר בין פרשה זו לבין סוגיית מחיית עמלק, הוא התואר "אנני" הנצמד להמן (אסתר ג', א, ועוד), תואר המזכיר לנו את אנג מלך עמלק. המסורת ההלכתית אימצה פרשנות זו, והצמידה את קריאת פרשת מחיית עמלק לשבת שלפני חג הפורים. אף קריאת התורה של יום הפורים עצמו היא פרשת מלחמת עמלק. מסורת האגדה מלאה מכך, ועסקנו בה לאורך כל המאמר. היא קושרת לכך גם את העובדה, שמרדכי ואסתר הם ממשפחתו של שאול בן קיש. קיש עצמו נזכר במגילה, כאחד מאבותיו של מרדכי (אסתר ב', ה').

148. לא מסתבר לנו כלל, שהנער העמלקי ידע מראש, שדוד עתיד להחליף את שאול.

אך המילה 'אגני' יכולה להתפרש גם בדרכים אחרות, ויכולה להתפרש גם ככינוי גנאי עקב שנאתו של המן ליהודים. וכן הוא בחלמוד הירושלמי:

כמה דאת אמר כי 'המן בן המדתא' וכי בן המדתא היה אלא צורר בן צורר אוף הכא קוצץ בן קוצץ (ירושלמי יבמות פ"ב ה"ו, ד ע"א).

נגסה אפוא למצוא ראיות נוספות בסיפור העלילה באסתר לפירוש המקובל במסורת. הראה את המן כממשיך של דוד עמלק בעולם.

א. המן נקלע לסכסוך אישי עם מרדכי. למרדכי היו מן הסתם, מאפיינים רבים. מראהן היהודי לא היה כנראה, מאפיין מובהק שלו, שהרי רק סמוך להתנגשות עם המן נאמר: "כי הגיד להם אשר הוא יהודי" (אסתר ג', ד). מה גרם להמן להזות את מרדכי דווקא כיהודי, ולנסות להשמיד מחמתו את כל היהודים אשר בכל מלכות אחשורוש? רעיון כזה היה מתקבל כרעיון עוועים בכל משטר שהוא, והמן לא היה מעלה אותו על רעתו איללאל ינק אותו מחלב אמו עם שנאת ישראל הטכונה בדמו. ב. כשלב מסוים של הסכסוך בין מרדכי לבין המן, אין המן שולט עוד ברוחו, הוא מכנס את אוהביו עם זרש אשתו ומתייעץ עמם, האם לנתק בין מריבתו האישית עם מרדכי לבין הבעיה הלאומית. זרש ואוהביו אכן ייעצים לו לנתק בין שני הסכסוכים, ולתלות את מרדכי מיד על עץ גבוה. חולפות שעות אחדות, ושוב מכונסים זרש והחכמים לדיון בעקבות פרשת הסוס והלבוש:

ויאמרו לו חכמיו וזרש אשתו אם מזרע היהודים מרדכי אשר החלות לנפל לפניו לא תוכל לו כי נפול תפול לפניו (אסתר ו', יג).

זרש וסיעתה מבינים עתה היטב את טעותם, כשסברו שניתן לנתק בין האיבה התהומית שבין המן למרדכי מן התהום הלאומית הפעורה בין העמים. הם מבינים היטב, שהמחלוקת ההיסטורית בין העמים מתגלמת עתה במאבק זה, ואין בו פשרות, כשהאחד קם - השני נופל, ומשהחל המן לנפול, נפול יפול. דבריהם נאמרים כסגנון של ניחוש ושל פור, אך דבריהם על מלחמת הנצח שבין שני העמים, מיטם לכיוון, שאכן עוסקים אנו בעמלק עצמו, ולא בתחליפיו, הקמים עלינו מחדש בכל דור ודור.

* * *

במשך הדורות קמו מקטרגים, גם מבני עמנו על תוכנה של המגילה, ובעיקר כחלק העוסק בנקמה שהשיבו היהודים לשונאיהם. הנקמה בכל אויביהם עדיין מתפרשת, ובצדק, כחלק ממלחמת ההגנה. בשום מקום במגילה לא נזכר, שהיהודים מימשו את רשיונם להרוג טף וגושים. אדרבא, מכך שלא שלחו ידם בבזיון, שהותרה להם במצוות המלך, נראה, שלא התפנו לעסוק בשום דבר, פרט למלחמת ההגנה על חייהם, והריגת אויביהם ושונאיהם לשם כך.

הכתם היחיד שנותר בתודעה היהודית ההומניסטית על היהודים, היה תליית עשורת בני המן בעוון אביהם. מעשה זה התפרש היטב על רקע מצוות מחיית עמלק "מעולל עד יונק", ונותר בתודעה ככתם מוסרי.

נראה לנו, שחלק מן הבעיה טמון בפולקלור היהודי העשיר של חג הפורים, ובלבוש הסגנוני שהלביש פולקלור זה דווקא את צעיר האחים - ויתא. בכל האגדות העממיות ובלכל השירים מצטייר ויתא כקטן וכטיפש. סיפורי פולקלור אלו חביבים ומשעשעים, עד לתלייתו של ויתא ולא עד בכלל. ויתא הקטן והטיפש, שנחלה על לא עוול בכפו, בנה אב בתודעה ההומניסטית לתליותם של כל עשרת בני המן ואף לכל המלחמה כולה, כמלחמה שאל לו להומניסט להודות עמה.¹⁴⁹ ולא היא!

על פי המסופר במגילה, ויתא נהרג יחד עם אחיו במלחמה שהתנהלה בשושן הבירה בי"ג באדר, ביום ההכרעה, כשהיהודים יצאו למלחמת מגן על כבודם, על חירותם ועל חייהם. עם תום יום המלחמה ביקשה אסתר מן המלך לחלות את גוויותיהם של עשרת הבנים על עץ, וכפי הדין בתורה, שאין תולים אדם חי על העץ, אלא גוויות של חיובי מיתה בלבד. בני המן כלל לא נחלו ליד אביהם, ולא מחמתו נתלו על העץ. המן נחלה אחר עשר חודשים לפניהם, כטי"ז בניסן, לאחר שאחשורוש מצאו על מיטתה של אסתר, וציווה לתלותו. הוא אכן נחלה על העץ בעורר חי, כדרך משפטי הגויים, וכאשר זמם לעשות למרדכי.

ומכאן לנקודה החשובה מכולן. עיון במודשי חז"ל¹⁵⁰ ובפשטות סיפור הכתובים מעלה, שבניו של המן לא היו קומץ דרדקים טיפשים. המן, כרוב אנשי השלטון, היה מן הסתם, אדם קשיש. בניו היו אפוא אנשים במיטב שנותיהם, בגילם של מפקדי אוגדות בצבא, ואף ויתא, הצעיר שבהם, לא בהכרח היה קוטל קנים.

אין מדובר פה רק בגילם של בני המן, אלא בעיקר במעמדם. "ויספר להם המן את כבוד עושרו ורב בניו" (ד', יא). לא מסתבר שהמן התגאה במספרם הגדול של בניו, שכן הסתם היה ידע לאוהביו ולזרש אשתו. ב"רוב בניו" - הכוונה לגדולת בניו. המן התגאה לא רק במעמדו האישי הרם, אלא גם בהצלחתו להבריג את בניו בצמרת השלטון, כמיטב המסורת המזרחית העתיקה. בגדולת בניו הסרים למשמעתו הייתה עיקר עצמותו הפוליטית וכוחו ליום פקודה, בעת שיחליט לתפוס את הלבוש, את הסוס ואת הכתר, ולא להשיבם עוד לאחשורוש.

149. א' כזה, מילים נוגעות, חל אביב תשמ"ו, בפרק על שירי מחאה, הביא את שירו של א"כ מחיפה על נאום ויתא לפני תליתו (עמ' 251-252). בין השאר כתוב שם: "אני רוצה לאמא זרש / שתשיר לי שיר ערש".

150. עיון סדר עולם רבה פרק כט; פרקי ד' אליעזר פרק מט, וברשי"א אסתר ט', ג. גם ממדרש לקח טוב, מהר"ם קובר עמ' 110, המודד את גובהם של הבנים ביחס לגובה העץ, עולה שכולם היו אנשים מבוגרים.

מכאן לאחת החידות במגילה. מחשבון הימים עולה, שהמן נתלה בס"ו בניסן שלוש ימים כלבד לאחר שנגזרה גזרת ההשמדה על כל יהודי הממלכה. אך הגדרה במלוא עצמתה המשיכה לרחף על עם ישראל, למרות תחנוניה של אסתר, במשך כשבעים יום, עד ליום כ"ג בסיוון, שאז נעתר אחשורוש לאסתר, ונתן רישיון ליהודים להקהל ולעמוד על נפשם. סכנת המוות המשיכה לרחף על היהודים עוד חודשים רבים עד למלחמת ההכרעה כ"ג באדר. מאלה נשאלת השאלה, מהי הרוח החיה שהחזיקה את שנת היהודים ואת הרצון, הארגון והתכנון להשמדת היהודים לאחר מותו ללא עת של המן. התשובה המסתברת לענ"ד היא, שהיו אלו בניו של המן, שהמשיכו את דרכו ואף רצו לנקום את נקמתו, ושאל אחשורוש התקשה להדכרים, כיוון שלא תפסם במעשה מוגנה, כפי שתפס את אביהם.

במלחמה הצליחו היהודים להסל את עשרת ממשיכי גזרת ההשמדה, אך אסתר אנה מסתפקת בכך. היא דורשת לתלות את גופותיהם על עצים. וזאת, למען יידעו הכול וכן הדרות הבאים: עשרת בני המן לא נהרגו כמצביאים בקרב. הם, שתכננו להרוג סף ונשים, נתלו כפושעי מלחמה.

ד. מחיית עמלק וגאולת ישראל

בכמה מקומות במסורת היהודית מתחברת מחיית עמלק לגאולת ישראל. כמה מן הפוסקים החשובים כתבו, שאין מצווה זו נוהגת למעשה אלא בימות המשיח,¹⁵¹ וגם כמה מגדולי החסידות הבינו כך.¹⁵² בפרק זה ננסה לסכם בקצרה את המקורות המקראיים העשויים לבסס גישה זו.

א. לעיל הזכרנו את המקורות כחז"ל הקושרים את מצוות מינוי מלך במלחמת עמלק.¹⁵³ אמנם, לא כל מלך חייב להיות 'המלך המשיח', אך העובדה שדוד החל את מלכותו

151. חלקם כתבו זאת בגלל שאין אנו יודעים היום מיהו עמלק, כיוון שנתבלבלו האומות, וחלקם הבינו זאת מכיוון שעד ימות המשיח לא נתקיימה הבטחת "בהנחת ה' אלהיך לך". עיין הגהות מיימוניות על הרמב"ם בהלכות מלכים פ"ה ה"ה, ובסמ"ג לאוין רכ"ו. ועיין בדברי הוד"כ שם, ובמאמרו של הרב קעללער (לעיל, הערה 115).

152. וחלקם הוכיאו לעיל; עיין, למשל, בדברי השפת אמת, שהזכירו לעיל, הערה 40.

153. "זנוק רבי יוסי אומר: שלש מצוות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ: להעמיד להם מלך ולהכרית זרעו של עמלק ולבנות להם בית הבחירה, ואינו יודע איזה מהן תחילה, כשהוא אומר כי יד על כס יד מלחמה לה' בעמלק. (שמות י"ז טז), הוי אומר: להעמיד להם מלך תחילה, ואין כסא אלא מלך, שנאמר יושב שלמה על כסא ה' למלך (דה"א כ"ט, כג). ועדיין אינו יודע אם לבנות להם בית הבחירה תחילה, או להכרית זרעו של עמלק תחילה, כשהוא אומר 'וזנוח לכם מכל אייביכם וגו' וזהו המקום אשר יבחר ה' וגו' (דברים י"ב י"א) - הוי אומר: להכרית זרעו של עמלק תחילה. וכן בדרך הוא אומר: ויהי כי יושב המלך דוד בביתו וז' הניח לו מטבחי, וכתוב ויאמר המלך אל נתן הנביא ראה נא אנכי יושב בבית אדונים (שמו"ב ד, א-ב) וגו' (סנהדרין כ"ב).

ב. כיום שנהרג שאול, בניצחון על עמלק, בדבר ששאל נכשל בו, מורה מעט על הכיוון שעלינו, של שייכותה של מלחמה זו דווקא למלך המשיח.

גם מנבואותיו של ישעיהו במקומות רבים. בימיו של חזקיהו הוכה עמלק מכה ניצחת וסופית, ומאז לא נזכר עוד כעם היושב במקומו:

ויבאו אלה הכתוכים בשמות בימי יחזקיהו מלך יהודה... ומהם מן בני שמעון הלכו להר שער אנשים חמש מאות ופלטיה ונעריה וקצייה וקציאל בני ישעי בראשם. ויכו את שארית הפלטה לעמלק וישבו שם עד היום הזה (דה"א ד', מא-מב).

ג. ניצחון מרדכי ואסתר על המן מתקשר בשיבת ציון ובכניין בית המקדש השני, וזה מה שציפו הנביאים שיקרה בימות המשיח.

ד. יש דמיון רב בין נבואת יחזקאל על אחרית הימים ומלחמת גוג ומגוג, לבין המאפיינים שסרטטנו לעיל על מלחמת עמלק.

גוג¹⁵⁴ אוסף אליו גוים רבים ומתקף את עם ישראל היושב לבטח בארצו בלא נשק ובלא כוונה להילחם באיש. הוא מנצל את נחשלותו הצבאית של עם ישראל כדי להשמידו לצורכי חמס בלבד:

כה אמר ה' אלהים והיה ביום ההוא יעלו דברים על לבבך וחשבת מחשבת רעה. ואמרת אעלה על ארץ פרוצות אבוא השקטים ישבי לבטח פלם ישבים באין חומה וכווץ ודלתים אין להם. לשלל שָׁלַל וּלְכֹז כו להשיב ירך על חרבות נושבת ואל עם מאסף מגוים עשה מקנה וקנין ישבי על טבור הארץ (יחזקאל ל"ח, י"ב).

כל זה, כעמלק המזנב כנחשלי ישראל לתאוות בצעו בלבד.

שמא תאמר, עם ישראל אשם במצבו, בכך שלא דאג להגן על עצמו, ולא היא! עם ישראל מתואר בפרקים אלו כפליטי חרב המקובצים יגעים מן הגלות, בדומה לזרר יוצאי מצרים העייפים מעבדותם הממושכת, בעת שעמלק כא עליהם לרפידים:

מימים רבים תִּפְקֹד באחרית השנים תבוא אל ארץ משובת מחרב מִקְצַת מעמים רבים על הוי ישראל אשר הוי לחרבה תמיד והיא מעמים הוצאה וישבו לבטח פלם. ועלית פְּשָׁא תבוא כענן לכסות הארץ והיה אתה וכל אנפיך ועמים רבים אותך (שם, ח-ט).

הקב"ה, הזועם על מעשה נכלה זה, יוצא להילחם כגוג בכוחו שלו, וניצחונו על גוג הוא הודעת שם ה' בעמים, הופעת מלכותו וגאולת ישראל הסופית, וכפי שנאמר בעמלק, שעם הכרתו - יהא השם שלם ויסיאו יתברך יהא שלם אף הוא.

154. עיין, למשל, סנהדרין צד ע"א: "ביקש הקדוש ברוך הוא לעשות חזקיהו משיח, וסנהריב גוג ומגוג".

155. ייתכן שדמיון שמו לאגו מקרי בלבד.

דברי סיום

במבוא למאמר זה עסקנו בבחינת השאלה אם ייתכן אחר שאינו לגיטימי כלל (= עמלק) עד כדי צו השמדה טוטלי, ושצו זה יעלה בקנה אחד עם הצדק והמוסר המוכרים לנו. ונסינו לתשובה שלילית. בהמשך הסקנו את זיקתה הברורה אל המוסר של התגלותם של הקב"ה אלינו, וכן את זיקתם של הצדק ושל המוסר אל מצוות התורה ואל ידושת הארץ המסקנה שעלתה אפוא מן המבוא הייתה, שמצוות השמדה עמלק ללא כל הכתנה, ככל זמן וכלפי כל בן עמלק ללא בחינת מעשיו, היא דבר תמורה, שאינו עולה בקנה אחד עם מסקנותינו הנ"ל. בגוף המאמר עסקנו בכיאות מצוות התורה לאור מסקנותנו. כיארנו את חומרת חטאיו של עמלק מבחינה מעשית ומבחינה עקרונית בעת שהיו ישראל במדבר. כיארנו את חטאיו בתקופת שאל ועשינו הבחנות ברורות בין הוראת השעה של שמואל במחייית עמלק ("מעלל ועד יונק משור ועד שד"), לבין מצוות התורה למחות את זכר עמלק. ניסינו להוכיח, שעייתי המצווה לדרור עולם אינו אלא כשעה שעמלק חוזר על חטאיו החמורים, ראחוז מעשי אבותיו בידינו, ואף במקרה כזה, אין המלחמה חוזרת באופן ניכר ממה שמקובל להתנהג היום במלחמות, ואין מצווה פרטית לדרור אחר כל ילד ואחר כל אישה. עונשו של שאל קיים מצווה זו, לא היה, לדעתנו, על רחמיו או על הימנעותו מן ההשמדה, אלא על דבר חמור הרבה יותר, וחלילה לקב"ה מלהעניש אדם על רחמנותו היחודה או על לבו הרך, ואפילו לא על מחול מסוג זה כ'שכ ואל תעשה'. עוד עסקנו בפרשיות שונות של מפגש עם בני עמלק, כדוד בצקלג ועם הנער העמלקי וכמרדכי ואסתר עם המן ועשרת בניו, וניסינו לכאן אף את מעשי ההרג שנעשו שם.

שוטטנו בין חצי האי ערב לבין שושן הכירה, בין מלחמת כדלעומר ב"שדה העמלקי" כימים קדומים לבין מלחמת גוג ומגוג לעתיד לבוא, ואם באחד מן המקומות או באחד מן הזמנים התגלגל חידוש כלשהו אל קולמוסנו, והיה זה שכרנו. ואם קרבנו בעיני הקורא הסכל והנאמן, ששוטט עמו בדרכי המדבר הנפתלות, בין מושגי הצדק, המוסר והיושר לבין הקב"ה, תורתו, ארץ נחלתו ומצוותיו, הרי היה שכרנו כפול ומכופל. והערה אחרונה לסיום: אין אנו מתיימרים לשנע כל אחד מקוראינו בהצדקתה המוסרית של מצוות מחיית עמלק ובצדקת דברינו, אף שאנו כתבנו אותם מתוך שכנוע פנימי עמוק בנכונותם. אנו מכירים בכך, שרבים הם הפוסקים וגדולי ישראל במשך הדורות שלא סייגו את היקפה של המצווה כפי שעשינו אנו, ואף שהבאנו ראיות לא מעטות לדברינו, לא חיסר הדבר מכבוד דבריהם כמלאו הנימה. אך גם כיחם לדבריהם של אותם גדולים לא נוכל בשום פנים להסכים עם הוגים בני זמננו, שדימו את מצוות המחיה על פי אותם פוסקים והדמוניזציה שנעשית ב'תוכנות ההלכה' לעמלק - למה שעשו ליהודים בגרמניה במשך קרוב לשני יובלות, עד שהגיעו הדברים לידי מעשה, ונכרתו שליש מבני עמנו, ה' יקום דמם. מדברי אחד מחשובי הפוסקים בדור האחרון, האבני נור, עולה בבירור, שגם אם מצוות מחייתו של עמלק היא טוטלית, ככל מקום

ובכל זמן, אין זה אלא משום שחזקתו בכך, שהוא רוצה לכלות את ישראל, וכמעשה שיש בו הגנה עצמית.¹⁵⁶ לא ראיתי שום דעה שתולקת על כך במפורש, אף שלא כל הפוסקים מסכימים עם מסקנת האבני נור להלכה. אפשר לערער על דעתו של האבני נור בדבר גבולות ההגנה העצמית, וכפי שעשינו אנחנו. אך איש לא יוכל להשוות את דבריו למה שנאמר באירופה לפני שני דורות על היהודים. אף אם נאמר ללא מקור, סברות קשות יותר מכך על הצדקת השמדת עמלק, עדיין יהיה המרחק מן ההשקפה הגרמנית על היהודים רב מאוד. לשם השוואה כחרנו קטע מסיפורו של אחד מגדולי הסופרים של החקופה, ישראל יהושע זינגר, בית קרנבסקי (תל אביב תשנ"ז, עמ' 219-222). הספר מתאר את קורותיה של משפחה חצי יהודית בשנות השלושים בגרמניה (עד שנמלטה לאמריקה). בקטע המוכא מתאר הבן יגורכן, נער בגיל ההתבגרות בבית ספר, כשמהל בית הספר מזמינו לעלות על הדוכן ומפשיטו ערום לעיני כל החלמילדים והמורים:

הדוקטור קירנבמאי ציחצח את משקפיו יפה יפה, שחה כוס מים וקרא:

'קרנבסקי אל הדוכן!'

יגור היה קרוב להלם, ולא נע ולא זע...

כיד נוקשה אחז בראשו של הנער והפנה את פניו אל הקהל. 'ככה? אמר...'

תחילה מרד הדוקטור קירנבמאי את אורכה ורוחבה של גולגולתו של יגור קרנבסקי והשם את המספרים על הלוח. בדייקנות מדעית מרד את המרחק מאוזן לאוזן. ומן הקדקוד אל הסנטר, ואת הרווח שבין העיניים ואת אורך האף וכל משטח ומישור בפניו של הנער ועם כל נגיעה של האצבעות הלחות והקרות נודעו יגור והתכוון.

אחר כך נשא הדוקטור קירנבמאי מטה ארוכה ונלהבת. 'הראש הקצר העגלגל הדומה לראש קוף והוא מן הסימנים של הנחיתות הגזעית... אבל על זה אפשר לעמוד מראה עיניו של הנושא, שאף על פי שהן כחולות, אין בהן הוץ והצלילות של העין הנוודית הקלאסית, אלא העכירות והאופל של היערות של אפריקה והמדבריות של אסיה...'

בהתבלטות היחודה של האוזניים והאף והשפתות נראית בעליל הנחיתות הגזעית.

...אמר בצנינה: 'עושה ההמחשה שלנו היום יתפשט... הרמן הרים אותו בעורפו והוליד אותו כמו היה אל הדוכן...'

הדוקטור קירנבמאי הראה את סימני הגזע הנחות במבנה הצלעות ובמפרק המרפקים והוא הסב את תשומת הלב אל אברי המין, שהתפתחותם המוקדמת היא מסימני

הסקסואליות המונות של הגזע השמי... אבל רגליו של יגור לא יכלו לתמוך אותו עוד, והוא התמוטט ונפל.

רקטע קטן מסיפור נוסף, סיפור חיים של אהרון אפלפלד (יורשלים תשנ"ט, עמ' 68):

156. זו לשונו של האבני נור חלק או"ח ט"ו תק"ב: "אבל ודע עמלק שנענשין בעין אבוחם. ולכאורה

הא כתיב 'לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות'... אך שגלוי וידוע לפני הקב"ה

שנשאתם טמונה בלבם, פוק חזי מעשה המן האבני. ובאותו מעשה אבותיהם בידיהם כתיב

'פוקד עון אבות על בנים'.

זו הייתה מכלאה של כלבי זאב ששימשו לשמירה, לציד ובעיקר למרדפים. הכלבים הובאו מאולפים מגרמניה, וטופחו על ידי השומרים והקצינים. לפנות ערב היו מוציאים אותם למרדפים, ואז ראו הכל עד כמה גבוהים הם וגאים, ודומים יותר לזאבים מאשר לכלבים... יום אחד נקלעו לטרנספורט כמה ילדים קטנים. מפקד המחנה ציווה להפשיט אותם ולדחוף אותם אל המכלאה...

על דעת הקיצונים ביותר שבין המפרשים את פרשת עמלק לא עלה מעולם למדוד את רוחב הגולגולת או את קוטר האשלים של בני עמלק, ולתלות בהם את נחיתותו של עמלק. מעולם לא עלה על דעתו של מי מבני אברהם, יצחק ויעקב להפשיט את ילדי עמלק ולכלוא אותם עם כלבי זאב טורפים. בכל ההיסטוריה לא היו יותר מכמה מלחמות רגילות בין ישראל לבין עמלק. שכן ההשוואה בין שתי היתירות - השנאת כל מה שקשור בקב"ה ובמצוותיו, עלול לצאת בהפסדה - קידום הכחשת השוואה.

היהודים שאחרי חתימת המאמר

חס המאמר, ולעתים נדמה לנו, שלא מחברי מאמר היינו, אלא שופטים היזשבים על כס המשפט. במבוא למאמר - חוקה תקנו. קבענו בה נחרצות, שהוצאת ה'אחרי' ללא תנאי אל מחוץ לליגיטימיות היא בלתי חוקית ובלתי מוסרית בעליל. קבענו זאת על פי כללי שכלנו הישר (?) והצדק הטבעי, שיש לנו כשופטים, מונופול עליו. הנאשם' שעמד לפני כס משפטנו, היה לא אחר מאשר הקב"ה בכבודו ובעצמו.

במשפטנו יצא הקב"ה זכאי מכל אשמה וחף מכל פשע. עם תום העדויות לזכותו ולחובתו מן המקרא, מחז"ל, מההלכה הפסוקה ומן המחקר ההיסטורי הוכח, שצו המחייב לא היה סוטלי בכל זמן ובכל מקום, הכלל של 'אחרים מעשי אבותם בידים' גבר עליו, והוכח גם עקרון ההגנה העצמית (על ישראל, כמוכן). כשירדנו מכס המשפט החלה לנקר בלבנו שאלת האמת, האמנם ישפוט אדם את אלוהיו?!

* * *

האמת הנובעת משכלנו קוראת לפנינו בקול רם ובורר ובסגנון מהוקצע: אכן, שפוט ישפוט האדם את אלוהיו. וטעמה ונימוקה עמה. האדם נתבע מאת ה' לנהוג על פי כללי הצדק והיזושר, כיוון שכללים אלו הם מידותיו של אלוהיו, שבראו בצלמו. הוא נתבע לשמור דרך ה' לעשות צדקה ומשפט. ממילא עליו להיות משוכנע בצדקו וביושרו של בוראו, התובע ממנו דרך זו, ושכונעו חייב להיות פנימי, ולא כפוי עליו מלמעלה. כדי להשתכנע ביושרו של הקב"ה - על האדם לשפוט בכליו שלו, ולבחון את מצוותיו ואת מעשיו.

אל מול האמת הניצבת ועומדת לפנינו כשהיא מחזיטת ומגודרת, מתפלשת לפנינו בעפר האמת לאמיתה, זו שאינה נובעת משכלנו, אך בוקעת ועולה מקירות לבבנו כשהיא מוכתמת בדמו וזועקת:

הזאת חשבת למשפט אמרת צדקי מאל. כי תאמר מה יספן לך מה אעיל מחטאתי... הבט שמים וראה נשור שחקים גבוה ממך. אם חטאת מה תפעל בו ורבו פשעיך מה תעשה לו. אם צדקת מה תתן לו או מה מידך יקח. לאיש כמוך רשעך ולבן אדם צדקתך (איוב ל"ה, ב-ח).

וכי מי שבא מטיפה סרוחה והולך למקום עפר, רימה ותולעה, ייתן הקב"ה דין וחשבון לפניו?!

שמה היו גם בחז"ל שהתחבטו בשאלתנו, וביקשו לפורשת עמלק פתורות שהם בכחית 'למעלה מן השמש', ומעבר למה שאדם שייסודו מעפר וסופו לעפר יכול להשיג:

אמר רב יהודה אמר רב: כשעה שעלה משה למרום. מצאו להקב"ה שיושב וקושר כתרים לאוחיות, אמר לפניו: רבש"ע, מי מעבד על ידך? אמר לו: אדם אחד יש שעמיד להיות בסוף כמה דורות ועקיבא בן יוסף שמו, שעמיד לדרוש על כל קוץ וקוץ תליץ תליץ של הלכות... אמר לפניו: רבנו של עולם, הראיתני תורתך, הראני שכרו, אמר לו: חזור [לאחור]. חזר לאחוריו, ראה ששוקלין בשרו במקולץ, אמר לפניו: רבש"ע, זו תורה זו שכרה? א"ל: שתוק, כן עלה במחשבה לפני (מנחות כט ע"ב).

איש לא יבין מה צדק ומה יושר יש במוותו הנורא של רבי עקיבא. אפילו משה בחכמתו ובחזרתו אינו יכול להשיג זאת. רק זאת נדע, שרבי עקיבא קיבל עליו את הדין כאהבה, והיה מאריך כ"אחר" עד שיצתה נשמתו.

אימתי עלה במחשבה לפניו יתברך להרוג את רבי עקיבא? זאת לא נדע. אך שמה קשור מדרש זה בדברי הגמרא בגיטין (נו ע"א): "מבני בניו של המן הרשע לימדו תורה בבני ברק". והרי בבני ברק היו ישיבתו ובית דינו של ר' עקיבא. שמה מסורת הייתה בידי בעל הסוגיה, שרבי עקיבא - לא רק ממשפחת גרים היה, אלא מורע עמלקי, וזו וכבר נשבע

157. לא בדרו מהו המקור הראשון לכן, שמוצאו של רבי עקיבא הוא ממשפחת גרים. הרמב"ם כותב בהקדמתו למשנה תורה, שאביו של ר' עקיבא, יוסף, היה גר. רב גסים גאון מפרש כך את הגמרא בברכות כז ע"ב. האומת שלבי עקיבא לא הייתה זכות אבות, ולכן לא מיתוו לראש הסנהדרין ביבנה במקומו של רבן גמליאל, שמה 'ענישנו' רבן גמליאל (בקללה). רב גסים גורס כך בגמרא בגיטין נו ע"ב ובסנהדרין צו ע"ב, האומרת - 'מבני בניו של סיסרא לימדו תורה בירושלים', ומוסיף - 'ומאן אינון - ר' עקיבא'. אך כבר תמה א' היימן, תולדות תנאים ואמוראים, לונדון תר"ע, עמ' 988, על גרסה זו, שהרי ר' עקיבא לא לימד תורה בירושלים, אלא בבני ברק (עין סנהדרין לב ע"ב: 'וע"ע אבות דרבי נתן. הוספה ב לנ"א. פקח ח, מהד' שכת' עמ' 162: ויקרא רבה מהד' וילנא פרשה כא). הוא מציע לשנות על פי סדר הגמרא שם ולגרס - 'מבני בניו של סיסרא לימדו תורה בבני ברק, ומאן אינון - ר' עקיבא'. זאת בהסתמך גם על הקושי שבהמשך הגרסה בגמרא, המזכירה את רב שמואל בר שילת כמי שלימד תורה בבני ברק, בעוד שהוא היה תלמידו של רב בבבל. אלא שאם לשנות שם את הגרסה, לכאורה נראה יותר לשנות למבני בניו של המן לימדו תורה בבני ברק, ומאן אינון - ר' עקיבא', ולהותיר את בני

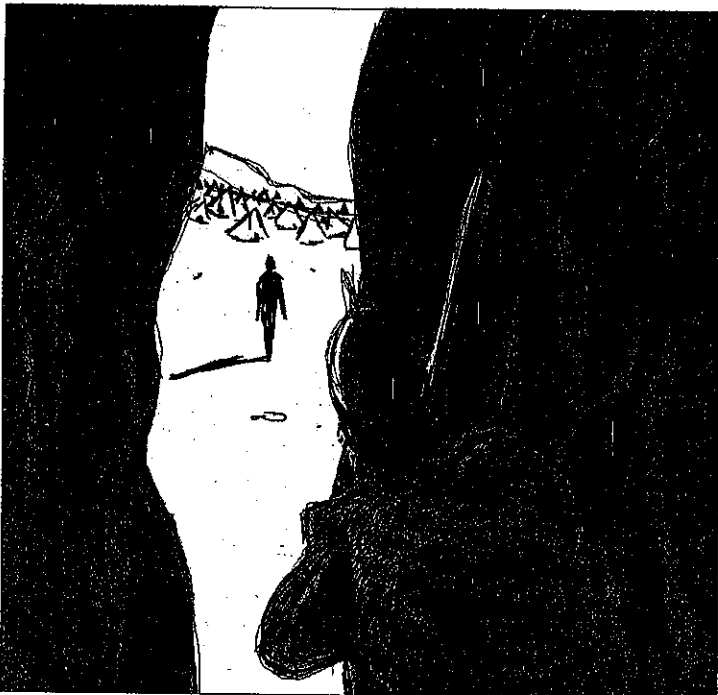
יעקב מרן

הקב"ה לנקום מזרעו את נקמתם של ישראל. נקמה זו, אם אכן באה לידי ביטוי במותו הנורא של רבי עקיבא, ממחישה לנו עד כמה קצרה יד בשר ודם מלעמוד על דעת קונו, ואין לו אלא להאריך באחד ולהאמין, שהצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט, לדעת לאהוב את ה' "בכל נפשך - אפילו נוטל את נפשך", וכפי שאמר ר' עקיבא בעת מותו.

מידת האהבה השרויה בגשמת הצדיקים, היא כוללת את הברואים כולם, ואינה מוציאה מן הכלל שום דבר ולא עם ולשון, ואפילו עמלק אינו נמחה כי אם מתחת השמים, אבל על ידי הזיכרון מתעלה הוא לשורש הטוב, אשר הוא מעל לשמים, ונכלל הכל באהבה העליונה, אלא שצריך כח גדול וטהרה עצומה ליחוד נשגב זה (הרא"ה קוק, מוסר אביך, ירושלים תשל"ה, עמ' צד-צה).

והלואי ונזכה!

בניו של סיסרא בירושלים. ועיין בשער הגלגולים לר' חיים ויטאל, מהר"א אגסי, ירושלים תש"נ, עמ' רנד, שר' עקיבא הוא עקבו של עשו האחוז בידו של יעקב, ומשמע אפוא שהיה אדומי.

איור: מנחם הברשט

עמלק: מה חרי האף הגדול הזה?

פרשת מחיית עמלק שבפרשתנו מבטאת עוינות שלא נית להסבירה על פי מלחמת עמלק שלפני מתן תורה. מסתבר שהוא זינב בנו בשנות המדבר הארוכות, נעדרות השכינה

יעקב מדר

המצוה הטוטאלית להשמיד את עמלק 'מעולל ועד יונק' כלשון הנביא מעוררת לא מעט הרהורים מוסריים. אלו גדלו שבועתיים לפני שישים וחמש שנה ויותר, כשעם אחר ראה עצמו מצוה בכך כלפינו. ההבדל המובא בדרך כלל בין שני המקרים, שאנו צווינו מפי הגבורה ואותו עם צוה מפי בשר ודם, אינו יכול להניח את הדעת, שהרי דבקות במידותיו יתברך היא דבקות בטוב ובמסירה. שתי שאלות קשות במיוחד עולות על מצוות המחייבת:

א. הוצו הוא למחיה טוטלית - מנער ועד זקן, טף ונשים. ואף שדבר זה לא נזכר בתורה במפורש, הרי כך נתפרש מפי שמואל הנביא.

ב. אי-הגבלת זמן הנקמה, אלא "מלחמה לה' בעמלק מדד דו" וכמו שמצינו בשמואל, שקרא: "פקדוני את אשר עשה עמלק לישראל אשר שם לו בדרך בעלותו ממצרים" - כארבע מאות ושלושים שנה לאחר הנאו של עמלק.

וכבר שמו חז"ל (בבבלי יומא כב ע"ב) בפי שאלו, שנצטווה על כך, את השאלה המוסרית המתבקשת משני אלו:

... מוריבצ'צ'ה כנגד הקב"ה, ריבונו של עולם, כך אמר לי שמואל: 'לך וחכית את עמלק והחזיתם' וגו', אדם שחבר, בהמה מה חטאה?

ידענו בבליין זה צדד מלחון בשאלות נכבדות אלו, ועסקנו בהן במקום אחר (על דרך האבות ועוד) א' (בוק), אלון שבות תשס"א, עמ' 396-317, ודומה שאין מי מאיתנו המפורסם מלעסוק בשאלות אלו, והן שאלות שיש להן תשובות מרווחות ולא דחוקות. תורה היא, ולימוד היא צריכה.

כאן נעסוק בשאלה אחרת, קלה מהן אך ראשונה יותר - במה חטאו עמלק יותר מכל עם אחר שצד את ישראל ונחלם נגדם? וכי המצרים, ששיעבדו את ישראל וחשליכו את לדיהם ליאור, טובים מעמלק? וכי הכשדים ששרפו את ירושלים ואת המקדש, הרגו בה רבים והגלו כה רבים, טובים מעמלק? הרמב"ם התחבט בשאלותיו ותכח:

וטעם העונש שנענש עמלק יותר מכל העמים, בעבור כי כל העמים שמעו וירגזו, ופלטת אדם ומואב ויושבי כנען נמוגו מפני פחד ה' ומהדר גאון, ועמלק בא ממרחק כמתגבר על השם, ולכן אמר בו ולא ירא א-להים.

ויש לו גם פירוש נוסף, פירושו רואה בעמלק את איבה הכרוז של האמונה בה'. עמלק הוא נושא דגל הכפירה. בעת שכל העמים הכירו במלכותו יתברך על ים סוף, הראה עמלק לכולם את יכולתו להילחם נגד עם ה'.

הקושי בפירושו הוא הכנת המציאות. וכי שכת מדברי, שסביר שהיה פרימיטיבי ומלא דאגות לקיומו הפיזי, ומסור את נפשו למלחמה על נושא כהתנגדות לאמונת הייחוד בה? והרי בפשטות בא לרפידים כדי להילחם על המים שיצאו מן הסלע - שהרי לשבט מדברי זוהי מלחמה קיומית.

תיאורים כמעט סותרים

דומה שכאן אין מנוס מלהתמרד עם הסתירה הכמעט מפורשת שבין תיאור מלחמת עמלק בספר שמות (י"ז) לבין תיאורו בסוף פרשתנו, למרות שאנו נוהגים כמעט להצמיד שתי קריאות אלו,

בשבת 'זכור' ובפורים.

הפרשה בספר שמות המתארת את המלחמה ברפידים מתארת מלחמה קלה יחסית, שניצחונה היה תלוי בכך שמשוה ירים את ידו בעת שישב על ראש הגבעה, וכשידיו היו כבדות, תמכו בו אהרן וחור, ואכן, עד בוא השמש ניצחו ירושע וצבאו את עמלק, ונראה בפשטות שהכול בא על מקומו בשלום. כאמור, קשה לראות במלחמה של יומיים סיבה לדרישת נקמה כה קשה לדורות עולם, וכפי שהתורה מצווה בפרשתנו.

לעומת הפרשה ברפידים, פרשתנו משרתת לקורא תבוסה צורבת באותה מלחמה. עם ישראל בא למלחמה משהוא 'עיף ויגע', עמלק 'זינב' בו את 'הנחשלים' - זאת כשאין ביכולתו של עם ישראל להגן עליו, שהרי הנקמה המתבקשת לא החלה, כפי שמתבקש, עוד באותה מלחמה, אלא נדחתה לעתיד רחוק, 'בהניח ה' א-להיך לך'.

יהיו מן הסתם מי שיחפזו על הברלים אלו כדי להימנע מן הסתירה, ויעלו פניה כאן ופניה שם. יהיו מן הסתם מי שיראו בסתירה הבדל בגישתם של ספר שמות ושל ספר דברים אל היבטים שונים של האירוע ואל גישויו השונים. מסיבות הנראות לי כרורות, נדחה בשתי ידיים את שתי הגישות גם יחד, וניותר עם הסתירה במלוא עוצמתה.

לדעתנו כמעט אין מנוס מלומר שתאוריים כה שונים חייבים להתייחס לאירועים שונים, ומה שמתאר בפרשתנו אינו המלחמה הקלה יחסית שהייתה ברפידים, וכבו, מהי המלחמה שבפרשתנו? וישכמו בבקר ויעלו אל ראש ההר לאמר 'הננו ועלינו אל המקום אשר אמר ה' כי חטאנו'. ויאמר משה: 'למה זה אתם עוברים את פי ה' והוא לא תצלו? אל תעלו, כי אין ה' בקרבכם ולא תנגפו לפני איביכם. כי העמלקי והכנעני שם לפניכם וגפלתם בחרב כי על כן שבתם מאחרי ה' ולא יהיה ה' עמכם. ויעצלו לעלות אל ראש ההר וארון ברית ה' ומשה לא משו מקרב המחנה. ויורד העמלקי והכנעני הישב בהר ההוא ויכוים ויתכונם עד החרמה (במדבר י"ד, מ"ח).

מלחמה שכולה מפלה

כאן מתוארת מלחמה שכולה מפלה. ה' ומשה לא היו עם העם העולה לראש ההר, ומה שקרה שם פותח פתח להבין מה עלול היה לקרות ברפידים אילו נפלו חלילה ידיו של משה. לעולם לא נדע כמה אנשים עלו לראש ההר וכמה נותרו במחנה. פשטי המקראות מעלים את האפשרות שדווקא הרוב הגדול עלו לראש ההר ולא קיבלו עליהם את גור הדין הקשה של ארבעים שנות מדבר, וכך נתקיימה כמעט במלואה מחשבתו הראשונה של הקב"ה קודם תפילת משה, להכות את העם כולו, שהרי המעפילים סירבו לקבל את העונש המופחת בעקבות תפילתו של משה.

כך עולה בפשטות גם מן הפסוקים בספר דברים: ותענו ותאמרו אל ה' אלהינו לה' אלהינו נעלה ונ' חלמנו ככל אשר צונו ה' אלהינו, ותחגורו איש את מלי מלחמתו ותהינו ללחל ההרה. ויאמר ה' אלי: אמר להם לא תעלו ולא תלחמו כי איני בקרבכם ולא תנגפו לפני איביכם. ואדבר אליכם ולא שמעתם ותמרו את פי ה' ותזדו ותעלו ההרה.

ויצא האמרי הישב בהר ההוא לקראתכם ויורד פו אתכם כאשר תעשינה לדברים ויכתו אתכם

בשעיר עד חרמה (דברים א, מ"א-מ"ד). בפשטות מדובר כאן לא על מיעוט בלבד, אלא על עיקרן של העם.

הבה ננסה לתאר את שאירע במחנה באותה שעה. המרגלים יצאו לשליחותם בעת שבני ישראל חנו בקדש ברנע (עיין דברים א, כ). הם גם חזרו לשם בתום שליחותם (במדבר י"ג, כח). קדש ברנע נמצא במורדות של מדבר סיני (כיהיו המקובל בקבוצת המעינות סביב עין קורדיאח), והר הנגב במלוא גובהו מתנשא מעליו עד לגובה של אלף מטרים מעל פני הים ויותר. פסגותיו העיקריות מעל לקדש הן הר חריף, הר שגיא, הר רמון, עריף, הר חורשה וגבעת ברנע. רובן תולדות מאוד בהשתפלותן מערבה לכיוון מדבר סיני. המרגלים אכן נצטוו לעלות אל הנגב.

משלא קיבלו המעפילים עליהם את גזרת ארבעים השנה, העפילו אל ראש ההר. ימי ההעפלה היו, מן הסתם, ימים חמים מאוד, ימי חודש אב על פי מסורת חז"ל (וכפי שגם עולה מן הפסוקים: 'מי ביכורי ענבים'). בני עמלק ארכו להם, מן הסתם, סמוך לסוף העלייה ולראש ההר, בעת שהמעפילים היו עייפים ויגעים מן העלייה התלולה בחום והכבד, ובעת שה' לא היה בקרבם, וייתכן שלכך כיוונו הכותבים באזורים:

והאתה עיף ויגע ולא ירא א-להים (דברים כ"ה, יח).

מכל מקום, בני עמלק ניצלו היטב את עייפותם הרבה של המעפילים, הכוח והכחם עד החרמה, רדפו אחריהם כאשר תעשינה הרדורים, וטבחו בהם ללא רחם. כאמור לעיל, לא נדע אם נפלו שם מאות, אלפים, רבבות ואולי אף יותר מכך.

יתר על כן, המחנה הפצוץ ומוגרי הדם נותר בקדש לעוד שנים רבות מאוד (על פי רש"י בדברים א, מ"ו, וסדר עולם פ"ח - הם ישבו בקדש ברנע תשע שנה ושנים). מעליו, כמו ממעון הציפור, השקיפו העמלקים יום יום ושעה שעה, וידעו את כל מוצאם ומובאם של בני ישראל - כפי שיישויו מורח הכנרת תחת עיני הסורים לפני מלחמת ששת הימים. הם יכלו להגיש ממתכונות כל אימת שראו נער או נערה מבני ישראל, או קבוצת אנשים קטנה וחלשה, ויצאים מן המחנה לצורכיהם או למרעה צאנם, ומתרחקים מלב המחנה. הם יכלו לבוא בחשאי, לשדוד מקנה, לרצוח נערים, לאנוס נערות, והעיקר - לגנוב נפשות לצורכי סחר עבדים במרחקים.

לאחר ניצחונם על המעפילים קיבלו העמלקים מן הסתם ביטחון עצמי, ויכלו לנצל היטב לא רק את

הפרשי הגובה ואת מקומות המסתור הרבים במצוקים הנישאים, אלא גם את העובדה הניכרת, ששכינת ה' פרשה ממחנה ישראל למשך שלושים ושמונה השנים הבאות. ישראל, חסוי צילם של עמוד האש ועמוד הענן, נחשפו לשנות פגיעה אפשרית של כל אויב ומתנצל, של כל שודד וגונב נפשות.

עצם סילוק השכינה באותן שנים נזכר במקומות רבים בחז"ל ובמפרשים, ועיין למשל - תורת כוהנים דיבורא דגריבה פרק ב' יג, מהר" ווייס עמ' ד; תענית ל ע"ב; ר"י לרבינו, ב"י, טו, ועוד. גם פשטי המקראות מורים על כך, שהרי לא נזכרה שום פרשה בין פרשת מרים, שהייתה בשנה השנייה, לבין שנת הארבעים. ואפשר, שזה פשר שני סוגי ה'סוכות' שנחלקו בהם הכתמים. בגמרא במסכת סוכה (יא ע"ב) נחלקו ר' אליעזר, הסובר שסוכות שישבו בהן בני ישראל של עניי כבוד היו, ור' עקיבא הסובר שהיו אלו סוכות כפשטן (ובתורת כוהנים אמור פרשה י' יז, מהר" ווייס עמ' קג - חילוף הדעות). לעניות דעתנו, אין בהכרח סתירה בין הדעות. הפסוקים עצמם מורים, לכאורה, על הכיוון של עניי כבוד, שהרי נאמר בהם - 'כי בסכות הושבתי את בני ישראל' (ויקרא כ"ב, מ).

המילה 'הושבתי' אינה חולמת יפה מציאות שבה כל אחד בנה לעצמו סוכה. מסוק זה נאמר בשנה השנייה באוהל מועד, יחד עם רוב ספר ויקרא. ואכן, בשנה הראשונה, בהיותם בהר סיני, היו עניי כבוד מקיפים אותם, ושכינה שורה בתוכם. אך בשנה השנייה, לאחר חטא המרגלים וחטא קורות ועדתו, נסתלקה שכינה מבניהם, והם בנו לעצמם סוכות פשוטות במדבר.

העמלקים, שבצילם 'חסוי' בני ישראל בשנים נעדרות שכינה אלה, ניצלו זאת היטב, והשכילו למדור את שנות ההשייה במדבר של בני ישראל עד תום.

מכאן לפשר זעקת הנקמה של התורה בשנת הארבעים, עת יצאו מסיני המדבר ומשכנותו של עמלק. בשנה השנייה הכי עמלק את המעפילים עד החרמה. הייתה זו מכת מוות קשה, שלא באה אחריה תגובה. במשך קרוב לארבעים שנה מירד עמלק את חיי ישראל במדבר וזינב בהם את הנחשלים, בזו אותם ושיעבד אותם, עד לתום הסתר פני השכינה בשנת הארבעים. כאן, סמוך לכשורת 'יהיה כי תבא אל הארץ', לפרשת מקרא בכורים, ולבית שבין גזיזים ועיבל עד לירשת הארץ, מצווה אותנו התורה על נקמת המחייבת בצור.

ועדיין נותרו לפתחנו שתי השאלות הראשונות ששאלנו, והן ימחינו להזדמנות אחרת. ■

הפסוקים והמקורות על מועדי ישראל
לדוד המלך

המצוה "תמחה" — למלכות ישראל, "אמחה" — לימות המשיח

שיטת אחרת בישוב סתירה זו שבין שתי הפרשיות שבתורה. אנו מצאנים במדרש, חפץ (כתב יד, ראה חומש, "תורה שלמה" פרשת בשלח סי' ק"ט) האומר: בזמן שלישראל יד — תמחה, ואם לאו — אמחה. כונת הדברים היא כפי הנראה, שבזמן שיד ישראל תקיפה ויכולים להלחם בעצמם נגד עמלק — מוטלת עליהם מצוה זו: אבל אם לא תהא יד ישראל תקיפה על אושתהעולם, ולא יהא בכוחם של ישראל לקיים מצוה זו של מחיית עמלק, אזי תתקיים מצוה זו ביד שמים.

גם שיטה זו של המדרש, חפץ קשה להחלמה. דבוראי כונתה המקרא "כי יד על כס יה" וגר' לאחרית הימים ולתקופה המשיחית ולא לזמן הביניים. כמו שמצינו בפסיקתא רבתי פ"ב (סי' ט'): "א"ר לוי משום ר' חמא בי ר' חנינא, כביכול, כל זמן שזרעו של עמלק בעולם לא השם שלם ולא הכסא שלם; נעקר זרעו של עמלק, הכסא שלם והשם שלם. אמר דוד (תהלים ט'), האויב תמו הרבות לנצח וערים נחשת אבר זכרם המה. מה כתב אחרי: 'וה' לעולם ישב, כונן למשפט כסאיו'. וכן פירש"י על אתר בחומש: "ידו של הקב"ה הורמה לישבע בכסאו וכו' נשבע הקב"ה שאין שמו שלם ואין כסאו שלם" וכו'. משמע שזה יקרה לימות המשיח שאז יהיה שמו שלם וכסאו שלם. ויצא שמשמעות המקרא, כי יד על כס' וגר' שער ימות המשיח על ישראל לקיים מצוה זו אם תהא ידם תקיפה על עמלק, אבל אם לא יוכלו למחותו כליל, אזי ימחה כביכול הקב"ה בעצמו לימות המשיח ויהיה שמו שלם וכסאו שלם.

אם כן קשה מאוד ההבטחה זו שבפרשה הראשונה נתנה דקא בתנאי שישראל לא יקיימו, או לא יוכלו לקיים בעצמם מצוה זו. למה ציה הקב"ה למשה: "כתוב זאת זכרון בספר ושים באזני יהושע", ופירש"י שם: "המכנס את ישראל לארץ, שיצוה את ישראל לשלם לו את גמולו", הרי כל המטרה היתה שיהושע יצוה על כך את ישראל בזמן כניסתם לארץ. משמע שלא נאמר המקרא לימות המשיח. נוסף על כך היתה התורה צריכה בראשונה ליצוה את ישראל על קיום מצוה זו ודק אחרי שלא יוכלו לקיימה בעצמם. היתה צריכה לבוא ההבטחה, כי מחה אמחה לעתיד לבוא. ולא להתחיל מיד עם אי האפשרות לקיום המצוה. כשלא תהא יד ישראל תקיפה.

שיטת תורת — מלחמת עמלק מחייבת מלחמה בעליונים ובתחתונים.

בעליונים ע"י משה, בתחתונים ע"י יהושע —
שיטת שלישית בזה, אנו מוצאים בזהר הקדוש (שמות דף ס"ו א'): "אמר יצחק כתיב, כי מחה אמחה וכתוב (דברים כ"ה) 'תמחה את זכר עמלק'."

מלחמת עמלק ומלכות ישראל

שתי פרשיות. המורית והמזוהרת על מחיית עמלק, כתובות בתורה, האחת מייחסת הוגשמתה וביצועה לשמים. ככתוב: "ויאמר ה' אל משה כתב זאת זכרון בספר ושים באזני יהושע כי מחה אמחה את זכר עמלק מתחת השמים" (שמות י"ז, י"ד), וכן אמר שם: "כי יד על כס יד תלחמה זה בעמלק מדר דר". ואילו הפרשה השניה משילה על עם ישראל לקיים ולבצע מצוה זו. ככתוב: "והיה בהניח ה' אלקיך מכל אויביך מסביב. תמחה את זכר עמלק מתחת השמים, לא תשכח" (דברים כ"ה, י"ט).

כיצד לתאם בין שתי הפרשיות הללו, הנוגדות לכאורה זו את זו? וכבר נשאלה שאלה זו בפסיקתא רבתי כהנא פרשת זכור פ"ג (סי' ק"מ): "כתוב תמחה את זכר עמלק וכתוב, כי מחה אמחה את זכר עמלק, כיצד יתקיימו שני כתובים הללו? אלא עד שלא פשט ידו בכסא אמר, תמחה את זכר עמלק ומשפשט ידו בכסאו של הקב"ה אמר, כי מחה אמחה". ומסיימת שם הפסיקתא: "וכי אפשר בשר דם יכול לפשוט בכסא של הקב"ה? אלא ע"י שתחריב ירושלים, דכתיב, בעת ההיא יקראו לירושלים כסא ה' (ירמיהו ג' י"ז), לפיכך נאמר, כי מחה אמחה".

וכן מצינו בפסיקתא רבתי פ"ב (סי' ט'), שם מפורש: עד שלא פשט ידו בירושלים — תמחה את זכר עמלק, כיון שפשט ידו — מלחמה לה' עמלק, וכן כתוב במדרש תנחומא פרשת תצא סי' י"א בשם ר' יהושע בן לוי בשם ר' אלכסנדר.

נמצינו למדים ממדרשים אלו שהצו השני, הכתוב בכ"ה תצא ומיידע לישראל, נאמר על המצב ההתחלתי של עמלק, וצו זה היה בתקופה כל עוד שלא פשט ידו בירושלים — כסא ה'. אבל הצו הראשון, בפרשת בשלח, נעזר לבסוף כאשר פשט ידו בירושלים. שיטה זו תמחה מאד, שדוקא הצו הראשון, שנאמר מיד עם צאת בני ישראל ממצרים, בעת מלחמתו הראשונה של עמלק, הוא האמור לא לשעתו ולא כעונש על מלחמתו הראשונה בישראל, כי אם על חורבן ירושלים. והפרשה שבמשנה-תורה, שנאמרה בסוף ארבעים שנות המדבר, היא המזוהרת את ישראל על מלחמת עמלק הראשונה.

וכן בשמות (דף ר' ב'): "א"ר יצחק כד איתי קב"ה דינא על עמא מקדמינא עבדי דינא בההוא ממא דממנא עליהו לעילא דכתיב, יפקוד ה' על צבא המרום וגו'". ושם (בדף נ"ד ב') מביאה בשם ברייתא כאמור שם: "ותנינן לא עבדי קב"ה דינא לתתא עד דיעביד בשולטניהו לעילא". וכ"ה בכמה מקומות אחרים בזה"ק.

אין כל זה דומה למלחמת עמלק, כפי שאמרו בזה"ק, "לאו בגין חילין תקיפין וסגיאין, אלא בגין דבכל סטרין דקב"ה הוה". ואם בכל המלחמות נפרע הקב"ה משריה של האומה תחילה, ואח"כ מן האומה למטה, הרי בעמלק היו צריכים להשפיע גם מלמטה למעלה, כפי שאירע בימי משה ויהושע שאמר משה: "אנא אומין גרמי לההוא קרבא דלעילא ואנת יהושע זמין גרמך לקרבא דלתתא, והיינו דכתיב, והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל דלעילא, הרי שישראל היו צריכים להלחם נגד עמלק גם לעילא.

העובד בקיום מהיית עמלק כל ימי שפוט השופטים, בגלל אי סוגי מלך

אולם כמה תמיהות מתעוררות בזה. ראשית, מה שהקשינו למעלה למה צוה הקב"ה למשה אחרי מלחמת עמלק הראשונה, "ושם באוני יהושע כי מוחה אמהה את זכר עמלק", מאחר שלפי כל האמור יצא שפרשה זאת מוסבת על הקב"ה, שהוא ימחה את זכר עמלק, ולא יהושע בזמן כבוש הארץ. כי גם אם נצטווה על כך יהושע, מסתבר היה יותר להזהיר אותו על הצו שבמשנה תורה, "תמחה את זכר עמלק", המוסב על ישראל, ואם משום ששם היה התנאי "והיה בהניח ה' אלקיך לך מכל אויבך מסביב", יהושע לא הוריש את כל יושבי הארץ, ככתוב, "ויאמר ה' אלין אתה וקנת באת בימם והארץ נשארה חרבה מאד לרשתה" (יהושע י"ג), הרי גם בימי שאול לא הניח ה' להם מכל אויביהם מסביב, ואעפ"כ נצטוו, "לך והכית את עמלק".

אלא שהעובד לקיום מצוה זו כל ימי שפוט השופטים היה עקב אי מניין מלך, כאמור בתוספתא סנהדרין פ"ד ובבבלי כ' ב': "תניא ר' יוסי אומר, שלש מצוות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ, להעמיד להם מלך ולהכרית זרעו של עמלק ולבנות להם בית הבחירה, ואיני יודע איזה מןן תחילה, כשהוא אומר, כי יד על כס יה מלחמה לה' בעמלק, הוי אומר להעמיד להם מלך תחילה וכו'. וכן כתוב בספרי פרשת ראה פיסקה ס"ו, ומסיים, "ואיני יודע איזה יקדים, ת"ל, כי יד על כס יה מלחמה לה' בעמלק, כל שיש המלך על כס יה אתה מכרית זרע עמלק, ומניין שכסא יה זה המלך, שנאמר, וישב שלמה על כסא ה' למלך". הרי שמניין המלך קודם למחית עמלק עפ"י דין.

וכן פסק הרמב"ם בפורש בפ"א מה' מלכים ה"ב: מניין מלך קודם

אלא אמר הקב"ה אתון מחון דזכרניה לתתא, ואנא אמהה דזכרניה לעילא.

וכ"ה שם בזהו פרשת בא (דף מ' א'), כי מוחה אמהה — אתון מתתא ואנא מעילא, ויש להסביר שיטה זו עפ"י דברי הזהר המסביר את הכפילות המיוחדת המתגלית בתורה במלחמות עמלק, שכן מצד אחד נוהל יהושע ואנשיו את המלחמה ככתוב: "ויאמר משה אל יהושע בחר לנו אנשים וצא הלחם בעמלק מחר אנכי נצב", וגו', "ועש יהושע כאשר אמר לו משה להלחם בעמלק", וכן "ויהלש יהושע את עמלק ואת עמו לפי חרב", ומאידך, "והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל", וכו'. והסביר זאת הזהר (בדף ס"ה ב') השואל: "כי מה חמא משה דסליק גרמיה מהאי קרבא קדמאה דקב"ה פקד? אלא משה זכאה חוליקה דאסתכל וידע עקרא דמלה, אמר משה אנא אומין גרמי לההוא קרבא דלעילא ואנת יהושע זמין גרמך לקרבא דלתתא, והיינו דכתיב, והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל" — ישראל דלעילא, ובגין כך סליק משה גרמיה מקרבא דלתתא בגין לאודורא בקרבא דלעילא, הרי שהמלחמה היתה מלכתחילה נטושה בעליונים ובתחתונים, משה בעליונים ויהושע בתחתונים.

וכבר הפליג הזהר בהקפה של מלחמה זו יותר מכל מלחמות בראשית עד סוף כל הדורות: "תא הוי מן יומא דאתברי עלמא עד ההוא זמנא ומההוא זמנא עד דיייתי מלכא משיחא, ואפי' כיומא דגוג ומגוג לא ישתכח כוונתה". ואחרי כן מפרשת הכריתא בזהו שם את הכפילות הזאת של המלחמה: "תאנא בקרבא דא דעמלק אשתכחו עלאין וחתאין".

נמצאו למדים, כי שונה היא מלחמה זו מכל המלחמות שבעולם, ואפי' של גוג ומגוג, משום שהיא התנהלה בעליונים ע"י משה רב"ה נגד שרי עשו ובתחתונים ע"י יהושע, דאתקרי נער, מסוד מטטון שר העולם, נגד עמלק עצמו. והנה אע"פ שאמרו במדרש שהש"ך סוף פ"ח: "אין הקב"ה פורע מאומה למטה עד שמשפיל שרית מלמעלה", ולומר זאת מחמשה מקראות, דכתיב, "והיה ביום ההוא יפקד ה' על צבא המרום בחרום" ואחר כך, "על מלכי האדמה" (ישעיה כ"ד), וכן הוא אומר, "אין נפלת משמים הילל בן שהר" ואח"כ, "נגדעת לארץ" וכו', ולבסוף מביא אפסוק, "לאסור מלכיהם ביוקים" — אלו שרים של מעלה, "ונכבדתיים בכבלי כדל" — אלו שרים של מטה, וכפ"י אמר במכילתא בשלח פ"ב דשריה: "וכן אתה מוצא שאין הקב"ה נפרע מגוג עד שנפרע ממשפחו, שנאמר, והיה ביום ההוא יפקד" וגו' ואומר, אין נפלת וגו' נגדעת לארץ", וכן בכמה מדרשים (בשו"ס סוף מומ' פ"ב וכו' רש"י במכות י"ב ע"א בדיה, שרר) ובזה"ק פרשת נח (דף ס"ט א'): "דכר עבדי קב"ה דינא כבני עמא אעבד לאינון שליטין דממנן עליהו בקדמינא ולבתר לאינון דיתבי תחת גרפייהו, דכתיב, יפקוד ה' על צבא המרום, ולבתר — על מלכי האדמה על האדמה".

הורת המועדים

250

למלכות עמלק, שנאמר אותו שלח ה' למשחך למלך עתה לך והכית את עמלק. ואע"פ שאין זה המקרא המובא בתוספתא, בספרי ובתלמוד, כבר שאינו שם הל"מ על כך: "כבר נודע דרכו של רבינו דבראיות פסוקים דבר שאינו נוגע לפני הדיו לא קפיד אנגרא דין, אלא הוא מבא הריאות היותר פשוטה מאיה מקום שימצא אותה מגמ' ירוש' או ספרי או איהה מקום שיהיה".

וכאן מתעוררת תביעה בדבר מעמדו של יהושע, אם היה נידון כמלך וכן של יתר השופטים שעמדו על ישראל. מהרמב"ם בפ"א מהל' מלכים ה"ג מוכח שהיה דינו של יהושע כמלך. שהרי כתב שם: "אין מעמיד מלך בתחילה אלא עפ"י ב"ד של שבעים זקנים ועל פי גביא. כיהושע שמינהו משה רבינו ובית דינו ולשאל דוד שמינס שמואל הרמתי ובית דינו". הרי שדינו של יהושע היה כמלך וממנו למדים את סדר המינוי של מלך לדורות. ואע"פ שלא נמשח בשמן המשחה, הרי גם מלכי ישראל אין מושחין אותם בשמן המשחה כי אם בשמן אפרסמון, שאין בוה חוקק של משיחה. ואע"פ דנים כמלכים לכל דבר, כמבואר ברמב"ם בפ"א מהל' מלכים ה"ח: "גביא שתעמיד מלך משאר שבטי ישראל, והיה אותו המלך הולך בדרך התורה והמצוה ונלחם מלחמות ה', הרי זה מלך וכל מצוות התלויות בהנהגתו ב' אע"פ שעיקר המלכות לרוד ויהיה מבני מלך, שהרי אחיה השילוני העמיד ירבעם ואמר לו יהיה אם שמוע תשמע את כל אשר אצרך".

לא תוכל לתת עליך איש נביא
למלך המצות מינוי מלך שלא מורע דוד מוזהר עבירה על

אלא שיש לחלק ולומר שזה אינו אלא לאחר שנבחר דוד, שאז עברה תורת המלכות המשווה בשמן המשחה לזרע דוד בלבד, וכל יתר המלכים משאר שבטי ישראל נחשבים כזרים לענין המלכות, כאוש"כ הרמב"ם במפורש בספר המצוות ל"ח שס"ב על הלאו. לא תוכל לתת עליך איש נביו אשר לא מאחריך הוא. ומסיק שם הרמב"ם: "אמנם המלכות לבד כבר ידעת מספרי הנבואה שזכה בה דוד וכן זרעו אחרייו עד סוף כל הדורות. אין מלך, למי שיאמין תורת משה אדון כל הנביאים, אלא מורע שלמה בלבד. וכל מי שהוא מזוהר זה הורע הנוכח, לענין מלכות, נכרי קרינא ביה, כמו שכל זרע אחר בזותי אחרון לענין עבודה, וזו קרינא ביה, וזה מבואר אין ספק בו". עכ"ל הרמב"ם. ודבריו אלו עם כל

מלכות עמלק ומלכות ישראל

251

יציא איפוא מפורש מזה, שרק לאחר שנבחר דוד, הופקעו כל מלכות המלכות, ולכן אסור למשח אותם בשמן המשחה. משום שהם כזרים אצל המלכות ואצל שמו המשוה. אבל לפני שנבחר דוד, שהיו כל ישראל כשרים למלכות, צריך היה למשח את המלך בשמן המשחה כמו שמשחו את אחייו, ומשמע שהמשחה מעכבת והיא הנותנת חוקק למינוי של המלך ולזרעו אחייו, כמו שנראה מלשון הרמב"ם בהל' מלכים פ"א ה"ז: "כשמעמיד מלך מושחין אותו בשמן המשחה, שנאמר ויקח שמואל את פד השמן ויצק על ראשו וישקהו", ומאחר שמושחין המלך הרי זה זוכה לו זכרה עד עולם". משמע שבכת המשיחה

זוכה המלך ולבניו אחרייו במלכות. אם כי כתב שם הרמב"ם, "ולא המלכות בלבד אלא כל השררות וכל המינויין שבישראל ירושה לבנו ולבן בנו עד עולם" וכו', ומאחר שסובר הרמב"ם שגם מלכי ישראל דינם כמלכים לכל מצוות המלכות כנ"ל, למה דוקא קובעת המשיחה את ירושת המלכות לבניו. כבר קבע שם הרמב"ם את ההבחנה הזאת שבין מלכי בית דוד למלכי ישראל, שכן כתב בה"ס: "מלכי בית דוד הם העומדים לעולם, שנאמר, בסאך יהיה נכון עד עולם, אבל אם יעמוד מלך משאר ישראל, תפסק המלכות מביתו. שהרי נאמר לירבעם, אד לא כל הימים, משמע שבוה נבחת ונבדלת מלכות בית דוד ממלכות ישראל לענין המשח המלכות לזרעו אחרייו, נוסף על האיסור למנות מלך משאר שבטי ישראל בירושלים כמוש"כ שם הרמב"ם בה"י, ואין ממנין אותו בירושלים לעולם אלא מלך ישראל מורע דוד". והראב"ד בהשגות על הרמב"ם הקשה עליו משאר

שררות שהן ירושה לבנים, והכ"מ תירץ דבריו ע"ש.

מעמדם של מלכי ישראל, לפי הרמב"ם, מלכות ישראל, ונראה מהכ"מ שאין זו הלכה וחנאי בעצם הקפה של מלכות ישראל, השונה מבחינת ההלכה ממלכות בית דוד, לענין העברת המלכות לירשה לבניו, אלא זוהי ידיעה בתורת נבואה שהקב"ה הודיע שכל מלכות אחת שאינה מבית דוד, לא תחזיק מעמד לבניהם אחריהם, שכן נגזר מן השמים, ולא כהלכה בעצם המלכות. כי מבחינת ההלכה אין מלכות ישראל גרועה מכל שררה אחרת העוברת בירושלה, כאמור, מאחר המינוי הלי, וכל מצוות המלכות נחשבות בו כמוש"כ הרמב"ם כנ"ל.

ברם המאירי בספר בית הבחירה למס' הוריות (יא ב') נקט שיטה שונה בזה, כי מתחילה כתב שם: זה שאמרנו שהמלכות ירושה, לא סוף דבר שונה בזה, אלא אף במלכי ישראל וכן בכל שררות ומינויין, ולאחר

על כך לאו של "לא תוכל לתת עליך איש נכרי" או כשיטת הרמב"ן שיש בזה עבירה על צוואת יעקב איבנו שניבא וציוה לבניו "לא יסור שבט מיהודה". וגו'.

כל הנזשא הזה נתברר כבר אצלנו בהרחבה במאמר "מלכות בית דוד לאור ההלכה" ואין כאן המקום לברור נוסף.

קביעת מעמדו של יהושע כשופט, כמלך או כנשיא

הנה גם מהרמב"ן בפ' ויחי הני"ל משמע שלפני שנבחר דוד, לא היתה כל עבירה במינוי מלך משאר שבטי ישראל, שכתב: "ואמר לא יסור" לרמות כי ימלך שבט אחר על ישראל, אבל מעת שיחל להיות ליהודה שבט מלכות — לא יסור ממנו... וענין שאול היה כי בעבור שדבר שאלת המלכות קצת היתה נתעב אצל הקב"ה, לא רצה להמליך עליהם מן השבט אשר לו המלכות שלא יסור ממנו לעולמים ונתן להם מלכות שעה" וכו'. ולפי"ן בודאי שאפשר היה לחל על יהושע דין מלך כמו שנראה מן הרמב"ם ביד החזקה.

אבל מלשון הברייתא בסנהדרין הני"ל — "שלא מצוות נצטוו ישראל בכניסתם לארץ, להעמיד להם מלך" וכו' — משמע שיהושע לא היה מלך ולא עליו נאמרה מצווה זו וגם לא לכל ימי שפוט השופטים, שלא היה דיוס כמלך, כמו שנראה מפרשת המלך, של שאול, ממנה יש ללמוד שעד שאול לא נתמנה מלך על ישראל, שרק אז אמר להם שמואל לישראל את, משפט המלך אשר ימלך, משמע שבכל ימי שפוט השופטים לא היה עליהן דין מלך, וכן נראה מן המדרש רבה בפרשת אמור (פכ"ו ז'): "והראוהו שאול ובניו נופלים בחרב, אמר לפניו, מלך ראשון שיטמון על בניו, ידקר בחרב" וכו'. דיי ששאל היה המלך הראשון של ישראל, וכן הסיק הגר"א קוק זצ"ל בספרו משפט כהן, ואם כי גם משה רבנו ע"ה נקרא בפי חז"ל, מלך, כמו שמצינו במס' זבחים (ק"ב א'): "יבמה מלך", וכן מצינו פירושים באגדות, המפרשים, וילי בישורון מלך (דברים ל"ג ז') על משה רבנו, כמו שכתב שם הרמב"ן: "אומרים, משה מלך היה, שנאמר ויהי בישורון מלך". אין הכוונה למלך ממש, כי אם לשופט ומנהיג.

ברם, בבר"פ פנ"ט סי' ה' נאמר במפורש: "יהושע — ראש למלכות משבט אפרים, שנאמר (שופטים ה') מני אפרים שרשם בעמלק, דוד — ראש למלכות משבט יהודה"; משמע שהמדרש עושה הקבלה בין יהושע לדוד — כשם שדוד היה ראש למלכות משבט יהודה, כך היה יהושע ראש למלכות משבט אפרים, ובעל כרחנו צריך לומר, שגם כאן אין הכוונה למלך ממש, שהרי לא נמשח יהושע כמלך אלא היה שופט ומושל, ונחשב ראשון השופטים משבט

ישראל כל שאין הכן כשר אין ממנין אותו הנפקה מלכותו, אבל בית דוד ממנין אחר במקומו עד שיחזור למוטב ויהא ראוי לכך, או יחזור מורעו מי שראוי לכך וכו'.

דאי שהמאמר סובר כי ההבדל אינו רק בתורת נבואה, אלא גם מבחינת ההלכה, שבמלכי בית דוד חייבים לשמור המלכות לבן גם כאשר אין הבן ממלא מקום האב ואינו כשיר למלכות, מה שאין כן במלכי ישראל מפסיקים במקרה זה את שושלת המלכות ממנו אולם אין זה גורע מאמדות ההבחנה שלנו האמורה לעיל לפי הכ"מ.

ויש עוד לעיין בסתירה הבולטת לכאורה בין דברי הרמב"ם ביד החזקה, שמענין למלכי ישראל כל משפטי המלכות, פרט לזה שלא תאריך ימים לבנים אחריהם, לבין משיב בספר המצות הני"ל הקובע, איסור של "לא תוכל לתת עליך איש נכרי" על מנוי מלך, "מזולת זה הורע הנכבד", ש"לענין מלכות — נכרי קרינא ביה". ואם כי הקדים וכתב הרמב"ם ביד החזקה, שהמדרש בנביא שהעמיד מלך משאר שבטי ישראל, ועפ"י נבואה שאני, אין זה מתקבל כלל על הדעת, שאם יש איסור לאו על מינוי זה, איך יכול נביא לעקור לאו מן ההורה שלא כהוראת שעה ולא כמיגור מילתא, הרי כתוב, "אלה המצוות", שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה, כמבואר במס' מגילה (דף ג' א'), וכמו שאמרו במס' יבמות (דף צ' ב'), "אליו תשמעון" (דברים י"ח), אפילו אומר לך עבור על אחת מכל המצוות שבתורה, כגון אליהו בהר הכרמל, הכל לפי שעה, שבע לך ואקמוה בגמ' שם מיגדר מילתא שאני, אבל במנוי שושלת חדשה לדורות ממלכי ישראל שלא כהוראת שעה ולא בתורת מיגדר מילתא, איך יכול הנביא לעבור על לאו שבתורה, כמו כן מתעוררת לפי הרמב"ם בספר המצות ביתר שאת בעית מנוים של החשמונאים כמלכים.

גם נשאלת השאלה אם המינוי הל' בדיעבד והוא בתקפו במקרה זה של איסור, מאחר שכתוב, "לא תוכל לתת עליך איש נכרי", אם הכוונה שגם בדיעבד לא מחני המינוי, או שזה רק איסור ואי עבד מהנני, וזה תלוי בירושלמי כ"ב פ"ח ה"ד: "לא יוכל לבכר" — אמר ר' אלעזר העבודה שיכול, אלא שאינו רשאי, ובררנו זאת במאמר "מלכי בית החשמונאים לאור ההלכה".

והרמב"ן בפירושו לחומש בראשית (מ"ט י') סובר שמ"מ רשאים למנות מלך משאר שבטי ישראל עם הוד מלכות וגם זה באופן זמני בלבד, שכן כתב שם: ולפיכך אע"פ שישראל מקימים עליהם מלך משאר השבטים כפי צורך השעה, אין מושחים אותם, שלא יהיה עליהם חרד מלכות, אלא כמו שופטים ושוטרים יהיו" וכו' ע"ש ברמב"ן. אבל כל זה אינו הולם את שיטת הרמב"ם ביד החזקה, שלא קבע על מנוי מלכי ישראל כל איסור, לעומת דבריו בספר המצות שיש

אפריים. כי הרי כל מנהגי היה נחשב. באופן מילולי כמלך. ואף ראשי הישיבות היו נקראים מלכים, כאמור בתענית (כ"א א'): "מלך ר' יוחנן". ויש לנו אריכות דברים בזה ואין כאן המקום, ועי' בסוכה כ"ז ב'.

אבל מ"מ יש לעיין ביחס ליהושע, שהרי עיקר הדין שהמורד במלכות חייב מיתה למדים מן האמור ליהושע — "כל איש אשר ימרה את פיר ולא ישמע את דבריו" וגו' — וכן מצינו בסנהדרין בבלי (מ"ט א'): "כל איש אשר ימרה את פיר ולא ישמע את דבריו" וגו' — יכול אפילו לדברי תורה? ת"ל, רק חוק ואמין". ומאחר שלמדנו זאת מיהושע, משמע שיהושע היה נידון, ע"פ ההלכה, כמלך, ולא מבחינת שמו בלבד, שהרי היו חייבים על המראתו מיתה כמלך. אולם מצינו בסנהדרין (ס"ז א') שגם אצל הנשיא חייבים על המראתו, שכן אמרו שם: "...שתנשיא אתה מצוה על המראתו כראי דין שאי אתה מצוה על המראתו". ופירש רש"י — "ובנשיא איכא למיפריך שכן אתה חייב מיתה על המראתו, שלא למרוד בציווי ולהמרות את פיו, שנאמר ביהושע כל איש אשר ימרה את פיר, וגו'". וכיון שיש דין מורד במלכות על נשיא, אע"פ שאינו משוח בשמן המשיחה, משמע שמלך לא דווקא ואין זה נוגע למשפט המלוכה, הכתוב בשמואל אצל מלך. לכן נאמרה אזהרה זו של חיוב המראה ליהושע, משום שדינו היה כנשיא ולא כמלך.

כמו כן יש להביא ראיה שיהושע היה מלך לכל הדברים הנוגעים להנהגת עמם, ממס' יומא (ע"א ב') בענין שאלה באורים ותומים ששינו שם במשנה "ואין נשאלין אלא למלך ולאב ב"ד ולמי שהצבור צריך בר", ופירשו שם בגמ': ואין שואלין אלא למלך, מנא הני מילי, אמר ר' אבהו דאמר קרא ולפני אלעזר הכהן יעמוד ושאל לו במשפט האורים, וגו', הוא — זה מלך. ופירש רש"י שם: הוא זה מלך, דהא ביהושע משתעי קרא, הרי שדינו של יהושע כמלך, אבל בסנהדרין ס"ז א' שגם שם דרשו בגמ' כך לענין אחר, לא פירש רש"י כלום, ויש עוד לעיין בפרשת הקהל שהיתה נקראת ע"י מלך כמבואר במס' סוטה (ל"ב א'). אם נאמרה גם ליהושע, כי אמנם בתחלת הפרשה בדברים (ל"א ז') נאמר ויקרא משה ליהושע ויאמר אליו וגו' אבל בפרשת הקהל שאחריה כתוב: ויכתוב משה את התורה והאת ויתנה אל הכהנים בני לוי וגו', ויצו משה אותם לאמר מקץ שבע שנים וגו', משמע שלא נאמרה ליהושע, ויש מבין הגאונים הסוברים שכל גדול הדור קורא פרשת הקהל, והדבר מבורר במאמר על "הקהל".

ובמקום אחר בירתי, שאמנם כל הסמכויות הנוגעות להנהגת העם והמדינה, הכלולות במשפט המלוכה, מוענקות גם לשופט, אבל הזכויות האישיות הנוגעות

למלך, חלות רק על מלך שנחמנה בינוני מלכות עפ"י דין, ולא על נשיא או שופט. היינו נשיא בירנו במאמר אחר עפ"י המכילתא ושיטת הרמב"ם בזה. והנה ברור שלענין תחולת המצוה של מחיית עמלק, שהיא לאחר מינוי מלך, יש צורך במלך ממש ולא מועיל בזה נשיא או שופט. מאחר והרמב"ם לומד את הסדר שמינוי מלך קודם למלחמת עמלק מן האמור אצל שאל: "אומי שלח ה' למשחך למלך, ועתה לך והכית את עמלק". משמע, שלוח צריכים מלך המשוח בשמן המשיחה ממש, ולכן לא קיים יהושע מצוה זו של מחיית עמלק בכניסתו לארץ, כי סדר שלוח המצוות היה — לצנות להם מלך ולהכרית זרעו של עמלק ולבנות בית-הבחינה. ומאחר ויהושע לא הוטלה עליו גם מצוה שנייה בו ישראל ידי חובתם במצוה ראשונה, לכן לא הוטלה עליו גם מצוה שנייה של מחיית עמלק. ושוב נשאלת השאלה, למא צוה ה' למשה, ושים באזני יהושע? אם יהושע לא נצטווה על קיום מצוה זו בכניסתו לארץ, כי לא היה נדון כמלך.

ואם משום העברת התורה שבע"פ באמצעות יהושע, כמו ששינו: "משה קיבל תורה מסיני ומסרה ליהושע, ויהושע לוקנים" וכו', אי"כ כל התורה נמי נצטווה משה למסרה ליהושע, ולמה דברה בו. התורה רק במצוה זו של מחיית עמלק; ומה גם שעיני המצוה שבפרשה זו ב"בשלח" לא נוצר קיומה לישראל, אלא תתגשם בידי שמים, כמו שנתבאר לעיל ע"פ הוזהר. והאנו עורא פירש (בשמות י"ז): "ושים באזני יהושע, כי ידע כי הוא עתיד להלחם עם מלכי כנען". אבל מה הועיל כל זה, אם לא נצטווה יהושע כעצמו על קיום מצוה זו כי אם מלך שיעמוד על ישראל, והרי נתביר לדעת כולם שיהושע לא נחשב כמלך לענין מהיית עמלק.

הצו "ושים באזני יהושע" בא לקבוע את פרשת עמלק גם כחורה שבחל-פה. ונראים הדברים דהנה הלכה ורחת זה א בכל התורה כולה, "דברים שבכתב ונאמרו באזני יהושע, כי ידע כי הוא עתיד להלחם עם מלכי כנען". וכתוב אחד רשאי לאמר על פה" כאמור במ' גיטין (ס' ב') ובתמורה (י"ד ב'): "כתוב אחד אומר, כתוב לך את הדברים האלה" (שמות ל"ד), וכתוב אחד אומר, כי על פי הדברים האלה — לומר לך דברים שעל פה אי אתה רשאי לאמרן בכתב ושכתב אי אתה רשאי לאמרן על פה". וכבר שאלו שם בתוס' על המזמורים שאומרים על פה, וחירצו שאין להקפיד אלא על מה שכתוב בחומש, ולבסוף כתבו דאין להקפיד אלא בדבר שמוציא אחרים ידי חובתן, ועי"ש בהגהות הגר"א מה שהביא מחשבתו (כ"א א'), אבל בשו"ע או"ח סי' מ"ט אינו פוסק כן, אלא הטעם משום, "כל דבר שרגיל ושגור כפי הכל... מתיר". וכן הביא בטור בשם דודו הרב ר' חיים ז"ל, ורבונו יונה כתב בכרכות פ"א, דכל דבר שהוא חובה

אין איסור לאמרו בע"פ. ובב"י בס' מ"ט הביא בשם הירושלמי שהאיסור דוקא בספר תורה שמה יאמרו הסר משם. אבל בתפלה אין לחוש. ועי' בירושלמי מגילה פ"ד ה"א. "דברים שנאמרו בפה — בפה, דברים שנאמרו בכתב — בכתב". ובירושלמי יומא פ"ז ה"א. על השנוי במשנה "ובעשור שבהומש הפקודים קורא על פה". "שניא היא שהיא סדרו של יום. חדע לך דארשב"ל בכל מקום אינו קורא על פה והכא קורא". זה אינו הולם את האמור לעיל בשם הירושלמי. ועי' בתוס' ישנים יומא (דף ע' א') בד"ה "ובעשור" שהאריך בזה ואין כאן המקום לברור בנושא זה.

הנהגה בספרי. כי תצא פיסקה רצ"ן שנינו. "זכור בפה ואל תשכח — בל"י". וכן חובא בבבלי במגילה (י"ח א'), וכן פסק הרמב"ם בפ"ה מזה"ל מלכים הלכה ה': "מפי השמועה למדו זכור בפה לא תשכח בל"י". ואם כי מקיימים מצוה זו של זכור בפה ע"י קריאת פירוש זכור מדי שנה בשנה בשבת וזכור, כמבואר בפסיקתא רבתי פ"ב (ב'): "אני מצוה לכם שתהיו מוכינים שנים וזרזות וכו'". הו"י יודעים שאם אין אתם עתידים להיות זוכרים אותם וקוראים בכל שנה שאני מחזיר אתכם לשיעבודם של מצוים" וכו'. ובסוף הפיסקה הוא אומר: "אין לכם אלא להיות קוראות פירוש עמלק בכל שנה ומעלה אני עליכם כאילו אתם מזהים שמו מן העולם". וכ"כ הרמב"ן בפירושו לפרשת כי תצא: ולא ידעתי מה היא הוכחה הו"י בפה. אם לאמר שנקרא פירוש עמלק בצבור, ונמצינו למדין מן התורה בשניה זכור, ויהיה סמך למקרא מגילה מן התורה. (ולבסוף מסקן שם הרמב"ן בדרך אחרת). וכ"כ הריטב"א במגילה (י"ז ב') וכן הדיבור מצוה רצ"ן חרבה מן הראשונים.

גם פרשת האזינו מותר לאומרה בעל פה בגלל תצו' "שימה בפיכם"

מכל מקום י"ל שהתורה הידשה בזה שאמרה. "ושים באזני יהושע", שפרשה זו ניתנת לאמרה בעל פה. ואין בזה משום דברים שבכתב אי אתה רשאי לאמרם בעל פה. משום שלכחחילה ניתנה לשם כך לכתובה בספר תורה שבכתב ולאמרה כתורה שבעל פה. ככתוב. "כתוב זאת זכרון בספר ושים באזני יהושע". ולא רק זאת אלא נראים הדברים שגם ביחס לשירת האזינו הדין כך. שכן כתוב שם: "ועתה כתבו לכם את השירה הזאת ולמדו את בני ישראל שירת בפיכם". שמלכחחילה ניתנת לאמרה גם בעל פה. ויתכן שבזה צפון סוד עליונותה של שירת האזינו על פני התורה כולה. כפי שלמודים זאת מן המקראות עצמם: "למען תהיה לי השירה הזאת לדוד בבני ישראל". וכן. "וזה כי תמצאו את רעות רבות וצרות ועונות השירה הזאת לפניו לדוד כי לא תשכח מפי נרע". וכפי שהזכחנו לעיל במאמר "גבורות גשמים וגאלת ישראל" הסבירו שם בדרך

אחרת אבל לפי הנ"ל יש לומר שהטעם לחשיבות השירה הוא משום שניתנה מראש ללמדה בעל פה. כדי שתהיה שגורה בפי כל. על אף היותה גם סמל לתורה שבכתב. שהיא ממנה למדנו את המצוה של כתיבת ספר תורה לכל איש מישראל בנגוד לכל התורה שבכתב שאין ללמדה בע"פ.

ועל השאלה למה נאמר כן דוקא ליהושע שתי תשובות ביב"ר: (א) משום שהוא היה האחראי להעברת התורה שבעל פה מפי משה וקנים כאמור באבות. וכאן קבעה התורה שדינה של פירוש זכור גם כתורה שבעל פה. לכן היה יהושע אחראי על כך. (ב) משום שיהושע כן נזקק כראש ועיקר מלחמת ישראל בעמלק. ככתוב בשירת דבורה: "מני אפרים שרשם בעמלק אחריך בנימין בעמלק". ופירש רש"י. "מן אפרים יצא את שרש יהושע כן נזקק ללחמה בעמלק ליהלש אותו לפי חרב. אחריך יקום משבט בנימין שאול בן קיש" וכן מפרש בילקוט שמעוני שופטים (רמז נ'): "מני אפרים — זה יהושע שנאמר, ויהלש יהושע את עמלק, שרשם בעמלק — כי מזה אמה את זכר עמלק". אחריך בנימין — זה שאול, לחמת מאיש ועד אשה וכו'. ובפסיקתא רבתי פרשת זכור (פ"ב י"ג). בסוף הפיסקה מצינו: אמר ר' יצחק אנו מוצאים שבקש יהושע למחות את זכר עמלק שנאמר (שמות י"ז): "ויהלש יהושע את עמלק ואת עמו לפי חרב". אמר הקב"ה חייך עד עכשו שאול המלך עתיד לעמוד מבנימין ולשרש ביצתו של עמלק. שנאמר: "מני אפרים שרשם. בעמלק אחריך בנימין בעמלק". ע"כ.

מכל האמור נראה שלא נתגלגלה הוכחה ליהושע למחות לגמרי את זכר עמלק. כי התפקיד הטל מראש על שאול המלך. ולחלו יתבאר הטעם לזה. ע"כ"פ בדרך מאחר שיהושע היה הראש והסמל למלחמת ישראל בעמלק, וגם הוא אשר נקבע עפ"י התורה להיות אחראי להעברת התורה שבע"פ לקנים ולדורות יבואו לכן צווחה התורה. "ושים באזני יהושע". שהוא היה השרש והראשון להלחם בעמלק. שיעביר את תורת הלחמה בעמלק שבעל פה למלך שיבוא אחריך שיהיה משבט בנימין.

גם מלחמת שאול בעמלק נועדה להיות בעליונים ובתחתונים.

— בעליונים ע"י שמאל ששקול כנגד משה ואהרן. ובתחתונים ע"י שאול

עפ"י שיטת הזר הנזכרת. אפשר להבין סוד גדול בפרשת שמאל ושאל. למה היה צורך לחכות עם מחית עמלק עד שאול ולא עשה זאת יהושע בן נון מיד עם כבוש הארץ. ואם האמר משום שלא היה מלך המצוה הוטלה רק על מלך. למה לא קיים דוד מצוה זו והיא הוטלה משום מה רק על שאול ולא על אף

אחד ממלכי בית דוד או ממלכי ישראל שכלנו אחרי שאלו גם הקצף הגדול של הקבי"ה על שאלו שלא מלא אחרי דבר ה' מוכיח שהזניחו את ההזדמנות הבלתי חוזרת בביכול שניתנה להם למוחק את זכר עמלק עד כדי כך שחז"ל יחסו אחרי כן את גזרות המן לחובתו של שאלו שהשאיר את אגג מלך עמלק כמו שאמר במגילה (י"ג א'): "ראו מה עשה לי יהודי ומה שלם לי ימיני דלא קטליה שאלו לאגג דאתיליד מיניה המן דמצער לישראל" וכי כל המלכים שעמדו על ישראל משאלו ואילך לא יכלו להשלים את המצוה של מחית עמלק ורק על שאלו הוטלה כולה.

נוסף על כך מצינו בהגהות מיימוניות בהלכות מלכים פ"ה ה"ה על מש"כ הרמב"ם: "וכן מצות עשה לאבד זכר עמלק שנאמר ותמחה את זכר עמלק כר' וכתב שם הגה"מ בס"ק א': מצוה זו אינה נוגעת עד ימות המשיח לאחר כבוש הארץ שנאמר והיה בהניח ה' אליך לך מכל אויביך מסביב" משמע שהתחילה מזמן כבוש הארץ ונפסקה עם החריב ותחדש לימות המשיח ונשאלת השאלה למה לא קיימו מצוה זו כל המלכים שבימי הבית הראשון והבית השני?

אולם לפי מה שמבואר בזה"ק הנ"ל ששונה היא מלחמת עמלק מכל המלחמות שבעולם ואפי' במלחמת גוג ומגוג לא ישהכח כוחותיה משום שהיתה בעליונים ובהתחננים. משה נלחם בעליונים ויהושע בהתחננים כאמור שם בזה"ק "אנא אומין גרמי להווא קרבא דלעילא ואנת יהושע זמן גרמן לקרבא דלחחא" כלומר שבכדי לנצח את עמלק היה צורך בשני הכחות האלה גם יחד, כחו של משה בעליונים וכחו של יהושע בהתחננים. וכן לעתיד לבא שכן פירשו בזה"ק "מחה אמה" מזה — לעילא אמה — לתתא ולכן לאחר שמת משה לא היה יהושע בלבד יכול לנהל את המלחמה נגד עמלק משום שלא היה מי שימלא מקומו של משה רבנו להלחם בעליונים.

ואם כי לפי המבואר בפסיקתא רבתי סוף פ"ב הנ"ל בקש יהושע למחות את זכר עמלק ולא נתן לו הקב"ה בגלל שאלו המלך שעתיד לעמוד מבנימין ולשרש ביצתו משמע שיכול היה יהושע לעשות זאת. י"ל שרצונו של יהושע היה למחות את זכר עמלק במלחמתו הראשונה בימי משה רבנו כמבואר שם שמביא הפסוק "ויהלש יהושע את עמלק וגו' שאז פעלו שני הכוחות גם יחד ואפשר היה מיד למחות את זכרו של עמלק לעד. ולא נתן לו הקב"ה בגלל שאלו ולמה שאלו? לא רק משום שבא מבנימין אלא משום שהיה צורך לחכות עד דורו של שמואל ששקול כנגד משה ואהרן שנאמר: "משה ואהרן כהניו ושמואל בקוראי שמר" כמו שאמרו במס' ברכות (ל"א ב') ובהעניית (ה' ב'). אמר לפניו רבש"ע שקלתי כמשה ואהרן כהניו ושמואל וגו' ולכן היה שמואל יכול למלא את מקומו של משה רבנו להלחם בעליונים, ושאלו

נלחם בהתחננים. ולאחר משה רבנו היתה זאת הזדמנות יחידה לאחד את שני הכוחות גם יחד נגד עמלק. כחו של שמואל כשקול כמשה ואהרן — בעליונים. וכחו של שאלו במקום יהושע בן נון. להלחם בהתחננים. ומכיון שנתמצה הזדמנות זאת שוב לא עמדה לישראל שעה כזאת עד ימות המשיח. כמו שכתב בהגה"מ שרק אז תנהג מצוה זו ותתקיים "כי יד יד כס ית מלחמה לה' בעמלק מדור דור".

קבעונו לדרורות

אסופת מאמרים לחודש אדר

לעילוי נשמת דקלה אלואי ז"ל

בהוצאת המכון התורני שע"י ישיבת 'הר ברכה'

הרב זאב לך

זכור את אשר עשה לך עמלק
בירור ענייני המאבק בין ישראל ועמלק, וענייני חג הפורים

עמלק ברפידים

התורה מספרת שבני ישראל ניסו את ה':

"... לאמר היש ה' בקרבנו אם אין?"

וסומכת לכך:

(שמות י"ז, ז-ח).

"ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים"

רש"י מסביר את טעם סמיכות הפרשיות:

"סמך פרשה זו למקרא זה לומר תמיד אני ביניכם ומוזמן לכל צרכיכם, ואתם אומרים: 'היש ה' בקרבנו אם אין?' חייכם שהכלב בא ונשך אתכם, ואתם צועקים אלי ותדעון היכן אני. משל לאדם שהרכיב בנו על כתפו ויצא לדרך, היה אותו הבן רואה חפץ ואומר, 'אבא טול חפץ זה וזה לי, והוא נוטל לו, וכן שניה וכן שלישית, פגעו באדם אחד, אמר לו אותו הבן: 'ראית את אבא? אמר לו אביו: אינך יודע היכן אני? השליכו מעליו ובה הכלב ונשכו' (שם, ד"ה ויבא עמלק).

ישראל הגיעו לרפידים לאחר שחוו נסים גלויים. הם כבר הכירו והאמינו בקב"ה, הם לא הטילו ספק בכך שהוא שליט כל יכול, אבל חסרה להם הרגשת הקרבה המיוחדת של עם ישראל הנתון תחת השגחה פרטית, מותמדת. הם לא חשו מספיק שהטבע כולו, גם כשאין רואים בו שנויים מרחיקי לכת, נשלט ומכוון, ללא חרף על ידי הקב"ה. לכן, כשניצבו בפני מצב שלא היה מוכר, טעו לחשוב שיש לפעול בדרך של השתדלות טבעית; בדומה לאומות העולם שלא זכו לקרבת ה'.

בדרך זו גש להבין את דרשת חז"ל על הפסוק - "וילחם עם ישראל ברפידים":

"אין רפידים, אלא רפיון ידים. לפי שרפו ידיהם מדברי תורה לכך בא השונא עליהם" (מכילתא דרשב"י שם).

הכרת הקשר ההדוק שבין הברכה במעשה הידיים לשמירת התורה הייתה רפוייה. הם נטו לתלות את ההצלחה, כינוחי ועוצם ידי, בבורמים טבעיים הנראים לעין - בעוד שהיו צריכים לתלות את עניינם בקבייה, שהוא מקור הכוח, המפעיל והמכוון את גורמי הטבע.

עניינם של עמלק

יסוד ההשקפה של עמלק היה כפירה בעיקר, הם כפרו במציאות כל שהיה של כוח שלט. העולם הוא הפקר, וכל אשר נעשה בו מתרחש במקרה על ידי כוחות טבעיים, ללא כל קשר לרצון עליון או לשכר ועונש.

אברהם אבינו ויתרו הגיעו מאמונה בעבודת אלילים לאמונה בה'. הם הבינו שיש אדון לבירה והשתדלו להכיר אותו עד אשר הגיעו לאמת, אבל כפירה בכל כוח שהוא - שוללת את האפשרות להגיע להכרת האמת.

הטבא מקלם ממשיל את עובדי העבודה הזרה לתושביה של עיר אחת שהודיעו להם כי הצאר עומד לבקר בעירם בתאריך מסוים. כל יושבי העיר יצאו לקבל את פניו וחלקו לו כבוד מלכים. הם לא ידעו שלמעשה לא הצאר הגיע אליהם, אלא נולד מחופש שחשק בכבודו של הצאר ורימה אותם. כשנודע הדבר לצאר ראה בכך מרידה, והוציא גזר דין מוות ליושבי העיר. כששמעו זאת באו וטענו כלפיו כי לא ראו את הצאר מעולם, לא הכירוהו, ולכן טעו וכיבדו אדם אחר. כל הכבוד שהעניקו לאותו רמאי היה מכיוון ומיועד בעצם לצאר. התקבלו הדברים על לבו של הצאר ומחל להם.

עובדי עבודה זרה יכולים לתלות את חטאם בטעות, לא כן הכופרים, הפורקים מעליהם כל עול.

לאחר קריעת ים סוף נאמר: "שמעו עמים ירגזון" (שמות ט"ו, יד). כל העמים שמעו ופחדו, הם האמינו בכוחו של האלוקים אשר קרע את הים לעם ישראל. עמלק, לבדו, טען שאין כוח שלט. העמלקים לא כפרו במאורעות שאירעו; לא במכות שבאו על המצריים, ולא בקריעת הים - אלא הסבירו את הכל כשרשרת של מקרים טבעיים. לפי שיטתם התגלגלו העניינים במקרה לטובת עם ישראל, ללא כל קשר לכוח עליון. מכיוון שהמקרה לא לעולם יתמיד, הם לא פחדו להילחם

- 1 ישראל נעשו על ידי עמלק, וכפי שראינו, בדברי רש"י נמשלו עמלק לכלב. ספרי מוסד מסבירים שהכלב גם הוא אינו מעמיק לחבין. למשל: כשאדם מכה אותו במקל, הוא מתנפל על המקל, ואינו מבין כי האדם הוא המכה.
- 2 האברבנאל אומר שהשקפה זו גרועה וחמורה יותר מעבודה זרה.

בישראל. מטרתם הייתה לצנן את האמונה שנתעוררה בעולם, ולהוכיח את שיטתם הכופרנית.

לפני שנים ספורות הלך לעולמו מדען רוסי ממוצא יהודי בשם זליקובסקי, אשר כתב ספרים והוכיח באופן מדעי, כי במצרים אירעו עשר המכות, כי ים סוף נקרע, והשמש עמדה ליהושע. הוא הביא ראיות ממקורות היסטוריים, שהוכיחו את כל הטרגדיה שבאה על מצרים לפרסיה, עד להתמוטטות הכלתי טבעית של אמפריה זו. הוא מצא בהיסטוריה של הסינים, כי בדיוק באותה תקופה שבה השמש עמדה ליהושע, היה בסין לילה ארוך במיוחד, והדברים מתאימים מבחינת שנויי היום והלילה בעולם. ברם, את קריעת ים סוף חסביר בכך שזוכב נוגה סטה ממסלולו והתקרב לכדור הארץ, ובכוח המשיכה בגללו נבקעו המים בדומה לגאות ושפל. הוא תלה את הכל במקרה ובכוחות טבעיים, וכפר בכל אפשרות של יד מכוונת. לדעתו, כל המתהווה בעולם מורכב מהתפתחות ומריבוי מקרים, וחם וחלילה - לית דין ולית דיין.

זו בדיוק הייתה שיטת עמלק. הם האמינו שאין דבר העומד מעל הטבע ומפעיל אותו.

שאלת ישראל: "היש ה' בקרבנו" (שמות י"ז, ז) הייתה ביטוי של חולשה באמונה, והיא שנתנה פתח ומקום לעמלק להגביר את כוחו. התיקון לחטא היה עמידה בניסיון דומה אשר יוכיח את שלמות האמונה. הם חטאו ברפיון ידיים, בכך שתלו את ההצלחה בבורמים טבעיים, והם היו צריכים לתקן, בכך שיתלו את ההצלחה בפלחמה - בשיעבוד לבם לאביהם שבשמים, ולא בידיו של משה.

התורה מספרת שכאשר הרים משה את ידו גבר ישראל, וכאשר הניח גבר עמלק. נראה היה שידיו מְקוֹנֶת את מהלך הפלחמה ואת הנצחונות; וישראל היו צריכים להבין, שידיו משה אינן אלא הכוח החיצוני, הנראה לעין, ולא הכוח האמתי השולט במצב. היה עליהם להבין שידיו של משה מורמות בתפילה, ורק שיעבוד לבם לאביהם שבשמים בכוחו להועיל. זו הסיבה שמשה גם הניח את ידיו - כאשר ראה שישאל תולים את ההצלחה בידיו, הואיל וזו נתינת פתח לכוחו של עמלק להתגבר, וזהו סימן שהניסיון גדול מדי. רק כשהבינו ישראל שעליהם לשעבד את לבם לאביהם שבשמים, יכול היה להרים את ידיו, ולאפשר להם לתקן את החטא של רפיון ידיהם בתורה.

דברינו, כמובן, רומזים למשנה הידועה במסכת ראש השנה:

"כי ידיו של משה עשו מלחמה או שוברות מלחמה - אלא לומר לך כל זמן

שהיו ישראל מסתכלים כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהם שבשמים היו

חז"ל מפרשים:

"הווי עבון כסאך מאז (שמות ט"ו, יז) - מיאז ישיר" (שמות רבה כג, א).
מקריעת ים סוף התפרסמה מלכותו של הקב"ה, מאז, התיישב, כביכול, על כיסא מלכותו. עד אז לא ראו בבירור את כוח שלטונו בעולם.

עמלק גורמים בכפירתם שה-א' חסרה מן הכיסא, ושאר רק 'כס' מלשון כיסוי. שלטונו של הקב"ה והשגחתו מכוסים ונסתרים.

שמו של הקב"ה המורכב מהאותיות י'הו"ה מבטא נצחיות: שלטונו יהיה הווה ויהיה. האותיות י-ה מרכיבות את השם, זאת אומרת, שמשמו של הקב"ה חסרה משתו בראיית ההווה. עמלק בכפירתו מחליש אצל המאמינים את ראיית ההשגחה על כל צעד ושעל.

מובא במדרש:

"כתוב אחד אומר: יתמחה את זכר עמלק (דברים כ"ה, יט); וכתוב אחר אומר: יצי מחה אמה' (שמות י"ז, ז), כיצד יתקומו שני כתובים אלו עד שלא פשט יד בכסא יתמחה, כשפשט יד בכסא ימחה אמה', אפשר בשר ודם יכול לפשט יד בכסא של הקב"ה, אלא על ידי שהחריב ירושלים שכתוב בה: 'בעת ההיא יקרא לירושלים כסא ה' (זרמיה ג', יז) לפיכך ימחה אמה'" (פסיקתא דרב כהנא ג, טו).

בניין ירושלים, גילוי השכינה שיש בבית המקדש, מחזק את האמונה, כך שישאל יוכלים להתגבר על כוחו של עמלק ולמחותו. משחרב בית המקדש ונמנע גילוי השכינה נחלשה האמונה, ואין ישראל יכולים למחות את עמלק, אלא הקב"ה בעצמו צריך למחותו.

ובאותו עניין, נתעכב על הפסוק בתהלים:

"כי בחר ה' בציון אהב למושב לו"

(קל"ב, יג).

הגרי"א מסביר את המילה 'אהב' ככינוי לבית המקדש. בית המקדש מחזק את האמונה במלכות ה'. האותיות אה"ה, שכן האותיות החסרות מהכיסא ומשמו של הקב"ה, חוזרות לעולם רק כשבית המקדש קיים. התגברות האמונה שבאותה שעה מחזקת ומשלימה את כיסאו ואת שמו של הקב"ה.

לעומת זאת, כשחרב בית המקדש נאמר:

"ודרכי ציון אבילות... פתניה נאחזים בתולתיה נוגות והיא מר לה"

(איכה א', ד).

מתגברים, ואם לאו היו נופלין. כיצא דבר אנה אומר: "עשה לך שרף ושנים אותו על נס והיה כל הנשרף וראה אותו והי' (במדבר כ"א, ח), וכי נחש ממת או נחש מחיה? - אלא בזמן שישאל מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהן שבשמים היו מתרפאים ואם לאו היו נימוקים"

ברצונו לעיין בסיומה של אותה משנה:

"חרש שוטה וקטן אין מוציין את הרבים ידי חובתן זה הכלל כל שאינו מחויב בדבר אינו מוציא את הרבים ידי חובתו".

לכאורה, אין קשר בין שני חלקי המשנה, מה עניין ידי משה ונחש הנחשת, לדינם של חרש שוטה וקטן? אלא שידי משה ונחש הנחשת מלמדים אותנו, שאין קשר בין הכוח הפנימי למראה החיצוני. כפי שידיו של משה אינן עושות מלחמה והנחש אינו מחיה, כך חרש, שוטה וקטן אינם חייבים במצוות.

ההופעה החיצונית אינה קובעת מאומה. ילד לפני מלאך לו שלוש עשרה שנים, או חרש ושוטה נראים, למראה העין, כמו אדם רגיל המחויב במצוות. אך צריך לבדוק את האמת המסתתרת מאחורי המראה החיצוני, כפי שיש לראות מהו הכוח המסתתר מאחורי ידי משה ונחש הנחשת.

במלחמת עמלק כבר ראו ישראל נסים גלויים למכביר. מלחמה זו לימדה את ישראל לראות את הקב"ה בכל העניינים הטבעיים המצויים תדיר, לכן ציווה הקב"ה: "צא הלחם".

מלחמה זו נערכה מחוץ לעגני הכבוד, מחוץ למקום שבו שולטים נסים גלויים. כמו כן, יהושע נבחר להילחם בעמלק, כי יהושע היה המנהיג שהנהיג את ישראל בדרך הטבע, לעומת משה שהנהיג בדרך נסית. עם ישראל היה צריך להתחזק בהכרה שכל המציאות הטבעית גם היא נס - שההבדל בין הנס הגלוי לטבע (שהוא נס נסתר), מתבטא רק בכמות ובתדירות. הטבע הוא נס מתמיד, והנס הגלוי הוא חד פעמי, אך הכל נובע מאותו מקור. לא ייתכן מצב שבו יהיה האדם מופקר לכוחות טבעיים, שאינם עומדים תחת השגחת ה'. השיטה הכפרנית של עמלק מטילה ספקות ומחלישה את המאמינים.

"כי יד על יד-ה" (שמות י"ז, טז) - אומרים חז"ל:

"אין הכסא שלם ואין השם שלם עד שתמחה מלחמה לה' בעמלק" (שערי צדק, ב, רש"י ד"ה י"ה ה').

הכיסא, מקום מושבו של המלך, הוא סמל שליטתו.

"והלא" כולל את האותיות ו' ה' מש' ה', א' מהכ"ס, ו-י' מירושלים שנקראת "ירושלם" ללא י' כשאין בה בית מקדש. כלומר שכשהאותיות הללו חסרות - האמונה נתלשת וכוחו של עמלק מתגבר. אז - ישראל אינם חוקים דיים למחות בעצמם את עמלק.

מחייה רוחנית

אם אין בכוונה למחות למעשה את עמלק במה אנו מקיימים: "זכור את אשר עשה לך עמלק" (דברים כ"ה, יז)?

מובא בפרקי דרבי אליעזר:

"רבי פנחס אומר: אחר ארבעים שנה רצה משה להזכיר לישראל ולומר להם זכרים אתם שאמרתם במדבר: 'היש' ה' בקרבנו אם אין' (שמות י"ז, ז), אלא אמר משה אם אני אומר לישראל כך הרי אני מגלה את פניהם, והמגלה פנים אין לו חלק לעולם הבא, אלא אני אומר להם מעשה עמלק, והם מבינים מה שכתוב לפניו. משל למה לדבר דומה למלך שהיה לו פרדס אחד, וקשר המלך בפתח הפרדס כלב, והמלך יושב בעליונו צופה ומביט כל מה שבפרדס, וכנס אוחזב של המלך לגנוב מן הפרדס ושסה בו הכלב וקרע בגדי אוחזב, אמר המלך אם אומר לאוחזב למה נכנסתה לפרדס הרי אני מגלה את פניו, אלא הרי אני אומר לו הראית אותו כלב שוטה היכן קרע את בגדיו ולא היה מבין שאחזה אוחזב, ומיד הוא מבין מה שעשה. כך אמר משה הרי אני אומר לישראל מעשה עמלק ומיד הם יודעים מה שכתוב למעלה לפיכך אמר משה: 'זכור את אשר עשה לך עמלק בדרך בצאתכם ממצרים' (דברים כ"ה, יז), אמרו לו ישראל משה רבינו כתוב אחד אומר: 'זכור את אשר עשה לך עמלק' (שם); וכתוב אחד אומר 'זכור' את יום השבת לקדשו' (שמות כ"ט, ז), הלא יתקיימו שניהם זה 'זכור' וזה 'זכור' אמר להם משה לא דומה כנס של קונדיטון לכנס של חומץ, זה כנס וזה כנס, זה זכור לשמר ולקדש את יום השבת שנאמר 'זכור את יום השבת לקדשו'; וזה זכור להשמיד ולהכרית את כל זרעו של עמלק שנאמר 'זכור את אשר עשה לך עמלק' (פ"ד).

זכירת מעשה עמלק צריכה להזכיר לנו את הסיבה לבואו, את החטא והחולשה שהיו לנו, את חסרון האמונה בשעה ששאלו: "היש' ה' בקרבנו אם אין" - כדי שנתחזק באמונתנו ולא נגיע, חס וחלילה, למצב כזה פעם נוספת. כששאלו ישראל את משה לשם מה יש לזכור את עמלק, הם התכוונו לתמיהה הבאה: הרי עצם זכירת עמלק ושיטתו, עיסוק בשיטה כפרנית הקיימת בעולם גורמת בעצמה לפגיעה והטלת ספקות באמונה. זכירה זו מהווה סתירה לזכירת השבת, שמטרתה חיזוק האמונה במעשה בראשית. אלא, שלא את עמלק אנו

זכרים, כי אם את חולשתנו, כדי שנתחזק באמונה, והתחזקות זו תגרום להחלש את עמלק - וממילא למחותו, שכן החזק מטיל תמיד ספקות בצד שכנגד.

כשאנו מפגינים את בטחונו העו בדרכנו, ועושים את מעשינו בפרסום ובשמחה, אנו מחזקים את עצמנו ומחזירים ספקות בלבם של המתנגדים. לכן, את כל הנושאים שכפרו בהם הצדוקים כגון: קצירת העומר במוצאי יום טוב של פסח, וניסוך המים היו עושים בפרסום רב וטכס מרשים: "כדי להוציא מלבם של צדוקים" - כדי שכפירתם תתערער בלבם. זו הדרך שבה אנו מוחים כרגע את עמלק.

בימי מרדכי ואסתר חזרו ישראל וחלשן, בדומה לחולשה שהייתה בפרקים. שם אמרו: "עזב ה' אותנו במדבר הזה ואין שכינתו בקרבנו" (פרקי דרבי אליעזר ד'), ובצאתם לגלות חשבו שוב כי ה' עזבם ואין השגחה פרסית, לכן החלו להשתדל בדרכים טבעיות לשמור על הקיום הפיסי. השתדלות זו התבטאה בכך שהשתתחו לצלם בימי נבוכדנצר, ושנאו מסעדות של אחשורוש. לא מתוך רצון לעבוד עבודה זרה השתתחו לצלם, אלא כהשתדלות שלא לעורר את זעמו של נבוכדנצר. כוונה זהה הייתה כשהשתתפו בסעודתו של אחשורוש. מאחורי ההנאה מסעודת אחשורוש הייתה המחשבה שמעשה זה יועיל וישפר את יחס השלטון כלפיהם. חולשה זו הייתה בעוכרם וגרמה שגורה עליהם כלים.

עם ישראל היה צריך להבין שגם בגלות לא איבדו את מעלתם, ושהקב"ה משגיח עליהם בנזך כוחות הטבע, כשהם עובדים ומשעבדים את לבם אליו, ולכן אל להם לסמוך על השתדלויות שהם נגד רצונו.

עניין זה מזכיר מעשה שהיה פעם עם רבי אהרן קוטלר זצ"ל, שנפגש פעם עם נציגיה של תנועה פשרנית, שהייתה מוותרת בקלות יתרה על עקרונות חשובים ביהדות, בתיווצרם של פיקוח נפש. אמר להם: דומים אתם ליהודי שהיה יד ימינו ונאמנו של פריץ גוי. חבריו של הפריץ לעו לו, ואמרו כי ידידו הנאמן לא יהיה מוכן אפילו להשתתף בסעודתו. ביקש הפריץ מהיהודי לדאוג לסעודה כשרה שיוכל להשתתף בה, על מנת להוכיח לחבריו את ידידותו הנאמנה. מלא היהודי את בקשתו של הפריץ, ולתמחוהו כולם השתתפו עמו בסעודה. לקראת הסיום הוציא הפריץ בקבוק יין וביקש להרים כוס עם היהודי לחיי ידידותם. רמז לו היהודי כי אסור לו לשתות את יינו. הפריץ שפחד מלעגם של חבריו, ביקש ממנו למצוא אפשרות שיוכל לשתות את היין. אמר לו היהודי שרק במקרה שיאיימו על חייו

זכור את אשר נעשה לך עמלק

68

יוכל לעשות זאת. שלף הפרץ את אקדחו בהיחבא, וציווה עליו לשתות את היין ואם לא יתרגלו. שנה היהודי את היין, והפרץ שבע הרצון רצה להשיב את האקדח לנדנו. או, במפתיע, ביקש היהודי להמשיך ולאיים עליו, כדי שיוכל לשתות כוס נוספת.

כך, אמר רבי אהרן קוטלר לאותם פשרנים: הלחץ הזה שגורם לכם לוויזורים נראה כנוח לכם, ושאתם מעוניינים בו. במצבים שבאופן טבעי יש חשש לפיקוח נפש בשל שמירת ההלכה, יש בליית ברירה, לוותר על קיום הדין, אבל כשעם ישראל, תולה את קיומו בדרכים טבעיות, ומשתדל באופן טבעי לדאוג לעצמו, מתוך השקפה שאין השגחה פרטית, וחיוויו תלויים בסיוכות ומסובבים, הוא חוזר לאותו מצב ששאלו: "היש ה' בקרבנו אם אין".

כשעם ישראל נחלש באמונה יש לעמלק את הכוח להתגבר, והמן מצא את השעה המתאימה להוכיח את שיטתו, שהכל מקרה, העולם הפקר, ואין כוח עליו. הוא רצה "להשמיד לחרוג ולאבד את כל היהודים... ושלם לבו"י (ג', יג'), כדי להוכיח באופן חבזר ביותר שעם ישראל מופקר לגמרי, ואין עליו שלטון והשגחה כלל.

דרכו של המן - "פור הוא הגורל"

(ג', יז)

"הפיל פור הוא הגורל לפני המן"

שיטתו של המן הייתה ש"פור הוא הגורל", שאינו מכון, וכל אשר קורה אינו אלא טבע ומקרה. פעמיים (ג', ז; ט', כד) חוזרת המילה ואומרת "פור הוא הגורל". הדעות חלוקות בין המפרשים אם מקור המילה "פור" בלשון הקודש, או שהיא מילה פרסית, ואז ייתכן שהוא רק תרגום. אך גם אם נאמר שהמילה מתרגמת את מסבירה את המילה פור, דבר שהוא לעצמו מפליא, שהרי די היה לה לכתוב זאת פעם אחת, נראה שיש כאן גם כוונה אחרת. המילה רוצה להדגיש שפור הוא הגורל - לשיטתו של המן, אשר כבר בגורל האמתי ובהשגחה המיוחדת של עם ישראל.

"על כן קראו לימים האלה פורים על שם הפור"

(ט', כז)

חוב זאב לפ

הפור לא היה שולי באותו הסי, אלא עניין בסיסי ועקרוני. זו הייתה מהותו של המן, מייצג ההשקפה העמלקית. אך עם ישראל התגבר והוכיח שגם הפור של המן נתון תחת השגחה ומכון, ולכן נקראים הימים האלה "פורים".

פור הוא הגורל - המן בשיטתו מחליש את כיסאו ושמו של הקב"ה. הוא נוטל מהם את האותיות: א' ו' ה' א' מהכיסא ו-ו', ה' משם ה'. האותיות הללו אך לבסוף "ונהפוך הוא" (שם, א), ה' הוא נהפך לא' וה' הוא בורה.

נתוספו, כי שלטון ה' בעולם והשגחתו הפרטית התגלו לעין כל בצורה ברורה שערערה את כל הספקות.

הכוח שבו עם ישראל התגבר על המן היה התשובה והתפילה, לכן יחד עם ימי הפורים, ומאותה סיבה, נקבעה גם תענית אסתר, ז' ליום הצומות וזעקותם. הרמב"ם אומר:

"שבומן שבתא צרה ויעקו עליה ויריעו, ידעו הכל שבגלל מעשיהם הרעים חורג לזמן, וצרה זו נקרה נקריה, הרי זו דרך אכזריות, וגורמת להם לחדק במעשיהם הרעים".

לצומות כמו לפורים - תכלית זהה: חיזוק האמונה בהשגחה פרטית והחדרת ההכרה שאין מקרים טבעיים, אלא מאחורי כל מה שנעשה מסתתרת יד מכוונת.

מרדכי ואסתר תיקנו בדבר שעם ישראל נחלש בו. הוא לא ראה זמן שאין חז"ל אומרים שמרדכי היה מתפלל בכל עת ובכל שעה. הוא לא ראה זמן שאין בו צורך בתפילה. הוא ידע שאין גורם אחר מלבד הקב"ה לכל אשר נעשה. חז"ל דורשים (מגילה יב ע"ב) את כל השמות שהוזכרו בהקשר של מרדכי וייחוסו לעניין התפילה:

(ב', ח)

"מרדכי בן יאיר בן שמעי בן קיש"

"מרדכי - זהו תרגום של מור דרור, אחד מסימני הקטורת; והתפילה היא כקטורת, כפי שנאמר: "יתכון תפילתי קטרת לפניך" (תהלים קמ"א, ב)

"יאיר - שהאיר את עיני ישראל בתפילתו.

"שמעי - ששמע ה' לתפילתו.

"קיש - שהקיש על דלתי תפילה - ופתחו לו.

כל מהותו של מרדכי הייתה תפילה.

מעלתו של חג הפורים

"מחוייב איניש לבסומי בפוריא עד זלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי"
(מגילה ז ע"ב).

בפורים לא מסתפקים בידעית ההבדל שבין המן למרדכי. בפורים צריכה להיות **הרגשת** ההבדל, שהיא דרגה גבוהה יותר מידיעה. לכן "ארור המן וברוך מרדכי" (שם) - כשמזכירים את הצדיק מברכים אותו, וכשמזכירים את הרשע מקללים אותו, כיוון שעל ידי הדגשת היחס כלפיהם חודרת הידיעה עמוק אל הלב. ראש ישיבת טלז, רבי אליהו מאיר בלז' צ"ל, מסביר שבפורים כל יחודי צריך להגיע למצב שהאמת והשקר יהיו לגביו עניין מוחלט שאין בו דרגות או מצבי ביניים, שהוא יבין שיש ארור המן או ברוך מרדכי, ושסטייה קלה מהאמת הרי היא כבר שקר.

אדם הראשון היה במצב זה קודם לחטא, אז הייתה לו בהירות והבחנה מוחלטת בין אמת לשקר. רק האכילה מעץ הדעת החזירה בו את ידיעת הטוב והרע. טוב ורע, בניגוד לאמת ושקר, אינם עניינים מוחלטים, אפשר לדרג אותם. בפורים צריכה להיות הבהירות שלנו דומה לזו שקודם החטא. פורים מחזק בנו את האמונה בהשגחה פרטית. הוא מדגיש את קרבתנו לבורא, ואת מעלתו על פני כל העמים. לכן ביום זה כשהזכרה העצמית שלנו מתבררת, אנו מדגישים את חשיבותנו בסעודה מיוחדת, במשלוח מנות איש לרעהו ובמתנות לאביונים.

בזמן שהביטחון בה' מתגבר, קיימות סכנה שמא לא נתייחס לצרכיו של האביון, ולא נעזר לו, מתוך הרגשה שהקב"ה משגיח על הכל. לכן קבעו חז"ל ביום זה להרבות במתנות לאביונים. אבל נותנים רק מתנה אחת לכל אביון כדי שלא יתגאה לחשוב כי אנו שמושיעים אותו; אנו רק מקיימים את מצוות ה', והקב"ה יעזור לו וייתן לו את כל צרכיו.

אך לעשיר שבאופן טבעי הוא בוטח בעושרו וברכושו נותנים שתי מתנות. זאת, כדי להורות לו, שלא יבטח וייעשן על עושרו, כי אי אפשר לדעת אם יזכה הקב"ה לחנות מרכושו.

"תשועתם הייתה לצח ותקוותם בכל דור ודור" (מתוך הפיוט שיושנת יעקב).

מרדכי תיקן את חטא ההשתחוות לצלם של נבוכדנצר, ואסתר תיקנה את חטא ההנאה מסעודת אחשוורוש. עם ישראל, כאמור, השתחוה לצלם כאמצעי טבעי שיבטיח את בטחונם בגלות. ואילו מרדכי לא כרע ולא השתחוה על אף שבאופן טבעי הוא עורר על ידי כך את כעסו של המן, וגרם לגזירה הנוראה שריחפה על עם ישראל.

כמו כן, עם ישראל נהנה מסעודתו של אחשוורוש, במטרה להשתדל באופן טבעי למצוא חן בעיני השלטון, ואילו אסתר הלכה אל המלך באונס וללא כל הנאה. היא לא השתדלה למצוא חן, לא כאשר נלקחה למלך, ולא בזמן שמרדכי שלח אותה לבוא ולהתחנן לפני המלך, שאז צמח שלושה ימים ובשעה שבאה לפניו הייתה, לפי דברי חז"ל, ירקרקת.

אומרת הגמרא:

"למה נמשלה אסתר לשחר? לומר קד': מה שחר סוף כל הלילה, אף אסתר סוף כל הניסים"
(יומא כט ע"א).

שואל רבי יונתן אייבשיץ צ"ל: אם אסתר היא סוף כל הניסים, זאת אומרת, סיום תקופת הניסים הגלויים - מדוע מדמים אותה לסוף הלילה? לכאורה, תקופה של ניסים גלויים יש לדמות ליום? הוא מסביר שעד לנס פורים היה אפשר לטעות ולחשוב שהקב"ה מתערב בבריאה רק בזמנים מיוחדים, כשרוצים ניסים גלויים, אבל בדרך כלל הוא מניח לעולם להתנהל בדרך הטבע. המצב היה דומה ללילה, היינו דומים לאדם הצועד בחשכה כשרק מפעם לפעם מופיעים ברקים המאירים לו את הדרך, אבל נס פורים כבר היה סוף הלילה. ראינו שהטבע כולו הוא נס, שה' משגיח בכל עת, כלומר שהיום כבר האיר. התחילה תקופה חדשה שבה השמש מאירה עד סוף כל ימות עולם, ואין אנו זקוקים לברקים נוספים שיאירו את דרכינו. הייתה זו התגברות על כוחו של עמלק, הרוצה להחשיך ולטשטש את האמת.

שמחת פורים היא השמחה שבבהירות, השמחה שבהתרת הספקות.

מיהו עמלק, ומה עניינו?

עיון בהגדרות שונות, לאור פירי התנ"ך

א. עמלק כסמל האנטישמיות

מקובל להתייחס לעמלק כסמל האנטישמיות באנושות. נקודה זו היא בסיס החידוש שמביא הרב יוסף דב סולובייצ'יק זצ"ל בשם אביו, שיש דין של "עמלק" לכל עם הרוצה לפגוע בעם ישראל או מתכנן להשמידו. בדרך זו הוא תירץ מדוע הרמב"ם טרח להדגיש שמצוות החרמות שבעת עממים בטלה מאז שסותרים בלב את כל האומות, אבל שתק ביחס לעמלק. שלטענתו, הסיבה לכך היא שמצוות מחיית עמלק נוחתת בכל הדורות, למרות שסותרים בלב את האומות. הכיכוד, הרי העמים, כולם, התבלבלו? אלא שכאמור, כל עם הרוצה להשמיד את עם ישראל /הרי הוא בדרך "עמלק".

ברם, המעיין בפרשת "כי תצא ייווכח שעמלק אינו מתואר כמי שמאיים על קיומו של עם ישראל:

"זכור את אשר עשה לך עמלק... והיה בהגות ה' אלקיך לך מלך איבד"

מסיב בארץ אשר ה' אלקיך נתן לך נחלה לרשתה, תמחה את זכר עמלק מתחת השמים"¹.

נצטוונו למחות את עמלק רק לאחר שנסיים לכבוש את הארץ. אנו מתפנים להילחם בעמלק רק לאחר שננוח מכל אויבנו מסביב, כדרך שהיה אצל שאול:

"וילחם סביב בכל איביו, במואב ובבני עמון ובאדום, ובמלכי צובה ובפלשתים"².

ורק אז נצטווה שאול להילחם בעמלק.

הוא אומר: התורה מבחינה בין "אויבנו מסביב" המסכנים את קיומנו, שנגדם

אנו מקדימים להילחם, לבין עמלק, שנלחמים בו רק לאחר נחלת הארץ.

אנו מקדימים להילחם, לבין עמלק, שנלחמים בו רק לאחר נחלת הארץ.

1. יאשי האמונה, "קול דודי דופק", עמ' 101 (הוצאת מוסד הרב קוק), ושמ בהערה.
2. דברים כ"ה, יז-יט.
3. שמואל י"א, מז.

72
אנו מאמינים כי לקב"ה יש כוונה בהנהגת הבריאה - יש לו דרך, כיוון ומטרה.

לאורך כל שנות ההיסטוריה, אין אחרנו מבינים תמיד את כל המתרחש. כאשר בכל דור ודור צרות מתרגשות עלינו, עניינו נשואות אליו ואנו מקווים אליו בכל עת, ועם זאת אחרנו יודעים ומאמינים שאלו הם רק ייסורים זמניים, אך בסופו של דבר ניווש תשועת עולמים.

כפי שממשך הפייטן:

"להודיע שכל קוץ לא יבוש ולא יכלמו לצנח כל החוסים בך".

נס פורים מלמד שעם ישראל, החוסה בה', ומקווה אליו, מתוך הכרת חשיבותו

העצמית, אל לו ליבוש בפני עצמו ולא להיכלס בפני אחרים, גם אם במצבו, הזמני,

נראה הוא שפל ומדוכא.

חז"ל משווים בין פורים ליום הכיפורים. נוטלים שני שעירים ומטילים עליהם

גם ביום הכיפורים היה עניין של גורלות. נוטלים שני שעירים ומטילים עליהם

גורל: אחד לה' ואחד לעזאזל. אומר רבי שמשון רפאל הירש זצ"ל: "השעיר שנפל

בגורל לה' נראה שכאשר שוחטים אותו זה סופו, ואילו השעיר שנפל בגורלו

להשתלח לעזאזל, נראה חי ומכובד - הולכים עמו ומלווים אותו למדבר. אך

האמת היא, שהשעיר שעלה בגורל לה' משיג את שיא ההתעלות, הוא עולה קרבן

לה', נוצר על ידו נצח, ואילו השעיר המשתלח נזרק מצוק ולא נותר ממנו מאומה,

הוא מת מוות מוחלט. לא ההצלחה והחיים הדמיוניים בעולם הזה מעידים על

חשיבות, דווקא אלו הממיתים עצמם על התורה מתרגמים לחיי נצח.

פורים דפריים נופל רק בימים ראשון, שלישי, חמישי וששי - א' ג' ה' ו',

היוצרים את המילה 'אָנָה', כי פורים מחזק את נאווהו ואת רוס ערכנו. גאוה זו

- כי ה' עָפָנו, תזכה אותנו להגיע למצב שבו יושמו אותיות א' ו' ה' בבריאה,

שיבנה בית המקדש המכונה 'אָנָה', וכיסאו של הקב"ה יושמו יושלמו לנצח, עם

ביאת גואל צדק במהרה בימינו אמן.

נסתרים דרכי ה', אך ככל שמתחזקים באמונה ובהשגחה פרטית גם מתחזקים

בביטחון בה', וכשמכירים שה' מקומו של עולם, אזי אפשרית נחמה גם מצרות

ואבלות. והכל בתוך שאר אבלי ציון וירושלים, שכל החורבנות והצרות של העולם

שבעת העממים, אשר ישבו בארץ, הם אשר סיכנו את הקיום בארץ ישראל, כפי שאומר הכתוב - אם נותר אותם בארץ הם יהיו: "לשפים בעיניכם ולצנינים בצדיכם"⁴.

יתרה מזאת, יש מחכמי ישראל הסבורים שמצוות מחיית עמלק נוהגת רק כאשר יש מלך בישראל. הרמב"ן ורבי אברהם אבן-עזרא, למשל, סבורים שזה פשוט הכתוב: "כי יד על כס יה, מלחמה לה' בעמלק"⁵. "כי יד על כס יה" - כאשר מלך ישראל יושב על כיסא ה', אזי "מלחמה לה' בעמלק". אילו עמלק היה סמל לסכנה קיומית, נדרשים היינו לסלק אותו מיד ולא להמתין עד למינויו של מלך! מיהו, אם כן, עמלק, ומהו מישור העימות בינו לבין ישראל? ומדוע נצטוונו להחרים אותו?

ב. עמלק פוגע בכבוד ישראל

דמה שעיקר חטאו של עמלק לא היה בפגיעה הפיזית בבני ישראל, אלא בפגיעה בכבוד ישראל. עמלק הויק לתדמית של עם ישראל בצאתו ממצרים.

נבאר את דברינו: עם ישראל יוצא ממצרים, מעוטר בתהילה של "עם ה', ברוך בשלל נסים, כפי שמתואר בכתוב: "ה' ילחם לכם ואתם תחרשו"⁶, פחד אחז את כל העמים, כפי שמתואר בשירת הים: "שמעו עמים, ירגונו... אז נבהלו אלוני אדום, אילי מואב יאחזמו רעד... תיפול עליהם אימתה ופחד... עד יעבר עמך ה'".

כל האנושות נתקפה חרדה מפני ישראל; לא פחד מפני טורף אמתני, אלא יראת כבוד בפני עם ה', והערצה כלפיו. עם של עבדים שגבר על האמפריה המצרית, עם שעורר יראת כבוד.

עמים רחוקים החלו שומעים על אודות עם נבחר הצועד אל ארצו בהנחיה אלוהית. בני ישראל אמורים היו לקבל את התורה לעצמם ועבור כלל האנושות. בניגוד לצורות ולאוסלם שמוסיס להגדיל את השפעתם באמצעות החרב, עם ישראל רצה להשפיע על אומות העולם כ"עד לאומים"⁸. התנאי להשפעה כזו הוא להיות מכובד בעיני העמים. הערכה גדולה לעם ישראל אמורה לחסוך מאבקים בעת כיבוש הארץ.

- 4 במדבר ל"ג, נח.
- 5 שמות י"ז, טז.
- 6 שם י"ז, יד.
- 7 שם ט"ז, יד-טז.
- 8 ישעיה נ"ה, ד.

בניגוד לדרך זו, עמלק הופיע והרס. הוא שבר את הימיתוס היהודי, הוא פגע בדימוי הייחודי. הוא נהג בעם ישראל כיאחד העמים, התעלם מהשכינה ששרתה עליו, ונלחם בו כשווה במעלה. הוא, כלשון המדרש: "צין את האמבטיה הרוחנית"⁹. האמבטיה, באמת, לא נתקרה, אבל רבים החלו סוברים שהיא אכן קרה¹⁰.

מאז סובלים אנו מהקשר כבוד, התמעטה ההשפעה על האנושות, וגבר הסבל בלא כבוד, ייחודו לא זיכה אותנו ביחס של הערצה אלא של סלידה, ניכור ובוז: "נבזה וחדל אישים"¹¹, עמלק הרס את יתקון עולם במלכות שדי שגם ישראל היה אמור לבצע בשליחות אלוהית.

לכן, רק לאחר שעם ישראל נח מכל אויביו מסביב, ומסלק את האיום הקיומי, הוא מתפנה לעריכת חשבון עם עמלק שניפץ את דימויו בעיני האנושות.

מי מופקד על המאבק בעמלק? דווקא מלך ישראל! בלא מלכות ישראל אין סיכוי להשיב לעם ישראל את כבודו. כבודו הרוחני של ישראל אינו עומד בפני עצמו, הוא תלוי במעמדו המדיני בין העמים, לכן - "כי יד על כס יה, מלחמה לה' בעמלק". בשעה שמלך ישראל יושב על כיסא ה', עם ישראל מסוגל לצאת למלחמה בעמלק, ולחדש את תדמיתו בעיני העמים.

ג. המאבק בין מרדכי להמן

על אפינו של עמלק כמי שבא לפגוע בכבוד ישראל, מתעורר קושי מהמסופר, על מאבקו של עמלק נגד עם ישראל במגילת אסתר. המן האגגי, צאצא לעמלק, מאיים להשמיד את עם ישראל ולכלותו. הוא מייסדה של האנטישמיות השיטתית המבקשת לקרר את היהודים מן העולם. לא עוד פגיעה בכבוד עם ישראל אלא: "להשמיד, להרג ולאבד את כל היהודים, מגער ועד זקן טף ונשים ביום אחד"¹².

אשר על כן, האם עוד נכונה הגדרתו של עמלק כמי שפוגע בכבוד ישראל? התשובה לשאלה זו היא - שמגילת אסתר נוסף בה עניין אחר - היא מגילת הגלות,

- 9 תנחומא, כי תצא ט: "אמר רבי חנינא, משל למה הדבר דומה, לאמבטי רוחנית...".
- 10 עיין רמב"ן שמות י"ז, טז: "וטעם העונש שנענש עמלק יותר מכל העמים, בעבור כי כל העמים שמעו וירגזו, ופלשת אדום ומואב ויושבי כנע נמוגו מפני פחד ה' ומחדר גאונו. ועמלק בא ממרחק כמתגבר על ה', ולכן אמר בו ילא ירא אלוהים". לפי הרמב"ן עמלק פגע ביראת הכבוד מפני ה', שהושגה ביציאה ממצרים.
- 11 ישעיה נ"ה, ג.
- 12 אסתר ג', הפניה סתמית מכאן ואילך מכוונת למגילת אסתר.

ובגלות - מאבקו של עמלק נגד כבוד ישראל מתגלגל מהר להשמדת עם ישראל. שם, עם ישראל פגיע, ולכן כל ניסיון להשפיל את מעמדו הופך לניסיון השמדה. בחוץ לארץ, עמלק בוחר לשם ביטול כבוד ישראל בדרך של 'הפתרון הסופי'. אין כל צורך למחוק את הכבוד בלבד כאשר אפשר למחוק הכל!

תשובה זו מספקת אבל היא חסרה. ההנחה שהעצמות בין המן למרדכי אינו על שאלת הכבוד לוקה בחוסר דיוק. במגילת אסתר ניכר שמרכז העצמות הוא דווקא סביב שאלת המעמד והכבוד.

הסיפור מתחיל לאחר ש"גדל המלך אחשורוש את המן בן המדתא האגגי וינשאוהו וישם את כסאו מעל כל השרים אשר אתיו"¹³. המן זכה למנת כבוד גדושה. אחשורוש גידל אותו, וישם את כסאו מעל כל השרים. מנגד, מרדכי אינו כורע ומשתחוה להמן, הוא אינו מוכן לוותר על 'כבודו', כבוד עם ישראל. מעתה ואילך מתפתחת סדרת עימותים, עליות ומורדות, שנושאים המרכזי הוא הכבוד. היטיב לנסח זאת המן עצמו בתגובתו על סירובו של מרדכי לכרוע בפניו:

"ויספר להם המן את כבוד עשרו ורב בניו ואת כל גדלו המלך ואת אשר נשאו על השרים... וכל זה איננו שוה לי בכל עת אשר אני ראה את מרדכי"¹⁴.

כל 'כבודו' של המן מאבד את ערכו בשל מרדכי. בהמשך, רואה המן את עצמו כמועמד הטבעי להיות 'האיש אשר המלך חפץ בקריו'¹⁵. אבל הווכחה ב'יקר' וביכבוד הוא דווקא מרדכי, הוא האיש שהמלך חפץ ביקרו ובכבודו.

המוציא לפועל את רצונו של המלך לכבד את מרדכי הוא המן, הוא מושך את הסוס ומכריז שמרדכי ראוי ל'יקר' מאת המלך; הוא נדחף אל ביתו אבל וחפוי ראש. וכאשר המלך תפס אותו נופל על המיטה שאסתר עליה (כדי לבקש על נפשו) נאמר: "ופני המן הפו"¹⁶.

ד. מגילת אסתר לאור שאלת ה'כבוד'

מוקד המאבק בין המן למרדכי הוא בשאלת ה'כבוד'. לא רק שורש העימות ביניהם תלוי בנושא זה, אלא המגילה כולה עוסקת במוטיב הכבוד. השגת ה'כבוד'

- 13 ג, א.
14 ה, יא-יג.
15 ו, ט.
16 ו, ת.

היא החוט הפנימי השזור את כל המגילה. המונחים 'כבוד' ו'יקר' מוזכרים בה כעשר פעמים.

המגילה פותחת במשתנה של המלך אחשורוש שנועד להראות "את עשר כבוד מלכותו ואת יקר תפארת גדולתו"¹⁷. המלך שומר על כבודו בקנאות רבה בפרשת ושתיו המלכה, ומקבל את עצת יועציו החוששים לפגיעה בכבוד כלל הבעלים: "כי יצא דבר המלכה על כל הנשים להבזות בעליון בעיניהן... וכדי בזיון וקצף"¹⁸.

סילוקה של ושתיו נועד לבצר את הכבוד במלכות, "וכל הנשים יתנו יקר לבעליון למגדול ועד קטן"¹⁹. אין חיים ללא כבוד!

מה משמעותה של פתיחת המגילה? כבוד מלכות המלך אחשורוש ניצב מול השפל של יהודי פרס אשר חוגלו אליה מירושלים. כבוד ישראל נרמס על ידי נבוכדנצר מלך בבל אשר הקלה את עם ישראל מארץ ישראל. התיאור המרשים של ארמונו של אחשורוש בראשית המגילה, נועד להמחיש, בדרך של הנגדה, את אובדן הכבוד הלאומי של ישראל.

בסיום המגילה עם ישראל זוכה למעט כבוד על ידי הנחת כתר מלכות על ראשה של אסתר המלכה. גם מרדכי נהנה מכבוד - "ופרשת גדלת מרדכי אשר גדלו המלך"²⁰. ומכאן לכל היושבים במלכות פרס ומדי - "ליהודים היתה אורה ושמחה וששן ויקר"²¹. לא רק שמחה אלא גם יקר, בגלות אינו מסוגלים לזכות בכבוד לאומי מלא, אבל ההשגחה האלוהית דואגת להעניק לנו מעט כבוד, ולשמור עליו.

ה. סיכום

בכל דור דור מבקש עמלק למחוק את כבודנו - בשבתנו בארץ ישראל מאיים עמלק על כבודנו הלאומי, ולכן נצטוונו להילחם נגדו דווקא כשמלך ישראל ושב על כיסאו, דהיינו כשאנו שרויים במצב של כבוד לאומי מלא²².

- 17 א, ד.
18 א, יז.
19 א, כ.
20 ו, יב.
21 ח, טו.

22 את נבואת חגי "ועד אחת מעט היא... ומלאתי את הבית הזה כבוד" פירשו כמתארת את מלכות החשמונאים, שהיא 'מעט כבוד', זאת משום שלמעשה הייתה חזרה של מלכות מסימית לעם ישראל.

